നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അങ്ഗുത്തരനികായേ

ഏകകനിപാത-ടീകാ

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ

അനന്തഞാണം കരുണാനികേതം,
നമാമി **നാഥം** ജിതപഞ്ചമാരം;
ധമ്മം വിസുദ്ധം ഭവനാസഹേതും,
സങ്ഘഞ്ച സേട്ഠം ഹതസബ്ബപാപം.

കസ്സപം തം മഹാഥേരം, സങ്ഘസ്സ പരിണായകം;
ദീപസ്മിം തമ്ബപണ്ണിമ്ഹി, സാസനോദയകാരകം.

പടിപത്തിപരാധീനം, സദാരഞ്ഞനിവാസിനം;
പാകടം ഗഗനേ ചന്ദ-മണ്ഡലം വിയ സാസനേ.

സങ്ഘസ്സ പിതരം വന്ദേ, വിനയേ സുവിസാരദം;
യം നിസ്സായ വസന്തോഹം, വുഡ്ഢിപ്പത്തോസ്മി സാസനേ.

അനുഥേരം മഹാപഞ്ഞം, **സുമേധം** സുതിവിസ്സുതം;
അവിഖണ്ഡിതസീലാദി-പരിസുദ്ധഗുണോദയം.

ബഹുസ്സുതം സതിമന്തം, ദന്തം സന്തം സമാഹിതം;
നമാമി സിരസാ ധീരം, ഗരും മേ ഗണവാചകം.

ആഗതാഗമതക്കേസു , സദ്ദസത്ഥനയഞ്ഞുസു;
യസ്സന്തേവാസിഭിക്ഖൂസു, സാസനം സുപ്പതിട്ഠിതം.

യോ സീഹളിന്ദോ ധിതിമാ യസസ്സീ,
ഉളാരപഞ്ഞോ നിപുണോ കലാസു;
ജാതോ വിസുദ്ധേ രവിസോമവംസേ,
മഹബ്ബലോ അബ്ഭുതവുത്തിതേജോ.

ജിത്വാരിവഗ്ഗം അതിദുപ്പസയ്ഹം,
അനഞ്ഞസാധാരണവിക്കമേന;
പത്താഭിസേകോ ജിനധമ്മസേവീ,
അഭിപ്പസന്നോ രതനത്തയമ്ഹി.

ചിരം വിഭിന്നേ ജിനസാസനസ്മിം,
പച്ചത്ഥികേ സുട്ഠു വിനിഗ്ഗഹേത്വാ;
സുധംവ സാമഗ്ഗിരസം പസത്ഥം,
പായേസി ഭിക്ഖൂ പരിസുദ്ധസീലേ.

കത്വാ വിഹാരേ വിപുലേ ച രമ്മേ,
തത്രപ്പിതേനേകസഹസ്സസങ്ഖേ;
ഭിക്ഖൂ അസേസേ ചതുപച്ചയേഹി,
സന്തപ്പയന്തോ സുചിരം അഖണ്ഡം.

സദ്ധമ്മവുദ്ധിം അഭികങ്ഖമാനോ,
സയമ്പി ഭിക്ഖൂ അനുസാസയിത്വാ;
നിയോജയം ഗന്ഥവിപസ്സനാസു,
അകാസി വുദ്ധിം ജിനസാസനസ്സ.

തേനാഹമച്ചന്തമനുഗ്ഗഹീതോ,
അനഞ്ഞസാധാരണസങ്ഗഹേന;
യസ്മാ പരക്കന്തഭുജവ്ഹയേന,
അജ്ഝേസിതോ ഭിക്ഖുഗണസ്സ മജ്ഝേ.

തസ്മാ അനുത്താനപദാനമത്ഥം,
സേട്ഠായ അങ്ഗുത്തരവണ്ണനായ;
സന്ദസ്സയിസ്സം സകലം സുബോദ്ധും,
നിസ്സായ പുബ്ബാചരിയപ്പഭാവം.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ

൧. സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയം നമസ്സിതുകാമോ തസ്സ വിസിട്ഠഗുണയോഗസന്ദസ്സനത്ഥം **"കരുണാസീതലഹദയ"**ന്തിആദിമാഹ. വിസിട്ഠഗുണയോഗേന ഹി വന്ദനാരഹഭാവോ, വന്ദനാരഹേ ച കതാ വന്ദനാ യഥാധിപ്പേതമത്ഥം സാധേതി. ഏത്ഥ ച സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയപ്പണാമകരണപ്പയോജനം തത്ഥ തത്ഥ ബഹുധാ പപഞ്ചേന്തി ആചരിയാ, മയം പന ഇധാധിപ്പേതമേവ പയോജനം ദസ്സയിസ്സാമ, തസ്മാ സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയപ്പണാമകരണം യഥാപടിഞ്ഞാതസംവണ്ണനായ അനന്തരായേന പരിസമാപനത്ഥന്തി വേദിതബ്ബം. ഇദമേവ ഹി പയോജനം ആചരിയേന ഇധാധിപ്പേതം. തഥാ ഹി വക്ഖതി -

"ഇതി മേ പസന്നമതിനോ, രതനത്തയവന്ദനാമയം പുഞ്ഞം;
യം സുവിഹതന്തരായോ, ഹുത്വാ തസ്സാനുഭാവേനാ"തി.

രതനത്തയപ്പണാമകരണേന ചേത്ഥ യഥാപടിഞ്ഞാതസംവണ്ണനായ അനന്തരായേന പരിസമാപനം രതനത്തയപൂജായ പഞ്ഞാപാടവതോ, തായ പഞ്ഞാപാടവഞ്ച രാഗാദിമലവിധമനതോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യസ്മിം, മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതീ"തിആദി (അ॰ നി॰ ൬.൧൦; ൧൧.൧൧).

തസ്മാ രതനത്തയപൂജനേന വിക്ഖാലിതമലായ പഞ്ഞായ പാടവസിദ്ധി.

അഥ വാ രതനത്തയപൂജനസ്സ പഞ്ഞാപദട്ഠാനസമാധിഹേതുത്താ പഞ്ഞാപാടവം. വുത്തഞ്ഹി തസ്സ സമാധിഹേതുത്തം -

"ഉജുഗതചിത്തോ ഖോ പന, മഹാനാമ, അരിയസാവകോ ലഭതി അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മൂപസംഹിതം പാമോജ്ജം, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതി, പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതി, പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദിയതി, സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ"തി (അ॰ നി॰ ൬.൧൦; ൧൧.൧൧).

സമാധിസ്സ ച പഞ്ഞായ പദട്ഠാനഭാവോ വുത്തോയേവ - "സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൫; ൪.൯൯; ൫.൧൦൭൧). തതോ ഏവം പടുഭൂതായ പഞ്ഞായ പടിഞ്ഞാമഹത്തകതം ഖേദമഭിഭുയ്യ അനന്തരായേന സംവണ്ണനം സമാപയിസ്സതി.

അഥ വാ രതനത്തയപൂജായ ആയുവണ്ണസുഖബലവഡ്ഢനതോ അനന്തരായേന പരിസമാപനം വേദിതബ്ബം. രതനത്തയപ്പണാമേന ഹി ആയുവണ്ണസുഖബലാനി വഡ്ഢന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം -

"അഭിവാദനസീലിസ്സ, നിച്ചം വുഡ്ഢാപചായിനോ;
ചത്താരോ ധമ്മാ വഡ്ഢന്തി, ആയു വണ്ണോ സുഖം ബല"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൧൦൯) -

തതോ ആയുവണ്ണസുഖബലവുദ്ധിയാ ഹോതേവ കാരിയനിട്ഠാനം.

അഥ വാ രതനത്തയഗാരവസ്സ പടിഭാനാപരിഹാനാവഹത്താ. അപരിഹാനാവഹഞ്ഹി തീസുപി രതനേസു ഗാരവം. വുത്തഞ്ഹേതം -

"സത്തിമേ, ഭിക്ഖവേ, അപരിഹാനീയാ ധമ്മാ. കതമേ സത്ത? സത്ഥുഗാരവതാ, ധമ്മഗാരവതാ, സങ്ഘഗാരവതാ, സിക്ഖാഗാരവതാ, സമാധിഗാരവതാ, സോവചസ്സതാ, കല്യാണമിത്തതാ"തി (അ॰ നി॰ ൭.൩൪).

ഹോതേവ ച തതോ പടിഭാനാപരിഹാനേന യഥാപടിഞ്ഞാതപരിസമാപനം.

അഥ വാ പസാദവത്ഥൂസു പൂജായ പുഞ്ഞാതിസയഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹി തസ്സാ പുഞ്ഞാതിസയത്തം -

"പൂജാരഹേ പൂജയതോ, ബുദ്ധേ യദി വ സാവകേ;
പപഞ്ചസമതിക്കന്തേ, തിണ്ണസോകപരിദ്ദവേ.

തേ താദിസേ പൂജയതോ, നിബ്ബുതേ അകുതോഭയേ;
ന സക്കാ പുഞ്ഞം സങ്ഖാതും, ഇമേത്തമപി കേനചീ''തി. (ധ॰ പ॰ ൧൯൬-൧൯൭; അപ॰ ഥേര ൧.൧൦.൧-൨);

പുഞ്ഞാതിസയോ ച യഥാധിപ്പേതപരിസമാപനൂപായോ. യഥാഹ -

''ഏസ ദേവമനുസ്സാനം, സബ്ബകാമദദോ നിധി;
യം യദേവാഭിപത്ഥേന്തി, സബ്ബമേതേന ലബ്ഭതീ''തി. (ഖു॰ പാ॰ ൮.൧൦);

ഉപായേസു ച പടിപന്നസ്സ ഹോതേവ കാരിയനിട്ഠാനം. രതനത്തയപൂജാ ഹി നിരതിസയപുഞ്ഞക്ഖേത്തസമ്ബുദ്ധിയാ അപരിമേയ്യപ്പഭാവോ പുഞ്ഞാതിസയോതി ബഹുവിധന്തരായേപി ലോകസന്നിവാസേ അന്തരായനിബന്ധനസകലസംകിലേസവിദ്ധംസനായ പഹോതി, ഭയാദിഉപദ്ദവഞ്ച നിവാരേതി. തസ്മാ വുത്തം - ''സംവണ്ണനാരമ്ഭേ രതനത്തയപ്പണാമകരണം യഥാപടിഞ്ഞാതസംവണ്ണനായ അനന്തരായേന പരിസമാപനത്ഥ''ന്തി.

ഏവഞ്ച സപ്പയോജനം രതനത്തയവന്ദനം കത്തുകാമോ പഠമം താവ ഭഗവതോ വന്ദനം കാതും തമ്മൂലകത്താ സേസരതനാനം **''കരുണാസീതലഹദയം...പേ॰... ഗതിവിമുത്ത''**ന്തി ആഹ. തത്ഥ യസ്സാ ദേസനായ സംവണ്ണനം കത്തുകാമോ, സാ ന വിനയദേസനാ വിയ കരുണാപധാനാ, നാപി അഭിധമ്മദേസനാ വിയ പഞ്ഞാപധാനാ, അഥ ഖോ കരുണാപഞ്ഞാപധാനാതി തദുഭയപ്പധാനമേവ താവ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഥോമനം കാതും **''കരുണാസീതലഹദയം, പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ''**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ കിരതീതി കരുണാ, പരദുക്ഖം വിക്ഖിപതി അപനേതീതി അത്ഥോ. അഥ വാ കിണാതീതി കരുണാ, പരദുക്ഖേ സതി കാരുണികം ഹിംസതി വിബാധതീതി അത്ഥോ. പരദുക്ഖേ സതി സാധൂനം കമ്പനം ഹദയഖേദം കരോതീതി വാ കരുണാ. അഥ വാ കമിതി സുഖം, തം രുന്ധതീതി കരുണാ. ഏസാ ഹി പരദുക്ഖാപനയനകാമതാലക്ഖണാ അത്തസുഖനിരപേക്ഖതായ കാരുണികാനം സുഖം രുന്ധതി വിബന്ധതീതി അത്ഥോ. കരുണായ സീതലം കരുണാസീതലം, കരുണാസീതലം ഹദയം അസ്സാതി കരുണാസീതലഹദയോ, തം **കരുണാസീതലഹദയം**.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി പരേസം ഹിതോപസംഹാരസുഖാദിഅപരിഹാനിച്ഛനസഭാവതായ, ബ്യാപാദാരതീനം ഉജുവിപച്ചനീകതായ ച സത്തസന്താനഗതസന്താപവിച്ഛേദനാകാരപ്പവത്തിയാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ചിത്തസീതലഭാവകാരണതാ ഉപലബ്ഭതി, തഥാപി ദുക്ഖാപനയനാകാരപ്പവത്തിയാ പരൂപതാപാസഹനരസാ അവിഹിംസഭൂതാ കരുണാ വിസേസേന ഭഗവതോ ചിത്തസ്സ ചിത്തപ്പസ്സദ്ധി വിയ സീതിഭാവനിമിത്തന്തി വുത്തം - **''കരുണാസീതലഹദയ''**ന്തി. കരുണാമുഖേന വാ മേത്താമുദിതാനമ്പി ഹദയസീതലഭാവകാരണതാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ അസാധാരണഞാണവിസേസനിബന്ധനഭൂതാ സാതിസയം നിരവസേസഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം വിയ സവിസയബ്യാപിതായ മഹാകരുണാഭാവം ഉപഗതാ കരുണാവ ഭഗവതോ അതിസയേന ഹദയസീതലഭാവഹേതൂതി ആഹ - **''കരുണാസീതലഹദയ''**ന്തി. അഥ വാ സതിപി മേത്താമുദിതാനം സാതിസയേ ഹദയസീതിഭാവനിബന്ധനത്തേ സകലബുദ്ധഗുണവിസേസകാരണതായ താസമ്പി കാരണന്തി കരുണാവ ഭഗവതോ ''ഹദയസീതലഭാവകാരണ''ന്തി വുത്താ. കരുണാനിദാനാ ഹി സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണാ. കരുണാനുഭാവനിബ്ബാപിയമാനസംസാരദുക്ഖസന്താപസ്സ ഹി ഭഗവതോ പരദുക്ഖാപനയനകാമതായ അനേകാനിപി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പാനം അകിലന്തരൂപസ്സേവ നിരവസേസബുദ്ധകരധമ്മസമ്ഭരണനിരതസ്സ സമധിഗതധമ്മാധിപതേയ്യസ്സ ച സന്നിഹിതേസുപി സത്തസങ്ഖാരസമുപനീതഹദയൂപതാപനിമിത്തേസു ന ഈസകമ്പി ചിത്തസീതിഭാവസ്സ അഞ്ഞഥത്തമഹോസീതി. ഏതസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ തീസുപി അവത്ഥാസു ഭഗവതോ കരുണാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

പജാനാതീതി പഞ്ഞാ, യഥാസഭാവം പകാരേഹി പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. പഞ്ഞാവ ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനതോ പകാരേഹി ധമ്മസഭാവാവജോതനട്ഠേന പജ്ജോതോതി പഞ്ഞാപജ്ജോതോ. സവാസനപ്പഹാനതോ വിസേസേന ഹതം സമുഗ്ഘാതിതം വിഹതം. പഞ്ഞാപജ്ജോതേന വിഹതം പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതം , മുയ്ഹന്തി തേന, സയം വാ മുയ്ഹതി, മോഹനമത്തമേവ വാ തന്തി മോഹോ, അവിജ്ജാ. സ്വേവ വിസയസഭാവപ്പടിച്ഛാദനതോ അന്ധകാരസരിക്ഖതായ തമോ വിയാതി മോഹതമോ, പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതോ മോഹതമോ ഏതസ്സാതി പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമോ, തം **പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം**. സബ്ബേസമ്പി ഹി ഖീണാസവാനം സതിപി പഞ്ഞാപജ്ജോതേന അവിജ്ജന്ധകാരസ്സ വിഹതഭാവേ സദ്ധാധിമുത്തേഹി വിയ ദിട്ഠിപ്പത്താനം സാവകേഹി പച്ചേകസമ്ബുദ്ധേഹി ച സവാസനപ്പഹാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം കിലേസപ്പഹാനസ്സ വിസേസോ വിജ്ജതീതി സാതിസയേന അവിജ്ജാപഹാനേന ഭഗവന്തം ഥോമേന്തോ ആഹ - **''പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ''**ന്തി.

അഥ വാ അന്തരേന പരോപദേസം അത്തനോ സന്താനേ അച്ചന്തം അവിജ്ജന്ധകാരവിഗമസ്സ നിബ്ബത്തിതത്താ, തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതായ ബലേസു ച വസീഭാവസ്സ സമധിഗതത്താ, പരസന്തതിയഞ്ച ധമ്മദേസനാതിസയാനുഭാവേന സമ്മദേവ തസ്സ പവത്തിതത്താ ഭഗവാവ വിസേസതോ മോഹതമവിഗമേന

ഥോമേതബ്ബോതി ആഹ - **“പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ”**ന്തി. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥവികപ്പേ “പഞ്ഞാപജ്ജോതോ”തി പദേന ഭഗവതോ പടിവേധപഞ്ഞാ വിയ ദേസനാപഞ്ഞാപി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ വാ ഭഗവതോ ഞാണസ്സ ഞേയ്യപരിയന്തികത്താ സകലഞേയ്യധമ്മസഭാവാവബോധനസമത്ഥേന അനാവരണഞാണസങ്ഖാതേന പഞ്ഞാപജ്ജോതേന സബ്ബഞേയ്യധമ്മസഭാവച്ഛാദകസ്സ മോഹന്ധകാരസ്സ വിധമിതത്താ അനഞ്ഞസാധാരണോ ഭഗവതോ മോഹതമവിനാസോതി കത്വാ വുത്തം - **“പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ”**ന്തി. ഏത്ഥ ച മോഹതമവിധമനന്തേ അധിഗതത്താ അനാവരണഞാണം കാരണോപചാരേന സസന്താനമോഹതമവിധമനം ദട്ഠബ്ബം. അഭിനീഹാരസമ്പത്തിയാ സവാസനപ്പഹാനമേവ ഹി കിലേസാനം ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനന്തി, പരസന്താനേ പന മോഹതമവിധമനസ്സ കാരണഭാവതോ അനാവരണഞാണം “മോഹതമവിധമന”ന്തി വുച്ചതീതി.

കിം പന കാരണം അവിജ്ജാസമുഗ്ഘാതോയേവേകോ പഹാനസമ്പത്തിവസേന ഭഗവതോ ഥോമനാനിമിത്തം ഗയ്ഹതി, ന പന സാതിസയനിരവസേസകിലേസപ്പഹാനന്തി? തപ്പഹാനവചനേനേവ തദേകട്ഠതായ സകലസംകിലേസഗണസമുഗ്ഘാതസ്സ വുത്തത്താ. ന ഹി സോ താദിസോ കിലേസോ അത്ഥി, യോ നിരവസേസഅവിജ്ജാപഹാനേന ന പഹീയതീതി.

അഥ വാ വിജ്ജാ വിയ സകലകുസലധമ്മസമുപ്പത്തിയാ, നിരവസേസാകുസലധമ്മനിബ്ബത്തിയാ സംസാരപ്പവത്തിയാ ച അവിജ്ജാ പധാനകാരണന്തി തബ്ബിഘാതവചനേന സകലസംകിലേസഗണസമുഗ്ഘാതോ വുത്തോ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം - **“പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ”**ന്തി.

നരാ ച അമരാ ച നരാമരാ, സഹ നരാമരേഹീതി സനരാമരോ, സനരാമരോ ച സോ ലോകോ ചാതി സനരാമരലോകോ, തസ്സ ഗരൂതി സനരാമരലോകഗരു, തം **സനരാമരലോകഗരും**. ഏതേന ദേവമനുസ്സാനം വിയ തദവസിട്ഠസത്താനമ്പി യഥാരഹം ഗുണവിസേസാവഹതായ ഭഗവതോ ഉപകാരതം ദസ്സേതി. ന ചേത്ഥ പധാനപ്പധാനഭാവോ ചോദേതബ്ബോ. അഞ്ഞോ ഹി സദ്ദക്കമോ, അഞ്ഞോ അത്ഥക്കമോ. ഈദിസേസു ഹി സമാസപദേസു പധാനമ്പി അപ്പധാനം വിയ നിദ്ദിസീയതി യഥാ “സരാജികായ പരിസായാ”തി (ചൂളവ॰ ൩൩൬). കാമഞ്ചേത്ഥ സത്തസങ്ഖാരഭാജനവസേന തിവിധോ ലോകോ, ഗരുഭാവസ്സ പന അധിപ്പേതത്താ ഗരുകരണസമത്ഥസ്സേവ യുജ്ജനതോ സത്തലോകസ്സ വസേന അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. സോ ഹി ലോകീയന്തി ഏത്ഥ പുഞ്ഞപാപാനി തബ്ബിപാകോ ചാതി “ലോകോ”തി വുച്ചതി. അമരഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഉപപത്തിദേവാ അധിപ്പേതാ.

അഥ വാ സമൂഹത്ഥോ ലോകസദ്ദോ സമുദായവസേന ലോകീയതി പഞ്ഞാപീയതീതി. സഹ നരേഹീതി സനരാ, സനരാ ച തേ അമരാ ചാതി സനരാമരാ, തേസം ലോകോതി സനരാമരലോകോതി പുരിമനയേനേവ യോജേതബ്ബം. അമരസദ്ദേന ചേത്ഥ വിസുദ്ധിദേവാപി സങ്ഗയ്ഹന്തി. തേപി ഹി മരണാഭാവതോ പരമത്ഥതോ അമരാ. നരാമരാനംയേവ ച ഗഹണം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന യഥാ “സത്ഥാ ദേവമനുസ്സാന”ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭). തഥാ ഹി സബ്ബാനത്ഥപരിഹരണപുബ്ബങ്ഗമായ നിരവസേസഹിതസുഖവിധാനതപ്പരായ നിരതിസയായ പയോഗസമ്പത്തിയാ സദേവമനുസ്സായ പജായ അച്ചന്തൂപകാരിതായ അപരിമിതനിരുപമപ്പഭാവഗുണവിസേസസമങ്ഗിതായ ച സബ്ബസത്തുത്തമോ ഭഗവാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു അപരിമാണാനം സത്താനം ഉത്തമഗാരവട്ഠാനം. തേന വുത്തം - **“സനരാമരലോകഗരു”**ന്തി.

സോഭനം ഗതം ഗമനം ഏതസ്സാതി സുഗതോ. ഭഗവതോ ഹി വേനേയ്യജനൂപസങ്കമനം ഏകന്തേന തേസം ഹിതസുഖനിപ്ഫാദനതോ സോഭനം, തഥാ ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപ്പടിമണ്ഡിതരൂപകായതായ ദുതവിലമ്ബിതഖലിതാനുകഡ്ഢനനിപ്പീളനുക്കുടികകുടിലാകുലതാദി-ദോസരഹിതമവഹസിതരാജഹംസവസഭവാരണമിഗരാജഗമനം കായഗമനം ഞാണഗമനഞ്ച വിപുലനിമ്മലകരുണാസതിവീരിയാദിഗുണവിസേസസഹിതമഭിനീഹാരതോ യാവ മഹാബോധി അനവജ്ജതായ സോഭനമേവാതി. അഥ വാ സയമ്ഭുഞാണേന സകലമ്പി ലോകം പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പരിജാനന്തോ ഞാണേന സമ്മാ ഗതോ അവഗതോതി സുഗതോ, തഥാ ലോകസമുദയം പഹാനാഭിസമയവസേന പജഹന്തോ അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേന്തോ സമ്മാ ഗതോ അതീതോതി സുഗതോ, ലോകനിരോധം നിബ്ബാനം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ അധിഗതോതി സുഗതോ, ലോകനിരോധഗാമിനിപടിപദം ഭാവനാഭിസമയവസേന സമ്മാ ഗതോ പടിപന്നോതി സുഗതോ. “സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി ന പച്ചേതി ന പച്ചാഗച്ഛതീതി സുഗതോ”തിആദിനാ (ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസോ ൨൭) നയേന അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. അഥ വാ സുന്ദരം ഠാനം സമ്മാസമ്ബോധിം, നിബ്ബാനമേവ വാ ഗതോ അധിഗതോതി സുഗതോ, യസ്മാ വാ ഭൂതം തച്ഛം അത്ഥസംഹിതം വേനേയ്യാനം യഥാരഹം കാലയുത്തമേവ ച ധമ്മം ഭാസതി, തസ്മാ സമ്മാ ഗദതീതി സുഗതോ, ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ. ഇതി സോഭനഗമനതാദീഹി സുഗതോ, തം **സുഗതം**.

പുഞ്ഞപാപകമ്മേഹി ഉപപജ്ജനവസേന ഗന്തബ്ബതോ ഗതിയോ, ഉപപത്തിഭവവിസേസാ. താ പന നിരയാദിവസേന പഞ്ചവിധാ. താഹി സകലസ്സപി ഭവഗാമികമ്മസ്സ അരിയമഗ്ഗാധിഗമേന

അവിപാകാരഹഭാവകരണേന നിവത്തിതത്താ ഭഗവാ പഞ്ചഹിപി ഗതീഹി സുട്ഠു മുത്തോ വിസംയുത്തോതി ആഹ - **"ഗതിവിമുത്ത"**ന്തി. ഏതേന ഭഗവതോ കത്ഥചിപി ഗതിയാ അപരിയാപന്നതം ദസ്സേതി, യതോ ഭഗവാ "ദേവാതിദേവോ"തി വുച്ചതി. തേനേവാഹ -

"യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യം, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;
തേ മയ്ഹം ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ"തി. (അം॰ നി॰ ൪.൩൬);

തംതംഗതിസംവത്തനികാനഞ്ഹി കമ്മകിലേസാനം അഗ്ഗമഗ്ഗേന ബോധിമൂലേയേവ സുപ്പഹീനത്താ നത്ഥി ഭഗവതോ ഗതിപരിയാപന്നതാതി അച്ചന്തമേവ ഭഗവാ സബ്ബഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസസത്തനികായേഹി സുപരിമുത്തോ, തം **ഗതിവിമുത്തം. വന്ദേ**തി നമാമി, ഥോമേമീതി വാ അത്ഥോ.

അഥ വാ **ഗതിവിമുത്ത**ന്തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുപ്പത്തിയാ ഭഗവന്തം ഥോമേതി. ഏത്ഥ ഹി ദ്വീഹി ആകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ അത്തഹിതസമ്പത്തിതോ പരഹിതപ്പടിപത്തിതോ ച. തേസു അത്തഹിതസമ്പത്തി അനാവരണഞാണാധിഗമതോ സവാസനാനം സബ്ബേസം കിലേസാനം അച്ചന്തപ്പഹാനതോ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തിതോ ച വേദിതബ്ബാ, പരഹിതപ്പടിപത്തി ലാഭസക്കാരാദിനിരപേക്ഖചിത്തസ്സ സബ്ബദുക്ഖനിയ്യാനികധമ്മദേസനതോ വിരുദ്ധേസുപി നിച്ചം ഹിതജ്ഝാസയതോ ഞാണപരിപാകകാലാഗമനതോ ച. സാ പനേത്ഥ ആസയതോ പയോഗതോ ച ദുവിധാ, പരഹിതപ്പടിപത്തി തിവിധാ ച, അത്തഹിതസമ്പത്തി പകാസിതാ ഹോതി. കഥം? "കരുണാസീതലഹദയ"ന്തി ഏതേന ആസയതോ പരഹിതപ്പടിപത്തി , സമ്മാഗദനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന പയോഗതോ പരഹിതപ്പടിപത്തി, "പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമം ഗതിവിമുത്ത"ന്തി ഏതേഹി ചതുസച്ചസമ്പടിവേധനത്ഥേന ച സുഗതസദ്ദേന തിവിധാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി, അവസിട്ഠേന "പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"ന്തി ഏതേന ചാപി അത്തഹിതസമ്പത്തി പരഹിതപ്പടിപത്തി പകാസിതാ ഹോതീതി.

അഥ വാ തീഹി ആകാരേഹി ഭഗവതോ ഥോമനാ വേദിതബ്ബാ ഹേതുതോ, ഫലതോ, ഉപകാരതോ ച. തത്ഥ **ഹേതു** മഹാകരുണാ, സാ പഠമപദേന ദസ്സിതാ. **ഫലം** ചതുബ്ബിധം ഞാണസമ്പദാ, പഹാനസമ്പദാ, ആനുഭാവസമ്പദാ, രൂപകായസമ്പദാ ചാതി. താസു ഞാണപ്പഹാനസമ്പദാ ദുതിയപദേന സച്ചപ്പടിവേധനത്ഥേന ച സുഗതസദ്ദേന പകാസിതാ ഹോന്തി, ആനുഭാവസമ്പദാ തതിയപദേന, രൂപകായസമ്പദാ യഥാവുത്തകായഗമനസോഭനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന ലക്ഖണാനുബ്യഞ്ജനപാരിപൂരിയാ വിനാ തദഭാവതോ. **ഉപകാരോ** അനന്തരം അബാഹിരം കരിത്വാ തിവിധയാനമുഖേന വിമുത്തിധമ്മദേസനാ. സോ സമ്മാഗദനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന പകാസിതോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ "കരുണാസീതലഹദയ"ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം ദസ്സേതി. മഹാകരുണാസഞ്ചോദിതമാനസോ ഹി ഭഗവാ സംസാരപങ്കതോ സത്താനം സമുദ്ധരണത്ഥം കതാഭിനീഹാരോ അനുപുബ്ബേന പാരമിയോ പൂരേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോതി കരുണാ സമ്മാസമ്ബോധിയാ മൂലം. "പഞ്ഞാപജ്ജോതവിഹതമോഹതമ"ന്തി ഏതേന സമ്മാസമ്ബോധിം ദസ്സേതി. അനാവരണഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച അനാവരണഞാണം "സമ്മാസമ്ബോധീ"തി വുച്ചതീതി. സമ്മാഗമനത്ഥേന സുഗതസദ്ദേന സമ്മാസമ്ബോധിയാ പടിപത്തിം ദസ്സേതി ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖല്ലികത്തകിലമഥാനുയോഗസസ്സതുച്ഛേദാഭിനിവേസാദിഅന്തദ്വയരഹിതായ കരുണാപഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതായ മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ പകാസനതോ സുഗതസദ്ദസ്സ. ഇതരേഹി സമ്മാസമ്ബോധിയാ പധാനപ്പധാനഭേദം പയോജനം ദസ്സേതി. സംസാരമഹോഘതോ സത്തസന്താരണഞ്ഹേത്ഥ പധാനം പയോജനം, തദഞ്ഞമപ്പധാനം. തേസു പധാനേന പരഹിതപ്പടിപത്തിം ദസ്സേതി, ഇതരേന അത്തഹിതസമ്പത്തിം. തദുഭയേന അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു ഭഗവതോ ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവം ദസ്സേതി. തേന ച അനുത്തരദക്ഖിണേയ്യഭാവം ഉത്തമവന്ദനേയ്യഭാവം അത്തനോ ച വന്ദനകിരിയായ ഖേത്തങ്ഗതഭാവം ദസ്സേതി.

ഏത്ഥ ച കരുണാഗഹണേന ലോകിയേസു മഹഗ്ഗതഭാവപ്പത്താസാധാരണഗുണദീപനതോ ഭഗവതോ സബ്ബലോകിയഗുണസമ്പത്തി ദസ്സിതാ ഹോതി, പഞ്ഞാഗഹണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനമഗ്ഗഞാണദീപനതോ സബ്ബലോകുത്തരഗുണസമ്പത്തി. തദുഭയഗ്ഗഹണസിദ്ധോ ഹി അത്ഥോ "സനരാമരലോകഗരു"ന്തിആദിനാ പപഞ്ചീയതീതി . കരുണാഗഹണേന ച ഉപഗമനം നിരുപക്കിലേസം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗഹണേന അപഗമനം. തഥാ കരുണാഗഹണേന ലോകസമഞ്ഞാനുരൂപം ഭഗവതോ പവത്തിം ദസ്സേതി ലോകവോഹാരവിസയത്താ കരുണായ, പഞ്ഞാഗഹണേന സമഞ്ഞായ അനതിധാവനം. സഭാവാനവബോധേന ഹി ധമ്മാനം സമഞ്ഞം അതിധാവിത്വാ സത്താദിപരാമസനം ഹോതീതി. തഥാ കരുണാഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിവിഹാരം ദസ്സേതി, പഞ്ഞാഗഹണേന തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണം ചതുസച്ചഞാണം, ചതുപടിസമ്ഭിദാഞാണം, ചതുവേസാരജ്ജഞാണം. കരുണാഗഹണേന മഹാകരുണാസമാപത്തിഞാണസ്സ ഗഹിതത്താ സേസാസാധാരണഞാണാനി, ഛ അഭിഞ്ഞാ, അട്ഠസു പരിസാസു അകമ്പനഞാണാനി, ദസ ബലാനി, ചുദ്ദസ ബുദ്ധഞാണാനി, സോളസ

ഞാണചരിയാ, അട്ഠാരസ ബുദ്ധധമ്മാ, ചതുചത്താലീസ ഞാണവത്ഥൂനി, സത്തസത്തതി ഞാണവത്ഥൂനീതി ഏവമാദീനം അനേകേസം പഞ്ഞാപഭേദാനം വസേന ഞാണചാരം ദസ്സേതി. തഥാ കരുണാഗഹണേന ചരണസമ്പത്തിം, പഞ്ഞാഗഹണേന വിജ്ജാസമ്പത്തിം. കരുണാഗഹണേന അത്താധിപതിതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന ധമ്മാധിപതിതാ. കരുണാഗഹണേന ലോകനാഥഭാവോ, പഞ്ഞാഗഹണേന അത്തനാഥഭാവോ. തഥാ കരുണാഗഹണേന പുബ്ബകാരിഭാവോ, പഞ്ഞാഗഹണേന കതഞ്ഞുതാ. തഥാ കരുണാഗഹണേന അപരന്തപതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന അനത്തന്തപതാ. കരുണാഗഹണേന വാ ബുദ്ധകരധമ്മസിദ്ധി, പഞ്ഞാഗഹണേന ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. തഥാ കരുണാഗഹണേന പരേസം താരണം, പഞ്ഞാഗഹണേന സയംതരണം. തഥാ കരുണാഗഹണേന സബ്ബസത്തേസു അനുഗ്ഗഹചിത്തതാ, പഞ്ഞാഗഹണേന സബ്ബധമ്മേസു വിരത്തചിത്തതാ ദസ്സിതാ ഹോതി.

സബ്ബേസഞ്ച ബുദ്ധഗുണാനം കരുണാ ആദി തന്നിദാനഭാവതോ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനം തതോ ഉത്തരികരണീയാഭാവതോ. ഇതി ആദിപരിയോസാനദസ്സനേന സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. തഥാ കരുണാഗഹണേന സീലക്ഖന്ധപുബ്ബങ്ഗമോ സമാധിക്ഖന്ധോ ദസ്സിതോ ഹോതി. കരുണാനിദാനഞ്ഹി സീലം തതോ പാണാതിപാതാദിവിരതിപ്പവത്തിതോ, സാ ച ഝാനത്തയസമ്പയോഗിനീതി. പഞ്ഞാവചനേന പഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. സീലഞ്ച സബ്ബേസം ബുദ്ധഗുണാനം ആദി, സമാധി മജ്ഝേ, പഞ്ഞാ പരിയോസാനന്തി ഏവമ്പി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി നയതോ ദസ്സിതത്താ. ഏസോ ഏവ ഹി നിരവസേസതോ ബുദ്ധഗുണാനം ദസ്സനുപായോ, യദിദം നയഗ്ഗഹണം, അഞ്ഞഥാ കോ നാമ സമത്ഥോ ഭഗവതോ ഗുണേ അനുപദം നിരവസേസതോ ദസ്സേതും? തേനേവാഹ -

“ബുദ്ധോപി ബുദ്ധസ്സ ഭണേയ്യ വണ്ണം,
കപ്പമ്പി ചേ അഞ്ഞമഭാസമാനോ;
ഖീയേഥ കപ്പോ ചിരദീഘമന്തരേ,
വണ്ണോ ന ഖീയേഥ തഥാഗതസ്സാ”തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൦൪; ൩.൧൪൧; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪൨൫; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൪.൪; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.൭.പരപ്പസാദകത്ഥേരഅപദാനവണ്ണനാ);

തേനേവ ച ആയസ്മതാ സാരിപുത്തത്ഥേരേനപി ബുദ്ധഗുണപരിച്ഛേദനം പതി അനുയുത്തേന “നോ ഹേതം, ഭന്തേ”തി പടിക്ഖിപിത്വാ “അപിച മേ, ഭന്തേ, ധമ്മന്വയോ വിദിതോ”തി വുത്തം.

൨. ഏവം സങ്ഖേപേന സകലസബ്ബഞ്ഞുഗുണേഹി ഭഗവന്തം അഭിത്ഥവിത്വാ ഇദാനി സദ്ധമ്മം ഥോമേതും **“ബുദ്ധോപീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ബുദ്ധോ**തി കത്തുനിദ്ദേസോ. **ബുദ്ധഭാവ**ന്തി കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഭാവേത്വാ സച്ഛികത്വാ**തി ച പുബ്ബകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ. **യ**ന്തി അനിയമതോ കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഉപഗതോ**തി അപരകാലകിരിയാനിദ്ദേസോ. **വന്ദേ**തി കിരിയാനിദ്ദേസോ. **ത**ന്തി നിയമനം. **ധമ്മ**ന്തി വന്ദനകിരിയായ കമ്മനിദ്ദേസോ. **ഗതമലം അനുത്തര**ന്തി ച തബ്ബിസേസനം.

തത്ഥ ബുദ്ധസദ്ദസ്സ താവ “ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി ബുദ്ധോ, ബോധേതാ പജായാതി ബുദ്ധോ”തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസോ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨) നിദ്ദേസനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ സവാസനായ അഞ്ഞാണനിദ്ദായ അച്ചന്തവിഗമതോ, ബുദ്ധിയാ വാ വികസിതഭാവതോ ബുദ്ധവാതി **ബുദ്ധോ** ജാഗരണവികസനത്ഥവസേന. അഥ വാ കസ്സചിപി ഞേയ്യധമ്മസ്സ അനവബുദ്ധസ്സ അഭാവേന ഞേയ്യവിസേസസ്സ കമ്മഭാവേന അഗ്ഗഹണതോ കമ്മവചനിച്ഛായ അഭാവേന അവഗമനത്ഥവസേനേവ കത്തുനിദ്ദേസോ ലബ്ഭതീതി ബുദ്ധവാതി ബുദ്ധോ യഥാ “ദിക്ഖിതോ ന ദദാതീ”തി. അത്ഥതോ പന പാരമിതാപരിഭാവിതോ സയമ്ഭുഞാണേന സഹ വാസനായ വിഹതവിദ്ധംസിതനിരവസേസകിലേസോ മഹാകരുണാസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദിഅപരിമേയ്യഗുണഗണാധാരോ ഖന്ധസന്താനോ ബുദ്ധോ. യഥാഹ -

“ബുദ്ധോതി യോ സോ ഭഗവാ സയമ്ഭൂ അനാചരിയകോ പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസു ധമ്മേസു സാമം സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝി, തത്ഥ ച സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തോ ബലേസു ച വസീഭാവ”ന്തി (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസോ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൧).

അപി-സദ്ദോ സമ്ഭാവനേ. തേന “ഏവം ഗുണവിസേസയുത്തോ സോപി നാമ ഭഗവാ”തി വക്ഖമാനഗുണധമ്മേ സമ്ഭാവനം ദീപേതി. **ബുദ്ധഭാവ**ന്തി സമ്മാസമ്ബോധിം. **ഭാവേത്വാ**തി ഉപ്പാദേത്വാ വഡ്ഢേത്വാ ച. **സച്ഛികത്വാ**തി പച്ചക്ഖം കത്വാ. **ഉപഗതോ**തി പത്തോ, അധിഗതോതി അത്ഥോ. ഏതസ്സ ബുദ്ധഭാവന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഗതമല**ന്തി വിഗതമലം, നിദ്ദോസന്തി അത്ഥോ. **വന്ദേ**തി പണമാമി, ഥോമേമി വാ. **അനുത്തര**ന്തി ഉത്തരരഹിതം, ലോകുത്തരന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മ**ന്തി യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായതോ ച സംസാരതോ ച അപതമാനേ കത്വാ ധാരേതീതി ധമ്മോ. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - ഏവം വിവിധഗുണഗണസമന്നാഗതോ ബുദ്ധോപി ഭഗവാ യം അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം ധമ്മം ഭാവേത്വാ, ഫലനിബ്ബാനം പന സച്ഛികത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗതോ, തമേവം ബുദ്ധാനമ്പി ബുദ്ധഭാവഹേതുഭൂതം സബ്ബദോസമലരഹിതം അത്തനോ ഉത്തരിതരാഭാവേന അനുത്തരം പടിവേധസദ്ധമ്മം നമാമീതി. പരിയത്തിസദ്ധമ്മസ്സപി തപ്പകാസനത്താ ഇധ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഥ വാ “അഭിധമ്മനയസമുദ്ദം അധിഗഞ്ഛി, തീണി പിടകാനി സമ്മസീ”തി ച അട്ഠകഥായം വുത്തത്താ പരിയത്തിധമ്മസ്സപി സച്ഛികിരിയാസമ്മസനപരിയായോ ലബ്ഭതീതി സോപി ഇധ വുത്തോ

ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ "യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ സച്ഛികത്വാ"തി ച വുത്തത്താ ബുദ്ധകരധമ്മഭൂതാഹി പാരമിതാഹി സഹ പുബ്ബഭാഗേ അധിസീലസിക്ഖാദയോപി ഇധ ധമ്മസദ്ദേന സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. താപി ഹി വിഗതപ്പടിപക്ഖതായ ഗതമലാ, അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരാ ചാതി. തഥാ ഹി സത്താനം സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണായ കതമഹാഭിനീഹാരോ മഹാകരുണാധിവാസനപേസലജ്ഝാസയോ പഞ്ഞാവിസേസപരിയോദാതനിമ്മലാനം ദാനദമസഞ്ഞമാദീനം ഉത്തമധമ്മാനം സതസഹസ്സാധികാനി കപ്പാനം ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സക്കച്ചം നിരന്തരം നിരവസേസാനം ഭാവനാപച്ചക്ഖകരണേഹി കമ്മാദീസു അധിഗതവസീഭാവോ അച്ഛരിയാചിന്തേയ്യമഹാനുഭാവോ അധിസീലഅധിചിത്താനം പരമുക്കംസപാരമിപ്പത്തോ ഭഗവാ പച്ചയാകാരേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സമുഖേന മഹാവജിരഞാണം പേസേത്വാ അനുത്തരം സമ്മാസമ്ബോധിം അഭിസമ്ബുദ്ധോതി.

ഏത്ഥ ച "ഭാവേത്വാ"തി ഏതേന വിജ്ജാസമ്പദായ ധമ്മം ഥോമേതി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന വിമുത്തിസമ്പദായ. തഥാ പഠമേന ഝാനസമ്പദായ, ദുതിയേന വിമോക്ഖസമ്പദായ. പഠമേന വാ സമാധിസമ്പദായ, ദുതിയേന സമാപത്തിസമ്പദായ. അഥ വാ പഠമേന ഖയഞാണഭാവേന, ദുതിയേന അനുപ്പാദഞാണഭാവേന. പഠമേന വാ വിജ്ജൂപമതായ, ദുതിയേന വജിരൂപമതായ. പുരിമേന വാ വിരാഗസമ്പത്തിയാ, ദുതിയേന നിരോധസമ്പത്തിയാ. തഥാ പഠമേന നിയ്യാനഭാവേന, ദുതിയേന നിസ്സരണഭാവേന. പഠമേന വാ ഹേതുഭാവേന, ദുതിയേന അസങ്ഖതഭാവേന. പഠമേന വാ ദസ്സനഭാവേന, ദുതിയേന വിവേകഭാവേന. പഠമേന വാ അധിപതിഭാവേന, ദുതിയേന അമതഭാവേന ധമ്മം ഥോമേതി. അഥ വാ "യം ധമ്മം ഭാവേത്വാ ബുദ്ധഭാവം ഉപഗതോ"തി ഏതേന സ്വാക്ഖാതതായ ധമ്മം ഥോമേതി, "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന സന്ദിട്ഠികതായ. തഥാ പുരിമേന അകാലികതായ, പച്ഛിമേന ഏഹിപസ്സികതായ. പുരിമേന വാ ഓപനേയ്യികതായ, പച്ഛിമേന പച്ചത്തം വേദിതബ്ബതായ ധമ്മം ഥോമേതി. "ഗതമല"ന്തി ഇമിനാ സംകിലേസാഭാവദീപനേന ധമ്മസ്സ പരിസുദ്ധതം ദസ്സേതി, "അനുത്തര"ന്തി ഏതേന അഞ്ഞസ്സ വിസിട്ഠസ്സ അഭാവദീപനേന വിപുലപരിപുണ്ണതം. പഠമേന വാ പഹാനസമ്പദം ധമ്മസ്സ ദസ്സേതി, ദുതിയേന പഭവസമ്പദം. ഭാവേതബ്ബതായ വാ ധമ്മസ്സ ഗതമലഭാവോ യോജേതബ്ബോ. ഭാവനാഗുണേന ഹി സോ ദോസാനം സമുഗ്ഘാതകോ ഹോതീതി. സച്ഛികാതബ്ബഭാവേന അനുത്തരഭാവോ യോജേതബ്ബോ. സച്ഛികിരിയാനിബ്ബത്തിതോ ഹി തദുത്തരികരണീയാഭാവതോ അനഞ്ഞസാധാരണതായ അനുത്തരോതി. തഥാ "ഭാവേത്വാ"തി ഏതേന സഹ പുബ്ബഭാഗസീലാദീഹി സേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. "സച്ഛികത്വാ"തി ഏതേന സഹ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ അസേക്ഖാ സീലസമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധാ ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി.

൩. ഏവം സങ്ഖേപേനേവ സബ്ബധമ്മഗുണേഹി സദ്ധമ്മം അഭിത്ഥവിത്വാ ഇദാനി അരിയസങ്ഘം ഥോമേതും **"സുഗതസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സുഗതസ്സാ**തി സമ്ബന്ധനിദ്ദേസോ. "തസ്സ പുത്താന"ന്തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **ഓരസാന**ന്തി പുത്തവിസേസനം. **മാരസേനമഥനാന**ന്തി ഓരസപുത്തഭാവേ കാരണനിദ്ദേസോ തേന കിലേസപ്പഹാനമേവ ഭഗവതോ ഓരസപുത്തഭാവേ കാരണം അനുജാനാതീതി ദസ്സേതി. **അട്ഠന്ന**ന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ. തേന ച സതിപി തേസം സത്തവിസേസഭാവേന അനേകസതസഹസ്സഭാവേ ഇമം ഗണനപരിച്ഛേദം നാതിവത്തന്തീതി ദസ്സേതി മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവാനതിവത്തനതോ. **സമൂഹ**ന്തി സമുദായനിദ്ദേസോ. **അരിയസങ്ഘ**ന്തി ഗുണവിസിട്ഠസംഹതഭാവനിദ്ദേസോ. തേന അസതിപി അരിയപുഗ്ഗലാനം കായസാമഗ്ഗിയം അരിയസങ്ഘഭാവം ദസ്സേതി ദിട്ഠിസീലസാമഞ്ഞേന സംഹതഭാവതോ.

തത്ഥ ഉരസി ഭവാ ജാതാ സംബദ്ധാ ച ഓരസാ. യഥാ ഹി സത്താനം ഓരസപുത്താ അത്തജതായ പിതു സന്തകസ്സ ദായജ്ജസ്സ വിസേസേന ഭാഗിനോ ഹോന്തി, ഏവമേതേപി അരിയപുഗ്ഗലാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സവനന്തേ അരിയായ ജാതിയാ ജാതതായ ഭഗവതോ സന്തകസ്സ വിമുത്തിസുഖസ്സ അരിയധമ്മരതനസ്സ ഏകന്തേന ഭാഗിനോതി ഓരസാ വിയ ഓരസാ. അഥ വാ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാനുഭാവേന അരിയഭൂമിം ഓക്കമമാനാ ഓക്കന്താ ച അരിയസാവകാ ഭഗവതോ ഉരേ വായാമജനിതാഭിജാതിതായ നിപ്പരിയായേന ഓരസപുത്താതി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. സാവകേഹി പവത്തിയമാനാപി ഹി ധമ്മദേസനാ "ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ"ഇച്ചേവ വുച്ചതി തംമൂലകത്താ ലക്ഖണാദിവിസേസാഭാവതോ ച.

യദിപി അരിയസാവകാനം അരിയമഗ്ഗാധിഗമസമയേ ഭഗവതോ വിയ തദന്തരായകരണത്ഥം ദേവപുത്തമാരോ , മാരവാഹിനീ വാ ന ഏകന്തേന അപസാദേതി, തേഹി പന അപസാദേതബ്ബതായ കാരണേ വിമഥിതേ തേപി വിമഥിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ - "മാരസേനമഥനാന"ന്തി. ഇമസ്മിം പനത്ഥേ "മാരമാരസേനമഥനാന"ന്തി വത്തബ്ബേ "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരമാരാനം വിയ ദേവപുത്തമാരസ്സാപി ഗുണമാരണേ സഹായഭാവൂപഗമനതോ കിലേസബലകായോ "സേനാ"തി വുച്ചതി. യഥാഹ - "കാമാ തേ പഠമാ സേനാ"തിആദി (സു॰ നി॰ ൪൩൮; മഹാനി॰ ൨൮, ൬൮, ൧൪൯). സാ ച തേഹി ദിയഡ്ഢസഹസ്സഭേദാ, അനന്തഭേദാ വാ കിലേസവാഹിനീ സതിധമ്മവിചയവീരിയസമഥാദിഗുണപ്പഹരണേഹി ഓധിസോ വിമഥിതാ വിഹതാ വിദ്ധസ്താ ചാതി **മാരസേനമഥനാ,** അരിയസാവകാ. ഏതേന തേസം ഭഗവതോ അനുജാതപുത്തതം ദസ്സേതി.

ആരകത്താ കിലേസേഹി, അനയേ ന ഇരിയനതോ, അയേ ച ഇരിയനതോ അരിയാ നിരുത്തിനയേന. അഥ വാ സദേവകേന ലോകേന സരണന്തി അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ, ഉപഗതാനഞ്ച തദത്ഥസിദ്ധിതോ

അരിയാ, അരിയാനം സങ്ഘോതി അരിയസങ്ഘോ, അരിയോ ച സോ സങ്ഘോ ചാതി വാ അരിയസങ്ഘോ, തം **അരിയസങ്ഘം**. ഭഗവതോ അപരഭാഗേ ബുദ്ധധമ്മരതനാനമ്പി സമധിഗമോ സങ്ഘരതനാധീനോതി അസ്സ അരിയസങ്ഘസ്സ ബഹൂപകാരതം ദസ്സേതും ഇധേവ **"സിരസാ വന്ദേ"**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏത്ഥ ച "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ പഭവസമ്പദം ദസ്സേതി, "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏതേന പഹാനസമ്പദം സകലസംകിലേസപ്പഹാനദീപനതോ. "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ഏതേന ഞാണസമ്പദം മഗ്ഗട്ഠഫലട്ഠഭാവദീപനതോ. "അരിയസങ്ഘ"ന്തി ഏതേന പഭവസമ്പദം ദസ്സേതി സബ്ബസങ്ഘാനം അഗ്ഗഭാവദീപനതോ. അഥ വാ "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി അരിയസങ്ഘസ്സ വിസുദ്ധനിസ്സയഭാവദീപനം, "മാരസേനമഥനാന"ന്തി സമ്മാഉജുഞായസാമീചിപ്പടിപന്നഭാവദീപനം, "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ആഹുനേയ്യാദിഭാവദീപനം, "അരിയസങ്ഘ"ന്തി അനുത്തരപുഞ്ഞക്ഖേത്തഭാവദീപനം. തഥാ "സുഗതസ്സ ഓരസാനം പുത്താന"ന്തി ഏതേന അരിയസങ്ഘസ്സ ലോകുത്തരസരണഗമനസബ്ഭാവം ദീപേതി. ലോകുത്തരസരണഗമനേന ഹി തേ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താ ജാതാ. "മാരസേനമഥനാന"ന്തി ഏതേന അഭിനീഹാരസമ്പദാസിദ്ധം പുബ്ബഭാഗേ സമ്മാപടിപത്തിം ദസ്സേതി. കതാഭിനീഹാരാ ഹി സമ്മാപടിപന്നാ മാരം മാരപരിസം വാ അഭിവിജിനന്തി. "അട്ഠന്നമ്പി സമൂഹ"ന്തി ഏതേന വിദ്ധസ്തവിപക്ഖേ സേക്ഖാസേക്ഖധമ്മേ ദസ്സേതി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന മഗ്ഗഫലധമ്മാനം പകാസിതത്താ. "അരിയസങ്ഘ"ന്തി അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യഭാവം ദസ്സേതി. സരണഗമനഞ്ച സാവകാനം സബ്ബഗുണാനം ആദി, സപുബ്ബഭാഗപ്പടിപദാ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ മജ്ഝേ, അസേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ പരിയോസാനന്തി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനകല്യാണാ സങ്ഖേപതോ സബ്ബേ അരിയസങ്ഘഗുണാ പകാസിതാ ഹോന്തി.

൪. ഏവം ഗാഥാത്തയേന സങ്ഖേപതോ സകലഗുണസംകിത്തനമുഖേന രതനത്തയസ്സ പണാമം കത്വാ ഇദാനി തംനിപച്ചകാരം യഥാധിപ്പേതേ പയോജനേ പരിണാമേന്തോ **"ഇതി മേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ രതിജനനട്ഠേന **രതനം,** ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘാ. തേസഞ്ഹി "ഇതിപി സോ ഭഗവാ"തിആദിനാ യഥാഭൂതഗുണേ ആവജ്ജേന്തസ്സ അമതാധിഗമഹേതുഭൂതം അനപ്പകം പീതിപാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജതി. യഥാഹ -

> "യസ്മിം, മഹാനാമ, സമയേ അരിയസാവകോ തഥാഗതം അനുസ്സരതി, നേവസ്സ തസ്മിം സമയേ രാഗപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ന ദോസ...പേ॰... ന മോഹപരിയുട്ഠിതം ചിത്തം ഹോതി, ഉജുഗതമേവസ്സ തസ്മിം സമയേ ചിത്തം ഹോതി തഥാഗതം ആരബ്ഭ. ഉജുഗതചിത്തോ ഖോ പന, മഹാനാമ, അരിയസാവകോ ലഭതി അത്ഥവേദം, ലഭതി ധമ്മവേദം, ലഭതി ധമ്മൂപസംഹിതം പാമോജ്ജം, പമുദിതസ്സ പീതി ജായതീ"തിആദി (അ॰ നി॰ ൬.൧൦; ൧൧.൧൧).

ചിത്തീകതാദിഭാവോ വാ രതനട്ഠോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;
> അനോമസത്തപരിഭോഗം, രതനം തേന വുച്ചതീ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൩; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൨൨൩; ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൬.൩; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨൬);

ചിത്തീകതഭാവാദയോ ച അനഞ്ഞസാധാരണാ ബുദ്ധാദീസു ഏവ ലബ്ഭന്തീതി.

വന്ദനാവ **വന്ദനാമയം** യഥാ "ദാനമയം, സീലമയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; ഇതിവു॰ ൬൦). വന്ദനാ ചേത്ഥ കായവാചാചിത്തേഹി തിണ്ണം രതനാനം ഗുണനിന്നതാ, ഥോമനാ വാ. പുജ്ജഭാവഫലനിബ്ബത്തനതോ **പുഞ്ഞം,** അത്തനോ സന്താനം പുനാതീതി വാ. **സുവിഹതന്തരായോ**തി സുട്ഠു വിഹതന്തരായോ. ഏതേന അത്തനോ പസാദസമ്പത്തിയാ, രതനത്തയസ്സ ച ഖേത്തഭാവസമ്പത്തിയാ തം പുഞ്ഞം അത്ഥപ്പകാസനസ്സ ഉപഘാതകഉപദ്ദവാനം വിഹനനേ സമത്ഥന്തി ദസ്സേതി. **ഹുത്വാ**തി പുബ്ബകാലകിരിയാ. തസ്സ "അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി ഏതേന സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാ**തി യം രതനത്തയവന്ദനാമയം പുഞ്ഞം, തസ്സ. **ആനുഭാവേനാ**തി ബലേന.

൫. ഏവം രതനത്തയസ്സ നിപച്ചകാരകരണേ പയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യസ്സാ ധമ്മദേസനായ അത്ഥം സംവണ്ണേതുകാമോ, തസ്സാ താവ ഗുണാഭിത്ഥവനവസേന ഉപഞ്ഞാപനത്ഥം **"ഏകകദുകാദിപടിമണ്ഡിതസ്സാ"**തിആദിമാഹ, ഏകകാദീനി അങ്ഗാനി ഉപരൂപരി വഡ്ഢേത്വാ ദേസിതേഹി സുത്തന്തേഹി പടിമണ്ഡിതസ്സ വിസിട്ഠസ്സാതി അത്ഥോ. ഏതേന "അങ്ഗുത്തരോ"തി അയം ഇമസ്സ ആഗമസ്സ അത്ഥാനുഗതാ സമഞ്ഞാതി ദസ്സേതി. നനു ച ഏകകാദിവസേന ദേസിതാനി സുത്താനിയേവ ആഗമോ. കസ്സ പന ഏകകദുകാദീഹി പടിമണ്ഡിതഭാവോതി? സച്ചമേതം പരമത്ഥതോ, സുത്താനി പന ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ ആഗമോ. യഥേവ ഹി അത്ഥബ്യഞ്ജനസമുദായേ സുത്തന്തി വോഹാരോ, ഏവം സുത്തസമുദായേ ആഗമോതി വോഹാരോ. ഏകകാദീഹി അങ്ഗേഹി ഉപരൂപരി ഉത്തരോ അധികോതി അങ്ഗുത്തരോ, ആഗമിസ്സന്തി ഏത്ഥ, ഏതേന, ഏതസ്മാ വാ അത്തത്ഥപരത്ഥാദയോതി ആഗമോ, ആദികല്യാണാദിഗുണസമ്പത്തിയാ ഉത്തമട്ഠേന തംതംഅഭിപത്ഥിതസമിദ്ധിഹേതുതായ പണ്ഡിതേഹി വരിതബ്ബതോ വരോ, ആഗമോ ച സോ വരോ ച

സേട്ഠേനോതി ആഗമവരോ, ആഗമസമ്മതേഹി വാ വരോതി ആഗമവരോ. അങ്ഗുത്തരോ ച സോ ആഗമവരോ ചാതി **അങ്ഗുത്തരാഗമവരോ,** തസ്സ.

പുങ്ഗവാ വുച്ചന്തി ഉസഭാ, അസന്തസനപരിസ്സയസഹനസ്സ പരിപാലനാദിഗുണേഹി തംസദിസതായ ധമ്മകഥികാ ഏവ പുങ്ഗവാതി **ധമ്മകഥികപുങ്ഗവാ,** തേസം. ഹേതൂപമാദിപ്പടിമണ്ഡിതനാനാവിധദേസനാനയവിചിത്തതായ **വിചിത്തപടിഭാനജനനസ്സ. സുമങ്ഗലവിലാസിനീ**ആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാ) പന "ബുദ്ധാനുബുദ്ധസംവണ്ണിതസ്സാ"തി വുത്തം. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സച്ചപ്പടിവേധം അനുഗമ്മ പടിവിദ്ധസച്ചാ അഗ്ഗസാവകാദയോ അരിയാ ബുദ്ധാനുബുദ്ധാ. അയമ്പി ആഗമോ തേഹി അത്ഥസംവണ്ണനാവസേന ഗുണസംവണ്ണനാവസേന ച സംവണ്ണിതോ ഏവ. അഥ വാ ബുദ്ധാ ച അനുബുദ്ധാ ച ബുദ്ധാനുബുദ്ധാതി യോജേതബ്ബം. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനേവ ഹി തിണ്ണം പിടകാനം അത്ഥവണ്ണനാക്കമോ ഭാസിതോ, യാ "പകിണ്ണകദേസനാ"തി വുച്ചതി. തതോ സങ്ഗായനാദിവസേനേവ സാവകേഹീതി ആചരിയാ വദന്തി. ഇധ പന "ധമ്മകഥികപുങ്ഗവാനം വിചിത്തപടിഭാനജനനസ്സ"ഇച്ചേവ ഥോമനാ കതാ. സംവണ്ണനാസു ചായം ആചരിയസ്സ പകതി, യാ തംതംസംവണ്ണനാസു ആദിതോ തസ്സ തസ്സ സംവണ്ണേതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ വിസേസഗുണകിത്തനേന ഥോമനാ. തഥാ ഹി സുമങ്ഗലവിലാസിനീപപഞ്ചസൂദനീസാരത്ഥപ്പകാസനീസു അട്ഠസാലിനീആദീസു ച യഥാക്കമം "സദ്ധാവഹഗുണസ്സ, പരവാദമഥനസ്സ, ഞാണപ്പഭേദജനനസ്സ, തസ്സ ഗമ്ഭീരഞാണേഹി ഓഗാള്ഹസ്സ അഭിണ്ഹസോ നാനാനയവിചിത്തസ്സാ"തിആദിനാ ഥോമനാ കതാ.

൩. അത്ഥോ കഥീയതി ഏതായാതി അത്ഥകഥാ, സാ ഏവ **അട്ഠകഥാ,** ത്ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ യഥാ "ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭; ൨.൮). **ആദിതോ**തിആദിമ്ഹി പഠമസങ്ഗീതിയം . ഛളഭിഞ്ഞതായ പരമേന ചിത്തവസീഭാവേന സമന്നാഗതത്താ ഝാനാദീസു പഞ്ചവിധവസിതാസബ്ഭാവതോ ച **വസിനോ,** ഥേരാ മഹാകസ്സപാദയോ, തേസം **സതേഹി പഞ്ചഹി. യാ**തി യാ അട്ഠകഥാ. **സങ്ഗീതാ**തി അത്ഥം പകാസേതും യുത്തട്ഠാനേ "അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ, അയം ഏതസ്സ അത്ഥോ"തി സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താ. **അനുസങ്ഗീതാ ച** യസത്ഥേരാദീഹി **പച്ഛാപി** ദുതിയതതിയസങ്ഗീതീസു. ഇമിനാ അത്തനോ സംവണ്ണനായ ആഗമനവിസുദ്ധിം ദസ്സേതി.

൭. സീഹസ്സ ലാനതോ ഗഹണതോ സീഹളോ, സീഹകുമാരോ. തംവംസജാതതായ തമ്ബപണ്ണിദീപേ ഖത്തിയാനം, തേസം നിവാസതായ തമ്ബപണ്ണിദീപസ്സ ച സീഹളഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **ആഭതാ**തി ജമ്ബുദീപതോ ആനീതാ. **അഥാ**തി പച്ഛാ. അപരഭാഗേ ഹി അസങ്കരത്ഥം സീഹളഭാസായ അട്ഠകഥാ ഠപിതാതി. തേന സാ മൂലട്ഠകഥാ സബ്ബസാധാരണാ ന ഹോതീതി ഇദം അത്ഥപ്പകാസനം ഏകന്തേന കരണീയന്തി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ - **"ദീപവാസീനമത്ഥായാ"**തി. തത്ഥ **ദീപവാസീന**ന്തി ജമ്ബുദീപവാസീനം, **ദീപവാസീന**ന്തി വാ സീഹളദീപവാസീനം അത്ഥായ സീഹളഭാസായ ഠപിതാതി യോജനാ.

൮. **അപനേത്വാനാ**തി കഞ്ചുകസദിസം സീഹളഭാസംഅപനേത്വാന. **തതോ**തി അട്ഠകഥാതോ. **അഹ**ന്തി അത്താനം നിദ്ദിസതി. **മനോരമം ഭാസ**ന്തി മാഗധഭാസം. സാ ഹി സഭാവനിരുത്തിഭൂതാ പണ്ഡിതാനം മനം രമയതീതി. തേനേവാഹ - **"തന്തിനയാനുച്ഛവിക"**ന്തി, പാളിഗതിയാ അനുലോമികം പാളിച്ഛായാനുവിധായിനിന്തി അത്ഥോ. **വിഗതദോസ**ന്തി അസഭാവനിരുത്തിഭാസന്തരരഹിതം.

൯. **സമയം അവിലോമേന്തോ**തി സിദ്ധന്തം അവിരോധേന്തോ. ഏതേന അത്ഥദോസാഭാവമാഹ. അവിരുദ്ധത്താ ഏവ ഹി ഥേരവാദാപി ഇധ പകാസീയിസ്സന്തി. **ഥേരവംസദീപാന**ന്തി ഥിരേഹി സീലക്ഖന്ധാദീഹി സമന്നാഗതത്താ ഥേരാ , മഹാകസ്സപാദയോ, തേഹി ആഗതാ ആചരിയപരമ്പരാ ഥേരവംസോ. തപ്പരിയാപന്നാ ഹുത്വാ ആഗമാധിഗമസമ്പന്നത്താ പഞ്ഞാപജ്ജോതേന തസ്സ സമുജ്ജലനതോ ഥേരവംസദീപാ, മഹാവിഹാരവാസിനോ ഥേരാ, തേസം. വിവിധേഹി ആകാരേഹി നിച്ഛീയതീതി വിനിച്ഛയോ, ഗണ്ഠിട്ഠാനേസു ഖീലമദ്ദനാകാരേന പവത്താ വിമതിച്ഛേദകഥാ. സുട്ഠു നിപുണോ സണ്ഹോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി **സുനിപുണവിനിച്ഛയാ**. അഥ വാ വിനിച്ഛിനോതീതി വിനിച്ഛയോ, യഥാവുത്തത്ഥവിസയം ഞാണം. സുട്ഠു നിപുണോ ഛേകോ വിനിച്ഛയോ ഏതേസന്തി **സുനിപുണവിനിച്ഛയാ**. ഏതേന മഹാകസ്സപാദിത്ഥേരപരമ്പരാഭതോ, തതോയേവ ച അവിപരീതോ സണ്ഹസുഖുമോ മഹാവിഹാരവാസീനം വിനിച്ഛയോതി തസ്സ പമാണഭൂതതം ദസ്സേതി.

൧൦. **സുജനസ്സ ചാ**തി ച-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന "ന കേവലം ജമ്ബുദീപവാസീനംയേവ അത്ഥായ, അഥ ഖോ സാധുജനാനം തോസനത്ഥഞ്ചാ"തി ദസ്സേതി. തേന ച "തമ്ബപണ്ണിദീപവാസീനമ്പി അത്ഥായാ"തി അയമത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി ഉഗ്ഗഹണാദിസുകരതായ തേസമ്പി ബഹൂപകാരത്താ. **ചിരട്ഠിതത്ഥ**ന്തി ചിരട്ഠിതിഅത്ഥം, ചിരകാലാവട്ഠാനായാതി അത്ഥോ. ഇദഞ്ഹി അത്ഥപ്പകാസനം അവിപരീതബ്യഞ്ജനസുനിക്ഖേപസ്സ അത്ഥസുനീതസ്സ ച ഉപായഭാവതോ സദ്ധമ്മസ്സ ചിരട്ഠിതിയാ സംവത്തതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

"ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സദ്ധമ്മസ്സ ഠിതിയാ അസമ്മോസായ അനന്തരധാനായ സംവത്തന്തി. കതമേ ദ്വേ? സുനിക്ഖിത്തഞ്ച പദബ്യഞ്ജനം, അത്ഥോ ച സുനീതോ"തി (അ॰ നി॰ ൨.൨൧).

൧൧-൧൨. യം അത്ഥവണ്ണനം കത്തുകാമോ, തസ്സാ മഹന്തത്തം പരിഹരിതും **"സാവത്ഥിപഭൂതീന"**ന്തിആദിമാഹ. തേനാഹ - "ന ഇധ വിത്ഥാരകഥം കരിസ്സാമി, ന തം ഇധ വിചാരയിസ്സാമീ"തി ച. തത്ഥ **ദീഘസ്സാ**തി ദീഘനികായസ്സ. **മജ്ഝിമസ്സാ**തി മജ്ഝിമനികായസ്സ. "സങ്ഗീതീനം ദ്വിന്നം യാ മേ അത്ഥം വദന്തേനാ"തിപി പാഠോ. തത്ഥപി **സങ്ഗീതീനം ദ്വിന്ന**ന്തി ദീഘമജ്ഝിമനികായാനന്തി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. **മേ**തി കരണത്ഥേ സാമിവചനം, മയാതി അത്ഥോ. **സുദ**ന്തി നിപാതമത്തം. ഹേട്ഠാ ദീഘസ്സ മജ്ഝിമസ്സ ച അത്ഥം വദന്തേന സാവത്ഥിപഭുതീനം നഗരാനം യാ വണ്ണനാ കതാ, തസ്സാ വിത്ഥാരകഥം ന ഇധ ഭിയ്യോ കരിസ്സാമീതി യോജേതബ്ബം. യാനി ച തത്ഥ വത്ഥൂനി വിത്ഥാരവസേന വുത്താനി, തേസമ്പി വിത്ഥാരകഥം ന ഇധ ഭിയ്യോ കരിസ്സാമീതി സമ്ബന്ധോ.

൧൩. ഇദാനി "ന ഇധ വിത്ഥാരകഥം കരിസ്സാമീ"തി സാമഞ്ഞതോ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ പവരം ദസ്സേതും - **"സുത്താനം പനാ"**തിആദി വുത്തം. സുത്താനം യേ അത്ഥാ വത്ഥൂഹി വിനാ ന പകാസന്തീതി യോജേതബ്ബം.

൧൪. യം അട്ഠകഥം കത്തുകാമോ, തദേകദേസഭാവേന വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ച ഗഹേതബ്ബോതി കഥികാനം ഉപദേസം കരോന്തോ തത്ഥ വിചാരിതധമ്മേ ഉദ്ദേസവസേന ദസ്സേതി - **"സീലകഥാ"**തിആദിനാ. തത്ഥ **സീലകഥാ**തി ചാരിത്തവാരിത്താദിവസേന സീലസ്സ വിത്ഥാരകഥാ. **ധുതധമ്മാ**തി പിണ്ഡപാതികങ്ഗാദയോ തേരസ കിലേസധുനനകധമ്മാ. **കമ്മട്ഠാനാനി സബ്ബാനീ**തി പാളിയം ആഗതാനി അട്ഠതിംസ, അട്ഠകഥായം ദ്വേതി നിരവസേസാനി യോഗകമ്മസ്സ ഭാവനായ പവത്തിട്ഠാനാനി. **ചരിയാവിധാനസഹിതോ**തി രാഗചരിതാദീനം സഭാവാദിവിധാനേന സഹിതോ. **ഝാനാനി** ചത്താരി രൂപാവചരജ്ഝാനാനി, **സമാപത്തിയോ** ചതസ്സോ ആരുപ്പസമാപത്തിയോ . അട്ഠപി വാ പടിലദ്ധമത്താനി **ഝാനാനി** സമാപജ്ജനവസീഭാവപ്പത്തിയാ **സമാപത്തിയോ. ഝാനാനി** വാ രൂപാരൂപാവചരജ്ഝാനാനി, **സമാപത്തിയോ** ഫലസമാപത്തിനിരോധസമാപത്തിയോ.

൧൫. ലോകിയലോകുത്തരഭേദാ ഛ അഭിഞ്ഞായോ **സബ്ബാ അഭിഞ്ഞായോ**. ഞാണവിഭങ്ഗാദീസു ആഗതനയേന ഏകവിധാദിനാ പഞ്ഞായ സംകലേത്വാ സമ്പിണ്ഡേത്വാ നിച്ഛയോ **പഞ്ഞാസങ്കലനനിച്ഛയോ**.

൧൬. പച്ചയധമ്മാനം ഹേതുആദീനം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയാദിഭാവോ പച്ചയാകാരോ, തസ്സ ദേസനാ **പച്ചയാകാരദേസനാ,** പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാതി അത്ഥോ. സാ പന ഘനവിനിബ്ഭോഗസ്സ സുദുക്കരതായ സണ്ഹസുഖുമാ, നികായന്തരലദ്ധിസങ്കരരഹിതാ, ഏകത്തനയാദിസഹിതാ ച തത്ഥ വിചാരിതാതി ആഹ - **"സുപരിസുദ്ധനിപുണനയാ"**തി. പടിസമ്ഭിദാദീസു ആഗതനയം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ വിചാരിതത്താ **അവിമുത്തതന്തിമഗ്ഗാ**.

൧൭. **ഇതി പന സബ്ബ**ന്തി **ഇതി**-സദ്ദോ പരിസമാപനേ, **പന**-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരേ, ഏതം സബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ഇധാ**തി ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ **ന വിചാരയിസ്സാമി** പുനരുത്തിഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

൧൮. ഇദാനി തസ്സേവ അവിചാരണസ്സ ഏകന്തകാരണം നിദ്ധാരേന്തോ **"മജ്ഝേ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ "മജ്ഝേ ഠത്വാ"തി ഏതേന മജ്ഝഭാവദീപനേന വിസേസതോ ചതുന്നം ആഗമാനം സാധാരണട്ഠകഥാ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ, ന സുമങ്ഗലവിലാസിനീആദയോ വിയ അസാധാരണട്ഠകഥാതി ദസ്സേതി. "വിസേസതോ"തി ച ഇദം വിനയാഭിധമ്മാനമ്പി വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ യഥാരഹം അത്ഥവണ്ണനാ ഹോതി ഏവാതി കത്വാ വുത്തം.

൧൯. **ഇച്ചേവാ**തി ഇതി ഏവ. **തമ്പീ**തി വിസുദ്ധിമഗ്ഗമ്പി. **ഏതായാ**തി മനോരഥപൂരണിയാ. ഏത്ഥ ച "സീഹളദീപം ആഭതാ"തിആദിനാ അത്ഥപ്പകാസനസ്സ നിമിത്തം ദസ്സേതി, "ദീപവാസീനമത്ഥായ സുജനസ്സ ച തുട്ഠത്ഥം ചിരട്ഠിതത്ഥഞ്ച ധമ്മസ്സാ"തി ഏതേന പയോജനം, അപനേത്വാന തതോഹം, സീഹളഭാസ"ന്തിആദിനാ. "സാവത്ഥിപഭുതീന"ന്തിആദിനാ ച കരണപ്പകാരം. ഹേട്ഠിമനികായേസു വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ ച വിചാരിതാനം അത്ഥാനം അവിചാരണമ്പി ഹി ഇധ കരണപ്പകാരോ ഏവാതി.

ഗന്ഥാരമ്ഭകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. രൂപാദിവഗ്ഗവണ്ണനാ

നിദാനവണ്ണനാ

വിഭാഗവന്താനം സഭാവവിഭാവനം വിഭാഗദസ്സനവസേനേവ ഹോതീതി പഠമം താവ നിപാതസുത്തവസേന വിഭാഗം ദസ്സേതും **"തത്ഥ അങ്ഗുത്തരാഗമോ നാമാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി "അങ്ഗുത്തരാഗമസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി യദിദം വുത്തം, തസ്മിം വചനേ, "യസ്സ അത്ഥം പകാസയിസ്സാമീ"തി പടിഞ്ഞാതം, സോ അങ്ഗുത്തരാഗമോ നാമ നിപാതസുത്തവസേന ഏവം വിഭാഗോതി അത്ഥോ. അഥ വാ **തത്ഥാ**തി "അങ്ഗുത്തരനിസ്സിതം അത്ഥ"ന്തി ഏതസ്മിം വചനേ യോ അങ്ഗുത്തരാഗമോ വുത്തോ, സോ നിപാതസുത്താദിവസേന ഏദിസോതി അത്ഥോ.

ഇദാനി തം ആദിതോ പട്ഠായ സംവണ്ണിതുകാമോ അത്തനോ സംവണ്ണനായ പഠമമഹാസങ്ഗീതിയം നിക്ഖിത്താനുക്കമേന പവത്തഭാവദസ്സനത്ഥം **"തസ്സ നിപാതേസു…പേ॰… വുത്തം നിദാനമാദീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യഥാപച്ചയം തത്ഥ തത്ഥ ദേസിതത്താ പഞ്ഞത്തത്താ ച വിപ്പകിണ്ണാനം ധമ്മവിനയാനം സങ്ഗഹേത്വാ ഗായനം കഥനം സങ്ഗീതി. ഏതേന തംതംസിക്ഖാപദാനം സുത്താനഞ്ച ആദിപരിയോസാനേസു അന്തരന്തരാ ച സമ്ബന്ധവസേന ഠപിതം സങ്ഗീതികാരവചനം സങ്ഗഹിതം ഹോതി. സങ്ഗീയമാനസ്സ അത്ഥസ്സ മഹന്തതായ പൂജനീയതായ ച മഹതീ സങ്ഗീതി മഹാസങ്ഗീതി, പഠമാ മഹാസങ്ഗീതി പഠമമഹാസങ്ഗീതി, തസ്സാ പവത്തികാലോ പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലോ, തസ്മിം **പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ**. നിദദാതി ദേസനം ദേസകാലാദിവസേന അവിദിതം വിദിതം കത്വാ നിദസ്സേതീതി **നിദാനം**. യോ ലോകിയേഹി ഉപോഗ്ഘാതോതി വുച്ചതി, സ്വായമേത്ഥ "ഏവം മേ സുത"ന്തിആദികോ ഗന്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ന "സനിദാനാഹം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേമീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൩.൧൨൬) വിയ അജ്ഝാസയാദിദേസനുപ്പത്തിഹേതു. തേനേവാഹ - **"ഏവം മേ സുതന്തിആദികം ആയസ്മതാ ആനന്ദേന പഠമമഹാസങ്ഗീതികാലേ വുത്തം നിദാനമാദീ"**തി.

൧. "സാ പനേസാ"തിആദിനാ ബാഹിരനിദാനേ വത്തബ്ബം അതിദിസിത്വാ ഇദാനി അബ്ഭന്തരനിദാനം ആദിതോ പട്ഠായ സംവണ്ണിതും **"യം പനേത"**ന്തി വുത്തം. തത്ഥ യസ്മാ സംവണ്ണനം കരോന്തേന സംവണ്ണേതബ്ബേ ധമ്മേ പദാനി പദവിഭാഗം തദത്ഥഞ്ച ദസ്സേത്വാ തതോ പരം പിണ്ഡത്ഥാദിനിദസ്സനവസേന ച സംവണ്ണനാ കാതബ്ബാ, തസ്മാ പദാനി താവ ദസ്സേന്തോ **"ഏവന്തി നിപാതപദ"**ന്തിആദിമാഹ . തത്ഥ **പദവിഭാഗോ**തി പദാനം വിസേസോ, ന പദവിഗ്ഗഹോ. അഥ വാ പദാനി ച പദവിഭാഗോ ച **പദവിഭാഗോ,** പദവിഗ്ഗഹോ ച പദവിഭാഗോ ച **പദവിഭാഗോ**തി വാ ഏകസേസവസേന പദപദവിഗ്ഗഹാ പദവിഭാഗസദ്ദേന വുത്താതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ പദവിഗ്ഗഹോ "ജേതസ്സ വനം ജേതവന"ന്തിആദിനാ സമാസപദേസു ദട്ഠബ്ബോ.

അത്ഥതോതി പദത്ഥതോ. തം പന പദത്ഥം അത്ഥുദ്ധാരക്കമേന പഠമം ഏവം-സദ്ദസ്സ ദസ്സേന്തോ **"ഏവം-സദ്ദോ താവാ"**തിആദിമാഹ. **അവധാരണാദീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ഇദമത്ഥപുച്ഛാപരിമാണാദിഅത്ഥാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി "ഏവംഗതാനി പുഥുസിപ്പായതനാനി, ഏവമാദീനീ"തിആദീസു ഇദം-സദ്ദസ്സ അത്ഥേ ഏവം-സദ്ദോ. ഗത-സദ്ദോ ഹി പകാരപരിയായോ, തഥാ വിധാകാര-സദ്ദാ ച. തഥാ ഹി വിധയുത്തഗതസദ്ദേ ലോകിയാ പകാരത്ഥേ വദന്തി. "ഏവം സു തേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ കപ്പിതകേസമസ്സൂ ആമുക്കമണികുണ്ഡലാഭരണാ ഓദാതവത്ഥവസനാ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതാ സമങ്ഗീഭൂതാ പരിചാരേന്തി സേയ്യഥാപി ത്വം ഏതരഹി സാചരിയകോതി. നോ ഹിദം, ഭോ ഗോതമാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮൬) പുച്ഛായം. "ഏവം ലഹുപരിവത്തം (അ॰ നി॰ ൧.൪൮), ഏവമായുപരിയന്തോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪; പാരാ॰ ൧൨) ച ആദീസു പരിമാണേ.

നനു ച "ഏവം സു തേ സുന്ഹാതാ സുവിലിത്താ ഏവമായുപരിയന്തോ"തി ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദേന പുച്ഛനാകാരപരിമാണാകാരാനം വുത്തത്താ ആകാരത്ഥോ ഏവ ഏവം-സദ്ദോതി? ന, വിസേസസബ്ഭാവതോ. ആകാരമത്തവാചകോ ഹി ഏവം-സദ്ദോ

ആകാരത്ഥോതി അധിപ്പേതോ യഥാ "ഏവം ബ്യാഖോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; പാചി॰ ൪൧൭; ചൂളവ॰ ൬൫), ന പന ആകാരവിസേസവാചകോ. ഏവഞ്ച കത്വാ "ഏവം ജാതേന മച്ചേനാ"തിആദീനി (ധ॰ പ॰ ൫൩) ഉപമാദിഉദാഹരണാനി ഉപപന്നാനി ഹോന്തി. തഥാ ഹി "യഥാ ഹി...പേ॰... ബഹു"ന്തി (ധ॰ പ॰ ൫൩) ഏത്ഥ പുപ്ഫരാസിട്ഠാനിയതോ മനുസ്സൂപപത്തിസപ്പുരിസൂപനിസ്സയസദ്ധമ്മസ്സവനയോനിസോമനസികാരഭോഗസമ്പത്തി-ആദിദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയാഹേതുസമുദായതോ സോഭാസുഗന്ധതാദിഗുണയോഗതോ മാലാഗുണസദിസിയോ പഹൂതാ പുഞ്ഞകിരിയാ മരിതബ്ബസഭാവതായ മച്ചേന സത്തേന കത്തബ്ബാതി ജോതിതത്താ പുപ്ഫരാസിമാലാഗുണാവ ഉപമാ. തേസം ഉപമാകാരോ യഥാ-സദ്ദേന അനിയമതോ വുത്തോതി "ഏവം-സദ്ദോ ഉപമാകാരനിഗമനത്ഥോ"തി വത്തും യുത്തം, സോ പന ഉപമാകാരോ നിയമിയമാനോ അത്ഥതോ ഉപമാവ ഹോതീതി ആഹ - **"ഉപമായം ആഗതോ"**തി. തഥാ "ഏവം ഇമിനാ ആകാരേന അഭിക്കമിതബ്ബ"ന്തിആദിനാ ഉപദിസിയമാനായ സമണസാരുപ്പായ ആകപ്പസമ്പത്തിയാ യോ തത്ഥ ഉപദിസനാകാരോ, സോ അത്ഥതോ ഉപദേസോ ഏവാതി വുത്തം - **"ഏവം തേ...പേ॰... ഉപദേസേ"**തി. തഥാ **ഏവമേതം ഭഗവാ, ഏവമേതം സുഗതാ**തി ഏത്ഥ ഭഗവതാ യഥാവുത്തമത്ഥം അവിപരീതതോ ജാനന്തേഹി കതം തത്ഥ സംവിജ്ജമാനഗുണാനം പകാരേഹി ഹംസനം ഉദഗ്ഗതാകരണം സമ്പഹംസനം, യോ തത്ഥ സമ്പഹംസനാകാരോതി യോജേതബ്ബം.

ഏവമേവം പനായന്തി ഏത്ഥ ഗരഹണാകാരോതി യോജേതബ്ബം, സോ ച ഗരഹണാകാരോ "വസലീ"തിആദിഖുംസനസദ്ദസന്നിധാനതോ ഇധ ഏവം-സദ്ദേന പകാസിതോതി വിഞ്ഞായതി. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഉപമാകാരാദയോപി ഉപമാദിവസേന വുത്താനം പുപ്ഫരാസിആദിസദ്ദാനം സന്നിധാനതോതി ദട്ഠബ്ബം. **ഏവം, ഭന്തേതി ഖോ**തിആദീസു പന ധമ്മസ്സ സാധുകം സവനമനസികാരേന നിയോജിതേഹി ഭിക്ഖൂഹി അത്തനോ തത്ഥ ഠിതഭാവസ്സ പടിജാനനവസേന വുത്തത്താ ഏത്ഥ ഏവം-സദ്ദോ വചനസമ്പടിച്ഛനത്ഥോ വുത്തോ, തേന "ഏവം, ഭന്തേ, സാധു ഭന്തേ, സുട്ഠു ഭന്തേ"തി വുത്തം ഹോതി. **ഏവഞ്ച വദേഹീ**തി "യഥാഹം വദാമി, ഏവം സമണം ആനന്ദം വദേഹീ"തി വദനാകാരോ ഇദാനി വത്തബ്ബോ ഏവം-സദ്ദേന നിദസ്സീയതീതി നിദസ്സനത്ഥോ വുത്തോ. **ഏവം നോ**തി ഏത്ഥാപി തേസം യഥാവുത്തധമ്മാനം അഹിതദുക്ഖാവഹഭാവേ സന്നിട്ഠാനജനനത്ഥം അനുമതിഗ്ഗഹണവസേന "നോ വാ, കഥം വോ ഏത്ഥ ഹോതീ"തി പുച്ഛായ കതായ "ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീ"തി വുത്തത്താ തദാകാരസന്നിട്ഠാനം ഏവം-സദ്ദേന വിഭാവിതന്തി വിഞ്ഞായതി. സോ പന തേസം ധമ്മാനം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തനാകാരോ നിയമിയമാനോ അവധാരണത്ഥോ ഹോതീതി ആഹ - **"ഏവം നോ ഏത്ഥ ഹോതീതിആദീസു അവധാരണേ"**തി.

നാനാനയനിപുണന്തി ഏകത്തനാനത്തഅബ്യാപാരഏവംധമ്മതാസങ്ഖാതാ, നന്ദിയാവട്ടതിപുക്ഖലസീഹവിക്കീളിതഅങ്കുസദിസാലോചനസങ്ഖാതാ വാ ആധാരാദിഭേദവസേന നാനാവിധാ നയാ നാനാനയാ. നയാ വാ പാളിഗതിയോ, താ ച പഞ്ഞത്തിആദിവസേന സംകിലേസഭാഗിയാദിലോകിയാദിതദുഭയവോമിസ്സകതാദിവസേന കുസലാദിവസേന ഖന്ധാദിവസേന സങ്ഗഹാദിവസേന സമയവിമുത്താദിവസേന പധാനാദിവസേന കുസലമൂലാദിവസേന തികപട്ഠാനാദിവസേന ച നാനപ്പകാരാതി നാനാനയാ, തേഹി നിപുണം സണ്ഹം സുഖുമന്തി നാനാനയനിപുണം. ആസയോവ അജ്ഝാസയോ, തേ ച സസ്സതാദിഭേദേന തത്ഥ ച അപ്പരജക്ഖതാദിഭേദേന ച അനേകേ, അത്തജ്ഝാസയാദയോ ഏവ വാ സമുട്ഠാനം ഉപ്പത്തിഹേതു ഏതസ്സാതി **അനേകജ്ഝാസയസമുട്ഠാനം. അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്ന**ന്തി അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണം ഉപനേതബ്ബാഭാവതോ. സങ്കാസനപകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതന്തി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

വിവിധപാടിഹാരിയന്തി ഏത്ഥ പാടിഹാരിയപദസ്സ വചനത്ഥം "പടിപക്ഖഹരണതോ രാഗാദികിലേസാപനയനതോ ച പാടിഹാരിയ"ന്തി വദന്തി. ഭഗവതോ പന പടിപക്ഖാ രാഗാദയോ ന സന്തി , യേ ഹരിതബ്ബാ. പുഥുജ്ജനാനമ്പി വിഗതൂപക്കിലേസേ അട്ഠഗുണസമന്നാഗതേ ചിത്തേ ഹതപടിപക്ഖേ ഇദ്ധിവിധം പവത്തതി, തസ്മാ തത്ഥ പവത്തവോഹാരേന ച ന സക്കാ ഇധ "പാടിഹാരിയ"ന്തി വത്തും. സചേ പന

മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യഗതാ ച കിലേസാ പടിപക്ഖാ, തേസം ഹരണതോ "പാടിഹാരിയ"ന്തി വുത്തം, ഏവം സതി യുത്തമേതം. അഥ വാ ഭഗവതോ ച സാസനസ്സ ച പടിപക്ഖാ തിത്ഥിയാ, തേസം ഹരണതോ പാടിഹാരിയം. തേ ഹി ദിട്ഠിഹരണവസേന ച ദിട്ഠിപ്പകാസനേ അസമത്ഥഭാവേന ച ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനീഹി ഹരിതാ അപനീതാ ഹോന്തീതി. "പടീ"തി വാ അയം സദ്ദോ "പച്ഛാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ബോധേതി "തസ്മിം പടിപവിട്ഠമ്ഹി, അഞ്ഞോ ആഗഞ്ഛി ബ്രാഹ്മണോ"തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൯൮൫; ചൂളനി॰ പാരായനവഗ്ഗോ, വത്ഥുഗാഥാ ൪) വിയ, തസ്മാ സമാഹിതേ ചിത്തേ വിഗതൂപക്കിലേസേ കതകിച്ചേന പച്ഛാ ഹരിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി പടിഹാരിയം, അത്തനോ വാ ഉപക്കിലേസേസു ചതുത്ഥജ്ഝാനമഗ്ഗേഹി ഹരിതേസു പച്ഛാ ഹരണം പടിഹാരിയം, ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിയോ ച വിഗതൂപക്കിലേസേന കതകിച്ചേന ച സത്തഹിതത്ഥം പുന പവത്തേതബ്ബാ, ഹരിതേസു ച അത്തനോ ഉപക്കിലേസേസു പരസത്താനം ഉപക്കിലേസഹരണാനി ഹോന്തീതി പടിഹാരിയാനി ഭവന്തി. പടിഹാരിയമേവ പാടിഹാരിയം, പടിഹാരിയേ വാ ഇദ്ധിആദേസനാനുസാസനിസമുദായേ ഭവം ഏകമേകം പാടിഹാരിയന്തി വുച്ചതി. പടിഹാരിയം വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനം മഗ്ഗോ ച പടിപക്ഖഹരണതോ, തത്ഥ ജാതം, തസ്മിം വാ നിമിത്തഭൂതേ, തതോ വാ ആഗതന്തി പാടിഹാരിയം. തസ്സ പന ഇദ്ധിആദിഭേദേന വിസയഭേദേന ച ബഹുവിധസ്സ ഭഗവതോ ദേസനായം ലബ്ഭമാനത്താ ആഹ - **"വിവിധപാടിഹാരിയ"**ന്തി.

ന അഞ്ഞഥാതി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ സുതാകാരതോ ന അഞ്ഞഥാതി അത്ഥോ, ന പന ഭഗവതോ ദേസിതാകാരതോ. അചിന്തേയ്യാനുഭാവാ ഹി ഭഗവതോ ദേസനാ. ഏവഞ്ച കത്വാ "സബ്ബപ്പകാരേന കോ സമത്ഥോ വിഞ്ഞാതു"ന്തി ഇദം വചനം സമത്ഥിതം ഭവതി, ധാരണബലദസ്സനഞ്ച ന വിരുജ്ഝതി സുതാകാരാവിരുജ്ഝനസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ന ഹേത്ഥ അത്ഥന്തരതാപരിഹാരോ ദ്വിന്നം അത്ഥാനം ഏകവിസയത്താ, ഇതരഥാ ഥേരോ ഭഗവതോ ദേസനായ സബ്ബഥാ പടിഗ്ഗഹണേ സമത്ഥോ അസമത്ഥോ ചാതി ആപജ്ജേയ്യാതി.

"യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താ"തി ഏവം വുത്തായ നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതായ സസന്തതിയം വത്തനതോ തിവിധോപി മേ-സദ്ദോ കിഞ്ചാപി ഏകസ്മിംയേവ അത്ഥേ ദിസ്സതി, കരണസമ്പദാനസാമിനിദ്ദേസവസേന പന വിജ്ജമാനഭേദം സന്ധായാഹ - **"മേ-സദ്ദോ തീസു അത്ഥേസു ദിസ്സതീ"**തി.

കിഞ്ചാപി ഉപസഗ്ഗോ കിരിയം വിസേസേതി, ജോതകഭാവതോ പന സതിപി തസ്മിം സുത-സദ്ദോ ഏവ തം തമത്ഥം വദതീതി അനുപസഗ്ഗസ്സ സുത-സദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ സഉപസഗ്ഗസ്സ ഗഹണം ന വിരുജ്ഝതീതി ദസ്സേന്തോ **"സഉപസഗ്ഗോ ച അനുപസഗ്ഗോ ചാ"**തി ആഹ. **അസ്സാ**തി സുതസദ്ദസ്സ. കമ്മഭാവസാധനാനി ഇധ സുതസദ്ദേ സമ്ഭവന്തീതി വുത്തം - **"ഉപധാരിതന്തി വാ ഉപധാരണന്തി വാ അത്ഥോ"**തി. **മയാതി അത്ഥേ സതീ**തി യദാ മേ-സദ്ദസ്സ കത്തുവസേന കരണനിദ്ദേസോ, തദാതി അത്ഥോ. **മമാതി അത്ഥേ സതീ**തി യദാ സമ്ബന്ധവസേന സാമിനിദ്ദേസോ, തദാ.

സുതസദ്ദസന്നിട്ഠാനേ പയുത്തേന **ഏവം**-സദ്ദേന സവനകിരിയാജോതകേന ഭവിതബ്ബന്തി വുത്തം - **"ഏവന്തി സോതവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞാണകിച്ചനിദസ്സന"**ന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന സമ്പടിച്ഛനാദീനം സോതദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം തദഭിനീഹടാനഞ്ച മനോദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം. സബ്ബേസമ്പി വാക്യാനം ഏവകാരത്ഥസഹിതത്താ "സുത"ന്തി ഏതസ്സ സുതമേവാതി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ - **"അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപതോ"**തി. ഏതേന അവധാരണേന നിയാമതം ദസ്സേതി. യഥാ ച സുതം സുതമേവാതി നിയാമേതബ്ബം, **തം** സമ്മാ സുതം ഹോതീതി ആഹ - **"അനൂനാധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. അഥ വാ സദ്ദന്തരത്ഥാപോഹനവസേന സദ്ദോ അത്ഥം വദതീതി സുതന്തി അസ്സുതം ന ഹോതീതി അയമേതസ്സ അത്ഥോതി വുത്തം - **"അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപതോ"**തി. ഇമിനാ ദിട്ഠാദിവിനിവത്തനം കരോതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ന ഇദം മയാ ദിട്ഠം, ന സയമ്ഭുഞാണേന സച്ഛികതം, അഥ ഖോ സുതം, തഞ്ച സമ്മദേവാതി. തേനേവാഹ - **"അനൂനാധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"**ന്തി. അവധാരണത്ഥേ വാ **ഏവം**-സദ്ദേ അയമത്ഥയോജനാ - "കരീയതീ"തി തദപേക്ഖസ്സ **സുത**-സദ്ദസ്സ അയമത്ഥോ വുത്തോ "അസ്സവനഭാവപ്പടിക്ഖേപതോ"തി. തേനേവാഹ -

"അനൂനാധികാവിപരീതഗ്ഗഹണനിദസ്സന"ന്തി. സവന-സദ്ദോ ചേത്ഥ കമ്മത്ഥോ വേദിതബ്ബോ "സുയ്യതീ"തി.

ഏവം സവനഹേതുസവനവിസേസവസേന പദത്തയസ്സ ഏകേന പകാരേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പകാരന്തരേഹി തം ദസ്സേതും - **"തഥാ ഏവ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്സാ**തി യാ സാ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ധമ്മസ്സവനാകാരേന പവത്താ മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണവീഥി, തസ്സാ. സാ ഹി നാനപ്പകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തിതും സമത്ഥാ. തഥാ ച വുത്തം - **"സോതദ്വാരാനുസാരേനാ"**തി. **നാനപ്പകാരേനാ**തി വക്ഖമാനാനം അനേകവിഹിതാനം ബ്യഞ്ജനത്ഥഗ്ഗഹണാനം നാനാകാരേന. ഏതേന ഇമിസ്സാ യോജനായ ആകാരത്ഥോ ഏവം-സദ്ദോ ഗഹിതോതി ദീപേതി. **പവത്തിഭാവപ്പകാസന**ന്തി പവത്തിയാ അത്ഥിഭാവപ്പകാസനം. **സുതന്തി ധമ്മപ്പകാസന**ന്തി യസ്മിം ആരമ്മണേ വുത്തപ്പകാരാ വിഞ്ഞാണവീഥി നാനപ്പകാരേന പവത്താ, തസ്സ ധമ്മത്താ വുത്തം, ന സുതസദ്ദസ്സ ധമ്മത്ഥത്താ. വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പാകടീകരണം **"അയഞ്ഹേത്ഥാ"**തിആദി. തത്ഥ **വിഞ്ഞാണവീഥിയാ**തി കരണത്ഥേ കരണവചനം, **മയാ**തി കത്തുഅത്ഥേ.

ഏവന്തി നിദ്ദിസിതബ്ബപ്പകാസനന്തി നിദസ്സനത്ഥം ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വുത്തം നിദസ്സേതബ്ബസ്സ നിദസ്സിതബ്ബത്താഭാവാഭാവതോ . തേന ഏവം-സദ്ദേന സകലമ്പി സുത്തം പച്ചാമട്ഠന്തി ദസ്സേതി. സുതസദ്ദസ്സ കിരിയാസദ്ദത്താ സവനകിരിയായ ച സാധാരണവിഞ്ഞാണപ്പബന്ധപ്പടിബദ്ധത്താ തത്ഥ ച പുഗ്ഗലവോഹാരോതി വുത്തം - **"സുതന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചപ്പകാസന"**ന്തി. ന ഹി പുഗ്ഗലവോഹാരരഹിതേ ധമ്മപ്പബന്ധേ സവനകിരിയാ ലബ്ഭതീതി.

യസ്സ ചിത്തസന്താനസ്സാതിആദിപി ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ പുരിമയോജനായ അഞ്ഞഥാ അത്ഥയോജനം ദസ്സേതും വുത്തം. തത്ഥ **ആകാരപഞ്ഞത്തീ**തി ഉപാദാപഞ്ഞത്തി ഏവ ധമ്മാനം പവത്തിആകാരുപാദാനവസേന തഥാ വുത്താ. **സുതന്തി വിസയനിദ്ദേസോ**തി സോതബ്ബഭൂതോ ധമ്മോ സവനകിരിയാകത്തുപുഗ്ഗലസ്സ സവനകിരിയാവസേന പവത്തിട്ഠാനന്തി കത്വാ വുത്തം. ചിത്തസന്താനവിനിമുത്തസ്സ പരമത്ഥതോ കസ്സചി കത്തുഅഭാവേപി സദ്ദവോഹാരേന ബുദ്ധിപരികപ്പിതഭേദവചനിച്ഛായ ചിത്തസന്താനതോ അഞ്ഞം വിയ തംസമങ്ഗിം കത്വാ വുത്തം - **"ചിത്തസന്താനേന തംസമങ്ഗീനോ"**തി. സവനകിരിയാവിസയോപി സോതബ്ബധമ്മോ സവനകിരിയാവസേന പവത്തചിത്തസന്താനസ്സ ഇധ പരമത്ഥതോ കത്തുഭാവതോ, സവനവസേന ചിത്തപവത്തിയാ ഏവ വാ സവനകിരിയാഭാവതോ തംകിരിയാകത്തു ച വിസയോ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം - **"തംസമങ്ഗീനോ കത്തുവിസയേ"**തി. സുതാകാരസ്സ ച ഥേരസ്സ സമ്മാനിച്ഛിതഭാവതോ ആഹ - **"ഗഹണസന്നിട്ഠാന"**ന്തി. ഏതേന വാ അവധാരണത്ഥം ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ അയമത്ഥയോജനാ കതാതി ദട്ഠബ്ബം.

പുബ്ബേ സുതാനം നാനാവിഹിതാനം സുത്തസങ്ഖാതാനം അത്ഥബ്യഞ്ജനാനം ഉപധാരിതരൂപസ്സ ആകാരസ്സ നിദസ്സനസ്സ, അവധാരണസ്സ വാ പകാസനസഭാവോ ഏവം-സദ്ദോതി തദാകാരാദിഉപധാരണസ്സ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതധമ്മപ്പബന്ധബ്യാപാരതായ വുത്തം - **"ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ"**തി. സവനകിരിയാ പന പുഗ്ഗലവാദിനോപി വിഞ്ഞാണനിരപേക്ഖാ നത്ഥീതി വിസേസതോ വിഞ്ഞാണബ്യാപാരോതി ആഹ - **"സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ"**തി. മേതി സദ്ദപ്പവത്തിയാ ഏകന്തേനേവ സത്തവിസയത്താ വിഞ്ഞാണകിച്ചസ്സ ച തത്ഥേവ സമോദഹിതബ്ബതോ **"മേതി ഉഭയകിച്ചയുത്തപുഗ്ഗലനിദ്ദേസോ"**തി വുത്തം. അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിസഭാവാ യഥാക്കമം ഏവംസദ്ദസുതസദ്ദാനം അത്ഥാതി തേ തഥാരൂപപഞ്ഞത്തിഉപാദാനബ്യാപാരഭാവേന ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"ഏവന്തി പുഗ്ഗലകിച്ചനിദ്ദേസോ, സുതന്തി വിഞ്ഞാണകിച്ചനിദ്ദേസോ"**തി. ഏത്ഥ ച കരണകിരിയാകത്തുകമ്മവിസേസപ്പകാസനവസേന പുഗ്ഗലബ്യാപാരവിസയപുഗ്ഗലബ്യാപാരനിദസ്സനവസേന ഗഹണാകാരഗ്ഗാഹകതബ്ബിസയവിസേസനിദ്ദേസവസേന കത്തുകരണബ്യാപാരകത്തുനിദ്ദേസവസേന ച ദുതിയാദയോ ചതസ്സോ അത്ഥയോജനാ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബസ്സപി സദ്ദാധിഗമനീയസ്സ അത്ഥസ്സ പഞ്ഞത്തിമുഖേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബത്താ സബ്ബപഞ്ഞത്തീനഞ്ച വിജ്ജമാനാദിവസേന ഛസു പഞ്ഞത്തിഭേദേസു അന്തോഗധത്താ തേസു "ഏവ"ന്തിആദീനം പഞ്ഞത്തീനം സരൂപം നിദ്ധാരേന്തോ ആഹ - **"ഏവന്തി ച മേതി ചാ"**തിആദി. തത്ഥ ഏവന്തി ച മേതി ച വുച്ചമാനസ്സത്ഥസ്സ ആകാരാദിനോ ധമ്മാനം അസല്ലക്ഖണഭാവതോ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവോതി ആഹ - **"സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ"**തി. തത്ഥ **സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേനാ**തി ഭൂതത്ഥഉത്തമത്ഥവസേന. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യോ മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതത്ഥോ, അനുസ്സവാദീഹി ഗഹേതബ്ബോ വിയ അനുത്തമത്ഥോ ച ന ഹോതി, സോ രൂപസദ്ദാദിസഭാവോ, രുപ്പനാനുഭവനാദിസഭാവോ വാ അത്ഥോ സച്ചികട്ഠോ പരമത്ഥോ ചാതി വുച്ചതി, ന തഥാ "ഏവം മേ"തിപദാനം അത്ഥോതി. ഏതമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"കിഞ്ഹേത്ഥ ത"**ന്തിആദി വുത്തം. സുതന്തി പന സദ്ദായതനം സന്ധായാഹ - **"വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീ"**തി. തേനേവ ഹി **"യഞ്ഹി തം എത്ഥ സോതേന ഉപലദ്ധ"**ന്തി വുത്തം. "സോതദ്വാരാനുസാരേന ഉപലദ്ധ"ന്തി പന വുത്തേ അത്ഥബ്യഞ്ജനാദി സബ്ബം ലബ്ഭതി. **തം തം ഉപാദായ വത്തബ്ബതോ**തി സോതപഥമാഗതേ ധമ്മേ ഉപാദായ തേസം ഉപധാരിതാകാരാദിനോ പച്ചാമസനവസേന ഏവന്തി, സസന്തതിപരിയാപന്നേ ഖന്ധേ ഉപാദായ മേതി വത്തബ്ബത്താതി അത്ഥോ. ദിട്ഠാദിസഭാവരഹിതേ സദ്ദായതനേ പവത്തമാനോപി സുതവോഹാരോ "ദുതിയം തതിയ"ന്തിആദികോ വിയ പഠമാദീനി ദിട്ഠമുതവിഞ്ഞാതേ അപേക്ഖിത്വാ പവത്തോതി ആഹ - **"ദിട്ഠാദീനി ഉപനിധായ വത്തബ്ബതോ"**തി. അസ്സുതം ന ഹോതീതി ഹി സുതന്തി പകാസിതോ അയമത്ഥോതി.

അത്തനാ പടിവിദ്ധാ സുത്തസ്സ പകാരവിസേസാ ഏവന്തി ഥേരേന പച്ചാമട്ഠാതി ആഹ - **"അസമ്മോഹം ദീപേതീ"**തി. **നാനപ്പകാരപ്പടിവേധസമത്ഥോ ഹോതീ**തി ഏതേന വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ നാനപ്പകാരതം ദുപ്പടിവിജ്ഝതഞ്ച ദസ്സേതി. **സുതസ്സ അസമ്മോസം ദീപേതീ**തി സുതാകാരസ്സ യാഥാവതോ ദസ്സിയമാനത്താ വുത്തം. **അസമ്മോഹേനാ**തി സമ്മോഹാഭാവേന, പഞ്ഞായ ഏവ വാ സവനകാലസമ്ഭൂതായ തദുത്തരികാലപഞ്ഞാസിദ്ധി. ഏവം **അസമ്മോസേനാ**തി ഏത്ഥാപി വത്തബ്ബം. ബ്യഞ്ജനാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ ആകാരോ നാതിഗമ്ഭീരോ, യഥാസുതധാരണമേവ തത്ഥ കരണീയന്തി സതിയാ ബ്യാപാരോ അധികോ, പഞ്ഞാ തത്ഥ ഗുണീഭൂതാതി വുത്തം - **"പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമായാ"**തിആദി "പഞ്ഞായ പുബ്ബങ്ഗമാ"തി കത്വാ. പുബ്ബങ്ഗമതാ ചേത്ഥ പധാനഭാവോ "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧, ൨) വിയ, പുബ്ബങ്ഗമതായ വാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു ആവജ്ജനാദീനം വിയ അപ്പധാനത്തേ പഞ്ഞാ പുബ്ബങ്ഗമാ ഏതിസ്സാതി അയമ്പി അത്ഥോ യുജ്ജതി, ഏവം **സതിപുബ്ബങ്ഗമായാ**തി ഏത്ഥാപി വുത്തനയാനുസാരേന യഥാസമ്ഭവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സാ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനപരിപുണ്ണസ്സ, സങ്കാസനപ്പകാസനവിവരണവിഭജനഉത്താനീകരണപഞ്ഞത്തിവസേന ഛഹി അത്ഥപദേഹി അക്ഖരപദബ്യഞ്ജനാകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസവസേന ഛഹി ബ്യഞ്ജനപദേഹി ച സമന്നാഗതസ്സാതി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

യോനിസോമനസികാരം ദീപേതി ഏവം-സദ്ദേന വുച്ചമാനാനം ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥാനം അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയത്താതി അധിപ്പായോ. **അവിക്ഖേപം ദീപേതീ**തി "ചിത്തപരിയാദാനം കത്ഥ ഭാസിത"ന്തിആദിപുച്ഛാവസേ പകരണപ്പത്തസ്സ വക്ഖമാനസ്സ സുത്തസ്സ സവനം സമാധാനമന്തരേന ന സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം. **വിക്ഖിത്തചിത്തസ്സാ**തിആദി തസ്സേവത്ഥസ്സ സമത്ഥനവസേന വുത്തം. **സബ്ബസമ്പത്തിയാ**തി അത്ഥബ്യഞ്ജനദേസകപ്പയോജനാദിസമ്പത്തിയാ. അവിപരീതസദ്ധമ്മവിസയേഹി വിയ ആകാരനിദസ്സനാവധാരണത്ഥേഹി യോനിസോമനസികാരസ്സ, സദ്ധമ്മസ്സവനേന വിയ ച അവിക്ഖേപസ്സ യഥാ യോനിസോമനസികാരേന ഫലഭൂതേന അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാനം സിദ്ധി വുത്താ തദവിനാഭാവതോ. ഏവം അവിക്ഖേപേന ഫലഭൂതേന കാരണഭൂതാനം സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാനം സിദ്ധി ദസ്സേതബ്ബാ സിയാ അസ്സുതവതോ സപ്പുരിസൂപനിസ്സയരഹിതസ്സ ച തദഭാവതോ. **ന ഹി വിക്ഖിത്തചിത്തോ**തിആദിനാ സമത്ഥനവചനേന പന അവിക്ഖേപേന കാരണഭൂതേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയേന ച ഫലഭൂതസ്സ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ സിദ്ധി ദസ്സിതാ. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ യുത്തോ സിയാ, സദ്ധമ്മസ്സവനസപ്പുരിസൂപനിസ്സയാ ന ഏകന്തേന അവിക്ഖേപസ്സ കാരണം

ബാഹിരങ്ഗത്താ, അവിക്ഖേപോ പന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയോ വിയ സദ്ധമ്മസ്സവനസ്സ ഏകന്തകാരണന്തി. ഏവമ്പി അവിക്ഖേപേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയസിദ്ധിജോതനാ ന സമത്ഥിതാവ. നോ ന സമത്ഥിതാ വിക്ഖിത്തചിത്താനം സപ്പുരിസപയിരുപാസനാഭാവസ്സ അത്ഥസിദ്ധത്താ. ഏത്ഥ ച പുരിമം ഫലേന കാരണസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം നദീപൂരേന വിയ ഉപരി വുട്ഠിസബ്ഭാവസ്സ, ദുതിയം കാരണേന ഫലസ്സ സിദ്ധിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം ഏകന്തവസ്സിനാ വിയ മേഘവുട്ഠാനേന വുട്ഠിപ്പവത്തിയാ.

ഭഗവതോ വചനസ്സ അത്ഥബ്യഞ്ജനപ്പഭേദപരിച്ഛേദവസേന സകലസാസനസമ്പത്തിഓഗാഹനാകാരോ നിരവസേസപരഹിതപാരിപൂരിതാകാരണന്തി വുത്തം - **"ഏവം ഭദ്ദകോ ആകാരോ"**തി. യസ്മാ ന ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസമ്പത്തി**ന്തി അത്തസമ്മാപണിധിപുബ്ബേകതപുഞ്ഞതാസങ്ഖാതഗുണദ്വയം. അപരാപരം വുത്തിയാ ചേത്ഥ ചക്കഭാവോ, ചരന്തി ഏതേഹി സത്താ സമ്പത്തിഭവേസൂതി വാ. യേ സന്ധായ വുത്തം - "ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ചക്കാനി, യേഹി സമന്നാഗതാനം ദേവമനുസ്സാനം ചതുചക്കം വത്തതീ"തിആദി (അം° നി° ൪.൩൧). പുരിമപച്ഛിമഭാവോ ചേത്ഥ ദേസനാക്കമവസേന ദട്ഠബ്ബോ. **പച്ഛിമചക്കദ്വയസിദ്ധിയാ**തി പച്ഛിമചക്കദ്വയസ്സ അത്ഥിതായ. സമ്മാപണിഹിതത്തോ പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞോ സുദ്ധാസയോ ഹോതി തദസിദ്ധിഹേതൂനം കിലേസാനം ദൂരീഭാവതോതി ആഹ - **"ആസയസുദ്ധി സിദ്ധാ ഹോതീ"**തി. തഥാ ഹി വുത്തം - "സമ്മാപണിഹിതം ചിത്തം, സേയ്യസോ നം തതോ കരേ"തി (ധ° പ° ൪൩), "കതപുഞ്ഞോസി ത്വം, ആനന്ദ, പധാനമനുയുഞ്ജ, ഖിപ്പം ഹോഹിസി അനാസവോ"തി (ദീ° നി° ൨.൨൦൭) ച. തേനേവാഹ - **"ആസയസുദ്ധിയാ അധിഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ"**തി. **പയോഗസുദ്ധിയാ**തി യോനിസോമനസികാരപുബ്ബങ്ഗമസ്സ ധമ്മസ്സവനപ്പയോഗസ്സ വിസദഭാവേന. തഥാ ചാഹ - **"ആഗമബ്യത്തിസിദ്ധീ"**തി , സബ്ബസ്സ വാ കായവചീപയോഗസ്സ നിദ്ദോസഭാവേന. പരിസുദ്ധകായവചീപയോഗോ ഹി വിപ്പടിസാരാഭാവതോ അവിക്ഖിത്തചിത്തോ പരിയത്തിയം വിസാരദോ ഹോതീതി.

നാനപ്പകാരപടിവേധദീപകേനാതിആദിനാ അത്ഥബ്യഞ്ജനേസു ഥേരസ്സ ഏവം-സദ്ദസുത-സദ്ദാനം അസമ്മോഹദീപനതോ ചതുപ്പടിസമ്ഭിദാവസേന അത്ഥയോജനം ദസ്സേതി. തത്ഥ **സോതപ്പഭേദപടിവേധദീപകേനാ**തി ഏതേന അയം സുത-സദ്ദോ ഏവം-സദ്ദസന്നിധാനതോ, വക്ഖമാനാപേക്ഖായ വാ സാമഞ്ഞേനേവ സോതബ്ബധമ്മവിസേസം ആമസതീതി ദസ്സേതി. മനോദിട്ഠികരണാനം പരിയത്തിധമ്മാനം അനുപേക്ഖനസുപ്പടിവേധാ വിസേസതോ മനസികാരപ്പടിബദ്ധാതി തേ വുത്തനയേന യോനിസോമനസികാരദീപകേന ഏവം-സദ്ദേന യോജേത്വാ, സവനധാരണവചീപരിചയാ പരിയത്തിധമ്മാ വിസേസേന സോതാവധാനപ്പടിബദ്ധാതി തേ അവിക്ഖേപദീപകേന സുത-സദ്ദേന യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ സാസനസമ്പത്തിയാ ധമ്മസ്സവനേ ഉസ്സാഹം ജനേതി. തത്ഥ **ധമ്മാ**തി പരിയത്തിധമ്മാ. **മനസാ അനുപേക്ഖിതാ**തി "ഇധ സീലം കഥിതം, ഇധ സമാധി, ഇധ പഞ്ഞാ, ഏത്തകാ ഏത്ഥ അനുസന്ധയോ"തിആദിനാ നയേന മനസാ അനു അനു പേക്ഖിതാ. **ദിട്ഠിയാ സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി നിജ്ഝാനക്ഖന്തി ഭൂതായ, ഞാതപരിഞ്ഞാസങ്ഖാതായ വാ ദിട്ഠിയാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തരൂപാരൂപധമ്മേ "ഇതി രൂപം, ഏത്തകം രൂപ"ന്തിആദിനാ സുട്ഠു വവത്ഥപേത്വാ പടിവിദ്ധാ.

സകലേന വചനേനാതി പുബ്ബേ തീഹി പദേഹി വിസും വിസും യോജിതത്താ വുത്തം. **അസപ്പുരിസഭൂമി**ന്തി അകതഞ്ഞുതം, "ഇധേകച്ചോ പാപഭിക്ഖു തഥാഗതപ്പവേദിതം ധമ്മവിനയം പരിയാപുണിത്വാ അത്തനോ ദഹതീ"തി (പാരാ° ൧൯൫) ഏവം വുത്തം അനരിയവോഹാരാവത്ഥം. സാ ഏവ അനരിയവോഹാരാവത്ഥാ അസദ്ധമ്മോ. നനു ച ആനന്ദത്ഥേരസ്സ "മമേദം വചന"ന്തി അധിമാനസ്സ, മഹാകസ്സപത്ഥേരാദീനഞ്ച തദാസങ്കായ അഭാവതോ അസപ്പുരിസഭൂമിസമതിക്കമാദിവചനം നിരത്ഥകന്തി? നയിദമേവം, "ഏവം മേ സുത"ന്തി വദന്തേന അയമ്പി അത്ഥോ വിഭാവിതോതി ദസ്സനതോ. കേചി പന "ദേവതാനം പരിവിതക്കാപേക്ഖം തഥാവചനന്തി ഏദിസീ ചോദനാ അനവകാസാ"തി വദന്തി. തസ്മിം കിര ഖണേ ഏകച്ചാനം ദേവതാനം ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദി "ഭഗവാ പരിനിബ്ബുതോ, അയഞ്ച ആയസ്മാ ദേസനാകുസലോ ഇദാനി ധമ്മം ദേസേതി, സക്യകുലപ്പസുതോ തഥാഗതസ്സ ഭാതാ ചൂളപിതുപുത്തോ, കിം നു ഖോ സയം സച്ഛികതം ധമ്മം ദേസേതി, ഉദാഹു ഭഗവതോ ഏവ വചനം യഥാസുത"ന്തി, ഏവം

തദാസങ്കിതപ്പകാരതോ അസപ്പുരിസഭൂമിസമോക്കമാദിതോ അതിക്കമാദി വിഭാവിതന്തി. **അത്തനോ അദഹന്തോതി** "മമേദ"ന്തി അത്തനി അട്ഠപേന്തോ. **അപ്പേതീ**തി നിദസ്സേതി. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേസു യഥാരഹം സത്തേ നേതീതി നേത്തി, ധമ്മോയേവ നേത്തി **ധമ്മനേത്തി**.

ദള്ഹതരനിവിട്ഠാ വിചികിച്ഛാ **കങ്ഖാ**. നാതിസംസപ്പനം മതിഭേദമത്തം **വിമതി. അസ്സദ്ധിയം വിനാസേതി** ഭഗവതാ ഭാസിതത്താ സമ്മുഖാ ചസ്സ പടിഗ്ഗഹിതത്താ ഖലിതദുരുത്താദിഗ്ഗഹണദോസാഭാവതോ ച. ഏത്ഥ ച പഞ്ചമാദയോ തിസ്സോ അത്ഥയോജനാ ആകാരാദിഅത്ഥേസു അഗ്ഗഹിതവിസേസമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ ദസ്സിതാ, തതോ പരാ ചതസ്സോ ആകാരത്ഥമേവ ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ വിഭാവിതാ, പച്ഛിമാ പന തിസ്സോ യഥാക്കമം ആകാരത്ഥം നിദസ്സനത്ഥം അവധാരണത്ഥഞ്ച ഏവം-സദ്ദം ഗഹേത്വാ യോജിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏക-സദ്ദോ അഞ്ഞസേട്ഠഅസഹായസങ്ഖാദീസു ദിസ്സതി. തഥാ ഹേസ "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ച, ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞന്തി ഇത്ഥേകേ അഭിവദന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൭) അഞ്ഞത്ഥേ ദിസ്സതി, "ചേതസോ ഏകോദിഭാവ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൮; പാരാ॰ ൧൧) സേട്ഠേ, "ഏകോ വൂപകട്ഠോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൦൫; ൨.൨൧൫; മ॰ നി॰ ൧.൮൦; സം॰ നി॰ ൩.൬൩; ചൂളവ॰ ൪൪൫) അസഹായേ "ഏകോവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഖണോ ച സമയോ ച ബ്രഹ്മചരിയവാസായാ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൮.൨൯) സങ്ഖായം. ഇധാപി സങ്ഖായന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"ഏകന്തി ഗണനപരിച്ഛേദനിദ്ദേസോ"**തി. **കാലഞ്ച സമയഞ്ചാ**തി യുത്തകാലഞ്ച പച്ചയസാമഗ്ഗിഞ്ച. **ഖണോ**തി ഓകാസോ. തഥാഗതുപ്പാദാദികോ ഹി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ഓകാസോ തപ്പച്ചയപ്പടിലാഭഹേതുത്താ. ഖണോ ഏവ ച സമയോ. യോ ഖണോതി ച സമയോതി ച വുച്ചതി, സോ ഏകോ ഏവാതി ഹി അത്ഥോ. **മഹാസമയോ**തി മഹാസമൂഹോ. **സമയോപി ഖോ**തി സിക്ഖാപദപൂരണസ്സ ഹേതുപി. **സമയപ്പവാദകേ**തി ദിട്ഠിപ്പവാദകേ. തത്ഥ ഹി നിസിന്നാ തിത്ഥിയാ അത്തനോ അത്തനോ സമയം പവദന്തീതി. **അത്ഥാഭിസമയാ**തി ഹിതപ്പടിലാഭാ. അഭിസമേതബ്ബോതി അഭിസമയോ, അഭിസമയോ അത്ഥോ **അഭിസമയട്ഠോ**തി പീളനാദീനി അഭിസമേതബ്ബഭാവേന ഏകീഭാവം ഉപനേത്വാ വുത്താനി. അഭിസമയസ്സ വാ പടിവേധസ്സ വിസയഭൂതോ അത്ഥോ **അഭിസമയട്ഠോ**തി താനേവ തഥാ ഏകത്തേന വുത്താനി. തത്ഥ **പീളനം** ദുക്ഖസച്ചസ്സ തംസമങ്ഗിനോ ഹിംസനം അവിപ്ഫാരികതാകരണം. **സന്താപോ** ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന സന്തപനം പരിദഹനം.

തത്ഥ സഹകാരികാരണേ സന്നിജ്ഝം സമേതി സമവേതീതി **സമയോ,** സമവായോ. സമേതി സമാഗച്ഛതി ഏത്ഥ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം തദാധാരപുഗ്ഗലേഹീതി **സമയോ,** ഖണോ. സമേതി ഏത്ഥ, ഏതേന വാ സംഗച്ഛതി സത്തോ, സഭാവധമ്മോ വാ സഹജാതാദീഹി, ഉപ്പാദാദീഹി വാതി **സമയോ,** കാലോ. ധമ്മപ്പവത്തിമത്തതായ അത്ഥതോ അഭൂതോപി ഹി കാലോ ധമ്മപ്പവത്തിയാ അധികരണം കരണം വിയ ച കപ്പനാമത്തസിദ്ധേന രൂപേന വോഹരീയതീതി. സമം, സഹ വാ അവയവാനം അയനം പവത്തി അവട്ഠാനന്തി **സമയോ,** സമൂഹോ യഥാ "സമുദായോ"തി. അവയവസഹാവട്ഠാനമേവ ഹി സമൂഹോതി. അവസേസപച്ചയാനം സമാഗമേ ഏതി ഫലം ഏതസ്മാ ഉപ്പജ്ജതി പവത്തതി ചാതി **സമയോ,** ഹേതു യഥാ "സമുദയോ"തി. സമേതി സംയോജനഭാവതോ സമ്ബദ്ധോ ഏതി അത്തനോ വിസയേ പവത്തതി, ദള്ഹഗ്ഗഹണഭാവതോ വാ സംയുത്താ അയന്തി പവത്തന്തി സത്താ യഥാഭിനിവേസം ഏതേനാതി **സമയോ,** ദിട്ഠി. ദിട്ഠിസംയോജനേന ഹി സത്താ അതിവിയ ബജ്ഝന്തീതി. സമിതി സങ്ഗതി സമോധാനന്തി **സമയോ,** പടിലാഭോ. സമസ്സ യാനം, സമ്മാ വാ യാനം അപഗമോതി **സമയോ,** പഹാനം. അഭിമുഖം ഞാണേന സമ്മാ ഏതബ്ബോ അഭിസമേതബ്ബോതി **അഭിസമയോ,** ധമ്മാനം അവിപരീതോ സഭാവോ. അഭിമുഖഭാവേന സമ്മാ ഏതി ഗച്ഛതി ബുജ്ഝതീതി **അഭിസമയോ,** ധമ്മാനം അവിപരീതസഭാവാവബോധോ. ഏവം തസ്മിം തസ്മിം അത്ഥേ സമയസദ്ദസ്സ പവത്തി വേദിതബ്ബാ. സമയസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരേ അഭിസമയസദ്ദസ്സ ഉദാഹരണം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **അസ്സാ**തി സമയസദ്ദസ്സ. **കാലോ അത്ഥോ** സമവായാദീനം അത്ഥാനം ഇധ അസമ്ഭവതോ, ദേസദേസകപരിസാനം വിയ സുത്തസ്സ നിദാനഭാവേന കാലസ്സ അപദിസിതബ്ബതോ ച.

കസ്മാ പനേത്ഥ അനിയമിതവസേനേവ കാലോ നിദ്ദിട്ഠോ, ന ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമേത്വാതി ആഹ - **“തത്ഥ കിഞ്ചാപീ”**തിആദി. ഉതുസംവച്ഛരാദിവസേന നിയമം അകത്വാ സമയസദ്ദസ്സ വചനേ അയമ്പി ഗുണോ ലദ്ധോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **“യേ വാ ഇമേ”**തിആദിമാഹ. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി. തത്ഥ **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ** ദേവസികം ഝാനസമാപത്തീഹി വീതിനാമനകാലോ, വിസേസതോ സത്തസത്താഹാനി. **സുപ്പകാസാ**തി ദസസഹസ്സിലോകധാതുയാ പകമ്പനഓഭാസപാതുഭാവാദീഹി പാകടാ. യഥാവുത്തഭേദേസു ഏവ സമയേസു ഏകദേസം പകാരന്തരേഹി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും **“യോ ചായ”**ന്തിആദിമാഹ. തഥാ ഹി ഞാണകിച്ചസമയോ അത്തഹിതപ്പടിപത്തിസമയോ ച അഭിസമ്ബോധിസമയോ, അരിയതുണ്ഹീഭാവസമയോ ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരസമയോ, കരുണാകിച്ചപരഹിതപ്പടിപത്തിധമ്മികഥാസമയോ ദേസനാസമയോയേവ.

കരണവചനേന നിദ്ദേസോ കതോതി സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാ**തി അഭിധമ്മവിനയേസു. **തഥാ**തി ഭുമ്മകരണേഹി. **അധികരണത്ഥോ** ആധാരത്ഥോ. ഭാവോ നാമ കിരിയാ, കിരിയായ കിരിയന്തരലക്ഖണം **ഭാവേനഭാവലക്ഖണം**. തത്ഥ യഥാ കാലോ സഭാവധമ്മപരിച്ഛിന്നോ സയം പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനോപി ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാതോ തങ്ഖണപ്പവത്താനം തതോ പുബ്ബേ പരതോ ച അഭാവതോ “പുബ്ബണ്ഹേ ജാതോ, സായന്ഹേ ഗച്ഛതീ”തി ച ആദീസു, സമൂഹോ ച അവയവവിനിമുത്തോ അവിജ്ജമാനോപി കപ്പനാമത്തസിദ്ധോ അവയവാനം ആധാരഭാവേന പഞ്ഞാപീയതി “രുക്ഖേ സാഖാ, യവരാസിയം സമ്ഭൂതോ”തിആദീസു, ഏവം ഇധാപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **“അധികരണം…പേ॰… ധമ്മാന”**ന്തി. യസ്മിം കാലേ, ധമ്മപുഞ്ജേ വാ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിം ഏവ കാലേ, ധമ്മപുഞ്ജേ ച ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി അയഞ്ഹി തത്ഥ അത്ഥോ. യഥാ “ഗാവീസു ദുയ്ഹമാനാസു ഗതോ, ദുദ്ധാസു ആഗതോ”തി ദോഹനകിരിയായ ഗമനകിരിയാ ലക്ഖീയതി, ഏവം ഇധാപി “യസ്മിം സമയേ, തസ്മിം സമയേ”തി ച വുത്തേ “സതീ”തി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായമാനോ ഏവ ഹോതി പദത്ഥസ്സ സത്താവിരഹാഭാവതോതി സമയസ്സ സത്താകിരിയായ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദകിരിയാ, ഫസ്സാദീനം ഭവനകിരിയാ ച ലക്ഖീയതീതി. **യസ്മിം സമയേ**തി യസ്മിം നവമേ ഖണേ, യസ്മിം യോനിസോമനസികാരാദിഹേതുമ്ഹി, പച്ചയസമവായേ വാ സതി കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തസ്മിംയേവ ഖണേ ഹേതുമ്ഹി പച്ചയസമവായേ ച ഫസ്സാദയോപി ഹോന്തീതി ഉഭയത്ഥ സമയസദ്ദേ ഭുമ്മനിദ്ദേസോ കതോ ലക്ഖണഭൂതഭാവയുത്തോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **“ഖണ…പേ॰… ലക്ഖീയതീ”**തി.

ഹേതുഅത്ഥോ കരണത്ഥോ ച സമ്ഭവതി “അന്നേന വസതി, അജ്ഝേനേന വസതി, ഫരസുനാ ഛിന്ദതി, കുദാലേന ഖണതീ”തിആദീസു വിയ. വീതിക്കമഞ്ഹി സുത്വാ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സന്നിപാതാപേത്വാ ഓതിണ്ണേ വത്ഥുസ്മിം തം പുഗ്ഗലം പടിപുച്ഛിത്വാ വിഗരഹിത്വാ ച തം തം വത്ഥും ഓതിണ്ണകാലം അനതിക്കമിത്വാ തേനേവ കാലേന സിക്ഖാപദാനി പഞ്ഞാപേന്തോ ഭഗവാ വിഹരതി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതുഞ്ച അപേക്ഖമാനോ തതിയപാരാജികാദീസു വിയ.

അച്ചന്തമേവ ആരമ്ഭതോ പട്ഠായ യാവ ദേസനാനിട്ഠാനം പരഹിതപ്പടിപത്തിസങ്ഖാതേന **കരുണാവിഹാരേന. തദത്ഥജോതനത്ഥ**ന്തി അച്ചന്തസംയോഗത്ഥജോതനത്ഥം. **ഉപയോഗവചനനിദ്ദേസോ കതോ** യഥാ “മാസം അജ്ഝേതീ”തി. **പോരാണാ**തി അട്ഠകഥാചരിയാ. **അഭിലാപമത്തഭേദോ**തി വചനമത്തേന വിസേസോ. തേന സുത്തവിനയേസു വിഭത്തിബ്യത്തയോ കതോതി ദസ്സേതി.

ഇദാനി “ഭഗവാ”തി ഇമസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ - **“ഭഗവാതി ഗരൂ”**തിആദി. **ഭഗവാതി വചനം സേട്ഠ**ന്തി സേട്ഠവാചകം വചനം, സേട്ഠഗുണസഹചരണം സേട്ഠന്തി വുത്തം. അഥ വാ വുച്ചതീതി വചനം, അത്ഥോ. യസ്മാ യോ “ഭഗവാ”തി വചനേന വചനീയോ അത്ഥോ, സോ സേട്ഠോതി അത്ഥോ. **ഭഗവാതി വചനമുത്തമ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഗാരവയുത്തോ**തി ഗരുഭാവയുത്തോ ഗരുഗുണയോഗതോ. ഗരുകരണം വാ സാതിസയം അരഹതീതി ഗാരവയുത്തോ, ഗാരവാരഹോതി അത്ഥോ. സിപ്പാദിസിക്ഖാപകാ ഗരൂ ഹോന്തി, ന ച ഗാരവയുത്താ, അയം പന താദിസോ ന ഹോതി, തസ്മാ ഗരൂതി

വത്വാ ഗാരവയുത്തോതി വുത്തന്തി കേചി. **വുത്തോയേവ,** ന ഇധ വത്തബ്ബോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗസ്സ ഇമിസ്സാ അട്ഠകഥായ ഏകദേസഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

ധമ്മസരീരം പച്ചക്ഖം കരോതീതി ''യോ വോ, ആനന്ദ, മയാ ധമ്മോ ച വിനയോ ച ദേസിതോ പഞ്ഞത്തോ , സോ വോ മമച്ചയേന സത്ഥാ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൬) വചനതോ ധമ്മസ്സ സത്ഥുഭാവപരിയായോ വിജ്ജതീതി കത്വാ വുത്തം. **വജിരസങ്ഘാതസമാനകായോ** പരേഹി അഭേജ്ജസരീരത്താ. ന ഹി ഭഗവതോ രൂപകായേ കേനചി സക്കാ അന്തരായോ കാതുന്തി. **ദേസനാസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** വക്ഖമാനസ്സ സകലസുത്തസ്സ ഏവന്തി നിദ്ദിസനതോ. **സാവകസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** പടിസമ്ഭിദാപത്തേന പഞ്ചസു ഠാനേസു ഭഗവതാ ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതേന മയാ മഹാസാവകേന സുതം, തഞ്ച ഖോ മയാ സുതം, ന അനുസ്സുതികം, ന പരമ്പരാഭതന്തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനതോ. **കാലസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി** ''ഭഗവാ''തി പദസ്സ സന്നിധാനേ പയുത്തസ്സ സമയസദ്ദസ്സ കാലസ്സ ബുദ്ധുപ്പാദപ്പടിമണ്ഡിതഭാവദീപനതോ . ബുദ്ധുപ്പാദപരമാ ഹി കാലസമ്പദാ. തേനേതം വുച്ചതി -

''കപ്പകസായേ കലിയുഗേ, ബുദ്ധുപ്പാദോ അഹോ മഹച്ഛരിയം;
ഹുതാവഹമജ്ഝേ ജാതം, സമുദിതമകരന്ദമരവിന്ദ''ന്തി. (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧ ദേവതാസംയുത്ത);

ഭഗവാതി ദേസകസമ്പത്തിം നിദ്ദിസതി
ഗുണവിസിട്ഠസത്തുത്തമഗരുഗാരവാധിവചനഭാവതോ.

ഏവംനാമകേ നഗരേതി കഥം പനേതം നഗരം ഏവംനാമകം ജാതന്തി? വുച്ചതേ, യഥാ കാകന്ദസ്സ ഇസിനോ നിവാസട്ഠാനേ മാപിതാ നഗരീ കാകന്ദീ, മാകന്ദസ്സ നിവാസട്ഠാനേ മാപിതാ മാകന്ദീ, കുസമ്ബസ്സ നിവാസട്ഠാനേ മാപിതാ കോസമ്ബീതി വുച്ചതി, ഏവം സവത്ഥസ്സ ഇസിനോ നിവാസട്ഠാനേ മാപിതാ നഗരീ സാവത്ഥീതി വുച്ചതി. ഏവം താവ അക്ഖരചിന്തകാ വദന്തി. അട്ഠകഥാചരിയാ പന ഭണന്തി - ''യം കിഞ്ചി മനുസ്സാനം ഉപഭോഗപരിഭോഗം, സബ്ബമേത്ഥ അത്ഥീ''തി സാവത്ഥി. സത്ഥസമായോഗേ ച 'കിം ഭണ്ഡമത്ഥീ'തി പുച്ഛിതേ 'സബ്ബമത്ഥീ'തി വചനമുപാദായ സാവത്ഥി.

''സബ്ബദാ സബ്ബൂപകരണം, സാവത്ഥിയം സമോഹിതം;
തസ്മാ സബ്ബമുപാദായ, സാവത്ഥീതി പവുച്ചതി. (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪; ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൫.മങ്ഗലസുത്തവണ്ണനാ; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫; പടി॰ മ॰ ൨.൧.൧൮൪);

''കോസലാനം പുരം രമ്മം, ദസ്സനേയ്യം മനോരമം;
ദസഹി സദ്ദേഹി അവിവിത്തം, അന്നപാനസമായുതം.

''വുദ്ധിം വേപുല്ലതം പത്തം, ഇദ്ധം ഫീതം മനോരമം;
ആളകമന്ദാവ ദേവാനം, സാവത്ഥിപുരമുത്തമ''ന്തി. (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪; ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൫.മങ്ഗലസുത്തവണ്ണനാ);

അവിസേസേനാതി ന വിസേസേന, വിഹാരഭാവസാമഞ്ഞേനാതി അത്ഥോ. **ഇരിയാപഥവിഹാരോ...പേ॰... വിഹാരേസൂ**തി ഇരിയാപഥവിഹാരോ ദിബ്ബവിഹാരോ ബ്രഹ്മവിഹാരോ അരിയവിഹാരോതി ഏതേസു ചതൂസു വിഹാരേസു. **സമങ്ഗിപരിദീപന**ന്തി സമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **ഏത**ന്തി വിഹരതീതി ഏതം പദം. തഥാ ഹി തം ''ഇധേകച്ചോ ഗിഹിസംസട്ഠോ വിഹരതി സഹനന്ദീ സഹസോകീ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൪.൨൪൧) ഇരിയാപഥവിഹാരേ ആഗതം, ''യസ്മിം സമയേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി ... പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ''തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൪൯൯; വിഭ॰ ൬൨൪) ദിബ്ബവിഹാരേ, ''സോ മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൧.൭൭, ൪൫൯, ൫൦൯; ൨.൩൦൯, ൩൧൫, ൪൫൧, ൪൭൧; ൩.൨൩൦, വിഭ॰ ൬൪൨, ൬൪൩) ബ്രഹ്മവിഹാരേ, ''സോ ഖോഹം, അഗ്ഗിവേസ്സന, തസ്സായേവ കഥായ പരിയോസാനേ തസ്മിംയേവ പുരിമസ്മിം സമാധിനിമിത്തേ അജ്ഝത്തമേവ ചിത്തം സണ്ഠപേമി സന്നിസാദേമി ഏകോദിം കരോമി,

സമാദഹാമി, യേന സുദം നിച്ചകപ്പം വിഹരാമീ”തിആദീസു (മം നിം ൧.൩൭൭) അരിയവിഹാരേ.

തത്ഥ ഇരിയനം പവത്തനം ഇരിയാ, കായപ്പയോഗോ. തസ്സാ പവത്തനൂപായഭാവതോ ഠാനാദി **ഇരിയാപഥോ**. ഠാനസമങ്ഗീ വാ ഹി കായേന കിഞ്ചി കരേയ്യ ഗമനാദീസു അഞ്ഞതരസമങ്ഗീ വാ. അഥ വാ ഇരിയതി പവത്തതി ഏതേന അത്തഭാവോ, കായകിച്ചം വാതി ഇരിയാ, തസ്സാ പവത്തിയാ ഉപായഭാവതോ പഥോതി ഇരിയാപഥോ, ഠാനാദി ഏവ. സോ ച അത്ഥതോ ഗതിനിവത്തിആദിആകാരേന പവത്തോ ചതുസന്തതിരൂപപ്പബന്ധോ ഏവ. വിഹരണം, വിഹരതി ഏതേനാതി വാ **വിഹാരോ**. ദിവി ഭവോ ദിബ്ബോ, തത്ഥ ബഹുലപ്പവത്തിയാ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദിദേവലോകേ ഭവോതി അത്ഥോ. തത്ഥ യോ ദിബ്ബാനുഭാവോ, തദത്ഥായ സംവത്തതീതി വാ ദിബ്ബോ, അഭിഞ്ഞാഭിനീഹാരവസേന മഹാഗതികത്താ വാ ദിബ്ബോ, ദിബ്ബോ ച സോ വിഹാരോ ചാതി **ദിബ്ബവിഹാരോ,** ചതസ്സോ രൂപാവചരസമാപത്തിയോ. അരൂപസമാപത്തിയോപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ബ്രഹ്മാനം, ബ്രഹ്മാനോ വാ വിഹാരാ **ബ്രഹ്മവിഹാരാ,** ചതസ്സോ അപ്പമഞ്ഞായോ. അരിയോ, അരിയാനം വാ വിഹാരോ **അരിയവിഹാരോ,** ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി. **സോ ഹി ഏകം ഇരിയാപഥബാധന**ന്തിആദി യദിപി ഭഗവാ ഏകേനപി ഇരിയാപഥേന ചിരതരം കാലം അത്തഭാവം പവത്തേതും സക്കോതി, തഥാപി ഉപാദിന്നകസരീരസ്സ അയം സഭാവോതി ദസ്സേതും വുത്തം. യസ്മാ വാ ഭഗവാ യത്ഥ കത്ഥചി വസന്തോ വേനേയ്യാനം ധമ്മം ദേസേന്തോ നാനാസമാപത്തീഹി ച കാലം വീതിനാമേന്തോ വസതീതി സത്താനം അത്തനോ ച വിവിധഹിതസുഖം ഹരതി ഉപനേതി ഉപ്പാദേതി, തസ്മാ വിവിധം ഹരതീതി വിഹരതീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ജേതസ്സ രാജകുമാരസ്സാതി ഏത്ഥ അത്തനോ പച്ചത്ഥികജനം ജിനാതീതി ജേതോ. സോതസദ്ദോ വിയ ഹി കത്തുസാധനോ ജേതസദ്ദോ. അഥ വാ രഞ്ഞാ പസേനദികോസലേന അത്തനോ പച്ചത്ഥികജനേ ജിതേ ജാതോതി ജേതോ. രഞ്ഞോ ഹി ജയം ആരോപേത്വാ കുമാരോ ജിതവാതി ജേതോതി വുത്തോ. മങ്ഗലകാമതായ വാ തസ്സ ഏവംനാമമേവ കതന്തി ജേതോ. മങ്ഗലകാമതായ ഹി ജേയ്യോതി ഏതസ്മിം അത്ഥേ ജേതോതി വുത്തം. **വിത്ഥാരോ പനാ**തിആദിനാ “അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ”തി ഏത്ഥ സുദത്തോ നാമ സോ, ഗഹപതി, മാതാപിതൂഹി കതനാമവസേന, സബ്ബകാമസമിദ്ധതായ പന വിഗതമച്ഛേരതായ കരുണാദിഗുണസമങ്ഗിതായ ച നിച്ചകാലം അനാഥാനം പിണ്ഡമദാസി. തേന അനാഥപിണ്ഡികോതി സങ്ഖം ഗതോ. ആരമന്തി ഏത്ഥ പാണിനോ, വിസേസേന വാ പബ്ബജിതാതി **ആരാമോ,** തസ്സ പുപ്ഫഫലാദിസോഭായ നാതിദൂരനച്ചാസന്നതാദിപഞ്ചവിധസേനാസനങ്ഗസമ്പത്തിയാ ച തതോ തതോ ആഗമ്മ രമന്തി അഭിരമന്തി, അനുക്കണ്ഠിതാ ഹുത്വാ നിവസന്തീതി അത്ഥോ. വുത്തപ്പകാരായ വാ സമ്പത്തിയാ തത്ഥ തത്ഥ ഗതേപി അത്തനോ അബ്ഭന്തരംയേവ ആനേത്വാ രമേതീതി ആരാമോ. സോ ഹി അനാഥപിണ്ഡികേന ഗഹപതിനാ ജേതസ്സ രാജകുമാരസ്സ ഹത്ഥതോ അട്ഠാരസഹിരഞ്ഞകോടീഹി സന്ഥാരേന കിണിത്വാ അട്ഠാരസഹിരഞ്ഞകോടീഹി സേനാസനാനി കാരാപേത്വാ അട്ഠാരസഹിരഞ്ഞകോടീഹി വിഹാരമഹം നിട്ഠാപേത്വാ ഏവം ചതുപഞ്ഞാസഹിരഞ്ഞകോടിപരിച്ചാഗേന ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ നിയ്യാതിതോ, തസ്മാ “അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമോ”തി വുച്ചതീതി ഇമമത്ഥം നിദസ്സേതി.

തത്ഥാതി “ഏകം സമയം ഭഗവാ സാവത്ഥിയം വിഹരതി ജേതവനേ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ”തി യം വുത്തം വാക്യം, തത്ഥ. **സിയാ**തി കസ്സചി ഏവം പരിവിതക്കോ സിയാ, വക്ഖമാനാകാരേന കദാചി ചോദേയ്യ വാതി അത്ഥോ. **അഥ തത്ഥ വിഹരതീ**തി യദി ജേതവനേ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ വിഹരതി. **ന വത്തബ്ബ**ന്തി നാനാഠാനഭൂതത്താ സാവത്ഥിജേതവനാനം, “ഏകം സമയ”ന്തി ച വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. ഇദാനി ചോദകോ തമേവ അത്തനോ അധിപ്പായം **“ന ഹി സക്കാ”**തിആദിനാ വിവരതി. ഇതരോ സബ്ബമേതം അവിപരീതം അത്ഥം അജാനന്തേന തയാ വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **“ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബ”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏത**ന്തി “സാവത്ഥിയം വിഹരതി ജേതവനേ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ”തി ഏതം വചനം. **ഏവ**ന്തി “യദി താവ ഭഗവാ”തിആദിനാ യം തം ഭവതാ ചോദിതം, തം അത്ഥതോ ഏവം ന ഖോ പന ദട്ഠബ്ബം, ന ഉഭയത്ഥ അപുബ്ബം അചരിമം വിഹാരദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ. ഇദാനി അത്തനാ യഥാധിപ്പേതം

അവിപരീതമത്ഥം, തസ്സ ച പടികച്ചേവ വുത്തഭാവം, തേന ച അപ്പടിവിദ്ധതം പകാസേന്തോ **"നനു അവോചുമ്ഹ...പേ॰... ജേതവനേ"**തി ആഹ. ഏവമ്പി "ജേതവനേ അനാഥപിണ്ഡികസ്സ ആരാമേ വിഹരതി"ച്ചേവ വത്തബ്ബം, ന "സാവത്ഥിയ"ന്തി ചോദനം മനസി കത്വാ വുത്തം - **"ഗോചരഗാമനിദസ്സനത്ഥ"**ന്തിആദി.

അവസ്സഞ്ചേത്ഥ ഗോചരഗാമകിത്തനം കത്തബ്ബം. തഥാ ഹി തം യഥാ ജേതവനാദികിത്തനം പബ്ബജിതാനുഗ്ഗഹകരണാദിഅനേകപ്പയോജനം, ഏവം ഗോചരഗാമകിത്തനമ്പി ഗഹട്ഠാനുഗ്ഗഹകരണാദിവിവിധപയോജനന്തി ദസ്സേന്തോ **"സാവത്ഥിവചനേനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പച്ചയഗ്ഗഹണേന ഉപസങ്കമപയിരുപാസനാനം ഓകാസദാനേന ധമ്മദേസനായ സരണേസു സീലേസു ച പതിട്ഠാപനേന യഥൂപനിസ്സയം ഉപരിവിസേസാധിഗമാവഹനേന ച **ഗഹട്ഠാനുഗ്ഗഹകരണം,** ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാനം കമ്മട്ഠാനാനുയോഗസ്സ ച അനുരൂപവസനട്ഠാനപരിഗ്ഗഹേനേത്ഥ **പബ്ബജിതാനുഗ്ഗഹകരണം** വേദിതബ്ബം. **കരുണായ ഉപഗമനം,** ന ലാഭാദിനിമിത്തം. **പഞ്ഞായ അപഗമനം,** ന വിരോധാദിനിമിത്തന്തി ഉപഗമനാപഗമനാനം നിരുപക്കിലേസതം വിഭാവേതി. **ധമ്മികസുഖം** നാമ അനവജ്ജസുഖം. **ദേവതാനം ഉപകാരബഹുലതാ** ജനവിവിത്തതായ. പചുരജനവിവിത്തഞ്ഹി ഠാനം ദേവാ ഉപസങ്കമിതബ്ബം മഞ്ഞന്തി. **തദത്ഥപരിനിപ്ഫാദനന്തി** ലോകത്ഥനിപ്ഫാദനം, ബുദ്ധകിച്ചസമ്പാദനന്തി അത്ഥോ. **ഏവമാദിനാതി ആദി**-സദ്ദേന സാവത്ഥികിത്തനേന രൂപകായസ്സ അനുഗ്ഗണ്ഹനം ദസ്സേതി, ജേതവനാദികിത്തനേന ധമ്മകായസ്സ. തഥാ പുരിമേന പരാധീനകിരിയാകരണം, ദുതിയേന അത്താധീനകിരിയാകരണം. പുരിമേന വാ കരുണാകിച്ചം, ഇതരേന പഞ്ഞാകിച്ചം. പുരിമേന ചസ്സ പരമായ അനുകമ്പായ സമന്നാഗമം, പച്ഛിമേന പരമായ ഉപേക്ഖായ സമന്നാഗമം ദീപേതി. ഭഗവാ ഹി സബ്ബസത്തേ പരമായ അനുകമ്പായ അനുകമ്പതി, ന ച തത്ഥ സിനേഹദോസാനുപതിതോ പരമുപേക്ഖകഭാവതോ. ഉപേക്ഖകോ ച ന പരഹിതസുഖകരണേ അപ്പോസ്സുക്കോ മഹാകാരുണികഭാവതോ. തസ്സ മഹാകാരുണികതായ ലോകനാഥതാ, ഉപേക്ഖകതായ അത്തനാഥതാ.

തഥാ ഹേസ ബോധിസത്തഭൂതോ മഹാകരുണായ സഞ്ചോദിതമാനസോ സകലലോകഹിതായ ഉസ്സുക്കമാപന്നോ മഹാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ തദത്ഥനിപ്ഫാദനത്ഥം പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരേ സമ്പാദേന്തോ അപരിമിതം കാലം അനപ്പകം ദുക്ഖമനുഭോസി, ഉപേക്ഖകതായ സമ്മാ പതിതേഹി ദുക്ഖേഹി ന വികമ്പിതതാ. മഹാകാരുണികതായ സംസാരാഭിമുഖതാ, ഉപേക്ഖകതായ തതോ നിബ്ബിന്ദനാ. തഥാ ഉപേക്ഖകതായ നിബ്ബാനാഭിമുഖതാ, മഹാകാരുണികതായ തദധിഗമോ. തഥാ മഹാകാരുണികതായ പരേസം അഹിംസാപനം, ഉപേക്ഖകതായ സയം പരേഹി അഭായനം. മഹാകാരുണികതായ പരം രക്ഖതോ അത്തനോ രക്ഖണം, ഉപേക്ഖകതായ അത്താനം രക്ഖതോ പരേസം രക്ഖണം. തേനസ്സ അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു ചതുത്ഥപുഗ്ഗലഭാവോ സിദ്ധോ ഹോതി. തഥാ മഹാകാരുണികതായ സച്ചാധിട്ഠാനസ്സ ച ചാഗാധിട്ഠാനസ്സ ച പാരിപൂരീ, ഉപേക്ഖകതായ ഉപസമാധിട്ഠാനസ്സ ച പഞ്ഞാധിട്ഠാനസ്സ ച പാരിപൂരീ . ഏവം പുരിസുദ്ധാസയപ്പയോഗസ്സ മഹാകാരുണികതായ ലോകഹിതത്ഥമേവ രജ്ജസമ്പദാദിഭവസമ്പത്തിയാ ഉപഗമനം, ഉപേക്ഖകതായ തിണായപി അമഞ്ഞമാനസ്സ തതോ അപഗമനം. ഇതി സുവിസുദ്ധഉപഗമാപഗമസ്സ മഹാകാരുണികതായ ലോകഹിതത്ഥമേവ ദാനവസേന സമ്പത്തീനം പരിച്ചജനാ, ഉപേക്ഖകതായ ചസ്സ ഫലസ്സ അത്തനോ അപച്ചാസീസനാ. ഏവം സമുദാഗമനതോ പട്ഠായ അച്ഛരിയബ്ഭുതഗുണസമന്നാഗതസ്സ മഹാകാരുണികതായ പരേസം ഹിതസുഖത്ഥം അതിദുക്കരകാരിതാ, ഉപേക്ഖകതായ കായമ്പി അനലങ്കാരിതാ.

തഥാ മഹാകാരുണികതായ ചരിമത്തഭാവേ ജിണ്ണാതുരമതദസ്സനേന സഞ്ജാതസംവേഗോ, ഉപേക്ഖകതായ ഉളാരേസു ദേവഭോഗസദിസേസു ഭോഗേസു നിരപേക്ഖോ മഹാഭിനിക്ഖമനം നിക്ഖമി. തഥാ മഹാകാരുണികതായ "കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪, ൧൦) കരുണാമുഖേനേവ വിപസ്സനാരമ്ഭോ, ഉപേക്ഖകതായ ബുദ്ധഭൂതസ്സ സത്ത സത്താഹാനി വിവേകസുഖേനേവ വീതിനാമനം. മഹാകാരുണികതായ ധമ്മഗമ്ഭീരതം പച്ചവേക്ഖിത്വാ ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കനം ആപജ്ജിത്വാപി മഹാബ്രഹ്മുനോ അജ്ഝേസനാപദേസേന ഓകാസകരണം,

ഉപേക്ഖകതായ പഞ്ചവഗ്ഗിയാദിവേനേയ്യാനം അനനുരൂപസമുദാചാരേപി അനഞ്ഞഥാഭാവോ. മഹാകാരുണികതായ കത്ഥചി പടിഘാതാഭാവേനസ്സ സബ്ബത്ഥ അമിത്തസഞ്ഞാഭാവോ, ഉപേക്ഖകതായ കത്ഥചിപി അനുരോധാഭാവേന സബ്ബത്ഥ സിനേഹസന്ഥവാഭാവോ. മഹാകാരുണികതായ പരേസം പസാദനാ, ഉപേക്ഖകതായ പസന്നാകാരേഹി ന വികമ്പനാ. മഹാകാരുണികതായ ധമ്മോനുരാഗാഭാവേന തഥേ ആചരിയമുട്ഠിഅഭാവോ, ഉപേക്ഖകതായ സാവകാനുരാഗാഭാവേന പരിവാരപരികമ്മതാഭാവോ. മഹാകാരുണികതായ ധമ്മം ദേസേതും പരേഹി സംസഗ്ഗമുപഗച്ഛതോപി ഉപേക്ഖകതായ ന തത്ഥ അഭിരതി. മഹാകാരുണികതായ ഗാമാദീനം ആസന്നട്ഠാനേ വസതോപി ഉപേക്ഖകതായ അരഞ്ഞട്ഠാനേ ഏവ വിഹരണം. തേന വുത്തം - **"പുരിമേനസ്സ പരമായ അനുകമ്പായ സമന്നാഗമം ദീപേതീ"**തി.

തന്തി തത്രാതി പദം. "ദേസകാലപരിദീപന"ന്തി യേ ദേസകാലാ ഇധ വിഹരണകിരിയാവിസേസനഭാവേന വുത്താ, തേസം പരിദീപനന്തി ദസ്സേന്തോ **"യം സമയം... പേ॰... ദീപേതീ"**തി ആഹ. തം-സദ്ദോ ഹി വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ പടിനിദ്ദേസോ, തസ്മാ ഇധ കാലസ്സ ദേസസ്സ വാ പടിനിദ്ദേസോ ഭവിതുമരഹതി, ന അഞ്ഞസ്സ. അയം താവ തത്ര-സദ്ദസ്സ പടിനിദ്ദേസഭാവേ അത്ഥവിഭാവനാ. യസ്മാ പന ഈദിസേസു ഠാനേസു തത്ര-സദ്ദോ ധമ്മദേസനാവിസിട്ഠം ദേസകാലഞ്ച വിഭാവേതി, തസ്മാ വുത്തം - **"ഭാസിതബ്ബയുത്തേ വാ ദേസകാലേ ദീപേതീ"**തി. തേന **തത്രാ**തി യത്ര ഭഗവാ ധമ്മദേസനത്ഥം ഭിക്ഖൂ ആലപതി ഭാസതി, താദിസേ ദേസേ, കാലേ വാതി അത്ഥോ. **ന ഹീ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി. നനു ച യത്ഥ ഠിതോ ഭഗവാ "അകാലോ ഖോ താവാ"തിആദിനാ ബാഹിയസ്സ ധമ്മദേസനം പടിക്ഖിപി, തത്ഥേവ അന്തരവീഥിയം ഠിതോ തസ്സ ധമ്മം ദേസേസീതി? സച്ചമേതം, അദേസേതബ്ബകാലേ അദേസനായ ഇദം ഉദാഹരണം. തേനേവാഹ - **"അകാലോ ഖോ താവാ"**തി.

യം പന തത്ഥ വുത്തം - "അന്തരഘരം പവിട്ഠമ്ഹാ"തി, തമ്പി തസ്സ അകാലഭാവസ്സേവ പരിയായേന ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തസ്സ ഹി തദാ അദ്ധാനപരിസ്സമേന രൂപകായേ അകമ്മഞ്ഞതാ അഹോസി, ബലവപീതിവേഗേന നാമകായേ. തദുഭയസ്സ വൂപസമം ആഗമേന്തോ പപഞ്ചപരിഹാരത്ഥം ഭഗവാ "അകാലോ ഖോ"തി പരിയായേന പടിക്ഖിപി. അദേസേതബ്ബദേസേ അദേസനായ പന ഉദാഹരണം "അഥ ഖോ ഭഗവാ മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസീദി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪), വിഹാരപച്ഛായായം പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൬൩) ച ഏവമാദികം ഇധ ആദിസദ്ദേന സങ്ഗഹിതം. "അഥ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, ബാലോ ഇധ പുബ്ബേ നേസാദോ ഇധ പാപാനി കമ്മാനി കരിത്വാ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮) പദപൂരണമത്തേ ഖോ-സദ്ദോ, "ദുക്ഖം ഖോ അഗാരവോ വിഹരതി അപ്പതിസ്സോ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൨൧) അവധാരണേ, "കിത്താവതാ നു ഖോ, ആവുസോ, സത്ഥു പവിവിത്തസ്സ വിഹരതോ സാവകാ വിവേകം നാനുസിക്ഖന്തീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൧) ആദികാലത്ഥേ, വാക്യാരമ്ഭേതി അത്ഥോ. തത്ഥ പദപൂരണേന വചനാലങ്കാരമത്തം കതം ഹോതി, ആദികാലത്ഥേന വാക്യസ്സ ഉപഞ്ഞാസമത്തം. അവധാരണത്ഥേന പന നിയമദസ്സനം, തസ്മാ ആമന്തേസി ഏവാതി ആമന്തനേ നിയമോ ദസ്സിതോ ഹോതി.

ഭഗവാതി ലോകഗരുദീപനന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു പുബ്ബേപി ഭഗവാസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വുത്തോതി? യദിപി വുത്തോ, തം പനസ്സ യഥാവുത്തേ ഠാനേ വിഹരണകിരിയായ കത്തു വിസേസദസ്സനത്ഥം കതം, ന ആമന്തനകിരിയായ, ഇധ പന ആമന്തനകിരിയായ, തസ്മാ തദത്ഥം പുന "ഭഗവാ"തി പാളിയം വുത്തന്തി തസ്സത്ഥം ദസ്സേതും "ഭഗവാതി ലോകഗരുദീപന"ന്തി ആഹ. തേന ലോകഗരുഭാവതോ തദനുരൂപം പടിപത്തിം പത്ഥേന്തോ അത്തനോ സന്തികം ഉപഗതാനം ഭിക്ഖൂനം അജ്ഝാസയാനുരൂപം ധമ്മം ദേസേതും തേ ആമന്തേസീതി ദസ്സേതി. **കഥാസവനയുത്തപുഗ്ഗലവചന**ന്തി വക്ഖമാനായ ചിത്തപരിയാദാനദേസനായ സവനയോഗ്ഗപുഗ്ഗലവചനം. ചതൂസുപി പരിസാസു ഭിക്ഖൂ ഏവ ഏദിസാനം ദേസനാനം വിസേസേന ഭാജനഭൂതാതി സാതിസയം സാസനസമ്പടിഗ്ഗാഹകഭാവദസ്സനത്ഥം ഇധ ഭിക്ഖുഗ്ഗഹണന്തി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സദ്ദത്ഥം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഭിക്ഖകോതി ഭിക്ഖൂ**തി ഭിക്ഖനധമ്മതായ ഭിക്ഖൂതി അത്ഥോ. **ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോ**തി ബുദ്ധാദീഹി അജ്ഝുപഗതം

ഭിക്ഖാചരിയം, ഉഞ്ഛാചരിയം, അജ്ഝുപഗതത്താ അനുട്ഠിതത്താ ഭിക്ഖു. യോ ഹി അപ്പം വാ മഹന്തം വാ ഭോഗക്ഖന്ധം പഹായ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതോ, സോ കസിഗോരക്ഖാദിജീവികാകപ്പനം ഹിത്വാ ലിങ്ഗസമ്പടിച്ഛനേനേവ ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതത്താ ഭിക്ഖു, പരപ്പടിബദ്ധജീവികത്താ വാ വിഹാരമജ്ഝേ കാജഭത്തം ഭുഞ്ജമാനോപി ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോതി ഭിക്ഖു, പിണ്ഡിയാലോപഭോജനം നിസ്സായ പബ്ബജ്ജായ ഉസ്സാഹജാതത്താ വാ ഭിക്ഖാചരിയം അജ്ഝുപഗതോതി ഭിക്ഖൂതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ആദിനാ നയേനാ**തി "ഛിന്നഭിന്നപടധരോതി ഭിക്ഖു, ഭിന്ദതി പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേതി ഭിക്ഖു, ഭിന്നത്താ പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം ഭിക്ഖൂ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൧൦) **വിഭങ്ഗേ** ആഗതനയേന. **ഞാപനേ**തി അവബോധനേ, പടിവേദനേതി അത്ഥോ.

ഭിക്ഖനസീലതാതി ഭിക്ഖനേന ജീവനസീലതാ, ന കസിവാണിജ്ജാദിനാ ജീവനസീലതാ. **ഭിക്ഖനധമ്മതാ**തി "ഉദ്ദിസ്സ അരിയാ തിട്ഠന്തീ"തി (ജാ॰ ൧.൭.൫൯) ഏവം വുത്താ ഭിക്ഖനസഭാവതാ, ന യാചനകോഹഞ്ഞസഭാവതാ. **ഭിക്ഖനേ സാധുകാരിതാ**തി "ഉത്തിട്ഠേ നപ്പമജ്ജേയ്യാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧൬൮) വചനം അനുസ്സരിത്വാ തത്ഥ അപ്പമജ്ജനാ. അഥ വാ **സീലം** നാമ പകതിസഭാവോ, ഇധ പന തദധിട്ഠാനം. **ധമ്മോ**തി വതം. **സാധുകാരിതാ**തി സക്കച്ചകാരിതാ ആദരകിരിയാ. **ഹീനാധികജനസേവിത**ന്തി യേ ഭിക്ഖുഭാവേ ഠിതാപി ജാതിമദാദിവസേന ഉദ്ധതാ ഉന്നളാ, യേ ച ഗിഹിഭാവേ പരേസം അധികഭാവമ്പി അനുപഗതത്താ ഭിക്ഖാചരിയം പരമകാരുഞ്ഞതം മഞ്ഞന്തി, തേസം ഉഭയേസമ്പി യഥാക്കമം "ഭിക്ഖവോ"തി വചനേന ഹീനജനേഹി ദലിദ്ദേഹി പരമകാരുഞ്ഞതം പത്തേഹി പരകുലേസു ഭിക്ഖാചരിയായ ജീവികം കപ്പേന്തേഹി സേവിതം വുത്തിം പകാസേന്തോ **ഉദ്ധതഭാവനിഗ്ഗഹം കരോതി**. അധികജനേഹി ഉളാരഭോഗഖത്തിയകുലാദിതോ പബ്ബജിതേഹി ബുദ്ധാദീഹി ആജീവവിസോധനത്ഥം സേവിതം വുത്തിം പകാസേന്തോ ദീനഭാവനിഗ്ഗഹം കരോതീതി യോജേതബ്ബം. യസ്മാ "ഭിക്ഖവോ"തി വചനം ആമന്തനഭാവതോ അഭിമുഖീകരണം, പകരണതോ സാമത്ഥിയതോ ച സുസ്സൂസാജനനം സക്കച്ചസവനമനസികാരനിയോജനഞ്ച ഹോതി, തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഭിക്ഖവോതി ഇമിനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സാധുകം സവനമനസികാരേ**തി സാധുകസവനേ സാധുകമനസികാരേ ച. കഥം പന പവത്തിതാ സവനാദയോ സാധുകം പവത്തിതാ ഹോന്തീതി? "അദ്ധാ ഇമായ സമ്മാപടിപത്തിയാ സകലസാസനസമ്പത്തി ഹത്ഥഗതാ ഭവിസ്സതീ"തി ആദരഗാരവയോഗേന കഥാദീസു അപരിഭവാദിനാ ച. വുത്തഞ്ഹി "പഞ്ചഹി, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ സുണന്തോ സദ്ധമ്മം ഭബ്ബോ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തം. കതമേഹി പഞ്ചഹി? കഥം ന പരിഭോതി, കഥിതം ന പരിഭോതി, ന അത്താനം പരിഭോതി, അവിക്ഖിത്തചിത്തോ ധമ്മം സുണാതി ഏകഗ്ഗചിത്തോ, യോനിസോ ച മനസികരോതി. ഇമേഹി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ സുണന്തോ സദ്ധമ്മം ഭബ്ബോ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്ത"ന്തി (അ॰ നി॰ ൫.൧൫൧). തേനേവാഹ - **"സാധുകം സവനമനസികാരായത്താ ഹി സാസനസമ്പത്തീ"**തി.

പുബ്ബേ സബ്ബപരിസാസാധാരണത്തേപി ഭഗവതോ ധമ്മദേസനായ "ജേട്ഠസേട്ഠാ"തിആദിനാ ഭിക്ഖൂനം ഏവ ആമന്തനേ കാരണം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഭിക്ഖൂ ആമന്തേത്വാവ ധമ്മദേസനായ പയോജനം ദസ്സേതും **"കിമത്ഥം പന ഭഗവാ"**തി ചോദനം സമുട്ഠാപേതി. തത്ഥ **അഞ്ഞം ചിന്തേന്താ**തി അഞ്ഞവിഹിതാ. **വിക്ഖിത്തചിത്താ**തി അസമാഹിതചിത്താ. **ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്താ**തി ഹിയ്യോ തതോ പരം ദിവസേസു വാ സുതധമ്മം പതി പതി മനസാ അവേക്ഖന്താ. ഭിക്ഖൂ ആമന്തേത്വാ ധമ്മേ ദേസിയമാനേ ആദിതോ പട്ഠായ ദേസനം സല്ലക്ഖേതും സക്കോന്തീതി ഇമമത്ഥം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും **"തേ അനാമന്തേത്വാ"**തിആദി വുത്തം.

ഭിക്ഖവോതി ചേത്ഥ സന്ധിവസേന ഇ-കാരലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഭിക്ഖവോ ഇതീ**തി അയം **ഇതി**-സദ്ദോ ഹേതുപരിസമാപനാദിഅത്ഥപദത്ഥവിപരിയായപകാരാവധാരണനിദസ്സനാദിഅനേകത്ഥപ്പഭേദോ. തഥാ ഹേസ "രുപ്പതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ രൂപന്തി വുച്ചതീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) ഹേതുഅത്ഥേ ദിസ്സതി. "തസ്മാതിഹ മേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മദായാദാ ഭവഥ, മാ

ആമിസദായാദാ. അത്ഥി മേ തുമ്ഹേസു അനുകമ്പാ. കിന്തി മേ സാവകാ ധമ്മദായാദാ ഭവേയ്യും, നോ ആമിസദായാദാ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൯) പരിസമാപനേ. ''ഇതി വാ ഇതി ഏവരൂപാ നച്ചഗീതവാദിതവിസൂകദസ്സനാ പടിവിരതോ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൩) ആദിഅത്ഥേ. ''മാഗണ്ഡിയോതി തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ സങ്ഖാ സമഞ്ഞാ പഞ്ഞത്തി വോഹാരോ നാമം നാമകമ്മം നാമധേയ്യം നിരുത്തി ബ്യഞ്ജനമഭിലാപോ''തിആദീസു (മഹാനി॰ ൭൩, ൭൫) പദത്ഥവിപരിയായേ. ''ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സപ്പടിഭയോ ബാലോ, അപ്പടിഭയോ പണ്ഡിതോ, സഉപദ്ദവോ ബാലോ, അനുപദ്ദവോ പണ്ഡിതോ, സഉപസഗ്ഗോ ബാലോ, അനുപസഗ്ഗോ പണ്ഡിതോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൪) പകാരേ. ''അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ ജരാമരണന്തി പുട്ഠേന സതാ, 'ആനന്ദ, അത്ഥീ'തിസ്സ വചനീയം. 'കിം പച്ചയാ ജരാമരണ'ന്തി ഇതി ചേ വദേയ്യ. ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം ഇച്ചസ്സ വചനീയ''ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൬) അവധാരണേ. ''അത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയമേകോ അന്തോ, നത്ഥീതി ഖോ, കച്ചാന, അയം ദുതിയോ അന്തോ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൧൫; സം॰ നി॰ ൩.൯൦) നിദസ്സനേ. ഇധാപി നിദസ്സനേ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. ഭിക്ഖവോതി ഹി ആമന്തനാകാരോ. തമേസ ഇതി-സദ്ദോ നിദസ്സേതി ''ഭിക്ഖവോതി ആമന്തേസീ''തി. ഇമിനാ നയേന ''ഭദ്ദന്തേ''തിആദീസുപി യഥാരഹം ഇതി-സദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പുബ്ബേ ''ഭഗവാ ആമന്തേസീ''തി വുത്തത്താ ''ഭഗവതോ പച്ചസ്സോസു''ന്തി ഇധ ''ഭഗവതോ''തി സാമിവചനം ആമന്തനമേവ സമ്ബന്ധിഅന്തരം അപേക്ഖതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന **''ഭഗവതോ ആമന്തനം പടിഅസ്സോസു''**ന്തി വുത്തം. ''ഭഗവതോ''തി പന ഇദം പടിസ്സവസമ്ബന്ധേന സമ്പദാനവചനം യഥാ ''ദേവദത്തായ പടിസ്സുണോതീ''തി. യം നിദാനം ഭാസിതന്തി സമ്ബന്ധോ. **ഇമസ്സ സുത്തസ്സ സുഖാവഗാഹണത്ഥ**ന്തി കമലകുവലയുജ്ജലവിമലസാദുരസസലിലായ പോക്ഖരണിയാ സുഖാവതരണത്ഥം നിമ്മലസിലാതലരചനാവിലാസസോഭിതരതനസോപാനം വിപ്പകിണ്ണമുത്താതലസദിസവാലുകാചുണ്ണപണ്ഡരഭൂമിഭാഗം തിത്ഥം വിയ സുവിഭത്തഭിത്തിവിചിത്രവേദികാപരിക്ഖിത്തസ്സ നക്ഖത്തപഥം ഫുസിതുകാമതായ വിയ പടിവിജമ്ഭിതസമുസ്സയസ്സ പാസാദവരസ്സ സുഖാരോഹനത്ഥം ദന്തമയസണ്ഹമുദുഫലകഞ്ചനലതാവിനദ്ധമണിഗണപ്പഭാസമുദയുജ്ജലസോഭം സോപാനം വിയ സുവണ്ണവലയനൂപുരാദിസങ്ഘട്ടനസദ്ദസമ്മിസ്സിതസ്സ കഥിതഹസിതമധുരസ്സരഗേഹജനവിജമ്ഭിതവിചരിതസ്സ ഉളാരഇസ്സരിയവിഭവസോഭിതസ്സ മഹാഘരസ്സ സുഖപ്പവേസനത്ഥം സുവണ്ണരജതമണിമുത്താപവാളാദിജുതിവിസ്സരവിജ്ജോതിതസുപ്പതിട്ഠിതവിസാലദ്വാരബാഹം മഹാദ്വാരം വിയ ച അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നസ്സ ബുദ്ധാനം ദേസനാഞാണഗമ്ഭീരഭാവസംസൂചകസ്സ ഇമസ്സ സുത്തസ്സ സുഖാവഗാഹത്ഥം.

ഏത്ഥാഹ - ''കിമത്ഥം പന ധമ്മവിനയസങ്ഗഹേ കയിരമാനേ നിദാനവചനം, നനു ഭഗവതാ ഭാസിതവചനസ്സേവ സങ്ഗഹോ കാതബ്ബോ''തി? വുച്ചതേ, ദേസനായ ഠിതിഅസമ്മോസസദ്ധേയ്യഭാവസമ്പാദനത്ഥം. കാലദേസദേസകനിമിത്തപരിസാപദേസേഹി ഉപനിബന്ധിത്വാ ഠപിതാ ഹി ദേസനാ ചിരട്ഠിതികാ ഹോതി അസമ്മോസധമ്മാ സദ്ധേയ്യാ ച. ദേസകാലകത്തുഹേതുനിമിത്തേഹി ഉപനിബദ്ധോ വിയ വോഹാരവിനിച്ഛയോ. തേനേവ ച ആയസ്മതാ മഹാകസ്സപേന ''ചിത്തപരിയാദാനസുത്തം, ആവുസോ ആനന്ദ, കത്ഥ ഭാസിത''ന്തിആദിനാ ദേസാദിപുച്ഛാസു കതാസു താസം വിസ്സജ്ജനം കരോന്തേന ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികേന ''ഏവം മേ സുത''ന്തിആദിനാ ഇമസ്സ സുത്തസ്സ നിദാനം ഭാസിതം. അപിച സത്ഥുസമ്പത്തിപ്പകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. തഥാഗതസ്സ ഹി ഭഗവതോ പുബ്ബചരണാനുമാനാഗമതക്കാഭാവതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധഭാവസിദ്ധി. ന ഹി സമ്മാസമ്ബുസ്സ പുബ്ബചരണാദീഹി അത്ഥോ അത്ഥി സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതഞാണചാരതായ ഏകപ്പമാണത്താ ച ഞേയ്യധമ്മേസു. തഥാ ആചരിയമുട്ഠിധമ്മമച്ഛരിയസാസനസാവകാനാനുരാഗാഭാവതോ ഖീണാസവഭാവസിദ്ധി. ന ഹി സബ്ബസോ ഖീണാസവസ്സ തേ സമ്ഭവന്തീതി സുവിസുദ്ധസ്സ പരാനുഗ്ഗഹപ്പവത്തി. ഏവം ദേസകസംകിലേസഭൂതാനം ദിട്ഠിസീലസമ്പദാദൂസകാനം അവിജ്ജാതണ്ഹാനം അച്ചന്താഭാവസംസൂചകേഹി ഞാണപ്പഹാനസമ്പദാഭിബ്യഞ്ജനകേഹി ച സമ്ബുദ്ധവിസുദ്ധഭാവേഹി പുരിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധി, തതോ ച അന്തരായികനിയ്യാനികധമ്മേസു സമ്മോഹാഭാവസിദ്ധിതോ പച്ഛിമവേസാരജ്ജദ്വയസിദ്ധീതി ഭഗവതോ ചതുവേസാരജ്ജസമന്നാഗമോ അത്തഹിതപരഹിതപ്പടിപത്തി ച നിദാനവചനേന പകാസിതാ ഹോതി. തത്ഥ തത്ഥ സമ്പത്തപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനുപ്പത്തികപ്പടിഭാനേന ധമ്മദേസനാദീപനതോ, ഇധ പന രൂപഗരുകാനം പുഗ്ഗലാനം

അജ്ഝാസയാനുരൂപം ഠാനുപ്പത്തികപ്പടിഭാനേന ധമ്മദേസനാദീപനതോതി യോജേതബ്ബം. തേന വുത്തം - "സത്ഥുസമ്പത്തിപ്പകാസനത്ഥം നിദാനവചന"ന്തി.

തഥാ സാസനസമ്പത്തിപ്പകാസനത്ഥം നിദാനവചനം. ഞാണകരുണാപരിഗ്ഗഹിതസബ്ബകിരിയസ്സ ഹി ഭഗവതോ നത്ഥി നിരത്ഥകാ പടിപത്തി, അത്തഹിതത്ഥാ വാ. തസ്മാ പരേസം ഏവ അത്ഥായ പവത്തസബ്ബകിരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സകലമ്പി കായവചീമനോകമ്മം യഥാപവത്തം വുച്ചമാനം ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥേഹി യഥാരഹം സത്താനം അനുസാസനട്ഠേന സാസനം, ന കപ്പരചനാ. തയിദം സത്ഥുചരിതം കാലദേസദേസകപരിസാപദേസേഹി സദ്ധിം തത്ഥ തത്ഥ നിദാനവചനേഹി യഥാരഹം പകാസീയതി. "ഇധ പന രൂപഗരുകാനം പുഗ്ഗലാന"ന്തിആദി സബ്ബം പുരിമസദിസമേവ. തേന വുത്തം - "സാസനസമ്പത്തിപ്പകാസനത്ഥം നിദാനവചന"ന്തി. അപിച സത്ഥുനോ പമാണഭാവപ്പകാസനേന വചനേന സാസനസ്സ പമാണഭാവദസ്സനത്ഥം നിദാനവചനം, തഞ്ച ദേസകപ്പമാണഭാവദസ്സനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന "ഭഗവാ"തി ച ഇമിനാ പദേന വിഭാവിതന്തി വേദിതബ്ബം. ഭഗവാതി ഹി തഥാഗതസ്സ രാഗദോസമോഹാദിസബ്ബകിലേസമലദുച്ചരിതദോസപ്പഹാനദീപനേന വചനേന അനഞ്ഞസാധാരണസുപരിസുദ്ധഞാണകരുണാദിഗുണവിസേസയോഗപരിദീപനേന തതോ ഏവ സബ്ബസത്തുത്തമഭാവദീപനേന അയമത്ഥോ സബ്ബഥാ പകാസിതോ ഹോതീതി. ഇദമേത്ഥ നിദാനവചനപ്പയോജനസ്സ മുഖമത്തനിദസ്സനം.

നിക്ഖിത്തസ്സാതി ദേസിതസ്സ. ദേസനാ ഹി ദേസേതബ്ബസ്സ സീലാദിഅത്ഥസ്സ വേനേയ്യസന്താനേസു നിക്ഖിപനതോ "നിക്ഖേപോ"തി വുച്ചതി. **സുത്തനിക്ഖേപം വിചാരേത്വാവ വുച്ചമാനാ പാകടാ ഹോതീ**തി സാമഞ്ഞതോ ഭഗവതോ ദേസനായ സമുട്ഠാനസ്സ വിഭാഗം ദസ്സേത്വാ "ഏത്ഥായം ദേസനാ ഏവംസമുട്ഠാനാ"തി ദേസനായ സമുട്ഠാനേ ദസ്സിതേ സുത്തസ്സ സമ്മദേവ നിദാനപരിജാനനേന വണ്ണനായ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ വുത്തം. തത്ഥ യഥാ അനേകസതഅനേകസഹസ്സഭേദാനിപി സുത്തന്താനി സംകിലേസഭാഗിയാദിപട്ഠാനനയവസേന സോളസവിധതം നാതിവത്തന്തി, ഏവം അത്തജ്ഝാസയാദിസുത്തനിക്ഖേപവസേന ചതുബ്ബിധഭാവന്തി ആഹ - **"ചത്താരോ ഹി സുത്തനിക്ഖേപാ"**തി. ഏത്ഥ ച യഥാ അത്തജ്ഝാസയസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിയാ ച പരജ്ഝാസയപുച്ഛാഹി സദ്ധിം സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി "അത്തജ്ഝാസയോ ച പരജ്ഝാസയോ ച, അത്തജ്ഝാസയോ ച പുച്ഛാവസികോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പരജ്ഝാസയോ ച, അട്ഠുപ്പത്തികോ ച പുച്ഛാവസികോ ചാ"തി അജ്ഝാസയപുച്ഛാനുസന്ധിസബ്ഭാവതോ, ഏവം യദിപി അട്ഠുപ്പത്തിയാ അത്തജ്ഝാസയേനപി സംസഗ്ഗഭേദോ സമ്ഭവതി, അത്തജ്ഝാസയാദീഹി പന പുരതോ ഠിതേഹി അട്ഠുപ്പത്തിയാ സംസഗ്ഗോ നത്ഥീതി ന ഇധ നിരവസേസോ വിത്ഥാരനയോ സമ്ഭവതീതി "ചത്താരോ സുത്തനിക്ഖേപാ"തി വുത്തം. തദന്തോഗധത്താ വാ സേസനിക്ഖേപാനം മൂലനിക്ഖേപവസേന ചത്താരോവ ദസ്സിതാ. യഥാദസ്സനഞ്ഹേത്ഥ അയം സംസഗ്ഗഭേദോ ഗഹേതബ്ബോതി.

തത്രായം വചനത്ഥോ - നിക്ഖിപീയതീതി നിക്ഖേപോ, സുത്തം ഏവ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ**. അഥ വാ നിക്ഖിപനം നിക്ഖേപോ, സുത്തസ്സ നിക്ഖേപോ **സുത്തനിക്ഖേപോ,** സുത്തദേസനാതി അത്ഥോ. അത്തനോ അജ്ഝാസയോ അത്തജ്ഝാസയോ, സോ അസ്സ അത്ഥി കാരണഭൂതോതി **അത്തജ്ഝാസയോ**. അത്തനോ അജ്ഝാസയോ ഏതസ്സാതി വാ **അത്തജ്ഝാസയോ. പരജ്ഝാസയേപി** ഏസേവ നയോ. പുച്ഛായ വസോ പുച്ഛാവസോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **പുച്ഛാവസികോ**. സുത്തദേസനാവത്ഥുഭൂതസ്സ അത്ഥസ്സ ഉപ്പത്തി അത്ഥുപ്പത്തി, അത്ഥുപ്പത്തിയേവ അട്ഠുപ്പത്തി ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ. സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അട്ഠുപ്പത്തികോ**. അഥ വാ നിക്ഖിപീയതി സുത്തം ഏതേനാതി **സുത്തനിക്ഖേപോ,** അത്തജ്ഝാസയാദി ഏവ. ഏതസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ അത്തനോ അജ്ഝാസയോ **അത്തജ്ഝാസയോ**. പരേസം അജ്ഝാസയോ **പരജ്ഝാസയോ**. പുച്ഛീയതീതി പുച്ഛാ, പുച്ഛിതബ്ബോ അത്ഥോ. പുച്ഛാവസേന പവത്തം ധമ്മപ്പടിഗ്ഗാഹകാനം വചനം പുച്ഛാവസികം, തദേവ നിക്ഖേപസദ്ദാപേക്ഖായ പുല്ലിങ്ഗവസേന വുത്തം - **"പുച്ഛാവസികോ"**തി. തഥാ അട്ഠുപ്പത്തി ഏവ **അട്ഠുപ്പത്തികോ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അപിചേത്ഥ പരേസം ഇന്ദ്രിയപരിപാകാദികാരണനിരപേക്ഖത്താ അത്തജ്ഝാസയസ്സ വിസും സുത്തനിക്ഖേപഭാവോ യുത്തോ കേവലം അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ ധമ്മതന്തിട്ഠപനത്ഥം പവത്തിതദേസനത്താ. പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം പന പരേസം അജ്ഝാസയപുച്ഛാനം ദേസനാപവത്തിഹേതുഭൂതാനം ഉപ്പത്തിയം പവത്തിതാനം കഥമട്ഠുപ്പത്തിയാ അനവരോധോ, പുച്ഛാവസികഅട്ഠുപ്പത്തികാനം വാ പരജ്ഝാസയാനുരോധേന പവത്തിതാനം കഥം പരജ്ഝാസയേ അനവരോധോതി? ന ചോദേതബ്ബമേതം. പരേസഞ്ഹി അഭിനീഹാരപരിപുച്ഛാദിവിനിമുത്തസ്സേവ സുത്തദേസനാകാരണുപ്പാദസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിഭാവേന ഗഹിതത്താ പരജ്ഝാസയപുച്ഛാവസികാനം വിസും ഗഹണം. തഥാ ഹി ബ്രഹ്മജാലധമ്മദായാദസുത്താദീനം വണ്ണാവണ്ണആമിസുപ്പാദാദിദേസനാനിമിത്തം "അട്ഠുപ്പത്തീ"തി വുച്ചതി. പരേസം പുച്ഛം വിനാ അജ്ഝാസയം ഏവ നിമിത്തം കത്വാ ദേസിതോ പരജ്ഝാസയോ, പുച്ഛാവസേന ദേസിതോ പുച്ഛാവസികോതി പാകടോയമത്ഥോതി. **അത്തനോ അജ്ഝാസയേനേവ കഥേസീ**തി ധമ്മതന്തിട്ഠപനത്ഥം കഥേസി. **വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ** സദ്ധിന്ദ്രിയാദയോ. **അജ്ഝാസയ**ന്തി അധിമുത്തിം. **ഖന്തി**ന്തി ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം. **മന**ന്തി പഞ്ഞത്തിചിത്തം. **അഭിനീഹാര**ന്തി പണിധാനം. **ബുജ്ഝനഭാവ**ന്തി ബുജ്ഝനസഭാവം, പടിവിജ്ഝനാകാരം വാ. **രൂപഗരുകാന**ന്തി പഞ്ചസു ആരമ്മണേസു രൂപാരമ്മണഗരുകാ രൂപഗരുകാ. ചിത്തേന രൂപനിന്നാ രൂപപോണാ രൂപപബ്ഭാരാ രൂപദസ്സനപ്പസുതാ രൂപേന ആകഡ്ഢിതഹദയാ, തേസം രൂപഗരുകാനം.

പടിസേധത്ഥോതി പടിക്ഖേപത്ഥോ. കസ്സ പന പടിക്ഖേപത്ഥോതി? കിരിയാപധാനഞ്ഹി വാക്യം, തസ്മാ "ന സമനുപസ്സാമീ"തി സമനുപസ്സനാകിരിയാപടിസേധത്ഥോ. തേനാഹ - **"ഇമസ്സ പന പദസ്സാ"**തിആദി. യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താതി ലോകസമഞ്ഞാമത്തസിദ്ധം സത്തസന്താനം സന്ധായ - "അഹ"ന്തി സത്ഥാ വദതി, ന ബാഹിരകപരികപ്പിതം അഹംകാരവിസയം അഹംകാരസ്സ ബോധിമൂലേയേവ സമുച്ഛിന്നത്താ. ലോകസമഞ്ഞാനതിക്കമന്താ ഏവ ഹി ബുദ്ധാനം ലോകിയേ വിസയേ ദേസനാപവത്തി. **ഭിക്ഖവേ**തി ആലപനേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. അഞ്ഞന്തി അപേക്ഖാസിദ്ധത്താ അഞ്ഞത്ഥസ്സ **"ഇദാനി വത്തബ്ബഇത്ഥിരൂപതോ അഞ്ഞ"**ന്തി ആഹ. **ഏകമ്പി രൂപ**ന്തി ഏകം വണ്ണായതനം. സമം വിസമം സമ്മാ യാഥാവതോ അനു അനു പസ്സതീതി **സമനുപസ്സനാ,** ഞാണം. സംകിലിസ്സനവസേന അനു അനു പസ്സതീതി **സമനുപസ്സനാ,** ദിട്ഠി. **നോ നിച്ചതോ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, ഏവമാദികോതി അത്ഥോ. തേന "ദുക്ഖതോ സമനുപസ്സതീ"തി ഏവമാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഓലോകേന്തോപീ**തി ദേവമനുസ്സവിമാനകപ്പരുക്ഖമണികനകാദിഗതാനി രൂപാനി അനവസേസം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ഓലോകേന്തോപി. സാമഞ്ഞവചനോപി യം-സദ്ദോ "ഏകരൂപമ്പീ"തി രൂപസ്സ അധിഗതത്താ രൂപവിസയോ ഇച്ഛിതോതി **"യം രൂപ"**ന്തി വുത്തം. തഥാ പുരിസസദ്ദോ പരിയാദിയിതബ്ബചിത്തപുഗ്ഗലവിസയോതി **രൂപഗരുകസ്സാ**തി വിസേസിതം. **ഗഹണം** "ഖേപന"ന്തി ച അധിപ്പേതം, **പരിയാദാനഞ്ച** ഉപ്പത്തിനിവാരണന്തി ആഹ - **"ചതുഭൂമകകുസലചിത്ത"**ന്തി. തഞ്ഹി രൂപം താദിസസ്സ പരിത്തകുസലസ്സപി ഉപ്പത്തിം നിവാരേതി, കിമങ്ഗം പന മഹഗ്ഗതാനുത്തരചിത്തസ്സാതി ലോകുത്തരകുസലചിത്തസ്സപി ഉപ്പത്തിയാ നിവാരണം ഹോതും സമത്ഥം, ലോകിയകുസലുപ്പത്തിയാ നിവാരകത്തേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി **"ചതുഭൂമകകുസലചിത്തം പരിയാദിയിത്വാ"**തി വുത്തം. ന ഹി കാമഗുണസ്സാദപ്പസുതസ്സ പുരിസസ്സ ദാനാദിവസേന സവിപ്ഫാരികാ കുസലുപ്പത്തി സമ്ഭവതി. **ഗണ്ഹിത്വാ ഖേപേത്വാ**തി അത്താനം അസ്സാദേത്വാ പവത്തമാനസ്സ അകുസലചിത്തസ്സ പച്ചയോ ഹോന്തം പവത്തിനിവാരണേന മുട്ഠിഗതം വിയ ഗഹേത്വാ അനുപ്പാദനിരോധേന ഖേപേത്വാ വിയ തിട്ഠതി. താവ മഹതി ലോകസന്നിവാസേ തസ്സ പരിയാദിയട്ഠാനം അവിച്ഛേദതോ ലബ്ഭതീതി ആഹ - **"തിട്ഠതീ"**തി യഥാ "പബ്ബതാ തിട്ഠന്തി, നജ്ജോ സന്ദന്തീ"തി. തേനാഹ - **"ഇധ ഉഭയമ്പി വട്ടതീ"**തിആദി.

യഥയിദന്തി സന്ധിവസേന ആകാരസ്സ രസ്സത്തം യകാരാഗമോ ചാതി ആഹ - **"യഥാ ഇദ"**ന്തി. **ഇത്ഥിയാ രൂപ**ന്തി ഇത്ഥിസരീരഗതം തപ്പടിബദ്ധഞ്ച രൂപായതനം. പരമത്ഥസ്സ നിരുള്ഹോ, പഠമം സാധാരണതോ സദ്ദസത്ഥലക്ഖണാനി വിഭാവേതബ്ബാനി, പച്ഛാ അസാധാരണതോതി താനി പാളിവസേന വിഭാവേതും - "രുപ്പതീതി ഖോ...പേ॰...

വേദിതബ്ബ''ന്തി ആഹ. തത്ഥ **രുപ്പതീ**തി സീതാദിവിരോധിപച്ചയേഹി വികാരം ആപാദീയതി, ആപജ്ജതീതി വാ അത്ഥോ. വികാരുപ്പത്തി ച വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിസദിസുപ്പത്തി വിഭൂതതരാ, കുതോ പനായം വിസേസോതി ചേ? ''സീതേനാ''തിആദിവചനതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ വേദനാദീസു അനവസേസരൂപസമഞ്ഞാ സാമഞ്ഞലക്ഖണന്തി സബ്ബരൂപധമ്മസാധാരണം രൂപ്പനം. ഇദാനി അത്ഥുദ്ധാരനയേന രൂപസദ്ദം സംവണ്ണേന്തോ **''അയം പനാ''**തിആദിമാഹ. **രൂപക്ഖന്ധേ വത്തതീ**തി ''ഓളാരികം വാ സുഖുമം വാ''തിആദിവചനതോ (മ॰ നി॰ ൧.൩൬൧; ൨.൧൧൩; ൩.൮൬, ൮൯; വിഭ॰ ൨). **രൂപൂപപത്തിയാ**തി ഏത്ഥ രൂപഭവോ രൂപം ഉത്തരപദലോപേന. രൂപഭവൂപപത്തിയാതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. **കസിണനിമിത്തേ**തി പഥവീകസിണാദിസഞ്ഞിതേ പടിഭാഗനിമിത്തേ. രൂപ്പതി അത്തനോ ഫലസ്സ സഭാവം കരോതീതി രൂപം, സഭാവഹേതൂതി ആഹ - **''സരൂപാ…പേ॰… ഏത്ഥ പച്ചയേ''**തി. കരചരണാദിഅവയവസങ്ഘാതഭാവേന രൂപീയതി നിരൂപീയതീതി രൂപം, രൂപകായോതി ആഹ - **''ആകാസോ…പേ॰… ഏത്ഥ സരീരേ''**തി.

രൂപയതി വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം പകാസേതീതി രൂപം, വണ്ണായതനം. ആരോഹപരിണാഹാദിഭേദരൂപഗതം സണ്ഠാനസമ്പത്തിം നിസ്സായ പസാദം ആപജ്ജമാനോ രൂപപ്പമാണോതി വുത്തോതി ആഹ - **''ഏത്ഥ സണ്ഠാനേ''**തി. **പിയരൂപ**ന്തിആദീസു സഭാവത്ഥോ രൂപസദ്ദോ. ആദിസദ്ദേന രൂപജ്ഝാനാദീനം സങ്ഗഹോ. ''രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ''തി ഏത്ഥ അജ്ഝത്തം കേസാദീസു പരികമ്മസഞ്ഞാവസേന പടിലദ്ധരൂപജ്ഝാനം രൂപം, തം അസ്സ അത്ഥീതി രൂപീതി വുത്തോ. **ഇത്ഥിയാ ചതുസമുട്ഠാനേ വണ്ണേ**തി ഇത്ഥിസരീരപരിയാപന്നമേവ രൂപം ഗഹിതം, തപ്പടിബദ്ധവത്ഥാലങ്കാരാദിരൂപമ്പി പന പുരിസചിത്തസ്സ പരിയാദായകം ഹോതീതി ദസ്സേതും - **''അപി ചാ''**തിആദി വുത്തം. ഗന്ധവണ്ണഗ്ഗഹണേന വിലേപനം വുത്തം. കാമം ''അസുകായ ഇത്ഥിയാ പസാധന''ന്തി സല്ലക്ഖിതസ്സ അകായപ്പടിബദ്ധസ്സപി വണ്ണോ പടിബദ്ധചിത്തസ്സ പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠേയ്യ, തം പന ന ഏകന്തികന്തി ഏകന്തികം ദസ്സേന്തോ **''കായപ്പടിബദ്ധോ''**തിആഹ. **ഉപകപ്പതീതി** ചിത്തസ്സ പരിയാദാനായ ഉപകപ്പതി. **പുരിമസ്സേവാ**തി പുബ്ബേ വുത്തഅത്ഥസ്സേവ ദള്ഹീകരണത്ഥം വുത്തം യഥാ ''ദ്വിക്ഖത്തും ബദ്ധം സുബദ്ധ''ന്തി. നിഗമനവസേന വാ ഏതം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഓപമ്മവസേന വുത്ത**ന്തി ''യം ഏവം പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീ''തി സകലമേവിദം പുരിമവചനം ഉപമാവസേന വുത്തം, തത്ഥ പന ഉപമാഭൂതം അത്ഥം ദസ്സേതും - **''യഥയിദം…പേ॰… ഇത്ഥിരൂപ''**ന്തി വുത്തം. പരിയാദാനേ ആനുഭാവോ സമ്ഭവോ **പരിയാദാനാനുഭാവോ,** തസ്സ ദസ്സനവസേന വുത്തം.

ഇദം പന ''ഇത്ഥിരൂപ''ന്തിആദിവചനം **പരിയാദാനാനുഭാവേ** സാധേതബ്ബേ ദീപേതബ്ബേ **വത്ഥു** കാരണം. **നാഗോ** നാമ സോ രാജാ, ദീഘദാഠികത്താ പന ''മഹാദാഠികനാഗരാജാ''തി വുത്തോ. **അസംവരനിയാമേനാ**തി ചക്ഖുദ്വാരികേന അസംവരനീഹാരേന. **നിമിത്തം ഗഹേത്വാ**തി രാഗുപ്പത്തിഹേതുഭൂതം രൂപം സുഭനിമിത്തം ഗഹേത്വാ. **വിസികാദസ്സനം ഗന്ത്വാ**തി സിവഥികദസ്സനം ഗന്ത്വാ. തത്ഥ ഹി ആദീനവാനുപസ്സനാ ഇജ്ഝതി. വത്ഥുലോഭേന കുതോ താദിസായ മരണന്തി അസദ്ദഹന്തോ **''മുഖം തുമ്ഹാകം ധൂമവണ്ണ''**ന്തി തേ ദഹരസാമണേരേ ഉപ്പണ്ഡേന്തോ വദതി.

രതനത്തയേ സുപ്പസന്നത്താ കാകവണ്ണതിസ്സാദീഹി വിസേസനത്ഥഞ്ച സോ തിസ്സമഹാരാജാ സദ്ധാസദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുച്ചതി. **ദഹരസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീ**തി അധികാരവസേന വുത്തം. **നിട്ഠിതുദ്ദേസകിച്ചോ**തി ഗാമേ അസപ്പായരൂപദസ്സനം ഇമസ്സ അനത്ഥായ സിയാതി ആചരിയേന നിവാരിതഗാമപ്പവേസോ പച്ഛാ നിട്ഠിതുദ്ദേസകിച്ചോ ഹുത്വാ ഠിതോ. തേന വുത്തം - **''അത്ഥകാമാനം വചനം അഗ്ഗഹേത്വാ''**തി. **നിവത്ഥവത്ഥം സഞ്ജാനിത്വാ**തി അത്തനാ ദിട്ഠദിവസേ നിവത്ഥവത്ഥം തസ്സാ മതദിവസേ സിവഥികദസ്സനത്ഥം ഗതേന ലദ്ധം സഞ്ജാനിത്വാ. **ഏവമ്പീ**തി ഏവം മരണസമ്പാപനവസേനപി. അയം താവേത്ഥ അട്ഠകഥായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ.

നേത്തിനയവണ്ണനാ

ഇദാനി പകരണനയേന പാളിയാ അത്ഥവണ്ണനം കരിസ്സാമ. സാ പന അത്ഥസംവണ്ണനാ യസ്മാ ദേസനായ സമുട്ഠാനപ്പയോജനഭാജനേസു പിണ്ഡത്ഥേസു ച നിദ്ധാരിതേസു സുകരാ ഹോതി സുവിഞ്ഞേയ്യാ ച, തസ്മാ സുത്തദേസനായ സമുട്ഠാനാദീനി പഠമം നിദ്ധാരയിസ്സാമ. തത്ഥ **സമുട്ഠാനം** നാമ ദേസനാനിദാനം, തം സാധാരണമസാധാരണന്തി ദുവിധം. തത്ഥ സാധാരണമ്പി അജ്ഝത്തികബാഹിരഭേദതോ ദുവിധം. തത്ഥ **സാധാരണം അജ്ഝത്തികസമുട്ഠാനം** നാമ ലോകനാഥസ്സ മഹാകരുണാ. തായ ഹി സമുസ്സാഹിതസ്സ ഭഗവതോ വേനേയ്യാനം ധമ്മദേസനായ ചിത്തം ഉദപാദി, യം സന്ധായ വുത്തം - "സത്തേസു ച കാരുഞ്ഞതം പടിച്ച ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേസീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൩; മഹാവ॰ ൯; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨). ഏത്ഥ ച ഹേതാവത്ഥായപി മഹാകരുണായ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ യാവദേവ സംസാരമഹോഘതോ സദ്ധമ്മദേസനാഹത്ഥദാനേഹി സത്തസന്താരണത്ഥം തദുപ്പത്തിതോ. യഥാ ച മഹാകരുണാ, ഏവം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ദസബലഞാണാദയോ ച ദേസനായ അബ്ഭന്തരസമുട്ഠാനഭാവേന വത്തബ്ബാ. സബ്ബഞ്ഹി ഞേയ്യധമ്മം തേസം ദേസേതബ്ബാകാരം സത്താനഞ്ച ആസയാനുസയാദിം യാഥാവതോ ജാനന്തോ ഭഗവാ ഠാനാട്ഠാനാദീസു കോസല്ലേന വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിചിത്തനയദേസനം പവത്തേസീതി. **ബാഹിരം** പന **സാധാരണം സമുട്ഠാനം** ദസസഹസ്സമഹാബ്രഹ്മപരിവാരസ്സ സഹമ്പതിബ്രഹ്മുനോ അജ്ഝേസനം. തദജ്ഝേസനുത്തരകാലഞ്ഹി ധമ്മഗമ്ഭീരതാപച്ചവേക്ഖണാജനിതം അപ്പോസ്സുക്കതം പടിപ്പസ്സമ്ഭേത്വാ ധമ്മസ്സാമീ ധമ്മദേസനായ ഉസ്സാഹജാതോ അഹോസി. അസാധാരണമ്പി അബ്ഭന്തരബാഹിരഭേദതോ ദുവിധമേവ. തത്ഥ **അബ്ഭന്തരം** യായ മഹാകരുണായ യേന ച ദേസനാഞാണേന ഇദം സുത്തം പവത്തിതം, തദുഭയം വേദിതബ്ബം. **ബാഹിരം** പന രൂപഗരുകാനം പുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയോ. സ്വായമത്ഥോ അട്ഠകഥായം വുത്തോ ഏവ.

പയോജനമ്പി സാധാരണാസാധാരണതോ ദുവിധം. തത്ഥ **സാധാരണം** യാവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം വിമുത്തിരസത്താ ഭഗവതോ ദേസനായ. തേനേവാഹ - "ഏതദത്ഥാ കഥാ, ഏതദത്ഥാ മന്തനാ"തിആദി. **അസാധാരണം** പന തേസം രൂപഗരുകാനം പുഗ്ഗലാനം രൂപേ ഛന്ദരാഗസ്സ ജഹാപനം, ഉഭയമ്പേതം ബാഹിരമേവ. സചേ പന വേനേയ്യസന്താനഗതമ്പി ദേസനാബലസിദ്ധിസങ്ഖാതം പയോജനം അധിപ്പായസമിജ്ഝനഭാവതോ യഥാധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധിയാ മഹാകാരുണികസ്സ ഭഗവതോപി പയോജനമേവാതി ഗണ്ഹേയ്യ, ഇമിനാ പരിയായേനസ്സ അബ്ഭന്തരതാപി സിയാ.

അപിച തേസം രൂപഗരുകാനം പുഗ്ഗലാനം രൂപസ്മിം വിജ്ജമാനസ്സ ആദീനവസ്സ യാഥാവതോ അനവബോധോ ഇമിസ്സാ ദേസനായ സമുട്ഠാനം, തദവബോധോ പയോജനം. സോ ഹി ഇമായ ദേസനായ ഭഗവന്തം പയോജേതി തന്നിപ്ഫാദനപരായം ദേസനാതി കത്വാ. യഞ്ഹി ദേസനായ സാധേതബ്ബം ഫലം, തം ആകങ്ഖിതബ്ബത്താ ദേസകം ദേസനായ പയോജേതീതി പയോജനന്തി വുച്ചതി. തഥാ തേസം പുഗ്ഗലാനം തദഞ്ഞേസഞ്ച വേനേയ്യാനം രൂപമുഖേന പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ആദീനവദസ്സനഞ്ചേത്ഥ പയോജനം. തഥാ സംസാരചക്കനിവത്തിസദ്ധമ്മചക്കപ്പവത്തിസസ്സതാദിമിച്ഛാവാദനിരാകരണം സമ്മാവാദപുരേക്ഖാരോ അകുസലമൂലസമൂഹനനം കുസലമൂലസമാരോപനം അപായദ്വാരപിദഹനം സഗ്ഗമഗ്ഗദ്വാരവിവരണം പരിയുട്ഠാനവൂപസമനം അനുസയസമുഗ്ഘാതനം "മുത്തോ മോചേസ്സാമീ"തി പുരിമപടിഞ്ഞാവിസംവാദനം തപ്പടിപക്ഖമാരമനോരഥവിസംവാദനം തിത്ഥിയധമ്മനിമ്മഥനം ബുദ്ധധമ്മപതിട്ഠാപനന്തി ഏവമാദീനിപി പയോജനാനി ഇധ വേദിതബ്ബാനി.

യഥാ തേ പുഗ്ഗലാ രൂപഗരുകാ, ഏവം തദഞ്ഞേ ച സക്കായഗരുകാ സക്കായസ്മിം അല്ലീനാ സങ്ഖതധമ്മാനം സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ച പടിപത്തിം അജാനന്താ അസദ്ധമ്മസ്സവനസാധാരണപരിചരിയമനസികാരപരാ സദ്ധമ്മസ്സവനധാരണപരിചയപ്പടിവേധവിമുഖാ ച ഭവവിപ്പമോക്ഖേസിനോ വേനേയ്യാ ഇമിസ്സാ ദേസനായ **ഭാജനം**.

പിണ്ഡത്ഥാ ചേത്ഥ രൂപഗ്ഗഹണേന രൂപധാതുരൂപായതനരൂപക്ഖന്ധപരിഗ്ഗണ്ഹനം രൂപമുഖേന ചതുധമ്മാനം വട്ടത്തയവിച്ഛേദനൂപായോ ആസവോഘാദിവിവേചനം അഭിനന്ദനനിവാരണസങ്ഗതിക്കമോ വിവാദമൂലപരിച്ചാഗോ സിക്ഖത്തയാനുയോഗോ

പഹാനത്തയദീപനാ സമഥവിപസ്സനാനുട്ഠാനം ഭാവനാസച്ഛികിരിയാസിദ്ധീതി ഏവമാദയോ വേദിതബ്ബാ.

ഇതോ പരം പന സോളസ ഹാരാ ദസ്സേതബ്ബാ. തത്ഥ "രൂപ"ന്തി സഹജാതാ തസ്സ നിസ്സയഭൂതാ തപ്പടിബദ്ധാ ച സബ്ബേ രൂപാരൂപധമ്മാ തണ്ഹാവജ്ജാ ദുക്ഖസച്ചം. തംസമുട്ഠാപികാ തദാരമ്മണാ ച തണ്ഹാ സമുദയസച്ചം. തദുഭയേസം അപ്പവത്തി നിരോധസച്ചം. നിരോധപ്പജാനനാ പടിപദാ മഗ്ഗസച്ചം. തത്ഥ സമുദയേന അസ്സാദോ, ദുക്ഖേന ആദീനവോ, മഗ്ഗനിരോധേഹി നിസ്സരണം, രൂപാരമ്മണസ്സ അകുസലചിത്തസ്സ കുസലചിത്തസ്സ ച പരിയാദാനം ഫലം. യഞ്ഹി ദേസനായ സാധേതബ്ബം പയോജനം, തം ഫലന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. തദത്ഥം ഹിദം സുത്തം ഭഗവതാ ദേസിതന്തി. യഥാ തം കുസലചിത്തം ന പരിയാദിയതി, ഏവം പടിസങ്ഖാനഭാവനാബലപരിഗ്ഗഹിതാ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരതാ ഉപായോ. പുരിസസ്സ കുസലചിത്തപരിയാദാനേനസ്സ രൂപസ്സ അഞ്ഞരൂപാസാധാരണതാദസ്സനാപദേസേന അത്ഥകാമേഹി തതോ ചിത്തം സാധുകം രക്ഖിതബ്ബം. അയമേത്ഥ ഭഗവതോ ആണത്തീതി അയം **ദേസനാഹാരോ**. അസ്സാദാദിസന്ദസ്സനവിഭാവനലക്ഖണോ ഹി ദേസനാഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം **നേത്തിപ്പകരണേ** -

> "അസ്സാദാദീനവതാ, നിസ്സരണമ്പി ച ഫലം ഉപായോ ച;
> ആണത്തീ ച ഭഗവതോ, യോഗീനം ദേസനാഹാരോ"തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

ദേസീയതി സംവണ്ണീയതി ഏതായ സുത്തത്ഥോതി ദേസനാ, ദേസനായ സഹചരണതോ വാ ദേസനാ. നനു ച അഞ്ഞേപി ഹാരാ ദേസനാസങ്ഖാതസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാതോ ദേസനായ സഹചാരിനോ വാതി? സച്ചമേതം, അയം പന ഹാരോ യേഭുയ്യേന യഥാരുതവസേനേവ വിഞ്ഞായമാനോ ദേസനായ സഹ ചരതീതി വത്തബ്ബതം അരഹതി, ന തഥാപരേ. ന ഹി അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാദിസന്ദസ്സനരഹിതാ സുത്തദേസനാ അത്ഥി. കിം പന തേസം അസ്സാദാദീനം അനവസേസാനം വചനം ദേസനാഹാരോ, ഉദാഹു ഏകച്ചാനന്തി? നിരവസേസാനംയേവ. യസ്മിഞ്ഹി സുത്തേ അസ്സാദാദീനവനിസ്സരണാനി സരൂപതോ ആഗതാനി, തത്ഥ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. യത്ഥ പന ഏകദേസേന ആഗതാനി, ന ച സരൂപേന, തത്ഥ അനാഗതം അത്ഥവസേന നിദ്ധാരേത്വാ ഹാരോ യോജേതബ്ബോ.

സയം സമന്തചക്ഖുഭാവതോ തംദസ്സനേന സഭാവതോ ച **"അഹ"**ന്തി വുത്തം. ഭിക്ഖനസീലതാദിഗുണയോഗതോ അഭിമുഖീകരണത്ഥഞ്ച, **"ഭിക്ഖവേ"**തി വുത്തം. അത്താഭാവതോ അപരതാദസ്സനത്ഥഞ്ച **"അഞ്ഞ"**ന്തി വുത്തം. ഏകസ്സ അനുപലബ്ഭദസ്സനത്ഥം അനേകഭാവപ്പടിസേധനത്ഥഞ്ച **"ഏകരൂപമ്പീ"**തി വുത്തം. താദിസസ്സ രൂപസ്സ അഭാവതോ അദസ്സനതോ ച **"ന സമനുപസ്സാമീ"**തി വുത്തം. തസ്സ പച്ചാമസനതോ അനിയമതോ ച **"യ"**ന്തി വുത്തം. ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരപരാമസനതോ തദഞ്ഞാകാരനിസേധനതോ ച **"ഏവ"**ന്തി വുത്തം. വിസഭാഗിന്ദ്രിയവത്ഥുതോ സഭാഗവത്ഥുസ്മിം തദഭാവതോ ച **"പുരിസസ്സാ"**തി വുത്തം. നിമിത്തഗ്ഗാഹസ്സ വത്ഥുഭാവതോ തഥാ പരികപ്പിതത്താ ച **"ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീ"**തി വുത്തം. ഏവന്തി വുത്താകാരപരാമസനത്ഥഞ്ചേവ നിദസ്സനത്ഥഞ്ച **"യഥാ"**തി വുത്തം. അത്തനോ പച്ചക്ഖഭാവതോ ഭിക്ഖൂനം പച്ചക്ഖകരണത്ഥഞ്ച **"ഇദ"**ന്തി വുത്തം. ഇത്ഥിസന്താനപരിയാപന്നതോ തപ്പടിബദ്ധഭാവതോ ച **"ഇത്ഥിരൂപ"**ന്തി വുത്തന്തി ഏവം അനുപദവിചയതോ **വിചയോ ഹാരോ**. വിചീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ പദപഞ്ഹാദയോതി വിചയോ, വിചിതി ഏവ വാ തേസന്തി വിചയോ. പദപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനപുബ്ബാപരാനുഗ്ഗഹനം അസ്സാദാദീനഞ്ച വിസേസനിദ്ധാരണവസേന പവിചയലക്ഖണോ ഹി വിചയോ ഹാരോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> "യം പുച്ഛിതഞ്ച വിസ്സജ്ജിതഞ്ച, സുത്തസ്സ യാ ച അനുഗീതി;
> സുത്തസ്സ യോ പവിചയോ, ഹാരോ വിചയോതി നിദ്ദിട്ഠോ"തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

അനാദിമതി സംസാരേ ഇത്ഥിപുരിസാനം അഞ്ഞമഞ്ഞരൂപാഭിരാമതായ "ഇത്ഥിരൂപം പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീ"തി യുജ്ജതീതി അയം **യുത്തിഹാരോ**.

ബ്യഞ്ജനത്ഥാനം യുത്തായുത്തവിഭാഗവിഭാവനലക്ഖണോ ഹി യുത്തിഹാരോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> “സബ്ബേസം ഹാരാനം, യാ ഭൂമീ യോ ച ഗോചരോ തേസം;
> യുത്തായുത്തിപരിക്ഖാ, ഹാരോ യുത്തീതി നിദ്ദിട്ഠോ”തി. (നേത്തിº ർ നിദ്ദേസവാര);

യുത്തീതി ച ഉപപത്തി സാധനയുത്തി, ഇധ പന യുത്തിവിചാരണാ യുത്തി ഉത്തരപദലോപേന “രൂപഭവോ രൂപ”ന്തി യഥാ. യുത്തിസഹചരണതോ വാ യുത്തി.

ഇത്ഥിരൂപം അയോനിസോ ഓലോകിയമാനം ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതായ പദട്ഠാനം, സാ കുസലാനം ധമ്മാനം അഭാവനായ പദട്ഠാനം, സാ സബ്ബസ്സപി സംകിലേസപക്ഖസ്സ പരിവുദ്ധിയാ പദട്ഠാനം. ബ്യതിരേകതോ പന ഇത്ഥിരൂപം യോനിസോ ഓലോകിയമാനം സതിപട്ഠാനഭാവനായ പദട്ഠാനം, സാ ബോജ്ഝങ്ഗാനം ഭാവനാപാരിപൂരിയാ പദട്ഠാനം, സാ വിജ്ജാവിമുത്തീനം പാരിപൂരിയാ പദട്ഠാനം, കുസലസ്സ ചിത്തസ്സ പരിയാദാനം സമ്മോഹാഭിനിവേസസ്സ പദട്ഠാനം, സോ സങ്ഖാരാനം പദട്ഠാനം, സങ്ഖാരാ വിഞ്ഞാണസ്സാതി സബ്ബം ആവത്തതി ഭവചക്കം. ബ്യതിരേകതോ പന കുസലസ്സ ചിത്തസ്സ അപരിയാദാനം തേസം തേസം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപ്പാദായ പാരിപൂരിയാ പദട്ഠാനന്തി അയം താവ അവിസേസതോ നയോ. വിസേസതോ പന സീലസ്സ അപരിയാദാനം അവിപ്പടിസാരസ്സ പദട്ഠാനം, അവിപ്പടിസാരോ പാമോജ്ജസ്സാതിആദിനാ യാവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനം നേതബ്ബം. അയം **പദട്ഠാനോ ഹാരോ**. സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പദട്ഠാനഭൂതേ ധമ്മേ തേസഞ്ച പദട്ഠാനഭൂതേതി സമ്ഭവതോ പദട്ഠാനഭൂതധമ്മനിദ്ധാരണലക്ഖണോ ഹി പദട്ഠാനോ ഹാരോ. വുത്തഞ്ചേതം -

> “ധമ്മം ദേസേതി ജിനോ, തസ്സ ച ധമ്മസ്സ യം പദട്ഠാനം;
> ഇതി യാവ സബ്ബധമ്മാ, ഏസോ ഹാരോ പദട്ഠാനോ”തി. (നേത്തിº ർ നിദ്ദേസവാര);

പദട്ഠാനന്തി ആസന്നകാരണം. ഇധ പന പദട്ഠാനവിചാരണാ പദട്ഠാനോതിആദി യുത്തിഹാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഏകരൂപന്തി ച രൂപായതനഗ്ഗഹണേന ഛന്നമ്പി ബാഹിരാനം ആയതനാനം ഗഹണം ബാഹിരായതനഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ. **ചിത്ത**ന്തി മനായതനഗ്ഗഹണേന ഛന്നമ്പി അജ്ഝത്തികാനം ആയതനാനം ഗഹണം അജ്ഝത്തികായതനഭാവേന ഏകലക്ഖണത്താ. ഏവം ഖന്ധധാതാദിവസേനപി ഏകലക്ഖണതാ വത്തബ്ബാ. അയം **ലക്ഖണോ ഹാരോ**. ലക്ഖീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ ഏകലക്ഖണധമ്മാ അവുത്താപി ഏകച്ചവചനേനാതി ലക്ഖണോ. സുത്തേ അനാഗതേപി ധമ്മേ വുത്തപ്പകാരേ ആഗതേ വിയ നിദ്ധാരേത്വാ യാ സംവണ്ണനാ, സോ ലക്ഖണോ ഹാരോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> “വുത്തമ്ഹി ഏകധമ്മേ, യേ ധമ്മാ ഏകലക്ഖണാ കേചി;
> വുത്താ ഭവന്തി സബ്ബേ, സോ ഹാരോ ലക്ഖണോ നാമാ”തി. (നേത്തിº ർ
> നിദ്ദേസവാര);

നിദാനേ ഇമിസ്സാ ദേസനായ രൂപഗരുകാനം പുഗ്ഗലാനം രൂപസ്മിം അനാദീനവദസ്സിതാ വുത്താ, “കഥം നു ഖോ ഇമേ ഇമം ദേസനം സുത്വാ രൂപേ ആദീനവദസ്സനമുഖേന സബ്ബസ്മിമ്പി ഖന്ധപഞ്ചകേ സബ്ബസോ ഛന്ദരാഗം പഹായ സകലവട്ടദുക്ഖതോ മുച്ചേയ്യും, പരേ ച തത്ഥ പതിട്ഠാപേയ്യു”ന്തി അയമേത്ഥ ഭഗവതോ **അധിപ്പായോ**. പദനിബ്ബചനം **നിരുത്തം,** തം “ഏവ”ന്തിആദിനിദാനപദാനം “നാഹ”ന്തിആദിപാളിപദാനഞ്ച അട്ഠകഥായം തസ്സാ ലീനത്ഥവണ്ണനായ ച വുത്തനയാനുസാരേന സുകരത്താ ന വിത്ഥാരയിമ്ഹ.

പദപദത്ഥദേസനാദേസനാനിക്ഖേപസുത്തസന്ധിവസേന പഞ്ചവിധാ **സന്ധി**. തത്ഥ പദസ്സ പദന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദസന്ധി**. പദത്ഥസ്സ പദത്ഥന്തരേന സമ്ബന്ധോ **പദത്ഥസന്ധി,** യോ “കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധോ”തി വുച്ചതി. നാനാനുസന്ധികസ്സ സുത്തസ്സ തംതംഅനുസന്ധീഹി സമ്ബന്ധോ, ഏകാനുസന്ധികസ്സ ച പുബ്ബാപരസമ്ബന്ധോ **ദേസനാസന്ധി,** യാ അട്ഠകഥായം “പുച്ഛാനുസന്ധി, അജ്ഝാസയാനുസന്ധി, യഥാനുസന്ധീ”തി തിധാ വിഭത്താ. അജ്ഝാസയോ

ചേത്ഥ അത്തജ്ഝാസയോ പരജ്ഝാസയോതി ദ്വിധാ വേദിതബ്ബോ. **ദേസനാനിക്ഖേപസന്ധി** ചതുന്നം സുത്തനിക്ഖേപാനം വസേന വേദിതബ്ബാ. **സുത്തസന്ധി** ഇധ പഠമനിക്ഖേപവസേനേവ വേദിതബ്ബാ. "കസ്മാ പനേത്ഥ ഇദമേവ ചിത്തപരിയാദാനസുത്തം പഠമം നിക്ഖിത്ത"ന്തി നായമനുയോഗോ കത്ഥചി ന പവത്തതി. അപിച ഇമേ സത്താ അനാദിമതി സംസാരേ പരിബ്ഭമന്താ ഇത്ഥിപുരിസാ അഞ്ഞമഞ്ഞേസം പഞ്ചകാമഗുണസങ്ഖാതരൂപാഭിരാമാ, തത്ഥ ഇത്ഥീ പുരിസസ്സ രൂപേ സത്താ ഗിദ്ധാ ഗധിതാ ലഗ്ഗാ ലഗ്ഗിതാ ആസത്താ, സാ ചസ്സാ തത്ഥ ആസത്തി ദുബ്ബിവേചനീയാ . തഥാ പുരിസോ ഇത്ഥിയാ രൂപേ, തത്ഥ ച ദസ്സനസംസഗ്ഗോ ഗരുതരോ ഇതരേസഞ്ച മൂലഭൂതോ. തേനേവ ഹി ഭഗവാ "കഥം നു ഖോ മാതുഗാമേ പടിപജ്ജിതബ്ബ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൦൩) പുട്ഠോ "അദസ്സനമേവാ"തി അവോച. തസ്മാ ഭഗവാ പഞ്ചസു കാമഗുണേസു രൂപേ ഛന്ദരാഗഹാപനത്ഥം ഇദമേവ സുത്തം പഠമം ദേസേസി. നിബ്ബാനാധിഗമായ പടിപത്തിയാ ആദി രേസാ പടിപത്തീതി. യം പന ഏകിസ്സാ ദേസനായ ദേസനന്തരേന സംസന്ദനം, അയമ്പി ദേസനാസന്ധി. സാ ഇധ ഏവം വേദിതബ്ബാ. **"നാഹം, ഭിക്ഖവേ…പേ॰… തിട്ഠതീ"**തി അയം ദേസനാ. "യേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാ രൂപാ ഇട്ഠാ കന്താ മനാപാ പിയരൂപാ കാമൂപസംഹിതാ രജനീയാ , തഞ്ചേ ഭിക്ഖു അഭിനന്ദതി അഭിവദതി അജ്ഝോസായ തിട്ഠതി, തസ്സ തം അഭിനന്ദതോ അഭിവദതോ അജ്ഝോസായ തിട്ഠതോ ഉപ്പജ്ജന്തി അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൧൧൪) ഇമായ ദേസനായ സംസന്ദതി. തഥാ "രൂപേ മഞ്ഞതി, രൂപേസു മഞ്ഞതി, രൂപതോ മഞ്ഞതി, രൂപം 'മേ'തി മഞ്ഞതി. രൂപം, ഭിക്ഖവേ, അനഭിജാനം അപരിജാനം അവിരാജയം അപ്പജഹം അഭബ്ബോ ദുക്ഖക്ഖയായാ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൧൧൨) ഏവമാദീഹി ദേസനാഹി സംസന്ദതീതി അയം **ചതുബ്യൂഹോ ഹാരോ**. വിയൂഹീയന്തി വിഭാഗേന പിണ്ഡീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാതി ബ്യൂഹോ, നിബ്ബചനാദീനം ചതുന്നം ബ്യൂഹോതി ചതുബ്യൂഹോ, ചതുന്നം വാ ബ്യൂഹോ ഏത്ഥാതി ചതുബ്യൂഹോ. നിബ്ബചനാധിപ്പായാദീനം ചതുന്നം വിഭാഗലക്ഖണോ ഹി ചതുബ്യൂഹോ ഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"നേരുത്തമധിപ്പായോ, ബ്യഞ്ജനമഥ ദേസനാനിദാനഞ്ച;
പുബ്ബാപരാനുസന്ധീ, ഏസോ ഹാരോ ചതുബ്യൂഹോ"തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

"നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം…പേ॰… ഇത്ഥിരൂപ"ന്തി ഏതേന അയോനിസോമനസികാരോ ദീപിതോ. യം തത്ഥ ചിത്തം പരിയാദിയതി, തേന യോനിസോമനസികാരോ. തത്ഥ അയോനിസോമനസികരോതോ തണ്ഹാവിജ്ജാ പരിവഡ്ഢന്തി, താസു തണ്ഹാഗഹണേന നവ തണ്ഹാമൂലകാ ധമ്മാ ആവട്ടന്തി, അവിജ്ജാഗഹണേന അവിജ്ജാമൂലകം സബ്ബം ഭവചക്കം ആവട്ടതി, യോനിസോമനസികാരഗ്ഗഹണേന ച യോനിസോമനസികാരമൂലകാ ധമ്മാ ആവട്ടന്തി, ചതുബ്ബിധഞ്ച സമ്പത്തിചക്കന്തി. അയം **ആവട്ടോ ഹാരോ**. ആവട്ടയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സഭാഗവിസഭാഗാ ച ധമ്മാ, തേസം വാ ആവട്ടനന്തി ആവട്ടോ. ദേസനായ ഗഹിതധമ്മാനം സഭാഗാസഭാഗധമ്മവസേന ആവട്ടനലക്ഖണോ ഹി ആവട്ടോ ഹാരോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

"ഏകമ്ഹി പദട്ഠാനേ, പരിയേസതി സേസകം പദട്ഠാനം;
ആവട്ടതി പടിപക്ഖേ, ആവട്ടോ നാമ സോ ഹാരോ"തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

രൂപം ചതുബ്ബിധം കമ്മസമുട്ഠാനം, ചിത്തസമുട്ഠാനം, ഉതുസമുട്ഠാനം, ആഹാരസമുട്ഠാനം, തഥാ ഇട്ഠം ഇട്ഠമജ്ഝത്തം അനിട്ഠം അനിട്ഠമജ്ഝത്തന്തി. ഇധ പന ഇട്ഠം അധിപ്പേതം. ചിത്തം കുസലചിത്തമേത്ഥ വേദിതബ്ബം. തം കാമാവചരം, രൂപാവചരം, അരൂപാവചരം, ലോകുത്തരന്തി ചതുബ്ബിധം. വേദനാദിസമ്പയുത്തധമ്മഭേദതോ അനേകവിധന്തി അയം **വിഭത്തിഹാരോ**. വിഭജീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സാധാരണാസാധാരണാനം സംകിലേസവോദാനധമ്മാനം ഭൂമിയോതി വിഭത്തി. വിഭജനം വാ ഏതേസം ഭൂമിയോതി വിഭത്തി. സംകിലേസധമ്മേ വോദാനധമ്മേ ച സാധാരണാസാധാരണതോ പദട്ഠാനതോ ഭൂമിതോ വിഭജനലക്ഖണോ ഹി വിഭത്തിഹാരോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

"ധമ്മഞ്ച പദട്ഠാനം, ഭൂമിഞ്ച വിഭജ്ജതേ അയം ഹാരോ;

സാധാരണേ അസാധാരണേ ച നേയ്യോ വിഭത്തീ"തി. (നേത്തി॰ ർ നിദ്ദേസവാര);

ഇത്ഥിരൂപം പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതി അയോനിസോ മനസികരോതോ, യോനിസോ മനസികരോതോ ന പരിയാദിയതി സുസംവുതിന്ദ്രിയത്താ സീലേസു സമാഹിതസ്സാതി അയം **പരിവത്തോ ഹാരോ**. പടിപക്ഖവസേന പരിവത്തീയന്തി ഇമിനാ, ഏത്ഥ വാ സുത്തേ വുത്തധമ്മാ, പരിവത്തനം വാ തേസന്തി പരിവത്തോ. നിദ്ദിട്ഠാനം ധമ്മാനം പടിപക്ഖതോ പരിവത്തനലക്ഖണോ ഹി പരിവത്തോ ഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"കുസലാകുസലേ ധമ്മേ, നിദ്ദിട്ഠേ ഭാവിതേ പഹീനേ ച;
പരിവത്തതി പടിപക്ഖേ, ഹാരോ പരിവത്തനോ നാമാ"തി. (നേത്തി॰ ർ നിദ്ദേസവാര);

ഭിക്ഖവേ, സമണാ പബ്ബജിതാതി പരിയായവചനം. അഞ്ഞം പരം കിഞ്ചീതി പരിയായവചനം. രൂപം വണ്ണം ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യന്തി പരിയായവചനം. സമനുപസ്സാമി ഓലോകേസ്സാമി ജാനാമീതി പരിയായവചനം. ഏവം ഇത്ഥം ഇമം പകാരന്തി പരിയായവചനം. പുരിസസ്സ പുഗ്ഗലസ്സാതി പരിയായവചനം. ചിത്തം വിഞ്ഞാണം മനോതി പരിയായവചനം. പരിയാദായ ഗഹേത്വാ ഖേപേത്വാതി പരിയായവചനം. തിട്ഠതി ധരതി ഠാതീതി പരിയായവചനം. യഥാ യേന പകാരേന യേനാകാരേനാതി പരിയായവചനം. ഇത്ഥീ നാരീ മാതുഗാമോതി പരിയായവചനന്തി അയം **വേവചനോ ഹാരോ**. വിവിധം വചനം ഏകസ്സേവത്ഥസ്സ വാചകമേത്ഥാതി വിവചനം, വിവചനമേവ വേവചനം. വിവിധം വുച്ചതി ഏതേന അത്ഥോതി വാ വിവചനം, വിവചനമേവ വേവചനം. ഏകസ്മിം അത്ഥേ അനേകപരിയായസദ്ദപ്പയോജനലക്ഖണോ ഹി വേവചനോ ഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"വേവചനാനി ബഹൂനി തു, സുത്തേ വുത്താനി ഏകധമ്മസ്സ;
യോ ജാനാതി സുത്തവിദൂ, വേവചനോ നാമ സോ ഹാരോ"തി. (നേത്തി॰ ർ നിദ്ദേസവാര);

രൂപം കാളസാമാദിവസേന അനേകധാ പഞ്ഞത്തം. പുരിസോ ഖത്തിയാദിവസേന അനേകധാ പഞ്ഞത്തോ. ചിത്തം പരിത്തമഹഗ്ഗതാദിവസേന അനേകധാ പഞ്ഞത്തം. "പരിയാദായാ"തി ഏത്ഥ പരിയാദാനം പരിയാദായകാനം പാപധമ്മാനം വസേന വീതിക്കമപരിയുട്ഠാനാദിനാ ച അനേകധാ പഞ്ഞത്തം. അയം **പഞ്ഞത്തിഹാരോ**. പകാരേഹി, പഭേദതോ വാ ഞാപീയന്തി ഇമിനാ, ഏത്ഥ വാ അത്ഥാതി പഞ്ഞത്തി. ഏകേകസ്സ ധമ്മസ്സ അനേകാഹി പഞ്ഞത്തീഹി പഞ്ഞാപേതബ്ബാകാരവിഭാവനലക്ഖണോ ഹി പഞ്ഞത്തിഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"ഏകം ഭഗവാ ധമ്മം, പഞ്ഞത്തീഹി വിവിധാഹി ദേസേതി;
സോ ആകാരോ ഞേയ്യോ, പഞ്ഞത്തീ നാമ സോ ഹാരോ"തി. (നേത്തി॰ ർ നിദ്ദേസവാര);

വിരോധിപച്ചയസമവായേ വിസദിസുപ്പത്തിരുപ്പനവണ്ണവികാരാപത്തിയാ തംസമങ്ഗിനോ ഹദയങ്ഗതഭാവപ്പകാസനം രൂപട്ഠോതി അനിച്ചതാമുഖേന ഓതരണം, അനിച്ചസ്സ പന ദുക്ഖത്താ ദുക്ഖതാമുഖേന, ദുക്ഖസ്സ ച അനത്തകത്താ സുഞ്ഞതാമുഖേന ഓതരണം. ചിത്തം മനോവിഞ്ഞാണധാതു, തസ്സാ പരിയാദായികാ തണ്ഹാ തദേകട്ഠാ ച പാപധമ്മാ ധമ്മധാതൂതി ധാതുമുഖേന ഓതരണം. ഏവം ഖന്ധായതനാദിമുഖേഹിപി ഓതരണം വത്തബ്ബന്തി അയം **ഓതരണോ ഹാരോ**. ഓതാരീയന്തി അനുപ്പവേസീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സുത്താഗതാ ധമ്മാ പടിച്ചസമുപ്പാദാദീസൂതി ഓതരണോ. പടിച്ചസമുപ്പാദാദിമുഖേന സുത്തത്ഥസ്സ ഓതരണലക്ഖണോ ഹി ഓതരണോ ഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യോ ച പടിച്ചുപ്പാദോ, ഇന്ദ്രിയഖന്ധാ ച ധാതുആയതനാ;
ഏതേഹി ഓതരതി യോ, ഓതരണോ നാമ സോ ഹാരോ"തി. (നേത്തി॰ ർ നിദ്ദേസവാര);

നാഹം, ഭിക്ഖവേ…പേ॰… സമനുപസ്സാമീതി ആരമ്ഭോ. **ഏവം പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീ**തി പദസുദ്ധി, ന പന ആരമ്ഭസുദ്ധി. **യഥയി**ദന്തിആദി പദസുദ്ധി ചേവ ആരമ്ഭസുദ്ധി ചാതി അയം **സോധനോ ഹാരോ**. സോധീയന്തി സമാധീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സുത്തേ പദപദത്ഥപഞ്ഹാരമ്ഭാതി സോധനോ. സുത്തേ പദപദത്ഥപഞ്ഹാരമ്ഭാനം സോധനലക്ഖണോ ഹി സോധനോ ഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''വിസ്സജ്ജിതമ്ഹി പഞ്ഹേ, ഗാഥായം പുച്ഛിതായമാരബ്ഭ;
> സുദ്ധാസുദ്ധപരിക്ഖാ, ഹാരോ സോ സോധനോ നാമാ''തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

അഞ്ഞന്തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം കസ്സചി വിസേസസ്സ അനാമട്ഠത്താ. **ഏകരൂപമ്പീ**തി തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനം. **യഥയി**ദന്തി സാമഞ്ഞതോ അധിട്ഠാനം അനിയമവചനഭാവതോ. **ഇത്ഥിരൂപ**ന്തി തം അവികപ്പേത്വാ വിസേസവചനന്തി അയം **അധിട്ഠാനോ ഹാരോ**. അധിട്ഠീയന്തി അനുപ്പവത്തീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ സാമഞ്ഞവിസേസഭൂതാ ധമ്മാ വിനാ വികപ്പേനാതി അധിട്ഠാനോ. സുത്താഗതാനം ധമ്മാനം അവികപ്പനവസേനേവ സാമഞ്ഞവിസേസനിദ്ധാരണലക്ഖണോ ഹി അധിട്ഠാനോ ഹാരോ. വുത്തമ്പി ചേതം -

> ''ഏകത്തതായ ധമ്മാ, യേപി ച വേമത്തതായ നിദ്ദിട്ഠാ;
> തേന വികപ്പയിതബ്ബാ, ഏസോ ഹാരോ അധിട്ഠാനോ''തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

രൂപസ്സ കമ്മാവിജ്ജാദയോ കമ്മചിത്താദയോ ച ഹേതു. സമനുപസ്സനായ ആവജ്ജനാദയോ. കുസലസ്സ ചിത്തസ്സ യോനിസോ മനസികാരാദയോ. **പരിയാദായാ**തി ഏത്ഥ പരിയാദാനസ്സ അയോനിസോമനസികാരാദയോതി അയം **പരിക്ഖാരോ ഹാരോ**. പരികരോതി അഭിസങ്ഖരോതി ഫലന്തി പരിക്ഖാരോ, ഹേതു പച്ചയോ ച. പരിക്ഖാരം ആചിക്ഖതീതി പരിക്ഖാരോ, ഹാരോ. പരിക്ഖാരവിസയത്താ, പരിക്ഖാരസഹചരണതോ വാ പരിക്ഖാരോ. സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പരിക്ഖാരസങ്ഖാതഹേതുപച്ചയേ നിദ്ധാരേത്വാ സംവണ്ണനാലക്ഖണോ ഹി പരിക്ഖാരോ ഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''യേ ധമ്മാ യം ധമ്മം, ജനയന്തിപ്പച്ചയാ പരമ്പരതോ;
> ഹേതുമവകഡ്ഢയിത്വാ, ഏസോ ഹാരോ പരിക്ഖാരോ''തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠതീതി ഏത്ഥ പരിയാദായികാ വിസേസതോ തണ്ഹാവിജ്ജാ വേദിതബ്ബാ താസം വസേന പരിയാദാനസമ്ഭവതോ. താസു തണ്ഹായ രൂപമധിട്ഠാനം, അവിജ്ജായ അരൂപം. വിസേസതോ തണ്ഹായ സമഥോ പടിപക്ഖോ, അവിജ്ജായ വിപസ്സനാ. സമഥസ്സ ചേതോവിമുത്തി, ഫലവിപസ്സനായ പഞ്ഞാവിമുത്തി. തഥാ ഹി താ രാഗവിരാഗാ അവിജ്ജാവിരാഗാതി വിസേസേത്വാ വുച്ചന്തീതി അയം **സമാരോപനോ ഹാരോ**. സമാരോപീയന്തി ഏതേന, ഏത്ഥ വാ പദട്ഠാനാദിമുഖേന ധമ്മാതി സമാരോപനോ. സുത്തേ ആഗതധമ്മാനം പദട്ഠാനവേവചനഭാവനാപഹാനസമാരോപനവിചാരണലക്ഖണോ ഹി സമാരോപനോ ഹാരോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> ''യേ ധമ്മാ യം മൂലാ, യേ ചേകത്ഥാ പകാസിതാ മുനിനാ;
> തേ സമാരോപയിതബ്ബാ, ഏസ സമാരോപനോ ഹാരോ''തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

ഏത്താവതാ ച -

> ''ദേസനാ വിചയോ യുത്തി, പദട്ഠാനോ ച ലക്ഖണോ;
> ചതുബ്യൂഹോ ച ആവട്ടോ, വിഭത്തി പരിവത്തനോ.
>
> വേവചനോ ച പഞ്ഞത്തി, ഓതരണോ ച സോധനോ;

അധിട്ഠാനോ പരിക്ഖാരോ, സമാരോപനോ സോളസോ''തി. (നേത്തി॰ ൧ ഉദ്ദേസവാര) -

ഏവം വുത്താ സോളസ ഹാരാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. ഹരീയന്തി ഏതേഹി, ഏത്ഥ വാ സുത്തഗേയ്യാദിവിസയാ അഞ്ഞാണസംസയവിപല്ലാസാതി ഹാരാ. ഹരന്തി വാ സയം താനി, ഹരണമത്തമേവ വാതി ഹാരാ ഫലൂപചാരേന. അഥ വാ ഹരീയന്തി വോഹരീയന്തി ധമ്മസംവണ്ണകധമ്മപ്പടിഗ്ഗാഹകേഹി ധമ്മസ്സ ദാനഗ്ഗഹണവസേനാതി ഹാരാ. അഥ വാ ഹാരാ വിയാതി ഹാരാ. യഥാ ഹി അനേകരതനാവലിസമൂഹോ ഹാരസങ്ഖാതോ അത്തനോ അവയവഭൂതരതനസമ്ഫസ്സേഹി സമുപജനിയമാനഹിലാദസുഖോ ഹുത്വാ തദുപഭോഗിജനസരീരസന്താപം നിദാഘപരിളാഹൂപജനിതം വൂപസമേതി, ഏവമേവ തേപി നാനാവിധപരമത്ഥരതനപ്പബന്ധാ സംവണ്ണനാവിസേസാ അത്തനോ അവയവഭൂതപരമത്ഥരതനാധിഗമേന സമുപ്പാദിയമാനനിബ്ബുതിസുഖാ ധമ്മപ്പടിഗ്ഗാഹകജനഹദയപരിതാപം കാമരാഗാദികിലേസഹേതുകം വൂപസമേന്തീതി. അഥ വാ ഹാരയന്തി അഞ്ഞാണാദിനീഹാരം അപഗമം കരോന്തി ആചിക്ഖന്തീതി വാ ഹാരാ. അഥ വാ സോതുജനചിത്തസ്സ ഹരണതോ രമണതോ ച ഹാരാ നിരുത്തിനയേന യഥാ ''ഭവേസു വന്തഗമനോ ഭഗവാ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൪൪; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ).

ഇതോ പരം പന നന്ദിയാവട്ടാദിപഞ്ചവിധനയാ വേദിതബ്ബാ - തത്ഥ തണ്ഹാവിജ്ജാ സമുദയസച്ചം, താസം അധിട്ഠാനാദിഭൂതാ രൂപധമ്മാ ദുക്ഖസച്ചം, തേസം അപ്പവത്തി നിരോധസച്ചം, നിരോധപ്പജാനനാ പടിപദാ മഗ്ഗസച്ചം. തണ്ഹാഗഹണേന ചേത്ഥ മായാസാഠേയ്യമാനാതിമാനമദപ്പമാദപാപിച്ഛതാപാപമിത്തതാഅഹിരികഅനോത്തപ്പാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. അവിജ്ജാഗഹണേന വിപരീതമനസികാരകോധൂപനാഹമക്ഖപളാസഇസ്സാമച്ഛരിയ-സാരമ്ഭദോവചസ്സതാഭവദിട്ഠിവിഭവദിട്ഠിആദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. വുത്തവിപരിയായതോ കുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ. കഥം? അമായാഅസാഠേയ്യാദിവസേന അവിപരീതമനസികാരാദിവസേന ച. തഥാ സമഥപക്ഖിയാനം സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം , വിപസ്സനാപക്ഖിയാനം അനിച്ചസഞ്ഞാദീനഞ്ച വസേന വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി അയം **നന്ദിയാവട്ടസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**. യോ ഹി തണ്ഹാഅവിജ്ജാഹി സംകിലേസപക്ഖസ്സ സുത്തത്ഥസ്സ സമഥവിപസ്സനാഹി വോദാനപക്ഖസ്സ ച ചതുസച്ചയോജനമുഖേന നയനലക്ഖണോ സംവണ്ണനാവിസേസോ, അയം നന്ദിയാവട്ടനയോ നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം -

''തണ്ഹഞ്ച അവിജ്ജമ്പി ച, സമഥേന വിപസ്സനായ യോ നേതി;
സച്ചേഹി യോജയിത്വാ, അയം നയോ നന്ദിയാവട്ടോ''തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

നന്ദിയാവട്ടസ്സ വിയ ആവട്ടോ ഏതസ്സാതി നന്ദിയാവട്ടോ. യഥാ ഹി നന്ദിയാവട്ടോ അന്തോ ഠിതേന പധാനാവയവേന ബഹിദ്ധാ ആവട്ടതി, ഏവമയമ്പി നയോതി അത്ഥോ. അഥ വാ നന്ദിയാ തണ്ഹായ പമോദസ്സ വാ ആവട്ടോ ഏത്ഥാതി നന്ദിയാവട്ടോ.

ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ഗഹിതേസു തണ്ഹാവിജ്ജാതപ്പക്ഖിയധമ്മേസു തണ്ഹാ ലോഭോ, അവിജ്ജാ മോഹോ, അവിജ്ജായ സമ്പയുത്തോ ലോഹിതേ സതി പുബ്ബോ വിയ തണ്ഹായ സതി സിജ്ഝമാനോ ആഘാതോ ദോസോ ഇതി തീഹി അകുസലമൂലേഹി ഗഹിതേഹി, തപ്പടിപക്ഖതോ കുസലചിത്തഗ്ഗഹണേന ച തീണി കുസലമൂലാനി ഗഹിതാനി ഏവ ഹോന്തി. ഇധാപി ലോഭോ സബ്ബാനി വാ സാസവകുസലമൂലാനി സമുദയസച്ചം, തന്നിബ്ബത്താ തേസം അധിട്ഠാനഗോചരഭൂതാ ഉപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചന്തിആദിനാ സച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഫലം പനേത്ഥ വിമോക്ഖത്തയവസേന നിദ്ധാരേതബ്ബം, തീഹി അകുസലമൂലേഹി തിവിധദുച്ചരിതസംകിലേസമലവിസമഅകുസലസഞ്ഞാവിതക്കാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ, തഥാ തീഹി കുസലമൂലേഹി തിവിധസുചരിതസമകുസലസഞ്ഞാവിതക്കസദ്ധമ്മസമാധിവിമോക്ഖമുഖാദിവസേന വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി അയം **തിപുക്ഖലസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**. യോ ഹി അകുസലമൂലേഹി സംകിലേസപക്ഖസ്സ കുസലമൂലേഹി വോദാനപക്ഖസ്സ സുത്തത്ഥസ്സ ച ചതുസച്ചയോജനാമുഖേന നയനലക്ഖണോ സംവണ്ണനാവിസേസോ, അയം **തിപുക്ഖലനയോ**

നാമ. തീഹി അവയവേഹി ലോഭാദീഹി സംകിലേസപക്ഖേ, അലോഭാദീഹി ച വോദാനപക്ഖേ പുക്ഖലോ സോഭനോതി തിപുക്ഖലോ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യോ അകുസലേ സമൂലേഹി,
നേതി കുസലേ ച കുസലമൂലേഹി;
ഭൂതം തഥം അവിതഥം,
തിപുക്ഖലം തം നയം ആഹൂ"തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

വുത്തനയേന ഗഹിതേസു തണ്ഹാവിജ്ജാതപ്പക്ഖിയധമ്മേസു വിസേസതോ തണ്ഹാദിട്ഠീനം വസേന അസുഭേ "സുഭ"ന്തി, ദുക്ഖേ "സുഖ"ന്തി ച വിപല്ലാസാ, അവിജ്ജാദിട്ഠീനം വസേന അനിച്ചേ "നിച്ച"ന്തി, അനത്തനി "അത്താ"തി വിപല്ലാസാ വേദിതബ്ബാ. തേസം പടിപക്ഖതോ കുസലചിത്തഗ്ഗഹണേന സിദ്ധേഹി സതിവീരിയസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയേഹി ചത്താരി സതിപട്ഠാനാനി സിദ്ധാനിയേവ ഹോന്തി.

തത്ഥ ചതൂഹി ഇന്ദ്രിയേഹി ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ നിദ്ദിസിതബ്ബാ. കഥം? ദുവിധോ ഹി തണ്ഹാചരിതോ മുദിന്ദ്രിയോ തിക്ഖിന്ദ്രിയോതി, തഥാ ദിട്ഠിചരിതോ. തേസു പഠമോ അസുഭേ "സുഭ"ന്തി വിപരിയേസഗ്ഗാഹീ സതിബലേന യഥാഭൂതം കായസഭാവം സല്ലക്ഖേന്തോ ഭാവനാബലേന തം വിപല്ലാസം സമുഗ്ഘാതേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. ദുതിയോ അസുഖേ "സുഖ"ന്തി വിപരിയേസഗ്ഗാഹീ "ഉപ്പന്നം കാമവിതക്കം നാധിവാസേതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൪; ൬.൫൮) വുത്തേന വീരിയസംവരഭൂതേന വീരിയബലേന പടിപക്ഖം വിനോദേന്തോ ഭാവനാബലേന തം വിപല്ലാസം വിധമേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. തതിയോ അനിച്ചേ "നിച്ച"ന്തി വിപല്ലാസഗ്ഗാഹീ സമഥബലേന സമാഹിതചിത്തോ സങ്ഖാരാനം ഖണികഭാവം സല്ലക്ഖേന്തോ ഭാവനാബലേന തം വിപല്ലാസം സമുഗ്ഘാതേത്വാ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതി. ചതുത്ഥോ സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണഘനവഞ്ചിതതായ ഫസ്സാദിധമ്മപുഞ്ജമത്തേ അനത്തനി "അത്താ"തി മിച്ഛാഭിനിവേസീ ചതുകോടികസുഞ്ഞതാമനസികാരേന തം മിച്ഛാഭിനിവേസം വിദ്ധംസേന്തോ സാമഞ്ഞഫലം സച്ഛികരോതി. സുഭസഞ്ഞാദീഹി ചതൂഹിപി വാ വിപല്ലാസേഹി സമുദയസച്ചം, തേസമധിട്ഠാനാരമ്മണഭൂതാ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ ദുക്ഖസച്ചന്തിആദിനാ സച്ചയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഫലം പനേത്ഥ ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി, ചതൂഹി ചേത്ഥ വിപല്ലാസേഹി ചതുരാസവോഘയോഗഗന്ഥഅഗതിതണ്ഹുപാദാനസല്ലവിഞ്ഞാണട്ഠിതിഅപരിഞ്ഞാദിവസേന അകുസലപക്ഖോ നേതബ്ബോ, തഥാ ചതൂഹി സതിപട്ഠാനേഹി ചതുബ്ബിധജ്ഝാനവിഹാരാധിട്ഠാനസുഖഭാഗിയധമ്മഅപ്പമഞ്ഞാസമ്മപ്പധാനഇദ്ധിപാദാദിവസേന വോദാനപക്ഖോ നേതബ്ബോതി അയം **സീഹവിക്കീളിതസ്സ നയസ്സ ഭൂമി**. യോ ഹി സുഭസഞ്ഞാദീഹി വിപല്ലാസേഹി സകലസ്സ സംകിലേസപക്ഖസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയാദീഹി ച വോദാനപക്ഖസ്സ ചതുസച്ചയോജനാവസേന നയനലക്ഖണോ സംവണ്ണനാവിസേസോ, അയം സീഹവിക്കീളിതോ നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം -

"യോ നേതി വിപല്ലാസേഹി,
കിലേസേ ഇന്ദ്രിയേഹി സദ്ധമ്മേ;
ഏതം നയം നയവിദൂ,
സീഹവിക്കീളിതം ആഹൂ"തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

അസന്താസനജവപരക്കമാദിവിസേസയോഗേന സീഹോ ഭഗവാ, തസ്സ വിക്കീളിതം ദേസനാ വചീകമ്മഭൂതോ വിഹാരോതി കത്വാ വിപല്ലാസതപ്പടിപക്ഖപരിദീപനതോ സീഹസ്സ വിക്കീളിതം ഏത്ഥാതി സീഹവിക്കീളിതോ, നയോ. ബലവിസേസയോഗദീപനതോ വാ സീഹവിക്കീളിതസദിസത്താ നയോ സീഹവിക്കീളിതോ. ബലവിസേസോ ചേത്ഥ സദ്ധാദിബലം, ദസബലാനി ഏവ വാ.

ഇമേസം പന തിണ്ണം അത്ഥനയാനം സിദ്ധിയാ വോഹാരനയദ്വയം സിദ്ധമേവ ഹോതി. തഥാ ഹി അത്ഥനയത്തയദിസാഭാവേന കുസലാദിധമ്മാനം ആലോചനം **ദിസാലോചനം**. വുത്തഞ്ഹേതം -

“വേയ്യാകരണേസു ഹി യേ,
കുസലാകുസലാ തഹിം തഹിം വുത്താ;
മനസാ ഓാലോകയതേ,
തം ഖു ദിസാലോചനം ആഹൂ”തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

തഥാ ആലോചിതാനം തേസം ധമ്മാനം അത്ഥനയത്തയയോജനേ സമാനയനതോ അങ്കുസോ വിയ **അങ്കുസോ**. വുത്തഞ്ഹേതം -

“ഓാലോകേത്വാ ദിസലോചനേന, ഉക്ഖിപിയ യം സമാനേതി;
സബ്ബേ കുസലാകുസലേ, അയം നയോ അങ്കുസോ നാമാ”തി. (നേത്തി॰ ൪ നിദ്ദേസവാര);

തസ്മാ മനസാവ അത്ഥനയാനം ദിസാഭൂതധമ്മാനം ലോചനം ദിസാലോചനം, തേസം സമാനയനം അങ്കുസോതി പഞ്ചപി നയാനി യുത്താനി ഹോന്തി.

ഏത്താവതാ ച -

“പഠമോ നന്ദിയാവട്ടോ, ദുതിയോ ച തിപുക്ഖലോ;
സീഹവിക്കീളിതോ നാമ, തതിയോ നയലഞ്ജകോ.

ദിസാലോചനമാഹംസു, ചതുത്ഥം നയമുത്തമം;
പഞ്ചമോ അങ്കുസോ നാമ, സബ്ബേ പഞ്ച നയാ ഗതാ”തി. (നേത്തി॰ ൧ ഉദ്ദേസവാര) -

ഏവം വുത്തപഞ്ചനയാപി ഏത്ഥ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. നയതി സംകിലേസം വോദാനഞ്ച വിഭാഗതോ ഞാപേതീതി നയോ, ലഞ്ജേതി പകാസേതി സുത്തത്ഥന്തി ലഞ്ജകോ, നയോ ച സോ ലഞ്ജകോ ചാതി **നയലഞ്ജകോ**. ഇദഞ്ച സുത്തം സോളസവിധേ സുത്തന്തപട്ഠാനേ സംകിലേസഭാഗിയം ബ്യതിരേകമുഖേന നിബ്ബേധാസേക്ഖഭാഗിയന്തി ദട്ഠബ്ബം. അട്ഠവീസതിവിധേ പന സുത്തന്തപട്ഠാനേ ലോകിയലോകുത്തരം സത്തധമ്മാധിട്ഠാനം ഞാണഞ്ഞേയ്യം ദസ്സനഭാവനം സകവചനം വിസ്സജ്ജനീയം കുസലാകുസലം അനുഞ്ഞാതം പടിക്ഖിത്തഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ സോളസവിധസുത്തന്തം പട്ഠാനം നാമ “സംകിലേസഭാഗിയം സുത്തം, വാസനാഭാഗിയം സുത്തം, നിബ്ബേധഭാഗിയം സുത്തം, അസേക്ഖഭാഗിയം സുത്തം, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, വാസനാഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, വാസനാഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, വാസനാഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, സംകിലേസഭാഗിയഞ്ച വാസനാഭാഗിയഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയഞ്ച അസേക്ഖഭാഗിയഞ്ച സുത്തം, നേവ സംകിലേസഭാഗിയം ന വാസനാഭാഗിയം ന നിബ്ബേധഭാഗിയം ന അസേക്ഖഭാഗിയം സുത്ത”ന്തി (നേത്തി॰ ൮൯) ഏവം വുത്തസോളസസാസനപട്ഠാനാനി.

തത്ഥ സംകിലിസ്സന്തി ഏതേനാതി സംകിലേസോ, സംകിലേസഭാഗേ സംകിലേസകോട്ഠാസേ പവത്തം **സംകിലേസഭാഗിയം**. വാസനാ പുഞ്ഞഭാവനാ, വാസനാഭാഗേ പവത്തം **വാസനാഭാഗിയം,** വാസനം ഭജാപേതീതി വാ **വാസനാഭാഗിയം**. നിബ്ബിജ്ഝനം ലോഭക്ഖന്ധാദീനം പദാലനം നിബ്ബേധോ, നിബ്ബേധഭാഗേ പവത്തം, നിബ്ബേധം ഭജാപേതീതി വാ **നിബ്ബേധഭാഗിയം**. പരിനിട്ഠിതസിക്ഖാ ധമ്മാ അസേക്ഖാ, അസേക്ഖഭാഗേ പവത്തം, അസേക്ഖേ ഭജാപേതീതി വാ **അസേക്ഖഭാഗിയം**. തേസു യത്ഥ തണ്ഹാദിസംകിലേസോ വിഭത്തോ, ഇദം സംകിലേസഭാഗിയം. യത്ഥ ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു വിഭത്തം, ഇദം വാസനാഭാഗിയം. യത്ഥ സേക്ഖാ സീലക്ഖന്ധാദയോ വിഭത്താ, ഇദം നിബ്ബേധഭാഗിയം. യത്ഥ പന അസേക്ഖാ

സീലക്ഖന്ധാദയോ വിഭത്താ, ഇദം അസേക്ഖഭാഗിയം. ഇതരാനി തേസം വോമിസ്സകനയവസേന വുത്താനി. സബ്ബാസവസംവരപരിയായാദീനം വസേന സബ്ബഭാഗിയം വേദിതബ്ബം. തത്ഥ ഹി സംകിലേസധമ്മാ ലോകിയസുചരിതധമ്മാ സേക്ഖാ ധമ്മാ അസേക്ഖാ ധമ്മാ ച വിഭത്താ. സബ്ബഭാഗിയം പന "പസ്സം ന പസ്സതീ"തിആദികം ഉദകാദിഅനുവാദവചനം വേദിതബ്ബം.

അട്ഠവീസതിവിധം സുത്തന്തപട്ഠാനം പന "ലോകിയം, ലോകുത്തരം, ലോകിയഞ്ച ലോകുത്തരഞ്ച, സത്താധിട്ഠാനം, ധമ്മാധിട്ഠാനം, സത്താധിട്ഠാനഞ്ച ധമ്മാധിട്ഠാനഞ്ച, ഞാണം, ഞേയ്യം, ഞാണഞ്ച ഞേയ്യഞ്ച, ദസ്സനം, ഭാവനാ, ദസ്സനഞ്ച ഭാവനാ ച, സകവചനം, പരവചനം, സകവചനഞ്ച പരവചനഞ്ച, വിസ്സജ്ജനീയം, അവിസ്സജ്ജനീയം, വിസ്സജ്ജനീയഞ്ച അവിസ്സജ്ജനീയഞ്ച, കമ്മം, വിപാകോ, കമ്മഞ്ച വിപാകോ ച കുസലം, അകുസലം, കുസലഞ്ച അകുസലഞ്ച അനുഞ്ഞാതം, പടിക്ഖിത്തം, അനുഞ്ഞാതഞ്ച പടിക്ഖിത്തഞ്ച, ഥവോ"തി (നേത്തി॰ ൧൧൨) ഏവമാഗതാനി അട്ഠവീസതി സാസനപട്ഠാനാനി. തത്ഥ **ലോകിയ**ന്തി ലോകേ നിയുത്തോ, ലോകേ വാ വിദിതോ ലോകിയോ. ഇധ പന ലോകിയോ അത്ഥോ യസ്മിം സുത്തേ വുത്തോ, തം സുത്തം ലോകിയം. തഥാ **ലോകുത്തരം**. യസ്മിം പന സുത്തേ പദേസേന ലോകിയം, പദേസേന ലോകുത്തരം വുത്തം, തം **ലോകിയഞ്ച ലോകുത്തരഞ്ച**. സത്തഅധിപ്പായസത്തപഞ്ഞത്തിമുഖേന ദേസിതം **സത്താധിട്ഠാനം**. ധമ്മവസേന ദേസിതം **ധമ്മാധിട്ഠാനം**. ഉഭയവസേന ദേസിതം **സത്താധിട്ഠാനഞ്ച ധമ്മാധിട്ഠാനഞ്ച**. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ബുദ്ധാദീനം പന ഗുണാഭിത്ഥവനവസേന പവത്തം സുത്തം **ഥവോ** നാമ -

> "മഗ്ഗാനട്ഠങ്ഗികോ സേട്ഠോ, സച്ചാനം ചതുരോ പദാ;
> വിരാഗോ സേട്ഠോ ധമ്മാനം, ദ്വിപദാനഞ്ച ചക്ഖുമാ"തി. (ധ॰ പ॰ ൨൭൩; നേത്തി॰ ൧൭൦; പേടകോ॰ ൩൦) ആദികം വിയ -

നേത്തിനയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. **സദ്ദഗരുകാദീന**ന്തി ആദിസദ്ദേന ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബഗരുകേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ആസയവസേനാ**തി അജ്ഝാസയവസേന. ഉതുസമുട്ഠാനോപി ഇത്ഥിസന്താനഗതോ സദ്ദോ ലബ്ഭതി, സോ ഇധ നാധിപ്പേതോതി **"ചിത്തസമുട്ഠാനോ"**തി വുത്തം. **കഥിതസദ്ദോ** ആലാപാദിസദ്ദോ. **ഗീതസദ്ദോ** സരേന ഗായനസദ്ദോ. ഇത്ഥിയാ ഹസനസദ്ദോപേത്ഥ സങ്ഗഹേതബ്ബോ തസ്സപി പുരിസേന അസ്സാദേതബ്ബതോ. തേനാഹ - "അപിച ഖോ മാതുഗാമസ്സ സദ്ദം സുണാതി തിരോകുട്ടാ വാ തിരോപാകാരാ വാ ഹസന്തിയാ വാ ഭണന്തിയാ വാ ഗായന്തിയാ വാ, സോ തദസ്സാദേതീ"തിആദി. **നിവത്ഥനിവാസനസ്സാ**തി ഖലിത്ഥദ്ധസ്സ നിവാസനസ്സ. **അലങ്കാരസ്സാ**തി നൂപുരാദികസ്സ അലങ്കാരസ്സ. **ഇത്ഥിസദ്ദോത്വേവ വേദിതബ്ബോ**തി ഇത്ഥിപടിബദ്ധഭാവതോ വുത്തം. തേനാഹ - **"സബ്ബോപീ"**തിആദി. **അവിദൂരട്ഠാനേ**തി തസ്സ ഹത്ഥികുലസ്സ വസനട്ഠാനതോ അവിദൂരട്ഠാനേ. **കായൂപപന്നോ**തി സമ്പന്നകായോ ഥിരകഥിനമഹാകായോ. **മഹാഹത്ഥീ**തി മഹാനുഭാവോ ഹത്ഥീ. **ജേട്ഠകം കത്വാ**തി യൂഥപതിം കത്വാ.

കഥിനതിക്ഖഭാവേന സിങ്ഗസദിസത്താ അളസങ്ഖാതാനി സിങ്ഗാനി ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സിങ്ഗീ,** സുവണ്ണവണ്ണതായ മഹാബലതായ ച സീഹഹത്ഥിആദിമിഗസദിസത്താ മിഗോ വിയാതി **മിഗോ**. തത്ഥ തത്ഥ കിച്ചം നേതുഭാവേന ചക്ഖുയേവ നേത്തം, തം ഉഗ്ഗതട്ഠേന ആയതം ഏതസ്സാതി **ആയതചക്ഖുനേത്തോ**. അട്ഠി ഏവ തചോ ഏതസ്സാതി **അട്ഠിത്തചോ. തേനാഭിഭൂതോ**തി തേന മിഗേന അഭിഭൂതോ അജ്ഝോത്ഥടോ നിച്ചലഗ്ഗഹിതോ ഹുത്വാ. **കരുണം രുദാമീ**തി കാരുഞ്ഞപത്തോ ഹുത്വാ രോദാമി വിരവാമി. പച്ചത്ഥികഭയതോ മുത്തി നാമ യഥാ തഥാ സഹായവതോ ഹോതി, ന ഏകാകിനോതി ആഹ - **"മാ ഹേവ മം പാണസമം ജഹേയ്യാ"**തി. തത്ഥ **മാ ഹേവ മ**ന്തി മം ഏവരൂപം ബ്യസനം പത്തം അത്തനോ പാണസമം പിയസാമികം ത്വം മാഹേവ ജഹി.

കുഞ്ചേ ഗിരികൂടേ രമതി അഭിരമതി, തത്ഥ വാ വിചരതി, കോഞ്ജനാദം നദന്തോ വാ വിചരതി, കു വാ പഥവീ, തദഭിഘാതേന ജീരതീതി **കുഞ്ജരോ. സട്ഠിഹായന**ന്തി ജാതിയാ സട്ഠിവസ്സകാലസ്മിം കുഞ്ജരാ ഥാമേന പരിഹായന്തി, തം സന്ധായ ഏവമാഹ. **പഥബ്യാ**

ചാതുരന്തായാതി ചതൂസു ദിസാസു സമുദ്ദം പത്വാ ഠിതായ ചാതുരന്തായ പഥവിയാ. **സുപ്പിയോ**തി സുട്ഠു പിയോ. **തേസം ത്വം വാരിജോ സേട്ഠോ**തി യേ സമുദ്ദേ വാ ഗങ്ഗായ വാ യമുനായ വാ നമ്മദാനദിയാ വാ കുളീരാ, തേസം സബ്ബേസം വണ്ണസമ്പത്തിയാ മഹന്തത്തേന ച വാരിമ്ഹി ജാതത്താ വാരിജോ ത്വമേവ സേട്ഠോ പസത്ഥതരോ. **മുഞ്ച രോദന്തിയാ പതി**ന്തി സബ്ബേസം സേട്ഠത്താ തമേവ യാചാമി, രോദമാനായ മയ്ഹം സാമികം മുഞ്ച. **അഥാ**തി ഗഹണസ്സ സിഥിലകരണസമനന്തരമേവ. **ഏതസ്സാ**തി പടിസത്തുമദ്ദനസ്സ.

പബ്ബതഗഹനം നിസ്സായാതി തിസ്സോ പബ്ബതരാജിയോ അതിക്കമിത്വാ ചതുത്ഥായ പബ്ബതരാജിയം പബ്ബതഗഹനം ഉപനിസ്സായ. **ഏവം വദതീ**തി ''ഉദേതയം ചക്ഖുമാ''തിആദിനാ (ജാ॰ ൧.൨.൧൭) ഇമം ബുദ്ധമന്തം മന്തേന്തോ വദതി.

തത്ഥ **ഉദേതീ**തി പാചീനലോകധാതുതോ ഉഗ്ഗച്ഛതി. **ചക്ഖുമാ**തി സകലചക്കവാളവാസീനം അന്ധകാരം വിധമിത്വാ ചക്ഖുപ്പടിലാഭകരണേന യന്തേന തേസം ദിന്നം ചക്ഖു, തേന ചക്ഖുനാ ചക്ഖുമാ. **ഏകരാജാ**തി സകലചക്കവാളേ ആലോകകരാനം അന്തരേ സേട്ഠട്ഠേന രഞ്ജനട്ഠേന ച ഏകരാജാ. **ഹരിസ്സവണ്ണോ**തി ഹരിസമാനവണ്ണോ, സുവണ്ണവണ്ണോതി അത്ഥോ. പഥവിം പഭാസേതീതി **പഥവിപ്പഭാസോ. തം തം നമസ്സാമീ**തി തസ്മാ തം ഏവരൂപം ഭവന്തം നമസ്സാമി വന്ദാമി. **തയാജ്ജ ഗുത്താ വിഹരേമ്ഹ ദിവസ**ന്തി തയാ അജ്ജ രക്ഖിതാ ഹുത്വാ ഇമം ദിവസം ചതുഇരിയാപഥവിഹാരേന സുഖം വിഹരേയ്യാമ.

ഏവം ബോധിസത്തോ ഇമായ ഗാഥായ സൂരിയം നമസ്സിത്വാ ദുതിയഗാഥായ അതീതേ പരിനിബ്ബുതേ ബുദ്ധേ ചേവ ബുദ്ധഗുണേ ച നമസ്സതി **''യേ ബ്രാഹ്മണാ''**തിആദിനാ. തത്ഥ **യേ ബ്രാഹ്മണാ**തി യേ ബാഹിതപാപാ പരിസുദ്ധാ ബ്രാഹ്മണാ. **വേദഗൂ**തി വേദാനം പാരം ഗതാ, വേദേഹി പാരം ഗതാതി വാ വേദഗൂ. ഇധ പന സബ്ബേ സങ്ഖതധമ്മേ വിദിതേ പാകടേ കത്വാ കതാതി വേദഗൂ. തേനേവാഹ - **''സബ്ബധമ്മേ''**തി. സബ്ബേ ഖന്ധായതനധാതുധമ്മേ സലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന അത്തനോ ഞാണസ്സ വിദിതേ പാകടേ കത്വാ തിണ്ണം മാരാനം മത്ഥകം മദ്ദിത്വാ സമ്മാസമ്ബോധിം പത്താ, സംസാരം വാ അതിക്കന്താതി അത്ഥോ. **തേ മേ നമോ**തി തേ മമ ഇമം നമക്കാരം പടിച്ഛന്തു. **തേ ച മം പാലയന്തൂ**തി ഏവം മയാ നമസ്സിതാ ച തേ ഭഗവന്തോ മം പാലയന്തു രക്ഖന്തു. **നമത്ഥു ബുദ്ധാനം…പേ॰… വിമുത്തിയാ**തി അയം മമ നമക്കാരോ അതീതാനം പരിനിബ്ബുതാനം ബുദ്ധാനം അത്ഥു, തേസംയേവ ചതൂസു ഫലേസു ഞാണസങ്ഖാതായ ബോധിയാ അത്ഥു, തഥാ തേസഞ്ഞേവ അരഹത്തഫലവിമുത്തിയാ വിമുത്താനം അത്ഥു, യാ ച നേസം തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണസങ്ഖാതാ പഞ്ചവിധാ വിമുത്തി, തായ വിമുത്തിയാപി അയം മയ്ഹം നമക്കാരോ അത്ഥൂതി അത്ഥോ. **ഇമം സോ പരിത്തം കത്വാ, മോരോ ചരതി ഏസനാ**തി ഇദം പന പദദ്വയം സത്ഥാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ ആഹ. തസ്സത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, സോ മോരോ ഇമം പരിത്തം ഇമം രക്ഖം കത്വാ അത്തനോ ഗോചരഭൂമിയം പുപ്ഫഫലാദീനം അത്ഥായ നാനപ്പകാരായ ഏസനായ ചരതീതി.

ഏവം ദിവസം ചരിത്വാ സായം പബ്ബതമത്ഥകേ നിസീദിത്വാ അത്ഥം ഗച്ഛന്തം സൂരിയം ഓലോകേന്തോ ബുദ്ധഗുണേ ആവജ്ജേത്വാ നിവാസട്ഠാനേ രക്ഖാവരണത്ഥായ പുന ബ്രഹ്മമന്തം വദന്തോ **''അപേതയ''**ന്തിആദിമാഹ. തേനേവാഹ - **''ദിവസം ഗോചരം ഗഹേത്വാ''**തിആദി. തത്ഥ **അപേതീ**തി അപയാതി അത്ഥം ഗച്ഛതി. **ഇമം സോ പരിത്തം കത്വാ മോരോ വാസമകപ്പയീ**തി ഇദമ്പി അഭിസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ ആഹ. തസ്സത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, സോ മോരോ ഇമം പരിത്തം ഇമം രക്ഖം കത്വാ അത്തനോ നിവാസട്ഠാനേ വാസം സംകപ്പയിത്ഥാതി. **പരിത്തകമ്മതോ പുരേതരമേവാ**തി പരിത്തകമ്മകരണതോ പുരേതരമേവ. **മോരകുക്കുടികായാ**തി കുക്കുടികാസദിസായ മോരച്ഛാപികായ.

൩. തതിയേ രൂപായതനസ്സ വിയ ഗന്ധായതനസ്സപി സമുട്ഠാപകപച്ചയവസേന വിസേസോ നത്ഥീതി ആഹ - **''ചതുസമുട്ഠാനിക''**ന്തി. ഇത്ഥിയാ സരീരഗന്ധസ്സ കായാരുള്ഹഅനുലേപനാദിഗന്ധസ്സ ച തപ്പടിബദ്ധഭാവതോ അവിസേസേന ഗഹണപ്പസങ്ഗേ ഇധാധിപ്പേതഗന്ധം നിദ്ധാരേന്തോ **''സ്വായ''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇത്ഥിയാ**തി പാകതികായ ഇത്ഥിയാ. **ദുഗ്ഗന്ധോ**തി പാകതികായ ഇത്ഥിയാ സരീരഗന്ധഭാവതോ ദുഗ്ഗന്ധോ ഹോതി.

ഇധാധിപ്പേതോതി ഇട്ഠഭാവതോ അസ്സാദേതബ്ബത്താ വുത്തം. കഥം പന ഇത്ഥിയാ സരീരഗന്ധസ്സ ദുഗ്ഗന്ധഭാവോതി ആഹ - **"ഏകച്ചാ ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ അസ്സസ്സ വിയ ഗന്ധോ അസ്സാ അത്ഥീതി **അസ്സഗന്ധിനീ**. മേണ്ഡകസ്സ വിയ ഗന്ധോ അസ്സാ അത്ഥീതി **മേണ്ഡകഗന്ധിനീ**. സേദസ്സ വിയ ഗന്ധോ അസ്സാ അത്ഥീതി **സേദഗന്ധിനീ**. സോണിതസ്സ വിയ ഗന്ധോ അസ്സാ അത്ഥീതി **സോണിതഗന്ധിനീ. രജ്ജതേവാതി** അനാദിമതി സംസാരേ അവിജ്ജാദികിലേസവാസനായ പരികഡ്ഢിതഹദയത്താ ഫോട്ഠബ്ബസ്സാദഗധിതചിത്തതായ ച അന്ധബാലോ ഏവരൂപായപി ദുഗ്ഗന്ധസരീരായ ഇത്ഥിയാ രജ്ജതിയേവ. പാകതികായ ഇത്ഥിയാ സരീരഗന്ധസ്സ ദുഗ്ഗന്ധഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിസിട്ഠായ ഏകച്ചായ ഇത്ഥിയാ തദഭാവം ദസ്സേതും - **"ചക്കവത്തിനോ പനാ"**തിആദിമാഹ. യദി ഏവം ഈദിസായ ഇത്ഥിയാ സരീരഗന്ധോപി ഇധ കസ്മാ നാധിപ്പേതോതി ആഹ - **"അയം ന സബ്ബാസം ഹോതീ"**തിആദി. തിരച്ഛാനഗതായ ഇത്ഥിയാ ഏകച്ചായ ച മനുസ്സിത്ഥിയാ സരീരഗന്ധസ്സ അതിവിയ അസ്സാദേതബ്ബഭാവദസ്സനതോ പുന തമ്പി അവിസേസേന അനുജാനന്തോ **"ഇത്ഥികായേ ഗന്ധോ വാ ഹോതൂ"**തിആദിമാഹ. **ഇത്ഥിഗന്ധോത്വേവ വേദിതബ്ബോ**തി തപ്പടിബദ്ധഭാവതോ വുത്തം.

ർ. ചതുത്ഥാദീസു **കിം തേനാ**തി ജിവ്ഹാവിഞ്ഞേയ്യരസേ ഇധാധിപ്പേതേ കിം തേന അവയവരസാദിനാ വുത്തേന പയോജനം. ഓട്ഠമംസം സമ്മക്ഖേതീതി **ഓട്ഠമംസസമ്മക്ഖനോ,** ഖേളാദീനി. ആദിസദ്ദേന ഓട്ഠമംസമക്ഖനോ തമ്ബുലമുഖവാസാദിരസോ ഗയ്ഹതി. **സബ്ബോ സോ ഇത്ഥിരസോതി** ഇത്ഥിയാവസ്സ ഗഹേതബ്ബത്താ.

൬. **ഇത്ഥിഫോട്ഠബ്ബോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. യദി പനേത്ഥ ഇത്ഥിഗതാനി രൂപാരമ്മണാദീനി അവിസേസതോ പുരിസസ്സ ചിത്തം പരിയാദായ തിട്ഠന്തി, അഥ കസ്മാ ഭഗവതാ താനി വിസും വിസും ഗഹേത്വാ ദേസിതാനീതി ആഹ - **"ഇതി സത്ഥാ"**തിആദി. **യഥാ ഹീ**തിആദിനാ തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി. **ഗമേതീ**തി വിക്ഖേപം ഗമേതി, അയമേവ വാ പാഠോ. **ഗമേതീ**തി ച സങ്ഗമേതി. **ന തഥാ സേസാ സദ്ദാദയോ, ന തഥാ രൂപാദീനി ആരമ്മണാനീ**തി ഏതേന സത്തേസു രൂപാദിഗരുകതാ അസംകിണ്ണാ വിയ ദസ്സിതാ, ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം അനേകവിധത്താ സത്താനം അജ്ഝാസയസ്സാതി ദസ്സേതും - **"ഏകച്ചസ്സ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **പഞ്ചഗരുകവസേനാ**തി പഞ്ചാരമ്മണഗരുകവസേന. ഏകച്ചസ്സ ഹി പുരിസസ്സ യഥാവുത്തേസു പഞ്ചസുപി ആരമ്മണേസു ഗരുകതാ ഹോതി, ഏകച്ചസ്സ തത്ഥ കതിപയേസു, ഏകസ്മിം ഏവ വാ, തേ സബ്ബേപി പഞ്ചഗരുകാത്വേവ വേദിതബ്ബാ യഥാ ''സത്തിസയോ അട്ഠവിമോക്ഖാ''തി. **ന പഞ്ചഗരുകജാതകവസേന** ഏകേകാരമ്മണേ ഗരുകസ്സേവ നാധിപ്പേതത്താ. ഏകേകാരമ്മണഗരുകാനഞ്ഹി പഞ്ചന്നം പുഗ്ഗലാനം തത്ഥ ആഗതത്താ തം ജാതകം **"പഞ്ചഗരുകജാതക"**ന്തി വുത്തം. യദി ഏവം തേന ഇധ പയോജനം നത്ഥീതി ആഹ - **"സക്ഖിഭാവത്ഥായാ"**തി. **ആഹരിത്വാ കഥേതബ്ബ**ന്തി രൂപാദിഗരുകതായ ഏതേ അനയബ്യസനം പത്താതി ദസ്സേതും കഥേതബ്ബം.

൹-൮. **തേസ**ന്തി സുത്താനം. **ഉപ്പണ്ഡേത്വാ ഗണ്ഹിതും ന ഇച്ഛീ**തി തസ്സ ഥോകം വിരൂപധാതുകത്താ ന ഇച്ഛി. **അനതിക്കമന്തോ**തി സംസന്ദേന്തോ. **ദ്വേ ഹത്ഥം പത്താനീ**തി ദ്വേ ഉപ്പലാനി ഹത്ഥം ഗതാനി. **പഹട്ഠാകാരം ദസ്സേത്വാ**തി അപരാഹി ഇത്ഥീഹി ഏകേകം ലദ്ധം, മയാ ദ്വേ ലദ്ധാനീതി സന്തുട്ഠാകാരം ദസ്സേത്വാ. **പരോദീ**തി തസ്സാ പുബ്ബസാമികസ്സ മുഖഗന്ധം സരിത്വാ. തസ്സ ഹി മുഖതോ ഉപ്പലഗന്ധോ വായതി. **ഹാരേത്വാ**തി തസ്മാ ഠാനാ അപനേത്വാ, ''ഹരാപേത്വാ''തി വാ പാഠോ, അയമേവത്ഥോ.

സാധു സാധൂതി ഭാസതോതി ധമ്മകഥായ അനുമോദനവസേന ''സാധു സാധൂ''തി ഭാസതോ. **ഉപ്പലംവ യഥോദകേ**തി യഥാ ഉപ്പലം ഉപ്പലഗന്ധോ മുഖതോ നിബ്ബത്തോതി. **വട്ടമേവ കഥിത**ന്തി യഥാരുതവസേന വുത്തം. യദിപി ഏവം വുത്തം, തഥാപി യഥാരുതമത്ഥേ അവത്വാ വിവട്ടം നീഹരിത്വാ കഥേതബ്ബം വിമുത്തിരസത്താ ഭഗവതോ ദേസനായ.

രൂപാദിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നീവരണപ്പഹാനവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൧. **ദുതിയസ്സാ**തി ദുതിയവഗ്ഗസ്സ. **ഏകധമ്മമ്പീ**തി ഏത്ഥ "ഏകസഭാവമ്പീ"തി ഇമിനാ സഭാവത്ഥോയം ധമ്മസദ്ദോ "കുസലാ ധമ്മാ"തിആദീസു വിയാതി ദസ്സിതം ഹോതി. യദഗ്ഗേന ച സഭാവത്ഥോ, തദഗ്ഗേന നിസ്സത്തത്ഥോ സിദ്ധോ ഏവാതി **"നിസ്സത്തട്ഠേന ധമ്മോ വേദിതബ്ബോ"**തി വുത്തം. **സുഭനിമിത്ത**ന്തി ധമ്മപരിയായേന വുത്തം. തണ്ഹി അത്ഥതോ കാമച്ഛന്ദോ വാ സിയാ. സോ ഹി അത്തനോ ഗഹണാകാരേന സുഭന്തി, തേനാകാരേന പവത്തനകസ്സ അഞ്ഞസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ നിമിത്തത്താ "സുഭനിമിത്ത"ന്തി ച വുച്ചതി. തസ്സ ആരമ്മണം വാ സുഭനിമിത്തം. ഇട്ഠഞ്ഹി ഇട്ഠാകാരേന വാ ഗയ്ഹമാനം രൂപാദിആരമ്മണം "സുഭനിമിത്ത"ന്തി വുച്ചതി. ആരമ്മണമേവ ചേത്ഥ നിമിത്തം. തഥാ ഹി വക്ഖതി - "സുഭനിമിത്തന്തി രാഗട്ഠാനിയം ആരമ്മണ"ന്തി. സമുച്ചയത്ഥോ വാ-സദ്ദോ അനേകത്ഥത്താ നിപാതാനം. **ഭിയ്യോഭാവായാ**തി പുനപ്പുനം ഭാവായ. **വേപുല്ലായാ**തി വിപുലഭാവായ, വഡ്ഢിയാതി അത്ഥോ. **അജാതോ** നിജ്ജാതോ. സേസപദാനി തസ്സേവ വേവചനാനി. **കാമേസൂ**തി പഞ്ചസു കാമഗുണേസു. **കാമച്ഛന്ദോ**തി കാമസങ്ഖാതോ ഛന്ദോ, ന കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ ന ധമ്മച്ഛന്ദോ. കാമനവസേന രജ്ജനവസേന ച കാമോ ഏവ രാഗോ **കാമരാഗോ**. കാമനവസേന നന്ദനവസേന ച കാമോ ഏവ നന്ദീതി **കാമനന്ദീ**. കാമനവസേന തണ്ഹായനവസേന ച **കാമതണ്ഹാ**. ആദിസദ്ദേന "കാമസ്നേഹോ കാമപരിളാഹോ കാമമുച്ഛാ കാമജ്ഝോസാന"ന്തി ഏതേസം പദാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ വുത്തനയേനേവ കാമത്ഥം വിദിത്വാ സിനേഹനട്ഠേന **കാമസ്നേഹോ,** പരിളാഹനട്ഠേന **കാമപരിളാഹോ,** മുച്ഛനട്ഠേന **കാമമുച്ഛാ,** ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപനട്ഠേന **കാമജ്ഝോസാനം** വേദിതബ്ബം. കാമച്ഛന്ദോ ഏവ കുസലപ്പവത്തിതോ ചിത്തസ്സ നീവരണട്ഠേന **കാമച്ഛന്ദനീവരണം, സോ**തി കാമച്ഛന്ദോ. **അസമുദാചാരവസേനാ**തി അസമുദാചാരഭാവേന. **അനനുഭൂതാരമ്മണവസേനാ**തി "ഇദം നാമേത"ന്തി വത്ഥുവസേന ഉത്വാ തസ്മിം അത്തഭാവേ അനനുഭൂതസ്സ ആരമ്മണസ്സ വസേന. രൂപസദ്ദാദിഭേദം പന ആരമ്മണം ഏകസ്മിമ്പി അത്തഭാവേ അനനുഭൂതം നാമ നത്ഥേവ, കിമങ്ഗം പന അനാദിമതി സംസാരേ.

യം വുത്തം - "അസമുദാചാരവസേന ചാ"തിആദി, തം അതിസംഖിത്തന്തി വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും - **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഭവഗ്ഗഹണേന മഹഗ്ഗതഭവോ ഗഹിതോ. സോ ഹി ഓളാരികകിലേസസമുദാചാരരഹിതോ. തജ്ജനീയകമ്മകതാദികാലേ പാരിവാസികകാലേ ച ചരിതബ്ബാനി **ദ്വേഅസീതി ഖുദ്ദകവത്താനി** നാമ. ന ഹി താനി സബ്ബാസു അവത്ഥാസു ചരിതബ്ബാനി, തസ്മാ താനി ന മഹാവത്തേസു അന്തോഗധാനീതി **"ചുദ്ദസ മഹാവത്താനീ"**തി വുത്തം. തഥാ ആഗന്തുകവത്തആവാസികഗമിക-അനുമോദനഭത്തഗ്ഗ-പിണ്ഡചാരികആരഞ്ഞകസേനാസനജന്താഘരവച്ചകുടിഉപജ്ഝായ-സദ്ധിവിഹാരികആചരിയ-അന്തേവാസികവത്താനീതി ഏതാനി ചുദ്ദസ മഹാവത്താനി നാമാതി വുത്തം. ഇതരാനി പന "പാരിവാസികാനം ഭിക്ഖൂനം വത്തം പഞ്ഞാപേസ്സാമീ"തി (ചൂളവ॰ ൭൫) ആരഭിത്വാ "ന ഉപസമ്പാദേതബ്ബം, ന ഛമായം ചങ്കമന്തേ ചങ്കമേ ചങ്കമിതബ്ബ"ന്തി (ചൂളവ॰ ൮൧) വുത്താനി പകതത്തേ ചരിതബ്ബവത്താനി ഛസട്ഠി, തതോ പരം "ന, ഭിക്ഖവേ, പാരിവാസികേന ഭിക്ഖുനാ പാരിവാസികവുഡ്ഢതരേന ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം,

മൂലായപടികസ്സനാരഹേന, മാനത്താരഹേന, മാനത്തചാരികേന, അബ്ഭാനാരഹേന ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം ഏകച്ഛന്നേ ആവാസേ വത്ഥബ്ബ''ന്തിആദീനി പകതത്തേ ചരിതബ്ബേഹി അനഞ്ഞത്താ വിസും വിസും അഗണേത്വാ പാരിവാസികവുഡ്ഢതരാദീസു പുഗ്ഗലന്തരേസു ചരിതബ്ബത്താ തേസം വസേന സമ്പിണ്ഡേത്വാ ഏകേകം കത്വാ ഗണിതാനി പഞ്ചാതി ഏകസത്തതിവത്താനി. ഉക്ഖേപനീയകമ്മകതവത്തേസു വത്തപഞ്ഞാപനവസേന വുത്തം - "ന പകതത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ അഭിവാദനം പച്ചുട്ഠാനം...പേ°... പിട്ഠിപരികമ്മം സാദിതബ്ബ''ന്തി ഇദം അഭിവാദനാദീനം അസ്സാദിയനം ഏകം, "ന പകതത്തോ ഭിക്ഖു സീലവിപത്തിയാ അനുദ്ധംസേതബ്ബോ''തിആദീനി (ചൂളവ° ൫൧) ച ദസാതി ഏവം ദ്വാസീതി ഹോന്തി. ഏതേസ്വേവ പന കാനിചി തജ്ജനീയകമ്മകതാദിവത്താനി കാനിചി പാരിവാസികാദിവത്താനീതി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ദ്വാവീസതിവത്തന്തി വേദിതബ്ബം. "ചുദ്ദസ മഹാവത്താനീ"തി വത്വാപി "ആഗന്തുകഗമികവത്താനി ചാ"തി ഇമേസം വിസും ഗഹണം ഇമാനി അഭിണ്ഹം സമ്ഭവന്തീതി കത്വാ. **കിലേസോ ഓകാസം ന ലഭതി** സബ്ബദാ വത്തപ്പടിപത്തിയംയേവ ബ്യാവടചിത്തതായ. **അയോനിസോമനസികാര**ന്തി അനിച്ചാദീസു "നിച്ച"ന്തിആദിനാ പവത്തം അനുപായമനസികാരം. **സതിവോസ്സഗ്ഗ**ന്തി സതിയാ വിസ്സജ്ജനം, സതിവിരഹന്തി അത്ഥോ. **ഏവമ്പീ**തി വക്ഖമാനാപേക്ഖായ അവുത്തസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ **പി**-സദ്ദോ.

അനുസന്ധിവസേനാതി പുച്ഛാനുസന്ധിആദിഅനുസന്ധിവസേന. **പുബ്ബാപരവസേനാ**തി പുബ്ബാപരഗന്ഥസല്ലക്ഖണവസേന. **ഗണ്ഹന്തസ്സാ**തി ആചരിയമുഖതോ ഗണ്ഹന്തസ്സ. **സജ്ഝായന്തസ്സാ**തി ആചരിയമുഖതോ ഉഗ്ഗഹിതഗന്ഥം സജ്ഝായന്തസ്സ. **വാചേന്തസ്സാ**തി പാളിം തദത്ഥഞ്ച ഉഗ്ഗണ്ഹാപനവസേന പരേസം വാചേന്തസ്സ. **ദേസേന്തസ്സാ**തി ദേസനാവസേന പരേസം ധമ്മം ദേസേന്തസ്സ. **പകാസേന്തസ്സാ**തി അത്തനോ അത്തനോ സംസയട്ഠാനേ പുച്ഛന്താനം യാഥാവതോ അത്ഥം പകാസേന്തസ്സ. **കിലേസോ ഓകാസം ന ലഭതി** രത്തിന്ദിവം ഗന്ഥകമ്മേസുയേവ ബ്യാവടചിത്തതായ. **ഏവമ്പീ**തി വുത്തസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ **പി**-സദ്ദോ. ഏവം സേസേസുപി.

ധുതങ്ഗധരോ ഹോതീതി വുത്തമേവത്ഥം പകാസേതി **"തേരസ ധുതങ്ഗഗുണേ സമാദായ വത്തതീ"**തി. **ബാഹുല്ലായാ**തി ചീവരാദിപച്ചയബാഹുല്ലായ. യഥാ ചീവരാദയോ പച്ചയാ ബഹുലം ഉപ്പജ്ജന്തി, തഥാ **ആവത്തസ്സ** പവത്തസ്സാതി അത്ഥോ. **പരിഹീനജ്ഝാനസ്സാ**തി ഝാനന്തരായകരേന വിസഭാഗരൂപദസ്സനാദിനാ കേനചി നിമിത്തേന പരിഹീനജ്ഝാനസ്സ. **വിസ്സട്ഠജ്ഝാനസ്സാ**തി അസമാപജ്ജനവസേന പരിച്ചത്തജ്ഝാനസ്സ. **ഭസ്സാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഗണസങ്ഗണികനിദ്ദാനവകമ്മാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സത്തസു വാ അനുപസ്സനാസൂ**തി ഏത്ഥ സത്ത അനുപസ്സനാ നാമ അനിച്ചാനുപസ്സനാ ദുക്ഖാനുപസ്സനാ അനത്താനുപസ്സനാ നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ വിരാഗാനുപസ്സനാ നിരോധാനുപസ്സനാ പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ ഖയാനുപസ്സനാ വയാനുപസ്സനാ വിപരിണാമാനുപസ്സനാ അനിമിത്താനുപസ്സനാ അപ്പണിഹിതാനുപസ്സനാ സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ യഥാഭൂതഞാണദസ്സനം ആദീനവാനുപസ്സനാ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ വിവട്ടാനുപസ്സനാതി ഇമാസു അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു ആദിതോ വുത്താ അനിച്ചാനുപസ്സനാദി-പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാപരിയന്താ സത്ത. ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാതോ** (വിസുദ്ധി° മഹാടീ° ൨.൭൪൧) ഗഹേതബ്ബം.

അനാസേവനതായാതി പുരിമത്തഭാവേ ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസസ്സ കാമച്ഛന്ദാദിആസേവനായ അഭാവതോ. **അനനുഭൂതപുബ്ബ**ന്തി തസ്മിം അത്തഭാവേ അനനുഭൂതപുബ്ബം. **ജാതോ**തി ഏതസ്സേവ വേവചനം **സഞ്ജാതോ**തിആദി. നനു ച ഖണികത്താ സബ്ബധമ്മാനം ഉപ്പന്നസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ തങ്ഖണംയേവ അവസ്സം നിരോധസമ്ഭവതോ നിരുദ്ധേ ച തസ്മിം പുന അഞ്ഞസ്സേവ ഉപ്പജ്ജനതോ ച കഥം തസ്സ പുനപ്പുനഭാവോ രാസിഭാവോ ചാതി ആഹ - **"തത്ഥ സകിം ഉപ്പന്നോ കാമച്ഛന്ദോ"**തിആദി. **അട്ഠാനമേത**ന്തി അകാരണമേതം. യേന കാരണേന ഉപ്പന്നോ കാമച്ഛന്ദോ ന നിരുജ്ഝതി, നിരുദ്ധോ ച സ്വേവ പുന ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, താദിസം കാരണം നത്ഥീതി അത്ഥോ.

രാഗട്ഠാനിയന്തി രാഗജനകം. അനിച്ചാദീസു നിച്ചാദിവസേന വിപരീതമനസികാരോ, ഇധ അയോനിസോമനസികാരോതി ആഹ - **"അനിച്ചേ നിച്ച"**ന്തിആദി. **അയോനിസോമനസികാരോ**തി അനുപായമനസികാരോ, കുസലധമ്മപ്പവത്തിയാ അകാരണഭൂതോ മനസികാരോതി അത്ഥോ. **ഉപ്പഥമനസികാരോ**തി കുസലധമ്മപ്പവത്തിയാ അമഗ്ഗഭൂതോ മനസികാരോ. **സച്ചവിപ്പടികൂലേനാ**തി സച്ചാഭിസമയസ്സ അനുനുലോമവസേന. **ആവജ്ജനാ**തിആദിനാ ആവജ്ജനായ പച്ചയഭൂതാ തതോ പുരിമുപ്പന്നാ മനോദ്വാരികാ അകുസലജവനപ്പവത്തി ഫലവോഹാരേന തഥാ വുത്താ. തസ്സ ഹി വസേന സാ അകുസലപ്പവത്തിയാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. **ആവജ്ജനാ**തി ഭവങ്ഗചിത്തം ആവജ്ജയതീതി ആവജ്ജനാ. അനു അനു ആവജ്ജേതീതി **അന്വാവജ്ജനാ**. ഭവങ്ഗാരമ്മണതോ അഞ്ഞം ആഭുജതീതി **ആഭോഗോ**. സമന്നാഹരതീതി **സമന്നാഹാരോ**. തദേവാരമ്മണം അത്താനം അനുബന്ധിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനോ മനസി കരോതി ഠപേതീതി **മനസികാരോ. അയം വുച്ചതി അയോനിസോമനസികാരോ**തി അയം അനുപായഉപ്പഥമനസികാരലക്ഖണോ അയോനിസോമനസികാരോ നാമ വുച്ചതി.

൧൨. ദുതിയേ **ഭത്തബ്യാപത്തി വിയാ**തി ഭത്തസ്സ പൂതിഭാവേന വിപ്പകാരപ്പത്തി വിയ, **ചിത്തസ്സ ബ്യാപജ്ജന**ന്തി ചിത്തസ്സ വികാരഭാവാപാദനം. തേനേവാഹ - **"പകതിവിജഹനഭാവോ"**തി. ബ്യാപജ്ജതി തേന ചിത്തം പൂതികുമ്മാസാദയോ വിയ പുരിമപകതിം ജഹതീതി **ബ്യാപാദോ**. പടിഘോയേവ ഉപരൂപരി ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ പടിഘസ്സ നിമിത്തഭാവതോ **പടിഘനിമിത്തം,** പടിഘസ്സ ച കാരണഭൂതം ആരമ്മണം പടിഘനിമിത്തന്തി ആഹ - **"പടിഘസ്സപി പടിഘാരമ്മണസ്സപി ഏതം അധിവചന"**ന്തി. **അട്ഠകഥായ**ന്തി മഹാഅട്ഠകഥായം.

൧൩. തതിയേ ഥിനതാ **ഥിനം,** സപ്പിപിണ്ഡോ വിയ അവിപ്ഫാരികതായ ചിത്തസ്സ ഘനഭാവോ ബദ്ധതാതി അത്ഥോ. മേധതീതി **മിദ്ധം,** അകമ്മഞ്ഞഭാവേന ഹിംസതീതി അത്ഥോ. "യാ തസ്മിം സമയേ ചിത്തസ്സ അകല്യതാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൨) ഥിനസ്സ, "യാ തസ്മിം സമയേ കായസ്സ അകല്യതാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൩) ച മിദ്ധസ്സ അഭിധമ്മേ നിദ്ദിട്ഠത്താ വുത്തം - **"ചിത്തസ്സ അകമ്മഞ്ഞതാ ഥിനം, തിണ്ണം ഖന്ധാനം അകമ്മഞ്ഞതാ മിദ്ധ"**ന്തി. സതിപി അഞ്ഞമഞ്ഞാവിപ്പയോഗേ ചിത്തകായലഹുതാദീനം വിയ ചിത്തചേതസികാനം യഥാക്കമം തംതംവിസേസോ സിയാ, യാ തേസം അകല്യതാദീനം വിസേസപച്ചയതാ, അയമേതേസം സഭാവോതി ദട്ഠബ്ബം. **കപിമിദ്ധസ്സാ**തി വുത്തമേവത്ഥം വിഭാവേതി **"പചലായികഭാവസ്സാ"**തി. അക്ഖിദലാനം

പചലഭാവം കരോതീതി പചലായികോ, പചലായികസ്സ ഭാവോ **പചലായികഭാവോ,** പചലായികത്തന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഉഭിന്നന്തി** ഥിനമിദ്ധാനം. "വിത്ഥാരോ വേദിതബ്ബോ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. **ചിത്തസ്സ അകല്യതാ**തി ചിത്തസ്സ ഗിലാനഭാവോ. ഗിലാനോ ഹി അകല്യകോതി വുച്ചതി. വിനയേപി വുത്തം - "നാഹം, ഭന്തേ, അകല്യകോ"തി (പാരാ॰ ൧൫൧). കാലം ഖമതീതി ഹി കല്യം, അരോഗതാ, തസ്സം നിയുത്തോ കല്യകോ, ന കല്യകോ **അകല്യകോ. അകമ്മഞ്ഞതാ**തി ചിത്തഗേലഞ്ഞസങ്ഖാതോവ അകമ്മഞ്ഞതാകാരോ. **ഓലീയനാ**തി ഓലീയനാകാരോ. ഇരിയാപഥൂപത്ഥമ്ഭിതഞ്ഹി ചിത്തം ഇരിയാപഥം സന്ധാരേതും അസക്കോന്തം രുക്ഖേ വഗ്ഗുലി വിയ ഖീലേ ലഗ്ഗിതഫാണിതവാരകോ വിയ ച ഓലീയതി ലമ്ബതി, തസ്സ തം ആകാരം സന്ധായ - "ഓലീയനാ"തി വുത്തം. ദുതിയപദം ഉപസഗ്ഗേന വഡ്ഢിതം. **കായസ്സാ**തി വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസങ്ഖാതസ്സ നാമകായസ്സ. **അകല്യതാ അകമ്മഞ്ഞതാ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. മേഘോ വിയ ആകാസം ഓനയ്ഹതീതി **ഓനാഹോ. ഓനയ്ഹതീ**തി ച ഛാദേതി അവത്ഥരതി വാതി അത്ഥോ . സബ്ബതോഭാഗേന ഓനാഹോതി **പരിയോനാഹോ. അരതി**ആദീനം അത്ഥോ **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൮൫൬) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോതി തത്ഥ വുത്തപാളിയാ ദസ്സേതും - **"വുത്തം ഹേത"**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **പന്തേസൂ**തി ദൂരേസു, വിവിത്തേസു വാ. **അധികുസലേസൂ**തി സമഥവിപസ്സനാധമ്മേസു. **അരതീ**തി രതിപ്പടിക്ഖേപോ. **അരതിതാ**തി അരമനാകാരോ. **അനഭിരതീ**തി അനഭിരതഭാവോ. **അനഭിരമനാ**തി അനഭിരമനാകാരോ . **ഉക്കണ്ഠിതാ**തി ഉക്കണ്ഠനാകാരോ. **പരിതസ്സിതാ**തി ഉക്കണ്ഠനവസേനേവ പരിതസ്സനാ, ഉക്കണ്ഠിതസ്സേവ തത്ഥ തത്ഥ തണ്ഹായനാതി വുത്തം ഹോതി. **പരിതസ്സിതാ**തി വാ കമ്പനാ. **തന്ദീ**തി ജാതിആലസിയം, പകതിആലസിയന്തി അത്ഥോ. തഥാ ഹി കുസലകരണേ കായസ്സ അവിപ്ഫാരികതാ ലീനതാ ജാതിആലസിയം തന്ദീ നാമ, ന രോഗഉതുജാദീഹി കായഗേലഞ്ഞം. **തന്ദിയനാ**തി തന്ദിയനാകാരോ. **തന്ദിമനതാ**തി തന്ദിയാ അഭിഭൂതചിത്തതാ. അലസസ്സ ഭാവോ **ആലസ്യം,** ആലസ്യായനാകാരോ **ആലസ്യായനാ**. ആലസ്യായിതസ്സ ഭാവോ **ആലസ്യായിതത്തം**. ഇതി സബ്ബേഹിപി ഇമേഹി പദേഹി കിലേസവസേന കായാലസിയം കഥിതം. ഥിനമിദ്ധകാരണാനഞ്ഹി രാഗാദികിലേസാനം വസേന നാമകായസ്സ ആലസിയം, തദേവ രൂപകായസ്സാപീതി ദട്ഠബ്ബം. **ജമ്ഭനാ**തി ഫന്ദനാ. പുനപ്പുനം ജമ്ഭനാ **വിജമ്ഭനാ. ആനമനാ**തി പുരതോ നമനാ. **വിനമനാ**തി പച്ഛതോ നമനാ. **സന്നമനാ**തി സമന്തതോ നമനാ. **പണമനാ**തി യഥാ തന്തതോ ഉട്ഠിതപേസകാരോ കിസ്മിഞ്ചിദേവ ഗഹേത്വാ ഉജ്ജും കായം ഉസ്സാപേതി, ഏവം കായസ്സ ഉദ്ധം ഠപനാ. **ബ്യാധിയക**ന്തി ഉപ്പന്നബ്യാധിതാ. ഇതി സബ്ബേഹിപി ഇമേഹി പദേഹി ഥിനമിദ്ധകാരണാനം രാഗാദികിലേസാനം വസേന കായബദ്ധനമേവ കഥിതം. **ഭുത്താവിസ്സാ**തി ഭുത്തവതോ. **ഭത്തമുച്ഛാ**തി ഭത്തഗേലഞ്ഞം. ബലവഭത്തേന ഹി മുച്ഛാപത്തോ വിയ ഹോതി. **ഭത്തകിലമഥോതി** ഭത്തേന കിലന്തഭാവോ. **ഭത്തപരിളാഹോ**തി ഭത്തദരഥോ. തസ്മിഞ്ഹി സമയേ പരിളാഹുപ്പത്തിയാ ഉപഹതിന്ദ്രിയോ ഹോതി, കായോ ജീരതീതി. **കായദുട്ഠുല്ല**ന്തി ഭത്തം നിസ്സായ കായസ്സ അകമ്മഞ്ഞതം. **അകല്യതാ**തിആദി ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. **ലീന**ന്തി അവിപ്ഫാരികതായ പടികുടിതം. ഇതരേ ദ്വേ ആകാരഭാവനിദ്ദേസാ. **ഥിന**ന്തി സപ്പിപിണ്ഡോ വിയ അവിപ്ഫാരികതായ ഘനഭാവേന ഠിതം. **ഥിയനാ**തി ആകാരനിദ്ദേസോ. ഥിയിഭാവോ **ഥിയിതത്തം** , അവിപ്ഫാരവസേനേവ

ബദ്ധതാതി അത്ഥോ. ഇമേഹി പന സബ്ബേഹിപി പദേഹി ഥിനമിദ്ധകാരണാനം രാഗാദികിലേസാനം വസേന ചിത്തസ്സ ഗിലാനാകാരോ കഥിതോതി വേദിതബ്ബോ. **പുരിമാ ചത്താരോ ധമ്മാ**തി അരതി, തന്ദീ, വിജമ്ഭിതാ, ഭത്തസമ്മദോതി ഏതേ ചത്താരോ ധമ്മാ. യദാ ഥിനമിദ്ധം ഉപ്പന്നം ഹോതി, തദാ അരതിആദീനമ്പി സമ്ഭവതോ **"ഉപനിസ്സയകോടിയാ പന ഹോതീ"**തി വുത്തം, ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയോ ഹോതീതി അത്ഥോ.

൧൫. ചതുത്ഥേ ഉദ്ധതസ്സ ഭാവോ **ഉദ്ധച്ചം**. യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന ഉദ്ധതം ഹോതി ചിത്തം, തംസമ്പയുത്താ വാ ധമ്മാ, സോ ധമ്മോ **ഉദ്ധച്ചം.** കുച്ഛിതം കതം കുകതം, ദുച്ചരിതം സുചരിതഞ്ച. അകതമ്പി ഹി കുകതമേവ. ഏവഞ്ഹി വത്താരോ ഹോന്തി "യം മയാ ന കതം, തം കുകത"ന്തി. ഏവം കതാകതം ദുച്ചരിതം സുചരിതഞ്ച കുകതം, തം ആരബ്ഭ വിപ്പടിസാരവസേന പവത്തം പന ചിത്തം ഇധ കുകതന്തി വേദിതബ്ബം. തസ്സ ഭാവോ **കുക്കുച്ചം. ചിത്തസ്സ ഉദ്ധതാകാരോ**തി ചിത്തസ്സ അവൂപസമാകാരോവ വുത്തോ. അവൂപസമലക്ഖണഞ്ഹി ഉദ്ധച്ചം. യഥാപവത്തസ്സ കതാകതാകാരവിസിട്ഠസ്സ ദുച്ചരിതസുചരിതസ്സ അനുസോചനവസേന വിരൂപം പടിസരണം **വിപ്പടിസാരോ**. കുക്കുച്ചസ്സപി കതാകതാനുസോചനവസേന ചിത്തവിക്ഖേപഭാവതോ അവൂപസമാകാരോ സമ്ഭവതീതി ആഹ - **"ചേതസോ അവൂപസമോതി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സേവതം നാമ"**ന്തി. സ്വേവ ച ചേതസോ അവൂപസമോതി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചമേവ നിദ്ദിട്ഠം. തഞ്ച അത്തനോവ അത്തനാ സഹജാതം ന ഹോതീതി ആഹ - **"അയം പന ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയോ ഹോതീ"**തി. ഉപനിസ്സയപച്ചയതാ ച പുരിമുപ്പന്നവസേന വേദിതബ്ബാ.

൧൬. പഞ്ചമേ വിഗതാ ചികിച്ഛാ അസ്സാതി **വിചികിച്ഛാ**. സഭാവം വിചിനന്തോ തായ കിച്ഛതീതി വാ **വിചികിച്ഛാ**.

൧൭. ഛട്ഠേ **ഹേതും വാ പച്ചയം വാ ന ലഭതീ**തി ഏത്ഥ ഹേതുഗ്ഗഹണേന ജനകം കാരണമാഹ, പച്ചയഗ്ഗഹണേന അനുപാലനകം കാരണം. **ഹേതു**ന്തി വാ ഉപാദാനകാരണം. **പച്ചയ**ന്തി സഹകാരണം വുത്തം. **ത**ന്തി കിലേസം. **വിവട്ടേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹാതീ**തി വിവട്ടാഭിമുഖം ചിത്തം പേസേത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേന്തോ അരഹത്തഫലം ഗണ്ഹാതി. ഭിക്ഖായ ചരന്തി ഏത്ഥാതി **ഭിക്ഖാചാരോ,** ഗോചരഗാമസ്സേതം അധിവചനം, തസ്മിം ഭിക്ഖാചാരേ. **വയം ആഗമ്മാ**തി ദാരഭരണാനുരൂപം വയം ആഗമ്മ. **ആയൂഹന്തോ**തി ഉപചിനന്തോ. **അങ്ഗാരപക്ക**ന്തി വീതച്ചികങ്ഗാരേസു പക്കം. **കിം നാമേത**ന്തി ഭിക്ഖൂ ഗരഹന്തോ ആഹ. **ജീവമാനപേതകസത്തോ**തി ജീവമാനോ ഹുത്വാ "തേനേവ അത്തഭാവേന പേതഭാവം പത്തസത്തോ ഭവിസ്സതീ"തി പരികപ്പവസേന വുത്തം. **കുട**ന്തി പാനീയഘടം. **യാവ ദാരുണ**ന്തി അതിവിയ ദാരുണം. **വിപാകോ കീദിസോ ഭവിസ്സതീ**തി തയാ കതകമ്മസ്സ ആയതിം അനുഭവിതബ്ബവിപാകോ കീദിസോ ഭവിസ്സതി.

വിസങ്ഖരിത്വാതി ഛേദനഭേദനാദീഹി വിനാസേത്വാ. **ദീപകമിഗപക്ഖിനോ**തി അത്തനോ നിസിന്നഭാവസ്സ ദീപനതോ ഏവംലദ്ധനാമാ മിഗപക്ഖിനോ, യേന അരഞ്ഞം നേത്വാ നേസാദോ തേസം സദ്ദേന ആഗതാഗതേ മിഗപക്ഖിനോ വധിത്വാ ഗണ്ഹാതി. **ഥേര**ന്തി ചൂളപിണ്ഡപാതികതിസ്സത്ഥേരം. **ഇദ്ധിയാ അഭിസങ്ഖരിത്വാ**തി അധിട്ഠാനാദിവസേന ഇദ്ധിം അഭിസങ്ഖരിത്വാ. ഉപയോഗത്ഥേ ചേതം കരണവചനം. **അഗ്ഗിപപടിക**ന്തി അച്ചികരണം,

വിപ്ഫുലിങ്ഗന്തി അത്ഥോ. **പസ്സന്തസ്സേവാ**തി അനാദരേ സാമിവചനം. **തസ്സ ഥേരസ്സാ**തി തസ്സ മിലക്ഖതിസ്സത്ഥേരസ്സ. **തസ്സാ**തി തസ്സാ അഗ്ഗിപപടികായ. **പടിബലസ്സാ**തി ഉഗ്ഗഹണസജ്ഝായാദീസു പടിബലസ്സ. ദുക്ഖം ഉപനിസാ കാരണമേതിസ്സാതി **ദുക്ഖൂപനിസാ,** ദുക്ഖനിബന്ധനാ ദുക്ഖഹേതുകാ സദ്ധാതി വുത്തം ഹോതി. വത്തമുഖേന കമ്മട്ഠാനസ്സ കഥിതത്താ **"വത്തസീസേ ഠത്വാ"**തി വുത്തം. **പലാലവരണക**ന്തി പലാലപുഞ്ജം.

ആരമ്ഭഥാതി സമഥവിപസ്സനാദീസു വീരിയം കരോഥ. **നിക്കമഥാ**തി കോസജ്ജതോ നിക്ഖമഥ, കാമാനം വാ പനൂദനായ നിക്ഖമഥ, ഉഭയേനപി വീരിയമേവ വുത്തം. വീരിയഞ്ഹി ആരമ്ഭനകവസേന ആരമ്ഭോ, കോസജ്ജതോ നിക്ഖമനവസേന ''നിക്കമോ''തി വുച്ചതി. **യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേ**തി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ പരിയത്തിപടിപത്തിപടിവേധസങ്ഖാതേ തിവിധസാസനേ യുഞ്ജഥ യോഗം കരോഥ. ഏവമനുയുഞ്ജന്താ **മച്ചുനോ സേനം ധുനാഥ** വിദ്ധംസേഥ. തത്ഥ **മച്ചുനോ സേന**ന്തി -

''കാമാ തേ പഠമാ സേനാ, ദുതിയാ അരതി വുച്ചതി;
തതിയാ ഖുപ്പിപാസാ തേ, ചതുത്ഥീ തണ്ഹാ പവുച്ചതി.

''പഞ്ചമം ഥിനമിദ്ധം തേ, ഛട്ഠാ ഭീരൂ പവുച്ചതി;
സത്തമീ വിചികിച്ഛാ തേ, മക്ഖോ ഥമ്ഭോ തേ അട്ഠമോ.

''ലാഭോ സിലോകോ സക്കാരോ,
മിച്ഛാലദ്ധോ ച യോ യസോ;
യോ ചത്താനം സമുക്കംസേ,
പരേ ച അവജാനാതി.

''ഏസാ നമുചി തേ സേനാ, കണ്ഹസ്സാഭിപ്പഹാരിനീ;
ന നം അസൂരോ ജിനാതി, ജേത്വാ ച ലഭതേ സുഖ''ന്തി. (സു॰ നി॰ ൪൩൮-൪൪൧) -

ഏവമാഗതം കാമാദിഭേദം മച്ചുനോ സേനം. ഏത്ഥ ച യസ്മാ ആദിതോവ അഗാരിയഭൂതേ സത്തേ വത്ഥുകാമേസു കിലേസകാമാ മോസയന്തി, തേ അഭിഭുയ്യ അനഗാരിയഭാവം ഉപഗതാനം പന്തേസു സേനാസനേസു അഞ്ഞതരഞ്ഞതരേസു വാ അധികുസലേസു ധമ്മേസു അരതി ഉപ്പജ്ജതി. വുത്തഞ്ഹേതം - ''പബ്ബജിതേന ഖോ, ആവുസോ, അഭിരതി ദുക്കരാ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൩൧). തതോ തേ പരപ്പടിബദ്ധജീവികത്താ ഖുപ്പിപാസാ ബാധതി, തായ ബാധിതാനം പരിയേസനതണ്ഹാ ചിത്തം കിലമയതി. അഥ നേസം കിലന്തചിത്താനം ഥിനമിദ്ധം ഓക്കമതി, തതോ വിസേസമനധിഗച്ഛന്താനം ദുരഭിസമ്ഭവേസു അരഞ്ഞവനപത്ഥേസു പന്തേസു സേനാസനേസു വിഹരതം ഉത്രാസസഞ്ഞിതാ ഭീരു ജായതി. തേസം ഉസ്സങ്കിതപരിസങ്കിതാനം ദീഘരത്തം വിവേകരസമനസ്സാദയമാനാനം വിഹരതം ''ന സിയാ നു ഖോ ഏസ മഗ്ഗോ''തി പടിപത്തിയം വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി. തം വിനോദേത്വാ വിഹരതം അപ്പമത്തകേന വിസേസാധിഗമേന മാനമക്ഖഥമ്ഭാ ജായന്തി. തേപി വിനോദേത്വാ വിഹരതം തതോ അധികതരം വിസേസാധിഗമനം നിസ്സായ ലാഭസക്കാരസിലോകാ ഉപ്പജ്ജന്തി. ലാഭാദീഹി മുച്ഛിത്വാ ധമ്മപ്പതിരൂപകാനി പകാസേന്തോ മിച്ഛായസം അധിഗന്ത്വാ തത്ഥ ഠിതാ ജാതിആദീഹി അത്താനം

ഉക്കംസേന്തി, പരം വമ്ഭേന്തി, തസ്മാ കാമാദീനം പഠമസേനാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **നളാഗാരന്തി** നളേഹി വിനദ്ധതിണച്ഛന്നഗേഹം.

വിഹസ്സതീതി ഉഗ്ഗഹണസജ്ഝായനമനസികാരാദീഹി വിഹരിസ്സതി. **ജാതിസംസാരന്**തി പുനപ്പുനം ജാതിസങ്ഖാതസംസാരവട്ടം. **ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സതീ**തി ദുക്ഖസ്സ അന്തസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം സച്ഛികരിസ്സതി. **പലാലപുഞ്ജാഹന്**തി പലാലപുഞ്ജം അഹന്തി പദച്ഛേദോ. **തതിയം ഠാനന്തി** അനാഗാമിഫലം സന്ധായ വദതി.

തിവസ്സഭിക്ഖുകാലേതി ഉപസമ്പദതോ തീണി വസ്സാനി അസ്സാതി തിവസ്സോ, തിവസ്സോ ച സോ ഭിക്ഖു ചാതി തിവസ്സഭിക്ഖു, തസ്സ, തേന വാ ഉപലക്ഖിതോ കാലോ തിവസ്സഭിക്ഖുകാലോ, തസ്മിം. യദാ സോ തിവസ്സോ ഭിക്ഖു നാമ ഹോതി, തദാതി വുത്തം ഹോതി. **കമ്മം കരോതീ**തി ഭാവനാകമ്മം കരോതി. **ഗന്ഥകമ്മന്**തി ഗന്ഥവിസയം ഉഗ്ഗഹണാദികമ്മം. **പിണ്ഡാപചിതിം കത്വാ**തി അന്തോവസ്സേ തേമാസം ദിന്നപിണ്ഡസ്സ കിലേസക്ഖയകരണേന അപചിതിം പൂജം കത്വാ. പിണ്ഡാപചിതിം കരോന്തോ ഹി ഭിക്ഖു യേഹി അത്തനോ യോ പിണ്ഡപാതോ ദിന്നോ, തേസം തസ്സ മഹപ്ഫലഭാവം ഇച്ഛന്തോ അത്തനോ സന്താനമേവ കിലേസക്ഖയകരണേന വിസോധേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹാതി.

മഹാഭൂതീതി ഏത്ഥ പൂജാവചനോ മഹന്തസദ്ദോ, ഭൂതീതി ച നാമേകദേസേന തിസ്സഭൂതിത്ഥേരം ആലപതി. ഭവതി ഹി നാമേകദേസേനപി വോഹാരോ യഥാ ''ദേവദത്തോ ദത്തോ''തി. **മഹാഭൂതീ**തി വാ പിയസമുദാഹാരോ, സോ മഹതി ഭൂതി വിഭൂതി പുഞ്ഞഞാണാദിസമ്പദാ അസ്സാതി മഹാഭൂതി. **ഛന്നം സേപണ്ണിഗച്ഛമൂലന്**തി സാഖാപലാസാദീഹി ഛന്നം ഘനച്ഛായം സേപണ്ണിഗച്ഛമൂലം. **അസുഭകമ്മട്ഠാനം പാദകം കത്വാ**തി കേസാദിഅസുഭകോട്ഠാസഭാവനായ പടിലദ്ധം ഉപചാരസമാധിം അപ്പനാസമാധിം വാ പാദകം കത്വാ. അസുഭവിസയം ഉപചാരജ്ഝാനാദികമ്മമേവേത്ഥ ഉപരി പവത്തേതബ്ബഭാവനാകമ്മസ്സ കാരണഭാവതോ ഠാനന്തി കമ്മട്ഠാനം.

സഹസ്സദ്വിസഹസ്സസങ്ഖാമത്തത്താ **''മഹാഗണേ''**തി വുത്തം. **അത്തനോ വസനട്ഠാനതോ ഥേരസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ**തി അത്തനോ വസനട്ഠാനതോ ആകാസേന ഗന്ത്വാ വിഹാരസമീപേ ഓതരിത്വാ ദിവാട്ഠാനേ നിസിന്നത്ഥേരസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ. **കിം ആഗതോസീ**തി കിംകാരണാ ആഗതോസി. **സബ്ബേസു രത്തിദിവസഭാഗേസു ഓകാസം അലഭന്തോ**തി സോ കിര ഥേരോ ''തുയ്ഹം ഓകാസോ ന ഭവിസ്സതി, ആവുസോ''തി വുത്തേപി ''വിതക്കമാളകേ ഠിതകാലേ പുച്ഛിസ്സാമി, ഭന്തേ''തി വത്വാ ''തസ്മിം ഠാനേ അഞ്ഞേ പുച്ഛിസ്സന്തീ''തി വുത്തേ ''ഭിക്ഖാചാരമഗ്ഗേ, ഭന്തേ''തി വത്വാ ''തത്രാപി അഞ്ഞേ പുച്ഛന്തീ''തി വുത്തേ ദുപട്ടനിവാസനട്ഠാനേ, സങ്ഘാടിപാരുപനട്ഠാനേ, പത്തനീഹരണട്ഠാനേ, ഗാമേ ചരിത്വാ ആസനസാലായ യാഗുപീതകാലേ, ഭന്തേതി. തത്ഥാപി ഥേരാ അത്തനോ കങ്ഖം വിനോദേന്തി, ആവുസോതി. അന്തോഗാമതോ നിക്ഖമനകാലേ പുച്ഛിസ്സാമി, ഭന്തേതി. തത്രാപി അഞ്ഞേ പുച്ഛന്തി, ആവുസോതി. അന്തരാമഗ്ഗേ, ഭന്തേതി. ഭോജനസാലായ ഭത്തകിച്ചപരിയോസാനേ, ഭന്തേ. ദിവാട്ഠാനേ പാദധോവനകാലേ, ഭന്തേതി. തതോ പട്ഠായ യാവ അരുണാ അപരേ പുച്ഛന്തി, ആവുസോതി. ദന്തകട്ഠം ഗഹേത്വാ മുഖധോവനത്ഥം ഗമനകാലേ, ഭന്തേതി.

തദാപി അഞ്ഞേ പുച്ഛന്തീതി. മുഖം ധോവിത്വാ ആഗമനകാലേ, ഭന്തേതി. തത്രാപി അഞ്ഞേ പുച്ഛിസ്സന്തീതി. സേനാസനം പവിസിത്വാ നിസിന്നകാലേ, ഭന്തേതി. തത്രാപി അഞ്ഞേ പുച്ഛന്തി, ആവുസോതി. ഏവം സബ്ബേസു രത്തിദിവസഭാഗേസു യാചമാനോ ഓകാസം ന ലഭി, തം സന്ധായേതം വുത്തം - "ഏവം ഓകാസേ അസതി മരണസ്സ കഥം ഓകാസം ലഭിസ്സഥാ"തി. ഭന്തേ, നനു മുഖം ധോവിത്വാ സേനാസനം പവിസിത്വാ തയോ ചത്താരോ പല്ലങ്കേ ഉണ്ഹാപേത്വാ യോനിസോമനസികാരകമ്മം കരോന്താനം ഓകാസലാഭേന ഭവിതബ്ബം സിയാതി അധിപ്പായേന വദതി. **മണിവണ്ണേ**തി ഇന്ദനീലമണിവണ്ണേ.

ഘടേന്തസ്സേവാതി വായാമന്തസ്സേവ. **വിസുദ്ധിപവാരണ**ന്തി "പരിസുദ്ധോ അഹ"ന്തി ഏവം പവത്തം വിസുദ്ധിപവാരണം. അരഹന്താനമേവ ഹേസാ പവാരണാ. **കാളകം വാ**തി മഹന്തം കാളകം സന്ധായ വദതി, **തിലകോ വാ**തി ഖുദ്ദകം സന്ധായ. ഉഭയേനപി സീലസ്സ പരിസുദ്ധഭാവമേവ വിഭാവേതി.

പധാനകമ്മികാതി പധാനകമ്മേ നിയുത്താ. **ലദ്ധമഗ്ഗ**ന്തി ലദ്ധൂപായം, പഠമമേവ ലദ്ധൂപദേസന്തി വുത്തം ഹോതി. **അപത്താനീ**തി ഛഡ്ഡിതാനി. **അലാബൂനേവ സാരദേ**തി സരദകാലേ വാതാതപഹതാനി തത്ഥ തത്ഥ വിപ്പകിണ്ണഅലാബൂനി വിയ. **കാപോതകാനീ**തി കപോതകവണ്ണാനി. **താനി ദിസ്വാന കാ രതീ**തി താനി ഏവരൂപാനി അട്ഠീനി ദിസ്വാ തുമ്ഹാകം കാ നാമ രതി, നനു അപ്പമത്തകാപി രതി കാതും ന വട്ടതിയേവാതി അത്ഥോ. **ദുതിയകഥം അകഥിതപുബ്ബോ**തി അത്തനോ വുഡ്ഢതരേന സദ്ധിം വുത്തവചനസ്സ പച്ചനീകം ദുതിയകഥം അകഥിതപുബ്ബോ.

തദങ്ഗേന, തദങ്ഗസ്സ പഹാനം **തദങ്ഗപ്പഹാനം**. യഞ്ഹി രത്തിഭാഗേ സമുജ്ജലിതേന ദീപേന അന്ധകാരസ്സ വിയ തേന തേന വിപസ്സനായ അവയവഭൂതേന ഞാണങ്ഗേന പടിപക്ഖവസേനേവ തസ്സ തസ്സ പഹാതബ്ബധമ്മസ്സ പഹാനമിദം തദങ്ഗപ്പഹാനം നാമ. യഥാ കാമച്ഛന്ദാദയോ ന ചിത്തം പരിയുട്ഠായ തിട്ഠന്തി, ഏവം പരിയുട്ഠാനസ്സ നിസേധനം അപ്പവത്തികരണം വിക്ഖമ്ഭനം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം**. യഞ്ഹി സസേവാലേ ഉദകേ പക്ഖിത്തേന ഘടേന സേവാലസ്സ വിയ തേന തേന ലോകിയസമാധിനാ നീവരണാദീനം പച്ചനീകധമ്മാനം വിക്ഖമ്ഭനമിദം വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം നാമ. സമ്മാ ഉപച്ഛിജ്ജന്തി ഏതേന കിലേസാതി സമുച്ഛേദോ, പഹീയന്തി ഏതേന കിലേസാതി പഹാനം, സമുച്ഛേദസങ്ഖാതം പഹാനം നിരവസേസപ്പഹാനന്തി **സമുച്ഛേദപ്പഹാനം**. യഞ്ഹി അസനിവിചക്കാഭിഹതസ്സ രുക്ഖസ്സ വിയ അരിയമഗ്ഗഞാണേന സംയോജനാദീനം ധമ്മാനം യഥാ ന പുന വത്തന്തി, ഏവം പഹാനമിദം സമുച്ഛേദപ്പഹാനം നാമ. പടിപ്പസ്സമ്ഭതി വൂപസമ്മതി കിലേസദരഥോ ഏതായാതി പടിപ്പസ്സദ്ധി, ഫലം, സായേവ പഹാനന്തി **പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം**. സബ്ബേ കിലേസാ സബ്ബസങ്ഖതാ വാ നിസ്സരന്തി അപഗച്ഛന്തി ഏതേനാതി നിസ്സരണം, നിബ്ബാനം, തദേവ പഹാനന്തി **നിസ്സരണപ്പഹാനം. പടിപ്പസ്സമ്ഭയമാന**ന്തി പടിപ്പസ്സമ്ഭം കിലേസവൂപസമം കുരുമാനം. **ലോകിയലോകുത്തരേഹീ**തി തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനാനം ലോകിയത്താ, ഇതരേസം ലോകുത്തരത്താ വുത്തം.

നിമീയതി ഫലം ഏതേന ഉപ്പജ്ജനട്ഠാനേ പക്ഖിപമാനം വിയ ഹോതീതി നിമിത്തം, കാരണസ്സേതം അധിവചനം. അസുഭസ്സ നിമിത്തം, അസുഭമേവ വാ നിമിത്തന്തി **അസുഭനിമിത്തം**. അസുഭനിസ്സിതമ്പി ഹി ഝാനം നിസ്സിതേ

നിസ്സയവോഹാരേന അസുഭന്തി വോഹരീയതി യഥാ “മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ”തി. തേനേവാഹ - **“ദസസു അസുഭേസു ഉപ്പന്നം സാരമ്മണം പഠമജ്ഝാന”**ന്തി. **അനിച്ചേ അനിച്ചന്തിആദിനാ നയേന വുത്തസ്സാ**തി ഇമിനാ ചതുബ്ബിധം യോനിസോമനസികാരം ദസ്സേതി. ഹേട്ഠാ ചേത്ഥ ഇധ ച ചതുബ്ബിധസ്സ അയോനിസോമനസികാരസ്സ യോനിസോമനസികാരസ്സ ച ഗഹണം നിരവസേസദസ്സനത്ഥം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേസു പന അസുഭേ “അസുഭ”ന്തി മനസികാരോ ഇധാധിപ്പേതോ, തദനുകൂലത്താ വാ ഇതരേസമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം.

ഏകാദസസു അസുഭേസു പടികൂലാകാരസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനം, യഥാ വാ തത്ഥ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തഥാ പടിപത്തി **അസുഭനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ**. ഉപചാരപ്പനാവഹായ അസുഭഭാവനായ അനുയുഞ്ജനം **അസുഭഭാവനാനുയോഗോ**. ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുനോ ഥിനമിദ്ധാഭിഭവാഭാവാ ഓതാരം അലഭമാനോ കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതീതി വദന്തി. ഭോജനനിസ്സിതം പന ആഹാരേ പടികൂലസഞ്ഞം, തബ്ബിപരിണാമസ്സ തദാധാരസ്സ തസ്സ ച ഉദരിയഭൂതസ്സ അസുഭതാദസ്സനം, കായസ്സ ച ആഹാരട്ഠിതികതാദസ്സനം യോ ഉപ്പാദേതി, സോ വിസേസതോ ഭോജനേ പമാണഞ്ഞൂ നാമ, തസ്സ ച കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതേവ. **ദസവിധഞ്ഹി അസുഭനിമിത്ത**ന്തി പാകടവസേന വുത്തം. കായഗതാസതിം പന ഗഹേത്വാ ഏകാദസവിധമ്പി അസുഭനിമിത്തം വേദിതബ്ബം.

അഭുത്വാ ഉദകം പിവേതി പാനീയസ്സ ഓകാസദാനത്ഥം ചത്താരോ പഞ്ച ആലോപേ അഭുത്വാ പാനീയം പിവേയ്യാതി അത്ഥോ. തേന വുത്തം - **“ചതുന്നം പഞ്ചന്നം ആലോപാനം ഓകാസേ സതീ”**തി. അഭിധമ്മടീകാകാരേന പനേത്ഥ “ചത്താരോ പഞ്ച ആലോപേ, ഭുത്വാന ഉദകം പിവേ”തി പാഠം പരികപ്പേത്വാ അഞ്ഞഥാ അത്ഥോ വണ്ണിതോ, സോ അട്ഠകഥായ ന സമേതി. **അസുഭകമ്മികതിസ്സത്ഥേരോ** ദന്തട്ഠിദസ്സാവീ.

൭൭. സത്തമേ മിജ്ജതി ഹിതഫരണവസേന സിനിയ്ഹതീതി മിത്തോ, ഹിതേസീ പുഗ്ഗലോ, തസ്മിം മിത്തേ ഭവാ, മിത്തസ്സ വാ ഏസാതി **മേത്താ,** ഹിതേസിതാ. തത്ഥ “മേത്താ”തി വുത്തേ അപ്പനാപി ഉപചാരോപി വട്ടതി സാധാരണവചനഭാവതോതി ആഹ - **“മേത്താതി ഏത്താവതാ പുബ്ബഭാഗോപി വട്ടതീ”**തി. **അപി**-സദ്ദോ അപ്പനം സമ്പിണ്ഡേതി. അപ്പനം അപ്പത്തായ മേത്തായ സുട്ഠു മുച്ചനസ്സ അഭാവതോ ചേതോവിമുത്തീതി **“അപ്പനാവ അധിപ്പേതാ”**തി വുത്തം.

സത്തേസു മേത്തായനസ്സ ഹിതൂപസംഹാരസ്സ ഉപ്പാദനം പവത്തനം **മേത്താനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ**. പഠമുപ്പന്നോ മേത്താമനസികാരോ പരതോ ഉപ്പജ്ജനകസ്സ കാരണഭാവതോ മേത്താമനസികാരോവ മേത്താനിമിത്തം. കമ്മംയേവ സകം ഏതേസന്തി കമ്മസ്സകാ, സത്താ, തബ്ഭാവോ **കമ്മസ്സകതാ,** കമ്മദായാദതാ. ദോസമേത്താസു യാഥാവതോ ആദീനവാനിസംസാനം പടിസങ്ഖാനവീമംസാ ഇധ **പടിസങ്ഖാനം**. മേത്താവിഹാരീകല്യാണമിത്തവന്തതാ ഇധ **കല്യാണമിത്തതാ.** **ഓദിസ്സകഅനോദിസ്സകദിസാഫരണാന**ന്തി അത്തഅതിപിയമജ്ഝത്തവേരിവസേന ഓദിസ്സകതാ, സീമാസമ്ഭേദേ കതേ അനോദിസ്സകതാ, ഏകാദിദിസാഫരണവസേന ദിസാഫരണതാ മേത്തായ ഉഗ്ഗഹണേ വേദിതബ്ബാ. വിഹാരരച്ഛഗാമാദിവസേന വാ ഓദിസ്സകദിസാഫരണം. വിഹാരാദിഉദ്ദേസരഹിതം പുരത്ഥിമാദിദിസാവസേന

അനോദിസ്സകദിസാഫരണം. ഏവം വാ ദ്വിധാ ഉഗ്ഗഹണം സന്ധായ - “ഓദിസ്സകഅനോദിസ്സകദിസാഫരണ”ന്തി വുത്തം. ഉഗ്ഗഹോ ച യാവ ഉപചാരാ ദട്ഠബ്ബോ. ഉഗ്ഗഹിതായ ആസേവനാ ഭാവനാ. തത്ഥ സബ്ബേ സത്താ, പാണാ, ഭൂതാ, പുഗ്ഗലാ, അത്തഭാവപരിയാപന്നാതി ഏതേസം വസേന പഞ്ചവിധാ. ഏകേകസ്മിം അവേരാ ഹോന്തു, അബ്യാപജ്ഝാ, അനീഘാ, സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂതി ചതുധാ പവത്തിതോ വീസതിവിധാ **അനോധിസോഫരണാ** മേത്താ. സബ്ബാ ഇത്ഥിയോ, പുരിസാ, അരിയാ, അനരിയാ, ദേവാ, മനുസ്സാ, വിനിപാതികാതി സത്താധികരണവസേന പവത്താ സത്തവിധാ അട്ഠവീസതിവിധാ വാ, ദസഹി ദിസാഹി ദിസാധികരണവസേന പവത്താ ദസവിധാ ച, ഏകേകായ വാ ദിസായ സത്താദിഇത്ഥാദിഅവേരാദിഭേദേന അസീതാധികചതുസതപ്പഭേദാ ച **ഓധിസോഫരണാ** വേദിതബ്ബാ. **മേത്തം ഭാവേന്തസ്സാ**തി മേത്താഝാനം ഭാവേന്തസ്സ. **ത്വം ഏതസ്സ കുദ്ധോ**തിആദി പച്ചവേക്ഖണാവിധിദസ്സനം. **അപ്പടിച്ഛിതപഹേണകം വിയാ**തി അസമ്പടിച്ഛിതപണ്ണാകാരം വിയ. **പടിസങ്ഖാനേ**തി വീമംസായം. വത്ഥനിഅടവിയം **അത്തഗുത്തത്ഥേരസദിസേ**.

ഫവ്വ. അട്ഠമേ കുസലധമ്മസമ്പടിപത്തിയാ പട്ഠപനസഭാവതായ തപ്പടിപക്ഖാനം വിസോസനസഭാവതായ ച ആരമ്ഭധാതുആദിതോ പവത്തവീരിയന്തി ആഹ - **“പഠമാരമ്ഭവീരിയ”**ന്തി. യസ്മാ പഠമാരമ്ഭമത്തസ്സ കോസജ്ജവിധമനം ഥാമഗമനഞ്ച നത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം - **“കോസജ്ജതോ നിക്ഖന്തത്താ തതോ ബലവതര”**ന്തി. യസ്മാ പന അപരാപരുപ്പത്തിയാ ലദ്ധാസേവനം ഉപരൂപരി വിസേസം ആവഹന്തം അതിവിയ ഥാമഗതമേവ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം - **“പരം പരം ഠാനം അക്കമനതോ തതോപി ബലവതര”**ന്തി. **പനൂദനായാ**തി നീഹരണായ. യഥാ മഹതോ പലിഘസ്സ ഉഗ്ഘാടകജനസ്സ മഹന്തോ ഉസ്സാഹോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, ഏവമിധാപീതി **“നിക്കമോ ചേതസോ പലിഘുഗ്ഘാടനായാ”**തി വുത്തം. മഹാപരക്കമോ ഏവ പരേന കതം ബന്ധനം ഛിന്ദേയ്യ, ഏവമിധാപീതി വുത്തം - **“പരക്കമോ ചേതസോ ബന്ധനച്ഛേദനായാ”**തി.

ആരദ്ധം സംസാധിതം പരിപൂരിതം വീരിയം ഏതസ്സാതി **ആരദ്ധവീരിയോ,** നിപ്ഫന്നവീരിയോ, ആരദ്ധം പട്ഠപിതം വീരിയം ഏതസ്സാതി **ആരദ്ധവീരിയോ.** വീരിയാരമ്ഭപ്പസുതോതി ആഹ - **“ആരദ്ധവീരിയസ്സാതി പരിപുണ്ണവീരിയസ്സചേവ പഗ്ഗഹിതവീരിയസ്സ ചാ”**തി. **ചതുദോസാപഗത**ന്തി അതിലീനതാദീഹി ചതൂഹി ദോസേഹി അപഗതം. ചതുദോസാപഗതത്തമേവ വിഭാവേതി **“ന ച അതിലീന”**ന്തിആദിനാ. അതിലീനഞ്ഹി ഭാവനാചിത്തം കോസജ്ജപക്ഖികം സിയാ, അതിപഗ്ഗഹിതഞ്ച ഉദ്ധച്ചപക്ഖികം. ഭാവനാവീഥിം അനജ്ഝോഗാഹേത്വാ സങ്കോചാപത്തി **അതിലീനതാ**. അജ്ഝോഗാഹേത്വാ അന്തോസങ്കോചോ **അജ്ഝത്തം സംഖിത്തതാ. അതിപഗ്ഗഹിതതാ** അച്ചാരദ്ധവീരിയതാ. **ബഹിദ്ധാ വിക്ഖിത്തതാ** ബഹിവിസടവിതക്കാനുധാവനാ. തദേതം വീരിയം ചങ്കമാദികായികപ്പയോഗാവഹം **കായികം,** തദഞ്ഞം **ചേതസികം. രത്തിദിവസ്സ പഞ്ച കോട്ഠാസേ**തി പുബ്ബണ്ഹസായന്ഹപഠമമജ്ഝിമപച്ഛിമയാമസങ്ഖാതേ പഞ്ച കോട്ഠാസേ. **തദുഭയമ്പീ**തി കായികം ചേതസികഞ്ച വീരിയം. **മിലക്ഖതിസ്സത്ഥേരസ്സ മഹാസീവത്ഥേരസ്സ** ച വത്ഥു ഹേട്ഠാ ദസ്സിതമേവ.

പീതിമല്ലകത്ഥേരസ്സ വത്ഥു പന ഏവം വേദിതബ്ബം. സോ കിര ഗിഹികാലേ മല്ലയുദ്ധായ ആഹിണ്ഡന്തോ തീസു രജ്ജേസു പടാകം ഗഹേത്വാ തമ്ബപണ്ണിദീപം ആഗമ്മ രാജാനം ദിസ്വാ രഞ്ഞാ കതാനുഗ്ഗഹോ ഏകദിവസം കിലഞ്ചകാസനസാലാദ്വാരേന ഗച്ഛന്തോ "രൂപം, ഭിക്ഖവേ, ന തുമ്ഹാകം, തം പജഹഥ, തം വോ പഹീനം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഭവിസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൩൩-൩൪; ൪.൧൦൨; മ॰ നി॰ ൧.൨൪൭) നതുമ്ഹാകവഗ്ഗം സുത്വാ ചിന്തേസി - "നേവ കിര രൂപം അത്തനോ, ന വേദനാ"തി. സോ തംയേവ അങ്കുസം കത്വാ നിക്ഖമിത്വാ മഹാവിഹാരം ഗന്ത്വാ പബ്ബജ്ജം യാചിത്വാ പബ്ബജിതോ ഉപസമ്പന്നോ ദ്വേമാതികാ പഗുണം കത്വാ തിംസ ഭിക്ഖൂ ഗഹേത്വാ അവരവാലിയഅങ്ഗണം ഗന്ത്വാ സമണധമ്മം അകാസി. പാദേസു അവഹന്തേസു ജണ്ണുകേഹി ചങ്കമതി. തമേനം രത്തിം ഏകോ മിഗലുദ്ദകോ "മിഗോ"തി മഞ്ഞമാനോ പഹരി, സത്തി വിനിവിജ്ഝിത്വാ ഗതാ. സോ തം സത്തിം ഹരാപേത്വാ പഹാരമുഖാനി തിണവട്ടിയാ പൂരാപേത്വാ പാസാണപിട്ഠിയം അത്താനം നിസീദാപേത്വാ ഓകാസം കാരേത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പത്വാ ഉക്കാസിതസദ്ദേന ആഗതാനം ഭിക്ഖൂനം ബ്യാകരിത്വാ ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി -

"ഭാസിതം ബുദ്ധസേട്ഠസ്സ, സബ്ബലോകഗ്ഗവാദിനോ;
ന തുമ്ഹാകം ഇദം രൂപം, തം ജഹേയ്യാഥ ഭിക്ഖവോ. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬);

"അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ, ഉപ്പാദവയധമ്മിനോ;
ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝന്തി, തേസം വൂപസമോ സുഖോ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬; ഥേരഗാ॰ ൧൧൬൮);

കുടുമ്ബിയപുത്തതിസ്സത്ഥേരസ്സപി വത്ഥു ഏവം വേദിതബ്ബം. സാവത്ഥിയം കിര തിസ്സോ നാമ കുടുമ്ബിയപുത്തോ ചത്താലീസ ഹിരഞ്ഞകോടിയോ പഹായ പബ്ബജിത്വാ അഗാമകേ അരഞ്ഞേ വിഹരതി, തസ്സ കനിട്ഠഭാതുഭരിയാ "ഗച്ഛഥ, നം ജീവിതാ വോരോപേഥാ"തി പഞ്ചസതേ ചോരേ പേസേസി, തേ ഗന്ത്വാ ഥേരം പരിവാരേത്വാ നിസീദിംസു. ഥേരോ ആഹ - "കസ്മാ ആഗതത്ഥ ഉപാസകാ"തി? തം ജീവിതാ വോരോപേസ്സാമാതി. പാടിഭോഗം മേ ഉപാസകാ ഗഹേത്വാ അജ്ജേകരത്തിം ജീവിതം ദേഥാതി. കോ തേ, സമണ, ഇമസ്മിം ഠാനേ പാടിഭോഗോ ഭവിസ്സതീതി? ഥേരോ മഹന്തം പാസാണം ഗഹേത്വാ ഊരുട്ഠീനി ഭിന്ദിത്വാ "വട്ടതി ഉപാസകാ പാടിഭോഗോ"തി ആഹ. തേ അപക്കമിത്വാ ചങ്കമനസീസേ അഗ്ഗിം കത്വാ നിപജ്ജിംസു. ഥേരസ്സ വേദനം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ സീലം പച്ചവേക്ഖതോ പരിസുദ്ധസീലം നിസ്സായ പീതിപാമോജ്ജം ഉപ്പജ്ജി. തതോ അനുക്കമേന വിപസ്സനം വഡ്ഢേന്തോ തിയാമരത്തിം സമണധമ്മം കത്വാ അരുണുഗ്ഗമനേ അരഹത്തം പത്തോ ഇമം ഉദാനം ഉദാനേസി -

"ഉഭോ പാദാനി ഭിന്ദിത്വാ, സഞ്ഞപേസ്സാമി വോ അഹം;
അട്ടിയാമി ഹരായാമി, സരാഗമരണം അഹം.

"ഏവാഹം ചിന്തയിത്വാന, യഥാഭൂതം വിപസ്സിസം;
സമ്പത്തേ അരുണുഗ്ഗമ്ഹി, അരഹത്തം അപാപുണി"ന്തി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൦; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬);

അതിഭോജനേ നിമിത്തഗ്ഗാഹോതി അതിഭോജനേ ഥിനമിദ്ധസ്സ നിമിത്തഗ്ഗാഹോ, "ഏത്തകേ ഭുത്തേ തം ഭോജനം ഥിനമിദ്ധസ്സ കാരണം ഹോതി, ഏത്തകേ ന ഹോതീ"തി ഥിനമിദ്ധസ്സ കാരണാകാരണഗ്ഗാഹോ ഹോതീതി അത്ഥോ. ബ്യതിരേകവസേന ചേതം വുത്തം, തസ്മാ ഏത്തകേ ഭുത്തേ തം ഭോജനം ഥിനമിദ്ധസ്സ കാരണം ന ഹോതീതി ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാവ അത്ഥതോ ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ - **"ചതുപഞ്ച…പേ॰… തം ന ഹോതീ"**തി. **ദിവാ സൂരിയാലോക**ന്തി ദിവാ ഗഹിതനിമിത്തം സൂരിയാലോകം രത്തിയം മനസികരോന്തസ്സപീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ധുതങ്ഗാനം വീരിയനിസ്സിതത്താ വുത്തം - **"ധുതങ്ഗനിസ്സിതസപ്പായകഥായപീ"**തി.

൯. നവമേ **ഝാനേന വാ വിപസ്സനായ വാ വൂപസമിതചിത്തസ്സാ**തി ഝാനേന വാ വിപസ്സനായ വാ അവൂപസമകരകിലേസവിഗമനേന വൂപസമിതചിത്തസ്സ. കുക്കുച്ചമ്പി കതാകതാനുസോചനവസേന പവത്തമാനം ചേതസോ അവൂപസമാവഹതായ ഉദ്ധച്ചേന സമാനലക്ഖണന്തി ഉഭയസ്സ പഹാനകാരണം അഭിന്നം കത്വാ വുത്തം. ബഹുസ്സുതസ്സ ഗന്ഥതോ അത്ഥതോ ച സുത്താദീനി വിചാരേന്തസ്സ തബ്ബഹുലവിഹാരിനോ അത്ഥവേദാദിപ്പടിലാഭസമ്ഭവതോ വിക്ഖേപോ ന ഹോതി. യഥാ വിധിപ്പടിപത്തിയാ യഥാനുരൂപപത്തികാരപ്പവത്തിയാ ച വിക്ഖേപോ ച കതാകതാനുസോചനഞ്ച ന ഹോതീതി **"ബാഹുസച്ചേനപി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതീ"**തി ആഹ. യദഗ്ഗേന ബാഹുസച്ചേന ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതി, തദഗ്ഗേന പരിപുച്ഛകതാവിനയപ്പകതഞ്ഞുതാഹിപി തം പഹീയതീതി ദട്ഠബ്ബം. വുദ്ധസേവിതാ ച വുദ്ധസീലിതം ആവഹതീതി ചേതസോ വൂപസമകരത്താ "ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചപ്പഹാനകാരീ"തി വുത്തം, വുദ്ധതം പന അനപേക്ഖിത്വാ കുക്കുച്ചവിനോദകാ വിനയധരാ കല്യാണമിത്താതി വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. വിക്ഖേപോ ച പബ്ബജിതാനം യേഭുയ്യേന കുക്കുച്ചഹേതുകോ ഹോതീതി **"കപ്പിയാകപ്പിയപരിപുച്ഛാബഹുലസ്സാ"**തിആദിനാ വിനയനയേനേവ പരിപുച്ഛകതാദയോ നിദ്ദിട്ഠാ.

൧൦. ദസമേ ബഹുസ്സുതാനം ധമ്മസഭാവാവബോധസമ്ഭവതോ വിചികിച്ഛാ അനവകാസാ ഏവാതി ആഹ - **"ബാഹുസച്ചേനപി…പേ॰… വിചികിച്ഛാ പഹീയതീ"**തി. കാമം ബാഹുസച്ചപരിപുച്ഛകതാഹി സബ്ബാപി അട്ഠവത്ഥുകാ വിചികിച്ഛാ പഹീയതി, തഥാപി രതനത്തയവിചികിച്ഛാമൂലികാ സേസവിചികിച്ഛാതി ആഹ - **"തീണി രതനാനി ആരബ്ഭ പരിപുച്ഛാബഹുലസ്സപീ"**തി. രതനത്തയഗുണാവബോധേഹി "സത്ഥരി കങ്ഖതീ"തിആദിവിചികിച്ഛായ അസമ്ഭവോതി. വിനയേ പകതഞ്ഞുതാ "സിക്ഖായ കങ്ഖതീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൮; വിഭ॰ ൯൧൫) വുത്തായ വിചികിച്ഛായ പഹാനം കരോതീതി ആഹ - **"വിനയേ ചിണ്ണവസീഭാവസ്സപീ"**തി. **ഓകപ്പനിയസദ്ധാസങ്ഖാതഅധിമോക്ഖബഹുലസ്സാ**തി സദ്ധേയ്യവത്ഥുനോ അനുപ്പവിസനസദ്ധാസങ്ഖാതഅധിമോക്ഖേന അധിമുച്ചനബഹുലസ്സ. അധിമുച്ചനഞ്ച അധിമോക്ഖുപ്പാദനമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. സദ്ധായ വാ തംനിന്നപോണതാ അധിമുത്തി അധിമോക്ഖോ . നീവരണാനം പച്ചയസ്സ ചേവ പച്ചയഘാതസ്സ ച വിഭാവിതത്താ വുത്തം - **"വട്ടവിവട്ടം കഥിത"**ന്തി.

നീവരണപ്പഹാനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അകമ്മനിയവഗ്ഗവണ്ണനാ

൨൧. തതിയസ്സ പഠമേ **അഭാവിത**ന്തി സമഥവിപസ്സനാഭാവനാവസേന ന ഭാവിതം തഥാ അഭാവിതത്താ. തഞ്ഹി ''അവഡ്ഢിത''ന്തി വുച്ചതി പടിപക്ഖാഭിഭവേന പരിബ്രൂഹനാഭാവതോ. തേനാഹ ഭഗവാ - **''അകമ്മനിയം ഹോതീ''**തി.

൨൨. ദുതിയേ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പഠമേതി** തതിയവഗ്ഗസ്സ പഠമസുത്തേ. **വട്ടവസേനാ**തി വിപാകവട്ടവസേന. **തേഭൂമകവട്ട**ന്തി തേഭൂമകവിപാകവട്ടം. **വട്ടപടിലാഭായ കമ്മ**ന്തി വിപാകവട്ടസ്സ പടിലാഭായ ഉപനിസ്സയഭൂതം കമ്മം, തസ്സ സഹായഭൂതം കിലേസവട്ടമ്പി കമ്മഗ്ഗഹണേനേവ സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **വിവട്ടപടിലാഭായ കമ്മ**ന്തി വിവട്ടാധിഗമസ്സ ഉപനിസ്സയഭൂതം കമ്മം. യം പന ചരിമഭവനിബ്ബത്തകം കമ്മം, തം വിവട്ടപ്പടിലാഭായ കമ്മം ഹോതി, ന ഹോതീതി? ന ഹോതി വട്ടപാദകഭാവതോ. ചരിമഭവപടിസന്ധി വിയ പന വിവട്ടൂപനിസ്സയോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. ന ഹി കദാചി തിഹേതുകപടിസന്ധിയാ വിനാ വിസേസാധിഗമോ സമ്ഭവതി. **ഇമേസു സുത്തേസൂ**തി ഇമേസു പന പഠമദുതിയസുത്തേസു യഥാക്കമം വട്ടവിവട്ടമേവ കഥിതം.

൨൩. തതിയേ **അഭാവിത**ന്തി എത്ഥ ഭാവനാ നാമ സമാധിഭാവനാ. സാ യത്ഥ ആസങ്കിതബ്ബാ, തം കാമാവചരപഠമമഹാകുസലചിത്താദിഅഭാവിതന്തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ - **''ദേവമനുസ്സസമ്പത്തിയോ''**തിആദി.

൨൪. ചതുത്ഥേ യസ്മാ **ചിത്ത**ന്തി വിവട്ടവസേനേവ ഉപ്പന്നചിത്തം അധിപ്പേതം, തസ്മാ ജാതിജരാബ്യാധിമരണസോകാദിദുക്ഖസ്സ അനിബ്ബത്തനതോ മഹതോ അത്ഥായ സംവത്തതീതി യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

൨൫-൨൬. പഞ്ചമഛട്ഠേസു **ഉപ്പന്ന**ന്തി അവിഗതുപ്പാദാദിഖണത്തയമ്പി അഭാവിതം ഭാവനാരഹിതം അപാതുഭൂതമേവ പണ്ഡിതസമ്മതസ്സ ഉപ്പന്നകിച്ചസ്സ അസാധനതോ യഥാ ''അപുത്തോ''തി. സോ ഹി സമത്ഥോ ഹുത്വാ പിതു പുത്തകിച്ചം അസാധേന്തോ അപുത്തോതി ലോകേ വുച്ചതി, ഏവം സമ്പദമിദം. തേനാഹ - **''കസ്മാ''**തിആദി. **തേസു ധമ്മേസൂ**തി ലോകുത്തരപാദകജ്ഝാനാദീസു. ഥേരോ പന മത്ഥകപ്പത്തമേവ ഭാവിതം ചിത്തം ദസ്സേന്തോ **''മഗ്ഗചിത്തമേവാ''**തി ആഹ.

൨൭-൨൮. സത്തമട്ഠമേസു **പുനപ്പുനം അകത**ന്തി ഭാവനാബഹുലീകാരവസേന പുനപ്പുനം ന കതം. **ഇമാനിപി ദ്വേ**തി ഇമേസു ദ്വീസു സുത്തേസു ആഗതാനി ഇമാനിപി ദ്വേ ചിത്താനി.

൨൯-൩൦. നവമേ **അധിവഹതീ**തി ആനേതി. **ദുക്ഖേനാ**തി കിച്ഛേന. **ദുപ്പേസനതോ**തി ദുക്ഖേന പേസേതബ്ബതോ. മത്ഥകപ്പത്തം വിപസ്സനാസുഖം പാകതികജ്ഝാനസുഖതോ സന്തതരപണീതതരമേവാതി ആഹ - **''ഝാനസുഖതോ വിപസ്സനാസുഖ''**ന്തി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> ''സുഞ്ഞാഗാരം പവിട്ഠസ്സ, സന്തചിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ;
> അമാനുസീ രതി ഹോതി, സമ്മാ ധമ്മം വിപസ്സതോ.

‘‘യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത’’ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪);

തഞ്ഹി ചിത്തം വിസ്സട്ഠഇന്ദവജിരസദിസം അമോഘഭാവതോ.

അകമ്മനിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അദന്തവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൧-൩൬. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ **അദന്ത**ന്തി ചിത്തഭാവനായ വിനാ **ന** ദന്തം. തേനാഹ - **"സതിസംവരരഹിത"**ന്തി. ചതുത്ഥേ തതിയേ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പഞ്ചമഛട്ഠേസു **പുരിമസദിസോയേവാ**തി തതിയചതുത്ഥസദിസോ ഏവ.

൩൭-൩൮. സത്തമട്ഠമേസു **ഉപമാ പനേത്ഥാ**തി യഥാ പഠമാദീസു അദന്തഹത്ഥിഅസ്സാദയോ ഉപമാഭാവേന ഗഹിതാ, ഏവമേത്ഥ സത്തമട്ഠമേസു **"അസംവുതഘരദ്വാരാദിവസേന വേദിതബ്ബാ"**തി വുത്തം.

൩൯-൪൦. നവമദസമേസു **ചതൂഹിപി പദേഹീ**തി അദന്താദീഹി ചതൂഹി പദേഹി യോജേത്വാ നവമദസമാനി സുത്താനി വുത്താനീതി യോജനാ.

അദന്തവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പണിഹിതഅച്ഛവഗ്ഗവണ്ണനാ

൪൧. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ ഉപമാവ ഓപമ്മം, സോ ഏവ അത്ഥോ, തസ്മിം **ഓപമ്മത്ഥേ** ബോധേതബ്ബേ **നിപാതോ. സേയ്യഥാപീ**തി യഥാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച തത്ര ഭഗവാ കത്ഥചി അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി വത്ഥസുത്തേ വിയ, **പാരിച്ഛത്തകോപമ** (അം॰ നി॰ ൭.൬൯) **അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമാദി** (അം॰ നി॰ ൭.൭൨) സുത്തേസു വിയ ച. കത്ഥചി ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി **ലോണമ്ബിലസുത്തേ** (അം॰ നി॰ ൩.൧൦൧) വിയ, **സുവണ്ണകാരസത്തസൂരിയോപമാദി**സുത്തേസു (അം॰ നി॰ ൭.൬൬) വിയ ച. ഇമസ്മിം പന സാലിസൂകോപമേ ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ **“സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ”**തിആദിമാഹാതി പോത്ഥകേസു ലിഖന്തി, തം മജ്ഝിമട്ഠകഥായ വത്ഥസുത്തവണ്ണനായ (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭൦) ന സമേതി. തത്ഥ ഹി ഇദം വുത്തം -

> സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, വത്ഥന്തി ഉപമാവചനമേവേതം. ഉപമം കരോന്തോ ച ഭഗവാ കത്ഥചി പഠമംയേവ ഉപമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥം ദസ്സേതി, കത്ഥചി പഠമം അത്ഥം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ ഉപമം, കത്ഥചി ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി, കത്ഥചി അത്ഥേന ഉപമം. തഥാ ഹേസ “സേയ്യഥാപിസ്സു, ഭിക്ഖവേ, ദ്വേ അഗാരാ സദ്വാരാ, തത്ഥ ചക്ഖുമാ പുരിസോ മജ്ഝേ ഠിതോ പസ്സേയ്യാ”തി സകലമ്പി ദേവദൂതസുത്തം (മ॰ നി॰ ൩.൨൬൧ ആദയോ) ഉപമം പഠമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ. “തിരോകുട്ടം തിരോപാകാരം തിരോപബ്ബതം അസജ്ജമാനോ ഗച്ഛതി, സേയ്യഥാപി, ആകാസേ”തിആദിനാ പന നയേന സകലമ്പി ഇദ്ധിവിധം അത്ഥം പഠമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ ഉപമം ദസ്സേന്തോ ആഹ. “സേയ്യഥാപി, ബ്രാഹ്മണപുരിസോ സാരത്ഥികോ സാരഗവേസീ”തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൧൯) നയേന സകലമ്പി ചൂളസാരോപമസുത്തം ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ. “ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഏകച്ചേ കുലപുത്താ ധമ്മം പരിയാപുണന്തി സുത്തം…പേ॰… സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ അലഗദ്ദത്ഥികോ”തിആദിനാ നയേന സകലമ്പി അലഗദ്ദസുത്തം (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൮) മഹാസാരോപമസുത്തന്തി ഏവമാദീനി സുത്താനി അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ. സ്വായം ഇധ പഠമം ഉപമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥം ദസ്സേതീതി.

ഏത്ഥ ഹി **ചൂളസാരോപമാ**ദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൧൨) പഠമം ഉപമം വത്വാ തദനന്തരം ഉപമേയ്യത്ഥം വത്വാ പുന ഉപമം വദന്തോ ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതീതി വുത്തോ. അലഗദ്ദൂപമസുത്താദീസു പന അത്ഥം പഠമം വത്വാ തദനന്തരം ഉപമം വത്വാ പുന അത്ഥം വദന്തോ അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതീതി വുത്തോ. തേനേവേത്ഥ ലീനത്ഥപ്പകാസിനിയം വുത്തം - “ഉപമേയ്യത്ഥം പഠമം വത്വാ തദനന്തരം അത്ഥം വത്വാ പുന ഉപമം വദന്തോ ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതീ”തി വുത്തോ. **അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോതി. ഇധ പന കത്ഥചി അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി. “വത്ഥസുത്തേ വിയ പാരിച്ഛത്തകോപമഅഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമാദിസുത്തേസു വിയ ചാ”തി വുത്തം. തത്ഥ

വത്ഥസുത്തേ താവ “സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, വത്ഥം സംകിലിട്ഠം മലഗ്ഗഹിതം, തമേനം രജകോ യസ്മിം യസ്മിം രങ്ഗജാതേ ഉപസംഹരേയ്യ. യദി നീലകായ, യദി പീതകായ, യദി ലോഹിതകായ, യദി മഞ്ജിട്ഠകായ, ദുരത്തവണ്ണമേവസ്സ അപരിസുദ്ധവണ്ണമേവസ്സ. തം കിസ്സ ഹേതു? അപരിസുദ്ധത്താ, ഭിക്ഖവേ, വത്ഥസ്സ. ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തേ സംകിലിട്ഠേ ദുഗ്ഗതി പാടികങ്ഖാ”തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൭൦) പഠമം ഉപമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ ഉപമേയ്യത്ഥോ വുത്തോ, ന പന പഠമം അത്ഥം വത്വാ തദനന്തരം ഉപമം ദസ്സേത്വാ പുന അത്ഥോ വുത്തോ. യേന കത്ഥചി അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി. വത്ഥസുത്തേ വിയാതി വദേയ്യ.

തഥാ പാരിച്ഛത്തകോപമേപി “യസ്മിം, ഭിക്ഖവേ, സമയേ ദേവാനം താവതിംസാനം പാരിച്ഛത്തകോ കോവിളാരോ പണ്ഡുപലാസോ ഹോതി, അത്തമനാ, ഭിക്ഖവേ, ദേവാ താവതിംസാ, തസ്മിം സമയേ ഹോന്തി പണ്ഡുപലാസോ ദാനി പാരിച്ഛത്തകോ കോവിളാരോ, ന ചിരസ്സേവ ദാനി പന്നപലാസോ ഭവിസ്സതി…പേ॰… ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, യസ്മിം സമയേ അരിയസാവകോ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജ്ജായ ചേതേതി. പണ്ഡുപലാസോ, ഭിക്ഖവേ, അരിയസാവകോ തസ്മിം സമയേ ഹോതീ”തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൭.൬൯) പഠമം ഉപമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥോ വുത്തോ. അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമേ “പസ്സഥ നോ തുമ്ഹേ, ഭിക്ഖവേ, അമും മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം ആദിത്തം സമ്പജ്ജലിതം സജോതിഭൂതന്തി. ഏവം, ഭന്തേതി. തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ, കതമം നു ഖോ വരം യം അമും മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം ആദിത്തം സമ്പജ്ജലിതം സജോതിഭൂതം ആലിങ്ഗേത്വാ ഉപനിസീദേയ്യ വാ ഉപനിപജ്ജേയ്യ വാ, യം ഖത്തിയകഞ്ഞം വാ ബ്രാഹ്മണകഞ്ഞം വാ ഗഹപതികഞ്ഞം വാ മുദുതലുനഹത്ഥപാദം ആലിങ്ഗേത്വാ ഉപനിസീദേയ്യ വാ ഉപനിപജ്ജേയ്യ വാ”തിആദിനാ (അ॰ നി॰ ൭.൭൨) പഠമം ഉപമംയേവ ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥോ വുത്തോ, ന പന പഠമം അത്ഥം വത്വാ തദനന്തരം ഉപമം ദസ്സേത്വാ പുന അത്ഥോ വുത്തോ, തസ്മാ “കത്ഥചി അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി വത്ഥസുത്തേ വിയ പാരിച്ഛത്തകോപമഅഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമാദിസുത്തേസു വിയ ചാ”തി ന വത്തബ്ബം.

കേചി പനേത്ഥ ഏവം വണ്ണയന്തി “അത്ഥം പഠമം വത്വാ പച്ഛാ ച ഉപമം ദസ്സേന്തോ അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി നാമ, ഉപമം പന പഠമം വത്വാ പച്ഛാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി നാമ, തദുഭയസ്സപി ആഗതട്ഠാനം നിദസ്സേന്തോ ‘വത്ഥസുത്തേ വിയാ’തിആദിമാഹാ”തി. തമ്പി “കത്ഥചി അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി വത്ഥസുത്തേ വിയ പാരിച്ഛത്തകോപമഅഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമാദിസുത്തേസു വിയ ചാ”തി വത്തബ്ബം, ഏവഞ്ച വുച്ചമാനേ “കത്ഥചി ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി ലോണമ്ബിലസുത്തേ വിയാ”തി വിസും ന വത്തബ്ബം “അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമാദിസുത്തേ വിയാ”തി ഏത്ഥ ആദിസദ്ദേനേവ സങ്ഗഹിതത്താ. ലോണമ്ബിലസുത്തേപി ഹി -

> “സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ കുസലോ സൂദോ രാജാനം വാ രാജമഹാമത്തം വാ നാനച്ചയേഹി സൂപേഹി പച്ചുപട്ഠിതോ അസ്സ അമ്ബിലഗ്ഗേഹിപി തിത്തകഗ്ഗേഹിപി

കടുകഗ്ഗേഹിപി മധുരഗ്ഗേഹിപി ഖാരികേഹിപി അഖാരികേഹിപി ലോണികേഹിപി അലോണികേഹിപി.

“സ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ കുസലോ സൂദോ സകസ്സ ഭത്തസ്സ നിമിത്തം ഉഗ്ഗണ്ഹാതി ‘ഇദം വാ മേ അജ്ജ ഭത്തസൂപേയ്യം രുച്ചതി, ഇമസ്സ വാ അഭിഹരതി, ഇമസ്സ വാ ബഹും ഗണ്ഹാതി, ഇമസ്സ വാ വണ്ണം ഭാസതി. അമ്ബിലഗ്ഗം വാ മേ അജ്ജ ഭത്തസൂപേയ്യം രുച്ചതി, അമ്ബിലഗ്ഗസ്സ വാ അഭിഹരതി, അമ്ബിലഗ്ഗസ്സ വാ ബഹും ഗണ്ഹാതി, അമ്ബിലഗ്ഗസ്സ വാ വണ്ണം ഭാസതി...പേ॰... അലോണികസ്സ വാ വണ്ണം ഭാസതീ’തി. സ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ കുസലോ സൂദോ ലാഭീ ചേവ ഹോതി അച്ഛാദനസ്സ, ലാഭീ വേതനസ്സ, ലാഭീ അഭിഹാരാനം. തം കിസ്സ ഹേതു? തഥാ ഹി സോ, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ കുസലോ സൂദോ സകസ്സ ഭത്തനിമിത്തം ഉഗ്ഗണ്ഹാതി. ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഇധേകച്ചോ പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ കുസലോ ഭിക്ഖു കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരതി...പേ॰... വേദനാസു...പേ॰... ചിത്തേ...പേ॰... ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സീ വിഹരതി ആതാപീ സമ്പജാനോ സതിമാ വിനേയ്യ ലോകേ അഭിജ്ഝാദോമനസ്സം. തസ്സ ധമ്മേസു ധമ്മാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ ചിത്തം സമാധിയതി, ഉപക്കിലേസാ പഹീയന്തി, സോ തം നിമിത്തം ഉഗ്ഗണ്ഹാതി.

“സ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ കുസലോ ഭിക്ഖു ലാഭീ ചേവ ഹോതി ദിട്ഠേവ ധമ്മേ സുഖവിഹാരാനം, ലാഭീ ഹോതി സതിസമ്പജഞ്ഞസ്സ. തം കിസ്സ ഹേതു? തഥാ ഹി സോ, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ കുസലോ ഭിക്ഖു സകസ്സ ചിത്തസ്സ നിമിത്തം ഉഗ്ഗണ്ഹാതീ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൪) -

ഏവം പഠമം ഉപമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥോ വുത്തോ. “സുവണ്ണകാരസൂരിയോപമാദിസുത്തേസു വിയ ചാ”തി ഇദഞ്ച ഉദാഹരണമത്തേന സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി സുവണ്ണകാരസുത്താദീസു പഠമം ഉപമായ അദസ്സിതത്താ. ഏതേസു ഹി സുവണ്ണകാരോപമസുത്തേ (അം॰ നി॰ ൩.൧൦൩) താവ -

“അധിചിത്തമനുയുത്തേന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനാ തീണി നിമിത്താനി കാലേന കാലം മനസി കാതബ്ബാനി, കാലേന കാലം സമാധിനിമിത്തം മനസി കാതബ്ബം, കാലേന കാലം പഗ്ഗഹനിമിത്തം മനസി കാതബ്ബം, കാലേന കാലം ഉപേക്ഖാനിമിത്തം മനസി കാതബ്ബം. സചേ, ഭിക്ഖവേ, അധിചിത്തമനുയുത്തോ ഭിക്ഖു ഏകന്തം സമാധിനിമിത്തംയേവ മനസി കരേയ്യ, ഠാനം തം ചിത്തം കോസജ്ജായ സംവത്തേയ്യ. സചേ, ഭിക്ഖവേ, അധിചിത്തമനുയുത്തോ ഭിക്ഖു ഏകന്തം പഗ്ഗഹനിമിത്തംയേവ മനസി കരേയ്യ, ഠാനം തം ചിത്തം ഉദ്ധച്ചായ സംവത്തേയ്യ. സചേ, ഭിക്ഖവേ, അധിചിത്തമനുയുത്തോ ഭിക്ഖു ഏകന്തം ഉപേക്ഖാനിമിത്തംയേവ മനസി കരേയ്യ, ഠാനം തം ചിത്തം ന സമ്മാ സമാധിയേയ്യ ആസവാനം ഖയായ. യതോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അധിചിത്തമനുയുത്തോ ഭിക്ഖു കാലേന കാലം സമാധിനിമിത്തം...പേ॰... പഗ്ഗഹനിമിത്തം...പേ॰... ഉപേക്ഖാനിമിത്തം

മനസി കരോതി, തം ഹോതി ചിത്തം മുദുഞ്ച കമ്മനിയഞ്ച പഭസ്സരഞ്ച, ന ച പഭങ്ഗു, സമ്മാ സമാധിയതി ആസവാനം ഖയായ.

“സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, സുവണ്ണകാരോ വാ സുവണ്ണകാരന്തേവാസീ വാ ഉക്കം ബന്ധേയ്യ, ഉക്കം ബന്ധിത്വാ ഉക്കാമുഖം ആലിമ്പേയ്യ, ഉക്കാമുഖം ആലിമ്പിത്വാ സണ്ഡാസേന ജാതരൂപം ഗഹേത്വാ ഉക്കാമുഖേ പക്ഖിപേയ്യ, ഉക്കാമുഖേ പക്ഖിപിത്വാ കാലേന കാലം അഭിധമതി, കാലേന കാലം ഉദകേന പരിപ്ഫോസേതി, കാലേന കാലം അജ്ഝുപേക്ഖതി. സചേ, ഭിക്ഖവേ, സുവണ്ണകാരോ വാ സുവണ്ണകാരന്തേവാസീ വാ തം ജാതരൂപം ഏകന്തം അഭിധമേയ്യ, ഠാനം തം ജാതരൂപം ദഹേയ്യ. സചേ, ഭിക്ഖവേ, സുവണ്ണകാരോ വാ സുവണ്ണകാരന്തേവാസീ വാ തം ജാതരൂപം ഏകന്തം ഉദകേന പരിപ്ഫോസേയ്യ, ഠാനം തം ജാതരൂപം നിബ്ബാപേയ്യ. സചേ, ഭിക്ഖവേ, സുവണ്ണകാരോ വാ സുവണ്ണകാരന്തേവാസീ വാ തം ജാതരൂപം ഏകന്തം അജ്ഝുപേക്ഖേയ്യ, ഠാനം തം ജാതരൂപം ന സമ്മാ പരിപാകം ഗച്ഛേയ്യ. യതോ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സുവണ്ണകാരോ വാ സുവണ്ണകാരന്തേവാസീ വാ തം ജാതരൂപം കാലേന കാലം അഭിധമതി, കാലേന കാലം ഉദകേന പരിപ്ഫോസേതി, കാലേന കാലം അജ്ഝുപേക്ഖതി, തം ഹോതി ജാതരൂപം മുദുഞ്ച കമ്മനിയഞ്ച പഭസ്സരഞ്ച, ന ച പഭങ്ഗു, സമ്മാ ഉപേതി കമ്മായ. യസ്സാ യസ്സാ ച പിളന്ധനവികതിയാ ആകങ്ഖതി, യദി പട്ടികായ യദി കുണ്ഡലായ യദി ഗീവേയ്യകേന യദി സുവണ്ണമാലായ, തഞ്ചസ്സ അത്ഥം അനുഭോതി.

“ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അധിചിത്തമനുയുത്തേന ഭിക്ഖു...പേ॰... സമ്മാ സമാധിയതി ആസവാനം ഖയായ. യസ്സ യസ്സ ച അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയസ്സ ധമ്മസ്സ ചിത്തം അഭിനിന്നാമേതി അഭിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയായ, തത്ര തത്രേവ സക്ഖിഭബ്ബതം പാപുണാതി സതി സതിആയതനേ”തി (അം॰ നി॰ ൩.൧൦൩) -

ഏവം പഠമം അത്ഥം ദസ്സേത്വാ തദതന്തരം ഉപമം വത്വാ പുനപി അത്ഥോ
ഏവം പഠമം അത്ഥം ദസ്സേത്വാ തദനന്തരം ഉപമം വത്വാ പുനപി അത്ഥോ
വുത്തോ.

സത്തസൂരിയോപമേ ച -

“അനിച്ചാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ, അധുവാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ, അനസ്സാസികാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ, യാവഞ്ചിദം, ഭിക്ഖവേ, അലമേവ സബ്ബസങ്ഖാരേസു നിബ്ബിന്ദിതും അലം വിരജ്ജിതും അലം വിമുച്ചിതും. സിനേരു, ഭിക്ഖവേ, പബ്ബതരാജാ ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സാനി ആയാമേന, ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സാനി വിത്ഥാരേന, ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സാനി മഹാസമുദ്ദേ അജ്ഝോഗാള്ഹോ, ചതുരാസീതിയോജനസഹസ്സാനി മഹാസമുദ്ദാ അച്ചുഗ്ഗതോ. ഹോതി സോ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സമയോ, യം കദാചി കരഹചി ദീഘസ്സ അദ്ധുനോ അച്ചയേന ബഹൂനി വസ്സാനി ബഹൂനി വസ്സസതാനി ബഹൂനി വസ്സസഹസ്സാനി ബഹൂനി വസ്സസതസഹസ്സാനി ദേവോ ന വസ്സതി, ദേവേ ഖോ പന, ഭിക്ഖവേ, അവസ്സന്തേ യേ കേചിമേ ബീജഗാമഭൂതഗാമാ

ഓസധിതിണവനപ്പതയോ, തേ ഉസ്സുസ്സന്തി വിസുസ്സന്തി ന ഭവന്തി. ഏവം അനിച്ചാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ, ഏവം അധുവാ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ''തിആദിനാ (അം᳚ നി᳚ ൭.൱൬) -

പഠമം അത്ഥം ദസ്സേത്വാ തദനന്തരം ഉപമം വത്വാ പുനപി അത്ഥോ വുത്തോ. അഥ വാ "സൂരിയസ്സ, ഭിക്ഖവേ, ഉദയതോ ഏതം പുബ്ബങ്ഗമം ഏതം പുബ്ബനിമിത്തം, യദിദം അരുണുഗ്ഗം. ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ അരിയസ്സ അട്ഠങ്ഗികസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ ഏതം പുബ്ബങ്ഗമം ഏതം പുബ്ബനിമിത്തം, യദിദം കല്യാണമിത്തതാ''തി യദേതം **സംയുത്തനികായേ** (സം᳚ നി᳚ ൫.൪൯) ആഗതം, തം ഇധ സൂരിയോപമസുത്തന്തി അധിപ്പേതം സിയാ. തമ്പി "കത്ഥചി ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതീ''തി ഇമിനാ ന സമേതി പഠമം ഉപമം വത്വാ തദനന്തരം അത്ഥം ദസ്സേത്വാ പുന ഉപമായ അവുത്തത്താ. പഠമമേവ ഹി തത്ഥ ഉപമാ ദസ്സിതാ, "ഇമസ്മിം പന സാലിസൂകോപമേ ഉപമായ അത്ഥം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേതി ആദിമാഹാ''തി. ഇദമ്പി വചനമസങ്ഗഹിതം വത്ഥസുത്തസ്സ ഇമസ്സ ച വിസേസാഭാവതോ. ഉഭയത്ഥാപി ഹി പഠമം ഉപമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥോ വുത്തോ , തസ്മാ ഏവമേത്ഥ പാഠേന ഭവിതബ്ബം "തത്ര ഭഗവാ കത്ഥചി പഠമംയേവ ഉപമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥം ദസ്സേതി വത്ഥസുത്തേ വിയ **പാരിച്ഛത്തകോപമ-** (അം᳚ നി᳚ ൭.൱൯) **അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമാദി**സുത്തേസു (അം᳚ നി᳚ ൭.൭൨) വിയ ച, കത്ഥചി അത്ഥേന ഉപമം പരിവാരേത്വാ ദസ്സേതി **സുവണ്ണകാരസത്തസൂരിയോപമാദി**സുത്തേസു (അം᳚ നി᳚ ൭.൱൬) വിയ, ഇമസ്മിം പന സാലിസൂകോപമേ പഠമം ഉപമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേതി ആദിമാഹാ''തി. അഞ്ഞഥാ **മജ്ഝിമട്ഠകഥായ** വിരുജ്ഝതി. ഇധാപി ച പുബ്ബേനാപരം ന സമേതി. മജ്ഝിമട്ഠകഥായ വുത്തനയേനേവ വാ ഇധാപി പാഠോ ഗഹേതബ്ബോ.

കണസദിസോ സാലിഫലസ്സ തുണ്ഡേ ഉപ്പജ്ജനകവാലോ **സാലിസൂകം,** തഥാ **യവസൂകം**. സൂകസ്സ തനുകഭാവതോ ഭേദവതോ ഭേദോ നാതിമഹാ ഹോതീതി ആഹ - **"ഭിന്ദിസ്സതി, ഛവിം ഛിന്ദിസ്സതീതി അത്ഥോ"**തി. യഥാ മിച്ഛാഠപിതസാലിസൂകാദി അക്കന്തമ്പി ഹത്ഥാദിം ന ഭിന്ദതി ഭിന്ദിതും അയോഗ്ഗഭാവേന ഠിതത്താ, ഏവം ആചയഗാമിചിത്തം അവിജ്ജം ന ഭിന്ദതി ഭിന്ദിതും അയോഗ്ഗഭാവേന ഉപ്പന്നത്താതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **"മിച്ഛാഠപിതേനാ"**തിആദിനാ. **അട്ഠസു ഠാനേസൂ**തി "ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ''ന്തിആദിനാ വുത്തേസു ദുക്ഖാദീസു ചതൂസു സച്ചേസു പുബ്ബന്താദീസു ചതൂസു ചാതി അട്ഠസു ഠാനേസു. **ഘനബഹല**ന്തി ചിരകാലപരിഭാവനായ അതിവിയ ബഹലം. മഹാവിസയതായ മഹാപടിപക്ഖതായ ബഹുപരിവാരതായ ബഹുദുക്ഖതായ ച മഹതീ അവിജ്ജാതി മഹാഅവിജ്ജാ. തം **മഹാഅവിജ്ജം**. മഹാസദ്ദോ ഹി ബഹുഭാവത്ഥോപി ഹോതി "മഹാജനോ''തിആദീസു വിയ. **തണ്ഹാവാനതോ നിക്ഖന്തഭാവേനാ**തി തത്ഥ തണ്ഹായ അഭാവമേവ വദതി.

൪൨. ദുതിയേ പാദേനേവ അവമദ്ദിതേ അക്കന്തന്തി വുച്ചമാനേ ഹത്ഥേന അവമദ്ദിതം അക്കന്തം വിയ അക്കന്തന്തി രുള്ഹീ ഹേസാതി ആഹ - **"അക്കന്തന്തേവ വുത്ത"**ന്തി. **അരിയവോഹാരോ**തി അരിയദേസവാസീനം വോഹാരോ. മഹന്തം അഗ്ഗഹേത്വാ അപ്പമത്തകസ്സേവ ഗഹണേ പയോജനം

ദസ്സേതും - **"കസ്മാ പനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തേന "വിവട്ടൂപനിസ്സയകുസലം നാമ യോനിസോ ഉപ്പാദിതം അപ്പക"ന്തി ന ചിന്തേതബ്ബം, അനുക്കമേന ലദ്ധപച്ചയം ഹുത്വാ വഡ്ഢമാനം ഖുദ്ദകനദീ വിയ പക്ഖന്ദമഹോഘാ സമുദ്ദം, അനുക്കമേന നിബ്ബാനമഹാസമുദ്ദമേവ പുരിസം പാപേതീതി ദീപേതി. **പച്ചേകബോധിം ബുദ്ധഭൂമി**ന്തി ച പച്ചത്തേ ഉപയോഗവചനം. **വട്ടവിവട്ടം കഥിത**ന്തി യഥാക്കമേന വുത്തം.

ൻ൩. തതിയേ **ദോസേന പദുട്ഠചിത്ത**ന്തി സമ്പയുത്തധമ്മാനം, യസ്മിം സന്താനേ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ച ദൂസനേന വിസസംസട്ഠപൂതിമുത്തസദിസേന ദോസേന പദൂസിതചിത്തം. **അത്തനോ ചിത്തേനാ**തി അത്തനോ ചേതോപരിയഞാണേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന വാ സഹിതേന ചിത്തേന. **പരിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ . ഇട്ഠാകാരേന ഏതീതി അയോ, സുഖം. സബ്ബസോ അപേതോ അയോ ഏതസ്സ, ഏതസ്മാതി വാ **അപായോ,** കായികസ്സ ചേതസികസ്സ ച ദുക്ഖസ്സ ഗതി പവത്തിട്ഠാനന്തി **ദുഗ്ഗതി,** കാരണാവസേന വിവിധം വികാരേന ച നിപാതിയന്തി ഏത്ഥാതി **വിനിപാതോ,** അപ്പകോപി നത്ഥി അയോ സുഖം ഏത്ഥാതി **നിരയോ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ൻർ. ചതുത്ഥേ **സദ്ധാപസാദേന പസന്ന**ന്തി സദ്ധാസങ്ഖാതേന പസാദേന പസന്നം, ന ഇന്ദ്രിയാനം അവിപ്പസന്നതായ. **സുഖസ്സ ഗതി**ന്തി സുഖസ്സ പവത്തിട്ഠാനം. സുഖമേവേത്ഥ ഗച്ഛന്തി, ന ദുക്ഖന്തി വാ **സുഗതി**. മനാപിയരൂപാദിതായ സഹ അഗ്ഗേഹീതി **സഗ്ഗം,** ലോകം.

ൻ൫. പഞ്ചമേ പരിളാഹവൂപസമകരോ രഹദോ ഏത്ഥാതി രഹദോ, ഉദകപുണ്ണോ രഹദോ **ഉദകരഹദോ**. ഉദകം ദഹതി ധാരേതീതി **ഉദകദഹോ.** **ആവിലോ**തി കലലബഹുലതായ ആകുലോ. തേനാഹ - **"അവിപ്പസന്നോ"**തി. **ലുളിതോ**തി വാതേന ആലോളിതോ. തേനാഹ - **"അപരിസണ്ഠിതോ"**തി. വാതാഭിഘാതേന വീചിതരങ്ഗമലസമാകുലതായ ഹി പരിതോ ന സണ്ഠിതോ വാ **അപരിസണ്ഠിതോ**. വാതാഭിഘാതേന ഉദകസ്സ ച അപ്പഭാവേന കലലീഭൂതോ കദ്ദമഭാവപ്പത്തോതി ആഹ - **"കദ്ദമീഭൂതോ"**തി. **സിപ്പിയോ** മുത്തസിപ്പിആദയോ. **സമ്ബുകാ** സങ്ഖസലാകവിസേസാ. **ചരന്തമ്പി തിട്ഠന്തമ്പീ**തി യഥാലാഭവചനമേതം ദട്ഠബ്ബം. തമേവ ഹി യഥാലാഭവചനതം ദസ്സേതും - **"ഏത്ഥാ"**തിആദി ആരദ്ധം.

പരിയോനദ്ധേനാതി പടിച്ഛാദിതേന. തയിദം കാരണേന ആവിലഭാവസ്സ ദസ്സനം. ദിട്ഠധമ്മേ ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ ഭവോ **ദിട്ഠധമ്മികോ,** സോ പന ലോകിയോപി ഹോതി ലോകുത്തരോപീതി ആഹ - **"ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകോ"**തി. പേച്ച സമ്പരേതബ്ബതോ **സമ്പരായോ,** പരലോകോ. തേനാഹ - **"സോ ഹി പരത്ഥ അത്ഥോതി പരത്ഥോ"**തി. ഇതി ദ്വിധാപി സകസന്തതിപരിയാപന്നോ ഏവ ഗഹിതോതി ഇതരമ്പി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതും - **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. **അയ**ന്തി കുസലകമ്മപഥസങ്ഖാതോ ദസവിധോ ധമ്മോ. **സത്ഥന്തരകപ്പാവസാനേ**തി ഇദം തസ്സ ആസന്നഭാവം സന്ധായ വുത്തം. യസ്സ കസ്സചി അന്തരകപ്പസ്സാവസാനേതി വേദിതബ്ബം. **അരിയാനം യുത്ത**ന്തി അരിയാനം അരിയഭാവായ യുത്തം, തതോ ഏവ **അരിയഭാവം കാതും സമത്ഥം**. ഞാണമേവ ഞേയ്യസ്സ പച്ചക്ഖകരണട്ഠേന

ദസ്സനന്തി ആഹ - **“ഞാണമേവ ഹീ”**തിആദി. കിം പന തന്തി ആഹ - **“ദിബ്ബചക്ഖൂ”**തിആദി.

൪൬. ഛട്ഠേ **അച്ഛോ**തി തനുകോ. തനുഭാവമേവ ഹി സന്ധായ **“അബഹലോ”**തി വുത്തം. യസ്മാ പസന്നോ നാമ അച്ഛോ ന ബഹലോ, തസ്മാ **“പസന്നോതിപി വട്ടതീ”**തി വുത്തം. **വിപ്പസന്നോ**തി വിസേസേന പസന്നോ . സോ പന സമ്മാ പസന്നോ നാമ ഹോതീതി ആഹ - **“സുട്ഠു പസന്നോ”**തി. **അനാവിലോ**തി അകലുസോ. തേനാഹ - **“പരിസുദ്ധോ”**തിആദി. **സങ്ഖ**ന്തി ഖുദ്ദകസേവാലം, യം ‘‘തിലബീജക’’ന്തി വുച്ചതി. **സേവാല**ന്തി കണ്ണികസേവാലം. **പണക**ന്തി ഉദകമലം. ചിത്തസ്സ ആവിലഭാവോ നീവരണഹേതുകോതി ആഹ - **“അനാവിലേനാതി പഞ്ചനീവരണവിമുത്തേനാ”**തി.

൪൭. സത്തമേ **രുക്ഖജാതാനീ**തി എത്ഥ ജാതസദ്ദേന പദവഡ്ഢനമേവ കതം യഥാ ‘‘കോസജാത’’ന്തി ആഹ - **“രുക്ഖാനമേവേതം അധിവചന”**ന്തി. **കോചി ഹി രുക്ഖോ വണ്ണേന അഗ്ഗോ ഹോതി** യഥാ തം രത്തചന്ദനാദി. **കോചി ഗന്ധേന** യഥാ തം ഗോസീതചന്ദനം. **കോചി രസേന** ഖദിരാദി. **കോചി ഥദ്ധതായ** ചമ്പകാദി. മഗ്ഗഫലാവഹതായ വിപസ്സനാവസേന **ഭാവിതമ്പി** ഗഹിതം. ‘‘തത്ഥ തത്ഥേവ സക്ഖിഭബ്ബതം പാപുണാതീ’’തി (അം॰ നി॰ ൩.൧൦൨) വചനതോ **“അഭിഞ്ഞാപാദകചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തമേവ, ആവുസോ”**തി ഫുസ്സമിത്തത്ഥേരോ വദതി.

൪൮. അട്ഠമേ ചിത്തസ്സ പരിവത്തനം ഉപ്പാദനിരോധാ ഏവാതി ആഹ - **“ഏവം ലഹും ഉപ്പജ്ജിത്വാ ലഹും നിരുജ്ഝനക”**ന്തി. **അധിമത്തപമാണത്ഥേ**തി അതിക്കന്തപമാണത്ഥേ, പമാണാതീതതായന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ - **“അതിവിയ ന സുകരാ”**തി. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമ്പി അധിപ്പേതമേവാ**തി സബ്ബസ്സപി ചിത്തസ്സ സമാനഖണത്താ വുത്തം. ചിത്തസ്സ അതിവിയ ലഹുപരിവത്തിഭാവം ഥേരവാദേന ദീപേതും - **“ഇമസ്മിം പനത്ഥേ”**തിആദി വുത്തം. **ചിത്തസങ്ഖാരാ**തി സസമ്പയുത്തം ചിത്തം വദതി. **വാഹസതാനം ഖോ, മഹാരാജ, വീഹീന**ന്തി പോത്ഥകേസു ലിഖന്തി, ‘‘വാഹസതം ഖോ, മഹാരാജ, വീഹീന’’ന്തി പന പാഠേന ഭവിതബ്ബം. **മിലിന്ദപഞ്ഹേപി** (മി॰ പ॰ ൪.൧.൨) ഹി കത്ഥചി അയമേവ പാഠോ ദിസ്സതി. ‘‘വാഹസതാന’’ന്തി വാ പച്ചത്തേ സാമിവചനം ബ്യത്തയേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അഡ്ഢചൂള**ന്തി ഥോകേന ഊനം ഉപഡ്ഢം. കസ്സ പന ഉപഡ്ഢന്തി? അധികാരതോ വാഹസ്സാതി വിഞ്ഞായതി. ‘‘അഡ്ഢചുദ്ദസ’’ന്തി കേചി. ‘‘അഡ്ഢചതുത്ഥ’’ന്തി അപരേ. സാധികം ദിയഡ്ഢസതം വാഹാതി ദള്ഹം കത്വാ വദന്തി, വീമംസിതബ്ബം. ചതുനാളികോ **തുമ്ബോ. പുച്ഛായ അഭാവേനാ**തി ‘‘സക്കാ പന, ഭന്തേ, ഉപമം കാതു’’ന്തി ഏവം പവത്തായ പുച്ഛായ അഭാവേന **ന കതാ ഉപമാ. ധമ്മദേസനാപരിയോസാനേ**തി സന്നിപതിതപരിസായ യഥാരദ്ധധമ്മദേസനായ പരിയോസാനേ.

൪൯. നവമേ **പഭസ്സര**ന്തി പരിയോദാതം സഭാവപരിസുദ്ധട്ഠേന. തേനാഹ - **“പണ്ഡരം പരിസുദ്ധ”**ന്തി. പഭസ്സരതാദയോ നാമ വണ്ണധാതുയം ലബ്ഭനകവിസേസാതി ആഹ - **“കിം പന ചിത്തസ്സ വണ്ണോ നാമ അത്ഥീ”**തി? ഇതരോ അരൂപതായ ‘‘നത്ഥീ’’തി പടിക്ഖിപിത്വാ പരിയായകഥാ അയം താദിസസ്സ ചിത്തസ്സ പരിസുദ്ധഭാവനാദീപനായാതി ദസ്സേന്തോ **“നീലാദീന”**ന്തിആദിമാഹ. തഥാ ഹി ‘‘സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ പരിസുദ്ധേ പരിയോദാതേ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൩-൨൪൪; മ॰ നി॰

൧.൩൮൪-൩൮൯, ൪൩൧-൪൩൩; പാരാം ൧൦-൧൩) വുത്തം . തേനേവാഹ - **“ഇദമ്പി നിരുപക്കിലേസതായ പരിസുദ്ധന്തി പഭസ്സര”**ന്തി. കിം പന ഭവങ്ഗചിത്തം നിരുപക്കിലേസന്തി? ആമ സഭാവതോ നിരുപക്കിലേസം, ആഗന്തുകഉപക്കിലേസവസേന പന സിയാ ഉപക്കിലിട്ഠം. തേനാഹ - **“തഞ്ച ഖോ”**തിആദി. തത്ഥ അത്തനോ തേസഞ്ച ഭിക്ഖൂനം പച്ചക്ഖഭാവതോ പുബ്ബേ ‘‘ഇദ’’ന്തി വത്വാ ഇദാനി പച്ചാമസനവസേന **“ത”**ന്തി ആഹ. ച-സദ്ദോ അത്ഥൂപനയനേ. ഖോ-സദ്ദോ വചനാലങ്കാരേ, അവധാരണേ വാ. വക്ഖമാനസ്സ അത്ഥസ്സ നിച്ഛിതഭാവതോ ഭവങ്ഗചിത്തേന സഹാവട്ഠാനാഭാവതോ ഉപക്കിലേസാനം ആഗന്തുകതാതി ആഹ - **“അസഹജാതേഹീ”**തിആദി. രാഗാദയോ ഉപേച്ച ചിത്തസന്താനം കിലിസ്സന്തി വിബാധേന്തി ഉപതാപേന്തി ചാതി ആഹ - **“ഉപക്കിലേസേഹീതി രാഗാദീഹീ”**തി. ഭവങ്ഗചിത്തസ്സ നിപ്പരിയായതോ ഉപക്കിലേസേഹി ഉപക്കിലിട്ഠതാ നാമ നത്ഥി അസംസട്ഠഭാവതോ, ഏകസന്തതിപരിയാപന്നതായ പന സിയാ ഉപക്കിലിട്ഠതാപരിയായോതി ആഹ - **“ഉപക്കിലിട്ഠം നാമാതി വുച്ചതീ”**തി. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **“യഥാ ഹീ”**തിആദിമാഹ. തേന ഭിന്നസന്താനഗതായപി നാമ ഇരിയായ ലോകേ ഗാരയ്ഹതാ ദിസ്സതി, പഗേവ ഏകസന്താനഗതായ ഇരിയായാതി ഇമം വിസേസം ദസ്സേതി. തേനാഹ - **“ജവനക്ഖണേ…പേ॰… ഉപക്കിലിട്ഠം നാമ ഹോതീ”**തി.

൧൦. ദസമേ **ഭവങ്ഗചിത്തമേവ ചിത്ത**ന്തി ‘‘പഭസ്സരമിദം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്ത’’ന്തി വുത്തം ഭവങ്ഗചിത്തമേവ. യദഗ്ഗേന ഭവങ്ഗചിത്തം താദിസപച്ചയസമവായേ ഉപക്കിലിട്ഠം നാമ വുച്ചതി, തദഗ്ഗേന തബ്ബിധുരപച്ചയസമവായേ ഉപക്കിലേസതോ വിമുത്തന്തി വുച്ചതി. തേനാഹ - **“ഉപക്കിലേസേഹി വിപ്പമുത്തം നാമ ഹോതീ”**തി. സേസമേത്ഥ നവമസുത്തേ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം.

പണിഹിതഅച്ഛവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അച്ഛരാസങ്ഘാതവഗ്ഗവണ്ണനാ

൭൧. ഛട്ഠസ്സ പഠമേ **അസ്സുതവാ**തി ഏത്ഥ "സാധു പഞ്ഞാണവാ നരോ"തിആദീസു (ജാ॰ ൨.൧൮.൧൦൧) അത്ഥിതാമത്തസ്സ ബോധകോ വാ-സദ്ദോ. "സീലവാ ഹോതി കല്യാണധമ്മോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൧) പസംസാവിസിട്ഠായ അത്ഥിതായ. "പഞ്ഞവാ ഹോതി ഉദയത്ഥഗാമിനിയാ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൭; മ॰ നി॰ ൨.൨൪) അതിസയത്ഥവിസിട്ഠായ അത്ഥിതായ, തസ്മാ യസ്സ പസത്ഥം അതിസയേന വാ സുതം അത്ഥി, സോ സുതവാ, സംകിലേസവിദ്ധംസനസമത്ഥം പരിയത്തിധമ്മസ്സവനം, തം സുത്വാ തഥത്തായ പടിപത്തി ച "സുതവാ"തി ഇമിനാ പദേന പകാസിതാ. സോതബ്ബയുത്തം സുത്വാ കത്തബ്ബനിപ്ഫത്തിവസേന സുണീതി വാ സുതവാ, തപ്പടിക്ഖേപേന ന സുതവാതി **അസ്സുതവാ**.

അയഞ്ഹി അകാരോ "അഹേതുകാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ൨ ദുകമാതികാ), അഭിക്ഖുകോ ആവാസോ"തിആദീസു (പാചി॰ ൧൦൪൭) തംസമായോഗനിവത്തിയം ദിട്ഠോ. "അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ൭ ദുകമാതികാ) തംസമ്ബന്ധിഭാവനിവത്തിയം. പച്ചയുപ്പന്നഞ്ഹി പച്ചയസമ്ബന്ധീതി അപച്ചയുപ്പന്നത്താ അതംസമ്ബന്ധിതാ ഏത്ഥ ജോതിതാ. "അനിദസ്സനാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ൻ ദുകമാതികാ) തംസഭാവനിവത്തിയം. നിദസ്സനഞ്ഹി ഏത്ഥ ദട്ഠബ്ബതാ. അഥ വാ പസ്സതീതി നിദസ്സനം, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം. തഗ്ഗഹേതബ്ബതാനിവത്തിയം, തഥാ "അനാസവാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൫ ദുകമാതികാ). "അപ്പടിഘാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ൧൦ ദുകമാതികാ) അനാരമ്മണാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ൫൫ ദുകമാതികാ) തംകിച്ചനിവത്തിയം. "അരൂപിനോ ധമ്മാ അചേതസികാധമ്മാ"തി തംസഭാവനിവത്തിയം. തദഞ്ഞതാ ഹി ഇധ പകാസിതാ. "അമനുസ്സോ"തി തബ്ഭാവമത്തനിവത്തിയം. മനുസ്സത്തമത്തം നത്ഥി, അഞ്ഞം തംസദിസന്തി. സദിസതാ ഹി ഏത്ഥ സൂചിതാ. "അസ്സമണോ സമണപടിഞ്ഞോ അബ്രഹ്മചാരീ ബ്രഹ്മചാരിപടിഞ്ഞോ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൧൩) ച തംസമ്ഭാവനീയഗുണനിവത്തിയം. ഗരഹാ ഹി ഇധ ഞായതി. "കച്ചി ഭോതോ അനാമയം (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൪൩; ൨.൨൦.൧൨൯) അനുദരാ കഞ്ഞാ"തി ച തദനപ്പഭാവനിവത്തിയം. "അനുപ്പന്നാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൭ തികമാതികാ) തംസദിസഭാവനിവത്തിയം. അതീതാനഞ്ഹി ഉപ്പന്നപുബ്ബത്താ ഉപ്പാദിധമ്മാനഞ്ച പച്ചയേകദേസസിദ്ധിയാ ആരദ്ധുപ്പാദഭാവതോ കാലവിനിമുത്തസ്സ ച വിജ്ജമാനത്താ ഉപ്പന്നാനുകൂലതാ, പഗേവ പച്ചുപ്പന്നാനന്തി തബ്ബിധുരതാ ഹേത്ഥ വിഞ്ഞായതി. "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൧ തികമാതികാ) തദപരിയോസാനനിവത്തിയം. തന്നിട്ഠാനഞ്ഹേത്ഥ പകാസിതന്തി ഏവം അനേകേസം അത്ഥാനം ജോതകോ. ഇധ പന "അരൂപിനോ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ൧൧ ദുകമാതികാ), അചേതസികാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൫൭ ദുകമാതികാ) വിയ തംസഭാവനിവത്തിയം ദട്ഠബ്ബോ, അഞ്ഞത്ഥേതി അത്ഥോ. ഏതേനസ്സ സുതാദിഞാണവിരഹം ദസ്സേതി. തേന വുത്തം - **"ആഗമാധിഗമാഭാവാ ഞേയ്യോ അസ്സുതവാ ഇതീ"**തി.

ഇദാനി തസ്സത്ഥം വിവരന്തോ **"യോ ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ ഖന്ധധാതാദികോസല്ലേനപി ഉപക്കിലേസഉപക്കിലിട്ഠാനം ജാനനഹേതുഭൂതം ബാഹുസച്ചം ഹോതി. യഥാഹ - "കിത്താവതാ നു ഖോ, ഭന്തേ, ബഹുസ്സുതോ

ഹോതി? യതോ ഖോ, ഭിക്ഖു, ഖന്ധകുസലോ ഹോതി. ധാതു...പേ॰... ആയതന... പേ॰... പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലോ ഹോതി. എത്താവതാ ഖോ, ഭിക്ഖു, ബഹുസ്സുതോ ഹോതീ''തി. തസ്മാ **"യസ്സ ച ഖന്ധധാതുആയതനപച്ചയാകാരസതിപട്ഠാനാദീസൂ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ**. അത്ഥപരിപുച്ഛനം **പരിപുച്ഛാ**. കുസലേഹി സഹ ചോദനാപരിഹരണവസേന വിനിച്ഛയകരണം **വിനിച്ഛയോ**. ആചരിയേ പന പയിരുപാസിത്വാ അത്ഥധമ്മാനം ആഗമനം സുതമയഞാണവസേന അവബുജ്ഝനം **ആഗമോ**. മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനാനം സച്ഛികിരിയാ **അധിഗമോ**.

ബഹൂനം നാനപ്പകാരാനം സക്കായദിട്ഠാദീനം അവിഹതത്താ താ ജനേന്തി, താഹി വാ ജനിതാതി **പുഥുജ്ജനാ**. അവിഘാതമേവ വാ ജന-സദ്ദോ വദതി. **പുഥു സത്ഥാരാനം മുഖുല്ലോകികാതി** എത്ഥ പുഥൂ ജനാ സത്ഥുപടിഞ്ഞാ എതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ. സബ്ബഗതീഹി അവുട്ഠിതാതി** എത്ഥ ജനേതബ്ബാ, ജായന്തി വാ എത്ഥ സത്താതി ജനാ, ഗതിയോ, താ പുഥൂ എതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ**. ഇതോ പരേ ജായന്തി എതേഹീതി ജനാ, അഭിസങ്ഖാരാദയോ, തേ എതേസം പുഥൂ വിജ്ജന്തീതി **പുഥുജ്ജനാ**. അഭിസങ്ഖാരാദിഅത്ഥോ എവ വാ ജന-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഓഘാ** കാമോഘാദയോ. രാഗഗ്ഗിആദയോ **സന്താപാ**. തേ എവ സബ്ബേപി വാ കിലേസാ **പരിളാഹാ. പുഥു പഞ്ചസു കാമഗുണേസു രത്താ**തി എത്ഥ ജായതീതി ജനോ, രാഗോ ഗേധോതി എവമാദികോ, പുഥു ജനോ എതേസന്തി **പുഥുജ്ജനാ**. പുഥൂസു ജനാ ജാതാ രത്താതി എവം രാഗാദിഅത്ഥോ എവ വാ ജന-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ.

രത്താതി വത്ഥം വിയ രങ്ഗജാതേന ചിത്തസ്സ വിപരിണാമകരേന ഛന്ദരാഗേന രത്താ സാരത്താ. **ഗിദ്ധാ**തി അഭികങ്ഖനസഭാവേന അഭിഗിജ്ഝനേന ഗിദ്ധാ ഗേധം ആപന്നാ. **ഗധിതാ**തി ഗന്ഥിതാ വിയ ദുമ്മോചനീയഭാവേന തത്ഥ പടിബദ്ധാ. **മുച്ഛിതാ**തി കിലേസവസേന വിസഞ്ഞിഭൂതാ വിയ അനഞ്ഞകിച്ചാ മോഹമാപന്നാ. **അജ്ഝോപന്നാ**തി അനഞ്ഞസാധാരണേ വിയ കത്വാ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപേത്വാ ഠിതാ. **ലഗ്ഗാ**തി വങ്കകണ്ടകേ വിയ ആസത്താ, മഹാപലിപേ യാവ നാസികഗ്ഗാ പലിപന്നപുരിസോ വിയ ഉദ്ധരിതും അസക്കുണേയ്യഭാവേന നിമുഗ്ഗാ . **ലഗ്ഗിതാ**തി മക്കടാലേപേ ആലഗ്ഗഭാവേന സമ്മസിതോ വിയ മക്കടോ പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന ആലഗ്ഗിതാ. **പലിബുദ്ധാ**തി സമ്ബദ്ധാ, ഉപദ്ദുതാ വാ. **ആവുതാ**തി ആവരിതാ. **നിവുതാ**തി നിവാരിതാ. **ഓവുതാ**തി പലിഗുണ്ഠിതാ, പരിയോനദ്ധാ വാ. **പിഹിതാ**തി പിദഹിതാ. **പടിച്ഛന്നാ**തി ഛാദിതാ. **പടികുജ്ജിതാ**തി ഹേട്ഠാമുഖജാതാ.

''അസ്സുതവാ''തി എതേന അവിജ്ജന്ധതാ വുത്താതി ആഹ - **"അന്ധപുഥുജ്ജനോ വുത്തോ"**തി. **ചിത്തട്ഠിതി ചിത്തപരിഗ്ഗഹോ നത്ഥീ**തി യായ പടിപത്തിയാ ചിത്തസ്സ ഉപക്കിലേസം തതോ വിപ്പമുത്തിഞ്ച യഥാസഭാവതോ ജാനേയ്യ, സാ ചിത്തഭാവനാ ചിത്തട്ഠിതി. ഏകാരമ്മണേ സുട്ഠു സമാധാനവസേന അവട്ഠിതിം പാദകം കത്വാ പവത്തിതാ സമ്പയുത്തധമ്മേഹി നിസ്സയാരമ്മണേഹി ച സദ്ധിം ചിത്തസ്സ പരിഗ്ഗഹസഞ്ഞിതാ വിപസ്സനാഭാവനാപി നത്ഥി, യായ വുത്തമത്ഥം യഥാസഭാവതോ ജാനേയ്യ.

൪൨. ദുതിയേ **സുതവാ**തി പദസ്സ അത്ഥോ അനന്തരസുത്തേ വുത്തോയേവ. **അരിയസാവകോ**തി എത്ഥ ചതുക്കം സമ്ഭവതീതി തം ദസ്സേതും - **"അത്ഥി**

അരിയോ"തിആദി ആരദ്ധം. പച്ചേകം സച്ചാനി ബുദ്ധവന്തോതി **പച്ചേകബുദ്ധാ**. നനു സബ്ബേപി അരിയാ പച്ചേകമേവ സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തി ധമ്മസ്സ പച്ചത്തവേദനീയഭാവതോ? നയിദമീദിസം പടിവേധം സന്ധായ വുത്തം. യഥാ പന സാവകാ അഞ്ഞേസം നിസ്സയേന സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തി പരതോഘോസേന വിനാ തേസം ദസ്സനമഗ്ഗസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ. യഥാ ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ അഞ്ഞേസം നിസ്സയഭാവേന സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝന്തി, ന ഏവമേതേ, ഏതേ പന അപരനേയ്യാ ഹുത്വാ അപരനായകഭാവേന സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തി. തേന വുത്തം - ''പച്ചേകം സച്ചാനി ബുദ്ധവന്തോതി പച്ചേകബുദ്ധാ''തി.

അത്ഥി സാവകോ ന അരിയോതി ഏത്ഥ പോഥുജ്ജനികായ സദ്ധായ രതനത്തയേ അഭിപ്പസന്നോ സദ്ധോപി ഗഹിതോ ഏവ. **ഗിഹീ അനാഗതഫലോ**തി ഇദം പന നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. യഥാവുത്തപുഗ്ഗലോ ഹി സരണഗമനതോ പട്ഠായ സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോഇച്ചേവ വത്തബ്ബതം ലഭതി. സ്വായമത്ഥോ **ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിസുത്തേന** (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൬ ആദയോ) ദീപേതബ്ബോ. **സുതവാ**തി ഏത്ഥ വുത്തഅത്ഥോ നാമ അത്തഹിതപരഹിതപ്പടിപത്തി, തസ്സ വസേന സുതസമ്പന്നോ. യം സന്ധായ വുത്തം - ''സോ ച ഹോതി സുതേന ഉപപന്നോ, അപ്പമ്പി ചേ സഹിതം ഭാസമാനോ''തി ച ആദി. **അരിയസാവകോതി വേദിതബ്ബോ**തി അരിയസ്സ ഭഗവതോ ധമ്മസ്സവനകിച്ചേ യുത്തപ്പയുത്തഭാവതോ വുത്തം. ഉപക്കിലേസേഹി വിപ്പമുത്തി അനുപക്കിലിട്ഠതാ, തസ്സാ യഥാസഭാവജാനനം ദള്ഹതരായ ഏവ ചിത്തഭാവനായ സതി ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാതി **"ബലവവിപസ്സനാ കഥിതാ"**തി വുത്തം.

൭൧. തതിയേ **അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമസുത്തന്തഅട്ഠുപ്പത്തിയ**ന്തി അഗ്ഗിക്ഖന്ധോപമസുത്തേ (അം॰ നി॰ ൭.൭൨) ദേസനാഅട്ഠുപ്പത്തിയം . തംദേസനാഹേതുകഞ്ഹി ഏകച്ചാനം ഭിക്ഖൂനം മിച്ഛാപടിപത്തിം നിമിത്തം കത്വാ ഭഗവാ ഇമം സുത്തം ദേസേസി. **അവിജഹിതമേവ ഹോതി** സബ്ബകാലം സുപ്പതിട്ഠിതസതിസമ്പജഞ്ഞത്താ. യസ്മാ ബുദ്ധാനം രൂപകായോ ബാഹിരബ്ഭന്തരേഹി മലേഹി അനുപക്കിലിട്ഠോ സുധോതജാതിമണിസദിസോ, തസ്മാ വുത്തം - **"ഉപട്ഠാകാനുഗ്ഗഹത്ഥം സരീരഫാസുകത്ഥഞ്ചാ"**തി. **വീതിനാമേത്വാ**തി ഫലസമാപത്തീഹി വീതിനാമേത്വാ. കാലപരിച്ഛേദവസേന വിവിത്താസനേ വീതിനാമനം വിവേകനിന്നതായ ചേവ പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനത്ഥഞ്ച. **നിവാസേത്വാ**തി വിഹാരനിവാസനപരിവത്തനവസേന നിവാസേത്വാ. കദാചി ഏകകസ്സ, കദാചി ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതസ്സ, കദാചി പകതിയാ, കദാചി പാടിഹാരിയേഹി വത്തമാനേഹി ച ഗാമപ്പവേസോ തഥാ തഥാ വിനേതബ്ബപുഗ്ഗലവസേന. **ഉപസംഹരിത്വാ**തി ഹിമവന്താദീസു പുപ്ഫിതരുക്ഖാദിതോ ആനേത്വാ. ഓണതുണ്ണതായ ഭൂമിയാ സത്ഥു പദനിക്ഖേപസമയേ സമഭാവാപത്തി, സുഖസമ്ഫസ്സവികസിതപദുമസമ്പടിച്ഛനഞ്ച സുപ്പതിട്ഠിതപാദതായ നിസ്സന്ദഫലം, ന ഇദ്ധിനിമ്മാനം. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം സക്ഖരാകഠലകണ്ടകസങ്കുകലലാദിഅപഗമോ സുചിഭാവാപത്തീതി ഏവമാദീനമ്പി തദാ ലബ്ഭനതോ.

ഇന്ദഖീലസ്സ അന്തോ ഠപിതമത്തേതി ഇദം യാവദേവ വേനേയ്യജനവിനയത്ഥായ സത്ഥു പാടിഹാരിയം പവത്തന്തി കത്വാ വുത്തം. **ദക്ഖിണപാദേ**തി ഇദം ബുദ്ധാനം സബ്ബപദക്ഖിണതായ. **"ഛബ്ബണ്ണരസ്മിയോ"**തി വത്വാപി **"സുവണ്ണരസപിഞ്ജരാനി വിയാ"**തി ഇദം ബുദ്ധാനം സരീരേ പീതാഭായ യേഭുയ്യതായ വുത്തം. **മധുരേനാകാരേന സദ്ദം കരോന്തി** ദട്ഠബ്ബസാരസ്സ ദിട്ഠതായ. ഭേരിആദീനം പന സദ്ദായനം ധമ്മതാവ. **പടിമാനേന്തീ**തി "സുദുല്ലഭം ഇദം അജ്ജ അമ്ഹേഹി ലബ്ഭതി, യേ മയം ഈദിസേന പണീതേന ആഹാരേന ഭഗവന്തം ഉപട്ഠഹാമാ"തി പതീതമാനസാ മാനേന്തി പൂജേന്തി. **തേസം സന്താനാനി ഓലോകേത്വാ**തി തേസം തഥാ ഉപട്ഠാകാനം പുഗ്ഗലാനം അതീതേ ഏതരഹി ച പവത്തചിത്തസന്താനാനി ഓലോകേത്വാ. അരഹത്തേ പതിട്ഠഹന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥാ**തി വിഹാരേ. **ഗന്ധമണ്ഡലമാളേ**തി ചതുജ്ജാതിയഗന്ധേന കതപരിഭണ്ഡേ മണ്ഡലമാളേ.

ദുല്ലഭാ ഖണസമ്പത്തീതി സതിപി മനുസ്സത്തപ്പടിലാഭേ പതിരൂപദേസവാസഇന്ദ്രിയാവേകല്ലസദ്ധാപടിലാഭാദയോ ഗുണാ ദുല്ലഭാതി അത്ഥോ. **ചാതുമഹാരാജിക...പേ॰... വസവത്തിഭവനം ഗച്ഛന്തീ**തി ഇദം തത്ഥ സുഞ്ഞവിമാനാനി സന്ധായ വുത്തം. ഭഗവാ ഗന്ധകുടിം പവിസിത്വാ പച്ഛാഭത്തം തയോ ഭാഗേ കത്വാ പഠമഭാഗേ സചേ ആകങ്ഖതി, ദക്ഖിണേന പസ്സേന സീഹസേയ്യം കപ്പേതി. സചേ ആകങ്ഖതി, ബുദ്ധാചിണ്ണഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി. അഥ യഥാകാലപരിച്ഛേദം തതോ വുട്ഠഹിത്വാ ദുതിയഭാഗേ പച്ഛിമയാമേ തതിയകോട്ഠാസേ വിയ ലോകം വോലോകേതി വേനേയ്യാനം ഞാണപരിപാകം പസ്സിതും. തേനാഹ - **"സചേ ആകങ്ഖതീ"**തിആദി.

കാലയുത്തന്തി പത്തകല്ലം, "ഇമിസ്സാ വേലായ ഇമസ്സ ഏവം വത്തബ്ബ"ന്തി തംകാലാനുരൂപം. **സമയയുത്ത**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം, അട്ഠുപ്പത്തിഅനുരൂപം വാ. **സമയയുത്ത**ന്തി വാ അരിയസമയസംയുത്തം. ദേസകാലാനുരൂപമേവ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ ധമ്മം ദേസേന്തി, ദേസേന്താ ച അരിയസമ്മതം പടിച്ചസമുപ്പാദനയം ദീപേന്താവ ദേസേന്തി. അഥ വാ **സമയയുത്ത**ന്തി ഹേതൂദാഹരണസഹിതം. കാലേന സാപദേസഞ്ഹി ഭഗവാ ധമ്മം ദേസേതി, **കാലം വിദിത്വാ പരിസം ഉയ്യോജേതി, ന** യാവ സമന്ധകാരാ ധമ്മം ദേസേതി.

ഉതും ഗണ്ഹാപേതി, ന പന മലം പക്ഖാലേതീതി അധിപ്പായോ. ന ഹി ഭഗവതോ കായേ രജോജല്ലം ഉപലിമ്പതീതി. **തതോ തതോ**തി അത്തനോ അത്തനോ ദിവാട്ഠാനാദിതോ. **ഓകാസം ലഭമാനാ**തി പുരേഭത്തപച്ഛാഭത്തപുരിമയാമേസു ഓകാസം അലഭിത്വാ ഇദാനി മജ്ഝിമയാമേ ഓകാസം ലഭമാനാ, ഭഗവതാ വാ കതോകാസതായ ഓകാസം ലഭമാനാ. പച്ഛാഭത്തസ്സ തീസു ഭാഗേസു പഠമഭാഗേ സീഹസേയ്യകപ്പനം ഏകന്തികം ന ഹോതീതി ആഹ - **"പുരേഭത്തതോ പട്ഠായ നിസജ്ജാപീളിതസ്സ സരീരസ്സാ"**തി. തേനേവ ഹി തത്ഥ "സചേ ആകങ്ഖതീ"തി തദാ സീഹസേയ്യകപ്പനസ്സ അനിബദ്ധതാ വിഭാവിതാ. **കിലാസുഭാവോ** പരിസ്സമോ . സീഹസേയ്യം കപ്പേതി സരീരസ്സ കിലാസുഭാവമോചനത്ഥന്തി യോജേതബ്ബം. **ബുദ്ധചക്ഖുനാ ലോകം വോലോകേതീ**തി ഇദം പച്ഛിമയാമേ ഭഗവതോ ബഹുലം ആചിണ്ണവസേന വുത്തം. അപ്പേകദാ അവസിട്ഠബലഞാണേഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേനേവ ച ഭഗവാ തമത്ഥം സാധേതീതി.

ഇമസ്മിംയേവ കിച്ചേതി പച്ഛിമയാമകിച്ചേ. ബലവതാ പച്ചനുതാപേന സംവഡ്ഢമാനേന കരജകായേ മഹാപരിളാഹോ ഉപ്പജ്ജതീതി ആഹ - **"നാമകായേ സന്തത്തേ കരജകായോ സന്തത്തോ"**തി. **നിധാനഗത**ന്തി സന്നിചിതലോഹിതം സന്ധായ വുത്തം. **ഉണ്ഹം ലോഹിതം മുഖതോ ഉഗ്ഗഞ്ഛീ**തി ലോഹിതം ഉണ്ഹം ഹുത്വാ മുഖതോ ഉഗ്ഗഞ്ഛി. **ഠാന**ന്തി ഭിക്ഖുപടിഞ്ഞം. **തം പാപം വഡ്ഢമാന**ന്തി ഭിക്ഖുപടിഞ്ഞായ അവിജഹിതത്താ തഥാ പവഡ്ഢമാനപാപം. അന്തിമവത്ഥുഅജ്ഝാപന്നാനമ്പി ഉപായേന പവത്തിയമാനോ യോനിസോമനസികാരോ സാത്ഥകോ ഹോതിയേവാതി ദസ്സേന്തോ **"ജാതസംവേഗാ"**തിആദിമാഹ. **അഹോ സല്ലേഖിത**ന്തി അഹോ അതിവിയ സല്ലേഖേന ഇതം പവത്തം. **കാസാവപജ്ജോതോ**തി ഭിക്ഖൂനം ബഹുഭാവതോ ഇതോ ചിതോ ച വിചരന്താനം തേസം കാസാവജുതിയാ പജ്ജോതിതോ. **ഇസിവാതപരിവാതോ**തി സീലക്ഖന്ധാദീനം നിബ്ബാനസ്സ ച ഏസനതോ ഇസീനം ഭിക്ഖൂനം ഗുണഗന്ധേന ചേവ ഗുണഗന്ധവാസിതേന സരീരഗന്ധേന ച പരിതോ സമന്തതോ വായിതോ.

ധമ്മസംവേഗോ ഉപ്പജ്ജി അനാവജ്ജനേന പുബ്ബേ തസ്സ അത്ഥസ്സ അസംവിദിതത്താ. **ധമ്മസംവേഗോ**തി ച താദിസേ അത്ഥേ ധമ്മതാവസേന ഉപ്പജ്ജനകം സഹോത്തപ്പഞാണം. **അസ്സാസട്ഠാന**ന്തി ചിത്തസ്സാസകാരണം കമ്മട്ഠാനം. സബ്ബേസം കിച്ചാനം പുബ്ബഭാഗോ **സബ്ബപുബ്ബഭാഗോ**. "സബ്ബേ സത്താ അവേരാ ഹോന്തൂ"തിആദിനാ ഹി ചിത്തസ്സ പട്ഠാനം ഉപട്ഠാനം **ഹിതഫരണം.** ഇതരം ഇതോ ഥോകം മഹന്തന്തി കത്വാ ഇദം **"ചൂളച്ഛരാസങ്ഘാതസുത്ത"**ന്തി വുത്തം. അച്ഛരാസങ്ഘാതോ വുച്ചതി അങ്ഗുലിഫോടനക്ഖണോ അക്ഖിനിമിസകാലോ, യോ ഏകസ്സ അക്ഖരസ്സ ഉച്ചാരണക്ഖണോ. തേനാഹ - **"ദ്വേ അങ്ഗുലിയോ പഹരിത്വാ സദ്ദകരണമത്ത"**ന്തി. **സബ്ബസത്താനം ഹിതഫരണചിത്ത**ന്തി സബ്ബേസമ്പി സത്താനം സമ്മദേവ ഹിതേസിതവസേന പവത്തചിത്തം. **ആവജ്ജേന്തോ ആസേവതീ**തി ഹിതേസിതവസേന ആവജ്ജേന്തോ. ആവജ്ജനേന ആഭുജന്തോപി ആസേവതി നാമ ഞാണവിപ്പയുത്തേന. **ജാനന്തോ**തി തഥാ ഞാണമത്തം ഉപ്പാദേന്തോപി. **പസ്സന്തോ**തി തഥാ ഞാണചക്ഖുനാ പച്ചക്ഖതോ വിയ വിപസ്സന്തോപി. **പച്ചവേക്ഖന്തോ**തി തമത്ഥം പതി പതി അവേക്ഖന്തോപി. **സദ്ധായ അധിമുച്ചന്തോ**തിആദി പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന വുത്തം. **അഭിഞ്ഞേയ്യ**ന്തിആദി ചതുസച്ചവസേന വുത്തം. സബ്ബമേവ ചേതം വിത്ഥാരതോ, സാമഞ്ഞേന ആസേവനദസ്സനമേവാതി ഇധാധിപ്പേതമേവ ആസേവനത്ഥം ദസ്സേതും - **"ഇധ പനാ"**തിആദി വുത്തം.

അരിത്തജ്ഝാനോതി അവിരഹിതജ്ഝാനോ. **അതുച്ഛജ്ഝാനോ**തി ഝാനേന അതുച്ഛോ. ചാഗോ വാ വേവചനന്തി ആഹ - **"അപരിച്ചത്തജ്ഝാനോ"**തി. **വിഹരതീ**തി പദസ്സ **വിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൫൪൦) ആഗതനയേന അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"വിഹരതീതി ഇരിയതീ"**തിആദിമാഹ. അയം പനേത്ഥ സദ്ദത്ഥോ - **വിഹരതീ**തി ഏത്ഥ **വി-**സദ്ദോ വിച്ഛേദത്ഥജോതനോ. **ഹരതീ**തി നേതി, പവത്തേതീതി അത്ഥോ, വിച്ഛിന്ദിത്വാ ഹരതി വിഹരതീതി വുത്തം ഹോതി. സോ ഹി ഏകം ഇരിയാപഥബാധനം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ അപരിപതന്തം അത്തഭാവം ഹരതി പവത്തേതി, തസ്മാ "വിഹരതീ"തി വുച്ചതി. **ഇരിയതീ**തി ഠാനനിസജ്ജാദികിരിയം കരോന്തോ പവത്തതി. **പവത്തതീ**തി ഠാനാദിസമങ്ഗീ ഹുത്വാ പവത്തതി. **പാലേതീ**തി ഏകം ഇരിയാപഥബാധനം ഇരിയാപഥന്തരേഹി രക്ഖന്തോ പാലേതി. **യപേതി യാപേതീ**തി തസ്സേവ

വേവചനം. ഏകഞ്ഹി ഇരിയാപഥബാധനം അഞ്ഞേന ഇരിയാപഥേന വിച്ഛിന്ദിത്വാ അപരിപതന്തം അത്തഭാവം പാലേന്തോ യപേതി യാപേതീതി വുച്ചതി. **ചരതീ**തി ഠാനനിസജ്ജാദീസു അഞ്ഞതരസമങ്ഗീ ഹുത്വാ പവത്തതി. **ഇമിനാ പദേനാ**തി "വിഹരതീ"തി ഇമിനാ പദേന.

ഇരിയാപഥവിഹാരോതി ഏത്ഥ ഇരിയനം പവത്തനം ഇരിയാ, കായപ്പയോഗോ കായികകിരിയാ. തസ്സാ പവത്തനൂപായഭാവതോ ഇരിയായ പഥോ ഇരിയാപഥോ, ഠാനനിസജ്ജാദി. ന ഹി ഠാനനിസജ്ജാദീഹി അവത്ഥാഹി വിനാ കിഞ്ചി കായികകിരിയം പവത്തേതും സക്കാ. ഠാനസമങ്ഗീ വാ ഹി കായേന കിഞ്ചി കരേയ്യ, ഗമനാദീസു അഞ്ഞതരസമങ്ഗീ വാ. വിഹരണം, വിഹരതി ഏതേനാതി വാ വിഹാരോ, ഇരിയാപഥോവ വിഹാരോ **ഇരിയാപഥവിഹാരോ,** സോ ച അത്ഥതോ ഠാനനിസജ്ജാദിആകാരപ്പവത്തോ ചതുസന്തതിരൂപപ്പബന്ധോ ഏവ. ഓവാദാനുസാസനീനം ഏകാനേകവാരാദിവിസിട്ഠോയേവ ഭേദോ, ന പന പരമത്ഥതോ തേസം നാനാകരണന്തി ദസ്സേതും - **"പരമത്ഥതോ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏസേ ഏകേ ഏകട്ഠേ**തിആദീസു ഏസോ ഏകോ ഏകത്ഥോതിആദിനാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

രട്ഠസ്സ , രട്ഠതോ വാ ലദ്ധോ പിണ്ഡോ രട്ഠപിണ്ഡോ. തേനാഹ - **"ഞാതിപരിവട്ടം പഹായാ"**തിആദി. തത്ഥ "അമ്ഹാകമേതേ"തി വിഞ്ഞായന്തീതി ഞാതീ, പിതാമഹപിതുപുത്താദിവസേന പരിവട്ടനട്ഠേന പരിവട്ടോ, ഞാതിയേവ പരിവട്ടോ **ഞാതിപരിവട്ടോ. ഥേയ്യപരിഭോഗോ നാമ** അനരഹസ്സ പരിഭോഗോ. ഭഗവതാ ഹി അത്തനോ സാസനേ സീലവതോ പച്ചയാ അനുഞ്ഞാതാ, ന ദുസ്സീലസ്സ. ദായകാനമ്പി സീലവതോ ഏവ പരിച്ചാഗോ, ന ദുസ്സീലസ്സ അത്തനോ കാരാനം മഹപ്ഫലഭാവസ്സ പച്ചാസീസനതോ. ഇതി സത്ഥാരാ അനനുഞ്ഞാതത്താ ദായകേഹി ച അപരിച്ചത്തത്താ സങ്ഘമജ്ഝേപി നിസീദിത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തസ്സ ദുസ്സീലസ്സ പരിഭോഗോ ഥേയ്യായ പരിഭോഗോ ഥേയ്യപരിഭോഗോ. ഇണവസേന പരിഭോഗോ **ഇണപരിഭോഗോ** പടിഗ്ഗാഹകതോ ദക്ഖിണാവിസുദ്ധിയാ അഭാവതോ ഇണം ഗഹേത്വാ പരിഭോഗോ വിയാതി അത്ഥോ.

ദാതബ്ബട്ഠേന ദായം, തം ആദിയന്തീതി ദായാദാ, പുത്താനമേതം അധിവചനം, തേസം ഭാവോ ദായജ്ജം, ദായജ്ജവസേന പരിഭോഗോ **ദായജ്ജപരിഭോഗോ,** പുത്തഭാവേന പരിഭോഗോതി വുത്തം ഹോതി. സേക്ഖാ ഹി ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ ഓരസപുത്താ, തേ പിതു സന്തകാനം ദായാദാ ഹുത്വാ തേ പച്ചയേ പരിഭുഞ്ജന്തി. കിം പന തേ ഭഗവതോ പച്ചയേ പരിഭുഞ്ജന്തി, ഉദാഹു ഗിഹീനന്തി? ഗിഹീഹി ദിന്നാപി ഭഗവതാ അനുഞ്ഞാതത്താ ഭഗവതോ സന്തകാ അനനുഞ്ഞാതേസു സബ്ബേന സബ്ബം പരിഭോഗാഭാവതോ, അനുഞ്ഞാതേസുയേവ ച പരിഭോഗസമ്ഭവതോ. **ധമ്മദായാദസുത്ത**ഞ്ചേത്ഥ സാധകം.

വീതരാഗാ ഏവ തണ്ഹായ ദാസബ്യം അതീതത്താ സാമിനോ ഹുത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തീതി ആഹ - **"ഖീണാസവസ്സ പരിഭോഗോ സാമിപരിഭോഗോ നാമാ"**തി. അവീതരാഗാനഞ്ഹി തണ്ഹാപരവസതായ പച്ചയപരിഭോഗേ സാമിഭാവോ നത്ഥി, തദഭാവേന വീതരാഗാനം തത്ഥ സാമിഭാവോ യഥാരുചിപരിഭോഗസമ്ഭവതോ. തഥാ ഹി തേ പടികൂലമ്പി അപ്പടികൂലാകാരേന, അപ്പടികൂലമ്പി പടികൂലാകാരേന, തദുഭയമ്പി വജ്ജേത്വാ

അജ്ഝുപേക്ഖനാകാരേന പച്ചയേ പരിഭുഞ്ജന്തി, ദായകാനഞ്ച മനോരഥം പൂരേന്തി. യോ പനായം സീലവതോ പച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗോ, സോ ഇണപരിഭോഗസ്സ പച്ചനീകത്താ ആണണ്യപരിഭോഗോ നാമ ഹോതി. യഥാ ഹി ഇണായികോ അത്തനോ രുചിയാ ഇച്ഛിതം ദേസം ഗന്തും ന ലഭതി, ഏവം ഇണപരിഭോഗയുത്തോ ലോകതോ നിസ്സരിതും ന ലഭതീതി തപ്പടിപക്ഖത്താ സീലവതോ പച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗോ "ആണണ്യപരിഭോഗോ"തി വുച്ചതി, തസ്മാ നിപ്പരിയായതോ ചതുപരിഭോഗവിനിമുത്തോ വിസുംയേവായം പരിഭോഗോതി വേദിതബ്ബോ. സോ ഇധ വിസും ന വുത്തോ, ദായജ്ജപരിഭോഗേയേവ വാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. സീലവാപി ഹി ഇമായ സിക്ഖായ സമന്നാഗതത്താ "സേഖോ"ത്വേവ വുച്ചതി. ഇമേസു പരിഭോഗേസു സാമിപരിഭോഗോ ദായജ്ജപരിഭോഗോ ച അരിയാനം പുഥുജ്ജനാനഞ്ച വട്ടതി, ഇണപരിഭോഗോ ന വട്ടതി. ഥേയ്യപരിഭോഗേ കഥായേവ നത്ഥി. കഥം പനേത്ഥ സാമിപരിഭോഗോ ദായജ്ജപരിഭോഗോ ച പുഥുജ്ജനാനം സമ്ഭവതി? ഉപചാരവസേന. യോ ഹി പുഥുജ്ജനസ്സപി സല്ലേഖപ്പടിപത്തിയം ഠിതസ്സ പച്ചയഗേധം പഹായ തത്ഥ അനുപലിത്തേന ചിത്തേന പരിഭോഗോ, സോ സാമിപരിഭോഗോ വിയ ഹോതി. സീലവതോ പന പച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗോ ദായജ്ജപരിഭോഗോ വിയ ഹോതി ദായകാനം മനോരഥസ്സ അവിരാധനതോ. കല്യാണപുഥുജ്ജനസ്സ പരിഭോഗേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി തസ്സ സേക്ഖസങ്ഗഹതോ. **സേക്ഖസുത്തം** (സം॰ നി॰ ൫.൧൩) ഹേതസ്സ അത്ഥസ്സ സാധകം.

ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോതി അച്ഛരാസങ്ഘാതമത്തമ്പി കാലം മേത്തചിത്തം ആസേവന്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ. **അമോഘോ രട്ഠപിണ്ഡപരിഭോഗോതി** "അയം പബ്ബജിതോ സമണോ ഭിക്ഖൂതി ആമിസം ദേന്താനം തായ മേത്താസേവനായ അത്തനോ സന്താനേ ദോസമലസ്സ വാ തദേകട്ഠാനഞ്ച പാപധമ്മാനം പബ്ബാജനതോ വൂപസമനതോ സംസാരേ ച ഭയസ്സ സമ്മാവ ഇക്ഖണതോ അജ്ഝാസയസ്സ അവിസംവാദനേനസ്സ അമോഘോ രട്ഠപിണ്ഡപരിഭോഗോ. **മഹട്ഠിയ**ന്തി മഹത്ഥികം മഹാപയോജനം. **മഹപ്ഫല**ന്തി വിപുലപ്ഫലം. **മഹാനിസംസ**ന്തി മഹാനിസ്സന്ദപ്ഫലം. **മഹാജുതിക**ന്തി മഹാനുഭാവം. **മഹാവിപ്ഫാര**ന്തി മഹാവിത്ഥാരം. ഏത്ഥ ച പഠമം കാരണം മേത്താസേവനായ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ സാമിആദിഭാവേന രട്ഠപിണ്ഡപരിഭോഗാരഹതാ, ദുതിയം പരേഹി ദിന്നസ്സ ദാനസ്സ മഹട്ഠിയഭാവകരണം. **കോ പന വാദോതി** മേത്തായ ആസേവനമത്തമ്പി ഏവംമഹാനുഭാവം, കോ പന വാദോ ബഹുലീകാരേ, ഏത്ഥ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീ"തി അത്ഥോ.

൫൪. ചതുത്ഥേ **ഉപ്പാദേതി വഡ്ഢേതീതി** ഏത്ഥ ഭാവനാസദ്ദസ്സ ഉപ്പാദനവഡ്ഢനത്ഥതാ പുബ്ബേ വുത്താ ഏവ.

൫൫. പഞ്ചമേ **ഇമേസു ദ്വീസൂതി** ചതുത്ഥപഞ്ചമേസു. "തതിയേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബ"ന്തി വത്വാ തഥാ വേദിതബ്ബതം ദസ്സേതും - **"യോ ഹി ആസേവതീ"**തിആദി വുത്തം. തേന ആസേവനാഭാവനാമനസികാരാനം അത്ഥവിസേസാഭാവമാഹ. യദി ഏവം സുത്തന്തസ്സ ദേസനാ കഥന്തി ആഹ - **"സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പനാ"**തിആദി. **യായ ധമ്മധാതുയാതി** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമാഹ. തേന ഹി ധമ്മാനം ആകാരഭേദം ഞത്വാ തദനുരൂപം

ഏകമ്പി ധമ്മം തഥാ വിഭജിത്വാ ഭഗവാ ദസ്സേതി. **തീഹി കോട്ഠാസേഹീ**തി ആസേവനാഭാവനാമനസികാരഭാഗേഹി. മേത്താ ഹി സബ്ബവത്ഥുനോ മേത്തായനവസേന ആനീതാ സേവനാ ആസേവനാ, തസ്സാ വഡ്ഢനാ ഭാവനാ, അവിസ്സജ്ജേത്വാ മനസി ഠപനം മനസികാരോ.

൭൬. ഛട്ഠേ **അനിയമിതവചനം** ''ഇമേ നാമാ''തി നിയമേത്വാ അവുത്തത്താ. **നിയമിതവചനം** ''അകുസലാ''തി സരൂപേനേവ വുത്തത്താ. **അസേസതോ പരിയാദിന്നാ ഹോന്തി** അപ്പകസ്സപി അകുസലഭാഗസ്സ അഗ്ഗഹിതസ്സ അഭാവതോ. അകുസലം ഭജന്തീതി **അകുസലഭാഗിയാ**. അകുസലപക്ഖേ ഭവാതി **അകുസലപക്ഖികാ**. തേനാഹ - **"അകുസലായേവാ"**തിആദി. **പഠമതരം ഗച്ഛതീ**തി പഠമതരം പവത്തതി, പഠമോ പധാനോ ഹുത്വാ വത്തതീതി അത്ഥോ. ഏകുപ്പാദാദിവസേന ഹി ഏകജ്ഝം പവത്തമാനേസു ചതൂസു അരൂപക്ഖന്ധേസു അയമേവ പഠമം ഉപ്പജ്ജതീതി ഇദം നത്ഥി, ലോകുത്തരമഗ്ഗേസു വിയ പന പഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ, ലോകിയധമ്മേസു മനിന്ദ്രിയസ്സ പുരേതരസ്സ ഭാവോ സാതിസയോതി **"സബ്ബേതേ മനോപുബ്ബങ്ഗമാ"**തി വുത്തം. തഥാ ഹി **അഭിധമ്മേപി** (ധ॰ സ॰ ൧) ''യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ''തി ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം ജേട്ഠം കത്വാ ദേസനാ പവത്താ. സുത്തേസുപി വുത്തം - ''മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ (ധ॰ പ॰ ൧, ൨), ഛദ്വാരാധിപതി രാജാ''തി (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.ബുദ്ധവഗ്ഗോ, ഏരകപത്തനാഗരാജവത്ഥു). തേനാഹ - **"ഏതേ ഹീ"**തിആദി. **തേസം മനോ ഉപ്പാദകോ**തി ച യദഗ്ഗേന മനോ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ജേട്ഠകോ ഹുത്വാ പവത്തതി, തദഗ്ഗേന തേ അത്താനം അനുവത്താപേന്തോ തേ തഥാ ഉപ്പാദേന്തോ നാമ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. അട്ഠകഥായം പന ചിത്തസ്സ ജേട്ഠകഭാവമേവ സന്ധായ രാജഗമനഞ്ഞായേന സഹുപ്പത്തിപി പഠമുപ്പത്തി വിയ കത്വാ വുത്താതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ. **അന്വദേവാ**തി ഏതേനേവ ചിത്തസ്സ ഖണവസേന പഠമുപ്പത്തിയാ അഭാവോ ദീപിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. തേനേവാഹ - **"ഏകതോയേവാതി അത്ഥോ"**തി.

൭൭. സത്തമേ **ചതുഭൂമകാപി കുസലാ ധമ്മാ കഥിതാ**തി ''യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ''തി അനവസേസപരിയാദാനതോ വുത്തം.

൭൮. അട്ഠമേ **ഇദ**ന്തി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന നിദ്ദേസോ, നിപാതപദം വാ ഏതം ''യദിദ''ന്തിആദീസു വിയാതി ആഹ - **"അയം പമാദോതി അത്ഥോ"**തി. **പമജ്ജനാകാരോ**തി പമാദാപത്തി. **ചിത്തസ്സ വോസ്സഗ്ഗോ**തി ഇമേസു ഏത്തകേസു ഠാനേസു സതിയാ അനിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ചിത്തസ്സ വോസ്സജ്ജനം സതിവിരഹോ. **വോസ്സഗ്ഗാനുപ്പദാന**ന്തി വോസ്സഗ്ഗസ്സ അനു അനു പദാനം പുനപ്പുനം വിസ്സജ്ജനം. **അസക്കച്ചകിരിയതാ**തി ഏതേസം ദാനാദീനം കുസലധമ്മാനം പവത്തനേ പുഗ്ഗലസ്സ വാ ദേയ്യധമ്മസ്സ വാ അസക്കച്ചകിരിയാ. സതതഭാവോ സാതച്ചം, സാതച്ചേന കിരിയാ സാതച്ചകിരിയാ, സായേവ സാതച്ചകിരിയതാ, ന സാതച്ചകിരിയതാ **അസാതച്ചകിരിയതാ. അനട്ഠിതകിരിയതാ**തി അനിട്ഠിതകിരിയതാ നിരന്തരം ന അനുട്ഠിതകിരിയതാ ച. **ഓലീനവുത്തിതാ**തി നിരന്തരകരണസങ്ഖാതസ്സ വിപ്ഫാരസ്സ അഭാവേന ഓലീനവുത്തിതാ. **നിക്ഖിത്തഛന്ദതാ**തി കുസലകിരിയായ വീരിയഛന്ദസ്സ നിക്ഖിത്തഭാവോ. **നിക്ഖിത്തധുരതാ**തി വീരിയധുരസ്സ ഓരോപനം, ഓസക്കിതമാനസതാതി അത്ഥോ. **അനധിട്ഠാന**ന്തി കുസലകരണേ അപ്പതിട്ഠിതഭാവോ.

അനനുയോഗോതി അനനുയുഞ്ജനം. കുസലധമ്മേസു ആസേവനാദീനം അഭാവോ **അനാസേവനാദയോ. പമാദോ**തി സരൂപനിദ്ദേസോ. **പമജ്ജനാ**തി ആകാരനിദ്ദേസോ. **പമജ്ജിതത്ത**ന്തി ഭാവനിദ്ദേസോ. **പരിഹായന്തീ**തി ഇമിനാ പമാദസ്സ സാവജ്ജതം ദസ്സേതി. തയിദം ലോകിയാനം വസേന, ന ലോകുത്തരാനന്തി ആഹ - **"ഉപ്പന്നാ...പേ॰... ഇദ"**ന്തിആദി.

൯൯. നവമേ ന പമജ്ജതി ഏതേനാതി **അപ്പമാദോ,** പമാദസ്സ പടിപക്ഖോ സതിയാ അവിപ്പവാസോ. അത്ഥതോ നിച്ചം ഉപട്ഠിതായ സതിയാ ഏതം നാമം. പമാദോ പന സതിയാ സതിസമ്പജഞ്ഞസ്സ വാ പടിപക്ഖഭൂതോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ - **"പമാദസ്സ പടിപക്ഖവസേന വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബോ"**തി.

൧൦൦. ദസമേ കുച്ഛിതം സീദതീതി കുസീതോ ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ, തസ്സ ഭാവോ **കോസജ്ജം,** ആലസിയന്തി അത്ഥോ.

അച്ഛരാസങ്ഘാതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. വീരിയാരമ്ഭാദിവഗ്ഗവണ്ണനാ

൬൮. സത്തമസ്സ പഠമേ വീരാനം കമ്മന്തി വീരിയം, വിധിനാ വാ ഈരയിതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി വീരിയം, തദേവ കുസലകിരിയായ പധാനട്ഠേന ആരമ്ഭോ **വീരിയാരമ്ഭോ**. ആരദ്ധവീരിയതാ പഗ്ഗഹിതവീരിയതാ പരിപുണ്ണവീരിയതാതി പച്ചേകം വീരിയതാസദ്ദോ യോജേതബ്ബോ.

൬൯. ദുതിയേ മഹതീ ഇച്ഛാ ഏതസ്സാതി മഹിച്ഛോ, തസ്സ ഭാവോ **മഹിച്ഛതാ**. മഹാവിസയോ ലോഭോ **മഹാലോഭോ** മഹന്താനം വത്ഥൂനം ബഹൂനഞ്ച അഭിഗിജ്ഝനതോ. **ഇതരീതരാ**തിആദിനാ പബ്ബജിതാനം ഉപ്പജ്ജനമഹിച്ഛതാ വുത്താ. **പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹീ**തിആദി ഗഹട്ഠാനം വസേന വുത്തം. **ഇച്ഛാ**തി സഭാവനിദ്ദേസോ. **ഇച്ഛാഗതാ**തി ഇച്ഛാപവത്താ. **മഹിച്ഛതാ**തി മഹാഇച്ഛതാ. അത്ഥതോ പനായം രാഗോ ഏവാതി വുത്തം - **"രാഗോ സാരാഗോ"**തിആദി.

൭൦. തതിയേ **അപ്പിച്ഛസ്സാ**തി ഏത്ഥ **അപ്പ**-സദ്ദോ അഭാവത്ഥോ "അപ്പാബാധോ ഹോതി അപ്പാതങ്കോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൩൭൮) വിയാതി ആഹ - **"അനിച്ഛസ്സാ"**തി. ലോകേ പാകടസ്സ ഹി അക്ഖിരോഗകുച്ഛിരോഗാദിഭേദസ്സ ആബാധസ്സ അഭാവം സന്ധായ "അപ്പാബാധോ"തി വുത്തം. ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"ഏത്ഥ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. ബ്യഞ്ജനം സാവസേസം വിയ പരിത്തകേപി അപ്പസദ്ദസ്സ ദിസ്സമാനത്താ. അത്ഥോ പന നിരവസേസോ സബ്ബസോ പച്ചയിച്ഛായ അഭാവസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തേനാഹ - **"ന ഹീ"**തിആദി.

ഇച്ഛായ അഭാവേനേവ അപ്പിച്ഛോ നാമ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം പകാരന്തരേന ദീപേതും - **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. **അത്രിച്ഛതാ** നാമ അത്ര അത്ര ഇച്ഛാ. അസന്തഗുണസമ്ഭാവനതായ പാപാ ലാമികാ നിഹീനാ ഇച്ഛാ **പാപിച്ഛതാ**. യായ പച്ചയുപ്പാദനത്ഥം അത്തനി വിജ്ജമാനഗുണേ സമ്ഭാവേതി, പച്ചയാനം പടിഗ്ഗഹണേ ച ന മത്തം ജാനാതി, അയം **മഹിച്ഛതാ. അസന്തഗുണസമ്ഭാവനതാ**തി അത്തനി അവിജ്ജമാനാനം ഗുണാനം വിജ്ജമാനാനം വിയ പരേസം പകാസനാ. **സന്തഗുണസമ്ഭാവനതാ**തി ഇച്ഛാചാരേ ഠത്വാ അത്തനി വിജ്ജമാനസീലധുതധമ്മാദിഗുണവിഭാവനാ. താദിസസ്സപി പടിഗ്ഗഹണേ അമത്തഞ്ഞുതാപി ഹോതി, സാപി അഭിധമ്മേ ആഗതായേവാതി സമ്ബന്ധോ. **ദുസ്സന്തപ്പയോ**തി ദുത്തപ്പയോ.

അതിലൂഖഭാവന്തി പത്തചീവരവസേന അതിവിയ ലൂഖഭാവം. തദസ്സ ദിസ്വാ മനുസ്സാ "അയം അമങ്ഗലദിവസോ , സുമ്ഭകസിനിദ്ധപത്തചീവരോ അയ്യോ പുബ്ബങ്ഗമോ കാതബ്ബോ"തി ചിന്തേത്വാ, "ഭന്തേ, ഥോകം ബഹി ഹോഥാ"തി ആഹംസു. **ഉമ്മുജ്ജീ**തി മനുസ്സാനം അജാനന്താനംയേവ പഥവിയം നിമുജ്ജിത്വാ ഗണ്ഹന്തോയേവ ഉമ്മുജ്ജി. യദി ഥേരോ "ഖീണാസവഭാവം ജാനന്തൂ"തി ഇച്ഛേയ്യ, ന നം മനുസ്സാ "ബഹി ഹോഥാ"തി വദേയ്യും, ഖീണാസവാനം പന തഥാചിത്തമേവ ന ഉപ്പജ്ജേയ്യ.

അപ്പിച്ഛതാപധാനം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനം ചതുബ്ബിധഇച്ഛാപഭേദം ദസ്സേത്വാ പുനപി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനേന ചതുബ്ബിധം ഇച്ഛാഭേദം ദസ്സേന്തോ **"അപരോപി**

ചതുബ്ബിധോ അപ്പിച്ഛോ"തിആദിമാഹ. **പച്ചയഅപ്പിച്ഛോ**തി പച്ചയേസു ഇച്ഛാരഹിതോ. **ധുതങ്ഗഅപ്പിച്ഛോ**തി ധുതഗുണസമ്ഭാവനായ ഇച്ഛാരഹിതോ. **പരിയത്തിഅപ്പിച്ഛോ**തി ബഹുസ്സുതസമ്ഭാവനായ ഇച്ഛാരഹിതോ. **അധിഗമഅപ്പിച്ഛോ**തി "അരിയോ"തി സമ്ഭാവനായ ഇച്ഛാരഹിതോ. **ദായകസ്സ വസ**ന്തി അപ്പം വാ യം ദാതുകാമോ ബഹും വാതി ദായകസ്സ ചിത്തസ്സ വസം, അജ്ഝാസയന്തി അത്ഥോ. **ദേയ്യധമ്മസ്സ വസ**ന്തി ദേയ്യധമ്മസ്സ അബഹുഭാവം. **അത്തനോ ഥാമ**ന്തി അത്തനോ പമാണം. യത്തകേന അത്ഥോ യാപേതി, തത്തകസ്സേവ ഗഹണം. **യദി ഹീ**തിആദി സങ്ഖേപതോ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ വിവരണം. **പമാണേനേവാ**തി യാപനപ്പമാണേനേവ.

ഏകഭിക്ഖുപി നാഞ്ഞാസീതി സോസാനികവത്തേ സമ്മദേവ വത്തിതത്താ ഏകോപി ഭിക്ഖു ന അഞ്ഞാസി. **അബ്ബോകിണ്ണ**ന്തി അവിച്ഛേദം. **ദുതിയോ മം ജാനേയ്യാ**തി ദുതിയോ സഹായഭൂതോപി യഥാ മം ജാനിതും ന സക്കുണേയ്യ, തഥാ സട്ഠി വസ്സാനി നിരന്തരം സുസാനേ വസാമി, തസ്മാ **അഹം അഹോ സോസാനികുത്തമോ. ഉപകാരോ ഹുത്വാ**തി ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാദീഹി പരിയത്തിധമ്മവസേന ഉപകാരോ ഹുത്വാ. **ധമ്മകഥായ ജനപദം ഖോഭേത്വാ**തി ലോമഹംസനസാധുകാരദാനചേലുക്ഖേപാദിവസേന സന്നിപതിതം ഇതരഞ്ച "കഥം നു ഖോ അപ്പം അയ്യസ്സ സന്തികേ ധമ്മം സോസ്സാമാ"തി കോലാഹലവസേന മഹാജനം ഖോഭേത്വാ? യദി ഥേരോ ബഹുസ്സുതഭാവം ജാനാപേതും ഇച്ഛേയ്യ, പുബ്ബേവ ജനപദം ഖോഭേന്തോ ധമ്മം കഥേയ്യ. **ഗതോ**തി "അയം സോ, യേന രത്തിയം ധമ്മകഥാ കതാ"തി ജാനനഭാവേന പരിയത്തിഅപ്പിച്ഛതായ പുരാരുണാവ ഗതോ.

തയോ കുലപുത്താ വിയാതി പാചീനവംസദായേ സാമഗ്ഗിവാസംവുട്ഠാ അനുരുദ്ധോ, നന്ദിയോ, കിമിലോതി ഇമേ തയോ കുലപുത്താ വിയ. ഏതേസുപി ഹി അനുരുദ്ധത്ഥേരേന ഭഗവതാ "അത്ഥി പന വോ അനുരുദ്ധാ ഏവം അപ്പമത്താനം ആതാപീനം പഹിതത്താനം വിഹരന്താനം ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ അലമരിയഞാണദസ്സനവിസേസോ അധിഗതോ ഫാസുവിഹാരോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൨൮) പുട്ഠേന "ഇധ പന മയം, ഭന്തേ, യാവദേവ ആകങ്ഖാമ, വിവിച്ചേവ കാമേഹി വിവിച്ച അകുസലേഹി ധമ്മേഹി സവിതക്കം സവിചാരം വിവേകജം പീതിസുഖം പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരാമാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൨൮) അനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തീസു ആരോചിതാസു ഇതരേ ഥേരാ ന ഇച്ഛിംസു. തഥാ ഹി തേ പക്കന്തേ ഭഗവതി ആയസ്മന്തം അനുരുദ്ധം ഏതദവോചും - "കിന്നു മയം ആയസ്മതോ അനുരുദ്ധസ്സ ഏവമാരോചിമ്ഹ 'ഇമാസഞ്ച ഇമാസഞ്ച വിഹാരസമാപത്തീനം മയം ലാഭിനോ'തി? യം നോ ആയസ്മാ അനുരുദ്ധോ ഭഗവതോ സമ്മുഖാപി ആസവാനം ഖയം പകാസേതീ"തി? ഘടീകാരോപി അത്തനോ അരിയഭാവേ കികിസ്സ രഞ്ഞോ ഭഗവതാ ആരോചിതേ ന അത്തമനോ അഹോസി? തേനാഹ - **"ഘടീകാരകുമ്ഭകാരോ വിയാ"**തി. **ഇമസ്മിം പനത്ഥേ**തി "യഥയിദം, ഭിക്ഖവേ, അപ്പിച്ഛതാ"തി വുത്തേ അപ്പിച്ഛതാസങ്ഖാതേ അത്ഥേ. **ബലവഅലോഭേനാ**തി ദള്ഹതരപ്പവത്തികേന അലോഭേന.

൬൩. ചതുത്ഥേ നത്ഥി ഏതസ്സ സന്തുട്ഠീതി അസന്തുട്ഠി, തസ്സ ഭാവോ **അസന്തുട്ഠിതാ**. തം പന സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ **"അസന്തുട്ഠോ പുഗ്ഗലേ...പേ॰...**

ലോഭോ"തി ആഹ. **സേവന്തസ്സാ**തിആദീനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി.

൩൧-൩൨. പഞ്ചമേ തുസ്സനം തുട്ഠി, സമം, സകേന, സന്തേന വാ തുട്ഠി ഏതസ്സാതി സന്തുട്ഠി, തസ്സ ഭാവോ **സന്തുട്ഠിതാ**. യസ്സ സന്തോസസ്സ അത്ഥിതായ ഭിക്ഖു "സന്തുട്ഠോ"തി വുച്ചതി, തം ദസ്സേന്തോ **"ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസേന സമന്നാഗതസ്സാ"**തി ആഹ - ചീവരാദികേ യത്ഥ കത്ഥചി കപ്പിയേ പച്ചയേ സന്തുസ്സനേന സമങ്ഗീഭൂതസ്സാതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഇതരം വുച്ചതി ഹീനം പണീതതോ അഞ്ഞത്താ, തഥാ പണീതമ്പി ഇതരം ഹീനതോ അഞ്ഞത്താ. അപേക്ഖാസിദ്ധാ ഹി ഇതരതാ. ഇതി യേന ധമ്മേന ഹീനേന വാ പണീതേന വാ ചീവരാദിപച്ചയേന സന്തുസ്സതി, സോ തഥാ പവത്തോ അലോഭോ **ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസോ,** തേന സമന്നാഗതസ്സ . യഥാലാഭം അത്തനോ ലാഭാനുരൂപം സന്തോസോ **യഥാലാഭസന്തോസോ**. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ലബ്ഭതീതി വാ ലാഭോ, യോ യോ ലാഭോ യഥാലാഭോ, തേന സന്തോസോ **യഥാലാഭസന്തോസോ. ബല**ന്തി കായബലം. **സാരുപ്പ**ന്തി ഭിക്ഖുനോ അനുച്ഛവികതാ.

യഥാലദ്ധതോ അഞ്ഞസ്സ അപത്ഥനാ നാമ സിയാ അപ്പിച്ഛതാപി പവത്തിആകാരോതി തതോ വിനിവേചിതമേവ സന്തോസസ്സ സരൂപം ദസ്സേന്തോ **"ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതീ"**തി ആഹ. തം പരിവത്തേത്വാ പകതിദുബ്ബലാദീനം ഗരുചീവരം അഫാസുഭാവാവഹം സരീരഖേദാവഹഞ്ച ഹോതീതി പയോജനവസേന ന അത്രിച്ഛതാദിവസേന തം പരിവത്തേത്വാ ലഹുകചീവരപരിഭോഗോ സന്തോസവിരോധി ന ഹോതീതി ആഹ - **"ലഹുകേന യാപേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതീ"**തി. മഹഗ്ഘചീവരം ബഹൂനി വാ ചീവരാനി ലഭിത്വാ താനി വിസ്സജ്ജേത്വാ തദഞ്ഞസ്സ ഗഹണം യഥാസാരുപ്പനയേ ഠിതത്താ ന സന്തോസവിരോധീതി ആഹ - **"തേസം...പേ...ധാരേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതീ"**തി. ഏവം സേസപച്ചയേസുപി യഥാസാരുപ്പനിദ്ദേസേ അപി-സദ്ദഗ്ഗഹണേ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. **മുത്തഹരീതക**ന്തി ഗോമുത്തപരിഭാവിതം, പൂതിഭാവേന വാ ഛഡ്ഡിതം ഹരീതകം. **ബുദ്ധാദീഹി വണ്ണിത**ന്തി അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠീസു ഭിക്ഖൂ നിയോജേതും "പൂതിമുത്തഭേസജ്ജം നിസ്സായ പബ്ബജ്ജാ"തിആദിനാ (മഹാവ. ൭൩, ൧൨൮) ബുദ്ധാദീഹി പസത്ഥം. **പരമസന്തുട്ഠോവ ഹോതി** പരമേന ഉക്കംസഗതേന സന്തോസേന സമന്നാഗതത്താ. **യഥാസാരുപ്പസന്തോസോവ അഗ്ഗോ**തി തത്ഥ തത്ഥ ഭിക്ഖു സാരുപ്പംയേവ നിസ്സായ സന്തുസ്സനവസേന പവത്തനതോ അഗ്ഗോ. ഛട്ഠസത്തമേസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

൩൮-൩൯. അട്ഠമനവമേസു ന സമ്പജാനാതീതി അസമ്പജാനോ, തസ്സ ഭാവോ **അസമ്പജഞ്ഞം**. വുത്തപ്പടിപക്ഖേന **സമ്പജഞ്ഞം** വേദിതബ്ബം.

൪൦. ദസമേ **പാപമിത്താ** ദേവദത്തസദിസാ. തേ ഹി ഹീനാചാരതായ, ദുക്ഖസ്സ വാ സമ്പാപകതായ "പാപാ"തി വുച്ചന്തി. **തേനാകാരേന പവത്താന**ന്തി യോ പാപമിത്തസ്സ ഖന്തി രുചി അധിമുത്തി തന്നിന്നതാതംസമ്പവങ്കതാദിആകാരോ, തേനാകാരേന പവത്താനം. **ചതുന്നം ഖന്ധാനമേവേതം നാമ**ന്തി ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം "പാപമിത്തതാ"തി ഏതം നാമം. യസ്മാ അസ്സദ്ധിയാദിപാപധമ്മസമന്നാഗതാ പുഗ്ഗലാ വിസേസതോ പാപാ പുഞ്ഞധമ്മവിമോക്ഖതായ, തേ യസ്സ മിത്താ സഹായാ, സോ

പാപമിത്തോ, തസ്സ ഭാവോ **പാപമിത്തതാ**. തേനാഹ - **“യേ തേ പുഗ്ഗലാ അസ്സദ്ധാ”**തിആദി.

വീരിയാരമ്ഭാദിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. കല്യാണമിത്താദിവഗ്ഗവണ്ണനാ

൭൧. അട്ഠമസ്സ പഠമേ ബുദ്ധാ, സാരിപുത്താദയോ വാ **കല്യാണമിത്താ. വുത്തപടിപക്ഖനയേനാ**തി "പാപമിത്തതാ"തി പദേ വുത്തസ്സ പടിപക്ഖനയേന.

൭൨-൭൩. ദുതിയേ **യോഗോ**തി സമങ്ഗീഭാവോ. **പയോഗോ**തി പയുഞ്ജനം പടിപത്തി. **അയോഗോ**തി അസമങ്ഗീഭാവോ. **അപ്പയോഗോ**തി അപ്പയുഞ്ജനം അപ്പടിപത്തി. **അനുയോഗേനാ**തി അനുയോഗഹേതു.

൭൪. ചതുത്ഥേ **ബുജ്ഝനകസത്തസ്സാ**തി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പടിവിജ്ഝനകപുഗ്ഗലസ്സ. **അങ്ഗഭൂതാ**തി തസ്സേവ പടിവേധസ്സ കാരണഭൂതാ. ഏത്ഥ ച ചത്താരി അരിയസച്ചാനി ബുജ്ഝതി, അഞ്ഞാണനിദ്ദായ വാപി ബുജ്ഝതീതി ബോധീതി ലദ്ധനാമോ അരിയസാവകോ ബുജ്ഝനകസത്തോ, തസ്സ ബുജ്ഝനകസത്തസ്സ. **ബോധിയാ**തി തസ്സാ ധമ്മസാമഗ്ഗിസങ്ഖാതായ ബോധിയാ. ബുജ്ഝനട്ഠേന ബോധിയോ, ബോധിയോ ഏവ സച്ചസമ്പടിബോധസ്സ അങ്ഗാതി വുത്തം. **"ബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"**തി. വിപസ്സനാദീനം കാരണാനം ബുജ്ഝിതബ്ബാനഞ്ച സച്ചാനം അനുരൂപം ബുജ്ഝനതോ **അനുബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ,** പടിമുഖം പച്ചക്ഖഭാവേന അഭിമുഖം ബുജ്ഝനതോ **പടിബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ,** സമ്മാ അവിപരീതതോ ബുജ്ഝനതോ **സമ്ബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ**തി ഏവം അത്ഥവിസേസദീപകേഹി ഉപസഗ്ഗേഹി **അനുബുജ്ഝന്തീ**തിആദി വുത്തം. ബോധിസദ്ദോ സബ്ബവിസേസയുത്തം ബുജ്ഝനസാമഞ്ഞേന സങ്ഗണ്ഹാതി. **ബോധായ സംവത്തന്തീ**തി ഇമിനാ തസ്സാ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ ബുജ്ഝനസ്സ ഏകന്തകാരണതം ദസ്സേതി. **ഏവം പനേതം പദം വിഭത്തമേവാ**തി വുത്തപ്പകാരേന ഏതം "ബോജ്ഝങ്ഗാ"തി (പടി॰ മ॰ ൨.൧൭) പദം നിദ്ദേസേ **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** വിഭത്തമേവ.

൭൫. പഞ്ചമേ **യാഥാവസരസഭൂമീ**തി യാഥാവതോ സകിച്ചകരണഭൂമി. **സാ**തി യാഥാവസരസഭൂമി. **വിപസ്സനാ**തി ബലവവിപസ്സനാ. കേചി "ഭങ്ഗഞാണതോ പട്ഠായാ"തി വദന്തി. വിപസ്സനായ പാദകജ്ഝാനേ ച സതിആദയോ ബോജ്ഝങ്ഗപക്ഖികാ ഏവ പരിയായബോധിപക്ഖിയഭാവതോ. **തത്ഥാ**തിആദി ചതുബ്ബിധാനം ബോജ്ഝങ്ഗാനം ഭൂമിവിഭാഗദസ്സനം.

൭൬. ഛട്ഠേ **തേസം അന്തരേ**തി തേസം ഭിക്ഖൂനം അന്തരേ. കാമം സങ്ഗീതിആരുള്ഹവസേന അപ്പകമിദം സുത്തപദം, ഭഗവാ പനേത്ഥ സന്നിപതിതപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം വിത്ഥാരികം കരോതീതി കത്വാ ഇദം വുത്തം - **"മഹതീ ദേസനാ ഭവിസ്സതീ"**തി. **ഗാമനിഗമാദികഥാ നത്ഥീ**തി തസ്സാ കഥായ അതിരച്ഛാനകഥാഭാവമാഹു . തഥാ ഹി സാ പുബ്ബേ ബഹുഞാതികം അഹോസി ബഹുപക്ഖം, ഇദാനി അപ്പഞാതികം അപ്പപക്ഖന്തി അനിച്ചതാമുഖേന നിയ്യാനികപക്ഖികാ ജാതാ. **ഏതായാ**തി യഥാവുത്തായ പരിഹാനിയാ. **പതികിട്ഠ**ന്തി നിഹീനം. **മമ സാസനേ**തി ഇദം കമ്മസ്സകതജ്ഝാനപഞ്ഞാനമ്പി വിസേസനമേവ. തദുഭയമ്പി ഹി ബാഹിരകാനം തപ്പഞ്ഞാദ്വയതോ സാതിസയമേവ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനം ദേസനായ ലദ്ധവിസേസതോ വിവട്ടൂപനിസ്സയതോ ച.

൭൭. സത്തമേ **തേസം ചിത്താചാരം ഞത്വാ**തി തഥാ കഥേന്താനം തേസം ഭിക്ഖൂനം തത്ഥ ഉപഗമനേന അത്തനോ ദേസനായ ഭാജനഭൂതം ചിത്തപ്പവത്തിം ഞത്വാ. **കമ്മസ്സകതാദീ**തി **ആദി**സദ്ദേന ഝാനപഞ്ഞാദീനം ചതുന്നമ്പി പഞ്ഞാനം ഗഹണം.

൭൮-൮൦. അട്ഠമാദീസു **ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവാ**തി ''യാ എസ മമ സാസനേ''തിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

കല്യാണമിത്താദിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮൧-൮൨. നവമേ വഗ്ഗേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

൧൦. ദുതിയപമാദാദിവഗ്ഗവണ്ണനാ

൯൮-൧൧൭. ദസമേ വഗ്ഗേ അജ്ഝത്തസന്താനേ ഭവം **അജ്ഝത്തികം**. അജ്ഝത്തസന്താനതോ ബഹിദ്ധാ ഭവം **ബാഹിരം. വുത്തപടിപക്ഖനയേനാ**തി ''അവിനാസായാ''തി ഏവമാദിനാ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. **ചതുക്കോടികേ**തി ''അനുയോഗോ അകുസലാനം , അനനുയോഗോ കുസലാനം, അനുയോഗോ കുസലാനം, അനനുയോഗോ അകുസലാന''ന്തി (അം॰ നി॰ ൧.൯൬) ഏവം പരിയോസാനസുത്തേ ആഗതനയം ഗഹേത്വാ ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമീ''തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൧.൧൧) ആഗതസുത്താനം സമഞ്ഞാ ജാതാ.

൧൩൦. സുത്തന്തനയേ യഥാചോദനാ സംകിലേസധമ്മാനം വിപരിയേസനം, തംതംധമ്മകോട്ഠാസാനഞ്ച ഊനതോ അധികതോ ച പവേദനം **അധമ്മം ധമ്മോതി ദീപനം**. തേസംയേവ പന അവിപരീതതോ അനൂനാധികതോ ച പവേദനം **ധമ്മം ധമ്മോതി ദീപനം**. ഏവം വിനയപ്പടിപത്തിയാ അയഥാവിധിപ്പവേദനം **അധമ്മം ധമ്മോതി ദീപനം**. യഥാവിധിപ്പവേദനം **ധമ്മം ധമ്മോതി ദീപനം**. സുത്തന്തനയേന പഞ്ചവിധോ സംവരവിനയോ പഹാനവിനയോ ച **വിനയോ,** തപ്പടിപക്ഖേന **അവിനയോ**. വിനയനയേന വത്ഥുസമ്പദാദിനാ യഥാവിധിപ്പടിപത്തി ഏവ വിനയോ, തബ്ബിപരിയായേന അവിനയോ വേദിതബ്ബോ. **തിംസ നിസ്സഗ്ഗിയാ പാചിത്തിയാ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദ്യത്ഥോ. തേന ദ്വേനവുതി പാചിത്തിയാ, ചത്താരോ പാടിദേസനിയാ, സത്ത അധികരണസമഥാതി ഇമേസം സങ്ഗഹോ. **ഏകതിംസ നിസ്സഗ്ഗിയാ**തി ഏത്ഥ ''തേനവുതി പാചിത്തിയാ''തിആദിനാ വത്തബ്ബം. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അധിഗന്തബ്ബതോ **അധിഗമോ,** മഗ്ഗഫലാനി. നിബ്ബാനം പന അന്തരധാനാഭാവതോ ഇധ ന ഗയ്ഹതി. പടിപജ്ജനം **പടിപത്തി,** സിക്ഖത്തയസമായോഗോ. പടിപജ്ജിതബ്ബതോ വാ **പടിപത്തി**. പരിയാപുണിതബ്ബതോ **പരിയത്തി,** പിടകത്തയം. മഗ്ഗഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാപി തതിയവിജ്ജാഛളഭിഞ്ഞാ വിജ്ജാഭിഞ്ഞാസാമഞ്ഞതോ **''തിസ്സോ വിജ്ജാ ഛ അഭിഞ്ഞാ''**തി പുനപി ഗഹിതാ. **തതോ പരം ഛ അഭിഞ്ഞാ**തി വസ്സസഹസ്സതോ പരം ഛ അഭിഞ്ഞാ നിബ്ബത്തേതും സക്കോന്തി, ന പടിസമ്ഭിദാതി അധിപ്പായോ. **തതോ**തി അഭിഞ്ഞാകാലതോ പച്ഛാ. **താ**തി അഭിഞ്ഞായോ. പുബ്ബഭാഗേ ഝാനസിനേഹാഭാവേന കേവലായ വിപസ്സനായ ഠത്വാ അഗ്ഗഫലപ്പത്താ **സുക്ഖവിപസ്സകാ** നാമ, മഗ്ഗക്ഖണേ പന ''ഝാനസിനേഹോ നത്ഥീ''തി ന വത്തബ്ബോ ''സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ''തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൭൦) വചനതോ. **പച്ഛിമകസ്സാ**തി സബ്ബപച്ഛിമസ്സ. കിഞ്ചാപി അരിയോ അപരിഹാനധമ്മോ , സോതാപന്നസ്സ പന ഉദ്ധം ജീവിതപരിയാദാനാ അധിഗതധമ്മോ ഉപ്പന്നോ നാമ നത്ഥി, പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ അസതി യാവ ഉപരിവിസേസം നിബ്ബത്തേതും ന സക്കോന്തി, താവ അധിഗമസ്സ അസമ്ഭവോ ഏവാതി ആഹ - **''സോതാപന്നസ്സ...പേ॰... നാമ ഹോതീ''**തി. തസ്സിദം മനുസ്സലോകവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ന ചോദേന്തീതി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം വിജ്ജമാനം ദോസം ജാനന്താപി ന ചോദേന്തി ന സാരേന്തി. **അകുക്കുച്ചകാ ഹോന്തീ**തി കുക്കുച്ചം ന ഉപ്പാദേന്തി. ''അസക്കച്ചകാരിനോ ഹോന്തീ''തി ച പഠന്തി, സാഥലികതായ സിക്ഖാസു

അസക്കച്ചകാരിനോ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **ഭിക്ഖൂനം സതേപി സഹസ്സേപി ധരമാനേ**തി ഇദം ബാഹുല്ലവസേന വുത്തം. അന്തിമവത്ഥുഅനജ്ഝാപന്നേസു കതിപയമത്തേസുപി ഭിക്ഖൂസു ധരന്തേസു, ഏകസ്മിം വാ ധരന്തേ പടിപത്തി അനന്തരഹിതാ ഏവ നാമ ഹോതി. തേനേവാഹ - **"പച്ഛിമകസ്സ...പേ॰... അന്തരഹിതാ ഹോതീ"**തി.

അന്തേവാസികേ ഗഹേതുന്തി അന്തേവാസികേ സങ്ഗഹേതും. **അത്ഥവസേനാ**തി അട്ഠകഥാവസേന. **മത്ഥകതോ പട്ഠായാ**തി ഉപരിതോ പട്ഠായ. **ഉപോസഥക്ഖന്ധകമത്ത**ന്തി വിനയമാതികാപാളിമാഹ. ആളവകപഞ്ഹാദീനം വിയ ദേവേസു പരിയത്തിയാ പവത്തി അപ്പമാണന്തി ആഹ - **"മനുസ്സേസൂ"**തി.

ഓട്ഠട്ഠിവണ്ണന്തി ഓട്ഠാനം അട്ഠിവണ്ണം, ദന്തകസാവം ഏകം വാ ദ്വേ വാ വാരേ രജിത്വാ ദന്തവണ്ണം കത്വാ ധാരേന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **കേസേസു വാ അല്ലീയാപേന്തീ**തി തേന കാസാവഖണ്ഡേന കേസേ ബന്ധന്താ അല്ലീയാപേന്തി. ഭിക്ഖുഗോത്തസ്സ അഭിഭവനതോ വിനാസനതോ **ഗോത്രഭുനോ**. അഥ വാ ഗോത്തം വുച്ചതി സാധാരണം നാമം, മത്തസദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ, തസ്മാ "സമണാ"തി ഗോത്തമത്തം അനുഭവന്തി ധാരേന്തീതി **ഗോത്രഭുനോ,** നാമമത്തസമണാതി അത്ഥോ. കാസാവഗതകണ്ഠതായ, കാസാവഗ്ഗഹണഹേതുഉപ്പജ്ജനകസോകതായ വാ **കാസാവകണ്ഠാ. സങ്ഘഗത**ന്തി സങ്ഘം ഉദ്ദിസ്സ ദിന്നത്താ സങ്ഘഗതം. **തം സരീര**ന്തി തം ധാതുസരീരം.

തേനേവാതി പരിയത്തിഅന്തരധാനമൂലകത്താ ഏവ ഇതരഅന്തരധാനസ്സ. സക്കോ ദേവരാജാ ഛാതകഭയേ പരതീരഗമനായ ഭിക്ഖൂ ഉസ്സുക്കമകാസീതി അധിപ്പായോ. **നേ**തി ഉഭയേപി പംസുകൂലികത്ഥേരേ ധമ്മകഥികത്ഥേരേ ച. **ഥേരാ**തി തത്ഥ ഠിതാ സക്ഖിഭൂതാ ഥേരാ. ധമ്മകഥികത്ഥേരാ **"യാവ തിട്ഠന്തി സുത്തന്താ...പേ॰... യോഗക്ഖേമാ ന ധംസതീ"**തി ഇദം സുത്തം ആഹരിത്വാ **"സുത്തന്തേ രക്ഖിതേ സന്തേ, പടിപത്തി ഹോതി രക്ഖിതാ"**തി ഇമിനാ വചനേന പംസുകൂലികത്ഥേരേ അപ്പടിഭാനേ അകംസു . ഇദാനി പരിയത്തിയാ അനന്തരധാനമേവ ഇതരേസം അനന്തരധാനഹേതൂതി ഇമമത്ഥം ബ്യതിരേകതോ അന്വയതോ ച ഉപമാഹി വിഭാവേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദുതിയപമാദാദിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛ്ൻ-ഛ്൦. ഏകാദസമദ്വാദസമവഗ്ഗാ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഏവ.

൧൩. ഏകപുഗ്ഗലവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൭൦. ഏകപുഗ്ഗലസ്സാതി ഏകപുഗ്ഗലവഗ്ഗസ്സ. തേനാഹ - **"പഠമേ"**തി. **ഏകോ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ, തതോ ഏവ **ദുതിയാദിപടിക്ഖേപത്ഥോ**. പധാനാസഹായത്ഥോപി ഏകസദ്ദോ ഹോതീതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"ഗണനപരിച്ഛേദോ"**തി ആഹ. സമ്മുതിയാ ദേസനാ **സമ്മുതിദേസനാ**. പരമത്ഥസ്സ ദേസനാ **പരമത്ഥദേസനാ. തത്ഥാ**തി സമ്മുതിപരമത്ഥദേസനാസു, ന സമ്മുതിപരമത്ഥേസു. തേനാഹ - **"ഏവരൂപാ സമ്മുതിദേസനാ, ഏവരൂപാ പരമത്ഥദേസനാ"**തി. തത്രിദം സമ്മുതിപരമത്ഥാനം ലക്ഖണം - യസ്മിം ഭിന്നേ, ബുദ്ധിയാ വാ അവയവവിനിബ്ഭോഗേ കതേ ന തംസമഞ്ഞാ, സാ ഘടപടാദിപ്പഭേദാ സമ്മുതി, തബ്ബിപരിയായേന പരമത്ഥാ. ന ഹി കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവേ സോ നയോ ലബ്ഭതി. തത്ഥ രൂപാദിധമ്മസമൂഹം സന്താനവസേന പവത്തമാനം ഉപാദായ പുഗ്ഗലവോഹാരോതി **പുഗ്ഗലോതി സമ്മുതിദേസനാ**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഉപ്പാദവയവന്തോ സഭാവധമ്മാ ന നിച്ചാതി അനിച്ചാതി ആഹ - **"അനിച്ചന്തി പരമത്ഥദേസനാ"**തി. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. നനു ഖന്ധദേസനാപി സമ്മുതിദേസനാവ. രാസട്ഠോ വാ ഹി ഖന്ധട്ഠോ കോട്ഠാസട്ഠോ വാതി? സച്ചമേതം, അയം പന ഖന്ധസമഞ്ഞാ ഫസ്സാദീസു പവത്തതജ്ജാപഞ്ഞത്തി വിയ പരമത്ഥസന്നിസ്സയാ തസ്സ ആസന്നതരാ, പുഗ്ഗലസമഞ്ഞാദയോ വിയ ന ദൂരേതി പരമത്ഥസങ്ഗഹാ വുത്താ. ഖന്ധസീസേന വാ തദുപാദാനസഭാവധമ്മാ ഏവ ഗഹിതാ. നനു ച സഭാവധമ്മാ സബ്ബേപി സമ്മുതിമുഖേനേവ ദേസനം ആരോഹന്തി, ന സമുഖേനാതി സബ്ബാപി ദേസനാ സമ്മുതിദേസനാവ സിയാതി? നയിദമേവം, ദേസേതബ്ബധമ്മവിഭാഗേന ദേസനാവിഭാഗസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ന ഹി സദ്ദോ കേനചി പവത്തിനിമിത്തേന വിനാ അത്ഥം പകാസേതീതി.

സമ്മുതിവസേന ദേസനം സുത്വാതി "ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ അത്തന്തപോ ഹോതി അത്തപരിതാപാനുയോഗമനുയുത്തോ"തിആദിനാ (പു॰ പ॰ ൧൭൪) സമ്മുതിമുഖേന പവത്തിതദേസനം സുതമയഞാണുപ്പാദവസേന സുത്വാ. **അത്ഥം പടിവിജ്ഝിത്വാ**തി തദനുസാരേന ചതുസച്ചസങ്ഖാതം അത്ഥം സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗപഞ്ഞായ പടിവിജ്ഝിത്വാ. **മോഹം പഹായാ**തി തദേകട്ഠകിലേസേഹി സദ്ധിം അനവസേസം മോഹം പജഹിത്വാ. **വിസേസന്തി** അഗ്ഗഫലനിബ്ബാനസങ്ഖാതം വിസേസം. **തേസന്തി** താദിസാനം വേനേയ്യാനം. **പരമത്ഥവസേനാ**തി "പഞ്ചിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ഇന്ദ്രിയാനീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൪൭൧-൪൭൩ ആദയോ) പരമത്ഥധമ്മവസേന. സേസം അനന്തരനയേ വുത്തസദിസമേവ.

തത്രാതി തസ്സം സമ്മുതിവസേന പരമത്ഥവസേന ച ദേസനായം. **ദേസഭാസാകുസലോ**തി നാനാദേസഭാസാസു കുസലോ. **തിണ്ണം വേദാനന്തി** നിദസ്സനമത്തം, തിണ്ണം വേദാനം സിപ്പുഗ്ഗഹണട്ഠാനാനമ്പീതി അധിപ്പായോ. തേനേവ സിപ്പുഗ്ഗഹണം പരതോ വക്ഖതി. സിപ്പാനി വാ വിജ്ജാട്ഠാനഭാവേന വേദന്തോഗധാനി കത്വാ "തിണ്ണം വേദാന"ന്തി വുത്തം. **കഥേതബ്ബഭാവേന ഠിതാനി,** ന കത്ഥചി സന്നിചിതഭാവേനാതി വേദാനമ്പി കഥേതബ്ബഭാവേനേവ ഠാനം ദീപേന്തോ "ഗുഹാ തീണി നിഹിതാ ന ഗയ്ഹന്തീ"തിആദിമിച്ഛാവാദം പടിക്ഖിപതി. നാനാവിധാ ദേസഭാസാ ഏതേസന്തി **നാനാദേസഭാസാ**.

പരമോ ഉത്തമോ അത്ഥോ **പരമത്ഥോ,** ധമ്മാനം യഥാഭൂതസഭാവോ. ലോകസങ്കേതമത്തസിദ്ധാ **സമ്മുതി**. യദി ഏവം കഥം സമ്മുതികഥായ സച്ചതാതി ആഹ - **"ലോകസമ്മുതികാരണാ"**തി, ലോകസമഞ്ഞം നിസ്സായ പവത്തനതോതി അത്ഥോ. ലോകസമഞ്ഞാ ഹി അഭിനിവേസേന വിഞ്ഞേയ്യാ, നാഞ്ഞാപനാ ഏകച്ചസ്സ സുതസ്സ സാവനാ വിയ ന മുസാ അനതിധാവിതബ്ബതോ തസ്സാ. തേനാഹ ഭഗവാ - "ജനപദനിരുത്തിം നാഭിനിവേസേയ്യ, സമഞ്ഞം നാതിധാവയേ"തി. **ധമ്മാനന്തി** സഭാവധമ്മാനം. **ഭൂതകാരണാ**തി യഥാഭൂതകാരണാ യഥാഭൂതം നിസ്സായ പവത്തനതോ. **സമ്മുതിം വോഹരന്തസ്സാ**തി "പുഗ്ഗലോ, സത്തോ"തിആദിനാ ലോകസമഞ്ഞം കഥേന്തസ്സ.

ഹിരോത്തപ്പദീപനത്ഥന്തി ലോകപാലനകിച്ചേ ഹിരോത്തപ്പധമ്മേ കിച്ചതോ പകാസേതും. തേസഞ്ഹി കിച്ചം സത്തസന്താനേ ഏവ പാകടം ഹോതീതി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ കഥായ

തം വത്തബ്ബം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. യസ്മിഞ്ഹി ചിത്തുപ്പാദേ കമ്മം ഉപ്പന്നം, തംസന്താനേ ഏവ തസ്സ ഫലസ്സ ഉപ്പത്തി **കമ്മസ്സകതാ**. ഏവഞ്ഹി കതവിഞ്ഞാണനാസോ അകതാഗമോ ച നത്ഥീതി സാ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ഏവ ദേസനായ ദീപേതബ്ബാ. തേഹി സത്തേഹി കാതബ്ബപുഞ്ഞകിരിയാ **പച്ചത്തപുരിസകാരോ**. സോപി സന്താനവസേന നിട്ഠപേതബ്ബതോ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ഏവ കഥായ ദീപേതബ്ബോ. **ആനന്തരിയദീപനത്ഥ**ന്തി ചുതിഅനന്തരം ഫലം അനന്തരം നാമ, തസ്മിം അനന്തരേ നിയുത്താനി തംനിബ്ബത്തനേന അനന്തരകരണസീലാനി, അനന്തരകരണപയോജനാനി വാതി **ആനന്തരിയാനി,** മാതുഘാതാദീനി, തേസം ദീപനത്ഥം. താനിപി ഹി സന്താനവസേന നിട്ഠപേതബ്ബതോ "മാതരം ജീവിതാ വോരോപേതീ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൩) പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ഏവ കഥായ ദീപേതബ്ബാനി, തഥാ "സോ മേത്താസഹഗതേന ചേതസാ ഏകം ദിസം ഫരിത്വാ വിഹരതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൫൫൬; ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൧.൭൭; ൨.൩൦൯; ൩.൨൩൦; വിഭ॰ ൬൪൨-൬൪൩) "സോ അനേകവിഹിതം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി ഏകമ്പി ജാതി"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪-൨൪൫; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൮, ൩൮൪, ൪൩൧; പാരാ॰ ൧൨), "അത്ഥി ദക്ഖിണാ ദായകതോ വിസുജ്ഝതി, നോ പടിഗ്ഗാഹകതോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൮൧) ച പവത്താ **ബ്രഹ്മവിഹാരപുബ്ബേനിവാസദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാ** പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനാ ഏവ കത്വാ ദീപേതബ്ബാ സത്തസന്താനവിസയത്താ. "അട്ഠ പുരിസപുഗ്ഗലാ (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ന സമയവിമുത്തോ പുഗ്ഗലോ"തിആദിനാ (പു॰ പ॰ ൨) ച പരമത്ഥകഥം കഥേന്തോപി ലോകസമ്മുതിയാ അപ്പഹാനത്ഥം പുഗ്ഗലകഥം കഥേതി. ഏതേന വുത്താവസേസായ കഥായ പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനഭാവേ പയോജനം സാമഞ്ഞവസേന സങ്ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. കാമഞ്ചേതം സബ്ബം അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാനം വസേന വുത്തം, പരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാനമ്പി പന ഏവം ദേസനാ സുഖാവഹാ ഹോതി.

ഏകപുഗ്ഗലോതി വിസിട്ഠസമാചാരാപസ്സയവിരഹിതോ ഏകപുഗ്ഗലോ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സീലാദിഗുണേന സദേവകേ ലോകേ വിസിട്ഠോ നാമ കോചി നത്ഥി, തഥാ സദിസോപി സമാനകാലേ. തേനാഹ - "ന ഇമസ്മിം ലോകേ പരസ്മിം വാ പന ബുദ്ധേന സേട്ഠോ സദിസോ ച വിജ്ജതീ"തി (വി॰ വ॰ ൧൦൪൭; കഥാ॰ ൭൯൯), തസ്മാ സദിസോപി കോചി നത്ഥി. ഹീനോപി അപസ്സയഭൂതോ നത്ഥേവ. തേന വുത്തം - "വിസിട്ഠസമാചാരാപസ്സയവിരഹിതോ ഏകപുഗ്ഗലോ"തി. യേ ച സീലാദിഗുണേഹി നത്ഥി ഏതേസം സമാതി അസമാ, പുരിമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ. തേഹി സമോ മജ്ഝേ ഭിന്നസുവണ്ണനേക്ഖം വിയ നിബ്ബിസിട്ഠോതി അസമസമട്ഠേനപി ഏകപുഗ്ഗലോ അഞ്ഞസ്സ താദിസസ്സ അഭാവാ. തേന വുത്തം - **"അസദിസട്ഠേനാ"**തിആദി.

സത്തലോകോ അധിപ്പേതോ സത്തനികായേ ഉപ്പജ്ജനതോ. **മനുസ്സലോകേ ഏവ ഉപ്പജ്ജതി** ദേവബ്രഹ്മലോകാനം ബുദ്ധാനം ഉപ്പത്തിയാ അനോകാസഭാവതോ. കാമദേവലോകേ താവ നുപ്പജ്ജതി ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ അട്ഠാനഭാവതോ തഥാ അനച്ഛരിയഭാവതോ. അച്ഛരിയധമ്മാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ. തേസം സാ അച്ഛരിയധമ്മതാ ദേവത്തഭാവേ ഠിതാനം ലോകേ ന പാകടാ ഹോതി യഥാ മനുസ്സഭൂതാനം. ദേവഭൂതേ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ ദിസ്സമാനം ബുദ്ധാനുഭാവം ദേവാനുഭാവതോവ ലോകേ ദഹതി, ന ബുദ്ധാനുഭാവതോ. തഥാ സതി "അയം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ"തി നാധിമുച്ചതി ന സമ്പസീദതി, ഇസ്സരകുത്തഗ്ഗാഹം ന വിസ്സജ്ജേതി, ദേവത്തഭാവസ്സ ച ചിരകാലാവട്ഠാനതോ ഏകച്ചസസ്സതവാദതോ ന പരിമുച്ചതി. **ബ്രഹ്മലോകേ നുപ്പജ്ജതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സത്താനം താദിസഗ്ഗാഹവിനിമോചനത്ഥഞ്ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ മനുസ്സസുഗതിയംയേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ദേവസുഗതിയം. യസ്മാ ഇമം ചക്കവാളം മജ്ഝേ കത്വാ ഇമിനാ സദ്ധിം ചക്കവാളാനം ദസസഹസ്സസ്സേവ ജാതിക്ഖേത്തഭാവോ ദീപിതോ ഇതോ അഞ്ഞസ്സ ബുദ്ധാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനസ്സ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ ആഗതട്ഠാനസ്സ അഭാവതോ. തസ്മാ വുത്തം - **"ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി.

ഇധ ഉപ്പജ്ജന്തോപി കസ്മാ ജമ്ബുദീപേ ഏവ ഉപ്പജ്ജതി, ന സേസദീപേസൂതി? കേചി താവ ആഹു - "യസ്മാ പഥവിയാ നാഭിഭൂതാ ബുദ്ധഭാവസഹാ അചലട്ഠാനഭൂതാ ബോധിമണ്ഡഭൂമി ജമ്ബുദീപേ ഏവ , തസ്മാ ജമ്ബുദീപേ ഏവ ഉപ്പജ്ജതീ"തി. ഏതേനേവ "തത്ഥ മജ്ഝിമദേസേ ഏവ ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഏതമ്പി സംവണ്ണിതന്തി ദട്ഠബ്ബം തഥാ ഇതരേസമ്പി അവിജഹിതട്ഠാനാനം തത്ഥേവ ലബ്ഭനതോ. യസ്മാ പുരിമബുദ്ധാനം

മഹാബോധിസത്താനം പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ച നിബ്ബത്തിയാ സാവകബോധിസത്താനം സാവകബോധിയാ അഭിനീഹാരോ സാവകപാരമിയാ സമ്ഭരണപരിപാചനഞ്ച ബുദ്ധക്ഖേത്തഭൂതേ ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ ജമ്ബുദീപേ ഏവ ഇജ്ഝതി, ന അഞ്ഞത്ഥ. വേനേയ്യജനവിനയനത്ഥോ ച ബുദ്ധുപ്പാദോ, തസ്മാ അഗ്ഗസാവകമഹാസാവകാദിവേനേയ്യവിസേസാപേക്ഖായ ഇമസ്മിം ജമ്ബുദീപേ ഏവ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്തന്തി, ന സേസദീപേസു. അയഞ്ച നയോ സബ്ബബുദ്ധാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോതി തേസം ഉത്തമപുരിസാനം തത്ഥേവ ഉപ്പത്തി സമ്പത്തിചക്കാനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപനിസ്സയതായ ദട്ഠബ്ബാ. തേന വുത്തം - **അട്ഠകഥായം** "തീസു ദീപേസു ബുദ്ധാ ന നിബ്ബത്തന്തി, ജമ്ബുദീപേ ഏവ നിബ്ബത്തന്തീതി ദീപം പസ്സീ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨൭ അവിദൂരേനിദാനകഥാ).

ഉഭയമ്പിദം വിപ്പകതവചനമേവ ഉപ്പാദകിരിയായ വത്തമാനകാലികത്താ. **ഉപ്പജ്ജമാനോ**തി വാ ഉപ്പജ്ജിതും സമത്ഥോ. സത്തിഅത്ഥോ ചായം **മാന**-സദ്ദോ. യാവതാ ഹി സാമത്ഥിയേന മഹാബോധിസത്താനം ചരിമഭവേ ഉപ്പത്തി ഇച്ഛിതബ്ബാ, തത്ഥകേന ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭൂതേന പരിപുണ്ണേന സമന്നാഗതോതി അത്ഥോ. **ഭേദോ**തി വിസേസോ. തമേവ ഹി തിവിധം വിസേസം ദസ്സേതും - **"ഏസ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതസ്സ മഹാഭിനീഹാരസ്സ സിദ്ധകാലതോ പട്ഠായ മഹാബോധിസത്തോ ബുദ്ധഭാവായ നിയതഭാവപ്പത്തതായ ബോധിസമ്ഭാരപടിപദം പടിപജ്ജമാനോ യഥാവുത്തസാമത്ഥിയയോഗേന ഉപ്പജ്ജമാനോ നാമാതി അത്ഥോ ഉപ്പാദസ്സ ഏകന്തികത്താ. **പരിയേസന്തോ**തി വിചിനന്തോ. **പരിപക്കഗതേ ഞാണേ**തി ഇമിനാ തതോ പുബ്ബേ ഞാണസ്സ അപരിപക്കതായ ഏവ ലദ്ധാവസരായ കമ്മപിലോതിയാ വസേന ബോധിസത്തോ തഥാ മഹാപധാനം പദഹീതി ദസ്സേതി. **അരഹത്തഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നോ നാമ** "ഉപ്പന്നോ ഹോതീ"തി വത്തബ്ബത്താ. **ആഗതോവ നാമ** ഹേതുസമ്പദായ സമ്മദേവ നിപ്ഫന്നത്താ.

ഹിതത്ഥായാതി ലോകിയലോകുത്തരസ്സ ഹിതസ്സ സിദ്ധിയാ. **സുഖത്ഥായാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **തസ്സാ**തി തസ്സ സത്തലോകസ്സ. സോ പനായം സത്തലോകോ യേന അനുക്കമേന ധമ്മാഭിസമയം പാപുണി, തം തേനേവ അനുക്കമേന ദസ്സേന്തോ **"മഹാബോധിമണ്ഡേ"**തിആദിമാഹ. **യാവജ്ജദിവസാ**തി ഏത്ഥ **അജ്ജ**-സദ്ദേന സാസനസ്സ അവട്ഠാനകാലം വദതി. **ദേവമനുസ്സാന**ന്തി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോതി ദസ്സേതും - **"ന കേവല"**ന്തിആദി വുത്തം. **ഏതേസമ്പീ**തി നാഗസുപണ്ണാദീനമ്പി.

അയം പുച്ഛാതി ഇമിനാ "കതമോ"തി പദസ്സ സാമഞ്ഞതോ പുച്ഛാഭാവോ ദസ്സിതോ, ന വിസേസതോതി തസ്സ പുച്ഛാവിസേസഭാവഞാപനത്ഥം **മഹാനിദ്ദേസേ** (മഹാനി॰ ൧൫൦) ആഗതാ സബ്ബാപി പുച്ഛാ അത്ഥുദ്ധാരനയേന ദസ്സേതി **"പുച്ഛാ ച നാമേസാ"**തിആദിനാ. അദിട്ഠം ജോതീയതി ഏതായാതി **അദിട്ഠജോതനാ**. ദിട്ഠം സംസന്ദീയതി ഏതായാതി **ദിട്ഠസംസന്ദനാ**. സംസന്ദനഞ്ച സാകച്ഛാവസേന വിനിച്ഛയകരണം. വിമതിം ഛിന്ദതി ഏതായാതി **വിമതിച്ഛേദനാ**. അനുമതിയാ പുച്ഛാ **അനുമതിപുച്ഛാ**. "തം കിം മഞ്ഞഥ, ഭിക്ഖവേ"തിആദി പുച്ഛായ "കാ തുമ്ഹാകം അനുമതീ"തി അനുമതി പുച്ഛിതാ ഹോതി. **കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ**തി കഥേതുകമ്യതായ പുച്ഛാ. **ലക്ഖണ**ന്തി ഞാതും ഇച്ഛിതോ യോ കോചി സഭാവോ. **അഞ്ഞാത**ന്തി യേന കേനചി ഞാണേന അഞ്ഞാതഭാവമാഹ. **അദിട്ഠ**ന്തി ദസ്സനഭൂതേന ഞാണേന പച്ചക്ഖം വിയ അദിട്ഠതം. **അതുലിത**ന്തി "ഏത്തകം ഏത"ന്തി തുലാഭൂതേന അതുലിതതം. **അതീരിത**ന്തി തീരണഭൂതേന അകതഞാണകിരിയാസമാപനതം. **അവിഭൂത**ന്തി ഞാണസ്സ അപാകടഭാവം. **അവിഭാവിത**ന്തി ഞാണേന അപാകടകതഭാവം.

യേഹി ഗുണവിസേസേഹി നിമിത്തഭൂതേഹി ഭഗവതി "തഥാഗതോ"തി അയം സമഞ്ഞാ പവത്താ, തംദസ്സനത്ഥം **"അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ"**തിആദി വുത്തം. ഗുണവിസേസനേമിത്തികാനേവ ഹി ഭഗവതോ സബ്ബാനി നാമാനി. യഥാഹ -

> "അസങ്ഖ്യേയ്യാനി നാമാനി, സഗുണേന മഹേസിനോ;
> ഗുണേന നാമമുദ്ധേയ്യം, അപി നാമസഹസ്സതോ"തി. (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൩൧൩; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൫൩; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൭൬);

തഥാ ആഗതോതി ഏത്ഥ ആകാരനിയമനവസേന ഓപമ്മസമ്പടിപാദനത്ഥോ **തഥാ**-സദ്ദോ. സാമഞ്ഞജോതനാപി ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതീതി. പടിപദാഗമനത്ഥോ **ആഗത**-സദ്ദോ, ന ഞാണഗമനത്ഥോ "തഥലക്ഖണം ആഗതോ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൭; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൨; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩.൭൮; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൭൦; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧൮) വിയ, നാപി കായഗമനത്ഥോ "ആഗതോ ഖോ മഹാസമണോ, മഗധാനം ഗിരിബ്ബജ"ന്തിആദീസു (മഹാവ॰ ൬൩) വിയ. തത്ഥ യദാകാരനിയമനവസേന ഓപമ്മസമ്പടിപാദനത്ഥോ തഥാ-സദ്ദോ, തംകരുണാപധാനത്താ മഹാകരുണാമുഖേന പുരിമബുദ്ധാനം ആഗമനപ്പടിപദം ഉദാഹരണവസേന സാമഞ്ഞതോ ദസ്സേന്തോ യം-തം-സദ്ദാനം ഏകന്തസമ്ബന്ധഭാവതോ **"യഥാ സബ്ബലോക...പേ॰... ആഗതാ"**തി സാധാരണതോ വത്വാ പുന തം പടിപദം **മഹാപധാനസുത്താ**ദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧ ആദയോ) സമ്ബഹുലനിദ്ദേസേന സുപാകടാനം ആസന്നാനഞ്ച വിപസ്സിആദീനം ഛന്നം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം വസേന നിദസ്സേന്തോ **"യഥാ വിപസ്സീ ഭഗവാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യേന അഭിനീഹാരേനാ**തി മനുസ്സത്തലിങ്ഗസമ്പത്തിഹേതുസത്ഥുദസ്സനപബ്ബജ്ജാഅഭിഞ്ഞാദിഗുണസമ്പത്തിഅധികാരച്ഛന്ദാനം വസേന അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതേന മഹാപണിധാനേന. സബ്ബേസഞ്ഹി ബുദ്ധാനം കായപ്പണിധാനം ഇമിനാവ അഭിനീഹാരേന സമിജ്ഝതീതി. ഏവം മഹാഭിനീഹാരവിസേസേന "തഥാഗതോ"തി പദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പാരമിപൂരണവസേന ദസ്സേതും - **"യഥാ വിപസ്സീ ഭഗവാ...പേ॰... കസ്സപോ ഭഗവാ ദാനപാരമിം പൂരേത്വാ"**തിആദിമാഹ.

ഏത്ഥ ച സുത്തന്തികാനം മഹാബോധിപ്പടിപദായ കോസല്ലജനനത്ഥം കാ പനേതാ പാരമിയോ, കേനട്ഠേന പാരമിയോ, കതിവിധാ ചേതാ, കോ താസം കമോ, കാനി ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനി, കോ പച്ചയോ, കോ സംകിലേസോ, കിം വോദാനം, കോ പടിപക്ഖോ, കാ പടിപത്തി, കോ വിഭാഗോ, കോ സങ്ഗഹോ, കോ സമ്പാദനൂപായോ, കിത്തകേന കാലേന സമ്പാദനം, കോ ആനിസംസോ, കിഞ്ചേതാസം ഫലന്തി പാരമീസു അയം വിത്ഥാരകഥാ വേദിതബ്ബാ. സാ പനേസാ ഇച്ഛന്തേന **ദീഘാഗമടീകായം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ, ന ഇധ ദസ്സിതാ. യഥാവുത്തായ പടിപദായ യഥാവുത്തവിഭാഗാനം പാരമീനം പൂരിതഭാവം സന്ധായാഹ - **"സമതിംസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ"**തി.

സതിപി മഹാപരിച്ചാഗാനം ദാനപാരമിഭാവേ പരിച്ചാഗവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ സുദുക്കരഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേഹി വിസും ഗഹണം. തതോയേവ ച അങ്ഗപരിച്ചാഗതോ വിസും നയനപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണം, പരിച്ചാഗഭാവസാമഞ്ഞേപി ധനരജ്ജപരിച്ചാഗതോ പുത്തദാരപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണഞ്ച കതം. ഗതപച്ചാഗതികവത്തസങ്ഖാതായ പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദായ സദ്ധിം അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബയോഗോ**. ദാനാദീസുയേവ സാതിസയപ്പടിപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബചരിയാ,** യാ വാ ചരിയാപിടകസങ്ഗഹിതാ. "അഭിനീഹാരോ പുബ്ബയോഗോ, ദാനാദിപ്പടിപത്തി വാ കായവിവേകവസേന ഏകചരിയാ വാ പുബ്ബചരിയാ"തി കേചി. ദാനാദീനഞ്ചേവ അപ്പിച്ഛതാദീനഞ്ച സംസാരനിബ്ബാനേസു ആദീനവാനിസംസാനഞ്ച വിഭാവനവസേന സത്താനം ബോധിത്തയേ പതിട്ഠാപനപരിപാചനവസേന ച പവത്താ കഥാ **ധമ്മക്ഖാനം**. ഞാതീനം അത്ഥചരിയാ **ഞാതത്ഥചരിയാ**. സാപി കരുണായനവസേനേവ. **ആദി**-സദ്ദേന ലോകത്ഥചരിയാദയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. കമ്മസ്സകതഞാണവസേന അനവജ്ജകമ്മായതനസിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനപരിചയവസേന ഖന്ധായതനാദിപരിചയവസേന ലക്ഖണത്തയതീരണവസേന ച ഞാണചാരോ **ബുദ്ധിചരിയാ**. സാ പന അത്ഥതോ പഞ്ഞാപാരമീയേവ, ഞാണസമ്ഭാരദസ്സനത്ഥം വിസും ഗഹണം. **കോടീ**തി പരിയന്തോ, ഉക്കംസോതി അത്ഥോ. ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ഭാവേത്വാതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ **ഭാവേത്വാ**തി ഉപ്പാദേത്വാ. **ബ്രൂഹേത്വാ**തി വഡ്ഢേത്വാ. സതിപട്ഠാനാദിഗ്ഗഹണേന ആഗമനപ്പടിപദം മത്ഥകം പാപേത്വാ ദസ്സേതി. വിപസ്സനാസഹഗതാ ഏവ വാ സതിപട്ഠാനാദയോ ദട്ഠബ്ബാ. ഏത്ഥ ച "യേന അഭിനീഹാരേനാ"തിആദിനാ ആഗമനപ്പടിപദായ ആദിം ദസ്സേതി, "ദാനപാരമി"ന്തിആദിനാ മജ്ഝം, "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ"തിആദിനാ പരിയോസാനന്തി വേദിതബ്ബം.

സമ്പതിജാതോതി മുഹുത്തജാതോ നിക്ഖന്തമത്തോ. നിക്ഖന്തമത്തഞ്ഹി മഹാസത്തം പഠമം ബ്രഹ്മാനോ സുവണ്ണജാലേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസു, തേസം ഹത്ഥതോ ചത്താരോ മഹാരാജാനോ അജിനപ്പവേണിയാ, തേസം ഹത്ഥതോ മനുസ്സാ ദുകൂലചുമ്ബടകേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസു, മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ പഥവിയം പതിട്ഠിതോ. **യഥാഹാ**തിആദിനാ മഹാപദാനദേസനായ വുത്തവചനം നിദസ്സേതി. **സേതമ്ഹി ഛത്തേ**തി ദിബ്ബസേതച്ഛത്തേ. **അനുധാരിയമാനേ**തി ധാരിയമാനേ. എത്ഥ ച ഛത്തഗ്ഗഹണേനേവ ഖഗ്ഗാദീനി പഞ്ച കകുധഭണ്ഡാനി വുത്താനേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ഖഗ്ഗതാലവണ്ടമോരഹത്ഥകവാലബീജനിഉണ്ഹീസപട്ടാപി ഹി ഛത്തേന സഹ തദാ ഉപട്ഠിതാ അഹേസും. ഛത്താദീനിയേവ ച തദാ പഞ്ഞായിംസു, ന ഛത്താദിഗ്ഗാഹകാ. **സബ്ബാ ച ദിസാ**തി ദസ ദിസാ, നയിദം സബ്ബദിസാവിലോകനം സത്തപദവീതിഹാരുത്തരകാലം. മഹാസത്തോ ഹി മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ പുരത്ഥിമം ദിസം ഓലോകേസി, തത്ഥ ദേവമനുസ്സാ ഗന്ധമാലാദീഹി പൂജയമാനാ, “മഹാപുരിസ, ഇധ തുമ്ഹേഹി സദിസോപി നത്ഥി, കുതോ ഉത്തരിതരോ”തി ആഹംസു. എവം ചതസ്സോ ദിസാ ചതസ്സോ അനുദിസാ ഹേട്ഠാ ഉപരീതി സബ്ബാ ദിസാ അനുവിലോകേത്വാ സബ്ബത്ഥ അത്തനാ സദിസം അദിസ്വാ “അയം ഉത്തരാ ദിസാ”തി സത്തപദവീതിഹാരേന അഗമാസി. **ആസഭി**ന്തി ഉത്തമം. **അഗ്ഗോ**തി സബ്ബപഠമോ. **ജേട്ഠോ**തി **സേട്ഠോ**തി ച തസ്സേവ വേവചനം. **അയമന്തിമാ ജാതി, നത്ഥി ദാനി പുനബ്ഭവോ**തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ പത്തബ്ബം അരഹത്തം ബ്യാകാസി. **“അനേകേസം വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭാവേനാ”**തി സംഖിത്തേന വുത്തമത്ഥം **“യഞ്ഹീ”**തിആദിനാ വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതി. തത്ഥ **എത്ഥാ**തി -

> ‘‘അനേകസാഖഞ്ച സഹസ്സമണ്ഡലം,
> ഛത്തം മരൂ ധാരയുമന്തലിക്ഖേ;
> സുവണ്ണദണ്ഡാ വീതിപതന്തി ചാമരാ,
> ന ദിസ്സരേ ചാമരഛത്തഗാഹകാ’’തി. (സു॰ നി॰ ൬൯൩) -

ഇമിസ്സാ ഗാഥായ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ സബ്ബത്ഥ അപ്പടിഹതചാരതായ അനാവരണഞാണന്തി ആഹ - **“സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണപടിലാഭസ്സാ”**തി. **തഥാ അയം ഭഗവാപി ഗതോ…പേ॰… പുബ്ബനിമിത്തഭാവേനാ**തി ഏതേന അഭിജാതിയം ധമ്മതാവസേന ഉപ്പജ്ജനകവിസേസാ സബ്ബബോധിസത്താനം സാധാരണാതി ദസ്സേതി. പാരമിതാനിസ്സന്ദാ ഹി തേതി.

വിക്കമീതി അഗമാസി. **മരൂ**തി ദേവാ. **സമാ**തി വിലോകനസമതായ സമാ സദിസിയോ. മഹാപുരിസോ ഹി യഥാ ഏകം ദിസം വിലോകേസി, ഏവം സേസദിസാപി, ന കത്ഥചി വിലോകനേ വിബന്ധോ തസ്സ അഹോസീതി. **സമാ**തി വാ വിലോകേതും യുത്താതി അത്ഥോ. ന ഹി തദാ ബോധിസത്തസ്സ വിരൂപബീഭച്ഛവിസമരൂപാനി വിലോകേതും അയുത്താനി ദിസാസു ഉപട്ഠഹന്തീതി.

‘‘ഏവം തഥാ ഗതോ’’തി കായഗമനട്ഠേന ഗതസദ്ദേന തഥാഗതസദ്ദം നിദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി ഞാണഗമനട്ഠേന തം ദസ്സേതും - **“അഥ വാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നേക്ഖമ്മേനാ**തി അലോഭപ്പധാനേന കുസലചിത്തുപ്പാദേന. കുസലാ ഹി ധമ്മാ ഇധ നേക്ഖമ്മം, ന പബ്ബജ്ജാദയോ. ‘‘പഠമജ്ഝാനേനാ’’തി ച വദന്തി. **പഹായാ**തി പജഹിത്വാ. **ഗതോ** അധിഗതോ, പടിപന്നോ ഉത്തരിവിസേസന്തി അത്ഥോ. **പഹായാ**തി വാ പഹാനഹേതു, പഹാനലക്ഖണം വാ. ഹേതുലക്ഖണത്ഥോ ഹി അയം പഹായസദ്ദോ. കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനഹേതുകഞ്ഹി ‘‘ഗതോ’’തി ഏത്ഥ വുത്തം ഗമനം അവബോധോ, പടിപത്തി ഏവ വാ കാമച്ഛന്ദാദിപ്പഹാനേന ച ലക്ഖീയതി. ഏസ നയോ **പദാലേത്വാ**തിആദീസുപി. **അബ്യാപാദേനാ**തി മേത്തായ. **ആലോകസഞ്ഞായാ**തി വിഭൂതം കത്വാ മനസികരണേന ഉപട്ഠിതആലോകസഞ്ജാനനേന. **അവിക്ഖേപേനാ**തി സമാധിനാ. **ധമ്മവവത്ഥാനേനാ**തി കുസലാദിധമ്മാനം യാഥാവനിച്ഛയേന. ‘‘സപ്പച്ചയനാമരൂപവവത്ഥാനേനാ’’തിപി വദന്തി. ഏവം കാമച്ഛന്ദാദിനീവരണപ്പഹാനേന ‘‘അഭിജ്ഝം ലോകേ പഹായാ’’തിആദിനാ (വിഭ॰ ൫൦൮) വുത്തായ പഠമജ്ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദായ ഭഗവതോ തഥാഗതഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സഹ ഉപായേന അട്ഠഹി

സമാപത്തീഹി അട്ഠാരസഹി ച മഹാവിപസ്സനാഹി തം ദസ്സേതും - **“ഞാണേനാ”**തിആദിമാഹ. നാമരൂപപരിഗ്ഗഹകങ്ഖാവിതരണാനഞ്ഹി വിബന്ധഭൂതസ്സ മോഹസ്സ ദൂരീകരണേന ഞാതപരിഞ്ഞായം ഠിതസ്സ അനിച്ചസഞ്ഞാദയോ സിജ്ഝന്തി, തഥാ ഝാനസമാപത്തീസു അഭിരതിനിമിത്തേന പാമോജ്ജേന തത്ഥ അനഭിരതിയാ വിനോദിതായ ഝാനാദീനം സമധിഗമോതി സമാപത്തിവിപസ്സനാനം അരതിവിനോദനഅവിജ്ജാപദാലനാദിഉപായോ, ഉപ്പടിപാടിനിദ്ദേസോ പന നീവരണസഭാവായ അവിജ്ജായ ഹേട്ഠാ നീവരണേസുപി സങ്ഗഹദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബോ. സമാപത്തിവിഹാരപ്പവേസവിബന്ധനേന നീവരണാനി കവാടസദിസാനീതി ആഹ - **“നീവരണകവാടം ഉഗ്ഘാടേത്വാ”**തി.

“രത്തിം വിതക്കേത്വാ വിചാരേത്വാ ദിവാ കമ്മന്തേ പയോജേതീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൧) വുത്തട്ഠാനേ വിതക്കവിചാരാ ധൂമായനാ അധിപ്പേതാതി ആഹ - **“വിതക്കവിചാരധൂമ”**ന്തി. കിഞ്ചാപി പഠമജ്ഝാനൂപചാരേയേവ ദുക്ഖം, ചതുത്ഥജ്ഝാനോപചാരേയേവ ച സുഖം പഹീയതി, അതിസയപ്പഹാനം പന സന്ധായാഹ - **“ചതുത്ഥജ്ഝാനേന സുഖദുക്ഖം പഹായാ”**തി. **രൂപസഞ്ഞാ**തി സഞ്ഞാസീസേന രൂപാവചരജ്ഝാനാനി ചേവ തദാരമ്മണാനി ച വുത്താനി. രൂപാവചരജ്ഝാനമ്പി ഹി “രൂപ”ന്തി വുച്ചതി ഉത്തരപദലോപേന “രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ”തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൨൪൮; ൩.൩൧൨; ധ॰ സ॰ ൨൪൮; പടി॰ മ॰ ൧.൨൦൯). തസ്സ ആരമ്മണമ്പി കസിണരൂപം “രൂപ”ന്തി വുച്ചതി പുരിമപദലോപേന “ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൩-൧൭൪; മ॰ നി॰ ൨.൨൪൯; ധ॰ സ॰ ൨൪൭-൨൪൯). തസ്മാ ഇധ രൂപേ രൂപജ്ഝാനേ തംസഹഗതസഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാതി ഏവം സഞ്ഞാസീസേന രൂപാവചരജ്ഝാനാനി വുത്താനി. രൂപം സഞ്ഞാ അസ്സാതി രൂപസഞ്ഞം, രൂപസ്സ നാമന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏവം പഥവീകസിണാദിഭേദസ്സ തദാരമ്മണസ്സ ചേതം അധിവചനന്തി വേദിതബ്ബം. **പടിഘസഞ്ഞാ**തി ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം രൂപാദീനം ആരമ്മണാനഞ്ച പടിഘാതേന പടിഹനനേന വിസയിവിസയസമോധാനേ സമുപ്പന്നാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസഹഗതാ സഞ്ഞാ പടിഘസഞ്ഞാ. **നാനത്തസഞ്ഞായോ**തി നാനത്തേ ഗോചരേ പവത്താ സഞ്ഞാ, നാനത്താ വാ സഞ്ഞാ നാനത്തസഞ്ഞാ, അട്ഠ കാമാവചരകുസലസഞ്ഞാ, ദ്വാദസ അകുസലസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ദ്വേ അകുസലവിപാകസഞ്ഞാ, ഏകാദസ കാമാവചരകിരിയസഞ്ഞാതി ഏതാസം ചതുചത്താലീസസഞ്ഞാനമേതം അധിവചനം. ഏതാ ഹി യസ്മാ രൂപസഞ്ഞാദിഭേദേ നാനത്തേ നാനാസഭാവേ ഗോചരേ പവത്തന്തി, യസ്മാ ച നാനത്താ നാനാസഭാവാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അസദിസാ, തസ്മാ **“നാനത്തസഞ്ഞാ”**തി വുച്ചന്തി.

അനിച്ചസ്സ, അനിച്ചന്തി വാ അനുപസ്സനാ **അനിച്ചാനുപസ്സനാ,** തേഭൂമകധമ്മാനം അനിച്ചതം ഗഹേത്വാ പവത്തായ അനുപസ്സനായേതം നാമം. **നിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി സങ്ഖതധമ്മേ “നിച്ചാ സസ്സതാ”തി പവത്തം മിച്ഛാസഞ്ഞം. സഞ്ഞാസീസേന ദിട്ഠിചിത്താനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **നിബ്ബിദാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരേസു നിബ്ബിജ്ജനാകാരേന പവത്തായ അനുപസ്സനായ. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹം. **വിരാഗാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരേസു വിരജ്ജനാകാരേന പവത്തായ അനുപസ്സനായ. **നിരോധാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരാനം നിരോധസ്സ അനുപസ്സനായ. “തേ സങ്ഖാരാ നിരുജ്ഝന്തിയേവ, ആയതിം സമുദയവസേന ന ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി ഏവം വാ അനുപസ്സനാ നിരോധാനുപസ്സനാ. തേനേവാഹ - “നിരോധാനുപസ്സനായ നിരോധേതി, നോ സമുദേതീ”തി. മുച്ചിതുകമ്യതാ ഹി അയം ബലപ്പത്താതി. പടിനിസ്സജ്ജനാകാരേന പവത്താ അനുപസ്സനാ **പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ**. പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാ ഹി അയം. **ആദാന**ന്തി നിച്ചാദിവസേന ഗഹണം. സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണാനം വസേന ഏകത്തഗ്ഗഹണം **ഘനസഞ്ഞാ. ആയൂഹനം** അഭിസങ്ഖരണം. അവത്ഥാവിസേസാപത്തി **വിപരിണാമോ. ധുവസഞ്ഞ**ന്തി ഥിരഭാവഗ്ഗഹണം. **നിമിത്ത**ന്തി സമൂഹാദിഘനവസേന സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ ച സങ്ഖാരാനം സവിഗ്ഗഹഗ്ഗഹണം. **പണിധി**ന്തി രാഗാദിപണിധിം. സാ പനത്ഥതോ തണ്ഹാവസേന സങ്ഖാരേസു നന്ദിതാ. **അഭിനിവേസ**ന്തി അത്താനുദിട്ഠിം.

അനിച്ചദുക്ഖാദിവസേന സബ്ബധമ്മതീരണം **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ. സാരാദാനാഭിനിവേസ**ന്തി അസാരേ സാരഗ്ഗഹണവിപല്ലാസം. ഇസ്സരകുത്താദിവസേന ലോകോ സമുപ്പന്നോതി അഭിനിവേസോ **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ** . കേചി പന "അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാനന്തിആദിനാ പവത്തസംസയാപത്തി സമ്മോഹാഭിനിവേസോ"തി വദന്തി. സങ്ഖാരേസു ലേണതാണഭാവഗ്ഗഹണം **ആലയാഭിനിവേസോ**. "ആലയരതാ ആലയസമ്മുദിതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭) വചനതോ ആലയോ തണ്ഹാ, സായേവ ചക്ഖാദീസു രൂപാദീസു ച അഭിനിവേസവസേന പവത്തിയാ ആലയാഭിനിവേസോതി കേചി. "ഏവംവിധാ സങ്ഖാരാ പടിനിസ്സജ്ജീയന്തീ"തി പവത്തം ഞാണം **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ**. വട്ടതോ വിഗതത്താ വിവട്ടം, നിബ്ബാനം. തത്ഥ ആരമ്മണകരണസങ്ഖാതേന അനുപസ്സനേന പവത്തിയാ **വിവട്ടാനുപസ്സനാ,** ഗോത്രഭൂ. **സംയോഗാഭിനിവേസ**ന്തി സംയുജ്ജനവസേന സങ്ഖാരേസു അഭിനിവിസനം. **ദിട്ഠേകട്ഠേ**തി ദിട്ഠിയാ സഹജാതേകട്ഠേ പഹാനേകട്ഠേ ച. **ഓളാരികേ**തി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝേ കിലേസേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ ദസ്സനപഹാതബ്ബാപി ദുതിയമഗ്ഗവജ്ഝേഹി ഓളാരികാതി. **അണുസഹഗതേ**തി അണുഭൂതേ. ഇദം ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝേ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം. **സബ്ബകിലേസേ**തി അവസിട്ഠസബ്ബകിലേസേ. ന ഹി പഠമാദിമഗ്ഗേഹിപി പഹീനാ കിലേസാ **പുന** പഹീയന്തീതി.

കക്ഖളത്തം കഥിനഭാവോ. **പഗ്ഘരണം** ദ്രവഭാവോ. ലോകിയവായുനാ ഭസ്തായ വിയ യേന തംതംകലാപസ്സ ഉദ്ധുമായനം, ഥദ്ധഭാവോ വാ, തം **വിത്ഥമ്ഭനം**. വിജ്ജമാനേപി കലാപന്തരഭൂതാനം കലാപന്തരഭൂതേഹി ഫുട്ഠഭാവേ തംതംഭൂതവിവിത്തതാ രൂപപരിയന്തോ ആകാസോതി യേസം യോ പരിച്ഛേദോ, തേഹി സോ അസമ്ഫുട്ഠോവ, അഞ്ഞഥാ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദഭാവോ ന സിയാ ബ്യാപിതഭാവാപത്തിതോ. യസ്മിം കലാപേ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദോ, തേഹി അസമ്ഫുട്ഠഭാവോ **അസമ്ഫുട്ഠലക്ഖണം**. തേനാഹ - ഭഗവാ **ആകാസധാതുനിദ്ദേസേ** (ധ॰ സ॰ ൬൩൭) "അസമ്ഫുട്ഠോ ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹീ"തി.

വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിസദിസുപ്പത്തി **രുപ്പനം**. ചേതനാപധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാനം ചേതനാവസേനേതം വുത്തം - **"സങ്ഖാരാനം അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണ"**ന്തി. തഥാ ഹി സുത്തന്തഭാജനീയേ **സങ്ഖാരക്ഖന്ധവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൯൨) "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ"തിആദിനാ ചേതനാവ വിഭത്താ. അഭിസങ്ഖരലക്ഖണാ ച ചേതനാ. യഥാഹ - "തത്ഥ കതമോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ, കുസലാ ചേതനാ കാമാവചരാ"തിആദി. **ഫരണം** സവിപ്ഫാരികതാ. **അസ്സദ്ധിയേ**തി അസ്സദ്ധിയഹേതു. നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം. ഏസ നയോ **കോസജ്ജേ**തിആദീസു. **വൂപസമലക്ഖണ**ന്തി കായചിത്തപരിളാഹൂപസമലക്ഖണം. ലീനുദ്ധച്ചരഹിതേ അധിചിത്തേ പവത്തമാനേ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു അബ്യാവടതായ അജ്ഝുപേക്ഖനം **പടിസങ്ഖാനം** പക്ഖപാതുപച്ഛേദതോ.

മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം പടിപക്ഖഭാവതോ പരിഗ്ഗാഹകസഭാവാ **സമ്മാവാചാ,** സിനിദ്ധഭാവതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ സമ്മാവാചാപച്ചയസുഭാസിതാനം സോതാരഞ്ച പുഗ്ഗലം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി സാ **പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ**. കായികകിരിയാ കിഞ്ചി കത്തബ്ബം സമുട്ഠാപേതി, സയഞ്ച സമുട്ഠഹനം ഘടനം ഹോതീതി സമ്മാകമ്മന്തസങ്ഖാതാ വിരതീപി **സമുട്ഠാനലക്ഖണാ** ദട്ഠബ്ബാ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം സമുട്ഠാപനം കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ. ജീവമാനസ്സ സത്തസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ജീവിതിന്ദ്രിയപവത്തിയാ, ആജീവസ്സേവ വാ സുദ്ധി **വോദാനം**. "സങ്ഖാരാ"തി ഇധ ചേതനാ അധിപ്പേതാതി വുത്തം - **"സങ്ഖാരാനം ചേതനാലക്ഖണ"**ന്തി. **നമനം** ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവോ. **ആയതനം** പവത്തനം. ആയതനവസേന ഹി ആയസങ്ഖാതാനം ചിത്തചേതസികാനം പവത്തി. **തണ്ഹായ ഹേതുലക്ഖണ**ന്തി വട്ടസ്സ ജനകഹേതുഭാവോ, മഗ്ഗസ്സ പന നിബ്ബാനസമ്പാപകത്തന്തി അയമേതേസം വിസേസോ.

തഥലക്ഖണം അവിപരീതസഭാവോ. **ഏകരസോ** അഞ്ഞമഞ്ഞനാതിവത്തനം അനൂനാധികഭാവോ. **യുഗനദ്ധാ** സമഥവിപസ്സനാവ. "സദ്ധാപഞ്ഞാ പഗ്ഗഹാവിക്ഖേപാ"തിപി വദന്തി. **ഖയോതി** കിലേസക്ഖയോ മഗ്ഗോ. അനുപ്പാദപരിയോസാനതായ **അനുപ്പാദോ** ഫലം. **പസ്സദ്ധി** കിലേസവൂപസമോ. **ഛന്ദസ്സാ**തി കത്തുകാമതാഛന്ദസ്സ. **മൂലലക്ഖണം** പതിട്ഠാഭാവോ. **സമുട്ഠാനലക്ഖണം** ആരമ്മണപ്പടിപാദകതായ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ഉപ്പത്തിഹേതുതാ. **സമോധാനം** വിസയാദിസന്നിപാതേന ഗഹേതബ്ബാകാരോ, യാ സങ്ഗതീതി വുച്ചതി. സമം, സഹ ഓദഹന്തി അനേന സമ്പയുത്തധമ്മാതി വാ **സമോധാനം,** ഫസ്സോ. സമോസരന്തി സന്നിപതന്തി ഏത്ഥാതി **സമോസരണം**. വേദനായ വിനാ അപ്പവത്തമാനാ സമ്പയുത്തധമ്മാ വേദനാനുഭവനനിമിത്തം സമോസടാ വിയ ഹോന്തീതി ഏവം വുത്തം. ഗോപാനസീനം കൂടം വിയ സമ്പയുത്താനം പാമോക്ഖഭാവോ **പമുഖലക്ഖണം**. തതോ, തേസം വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ഉത്തരി പധാനന്തി **തതുത്തരി**. പഞ്ഞുത്തരാ ഹി കുസലാ ധമ്മാ. **വിമുത്തിയാ**തി ഫലസ്സ. തഞ്ഹി സീലാദിഗുണസാരസ്സ പരമുക്കംസഭാവേന **സാരം**. അയഞ്ച ലക്ഖണവിഭാഗോ ഛധാതുപഞ്ചഝാനങ്ഗാദിവസേന തംതംസുത്തപദാനുസാരേന പോരാണട്ഠകഥായം ആഗതനയേന ച കതോതി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി പുബ്ബേ വുത്തോപി കോചി ധമ്മോ പരിയായന്തരപ്പകാസനത്ഥം പുന ദസ്സിതോ, തതോ ഏവ ച "ഛന്ദമൂലകാ കുസലാ ധമ്മാ മനസികാരസമുട്ഠാനാ ഫസ്സസമോധാനാ വേദനാസമോസരണാ"തി, "പഞ്ഞുത്തരാ കുസലാ ധമ്മാ"തി, "വിമുത്തിസാരമിദം ബ്രഹ്മചരിയ"ന്തി, "നിബ്ബാനോഗധഞ്ഹി, ആവുസോ, ബ്രഹ്മചരിയം നിബ്ബാനപരിയോസാന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൨) ച സുത്തപദാനം വസേന "ഛന്ദസ്സ മൂലലക്ഖണ"ന്തിആദി വുത്തം.

തഥധമ്മാ നാമ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി അവിപരീതസഭാവത്താ. **തഥാനി** തംസഭാവത്താ, **അവിതഥാനി** അമുസാസഭാവത്താ, **അനഞ്ഞഥാനി** അഞ്ഞാകാരരഹിതത്താ. **ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ**തി ജാതിപച്ചയാ സമ്ഭൂതം ഹുത്വാ സഹിതസ്സ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ ഉദ്ധം ഉദ്ധം ആഗതഭാവോ, അനുപവത്തത്ഥോതി അത്ഥോ. അഥ വാ സമ്ഭൂതട്ഠോ ച സമുദാഗതട്ഠോ ച സമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ, ന ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതി, ന ച ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതീതി **ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതട്ഠോ,** ഇത്ഥഞ്ച ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീതി **ജാതിപച്ചയസമുദാഗതട്ഠോ**. യാ യാ ജാതി യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, തദനുരൂപം പാതുഭാവോതി അത്ഥോ. **അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ**തി ഏത്ഥാപി ന അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ ന ഹോതി, ന ച അവിജ്ജം വിനാ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി. യാ യാ അവിജ്ജാ യേസം യേസം സങ്ഖാരാനം യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, അയം അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോ, പച്ചയഭാവോതി അത്ഥോ.

ഭഗവാ തം ജാനാതി പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. **തേനാ**തി ഭഗവതാ. തം വിഭജ്ജമാനന്തി യോജേതബ്ബം. **തന്തി** രൂപായതനം. **ഇട്ഠാനിട്ഠാദീതി ആദി**-സദ്ദേന മജ്ഝത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി, തഥാ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നപരിത്തഅജ്ഝത്തബഹിദ്ധാതദുഭയാദിഭേദം. **ലബ്ഭമാനകപദവസേനാ**തി "രൂപായതനം ദിട്ഠം, സദ്ദായതനം സുതം, ഗന്ധായതനം രസായതനം ഫോട്ഠബ്ബായതനം മുതം, സബ്ബം രൂപം മനസാ വിഞ്ഞാത"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൯൬൬) വചനതോ ദിട്ഠപദഞ്ച വിഞ്ഞാതപദഞ്ച രൂപാരമ്മണേ ലബ്ഭതി. **അനേകേഹി നാമേഹീ**തി "രൂപാരമ്മണം ഇട്ഠം അനിട്ഠം മജ്ഝത്തം പരിത്തം അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്നം അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ ദിട്ഠം വിഞ്ഞാതം രൂപം രൂപായതനം രൂപധാതു വണ്ണനിഭാ സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം നീലം പീതക"ന്തി ഏവമാദീഹി അനേകേഹി നാമേഹി. **തേരസഹി വാരേഹീ**തി രൂപകണ്ഡേ ആഗതേ തേരസ നിദ്ദേസവാരേ സന്ധായാഹ. **ദ്വേപഞ്ഞാസായ നയേഹീ**തി ഏകേകസ്മിം വാരേ ചതുന്നം ചതുന്നം വവത്ഥാപനനയാനം വസേന ദ്വിപഞ്ഞാസായ നയേഹി. **തഥമേവാ**തി അവിപരീതദസ്സിതായ അപ്പടിവത്തിയദേസനതായ ച തഥമേവ ഹോതി. **ജാനാമി അബ്ഭഞ്ഞാസി**ന്തി വത്തമാനാതീതകാലേസു ഞാണപ്പവത്തിദസ്സനേന അനാഗതേപി ഞാണപ്പവത്തി വുത്തായേവാതി ദട്ഠബ്ബാ. **വിദിത**-സദ്ദോ അനാമട്ഠകാലവിസേസോ വേദിതബ്ബോ "ദിട്ഠം സുതം മുത"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൮; മ॰ നി॰ ൧.൭-൮; സം॰ നി॰ ൩.൨൦൮; അ॰ നി॰ ൪.൨൩) വിയ. **ന ഉപട്ഠാസീ**തി അത്തത്തനിയവസേന ന ഉപഗഞ്ഛി . യഥാ രൂപാരമ്മണാദയോ ധമ്മാ യംസഭാവാ യംപകാരാ ച, തഥാ നേ പസ്സതി ജാനാതി ഗച്ഛതീതി **തഥാഗതോ**തി ഏവം പദസമ്ഭവോ

വേദിതബ്ബോ. കേചി പന "നിരുത്തിനയേന **പിസോദരാദിപക്ഖേപേന** വാ ദസ്സീസദ്ദസ്സ ലോപം, ആഗത-സദ്ദസ്സ ചാഗമം കത്വാ തഥാഗതോ"തി വണ്ണേന്തി.

യം രത്തിന്തി യസ്സം രത്തിയം. അച്ചന്തസംയോഗേ ചേതം ഉപയോഗവചനം. **തിണ്ണം മാരാനന്തി** കിലേസാഭിസങ്ഖാരദേവപുത്തസങ്ഖാതാനം തിണ്ണം മാരാനം. **അനുപവജ്ജ**ന്തി നിദ്ദോസതായ ന ഉപവജ്ജം. **അനൂന**ന്തി പക്ഖിപിതബ്ബാഭാവേന ന ഊനം. **അനധിക**ന്തി അപനേതബ്ബാഭാവേന ന അധികം. **സബ്ബാകാരപരിപുണ്ണ**ന്തി അത്ഥബ്യഞ്ജനാദിസമ്പത്തിയാ സബ്ബാകാരേന പരിപുണ്ണം. **നോ അഞ്ഞഥാ**തി "തഥേവാ"തി വുത്തമേവത്ഥം ബ്യതിരേകേന സമ്പാദേതി. തേന യദത്ഥം ഭാസിതം, തദത്ഥനിപ്ഫാദനതോ യഥാ ഭാസിതം ഭഗവതാ, തഥേവാതി അവിപരീതദേസനതം ദസ്സേതി. **ഗദത്ഥോ**തി ഏതേന തഥം ഗദതീതി **തഥാഗതോ**തി ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ നിരുത്തിനയേന വുത്തന്തി ദസ്സേതി. തഥാ ഗതമസ്സാതി തഥാഗതോ. **ഗത**ന്തി ച കായസ്സ വാചായ വാ പവത്തീതി അത്ഥോ. **തഥാ**തി ച വുത്തേ യം-തം-സദ്ദാനം അബ്യഭിചാരിതസമ്ബന്ധതായ യഥാതി അയമത്ഥോ ഉപട്ഠിതോയേവ ഹോതി. കായവാചാകിരിയാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞാനുലോമേന വചനിച്ഛായം കായസ്സ വാചാ, വാചായ ച കായോ സമ്ബന്ധഭാവേന ഉപതിട്ഠതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"ഭഗവതോ ഹീ"**തിആദി. ഇമസ്മിം പന അത്ഥേ തഥാവാദിതായ തഥാഗതോതി അയമ്പി അത്ഥോ സിദ്ധോ ഹോതി. സോ പന പുബ്ബേ പകാരന്തരേന ദസ്സിതോതി ആഹ - **"ഏവം തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ"**തി.

തിരിയം അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസൂതി ഏതേന യദേകേ "തിരിയം വിയ ഉപരി അധോ ച സന്തി ലോകധാതുയോ"തി വദന്തി, തം പടിസേധേതി. ദേസനാവിലാസോയേവ **ദേസനാവിലാസമയോ** യഥാ "പുഞ്ഞമയം ദാനമയ"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; ഇതിവു॰ ൬൦; നേത്തി॰ ൩൩). നിപാതാനം വാചകസദ്ദസന്നിധാനേ തദത്ഥജോതനഭാവേന പവത്തനതോ ഗത-സദ്ദോയേവ അവഗതത്ഥം അതീതത്ഥഞ്ച വദതീതി ആഹ - **"ഗതോതി അവഗതോ അതീതോ"**തി. അഥ വാ അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ യാവ സമ്ബോധി, ഏത്ഥന്തരേ മഹാബോധിയാനപടിപത്തിയാ ഹാനട്ഠാനസംകിലേസനിവത്തീനം അഭാവതോ യഥാ പണിധാനം, തഥാ ഗതോ അഭിനീഹാരാനുരൂപം പടിപന്നോതി **തഥാഗതോ**. അഥ വാ മഹിദ്ധികതായ പടിസമ്ഭിദാനം ഉക്കംസാധിഗമേന അനാവരണഞാണതായ ച കത്ഥചിപി പടിഘാതാഭാവതോ യഥാ രുചി, തഥാ കായവാചാചിത്താനം ഗതാനി ഗമനാനി പവത്തിയോ ഏതസ്സാതി **തഥാഗതോ**. യസ്മാ ച ലോകേ വിധയുത്തഗതപകാരസദ്ദാ സമാനത്ഥാ ദിസ്സന്തി, തസ്മാ യഥാവിധാ വിപസ്സിആദയോ ഭഗവന്തോ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാവിധോതി **തഥാഗതോ**. യഥാ യുത്താ ച തേ ഭഗവന്തോ, അയമ്പി ഭഗവാ തഥാ യുത്തോതി തഥാഗതോ. അഥ വാ യസ്മാ സച്ചം തത്വം തച്ഛം തഥന്തി ഞാണസ്സേതം അധിവചനം, തസ്മാ തഥേന ഞാണേന ആഗതോതി **തഥാഗതോ**തി ഏവമ്പി തഥാഗതസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

"പഹായ കാമാദിമലേ യഥാ ഗതാ,
സമാധിഞാണേഹി വിപസ്സിആദയോ;
മഹേസിനോ സക്യമുനീ ജുതിന്ധരോ,
തഥാഗതോ തേന തഥാഗതോ മതോ.

"തഥഞ്ച ധാതായതനാദിലക്ഖണം,
സഭാവസാമഞ്ഞവിഭാഗഭേദതോ;
സയമ്ഭുഞാണേന ജിനോയമാഗതോ,
തഥാഗതോ വുച്ചതി സക്യപുങ്ഗവോ.

"തഥാനി സച്ചാനി സമന്തചക്ഖുനാ,
തഥാ ഇദപ്പച്ചയതാ ച സബ്ബസോ;
അനഞ്ഞനേയ്യേന യതോ വിഭാവിതാ,
യാഥാവതോ തേന ജിനോ തഥാഗതോ.

"അനേകഭേദാസുപി ലോകധാതുസു,

ജിനസ്സ രൂപായതനാദിഗോചരേ;
വിചിത്തഭേദേ തഥമേവ ദസ്സനം,
തഥാഗതോ തേന സമന്തലോചനോ.

"യതോ ച ധമ്മം തഥമേവ ഭാസതി,
കരോതി വാചായനുലോമമത്തനോ;
ഗുണേഹി ലോകം അഭിഭുയ്യിരീയതി,
തഥാഗതോ തേനപി ലോകനായകോ.

"യഥാഭിനീഹാരമതോ യഥാരുചി,
പവത്തവാചാ തനുചിത്തഭാവതോ;
യഥാവിധാ യേന പുരാ മഹേസിനോ,
തഥാവിധോ തേന ജിനോ തഥാഗതോ"തി. (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭) -

സങ്ഗഹഗാഥാ മുഖമത്തമേവ, കസ്മാ? അപ്പമാദപദം വിയ സകലകുസലധമ്മസമ്പടിപത്തിയാ സബ്ബബുദ്ധഗുണാനം സങ്ഗാഹകത്താ. തേനേവാഹ - **"സബ്ബാകാരേനാ"**തിആദി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

൧൭൧. ദുതിയേ **ഉപ്പത്തീ**തി പഠമായ ജാതിയാ നിബ്ബത്തിം വത്വാ അരിയായ ജാതിയാ നിബ്ബത്തിം ദസ്സേതും - **"നിപ്ഫത്തീ"**തി ആഹ. തദാ ഹിസ്സ ബുദ്ധഭാവനിപ്ഫത്തീതി. "ദുല്ലഭോ"തിആദിം വത്വാ കാരണസ്സ ദൂരസമ്ഭാരഭാവതോ തത്ഥ കാരണം ദസ്സേന്തോ **"ഏകവാര"**ന്തിആദിമാഹ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തത്ഥ വാരഗണനാ നാമ മാസസംവച്ഛരകപ്പഗണനാദികാ, കപ്പാനം ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം ദ്വേ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി തീണി അസങ്ഖ്യേയ്യാനിപി പാരമിയോ പൂരേത്വാപി ബുദ്ധേന ഭവിതും ന സക്കാ, ഹേട്ഠിമകോടിയാ പന ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച നിരന്തരം ദസ പാരമിയോ പൂരേത്വാ ബുദ്ധഭാവം പത്തും സക്കാ, ന ഇതോ അഞ്ഞഥാതി ഇമിനാ കാരണേന ദുല്ലഭോ പാതുഭാവോ ബുദ്ധാനന്തി.

൧൭൨. തതിയേ **നിച്ചം ന ഹോതീ**തി അഭിണ്ഹപ്പവത്തികം ന ഹോതി കദാചിദേവ സമ്ഭവതോ. യേഭുയ്യേന മനുസ്സാ അച്ഛരിയം ദിസ്വാ അച്ഛരം പഹരന്തി, തം സന്ധായ വുത്തം - **"അച്ഛരം പഹരിത്വാ പസ്സിതബ്ബോ"**തി. **സമന്നാഗതത്താ**തി ഏതേന അച്ഛരിയാ ഗുണധമ്മാ ഏതസ്മിം സന്തീതി **അച്ഛരിയോ**തി ദസ്സേതി. അപിച ആദിതോ പഭുതി അഭിനീഹാരാവഹോ, തതോ പരമ്പി അനഞ്ഞസാധാരണേ ഗുണധമ്മേ ആചിണ്ണവാതി **അച്ഛരിയോ**തി ആഹ - **"ആചിണ്ണമനുസ്സോതിപി അച്ഛരിയമനുസ്സോ"**തിആദി. മഹാബോധിഞാണമേവ മണ്ഡഭൂതം **മഹാബോധിമണ്ഡോ**. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി മഗ്ഗഞാണം, മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം "മഹാബോധീ"തി വുച്ചതി. **അനിവത്തകേനാ**തി ബോധിയാ നിയതഭാവാപത്തിയാ മഹാബോധിസത്തഭാവതോ അനിവത്തനസഭാവേന. **ബുദ്ധകാരകധമ്മാനം പൂരണമ്പി ന അഞ്ഞസ്സ കസ്സചി ആചിണ്ണ**ന്തിആദിനാ ഹേതുഅവത്ഥായ ഫലാവത്ഥായ സത്താനം ഉപകാരാവത്ഥായ ചാതി തീസുപി അവത്ഥാസു ലോകനാഥോ അനഞ്ഞസാധാരണാനം ഗുണധമ്മാനം ആചിണ്ണതായ അച്ഛരിയമനുസ്സോ വുത്തോതി ദസ്സേതി.

൧൭൩. ചതുത്ഥേ കാലേ കിരിയാതി **കാലകിരിയാ**. കതരസ്മിം കാലേ കീദിസീ കിരിയാ. സാമഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതി, വിസേസത്ഥിനാ ച വിസേസോ അനുപ്പയോജിതബ്ബോതി ആഹ - **"ഏകസ്മിം കാലേ പാകടാ കിരിയാ"**തി. കതരസ്മിം പന ഏകസ്മിം കാലേ, കഥഞ്ച പാകടാതി? കപ്പാനം സതസഹസ്സാധികാനി അനേകാനി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി അഭിക്കമിത്വാ യഥാധിപ്പേതമനോരഥപാരിപൂരിവസേന സമുപലദ്ധേ ഏകസ്മിം കാലേ, സദേവലോകേ അതിവിയ അച്ഛരിയമനുസ്സസ്സ പരിനിബ്ബാനന്തി അച്ചന്തപാകടാ. **അനുതാപകരാ**തി ചേതോദുക്ഖാവഹാ. **ദസസഹസ്സചക്കവാളേസൂ**തി വുത്തം തസ്സ ബുദ്ധക്ഖേത്തഭാവേന പരിച്ഛിന്നത്താ, തദഞ്ഞേസഞ്ച അവിസയത്താ.

൧൭൪. പഞ്ചമേ **ദുതിയസ്സ ബുദ്ധസ്സാ**തി ദുതിയസ്സ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസ്സ അഭാവാ. **സുതബുദ്ധോ** നാമ സുതമയേന ഞാണേന ബുജ്ഝിതബ്ബസ്സ ബുദ്ധത്താ. **ചതുസച്ചബുദ്ധോ**

നാമ ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അനവസേസതോ ബുദ്ധത്താ. **പച്ചേകബുദ്ധോ** നാമ പച്ചേകം അത്തനോയേവ യഥാ ചതുസച്ചസമ്ബോധോ ഹോതി, ഏവം ബുദ്ധത്താ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഏവ ഹി യഥാ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ചതുസച്ചസമ്ബോധോ ഹോതി, ഏവം സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝതി. **ചത്താരി വാ അട്ഠ വാ സോളസ വാ**തി ഇദം കതമഹാഭിനീഹാരാനം മഹാബോധിസത്താനം പഞ്ഞാധികസദ്ധാധികവീരിയാധികവിഭാഗവസേന വുത്തം. "പഞ്ഞാധികാനഞ്ഹി സദ്ധാ മന്ദാ ഹോതി, പഞ്ഞാ തിക്ഖാ. സദ്ധാധികാനം പഞ്ഞാ മജ്ഝിമാ ഹോതി. വീരിയാധികാനം പഞ്ഞാ മന്ദാ, പഞ്ഞാനുഭാവേന ച സമ്മാസമ്ബോധി അധിഗന്തബ്ബാ"തി **അട്ഠകഥായം** വുത്തം. അവിസേസേന പന വിമുത്തിപരിപാചനീയധമ്മാനം തിക്ഖമജ്ഝിമമുദുഭാവേന തയോപേതേ ഭേദാ യുത്താതി വദന്തി. തിവിധാ ഹി ബോധിസത്താ അഭിനീഹാരക്ഖണേ ഭവന്തി ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുവിപഞ്ചിതഞ്ഞുനേയ്യഭേദേന. തേസു ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സമ്മുഖാ ചാതുപ്പദികം ഗാഥം സുണന്തോ തതിയപദേ അപരിയോസിതേയേവ ഛഹി അഭിഞ്ഞാഹി സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പത്തും സമത്ഥൂപനിസ്സയോ ഹോതി. ദുതിയോ സത്ഥു സമ്മുഖാ ഏകം ഗാഥം സുണന്തോ അപരിയോസിതേയേവ ചതുത്ഥപദേ ഛഹി അഭിഞ്ഞാഹി അരഹത്തം പത്തും സമത്ഥൂപനിസ്സയോ ഹോതി. ഇതരോ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ചാതുപ്പദികഗാഥം സുത്വാ പരിയോസിതായ ഗാഥായ ഛഹി അഭിഞ്ഞാഹി അരഹത്തം പത്തും സമത്ഥൂപനിസ്സയോ ഹോതി. തയോപേതേ വിനാ കാലഭേദേന കതാഭിനീഹാരാ ലദ്ധബ്യാകരണാ പാരമിയോ പൂരേന്തോ യഥാക്കമം യഥാവുത്തഭേദേന കാലേന സമ്മാസമ്ബോധിം പാപുണന്തി, തേസു തേസു പന കാലഭേദേസു അപരിപുണ്ണേസു തേ തേ മഹാസത്താ ദിവസേ ദിവസേ വേസ്സന്തരദാനസദിസം ദാനം ദേന്താപി തദനുരൂപം സീലാദിസേസപാരമിധമ്മേ ആചിനന്താപി അന്തരാ ബുദ്ധാ ഭവിസ്സന്തീതി അകാരണമേതം. കസ്മാ? ഞാണസ്സ അപരിപച്ചനതോ. പരിച്ഛിന്നകാലനിപ്ഫാദിതം വിയ ഹി സസ്സം പരിച്ഛിന്നകാലേ നിപ്ഫാദിതാ സമ്മാസമ്ബോധി തദന്തരാ സബ്ബുസ്സാഹേന വായമന്തേനപി ന സക്കാ പാപുണിതുന്തി പാരമിപൂരീ യഥാവുത്തകാലവിസേസേന സമ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം. **സദ്ധി**ന്തി സമാനകാലേ.

അസഹായോതി നിപ്പരിയായതോ വുത്തം. സഹഅയനട്ഠോ ഹി സഹായട്ഠോ. പടിപത്തിവസേന ഭഗവതാ സഹ സമം അയനം നാമ കസ്സചിപി നത്ഥേവ. ഹത്ഥാദിഅവയവതോ പടി പടി മിനിതബ്ബതോ **പടിമാ** വുച്ചതി അത്തഭാവോ. **സമത്ഥോ നാമ നത്ഥീ**തി ദേവോ വാ മാരോ വാ ബ്രഹ്മാ വാ കോചി നത്ഥി. **പടിസമോ**തി പടിനിധിഭാവേന സമോ. **പടിഭാഗം ദാതു**ന്തി "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ"തിആദിനാ വുത്തസ്സ ധമ്മഭാഗസ്സ ധമ്മകോട്ഠാസസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം കത്വാ ഭാഗം കോട്ഠാസം പടിവചനം ദാതും സമത്ഥോ നാമ നത്ഥി. നത്ഥി ഏതസ്സ സീലാദിഗുണേഹി പടിബിമ്ബഭൂതോ പുഗ്ഗലോതി **അപ്പടിപുഗ്ഗലോ**. തേനാഹ - **"അഞ്ഞോ കോചീ"**തിആദി. തിസഹസ്സിമഹാസഹസ്സീനം വിഭാഗോ പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൧൭൪. ഛട്ഠാദീസു **തസ്മിം പുഗ്ഗലേ**തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ. **ത**ന്തി പഞ്ഞാചക്ഖു. **പാതുഭൂതമേവ ഹോതി** തസ്സ സഹസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ. **ഉപ്പത്തീ**തി ഉപ്പജ്ജനം. **നിപ്ഫത്തീ**തി പരിവുദ്ധി. **കീവരൂപസ്സാ**തി കീദിസസ്സ. സാവകവിസയേവ ഹത്ഥഗതം പഞ്ഞാചക്ഖു നാമ ഭിന്നം അഗ്ഗസാവകാനംയേവാതി ആഹ - **"സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സാ"**തിആദി. **സമാധിപഞ്ഞാ**തി സമാധിസഹഗതാ പഞ്ഞാ. "സമാധിസംവത്തനികാ ഖിപ്പനിസന്തിആദിവിസേസാവഹാ പഞ്ഞാ"തി കേചി. **ആലോകോ**തി പഞ്ഞാആലോകോ ഏവ. തഥാ **ഓഭാസോ. തീണിപീ**തി തീണിപി സുത്താനി. **ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാനീ**തി പുബ്ബഭാഗപഞ്ഞായ അധിപ്പേതത്താ വുത്തം.

ഉത്തമധമ്മാനന്തി അത്തനോ ഉത്തരിതരസ്സ അഭാവേന സേട്ഠധമ്മാനം. ദട്ഠബ്ബതോ ദസ്സനം, ഭഗവതോ രൂപകായോ. തത്ഥപി വിസേസതോ രൂപായതനം. തേനാഹ - **"ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന ദട്ഠും ലഭതീ"**തി. നത്ഥി ഇതോ ഉത്തരന്തി അനുത്തരം, തദേവ അനുത്തരിയം, ദസ്സനഞ്ച തം അനുത്തരിയഞ്ചാതി **ദസ്സനാനുത്തരിയം**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന പദവിസേസോ - സുയ്യതീതി **സവനം,** ഭഗവതോ വചനം. ലബ്ഭതീതി **ലാഭോ,** ഭഗവതി സദ്ധാ. സിക്ഖിതബ്ബതോ **സിക്ഖാ**. സീലസമാധിപഞ്ഞാപരിചരണം **പാരിചരിയാ,** ഉപട്ഠാനം. അനുസ്സരണം **അനുസ്സതി,** സത്ഥു

ഗുണാനുസ്സരണം. **ഇമേസന്തി** യഥാവുത്താനം ഛന്നം അനുത്തരിയാനം. **പാതുഭാവോ ഹോതീതി** തഥാഗതസ്സ പാതുഭാവാ തപ്പടിബദ്ധത്താ തബ്ബിസയത്താ ച പാതുഭാവോ ഹോതി. ''ദസ്സനാനുത്തരിയ''ന്തി ച സദേവകേ ലോകേ ഉത്തരിതരസ്സ ഭഗവതോ രൂപസ്സ ന ദസ്സനമത്തം അധിപ്പേതം, അഥ ഖോ തസ്സ രൂപദസ്സനമുഖേന അവേച്ചപ്പസാദേന ബുദ്ധഗുണേ ഓകപ്പേത്വാ ഓഗാഹേത്വാ ദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ - **''ആയസ്മാ ഹീ''**തിആദി. **ഇദമ്പി ദസ്സനാനുത്തരിയ**ന്തി പുബ്ബേ വുത്തതോ നിബ്ബിസേസത്താ വുത്തം. **ദസബലം ദസ്സനായ ലഭിത്വാ**തി ആനന്ദത്ഥേരോ വിയ പസാദഭത്തിമേത്താപുബ്ബകം ദസബലം ദസ്സനായ ലഭിത്വാ. **ദസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ**തി ദസ്സനമുഖേന പവത്തം വിപസ്സനാചാരം വഡ്ഢേത്വാ. ദസ്സനമുഖേന യാവ അനുലോമഞാണം വിപസ്സനാചാരം വഡ്ഢേത്വാ തദനന്തരം അട്ഠമകമഹാഭൂമിം ഓക്കമന്തോ ദസ്സനം സോതാപത്തിമഗ്ഗം പാപേതി നാമ. ഇധ പരതോ പവത്തം ദസ്സനം **ദസ്സനമേവ നാമ, മൂലദസ്സനം പന** സച്ചദസ്സനസ്സപി കാരണഭാവതോ **ദസ്സനാനുത്തരിയം നാമ**. ഏസ നയോ സേസാനുത്തരിയേസുപി.

ദസബലേ സദ്ധം പടിലഭതീതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ ഭഗവതി സദ്ധം പടിലഭതി. **തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖിത്വാ**തി തിസ്സോ പുബ്ബഭാഗസിക്ഖാ സിക്ഖിത്വാ. **പരിചരതീ**തി ഉപട്ഠാനം കരോതി. ''ഇതിപി സോ ഭഗവാ''തിആദിനാ ബുദ്ധാനുസ്സതിവസേന അനുസ്സതിജ്ഝാനം ഉപ്പാദേത്വാ തം പദട്ഠാനം കത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേന്തോ **''അനുസ്സതിം വഡ്ഢേത്വാ''**തി വുത്തോ.

സച്ഛികിരിയാ ഹോതീതി പച്ചക്ഖകരണം ഹോതി. മഗ്ഗക്ഖണേ ഹി ലബ്ഭമാനാ പടിസമ്ഭിദാ ഫലക്ഖണേ സച്ഛികതാ നാമ ഹോതി തതോ പരം അത്ഥാദീസു യഥിച്ഛിതം വിനിയോഗക്ഖമഭാവതോ. **ചതസ്സോ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **പടിസമ്ഭിദാ**തി പഭേദാ. കസ്സ പന പഭേദാതി? ''അത്ഥേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ''തിആദിവചനതോ (വിഭ॰ ൭൧൮-൭൨൧) ഞാണസ്സേതാ പഭേദാ. തസ്മാ **ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ**തി ചത്താരോ ഞാണപ്പഭേദാതി അത്ഥോ. **അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ**തി അത്ഥേ പടിസമ്ഭിദാ, അത്ഥപഭേദസ്സ സലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണന്തി അത്ഥോ. തഥാ ധമ്മപഭേദസ്സ സലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം **ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ**. നിരുത്തിപഭേദസ്സ സലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം നിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം **നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ**. പടിഭാനപഭേദസ്സ സലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം പടിഭാനേ പഭേദഗതം ഞാണം **പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ**.

അത്ഥേസു ഞാണന്തിആദീസു **അത്ഥോ**തി സങ്ഖേപതോ ഹേതുഫലം. തഞ്ഹി ഹേതുവസേന അരണീയം ഗന്തബ്ബം പത്തബ്ബം, തസ്മാ ''അത്ഥോ''തി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യം കിഞ്ചി പച്ചയുപ്പന്നം, നിബ്ബാനം, ഭാസിതത്ഥോ, വിപാകോ, കിരിയാതി ഇമേ പഞ്ച ധമ്മാ ''അത്ഥോ''തി വേദിതബ്ബാ. തം അത്ഥം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം പഭേദഗതം ഞാണം **അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ. ധമ്മോ**തി സങ്ഖേപതോ പച്ചയോ. സോ ഹി യസ്മാ തന്തി ദഹതി വിദഹതി പവത്തേതി ചേവ പാപേതി ച ഠപേതി ച, തസ്മാ ''ധമ്മോ''തി വുച്ചതി. പഭേദതോ പന യോ കോചി ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതു അരിയമഗ്ഗോ ഭാസിതം കുസലം അകുസലന്തി പഞ്ചവിധോതി വേദിതബ്ബോ, തം ധമ്മം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം **ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ**.

അത്ഥധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ ഞാണന്തി തസ്മിം അത്ഥേ ച ധമ്മേ ച സഭാവനിരുത്തിസദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം സഭാവനിരുത്തിഅഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം. ഏവമയം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ സദ്ദാരമ്മണാ നാമ ജാതാ, ന പഞ്ഞത്തിആരമ്മണാ. കസ്മാ? യസ്മാ സദ്ദം സുത്വാ ''അയം സഭാവനിരുത്തി, അയം ന സഭാവനിരുത്തീ''തി പജാനാതി. പടിസമ്ഭിദാപത്തോ ഹി ''ഫസ്സോ''തി വുത്തേ ''അയം സഭാവനിരുത്തീ''തി ജാനാതി, ''ഫസ്സാ''തി വാ ''ഫസ്സ''ന്തി വാ വുത്തേ ''അയം ന സഭാവനിരുത്തീ''തി ജാനാതി. വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പനേസ നാമാഖ്യാതോപസഗ്ഗാബ്യയപദമ്പി ജാനാതിയേവ സഭാവനിരുത്തിയാ യാഥാവതോ ജാനനതോ. **ഞാണേസു ഞാണ**ന്തി സബ്ബത്ഥകഞാണം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ പഭേദഗതം ഞാണം.

ഇമാ പന ചതസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ സേക്ഖഭൂമിയം അസേക്ഖഭൂമിയന്തി ദ്വീസു ഠാനേസു പഭേദം ഗച്ഛന്തി. അധിഗമോ പരിയത്തി സവനം പരിപുച്ഛാ പുബ്ബയോഗോതി ഇമേഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി വിസദാ ഹോന്തി. **അധിഗമോ** നാമ സച്ചപ്പടിവേധോ. **പരിയത്തി** നാമ ബുദ്ധവചനം. തഞ്ഹി ഗണ്ഹന്തസ്സ പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **സവനം** നാമ ധമ്മസ്സവനം. സക്കച്ചം ധമ്മം സുണന്തസ്സപി ഹി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **പരിപുച്ഛാ** നാമ അട്ഠകഥാ. ഉഗ്ഗഹിതപാളിയാ അത്ഥം കഥേന്തസ്സപി ഹി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തി. **പുബ്ബയോഗോ** നാമ പുബ്ബയോഗാവചരതാ. ഹരണപച്ചാഹരണനയേന പടിപാകടകമ്മട്ഠാനസ്സപി പടിസമ്ഭിദാ വിസദാ ഹോന്തീതി. **ലോകിയലോകുത്തരാ വാ**തി ഏത്ഥ തിസ്സോ പടിസമ്ഭിദാ ലോകിയാ, അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ സിയാ ലോകിയാ, സിയാ ലോകുത്തരാതി ഏവം വിഭജിത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ബുദ്ധുപ്പാദേയേവാതി അവധാരണേന ബുദ്ധുപ്പാദേ ഏവ ലബ്ഭനതോ, അബുദ്ധുപ്പാദേ അലബ്ഭനതോ അനഞ്ഞസാധാരണോ പടിവേധോ അധിപ്പേതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ "മഹതോ ചക്ഖുസ്സാ"തിആദീസു പഞ്ഞാമഹത്താദികമ്പി അനഞ്ഞസാധാരണമേവ അധിപ്പേതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ വിജ്ജാവിമുത്തിഫലസച്ഛികിരിയാദയോപി പരേസം തബ്ഭാവാവഹാ ദട്ഠബ്ബാ. യാ കാചി ധാതുയോ ലോകിയാ ലോകുത്തരാ വാ, സബ്ബാ താ ഇമാഹേവ സങ്ഗഹിതാ, ഏത്ഥേവ അന്തോഗധാതി വുത്തം - **"ഇമാവ അട്ഠാരസ ധാതുയോ നാനാസഭാവതോ നാനാധാതുയോ"**തി. സ്വായമത്ഥോ അനേകധാതുനാനാധാതുഞാണവിഭങ്ഗേന (വിഭ॰ ൭൫൧) ദീപേതബ്ബോ. "സച്ഛികിരിയാ"തി വുത്തത്താ **"വിജ്ജാതി ഫലേ ഞാണ"**ന്തി വുത്തം.

൧൮൭. യസ്മാ ചക്കതി അപരാപരം പരിവത്തതീതി **ചക്കം,** തസ്മാ ഇരിയാപഥാപി അപരാപരം പരിവത്തനട്ഠേന ചക്കസദിസത്താ **ചക്ക**ന്തി വുത്താ, തഥാ പതിരൂപദേസവാസാദിസമ്പത്തിയോ. **തതോ പട്ഠായ ധമ്മചക്കം അഭിനീഹരതി നാമാ**തി ഏത്ഥ തദാ മഹാസത്തോ അത്താനം അഭിനീഹാരയോഗം കരോന്തോ "ധമ്മചക്കം അഭിനീഹരതി നാമാ"തി വുത്തോ തതോ പട്ഠായ ധമ്മചക്കാഭിനീഹാരവിബന്ധകരധമ്മാനുപ്പജ്ജനതോ. **അഭിനീഹടം നാമാ**തി ഏത്ഥപി അയമേവ നയോ. **അരഹത്തമഗ്ഗം പടിവിജ്ഝന്തോപി ധമ്മചക്കം ഉപ്പാദേതിയേവ നാമ** തദത്ഥം ഞാണം പരിപാചേതീതി കത്വാ. **അരഹത്തഫലക്ഖണേ ധമ്മചക്കം ഉപ്പാദിതം നാമ** തസ്മിം ഖണേ ധമ്മചക്കസ്സ ഉപ്പാദനായ കാതബ്ബകിച്ചസ്സ കസ്സചി അഭാവാ. പടിവേധഞാണഞ്ഹി ഇധ "ധമ്മചക്ക"ന്തി അധിപ്പേതം. ഇദാനി ദേസനാഞാണവസേന ധമ്മചക്കം ദസ്സേതും - **"കദാ പവത്തേതി നാമാ"**തിആദിമാഹ. ന കേവലം ഥേരസ്സേവ, അഥ ഖോ സബ്ബേസമ്പി സാസനികാനം ധമ്മകഥാ ഭഗവതോ ധമ്മദേസനാ ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം ചതുന്നഞ്ച ഏകത്താദിനയാനം അവിരാധനതോതി ദസ്സേതും - **"യോ ഹി കോചി ഭിക്ഖു വാ"**തിആദി ആരദ്ധം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഏകപുഗ്ഗലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. ഏതദഗ്ഗവഗ്ഗോ

(൧൮) ൧. പഠമഏതദഗ്ഗവഗ്ഗോ

ഏതദഗ്ഗപദവണ്ണനാ

൧൮൮. ഏതദഗ്ഗേസു പഠമവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **ആദിമ്ഹി ദിസ്സതീ**തി ഏത്ഥ അഗ്ഗസദ്ദോതി ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. **അജ്ജതഗ്ഗേ**തി അജ്ജദിവസം ആദിം കത്വാതി അത്ഥോ. **അങ്ഗുലഗ്ഗേനാ**തി അങ്ഗുലികോടിയാ. **അമ്ബിലഗ്ഗ**ന്തി അമ്ബിലകോട്ഠാസോ. **കോടിഭൂതാ**തി പരമകോടിഭൂതാ തസ്മിം ഠാനേ താദിസാനം അഞ്ഞേസം അഭാവതോ. തതോ ഏവ **സേട്ഠഭൂതാതിപി അഗ്ഗാ. ഏതദഗ്ഗസന്നിക്ഖേപോ**തി ഏതദഗ്ഗേ ഠപനം അട്ഠുപ്പത്തിആദീഹി ചതൂഹിപി കാരണേഹി. മഹാപഞ്ഞതായ ഥേരേന ഏതദഗ്ഗട്ഠാനസ്സ ലദ്ധഭാവം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും - **"കഥ"**ന്തിആദിമാഹ. **ദ്വേ പദന്തരാനീ**തി കണ്ഡമ്ബമൂലേ യുഗന്ധരപബ്ബതേതി ദ്വീസു ഠാനേസു ദ്വേ പദാനി ദസ്സേത്വാ. **മുണ്ഡപീഠക**ന്തി യം സത്തങ്ഗം പഞ്ചങ്ഗം വാ ന ഹോതി, കേവലം മുണ്ഡകപീഠം, തം സന്ധായേതം വുത്തം. **അവത്ഥരിത്വാ നിസീദീ**തി ബുദ്ധാനുഭാവേന അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ നിസീദി. തേനാഹ - **"ഏവം നിസീദന്തോ"**തിആദി. **കായസക്ഖിം കത്വാ**തി നാമകായേന ദേസനായ സമ്പടിച്ഛനവസേന സക്ഖിഭൂതം കത്വാ. **കുസലാ ധമ്മാ അകുസലാ ധമ്മാ അബ്യാകതാ ധമ്മാ**തി **ഇതി**-സദ്ദോ ആദ്യത്ഥോ, തേന സബ്ബം അഭിധമ്മദേസനം സങ്ഗണ്ഹാതി.

പാടിഹാരിയട്ഠാനേതി യമകപാടിഹാരിയസ്സ കതട്ഠാനേ. **പസ്സഥാ**തി തേസം ബഹുഭാവം സന്ധായ വുത്തം. **അസ്സാ**തി മനുസ്സസമൂഹസ്സ ഏകഭാവം. **ആകപ്പ**ന്തി ആകാരം. **മഹാജനോ**തി സദേവകേ ലോകേ സബ്ബോ മഹാജനോ. യഥാ നിരയദസ്സനം സംവേഗജനനത്ഥം, ഏവം ദേവലോകദസ്സനമ്പി സംവേഗജനനത്ഥമേവ "അനുപുബ്ബികഥായം സഗ്ഗകഥാ വിയ ഏവം സബ്ബസമ്പത്തിസമുപേതോപി സഗ്ഗോ അനിച്ചോ അദ്ധുവോ ചവനധമ്മോ"തി. **സജ്ജേത്വാ**തി സമപണ്ണാസായ മുച്ഛനാഹി യഥാ കാമേന നിവാദേതും സക്കാ, ഏവം സജ്ജേത്വാ.

പുഥുജ്ജനപഞ്ചകം പഞ്ഹന്തി പുഥുജ്ജനപഞ്ഹം ആദിം കത്വാ പവത്തിതം ഖീണാസവപഞ്ഹപരിയന്തം പഞ്ഹപഞ്ചകം. **പഠമം...പേ॰... പുച്ഛീ**തി പുഥുജ്ജനവിസയേ പഞ്ഹം പുച്ഛി. പടിസമ്ഭിദാ യഥാഭിനീഹാരം യഥാസകം വിപസ്സനാഭിനീഹാരേന പഠമഭൂമിയാദയോ വിയ പവത്തിതവിസയാതി വുത്തം - **"തേ അത്തനോ അത്തനോ പടിസമ്ഭിദാവിസയേ ഠത്വാ കഥയിംസൂ"**തി. **ബുദ്ധവിസയേ പഞ്ഹം പുച്ഛീ**തി -

> "യേ ച സങ്ഖാതധമ്മാസേ, യേ ച സേഖാ പുഥൂ ഇധ;
> തേസം മേ നിപകോ ഇരിയം, പുട്ഠോ പബ്രൂഹി മാരിസാ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൩൮) -

ഇദം പഞ്ഹം പുച്ഛി. തത്ഥ **സങ്ഖാതധമ്മാ**തി സങ്ഖാതാ ഞാതാ ചതുസച്ചധമ്മാ, യേ ച സങ്ഖാതധമ്മാ ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പടിവിദ്ധചതുസച്ചധമ്മാതി അത്ഥോ. ഇമിനാ അസേക്ഖാ കഥിതാ. പുഥു-സദ്ദോ ഉഭയത്ഥപി യോജേതബ്ബോ "യേ പുഥൂ സങ്ഖാതധമ്മാ, യേ ച പുഥൂ സേഖാ"തി. **തേസ**ന്തി തേസം ദ്വിന്നം സേക്ഖാസേക്ഖപുഗ്ഗലാനം മേ പുട്ഠോതി യോജേതബ്ബം, മയാ പുട്ഠോതി അത്ഥോ. **ഇരിയ**ന്തി സേക്ഖാസേക്ഖഭൂമിയാ ആഗമനപ്പടിപദം. ഇരിയതി ഗച്ഛതി സേക്ഖഭൂമിം അസേക്ഖഭൂമിഞ്ച ഏതായാതി ഇരിയാ, തം തേസം ഇരിയം ആഗമനപ്പടിപദം മയാ പുട്ഠോ പബ്രൂഹി കഥേഹീതി അത്ഥോ. ഏവം ഭഗവാ ബുദ്ധവിസയേ പഞ്ഹം പുച്ഛിത്വാ "ഇമസ്സ നു ഖോ, സാരിപുത്ത, സംഖിത്തേന ഭാസിതസ്സ കഥം വിത്ഥാരേന അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ"തി ആഹ. ഥേരോ പഞ്ഹം ഓലോകേത്വാ "സത്ഥാ മം സേക്ഖാസേക്ഖാനം ഭിക്ഖൂനം ആഗമനപ്പടിപദം പുച്ഛതീ"തി പഞ്ഹേ നിക്കങ്ഖോ ഹുത്വാ "ആഗമനപ്പടിപദാ നാമ ഖന്ധാദിവസേന ബഹൂഹിപി മുഖേഹി സക്കാ കഥേതും, കതരാകാരേന നു ഖോ കഥേന്തോ സത്ഥു അജ്ഝാസയം ഗണ്ഹിതും സക്ഖിസ്സാമീ"തി അജ്ഝാസയേ കങ്ഖി, തം സന്ധായേതം വുത്തം - **"ധമ്മസേനാപതി...പേ॰... ന സക്കോതീ"**തി. പുച്ഛിതപഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതും പടിഭാനേ അസതി ദിസാവിലോകനം സത്താനം സഭാവോതി ദസ്സേന്തോ, **"പുരത്ഥിമ...പേ॰.. നാസക്ഖീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **പഞ്ഹുപ്പത്തിട്ഠാന**ന്തി പഞ്ഹുപ്പത്തികാരണം.

ഥേരസ്സ കിലമനഭാവം ജാനിത്വാതി "സാരിപുത്തോ പഞ്ഹേ നിക്കങ്ഖോ, അജ്ഝാസയേ മേ കങ്ഖമാനോ കിലമതീ"തി ഥേരസ്സ കിലമനഭാവം ഞത്വാ. **ചതുമഹാഭൂതികകായപരിഗ്ഗഹ**ന്തി ഏതേന ഖന്ധമുഖേന നാമരൂപപരിഗ്ഗഹോ വുത്തോ. **"ഭൂതമിദന്തി, സാരിപുത്ത, സമനുപസ്സസീ"**തി ഹി വദന്തേന ഭഗവതാ ഖന്ധവസേന നാമരൂപപരിഗ്ഗഹോ ദസ്സിതോ. ഏവം കിരസ്സ ഭഗവതോ അഹോസി "സാരിപുത്തോ മയാ നയേ അദിന്നേ കഥേതും ന സക്ഖിസ്സതി, ദിന്നേ പന നയേ മമജ്ഝാസയം ഗഹേത്വാ ഖന്ധവസേന കഥേസ്സതീ"തി. ഥേരസ്സ സഹ നയദാനേന സോ പഞ്ഹോ നയസതേന നയസഹസ്സേന ഉപട്ഠാസി. തേനാഹ - **"അഞ്ഞാതം ഭഗവാ, അഞ്ഞാതം സുഗതാ"**തി.

അരൂപാവചരേ പടിസന്ധി നാമ ന ഹോതീതി ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണസ്സ അനോകാസഭാവതോ വുത്തം. തേനാഹ - **"അഭബ്ബട്ഠാനത്താ"**തി, ലദ്ധബ്യാകരണാനം ബോധിസത്താനം ഉപ്പത്തിയാ അഭബ്ബദേസത്താതി അത്ഥോ . **രൂപാവചരേ നിബ്ബത്തീ**തി കമ്മവസിതാസമ്ഭവതോ അരൂപാവചരേ അനിബ്ബത്തിത്വാ രൂപാവചരേ നിബ്ബത്തി.

പരോസഹസ്സന്തിആദിനാ പരോസഹസ്സജാതകം ദസ്സേതി. തത്ഥ **പരോസഹസ്സമ്പീ**തി അതിരേകസഹസ്സമ്പി. **സമാഗതാന**ന്തി സന്നിപതിതാനം ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനിതും അസക്കോന്താനം ബാലാനം. **കന്ദേയ്യും തേ വസ്സസതം അപഞ്ഞാ**തി തേ ഏവം സമാഗതാ അപഞ്ഞാ ഇമേ ബാലത്താ സസാ വിയ വസ്സസതമ്പി വസ്സസഹസ്സമ്പി രോദേയ്യും പരിദേവേയ്യും. രോദമാനാപി പന അത്ഥം വാ കാരണം വാ നേവ ജാനേയ്യുന്തി ദീപേതി. **ഏകോവ സേയ്യോ പുരിസോ സപഞ്ഞോ**തി ഏവരൂപാനം ബാലാനം പരോസഹസ്സതോപി ഏകോ പണ്ഡിതപുരിസോവ സേയ്യോ വരതരോതി അത്ഥോ. കീദിസോ സപഞ്ഞോതി ആഹ - **"യോ ഭാസിതസ്സ വിജാനാതി അത്ഥ"**ന്തി, അയം ജേട്ഠന്തേവാസികോ വിയ യോ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനാതി, സോ താദിസോ സപഞ്ഞോ വരതരോതി അത്ഥോ. ദുതിയേ പരോസതജാതകേ **ഝായേയ്യു**ന്തി യാഥാവതോ അത്ഥം ജാനിതും സമാഹിതാ ഹുത്വാ ചിന്തേയ്യും. സേസമേത്ഥ വുത്തനയമേവ.

തതിയജാതകേ **യേ സഞ്ഞിനോ**തി ഠപേത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനലാഭിനോ അവസേസചിത്തകസത്തേ ദസ്സേതി. **തേപി ദുഗ്ഗതാ**തി തസ്സാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ അലാഭതോ തേപി ദുഗ്ഗതാ ദുക്ഖം ഉപഗതാ സഞ്ഞീഭവേ. "സഞ്ഞാ രോഗോ സഞ്ഞാ ഗണ്ഡോ സഞ്ഞാ സല്ല"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪) ഹി തേ സഞ്ഞായ ആദീനവദസ്സിനോ. **യേപി അസഞ്ഞിനോ**തി അസഞ്ഞീഭവേ നിബ്ബത്തേ അചിത്തകസത്തേ ദസ്സേതി. തേപി ഇമിസ്സായേവ സമാപത്തിയാ അലാഭതോ ദുഗ്ഗതായേവ. ഝാനസുഖം **അനങ്ഗണം** നിദ്ദോസം യഥാവുത്തദോസാഭാവതോ. ബലവചിത്തേകഗ്ഗതാസഭാവേനപി തം അനങ്ഗണം നാമ ജാതം. **നേവസഞ്ഞീ നാസഞ്ഞീതി ആഹാ**തി അതീതേ കിര ബാരാണസിയം ബ്രഹ്മദത്തേ രജ്ജം കാരേന്തേ ബോധിസത്തോ അരഞ്ഞായതനേ കാലം കരോന്തോ അന്തേവാസികേഹി പുട്ഠോ "നേവസഞ്ഞീ നാസഞ്ഞീ"തി ആഹ. പുരിമജാതകേ വുത്തനയേനേവ താപസാ ജേട്ഠന്തേവാസികസ്സ കഥം ന ഗണ്ഹിംസു. ബോധിസത്തോ ആഭസ്സരതോ ആഗന്ത്വാ ആകാസേ ഠത്വാ ഇമം ഗാഥമാഹ. തേന വുത്തം - **"സേസം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബ"**ന്തി.

ചതുത്ഥജാതകേ (ജാ॰ ൧.൧.൧൩൫) ചന്ദസ്സ വിയ ആഭാ ഏതസ്സാതി **ചന്ദാഭം,** ഓദാതകസിണം. **സൂരിയാഭ**ന്തി സൂരിയസ്സ വിയ ആഭാ ഏതസ്സാതി സൂരിയാഭം, പീതകസിണം. **യോധ പഞ്ഞായ ഗാധതീ**തി യോ പുഗ്ഗലോ ഇധ സത്തലോകേ ഇദം കസിണദ്വയം പഞ്ഞായ ഗാധതി, ആരമ്മണം കത്വാ അനുപ്പവിസതി, തത്ഥ വാ പതിട്ഠഹതി. **അവിതക്കേന ദുതിയജ്ഝാനേന ആഭസ്സരൂപഗോ ഹോതീ**തി സോ പുഗ്ഗലോ തഥാ കത്വാ പടിലദ്ധേന ദുതിയേന ഝാനേന ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകൂപഗോ ഹോതി. **സേസം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബ**ന്തി ഇമിനാ ഇമം ദസ്സേതി (ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൩൫ ചന്ദാഭജാതകവണ്ണനാ) - അതീതേ ബാരാണസിയം ബ്രഹ്മദത്തേ രജ്ജം കാരേന്തേ ബോധിസത്തോ അരഞ്ഞായതനേ കാലം കരോന്തോ അന്തേവാസികേഹി പുച്ഛിതോ "ചന്ദാഭം സൂരിയാഭ"ന്തി വത്വാ ആഭസ്സരേ നിബ്ബത്തോ. താപസാ ജേട്ഠന്തേവാസികസ്സ ന സദ്ദഹിംസു. ബോധിസത്തോ ആഗന്ത്വാ ആകാസേ ഠിതോ ഇമം ഗാഥം അഭാസി.

പഞ്ചമജാതകേ **ആസീസേഥേവാ**തി ആസാച്ഛേദം അകത്വാ അത്തനോ കമ്മേസു ആസം കരേയ്യേവ. **ന നിബ്ബിന്ദേയ്യാ**തി ന നിബ്ബേദം ഉപ്പാദേയ്യ, ന ഉക്കണ്ഠേയ്യാതി അത്ഥോ. **വോതി**

നിപാതമത്തം. **യഥാ ഇച്ഛ**ന്തി അഹഞ്ഹി സട്ഠിഹത്ഥാ നരകാ ഉട്ഠാനം ഇച്ഛിം, സോമ്ഹി തഥേവ ജാതോ, തതോ ഉട്ഠിതോയേവാതി ദീപേതി.

അതീതേ (ജാ॰ അട്ഠ॰ ൪.൧൩.സരഭമിഗജാതകവണ്ണനാ) കിര ബാരാണസിയം ബ്രഹ്മദത്തേ രജ്ജം കാരേന്തേ ബോധിസത്തോ സരഭമിഗയോനിയം നിബ്ബത്തിത്വാ അരഞ്ഞേ പടിവസതി. രാജാ മിഗവിത്തകോ അഹോസി ഥാമസമ്പന്നോ. ഏകദിവസം ഗന്ത്വാ അമച്ചേ ആഹ - "യസ്സ പസ്സേന മിഗോ പലായതി, തേനേവ സോ ദാതബ്ബോ"തി. അഥേകദിവസം സരഭമിഗോ ഉട്ഠായ രഞ്ഞോ ഠിതട്ഠാനേനേന പലായി. അഥ നം അമച്ചാ ഉപ്പണ്ഡേസും. രാജാ ചിന്തേസി - "ഇമേ മം പരിഹാസന്തി, മമ പമാണം ന ജാനന്തീ"തി ഗാള്ഹം നിവാസേത്വാ പത്തികോവ ഖഗ്ഗം ആദായ "സരഭം ഗണ്ഹിസ്സാമീ"തി വേഗേന പക്ഖന്ദി. അഥ നം ദിസ്വാ തീണി യോജനാനി അനുബന്ധി. സരഭോ അരഞ്ഞം പാവിസി. രാജാപി പാവിസിയേവ. തത്ഥ സരഭമിഗസ്സ ഗമനമഗ്ഗേ സട്ഠിഹത്ഥമത്തോ മഹാപൂതിപാതനരകആവാടോ അത്ഥി, സോ തിംസഹത്ഥമത്തം ഉദകേന പുണ്ണോ തിണേഹി ച പടിച്ഛന്നോ. സരഭോ ഉദകഗന്ധം ഘായിത്വാവ ആവാടഭാവം ഞത്വാ ഥോകം ഓസക്കിത്വാ ഗതോ. രാജാ പന ഉജുകമേവ ആഗച്ഛന്തോ തസ്മിം പതി.

സരഭോ തസ്സ പദസദ്ദം അസുണന്തോ നിവത്തിത്വാ തം അപസ്സന്തോ "നരകആവാടേ പതിതോ ഭവിസ്സതീ"തി ഞത്വാ ആഗന്ത്വാ ഓലോകേന്തോ തം ഗമ്ഭീരേ ഉദകേ അപ്പതിട്ഠേ കിലമന്തം ദിസ്വാ തേന കതാപരാധം ഹദയേ അകത്വാ സഞ്ജാതകാരുഞ്ഞോ "മാ മയി പസ്സന്തേ വരാകോ നസ്സതു, ഇമമ്ഹാ തം ദുക്ഖാ മോചേസ്സാമീ"തി ആവാടതീരേ ഠിതോ "മാ ഭായി, മഹാരാജ, അഹം തം ദുക്ഖാ മോചേസ്സാമീ"തി വത്വാ അത്തനോ പിയപുത്തം ഉദ്ധരിതും ഉസ്സാഹം കരോന്തോ വിയ തസ്സുദ്ധരണത്ഥായ സിലായ യോഗ്ഗം കത്വാ "വിജ്ഝിസ്സാമീ"തി ആഗതം രാജാനം സട്ഠിഹത്ഥാ നരകാ ഉദ്ധരിത്വാ അസ്സാസേത്വാ പിട്ഠിം ആരോപേത്വാ അരഞ്ഞാ നീഹരിത്വാ സേനായ അവിദൂരേ ഓതാരേത്വാ ഓവാദമസ്സ ദത്വാ പഞ്ചസു സീലേസു പതിട്ഠാപേസി. രാജാ സേനങ്ഗപരിവുതോ നഗരം ഗന്ത്വാ "ഇതോ പട്ഠായ സകലരട്ഠവാസിനോ പഞ്ച സീലാനി രക്ഖന്തൂ"തി ധമ്മഭേരിം ചരാപേസി. മഹാസത്തേന പന അത്തനോ കതഗുണം കസ്സചി അകഥേത്വാ സായം നാനഗ്ഗരസഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ അലങ്കതസയനേ സയിത്വാ പച്ചൂസകാലേ മഹാസത്തസ്സ ഗുണം സരിത്വാ ഉട്ഠായ സയനപിട്ഠേ പല്ലങ്കേന നിസീദിത്വാ പീതിപുണ്ണേന ഹദയേന ഉദാനം ഉദാനേന്തോ "ആസീസേഥേവ പുരിസോ"തിആദിനാ ഇമാ ഛ ഗാഥാ അഭാസി.

തത്ഥ **അഹിതാ ഹിതാ ചാ**തി ദുക്ഖഫസ്സാ സുഖഫസ്സാ ച, മരണഫസ്സാ, ജീവിതഫസ്സാതിപി അത്ഥോ. സത്താനഞ്ഹി മരണഫസ്സോ അഹിതോ, ജീവിതഫസ്സോ ഹിതോ. തേസം അചിന്തിതോ മരണഫസ്സോ ആഗച്ഛതീതി ദസ്സേതി . **അചിന്തിതമ്പീ**തി മയാ "ആവാടേ പതിസ്സാമീ"തി ന ചിന്തിതം, "സരഭം മാരേസ്സാമീ"തി **ചിന്തിതം**. ഇദാനി പന മേ ചിന്തിതം നട്ഠം, അചിന്തിതമേവ ജാതന്തി ഉദാനവസേന വദതി. **ഭോഗാ**തി യസപരിവാരാ, ഏതേ ചിന്താമയാ ന ഹോന്തി. തസ്മാ ഞാണവതാ വീരിയമേവ കാതബ്ബന്തി വദതി. വീരിയവതോ ഹി അചിന്തിതമ്പി ഹോതിയേവ.

തസ്സേതം ഉദാനം ഉദാനേന്തസ്സേവ അരുണം ഉട്ഠഹി. പുരോഹിതോ പാതോവ സുഖസേയ്യപുച്ഛനത്ഥം ആഗന്ത്വാ ദ്വാരേ ഠിതോ തസ്സ ഉദാനഗീതസദ്ദം സുത്വാ ചിന്തേസി - "രാജാ ഹിയ്യോ മിഗവം അഗമാസി, തത്ഥ സരഭമിഗം വിദ്ധോ ഭവിസ്സതി, തേന മഞ്ഞേ ഉദാനം ഉദാനേതീ"തി. ഏവം ബ്രാഹ്മണസ്സ രഞ്ഞോ പരിപുണ്ണബ്യഞ്ജനം ഉദാനം സുത്വാ സുമജ്ജിതേ ആദാസേ മുഖം ഓലോകേന്തസ്സ ഛായാ വിയ രഞ്ഞാ ച സരഭേന ച കതകാരണം പാകടം അഹോസി, സോ നഖഗ്ഗേന ദ്വാരം ആകോടേസി. രാജാ "കോ ഏസോ"തി പുച്ഛി. അഹം, ദേവ, പുരോഹിതോതി. അഥസ്സ ദ്വാരം വിവരിത്വാ "ഇതോ ഏഹാചരിയാ"തി ആഹ. സോ പവിസിത്വാ രാജാനം ജയാപേത്വാ ഏകമന്തം ഠിതോ "അഹം, മഹാരാജ, തയാ അരഞ്ഞേ കതകാരണം ജാനാമി, ത്വം ഏകം സരഭമിഗം അനുബന്ധന്തോ നരകേ പതിതോ, അഥ നം സോ സരഭോ സിലായ യോഗ്ഗം കത്വാ നരകതോ ഉദ്ധരി, സോ ത്വം തസ്സ ഗുണം സരിത്വാ ഉദാനം ഉദാനേസീ"തി വത്വാ **"സരഭം ഗിരിദുഗ്ഗസ്മി"**ന്തിആദിനാ ദ്വേ ഗാഥാ അഭാസി.

തത്ഥ **അനുസരീ**തി അനുബന്ധി. **വിക്കന്ത**ന്തി ഉദ്ധരണത്ഥായ കതപരക്കമം. **അനുജീവസീ**തി ഉപജീവസി, തസ്സാനുഭാവേന തയാ ജീവിതം ലദ്ധന്തി അത്ഥോ. **സമുദ്ധരീ**തി ഉദ്ധരണം അകാസി. **സിലായ യോഗ്ഗം സരഭോ കരിത്വാ**തി സിലായ സോപാനസദിസായ നരകതോ

ഉദ്ധരണയോഗ്ഗതം കരിത്വാ. **അലീനചിത്തന്തി** സങ്കോചം അപ്പത്തചിത്തം. **ത മിഗം വദേസീതി** സുവണ്ണസരഭമിഗം ഇധ സിരിസയനേ നിപന്നോ വണ്ണേസി. തം സുത്വാ രാജാ, "അയം മയാ സദ്ധിം ന മിഗവം ആഗതോ, സബ്ബഞ്ച പവത്തിം ജാനാതി, കഥം നു ഖോ ജാനാതി, പുച്ഛിസ്സാമി ന"ന്തി ചിന്തേത്വാ - **"കിം ത്വം നു തഥേവാ"**തി നവമഗാഥമാഹ . തത്ഥ **ഭിംസരൂപന്തി** കിം നു തേ ഞാണം ബലവജാതികം, തേനേതം ജാനാസീതി വദതി. ബ്രാഹ്മണോ "നാഹം സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധോ, ബ്യഞ്ജനം അമക്ഖേത്വാ തയാ കഥിതഗാഥായ പന മയ്ഹം അത്ഥോ ഉപട്ഠാതീ"തി ദീപേന്തോ **"ന ചേവഹ"**ന്തി ദസമഗാഥമാഹ . തത്ഥ **സുഭാസിതാനന്തി** ബ്യഞ്ജനം അമക്ഖേത്വാ സുട്ഠു ഭാസിതാനം. **അത്ഥം തദാനേന്തീതി** യോ തേസം അത്ഥോ, തം ആനേന്തി ഉപധാരേന്തീതി അത്ഥോ. തദാ പുരോഹിതോ ധമ്മസേനാപതി അഹോസി. തേനേവാഹ - **"അതീതേപീ"**തിആദി. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവ.

അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരവത്ഥു

അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരാദയോതിആദീസു പന **യാഥാവസരസഗുണവസേനാതി** യഥാസഭാവഗുണവസേന. പബ്ബജ്ജാവസേന പടിവേധവസേന സുചിരം സുനിപുണം രത്തിന്ദിവപരിച്ഛേദജാനനവസേന ച രത്തഞ്ഞുതാ വേദിതബ്ബാതി തം ദസ്സേന്തോ **"ഠപേത്വാ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധ"**ന്തിആദിമാഹ. **പാകടോവ ഹോതീതി** സതിപഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തികോ പാകടോ വിഭൂതോ ഹോതി. **അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞോതി** സാവകേസു സബ്ബപഠമം ചത്താരി അരിയസച്ചാനി ഞാതകോണ്ഡഞ്ഞോ. **സബ്ബേസുപി ഏതദഗ്ഗേസൂതി** സബ്ബേസുപി ഏതദഗ്ഗസുത്തേസു, സബ്ബേസു വാ ഏതദഗ്ഗട്ഠപനേസു.

ധുരപത്താനീതി പത്താനം പമുഖഭൂതാനി ബാഹിരപത്താനി. **നവുതിഹത്ഥാനീതി** മജ്ഝിമപുരിസസ്സ ഹത്ഥേന നവുതിരതനാനി. പദുമേനേവ തം തം പദേസം ഉത്തരതി അതിക്കമതീതി **പദുമുത്തരോ,** ഭഗവാ. **ഗന്ധദാമമാലാദാമാദീഹീ**തി ആദിസദ്ദേന പത്തദാമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. തത്ഥ ഗന്ധദാമേഹി കതമാലാ **ഗന്ധദാമം**. ലവങ്ഗതക്കോലജാതിപുപ്ഫാദീഹി കതമാലാ **മാലാദാമം**. തമാലപത്താദീഹി കതമാലാ **പത്തദാമം. വങ്ഗപട്ടേതി** വങ്ഗദേസേ ഉപ്പന്നഘനസുഖുമവത്ഥേ. **ഉത്തമസുഖുമവത്ഥന്തി** കാസികവത്ഥമാഹ.

തേപരിവട്ടധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തന്തപരിയോസാനേതി ഏത്ഥ "ഇദം ദുക്ഖം അരിയസച്ച"ന്തിആദിനാ സച്ചവസേന, "ദുക്ഖം അരിയസച്ചം പരിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദിനാ കിച്ചവസേന, "ദുക്ഖം അരിയസച്ചം പരിഞ്ഞാത"ന്തിആദിനാ കതവസേന ച തീഹി ആകാരേഹി പരിവട്ടേത്വാ ചതുന്നം സച്ചാനം ദേസിതത്താ തയോ പരിവട്ടാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി തിപരിവട്ടം, തിപരിവട്ടമേവ തേപരിവട്ടം, തേപരിവട്ടഞ്ച തം ധമ്മചക്കപ്പവത്തനഞ്ചാതി **തേപരിവട്ടധമ്മചക്കപ്പവത്തനം,** തദേവ സുത്തന്തം, തസ്സ പരിയോസാനേതി അത്ഥോ.

സാലിഗബ്ഭം ഫാലേത്വാ ആദായാതി സാലിഗബ്ഭം ഫാലേത്വാ തത്ഥ ലബ്ഭമാനം സാലിഖീരരസം ആദായ. **അനുച്ഛവികന്തി** ബുദ്ധാനം അനുച്ഛവികം ഖീരപായസം പചാപേമ. വേണിയോ പുരിസഭാവവസേന ബന്ധിത്വാ കലാപകരണേ **കലാപഗ്ഗം**. ഖലേ കലാപാനം ഠപനദിവസേ **ഖലഗ്ഗം**. മദ്ദിത്വാ വീഹീനം രാസികരണദിവസേ **ഖലഭണ്ഡഗ്ഗം**. കോട്ഠേസു ഹി ധഞ്ഞസ്സ പക്ഖിപനദിവസേ **കോട്ഠഗ്ഗം**.

ദ്വേ ഗതിയോതി ദ്വേ ഏവ നിപ്ഫത്തിയോ, ദ്വേ നിട്ഠാതി അത്ഥോ. **തസ്മിം കുമാരേ സബ്ബഞ്ഞുതം പത്തേതി** കോണ്ഡഞ്ഞമാണവസ്സേവ ലദ്ധിയം ഠത്വാ ഇതരേപി ഛ ജനാ പുത്തേ അനുസാസിംസു. ബോധിരുക്ഖമൂലേ പാചീനപസ്സം **അചലട്ഠാനം** നാമ, യം "വജിരാസന"ന്തിപി വുച്ചതി. മഹതം മഹതിയോ വഹതീതി "പാചീനമുഖോ"തി അവത്വാ **"പാചീനലോകധാതുഅഭിമുഖോ"**തി വുത്തം. മംസചക്ഖുപി ലോകനാഥസ്സ അപ്പടിഘാതം മഹാവിസയഞ്ചാതി. **ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതന്തി** "കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച, അട്ഠി ച അവസിസ്സതൂ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൨, ൨൩൭; അ॰ നി॰ ൨.൫; മഹാനി॰ ൧൯൬) വുത്തചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം.

ഇദം പന സബ്ബമേവാതി "കസ്സ നു ഖോ അഹം പഠമം ധമ്മം ദേസേസ്സാമീ"തിആദിനയപ്പവത്തം (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൪; ൨.൩൪൧; മഹാവ॰ ൧൦) സബ്ബമേവ. **പരിവിതക്കമത്തമേവ** തഥാ അത്ഥസിദ്ധിയാ അഭാവതോ. **പുപ്ഫിതഫലിതം കത്വാതി** അഭിഞ്ഞാപടിസമ്ഭിദാഹി സബ്ബപാലിഫുല്ലം, മഗ്ഗഫലേഹി സബ്ബസോ ഫലഭാരഭരിതഞ്ച

കരോന്തോ പുപ്ഫിതം ഫലിതം കത്വാ. **അപക്കമിതുകാമോ ഹുത്വാ**തി ദ്വേപി അഗ്ഗസാവകേ അത്തനോ നിപച്ചകാരം കരോന്തേ ദിസ്വാ തേസം ഗുണാതിരേകതം ബഹു മഞ്ഞന്തോ ബുദ്ധാനം സന്തികാ അപക്കമിതുകാമോ ഹുത്വാ. **തഥേവാ**തി ഛദ്ദന്തദഹതീരേയേവ.

സാരിപുത്ത-മോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരവത്ഥു

൧൮൯-൧൯൦. ദുതിയതതിയേസു **ഇദ്ധിമന്താന**ന്തി എത്ഥ **മന്ത**-സദ്ദോ അതിസയത്ഥവിസയോതി ഥേരസ്സ അതിസയികഇദ്ധിതം ദസ്സേതും - **"ഇദ്ധിയാ സമ്പന്നാന"**ന്തി വുത്തം. സഹ പംസൂഹി കീളിംസൂതി **സഹപംസുകീളിതാ. ഇധലോകത്തഭാവമേവാ**തി ദിട്ഠധമ്മികഅത്തഭാവമേവ. **സോളസ പഞ്ഞാ പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതോ**തി മജ്ഝിമനികായേ **അനുപദസുത്തന്തദേസനായ** "മഹാപഞ്ഞോ, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തോ, പുഥുപഞ്ഞോ, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തോ, ഹാസപഞ്ഞോ, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തോ, ജവനപഞ്ഞോ, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തോ, തിക്ഖപഞ്ഞോ, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തോ, നിബ്ബേധികപഞ്ഞോ, ഭിക്ഖവേ, സാരിപുത്തോ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൯൩) ഏവമാഗതാ മഹാപഞ്ഞാദികാ ഛ, തസ്മിംയേവ സുത്തേ ആഗതാ നവാനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിപഞ്ഞാ, അരഹത്തമഗ്ഗപഞ്ഞാതി ഇമാ സോളസവിധാ പഞ്ഞാ പടിവിജ്ഝിത്വാ സച്ഛികത്വാ ഠിതോ.

പഞ്ഹസാകച്ഛന്തി പഞ്ഹസ്സ പുച്ഛനവസേന വിസ്സജ്ജനവസേന ച സാകച്ഛം കരോതി. **അത്ഥികേഹി ഉപഞ്ഞാതം മഗ്ഗ**ന്തി എതം അനുബന്ധനസ്സ കാരണവചനം. ഇദഞ്ഹി വുത്തം ഹോതി - യംനൂനാഹം ഇമം ഭിക്ഖും പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ അനുബന്ധേയ്യം. കസ്മാ? യസ്മാ ഇദം പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ അനുബന്ധനം നാമ അത്ഥികേഹി ഉപഞ്ഞാതം മഗ്ഗം, ഞാതോ ചേവ ഉപഗതോ ച മഗ്ഗോതി അത്ഥോ. അഥ വാ അത്ഥികേഹി അമ്ഹേഹി മരണേ സതി അമതേനപി ഭവിതബ്ബന്തി ഏവം കേവലം അത്ഥീതി ഉപഞ്ഞാതം, അനുമാനഞാണേന ഉപഗന്ത്വാ ഞാതം നിബ്ബാനം നാമ അത്ഥി, തം മഗ്ഗന്തോ പരിയേസന്തോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

നേസം പരിസായാതി ദിന്നം അഗ്ഗസാവകാനം പരിവാരഭൂതപരിസായ. **ദ്വേ അഗ്ഗസാവകേ**തി സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനേ ദ്വേ മഹാനുഭാവേ സാവകേ. **ഠാനന്തരേ**തി അഗ്ഗസാവകത്തസഞ്ഞിതേ ഠാനന്തരേ ഠപേസി. കസ്മാ പനേത്ഥ "അഗ്ഗസാവകേ"തി അവത്വാ "മഹാസാവകേ"തി വുത്തം. യദി അഞ്ഞേപി മഹാഥേരാ അഭിഞ്ഞാതാദിഗുണവിസേസയോഗേന "മഹാസാവകാ"തി വത്തബ്ബതം ലഭന്തി, ഇമേയേവ പന സാവകേസു അനഞ്ഞസാധാരണഭൂതാ വിസേസതോ "മഹാസാവകാ"തി വത്തബ്ബാതി ദസ്സനത്ഥം **"ദ്വേപി മഹാസാവകേ"**തി വുത്തം.

മഹാകസ്സപത്ഥേരവത്ഥു

൧൯൧. ചതുത്ഥേ യസ്മാ ധുതവാദധുതധമ്മധുതങ്ഗാനി ധുതമൂലകാനി, തസ്മാ **"ധുതോ വേദിതബ്ബോ"**തി ആരദ്ധം, തത്ഥ കിലേസേ ധുനി ധുതവാതി **ധുതോ,** ധുതകിലേസോ പുഗ്ഗലോ, കിലേസധുനനോ വാ ധമ്മോ, **കിലേസധുനനോ ധമ്മോ**തി ച സപുബ്ബഭാഗോ അരിയമഗ്ഗോ ദട്ഠബ്ബോ. തം ധുതസഞ്ഞിതം കിലേസധുനനധമ്മം വദതി, പരേ തത്ഥ പതിട്ഠാപേതീതി **ധുതവാദോ**. ചതുക്കഞ്ചേത്ഥ സമ്ഭവതീതി തം ദസ്സേതും - **"ഏത്ഥ പനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **തയിദ**ന്തി നിപാതോ, തസ്സ സോ അയന്തി അത്ഥോ. ധുതഭൂതസ്സ ധുതഭൂതാ ധമ്മാ **ധുതധമ്മാ. അപ്പിച്ഛതാ സന്തുട്ഠിതാ** ഹേട്ഠാ വുത്താ ഏവ . കിലേസേ സമ്മാ ലിഖതി തച്ഛതീതി സല്ലേഖോ, കിലേസജേഗുച്ഛീ, തസ്സ ഭാവോ **സല്ലേഖതാ**. ദീഹിപി കാമേഹി വിവിച്ചതീതി പവിവേകോ, യോനിസോമനസികാരബഹുലോ പുഗ്ഗലോ, തസ്സ ഭാവോ **പവിവേകതാ**. ഇമിനാ സരീരട്ഠപനമത്തേന അത്ഥീതി ഇദമട്ഠി ത്ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ, തസ്സ ഭാവോ **ഇദമട്ഠിതാ,** ഇമേഹി വാ കുസലധമ്മേഹി അത്ഥി ഇദമട്ഠി, യേന ഞാണേന "പബ്ബജിതേന നാമ പംസുകൂലികങ്ഗാദീസു പതിട്ഠിതേന ഭവിതബ്ബ"ന്തി യഥാനുസിട്ഠം ധുതഗുണേ സമാദിയതി ചേവ പരിഹരതി ച, തം ഞാണം **ഇദമട്ഠിതാ**. തേനാഹ - **"ഇദമട്ഠിതാ ഞാണമേവാ"**തി. **ധുതധമ്മാ നാമാ**തി ധുതങ്ഗസേവനായ പടിപക്ഖഭൂതാനം പാപധമ്മാനം ധുനനവസേന പവത്തിയാ ധുതോതി ലദ്ധനാമായ ധുതങ്ഗചേതനായ ഉപകാരകാ ധമ്മാതി കത്വാ ധുതധമ്മാ നാമ . **അനുപതന്തീ**തി തദന്തോഗധാ തപ്പരിയാപന്നാ ഹോന്തി തദുഭയസ്സേവ പവത്തിവിസേസഭാവതോ. **പടിക്ഖേപവത്ഥൂസൂ**തി ധുതങ്ഗസേവനായ പടിക്ഖിപിതബ്ബവത്ഥൂസു പഹാതബ്ബവത്ഥൂസു.

പംസുകൂലികങ്ഗം…പേ॰… നേസജ്ജികങ്ഗന്തി ഉദ്ദേസോപി പേയ്യാലനയേന ദസ്സിതോ. യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം സബ്ബം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൨ ആദയോ) വിത്ഥാരതോ വുത്തം. ധുതവാദഗ്ഗഹണേനേവ ഥേരസ്സ ധുതഭാവോപി ഗഹിതോ ഹോതീതി **"ധുതവാദാന"**ന്തേവ വുത്തം. **അയം മഹാ**തി അഭിനീഹാരാദിമഹന്തതായപി സാസനസ്സ ഉപകാരിതായപി അയം ഥേരോ മഹാ, ഗുണമഹന്തതായ പസംസാവചനമേവ വാ ഏതം ഥേരസ്സ യദിദം മഹാകസ്സപോതി യഥാ "മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ"തി.

സത്ഥു ധമ്മദേസനായ വത്ഥുത്തയേ സഞ്ജാതപ്പസാദതായ ഉപാസകഭാവേ ഠിതത്താ വുത്തം - **"ഉപോസഥങ്ഗാനി അധിട്ഠായാ"**തിആദി. ഏതസ്സ അഗ്ഗഭാവസ്സാതി യോജേതബ്ബം. **സച്ചകാരോ**തി സച്ചഭാവാവഹോ കാരോ, അവിസംവാദനവസേന വാ തദത്ഥസാധനോതി അത്ഥോ. **കോലാഹല**ന്തി കുതൂഹലവിപ്ഫാരോ. സത്ഥാ സത്തമേ സത്തമേ സംവച്ഛരേ ധമ്മം കഥേന്തോ സത്താനം സവനയോഗ്ഗം കാലം സല്ലക്ഖേന്തോ ദിവാ സായന്ഹസമയം കഥേതി, രത്തിയം സകലയാമം. തേനാഹ - **"ബ്രാഹ്മണോ ബ്രാഹ്മണേ ആഹ - 'ഭോതി കിം രത്തിം ധമ്മം സുണിസ്സസി ദിവാ'"**തി. **വിസ്സാസികോ**തി വിസ്സാസികഭാവോ. "തതോ പട്ഠായ സോ"തി വാ പാഠോ.

ദ്വേ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി പൂരിതപാരമിസ്സാതി ഇദം സാ പരമ്പരായ സോതപതിതം അത്ഥം ഗഹേത്വാ ആഹ. **അദിന്നവിപാകസ്സാ**തി അവിപക്കവിപാകസ്സ. **ഭദ്ദകേ കാലേ**തി യുത്തേ കാലേ. **നക്ഖത്ത**ന്തി നക്ഖത്തേന ലക്ഖിതം ഛണം. തസ്മിം തസ്മിഞ്ഹി നക്ഖത്തേ അനുഭവിതബ്ബഛണാനി നക്ഖത്താനി നാമ, ഇതരാനി പന ഛണാനി നാമ. സമ്മാപതിതദുക്ഖതോ വിമോചനേന തതോ നിയ്യാനാവഹതായ ഇച്ഛിതത്ഥസ്സ ലഭാപനതോ ച **നിയ്യാനികം. തേസ**ന്തി സുവണ്ണപദുമാനം. **ഓലമ്ബകാ**തി സുവണ്ണരതനവിചിത്താ രതനദാമാ. **പുഞ്ഞനിയാമേനാ**തി പുഞ്ഞാനുഭാവസിദ്ധേന നിയാമേന. സ്വസ്സ ബാരാണസിരജ്ജം ദാതും കതോകാസോ. **ഫുസ്സരഥ**ന്തി മങ്ഗലരഥം. സേതച്ഛത്തഉണ്ഹീസവാലബീജനിഖഗ്ഗമണിപാദുകാനി **പഞ്ചവിധം രാജകകുധഭണ്ഡ**ന്തി വദന്തി. ഇധ പന സേതച്ഛത്തം വിസും ഗഹിതന്തി സീഹാസനം പഞ്ചമം കത്വാ വദന്തി. **പാരുപനകണ്ണ**ന്തി പാരുപനവത്ഥസ്സ ദസന്തം. ദിബ്ബവത്ഥദായിപുഞ്ഞാനുഭാവചോദിതോ **"നനു താതാ ഥൂല"**ന്തി ആഹ. **അഹോ തപസ്സീ**തി അഹോ കപണോ അഹം രാജാതി അത്ഥോ. **ബുദ്ധാനം സദ്ദഹിത്വാ**തി ബുദ്ധാനം സാസനം സദ്ദഹിത്വാ. **ചങ്കമനസതാനീ**തി **ഇതി**-സദ്ദോ ആദ്യത്ഥോ. തേന ഹി അഗ്ഗിസാലാദീനി പബ്ബജിതസാരുപ്പാനി ഠാനാനി സങ്ഗണ്ഹാതി.

സാധുകീളിതന്തി അരിയാനം പരിനിബ്ബുതട്ഠാനേ കാതബ്ബസക്കാരം വദതി. **നപ്പമജ്ജി, നിരോഗാ അയ്യാ**തി പുച്ഛിതാകാരദസ്സനം. **പരിനിബ്ബുതാ ദേവാ**തി ദേവീ പടിവചനം അദാസി. **പടിയാദേത്വാ**തി നിയ്യാതേത്വാ. **സമണകപബ്ബജ്ജ**ന്തി സമിതപാപേഹി അരിയേഹി അനുട്ഠാതബ്ബപബ്ബജ്ജം. സോ ഹി രാജാ പച്ചേകബുദ്ധാനം വേസസ്സ ദിട്ഠത്താ "ഇദമേവ ഭദ്ദക"ന്തി താദിസംയേവ ലിങ്ഗം ഗണ്ഹി. **തത്ഥേവാ**തി ബ്രഹ്മലോകേ ഏവ. വീസതിമേ വസ്സേ സമ്പത്തേതി ആഹരിത്വാ സമ്ബന്ധോ. ബ്രഹ്മലോകതോ ചവിത്വാ നിബ്ബത്തത്താ, ബ്രഹ്മചരിയാധികാരസ്സ ച ചിരകാലസമ്ഭൂതത്താ **"ഏവരൂപം കഥം മാ കഥേഥാ"**തി ആഹ. വീസതി ധരണാനി **നിക്ഖ**ന്തി വദന്തി, പഞ്ചപലം **നിക്ഖ**ന്തി അപരേ. **ഇത്ഥാകരോ**തി ഇത്ഥിരതനസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. **അയ്യധീതാ**തി അമ്ഹാകം അയ്യസ്സ ധീതാ, ഭദ്ദകാപിലാനീതി അത്ഥോ. **സമാനപണ്ണ**ന്തി സദിസപണ്ണം സദിസലേഖം കുമാരസ്സ കുമാരികായ ച യുത്തം പണ്ണലേഖം. തേ പുരിസാ സമാഗതട്ഠാനതോ മഗധരട്ഠേ മഹാതിത്ഥഗാമം മദ്ദരട്ഠേ സാഗലനഗരഞ്ച ഉദ്ദിസ്സ അപക്കമന്താ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസ്സജ്ജന്താ നാമ ഹോന്തീതി **"ഇതോ ച ഏത്തോ ച പേസേസു"**ന്തി വുത്താ.

പുപ്ഫദാമന്തി ഹത്ഥിഹത്ഥപ്പമാണം പുപ്ഫദാമം. **താനീ**തി താനി ഉഭോഹി ഗന്ഥാപിതാനി ദ്വേ പുപ്ഫദാമാനി. **തേ**തി ഉഭോ ഭദ്ദാ ചേവ പിപ്പലികുമാരോ ച . **ലോകാമിസേനാ**തി കാമസ്സാദേന. **അസംസട്ഠാ**തി ന സംയുത്താ ഘടേ ജലന്തേന വിയ പദീപേന അജ്ഝാസയേ സമുജ്ജലന്തേന വിമോക്ഖബീജേന സമുസ്സാഹിതചിത്തത്താ. **യന്തബദ്ധാനീ**തി സസ്സസമ്പാദനത്ഥം തത്ഥ തത്ഥ ദ്വാരകവാടയോജനവസേന ബദ്ധാനി നിക്ഖമനതുമ്ബാനി. **കമ്മന്തോ**തി കസികമ്മകരണട്ഠാനം. **ദാസികഗാമാ**തി ദാസാനം വസനഗാമാ. **ഓസാരേത്വാ**തി പക്ഖിപിത്വാ. **ആകപ്പകുത്തവസേനാ**തി ആകാരവസേന കിരിയാവസേന. **അനനുച്ഛവിക**ന്തി പബ്ബജിതഭാവസ്സ അനനുരൂപം. **തസ്സ മത്ഥകേ**തി ദ്വേധാപഥസ്സ ദ്വിധാഭൂതട്ഠാനേ. ഏതേസം സങ്ഗഹം കാതും വട്ടതീതി നിസീദതീതി

സമ്ബന്ധോ. സാ പന തത്ഥ സത്ഥു നിസജ്ജാ ഏദിസീതി ദസ്സേതും - **“നിസീദന്തോ പനാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യാ ബുദ്ധാനം അപരിമിതകാലസമ്ഭൂതാചിന്തേയ്യാപരിഞ്ഞേയ്യപുഞ്ഞസമ്ഭാരൂപചയനിബ്ബത്താ രൂപപ്പഭാവബുദ്ധഗുണവിജ്ജോതിതാ ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണഅസീതിഅനുബ്യഞ്ജനസമുജ്ജലിതാ ബ്യാമപ്പഭാകേതുമാലാലങ്കതാ സഭാവസിദ്ധിതായ അകിത്തിമാ രൂപകായസിരീ, തംയേവ മഹാകസ്സപസ്സ അദിട്ഠപുബ്ബപ്പസാദസംവദ്ധനത്ഥം അനിഗ്ഗൂഹിത്വാ നിസിന്നോ ഭഗവാ **“ബുദ്ധവേസം ഗഹേത്വാ…പേ॰… നിസീദീ”**തി വുത്തോ. അസീതിഹത്ഥപ്പദേസം ബ്യാപേത്വാ പവത്തിയാ **അസീതിഹത്ഥാ**തി വുത്താ. **സതസാഖോ**തി ബഹുസാഖോ അനേകസാഖോ. **സുവണ്ണവണ്ണോവ അഹോസി** നിരന്തരം ബുദ്ധരസ്മീഹി സമന്തതോ സമോകിണ്ണഭാവതോ.

തീസു ഠാനേസൂതി ദൂരതോ നാതിദൂരേ ആസന്നേതി തീസു ഠാനേസു. **തീഹി ഓവാദേഹീ**തി “തസ്മാതിഹ തേ, കസ്സപ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം ‘തിബ്ബം മേ ഹിരോത്തപ്പം പച്ചുപട്ഠിതം ഭവിസ്സതി ഥേരേസു നവേസു മജ്ഝിമേസൂ’തി. ഏവഞ്ഹി തേ, കസ്സപ, സിക്ഖിതബ്ബം. തസ്മാതിഹ തേ, കസ്സപ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം ‘യം കിഞ്ചി ധമ്മം സുണിസ്സാമി കുസലൂപസംഹിതം, സബ്ബം തം അട്ഠിം കത്വാ മനസി കരിത്വാ സബ്ബം ചേതസാ സമന്നാഹരിത്വാ ഓഹിതസോതോ ധമ്മം സുണിസ്സാമീ’തി, ഏവഞ്ഹി തേ, കസ്സപ, സിക്ഖിതബ്ബം. തസ്മാതിഹ തേ, കസ്സപ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം ‘സാതസഹഗതാ ച മേ കായഗതാസതി ന വിജഹിസ്സതീ’തി, ഏവഞ്ഹി തേ, കസ്സപ, സിക്ഖിതബ്ബ”ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫൪) ഇമേഹി തീഹി ഓവാദേഹി. ഏത്ഥ ഹി ഭഗവാ പഠമം ഓവാദം ഥേരസ്സ ബ്രാഹ്മണജാതികത്താ ജാതിമാനപ്പഹാനത്ഥമഭാസി, ദുതിയം ബാഹുസച്ചം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനകഅഹംകാരപ്പഹാനത്ഥം, തതിയം ഉപധിസമ്പത്തിം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനകഅത്തസിനേഹപ്പഹാനത്ഥം . **മുദുകാ ഖോ ത്യായ**ന്തി മുദുകാ ഖോ തേ അയം. കസ്മാ പന ഭഗവാ ഏവമാഹ? ഥേരേന സഹ ചീവരം പരിവത്തേതുകാമതായ. കസ്മാ പരിവത്തേതുകാമോ ജാതോതി? ഥേരം അത്തനോ ഠാനേ ഠപേതുകാമതായ. കിം സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാ നത്ഥീതി? അത്ഥി, ഏവം പനസ്സ അഹോസി “ഇമേ ന ചിരം ഠസ്സന്തി, കസ്സപോ പന വീസതിവസ്സസതായുകോ, സോ മയി പരിനിബ്ബുതേ സത്തപണ്ണിഗുഹായം വസിത്വാ ധമ്മവിനയസങ്ഗഹം കത്വാ മമ സാസനം പഞ്ചവസ്സസഹസ്സപരിമാണകാലപ്പവത്തനകം കരിസ്സതീതി അത്തനോ ഠാനേ ഠപേസി. ഏവം ഭിക്ഖൂ കസ്സപസ്സ സുസ്സൂസിതബ്ബം മഞ്ഞിസ്സന്തീ”തി. തസ്മാ ഏവമാഹ.

ചന്ദൂപമോതി ചന്ദസദിസോ ഹുത്വാ. കിം പരിമണ്ഡലതായ? നോ, അപിച ഖോ യഥാ ചന്ദോ ഗഗനതലം പക്ഖന്ദമാനോ ന കേനചി സദ്ധിം സന്ഥവം വാ സിനേഹം വാ ആലയം വാ കരോതി, ന ച ന ഹോതി മഹാജനസ്സ പിയോ മനാപോ, അയമ്പി ഏവം കേനചി സദ്ധിം സന്ഥവാദീനം അകരണേന ബഹുജനസ്സ പിയോ മനാപോ ചന്ദൂപമോ ഹുത്വാ ഖത്തിയകുലാദീനി ചത്താരി കുലാനി ഉപസങ്കമതീതി അത്ഥോ. **അപകസ്സേവ കായം അപകസ്സ ചിത്ത**ന്തി തേനേവ സന്ഥവാദീനം അകരണേന കായഞ്ച ചിത്തഞ്ച അപകഡ്ഢിത്വാ, അപനേത്വാതി അത്ഥോ. **നിച്ചം നവോ**തി നിച്ചനവകോവ, ആഗന്തുകസദിസോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ആഗന്തുകോ ഹി പടിപാടിയാ സമ്പത്തഗേഹം പവിസിത്വാ സചേ നം ഘരസാമികാ ദിസ്വാ “അമ്ഹാകമ്പി പുത്തഭാതരോ വിപ്പവാസം ഗന്ത്വാ ഏവം വിചരിംസൂ”തി അനുകമ്പമാനാ നിസീദാപേത്വാ ഭോജേന്തി, ഭുത്തമത്തോയേവ “തുമ്ഹാകം ഭാജനം ഗണ്ഹഥാ”തി ഉട്ഠായ പക്കമതി, ന തേഹി സദ്ധിം സന്ഥവം വാ കരോതി, കിച്ചകരണീയാനി വാ സംവിദഹതി, ഏവമയമ്പി പടിപാടിയാ സമ്പത്തം ഘരം പവിസിത്വാ യം ഇരിയാപഥേ പസന്നാ മനുസ്സാ ദേന്തി, തം ഗഹേത്വാ ഛിന്നസന്ഥവോ തേസം കിച്ചകരണീയേ അബ്യാവടോ ഹുത്വാ നിക്ഖമതീതി ദീപേതി.

അപ്പഗബ്ഭോതി നപ്പഗബ്ഭോ, അട്ഠട്ഠാനേന കായപാഗബ്ഭിയേന, ചതുട്ഠാനേന വചീപാഗബ്ഭിയേന, അനേകട്ഠാനേന മനോപാഗബ്ഭിയേന ച വിരഹിതോതി അത്ഥോ. അട്ഠട്ഠാനം കായപാഗബ്ഭിയം നാമ സങ്ഘഗണപുഗ്ഗലഭോജനസാലജന്താഘരനഹാനതിത്ഥഭിക്ഖാചാരമഗ്ഗേസു അന്തരഘരപവേസനേ ച കായേന അപ്പതിരൂപകരണം. ചതുട്ഠാനം വചീപാഗബ്ഭിയം നാമ സങ്ഘഗണപുഗ്ഗലഅന്തരഘരേസു അപ്പതിരൂപവാചാനിച്ഛാരണം. അനേകട്ഠാനം മനോപാഗബ്ഭിയം നാമ തേസു തേസു ഠാനേസു കായവാചാഹി അജ്ഝാചാരം

അനാപജ്ജിത്വാപി മനസാ കാമവിതക്കാദീനം വിതക്കനം. സബ്ബേസമ്പി ഇമേസം പാഗബ്ഭിയാനം അഭാവേന അപ്പഗബ്ഭോ ഹുത്വാ കുലാനി ഉപസങ്കമതീതി അത്ഥോ. കസ്സപസംയുത്തേന ച ചന്ദൂപമപ്പടിപദാദിഥേരസ്സ ധുതവാദേസു അഗ്ഗഭാവസ്സ ബോധിതത്താ വുത്തം **"ഏതദേവ കസ്സപസംയുത്തം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ"**തി.

അനുരുദ്ധത്ഥേരവത്ഥു

൧൯൨. പഞ്ചമേ **ഭോജനപപഞ്ചമത്തന്തി** ഗോചരഗാമേ പിണ്ഡായ ചരണാഹാരപരിഭോഗസഞ്ഞിതം ഭോജനപപഞ്ചമത്തം. **ദീപരുക്ഖാനന്തി** ലോഹദന്തകട്ഠമയാനം മഹന്താനം ദീപരുക്ഖാനം. ലോഹമയേസുപി ഹി തേസു ദീപാധാരേസു ദീപരുക്ഖകാതി രുള്ഹിരേസാ ദട്ഠബ്ബാ. ഓലമ്ബകദീപമണ്ഡലദീപസഞ്ചരണദീപാദികാ **സേസദീപാ**.

അനുപരിയായി പദക്ഖിണകരണവസേന. **അഹം തേനാ**തി യേന തുയ്ഹം അത്ഥോ, അഹം തേന പവാരേമി, തസ്മാ തം ആഹരാപേത്വാ ഗണ്ഹാതി അത്ഥോ. **സുവണ്ണപാതിയംയേവസ്സ ഭത്തം ഉപ്പജ്ജീ**തി ദേവതാനുഭാവേന ഉപ്പജ്ജി, ന കിഞ്ചി പചനകിച്ചം അത്ഥി. **സത്ത മഹാപുരിസവിതക്കേ വിതക്കേസീ**തി "അപ്പിച്ഛസ്സായം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ മഹിച്ഛസ്സാ"തിആദികേ സത്ത മഹാപുരിസവിതക്കേ വിതക്കേസി. **അട്ഠമേ**തി "നിപ്പപഞ്ചാരാമസ്സായം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ പപഞ്ചാരാമസ്സാ"തി ഏതസ്മിം പുരിസവിതക്കേ.

മമ സങ്കപ്പമഞ്ഞായാതി "അപ്പിച്ഛസ്സായം ധമ്മോ, നായം ധമ്മോ മഹിച്ഛസ്സാ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൮; അ॰ നി॰ ൮.൩൦) മഹാപുരിസവിതക്കവസേന ആരദ്ധമത്തം മത്ഥകം പാപേതും അസമത്ഥഭാവേന ഠിതം മമ സങ്കപ്പം ജാനിത്വാ. **മനോമയേനാ**തി മനോമയേന വിയ മനസാ നിമ്മിതസദിസേന, പരിണാമിതേനാതി അത്ഥോ. **ഇദ്ധിയാ**തി "അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി ഏവം പവത്തായ അധിട്ഠാനിദ്ധിയാ.

യദാ മേ അഹു സങ്കപ്പോതി യസ്മിം കാലേ മയ്ഹം "കീദിസോ നു ഖോ അട്ഠമോ മഹാപുരിസവിതക്കോ"തി പരിവിതക്കോ അഹോസി, യദാ മേ അഹു സങ്കപ്പോ, തതോ മമ സങ്കപ്പമഞ്ഞായ ഇദ്ധിയാ ഉപസങ്കമി, ഉത്തരി ദേസയീതി യോജനാ. **ഉത്തരി ദേസയീ**തി "നിപ്പപഞ്ചാരാമസ്സായം ധമ്മോ നിപ്പപഞ്ചരതിനോ , നായം ധമ്മോ പപഞ്ചാരാമസ്സ പപഞ്ചരതിനോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൮; അ॰ നി॰ ൮.൩൦) ഇമം അട്ഠമം മഹാപുരിസവിതക്കം പൂരേന്തോ ഉപരി ദേസയി. തം പന ദേസിതം ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"നിപ്പപഞ്ചരതോ ബുദ്ധോ, നിപ്പപഞ്ചമദേസയീ"**തി, പപഞ്ചാ നാമ രാഗാദയോ കിലേസാ, തേസം വൂപസമനതായ തദഭാവതോ ച ലോകുത്തരധമ്മാ നിപ്പപഞ്ചാ നാമ. യഥാ തം പാപുണാതി, തഥാ ധമ്മം ദേസേസി, സാമുക്കംസികം ചതുസച്ചദേസനം അദേസയീതി അത്ഥോ.

തസ്സാഹം ധമ്മമഞ്ഞായാതി തസ്സ സത്ഥു ദേസനാധമ്മം ജാനിത്വാ. **വിഹാസിന്തി** യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജന്തോ വിഹരിം. **സാസനേ രതോ**തി സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹേ സാസനേ അഭിരതോ. **തിസ്സോ വിജ്ജാ അനുപ്പത്താ**തി പുബ്ബേനിവാസഞാണം, ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം, ആസവക്ഖയഞാണന്തി ഇമാ തിസ്സോ വിജ്ജാ മയാ അനുപ്പത്താ സച്ഛികതാ. തതോ ഏവ **കതം ബുദ്ധസ്സ സാസനം,** അനുസിട്ഠി ഓവാദോ അനുട്ഠിതോതി അത്ഥോ.

ഭദ്ദിയത്ഥേരവത്ഥു

൧൯൩. ഛട്ഠേ ഉച്ച-സദ്ദേന സമാനത്ഥോ ഉച്ചാ-സദ്ദോതി ആഹ - **"ഉച്ചാകുലികാനന്തി ഉച്ചേ കുലേ ജാതാന"**ന്തി. **കാളീ സാ ദേവീ**തി കാളവണ്ണതായ കാളീ സാ ദേവീ. കുലാനുക്കമേന രജ്ജാനുപ്പത്തി മഹാകുലിനസ്സേവാതി വുത്തം - **"സോയേവ ചാ"**തിആദി.

ലകുണ്ഡകഭദ്ദിയത്ഥേരവത്ഥു

൧൯൪. സത്തമേ **രിത്തകോ**തി ദേയ്യവത്ഥുരഹിതോ. **ഗുണേ ആവജ്ജേത്വാ**തി ഭഗവതോ രൂപഗുണേ ചേവ ആകപ്പസമ്പദാദിഗുണേ ച അത്തനോ അധിപ്പായം ഞത്വാ അമ്ബപക്കസ്സ പടിഗ്ഗഹണം പരിഭുഞ്ജനന്തി ഏവമാദികേ യഥാഉപട്ഠിതേ ഗുണേ ആവജ്ജേത്വാ.

പിണ്ഡോലഭാരദ്വാജത്ഥേരവത്ഥു

൯൮. അട്ഠമേ അഭീതനാദഭാവേന സീഹസ്സ വിയ നാദോ സീഹനാദോ, സോ ഏതേസം അത്ഥീതി സീഹനാദികാ, തേസം **സീഹനാദികാനം**. ഗരഹിതബ്ബപസംസിതബ്ബധമ്മേ യാഥാവതോ ജാനന്തസ്സേവ ഗരഹാ പസംസാ ച യുത്തരൂപാതി ആഹ - **"ബുദ്ധാ ച നാമാ"**തിആദി. **ഖീണാ ജാതീ**തിആദീഹി പച്ചവേക്ഖണഞാണസ്സ ഭൂമിം ദസ്സേതി. തേന ഹി ഞാണേന അരിയസാവകോ പച്ചവേക്ഖന്തോ "ഖീണാ ജാതീ"തിആദിം പജാനാതി. കതമാ പനസ്സ ജാതി ഖീണാ, കഥഞ്ച പജാനാതീതി? ന താവസ്സ അതീതാ ഖീണാ പുബ്ബേവ ഖീണത്താ, ന അനാഗതാ അനാഗതേ വായാമാഭാവതോ, ന പച്ചുപ്പന്നാ വിജ്ജമാനത്താ. യാ പന മഗ്ഗസ്സ അഭാവിതത്താ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഏകചതുപഞ്ചവോകാരഭവേസു ഏകചതുപഞ്ചക്ഖന്ധപ്പഭേദാ ജാതി, സാ മഗ്ഗസ്സ ഭാവിതത്താ അനുപ്പാദധമ്മതം ആപജ്ജനേന ഖീണാ. തം സോ മഗ്ഗഭാവനായ പഹീനകിലേസേ പച്ചവേക്ഖിത്വാ "കിലേസാഭാവേ വിജ്ജമാനമ്പി കമ്മം ആയതിം അപ്പടിസന്ധികം ഹോതീ"തി ജാനന്തോ പജാനാതി.

വുസിതന്തി വുട്ഠം പരിവുട്ഠം, കതം ചരിതം നിട്ഠിതന്തി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം. പുഥുജ്ജനകല്യാണകേന ഹി സദ്ധിം സത്ത സേക്ഖാ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം വസന്തി നാമ, ഖീണാസവോ വുട്ഠവാസോ. തസ്മാ അരിയസാവകോ അത്തനോ ബ്രഹ്മചരിയവാസം പച്ചവേക്ഖന്തോ "വുസിതം ബ്രഹ്മചരിയ"ന്തി പജാനാതി. **കതം കരണീയ**ന്തി ചതൂസു സച്ചേസു ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാഭിസമയവസേന സോളസവിധം കിച്ചം നിട്ഠാപിതന്തി അത്ഥോ. പുഥുജ്ജനകല്യാണകാദയോ ഹി തം കിച്ചം കരോന്തി, ഖീണാസവോ കതകരണീയോ. തസ്മാ അരിയസാവകോ അത്തനോ കരണീയം പച്ചവേക്ഖന്തോ "കതം കരണീയ"ന്തി പജാനാതി. **നാപരം ഇത്ഥത്തായാ**തി ഇദാനി പുന ഇത്ഥഭാവായ ഏവം സോളസവിധകിച്ചഭാവായ, കിലേസക്ഖയായ വാ മഗ്ഗഭാവനായ കിച്ചം മേ നത്ഥീതി പജാനാതി. അഥ വാ **ഇത്ഥത്തായാ**തി ഇത്ഥഭാവതോ ഇമസ്മാ ഏവംപകാരാ ഇദാനി വത്തമാനക്ഖന്ധസന്താനാ അപരം ഖന്ധസന്താനം മയ്ഹം നത്ഥി, ഇമേ പന പഞ്ചക്ഖന്ധാ പരിഞ്ഞാതാ തിട്ഠന്തി ഛിന്നമൂലകാ രുക്ഖാ വിയ, തേ ചരിമകവിഞ്ഞാണനിരോധേന അനുപാദാനോ വിയ ജാതവേദോ നിബ്ബായിസ്സന്തീതി പജാനാതി.

മന്താണിപുത്തപുണ്ണത്ഥേരവത്ഥു

൯൯. നവമേ അട്ഠാരസസുപി വിജ്ജാട്ഠാനേസു നിപ്ഫത്തിം ഗതത്താ **"സബ്ബസിപ്പേസു കോവിദോ ഹുത്വാ"**തി വുത്തം. അഭിദയാഅബ്ഭഞ്ഞാവഹസ്സേവ ധമ്മസ്സ തത്ഥ ഉപലബ്ഭനതോ **"മോക്ഖധമ്മം അദിസ്വാ"**തി വുത്തം. തേനാഹ - **"ഇദം വേദത്തയം നാമാ"**തിആദി . തഥാ ഹി അനേന ദുഗ്ഗതിപരിമുച്ചനമ്പി ദുല്ലഭം, അഭിഞ്ഞാപരിവാരാനം അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം ലാഭിതായ സയം ഏകദേസേന ഉപസന്തോ പരമുക്കംസഗതം ഉത്തമദമഥസമഥം അനഞ്ഞസാധാരണം ഭഗവന്തം സമ്ഭാവേന്തോ **"അയം പുരിസോ"**തിആദിമാഹ. **പിടകാനി ഗഹേത്വാ ആഗച്ഛന്തീ**തി ഫലഭാജനാനി ഗഹേത്വാ അസ്സാമികായ ആഗച്ഛന്തി. **ബുദ്ധാന**ന്തി ഗാരവവസേന ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോ. **പരിഭുഞ്ജീ**തി ദേവതാഹി പക്ഖിത്തദിബ്ബോജം വനമൂലഫലാഫലം പരിഭുഞ്ജി. പത്തേ പതിട്ഠാപിതസമനന്തരമേവ ഹി ദേവതാ തത്ഥ ദിബ്ബോജം പക്ഖിപിംസു. **സമ്മസിത്വാ**തി പച്ചവേക്ഖിത്വാ, പരിവത്തേത്വാതി ച വദന്തി. **അരഹത്തം പാപുണിംസൂ**തി മഹാദേവത്ഥേരസ്സ അനുമോദനകഥായ അനുപുബ്ബികഥാസക്ഖികായ സുവിസോധിതചിത്തസന്താനാ അരഹത്തം പാപുണിംസു.

ദസഹി കഥാവത്ഥൂഹീതി അപ്പിച്ഛകഥാ സന്തുട്ഠികഥാ പവിവേകകഥാ അസംസഗ്ഗകഥാ വീരിയാരമ്ഭകഥാ സീലസമ്പദാകഥാ സമാധിസമ്പദാകഥാ പഞ്ഞാസമ്പദാകഥാ വിമുത്തിസമ്പദാകഥാ വിമുത്തിഞാണദസ്സനസമ്പദാകഥാതി ഇമേഹി ദസഹി കഥാവത്ഥൂഹി. **ജാതിഭൂമിരട്ഠവാസിനോ**തി ജാതിഭൂമിവന്തദേസവാസിനോ, സത്ഥു ജാതദേസവാസിനോതി അത്ഥോ. **സീസാനുലോകികോ**തി പുരതോ ഗച്ഛന്തസ്സ സീസം അനു അനു പസ്സന്തോ. **ഓകാസം സല്ലക്ഖേത്വാ**തി സാകച്ഛായ അവസരം സല്ലക്ഖേത്വാ. **സത്തവിസുദ്ധിക്കമം പുച്ഛീ**തി "കിം നു ഖോ, ആവുസോ, സീലവിസുദ്ധത്ഥം ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൭) സത്ത വിസുദ്ധിയോ പുച്ഛി. **ധമ്മകഥികാനം അഗ്ഗട്ഠാനേ ഠപേസി** സവിസേസേന ദസകഥാവത്ഥുലാഭിതായ.

മഹാകച്ചാനത്ഥേരവത്ഥു

൧൯൭. ദസമേ **സംഖിത്തേന കഥിതധമ്മസ്സാ**തി മധുപിണ്ഡികസുത്തന്തദേസനാസു വിയ സങ്ഖേപേന ദേസിതധമ്മസ്സ. **തം ദേസനം വിത്ഥാരേത്വാ**തി തം സങ്ഖേപദേസനം ആയതനാദിവസേന വിത്ഥാരേത്വാ. **അത്ഥം വിഭജമാനാന**ന്തി തസ്സാ സങ്ഖേപദേസനായ അത്ഥം വിഭജിത്വാ കഥേന്താനം. **അത്ഥവസേന വാ**തി "ഏത്തകാ ഏതസ്സ അത്ഥാ"തി അത്ഥവസേന വാ ദേസനം പൂരേതും സക്കോന്തി. **ബ്യഞ്ജനവസേന വാ**തി "ഏത്തകാനി ഏത്ഥ ബ്യഞ്ജനാനി ദേസനാവസേന വത്തബ്ബാനീ"തി ബ്യഞ്ജനവസേന വാ പൂരേതും സക്കോന്തി. **അയം പന മഹാകച്ചാനത്ഥേരോ ഉഭയവസേനപി സക്കോ**തി തസ്സ സങ്ഖേപേന ഉദ്ദിട്ഠസ്സ വിത്ഥാരേന സത്ഥു അജ്ഝാസയാനുരൂപം ദേസനതോ, തസ്മാ തത്ഥ അഗ്ഗോതി വുത്തോ. **വുത്തനയേനേവാ**തി "പാതോവ സുഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ ഉപോസഥങ്ഗാനി അധിട്ഠായാ"തിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ. **അഞ്ഞേഹീ**തി അഞ്ഞാസം ഇത്ഥീനം കേസേഹി അതിവിയ ദീഘാ. ന കേവലഞ്ച ദീഘാ ഏവ, അഥ ഖോ സിനിദ്ധനീലമുദുകഞ്ചികാ ച. **നിക്കേസീ**തി അപ്പകേസീ യഥാ "അനുദരാ കഞ്ഞാ"തി.

പണിയന്തി വിക്കേതബ്ബഭണ്ഡം. **ആവജ്ജേത്വാ**തി ഉപനിസ്സയം കേസാനം പകതിഭാവാപത്തിഞ്ച ആവജ്ജേത്വാ. **ഗാരവേനാ**തി മുണ്ഡസീസാപി ഥേരേ ഗാരവേന ഏകവചനേനേവ ആഗന്ത്വാ. **നിമന്തേത്വാ**തി സ്വാതനായ നിമന്തേത്വാ. **ഇമിസ്സാ ഇത്ഥിയാ**തി യഥാവുത്തസേട്ഠിധീതരമാഹ. **ദിട്ഠധമ്മികോവാ**തി അവധാരണം അട്ഠാനപയുത്തം, ദിട്ഠധമ്മികോ യസപടിലാഭോവ അഹോസീതി അത്ഥോ. **യസപടിലാഭോ**തി ച ഭവസമ്പത്തിപടിലാഭോ. സത്തസു ഹി ജവനചേതനാസു പഠമാ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഫലാ, പച്ഛിമാ ഉപപജ്ജവേദനീയഫലാ, മജ്ഝേ പഞ്ച അപരാപരിയവേദനീയഫലാ, തസ്മാ പഠമം ഏകം ചേതനം ഠപേത്വാ സേസാ യഥാസകം പരിപുണ്ണഫലദായിനോ ഹോന്തി, പഠമചേതനായ പന ദിട്ഠധമ്മികോ യസപടിലാഭോവ അഹോസി.

പഠമഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ഏതദഗ്ഗവഗ്ഗോ

(൧൪) ൨. ദുതിയഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ

ചൂളപന്ഥകത്ഥേരവത്ഥു

൧൯൮-൨൦൦. ദുതിയസ്സ പഠമേ **മനേന നിബ്ബത്തിത**ന്തി അഭിഞ്ഞാമനേന ഉപ്പാദിതം. **മനേന കതകായോ**തി അഭിഞ്ഞാചിത്തേന ദേസന്തരം പത്തകായോ. **മനേന നിബ്ബത്തിതകായോ**തി അഭിഞ്ഞാമനസാ നിമ്മിതകായോ "അഞ്ഞം കായം അഭിനിമ്മിനാതീ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൬-൨൩൭; പടി॰ മ॰ ൩.൧൪) വിയ. **ഏകസദിസേയേവാ**തി അത്തസദിസേയേവ. **ഏകവിധമേവാ**തി അത്തനാ കതപ്പകാരമേവ. ഏതപ്പരമോ ഹി യേഭുയ്യേന സാവകാനം ഇദ്ധിനിമ്മാനവിധി. **അഗ്ഗോ നാമ ജാതോ** ഏകദേസേന സത്ഥു ഇദ്ധിനിമ്മാനാനുവിധാനതോ.

ലാഭിതായാതി ഏത്ഥ ലാഭീതി ഈകാരോ അതിസയത്ഥോ. തേന ഥേരസ്സ ചതുന്നം രൂപാവചരജ്ഝാനാനം അതിസയേന സവിസേസലാഭിതം ദസ്സേതി. **അരൂപാവചരജ്ഝാനാനം ലാഭിതായാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ന കേവലഞ്ചേതാ ചേതോസഞ്ഞാവിവട്ടകുസലതാ രൂപാരൂപജ്ഝാനലാഭിതായ ഏവ, അഥ ഖോ ഇമേഹിപി കാരണേഹീതി ദസ്സേതും - **"ചൂളപന്ഥകോ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **ചേതോ**തി ചേത്ഥ ചിത്തസീസേന സമാധി വുത്തോ, തസ്മാ ചേതസോ സമാധിസ്സ വിവട്ടനം ചേതോവിവട്ടോ, ഏകസ്മിംയേവാരമ്മണേ സമാധിചിത്തം വിവട്ടേത്വാ ഹേട്ഠിമസ്സ ഹേട്ഠിമസ്സ ഉപരൂപരി ഹാപനതോ രൂപാവചരജ്ഝാനലാഭീ **ചേതോവിവട്ടകുസലോ നാമ**. "സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാന"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൨൬൫) വുത്തസഞ്ഞാ അതിക്കമിത്വാ "ആകാസാനഞ്ചായതനസഞ്ഞാസഹഗതം…പേ॰… നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസഞ്ഞാസഹഗത"ന്തി (ധ॰ സ॰ ൨൬൫-൨൬൮) സഞ്ഞാസീസേന വുത്തജ്ഝാനാനം വിവട്ടകുസലോ, തഥാ ഇത്ഥിപുരിസാദിസഞ്ഞാ നിച്ചസഞ്ഞാദിതോ ചിത്തം വിവട്ടേത്വാ കേവലേ രൂപാരൂപധമ്മമത്തേ അസങ്ഖതേ നിബ്ബാനേ ച വിസേസതോ വട്ടനതോ ച സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാബഹുലോ **സഞ്ഞാവിവട്ടകുസലോ. സമാധികുസലതായ** ചേതോവിവട്ടകുസലതാ തബ്ബഹുലവിഹാരിതായ. തഥാ **വിപസ്സനാകുസലതായ**

സഞ്ഞാവിവട്ടകുസലതാ. **ഏകോതി** ചൂളപന്ഥകത്ഥേരം വദതി. **സമാധിലക്ഖണേതി** സവിതക്കസവിചാരാദിസമാധിസഭാവേ. പുന **ഏകോതി** മഹാപന്ഥകത്ഥേരമാഹ. **വിപസ്സനാലക്ഖണേ**തി സത്തഅനുപസ്സനാ അട്ഠാരസമഹാവിപസ്സനാദിവിപസ്സനാസഭാവേ. **സമാധിഗാള്ഹോതി** സമാധിസ്മിം ഓഗാള്ഹചിത്തോ സുഭാവിതഭാവനതാ. **അങ്ഗസംഖിത്തേ**തി ചതുരങ്ഗികതിവങ്ഗികാദിവസേന ഝാനങ്ഗാനം സങ്ഖിപനേ. **ആരമ്മണസംഖിത്തേ**തി കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസാദിനിബ്ബത്തനേന കസിണാദിആരമ്മണാനം സംഖിപനേ. **അങ്ഗവവത്ഥാപനേ**തി വിതക്കാദീനം ഝാനങ്ഗാനം വവത്ഥാപനേ. **ആരമ്മണവവത്ഥാപനേ**തി പഥവീകസിണാദിജ്ഝാനാരമ്മണാനം വവത്ഥാപനേ.

ഝാനങ്ഗേഹീതി രൂപാവചരജ്ഝാനങ്ഗേഹി, ഝാനങ്ഗാനേവ ഝാനം. പുന **ഝാനങ്ഗേഹീ**തി അരൂപാവചരജ്ഝാനങ്ഗേഹി. **ഭാതാ**തി ജേട്ഠഭാതാ. **അസ്സാ**തി കുടുമ്ബിയസ്സ. **സുവണ്ണപൂജ**ന്തി സോവണ്ണമയം പുപ്ഫപൂജം കത്വാ. **ദേവപുരേ**തി താവതിംസഭവനേ സുദസ്സനമഹാനഗരേ. **അഗ്ഗദ്വാരേനാ**തി തസ്മിം ദിവസേ അഗ്ഗം സബ്ബപഠമം വിവടേന നഗരദ്വാരേന നിക്ഖമിത്വാ.

കോകനദന്തി പദുമവിസേസനം യഥാ "കോകാസക"ന്തി. തം കിര ബഹുപത്തം വണ്ണസമ്പന്നം അതിസുഗന്ധഞ്ച ഹോതി. "കോകനദം നാമ സേതപദുമ"ന്തിപി വദന്തി. **പാതോ**തി പഗേവ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - യഥാ കോകനദസങ്ഖാതം പദുമം പാതോ സൂരിയുഗ്ഗമനവേലായം ഫുല്ലം വികസിതം അവീതഗന്ധം സിയാ വിരോചമാനം, ഏവം സരീരഗന്ധേന ഗുണഗന്ധേന ച സുഗന്ധം സരദകാലേ അന്തലിക്ഖേ ആദിച്ചമിവ അത്തനോ തേജസാ തപന്തം അങ്ഗേഹി നിച്ഛരണകജുതിയാ അങ്ഗീരസം സമ്മാസമ്ബുദ്ധം പസ്സാതി.

ചൂളപന്ഥകോ കിര കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധകാലേ പബ്ബജിത്വാ പഞ്ഞവാ ഹുത്വാ അഞ്ഞതരസ്സ ദന്ധഭിക്ഖുനോ ഉദ്ദേസഗഹണകാലേ പരിഹാസകേളിം അകാസി. സോ ഭിക്ഖു തേന പരിഹാസേന ലജ്ജിതോ നേവ ഉദ്ദേസം ഗണ്ഹി, ന സജ്ഝായമകാസി. തേന കമ്മേനായം പബ്ബജിത്വാവ ദന്ധോ ജാതോ, തസ്മാ ഗഹിതഗഹിതപദം ഉപരിഉപരിപദം ഗണ്ഹന്തസ്സ നസ്സതി. **ഇദ്ധിയാ അഭിസങ്ഖരിത്വാ സുദ്ധം ചോളഖണ്ഡം അദാസീ**തി തസ്സ പുബ്ബഹേതും ദിസ്വാ തദനുരൂപേ കമ്മട്ഠാനേ നിയോജേന്തോ സുദ്ധം ചോളഖണ്ഡം അദാസി. സോ കിര പുബ്ബേ രാജാ ഹുത്വാ നഗരം പദക്ഖിണം കരോന്തോ നലാടതോ സേദേ മുച്ചന്തേ പരിസുദ്ധേന സാടകേന നലാടം പുഞ്ഛി, സാടകോ കിലിട്ഠോ അഹോസി. സോ "ഇമം സരീരം നിസ്സായ ഏവരൂപോ പരിസുദ്ധസാടകോ പകതിം ജഹിത്വാ കിലിട്ഠോ ജാതോ, അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ"തി അനിച്ചസഞ്ഞം പടിലഭി. തേന കാരണേനസ്സ രജോഹരണമേവ പച്ചയോ ജാതോ.

ലോമാനീതി ചോളഖണ്ഡതന്തഗതഅംസുകേ വദതി. **"കിലിട്ഠധാതുകാനീ"**തി കിലിട്ഠസഭാവാനി. **ഏവംഗതികമേവാ**തി ഇദം ചിത്തമ്പി ഭവങ്ഗവസേന പകതിയാ പണ്ഡരം പരിസുദ്ധം രാഗാദിസമ്പയുത്തധമ്മവസേന സംകിലിട്ഠം ജാതന്തി ദസ്സേതി. **നക്ഖത്തം സമാനേത്വാ**തി നക്ഖത്തം സമന്നാഹരിത്വാ, ആവജ്ജേത്വാതി അത്ഥോ . **ബിളാരസ്സത്ഥായാ**തി ബിളാരസ്സ ഗോചരത്ഥായ. **ജലപഥകമ്മികേനാ**തി സമുദ്ദകമ്മികേന. **ചാരി**ന്തി ഖാദിതബ്ബതിണം. **സച്ചകാര**ന്തി സച്ചഭാവാവഹം കാരം, "അത്തനാ ഗഹിതേ ഭണ്ഡേ അഞ്ഞേസം ന ദാതബ്ബ"ന്തി വത്വാ ദാതബ്ബലഞ്ജന്തി വുത്തം ഹോതി. **തതിയേന പടിഹാരേനാ**തി തതിയേന സാസനേന. **പത്തികാ ഹുത്വാ**തി സാമിനോ ഹുത്വാ.

അപ്പകേനപീതി ഥോകേനപി പരിത്തേനപി. **മേധാവീ**തി പഞ്ഞവാ. **പാഭതേനാ**തി ഭണ്ഡമൂലേന. **വിചക്ഖണോ**തി വോഹാരകുസലോ. **സമുട്ഠാപേതി അത്താന**ന്തി മഹന്തം ധനം യസഞ്ച ഉപ്പാദേത്വാ തത്ഥ അത്താനം സണ്ഠപേതി പതിട്ഠാപേതി . യഥാ കിം? **അണും അഗ്ഗിംവ സന്ധമം,** യഥാ പണ്ഡിതോ പുരിസോ പരിത്തകം അഗ്ഗിം അനുക്കമേന ഗോമയചുണ്ണാദീനി പക്ഖിപിത്വാ മുഖവാതേന ധമേന്തോ സമുട്ഠാപേതി വഡ്ഢേതി, മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം കരോതി, ഏവമേവ പണ്ഡിതോ ഥോകമ്പി പാഭതം ലഭിത്വാ നാനാഉപായേഹി പയോജേത്വാ ധനഞ്ച യസഞ്ച വഡ്ഢേതി, വഡ്ഢേത്വാ പുന തത്ഥ അത്താനം പതിട്ഠാപേതി. തായ ഏവ വാ പന ധനസ്സ മഹന്തതായ അത്താനം സമുട്ഠാപേതി, അഭിഞ്ഞാതം പാകടം കരോതീതി അത്ഥോ.

സുഭൂതിത്ഥേരവത്ഥു

൨൦൧-൨൦൨. തതിയേ **രണാതി ഹി രാഗാദയോ കിലേസാ വുച്ചന്തീ**തി “സരണാ ധമ്മാ”തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൦൦ ദുകമാതികാ) രാഗാദയോ കിലേസാ “രണാ”തി വുച്ചന്തി. രണന്തി ഏതേഹീതി **രണാ**. യേഹി അഭിഭൂതാ സത്താ നാനപ്പകാരേന കന്ദന്തി പരിദേവന്തി, തസ്മാ തേ രാഗാദയോ “രണാ”തി വുത്താ. **ദേസിതനിയാമതോ അനോക്കമിത്വാ**തി ദേസിതാനോക്കമനതോ അനുപഗന്ത്വാ ദേസേതി, സത്ഥാരാ ദേസിതനിയാമേനേവ അനോദിസ്സകം കത്വാ ധമ്മം ദേസേതീതി വുത്തം ഹോതി. **ഏവന്തി** ഏവം മേത്താഝാനതോ വുട്ഠായ ഭിക്ഖാഗഹണേ സതി. **ഭിക്ഖാദായകാനം മഹപ്ഫലം ഭവിസ്സതീ**തി ഇദം **ചൂളച്ഛരാസങ്ഘാതസുത്തേന** (അ॰ നി॰ ൧.൫൧ ആദയോ) ദീപേതബ്ബം. അച്ഛരാസങ്ഘാതമത്തമ്പി ഹി കാലം മേത്തചിത്തം ആസേവന്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദിന്നദാനം മഹപ്ഫലം ഹോതി മഹാനിസംസം, തേന ച സോ അമോഘം രട്ഠപിണ്ഡം ഭുഞ്ജതീതി അയമത്ഥോ തത്ഥ ആഗതോയേവ. **നിമിത്തം ഗണ്ഹിത്വാ**തി ആകാരം സല്ലക്ഖേത്വാ.

ഖദിരവനിയരേവതത്ഥേരവത്ഥു

൨൦൩. പഞ്ചമേ **വനസഭാഗ**ന്തി സഭാഗം വനം, **സഭാഗ**ന്തി ച സപ്പായന്തി അത്ഥോ. യഞ്ഹി പകതിവിരുദ്ധം ബ്യാധിവിരുദ്ധഞ്ച ന ഹോതി, തം “സഭാഗ”ന്തി വുച്ചതി. **ഉദകസഭാഗ**ന്തിആദീസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **കല്യാണകമ്മായൂഹനക്ഖണോ**തി കല്യാണകമ്മൂപചയസ്സ ഓകാസോ. **തിണ്ണം ഭാതികാന**ന്തി ഉപതിസ്സോ, ചുന്ദോ, ഉപസേനോതി ഇമേസം തിണ്ണം ജേട്ഠഭാതികാനം. **തിസ്സന്നഞ്ച ഭഗിനീന**ന്തി ചാലാ, ഉപചാലാ, സീസുപചാലാതി ഇമേസം തിസ്സന്നം ജേട്ഠഭഗിനീനം. ഏത്ഥ ച സാരിപുത്തത്ഥേരോ സയം പബ്ബജിത്വാ ചാലാ, ഉപചാലാ, സീസുപചാലാതി തിസ്സോ ഭഗിനിയോ, ചുന്ദോ ഉപസേനോതി ഇമേ ഭാതരോ പബ്ബാജേസി, രേവതകുമാരോ ഏകോവ ഗേഹേ അവസിസ്സതി. തേന വുത്തം - **“അമ്ഹാകം…പേ॰… പബ്ബാജേന്തീ”**തി. **മഹല്ലകതരാ**തി വുഡ്ഢതരാ. ഇദഞ്ച കുമാരികായ ചിരജീവിതം അഭികങ്ഖമാനാ ആഹംസു. സാ കിര തസ്സ അയ്യികാ വീസതിവസ്സസതികാ ഖണ്ഡദന്താ പലിതകേസാ വലിത്തചാ തിലകാഹതഗത്താ ഗോപാനസിവങ്കാ അഹോസി. **വിധാവനിക**ന്തി വിധാവനകീളികം. **തിസ്സന്നം സമ്പത്തീന**ന്തി അനുസ്സവവസേന മനുസ്സദേവമോക്ഖസമ്പത്തിയോ സന്ധായ വദതി, മനുസ്സദേവബ്രഹ്മസമ്പത്തിയോ വാ. **സീവലിസ്സ പുഞ്ഞം വീമംസിസ്സാമാ**തി “സീവലിനാ കതപുഞ്ഞസ്സ വിപാകദാനട്ഠാനമിദ”ന്തി ഞത്വാ ഏവമാഹ. **സഭാഗട്ഠാന**ന്തി സമം ദേസം.

തം ഭൂമിരാമണേയ്യകന്തി കിഞ്ചാപി അരഹന്തോ ഗാമന്തേ കായവിവേകം ന ലഭന്തി, ചിത്തവിവേകം പന ലഭന്തേവ. തേസഞ്ഹി ദിബ്ബപ്പടിഭാഗാനിപി ആരമ്മണാനി ചിത്തം ചാലേതും ന സക്കോന്തി, തസ്മാ ഗാമോ വാ ഹോതു അരഞ്ഞാദീനം വാ അഞ്ഞതരം, ‘യത്ഥ അരഹന്തോ വിഹരന്തി, തം ഭൂമിരാമണേയ്യകം’, സോ ഭൂമിപ്പദേസോ രമണീയോ ഏവാതി അത്ഥോ.

കങ്ഖാരേവതത്ഥേരവത്ഥു

൨൦൪. ഛട്ഠേ **അകപ്പിയോ, ആവുസോ, ഗുളോ**തി ഏകദിവസം ഥേരോ അന്തരാമഗ്ഗേ ഗുളകരണം ഓക്കമിത്വാ ഗുളേ പിട്ഠമ്പി ഛാരികമ്പി പക്ഖിത്തേ ദിസ്വാന “അകപ്പിയോ ഗുളോ, സാമിസോ ന കപ്പതി ഗുളോ വികാലേ പരിഭുഞ്ജിതു”ന്തി കുക്കുച്ചായന്തോ ഏവമാഹ. **അകപ്പിയാ മുഗ്ഗാ**തി ഏകദിവസം അന്തരാമഗ്ഗേ വച്ചേ മുഗ്ഗം ജാതം ദിസ്വാ “അകപ്പിയാ മുഗ്ഗാ, പക്കാപി മുഗ്ഗാ ജായന്തീ”തി കുക്കുച്ചായന്തോ ഏവമാഹ. സേസമേത്ഥ സബ്ബം ഉത്താനമേവ.

സോണകോളിവിസത്ഥേരവത്ഥു

൨൦൫. സത്തമേ **ഹാപേതബ്ബമേവ അഹോസി** അച്ചാരദ്ധവീരിയത്താ. **ഉദകേന സമുപബ്യൂള്ഹേ**തി ഉദകേന ഥലം ഉസ്സാരേത്വാ തത്ഥ തത്ഥ രാസികതേ. **ഹരിതൂപലിത്തായാ**തി ഗോമയപരിഭണ്ഡകതായ. **തിവിധേന ഉദകേന പോസേന്തീ**തി ഖീരോദകം ഗന്ധോദകം കേവലോദകന്തി ഏവം തിവിധേന ഉദകേന പോസേന്തി പരിപാലേന്തി. **പരിസ്സാവേത്വാ**തി പരിസോധേത്വാ ഗഹിതേ തണ്ഡുലേതി യോജേതബ്ബം. **ദേവോ മഞ്ഞേ**തി ദേവോ വിയ . **വീണോവാദേനാ**തി “തം കിം മഞ്ഞസി, സോണ, യദാ തേ വീണായ തന്തിയോ അച്ചായതാ ഹോന്തി, അപി നു തേ വീണാ തസ്മിം സമയേ സരവതീ വാ

ഹോതി കമ്മഞ്ഞാ വാതി? നോ ഹേതം, ഭന്തേതി. ഏവമേവ ഖോ, സോണ, അച്ചാരദ്ധവീരിയം ഉദ്ധച്ചായ സംവത്തതി, അതിസിഥിലവീരിയം കോസജ്ജായ സംവത്തതി. തസ്മാതിഹ ത്വം, സോണ, വീരിയസമതം അധിട്ഠഹ, ഇന്ദ്രിയാനഞ്ച സമതം പടിവിജ്ഝാ''തി (മഹാവ॰ ൨൪൩) ഏവം വീണം ഉപമം കത്വാ പവത്തിതേന വീണോപമോവാദേന. **വീരിയസമഥയോജനത്ഥായാ**തി വീരിയസ്സ സമഥേന യോജനത്ഥായ.

സോണകുടികണ്ണത്ഥേരവത്ഥു

൨൦൭. അട്ഠമേ **കുടികണ്ണോതി വുച്ചതീ**തി ''കോടികണ്ണോ''തി വത്തബ്ബേ ''കുടികണ്ണോ''തി വോഹരീയതി. കുലഘരേ ഭവാ **കുലഘരികാ**. സാ കിര അവന്തിരട്ഠേ കുലഘരേ മഹാവിഭവസ്സ സേട്ഠിസ്സ ഭരിയാ. **ദസബലസ്സ ധമ്മകഥം സുത്വാ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠായ ചിന്തേസീ**തി ഇദം അങ്ഗുത്തരഭാണകാനം മതേന വുത്തം. **സുത്തനിപാതട്ഠകഥായം** പന ''സപരിസോ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമ്മ ധമ്മദേസനം അസ്സോസി, ന ച കഞ്ചി വിസേസം അധിഗഞ്ഛി. കസ്മാ? സോ ഹി ധമ്മം സുണന്തോ ഹേമവതം അനുസ്സരിത്വാ 'ആഗതോ നു ഖോ മേ സഹായകോ, നോ'തി ദിസാദിസം ഓലോകേത്വാ തം അപസ്സന്തോ 'വഞ്ചിതോ മേ സഹായോ, യോ ഏവം വിചിത്തപ്പടിഭാനം ഭഗവതോ ദേസനം ന സുണാതീ'തി വിക്ഖിത്തചിത്തോ അഹോസീ''തി വുത്തം.

യസ്മാ പടിസന്ധിജാതിഅഭിനിക്ഖമനബോധിപരിനിബ്ബാനേസ്വേവ ദ്വത്തിംസ പുബ്ബനിമിത്താനി ഹുത്വാവ പടിവിഗച്ഛന്തി, ന ചിരട്ഠിതികാനി ഹോന്തി, **ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ** (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) പന താനി സവിസേസാനി ഹുത്വാ ചിരതരം ഠത്വാ നിരുജ്ഝന്തി, തസ്മാ വുത്തം - **''തിയോജനസഹസ്സം ഹിമവന്തം അകാലപുപ്ഫിതം ദിസ്വാ''**തിആദി. **അഗ്ഗബലകായാ**തി സബ്ബപുരതോ ഗച്ഛന്താ ബലകായാ. **കേന പുപ്ഫിതഭാവം ജാനാസീ**തി കേന കാരണേന ഹിമവന്തസ്സ പുപ്ഫിതഭാവം ജാനാസീതി, യേന കാരണേന ഇമം അകാലപുപ്ഫപാടിഹാരിയം ജാതം, തം ജാനാസീതി വുത്തം ഹോതി. **തസ്സ പവത്തിതഭാവ**ന്തി തസ്സ ധമ്മചക്കസ്സ ഭഗവതാ പവത്തിതഭാവം. **സദ്ദേ നിമിത്തം ഗണ്ഹീ**തി സദ്ദേ ആകാരം സല്ലക്ഖേസി. **തതോ**തി ''അഹം 'ഏതം അമതധമ്മം തമ്പി ജാനാപേസ്സാമീ'തി തവ സന്തികം ആഗതോസ്മീ''തി യം വുത്തം, തദനന്തരന്തി അത്ഥോ.

സാതാഗിരോ ഹേമവതസ്സ ബുദ്ധുപ്പാദം കഥേത്വാ തം ഭഗവതോ സന്തികം ആനേതുകാമോ **''അജ്ജ പന്നരസോ''**തിആദിഗാഥമാഹ. തത്ഥ (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൫൩) **അജ്ജാ**തി അയം രത്തിന്ദിവോ പക്ഖഗണനതോ **പന്നരസോ,** ഉപവസിതബ്ബതോ **ഉപോസഥോ**. തീസു വാ ഉപോസഥേസു അജ്ജ പന്നരസോ ഉപോസഥോ, ന ചാതുദ്ദസിഉപോസഥോ, ന സാമഗ്ഗീഉപോസഥോ. ദിവി ഭവാനി ദിബ്ബാനി, ദിബ്ബാനി ഏത്ഥ അത്ഥീതി **ദിബ്ബാനി**. കാനി താനി? രൂപാനി. തഞ്ഹി രത്തിം ദേവാനം ദസസഹസ്സിലോകധാതുതോ സന്നിപതിതാനം സരീരവത്ഥാഭരണവിമാനപ്പഭാഹി അബ്ഭാദിഉപക്കിലേസവിരഹിതായ ചന്ദപ്പഭായ ച സകലജമ്ബുദീപോ അലങ്കതോ അഹോസീതി അതിവിയ അലങ്കതോ ച പരിവിസുദ്ധിദേവസ്സ ഭഗവതോ സരീരപ്പഭായ. തേനാഹ - **''ദിബ്ബാ രത്തി ഉപട്ഠിതാ''**തി.

ഏവം രത്തിഗുണവണ്ണനാപദേസേനപി സഹായസ്സ ചിത്തം പസാദം ജനേന്തോ ബുദ്ധുപ്പാദം കഥേത്വാ ആഹ - **''അനോമനാമം സത്ഥാരം, ഹന്ദ പസ്സാമ ഗോതമ''**ന്തി. തത്ഥ അനോമേഹി അലാമകേഹി സബ്ബാകാരപരിപൂരേഹി ഗുണേഹി നാമം അസ്സാതി അനോമനാമോ. തഥാ ഹിസ്സ ''ബുജ്ഝിതാ സച്ചാനീതി ബുദ്ധോ, ബോധേതാ പജായാതി ബുദ്ധോ''തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൧൯൨; ചൂളനി॰ പാരായനത്ഥുതിഗാഥാനിദ്ദേസോ ൯൭; പടി॰ മ॰ ൧.൧൬൨) നയേന ബുദ്ധോതി അനോമേഹി ഗുണേഹി നാമം. ''ഭഗ്ഗരാഗോതി ഭഗവാ, ഭഗ്ഗദോസോതി ഭഗവാ''തിആദിനാ (മഹാനി॰ ൧൪൯) നയേന ഭഗവാതി അനോമേഹി ഗുണേഹി നാമം. ഏസ നയോ ''അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വിജ്ജാചരണസമ്പന്നോ''തിആദീസു. ദിട്ഠധമ്മികാദിഅത്ഥേഹി ദേവമനുസ്സേ അനുസാസതി ''ഇമം പജഹഥ, ഇമം സമാദായ വത്തഥാ''തി സത്ഥാ. തം **അനോമനാമം സത്ഥാരം. ഹന്ദാ**തി വചസായത്ഥേ നിപാതോ. **പസ്സാമാ**തി തേന അത്താനം സഹ സങ്ഗഹേത്വാ പച്ചുപ്പന്നബഹുവചനം. **ഗോതമ**ന്തി ഗോതമഗോത്തം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ''സത്ഥാ, ന സത്ഥാ''തി മാ വിമതിം അകാസി, ഏകന്തബ്യവസിതോ ഹുത്വാവ ഏഹി പസ്സാമ ഗോതമന്തി.

ഏവം വുത്തേ ഹേമവതോ "അയം സാതാഗിരോ 'അനോമനാമം സത്ഥാര'ന്തി ഭണന്തോ തസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതം പകാസേതി, സബ്ബഞ്ഞുനോ ച ദുല്ലഭാ ലോകേ, സബ്ബഞ്ഞുപടിഞ്ഞേഹി പൂരണാദിസദിസേഹേവ ലോകോ ഉപദ്ദുതോ. സോ പന യദി സബ്ബഞ്ഞൂ, അദ്ധാ താദിലക്ഖണം പത്തോ ഭവിസ്സതി, തേന ഏവം ഗഹേസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാ താദിലക്ഖണം പുച്ഛന്തോ ആഹ - **"കച്ചി മനോ"**തിആദി. തത്ഥ **കച്ചീ**തി പുച്ഛാ. **മനോ**തി ചിത്തം. **സുപണിഹിതോ**തി സുട്ഠു ഠപിതോ അചലോ അസമ്പവേധീ. സബ്ബേസു ഭൂതേസു **സബ്ബഭൂതേസു. താദിനോ**തി താദിലക്ഖണം പത്തസ്സേവ സതോ. പുച്ഛാ ഏവ വാ അയം "സോ തവ സത്ഥാ സബ്ബഭൂതേസു താദീ, ഉദാഹു നോ"തി. **ഇട്ഠേ അനിട്ഠേ ചാ**തി ഏവരൂപേ ആരമ്മണേ. **സങ്കപ്പാ**തി വിതക്കാ. **വസീകതാ**തി വസം ഗമിതാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യം തം സത്ഥാരം വദസി, തസ്സ തേ സത്ഥുനോ കച്ചി താദിലക്ഖണം സമ്പത്തസ്സ സതോ സബ്ബഭൂതേസു മനോ സുപണിഹിതോ, ഉദാഹു യാവ പച്ചയം ന ലഭതി, താവ സുപണിഹിതോ വിയ ഖായതി. സോ വാ തേ സത്ഥാ കച്ചി സബ്ബഭൂതേസു സത്തേസു താദീ, ഉദാഹു നോ, യേ ച ഇട്ഠാനിട്ഠേസു ആരമ്മണേസു രാഗദോസവസേന സങ്കപ്പാ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, ത്യാസ്സ കച്ചി വസീകതാ, ഉദാഹു കദാചി തേസമ്പി വസേന വത്തതീതി.

തീണി വസ്സാനീതി സോണസ്സ പബ്ബജിതദിവസതോ പട്ഠായ തീണി വസ്സാനി. തദാ കിര ഭിക്ഖൂ യേഭുയ്യേന മജ്ഝിമദേസേയേവ വസിംസു, തസ്മാ തത്ഥ കതിപയാ ഏവ അഹേസും. തേ ച ഏകസ്മിം നിഗമേ ഏകോ ദ്വേതി ഏവം വിസും വിസും വസിംസു, ഥേരാനഞ്ച കതിപയേ ഭിക്ഖൂ ആനേത്വാ അഞ്ഞേസു ആനീയമാനേസു പുബ്ബേ ആനീതാ കേനചിദേവ കരണീയേന പക്കമിംസു, കഞ്ചി കാലം ആഗമേത്വാ പുന തേസു ആനീയമാനേസു ഇതരേ പക്കമിംസു, ഏവം പുനപ്പുനം ആനയനേന സന്നിപാതോ ചിരേനേവ അഹോസി, ഥേരോ ച തദാ ഏകവിഹാരീ അഹോസി. തേന വുത്തം - **"തീണി വസ്സാനി ഗണം പരിയേസിത്വാ"**തി. **തീണി വസ്സാനീ**തി ച അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം. **സത്ഥു അധിപ്പായം ഞത്വാ**തി അത്തനോ ആണാപനേനേവ "ഇമിനാ സദ്ധിം ഏകഗന്ധകുടിയം വസിതുകാമോ ഭഗവാ"തി സത്ഥു അധിപ്പായം ജാനിത്വാ. ഭഗവാ കിര യേന സദ്ധിം ഏകഗന്ധകുടിയം വസിതുകാമോ, തസ്സ സേനാസനപഞ്ഞത്തിയം ആനന്ദത്ഥേരം ആണാപേതി.

അജ്ഝോകാസേ വീതിനാമേത്വാതി അജ്ഝോകാസേ നിസജ്ജായ വീതിനാമേത്വാ. യസ്മാ ഭഗവാ ആയസ്മതോ സോണസ്സ സമാപത്തിസമാപജ്ജനേന പടിസന്ഥാരം കരോന്തോ സാവകസാധാരണാ സബ്ബാ സമാപത്തിയോ അനുലോമപ്പടിലോമം സമാപജ്ജന്തോ ബഹുദേവ രത്തിം അജ്ഝോകാസേ നിസജ്ജായ വീതിനാമേത്വാ പാദേ പക്ഖാലേത്വാ വിഹാരം പാവിസി, തസ്മാ ആയസ്മാപി സോണോ ഭഗവതോ അധിപ്പായം ഞത്വാ തദനുരൂപം സബ്ബാ താ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജന്തോ ബഹുദേവ രത്തിം അജ്ഝോകാസേ നിസജ്ജായ വീതിനാമേത്വാ പാദേ പക്ഖാലേത്വാ വിഹാരം പാവിസീതി വദന്തി. പവിസിത്വാ ച ഭഗവതാ അനുഞ്ഞാതോ ചീവരതിരോകരണിയം കത്വാ ഭഗവതോ പാദപസ്സേ നിസജ്ജായ വീതിനാമേസി. **അജ്ഝേസീ**തി ആണാപേസി. **പടിഭാതു തം ഭിക്ഖു ധമ്മോ ഭാസിതു**ന്തി ഭിക്ഖു തുയ്ഹം ധമ്മോ ഭാസിതും ഉപട്ഠാതു, ഞാണമുഖം ആഗച്ഛതു, യഥാസുതം യഥാപരിയത്തം ധമ്മം ഭണാഹീതി അത്ഥോ. **അട്ഠകവഗ്ഗിയാനീ**തി അട്ഠകവഗ്ഗഭൂതാനി **കാമസുത്താ**ദിസോളസസുത്താനി (മഹാനി॰ ൧). **സുഗ്ഗഹിതോ**തി സമ്മാ ഉഗ്ഗഹിതോ. **സബ്ബേ വരേ യാചീ**തി വിനയധരപഞ്ചമേന ഗണേന ഉപസമ്പദാ ധുവന്ഹാനം ചമ്മത്ഥരണം ഗണങ്ഗണൂപാഹനം ചീവരവിപ്പവാസോതി ഇമേ പഞ്ച വരേ യാചി. **സുത്തേ ആഗതമേവാ**തി ഉദാനപാളിയം ആഗതസുത്തം സന്ധായ വദതി.

സീവലിത്ഥേരവത്ഥു

൨൦൩. നവമേ **സാകച്ഛിത്വാ സാകച്ഛിത്വാ**തി രഞ്ഞാ സദ്ധിം പടിവിരുജ്ഝനവസേന പുനപ്പുനം സാകച്ഛം കത്വാ. **ഗുളദധി**ന്തി പത്ഥിന്നം ഗുളസദിസം കഠിനദധിം. **അതിഅഞ്ഛിതു**ന്തി അതിവിയ ആകഡ്ഢിതും. **കഞ്ജിയം വാഹേത്വാ**തി ദധിമത്ഥും പവാഹേത്വാ, പരിസ്സാവേത്വാതി അത്ഥോ. "ദധിതോ കഞ്ജിയം ഗഹേത്വാ"തിപി പാഠോ. **നന്തി** സുപ്പവാസം. ബീജപച്ഛിം ഫുസാപേന്തീതി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. **യാവ ന ഉക്കഡ്ഢന്തീ**തി യാവ ദാനേ ന ഉക്കഡ്ഢന്തി, ദാതുകാമാവ ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ **മഹാദുക്ഖം അനുഭോസീ**തി പസവനിബന്ധനം മഹന്തം ദുക്ഖം അനുഭോസി. **സാമികം ആമന്തേത്വാ**തി സത്താഹം മൂള്ഹഗബ്ഭാ തിബ്ബാഹി ഖരാഹി ദുക്ഖവേദനാഹി ഫുട്ഠാ "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വത സോ ഭഗവാ, യോ ഇമസ്സ ഏവരൂപസ്സ ദുക്ഖസ്സ പഹാനായ ധമ്മം ദേസേതി.

സുപ്പടിപന്നോ വത തസ്സ ഭഗവതോ സാവകസങ്ഘോ, യോ ഇമസ്സ ഏവരൂപസ്സ ദുക്ഖസ്സ പഹാനായ പടിപന്നോ. സുസുഖം വത നിബ്ബാനം, യത്ഥിദം ഏവരൂപം ദുക്ഖം ന സംവിജ്ജതീ''തി (ഉദാ॰ ൧൮) ഇമേഹി തീഹി വിതക്കേഹി തം ദുക്ഖം അധിവാസേന്തീ സത്ഥു സന്തികം പേസേതുകാമതായ സാമികം ആമന്തേത്വാ. **പുരേ മരണാ**തി മരണതോ പുരേതരമേവ. **ഇങ്ഗിത**ന്തി ആകാരം. **ജീവിതഭത്ത**ന്തി ജീവിതസംസയേ ദാതബ്ബഭത്തം. **സബ്ബകമ്മക്ഖമോ അഹോസീ**തി സത്തവസ്സികേഹി ദാരകേഹി കാതബ്ബം യം കിഞ്ചി കമ്മം കാതും സമത്ഥതായ സബ്ബസ്സ കമ്മസ്സ ഖമോ അഹോസി. തേനേവ സോ സത്താഹം മഹാദാനേ ദീയമാനേ ജാതദിവസതോ പട്ഠായ ധമ്മകരണം ആദായ സങ്ഘസ്സ ഉദകം പരിസ്സാവേത്വാ അദാസി.

യോമന്തിആദിഗാഥായ ''യോ ഭിക്ഖു ഇമം രാഗപലിപഥഞ്ചേവ കിലേസദുഗ്ഗഞ്ച സംസാരവട്ടഞ്ച ചതുന്നം സച്ചാനം അപ്പടിവിജ്ഝനകമോഹഞ്ച അതീതോ ചത്താരോ ഓഘേ തിണ്ണോ ഹുത്വാ പാരം അനുപ്പത്തോ, ദുവിധേന ഝാനേന **ഝായീ,** തണ്ഹായ അഭാവേന **അനേജോ,** കഥംകഥായ അഭാവേന **അകഥംകഥീ,** ഉപാദാനാനം അഭാവേന **അനുപാദിയിത്വാ** കിലേസനിബ്ബാനേന നിബ്ബുതോ, തമഹം ബ്രാഹ്മണം വദാമീ''തി അത്ഥോ.

സബ്ബേസംയേവ പന കേസാനം ഓരോപനഞ്ച അരഹത്തസച്ഛികിരിയാ ച അപച്ഛാഅപുരിമാ അഹോസീതി ഇമിനാ ഥേരസ്സ ഖുരഗ്ഗേയേവ അരഹത്തുപ്പത്തി ദീപിതാ. ഏകച്ചേ പന ആചരിയാ ഏവം വദന്തി ''ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ധമ്മസേനാപതിനാ ഓവാദേ ദിന്നേ 'യം മയാ കാതും സക്കാ, തമഹം ജാനിസ്സാമീ'തി പബ്ബജിത്വാ വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ തം ദിവസംയേവ അഞ്ഞതരം വിചിത്തം കുടികം ദിസ്വാ പവിസിത്വാ മാതുകുച്ഛിയം സത്ത വസ്സാനി അത്തനാ അനുഭൂതദുക്ഖം അനുസ്സരിത്വാ തദനുസാരേന അതീതാനാഗതേ ഞാണം നേന്തസ്സ ആദിത്താ വിയ തയോ ഭവാ ഉപട്ഠഹിംസു. ഞാണസ്സ പരിപാകം ഗതത്താ വിപസ്സനാവീഥിം ഓതരിത്വാ താവദേവ മഗ്ഗപ്പടിപാടിയാ സബ്ബേപി ആസവേ ഖേപേന്തോ അരഹത്തം പാപുണീ''തി. ഉഭയഥാപി ഥേരസ്സ അരഹത്തുപ്പത്തിയേവ പകാസിതാ, ഥേരോ പന പഭിന്നപ്പടിസമ്ഭിദോ ഛളഭിഞ്ഞോ അഹോസി.

വക്കലിത്ഥേരവത്ഥു

൨൦൮. ദസമേ **ആഹാരകരണവേല**ന്തി ഭോജനകിച്ചവേലം. **അധിഗച്ഛേ പദം സന്ത**ന്തി സങ്ഖാരൂപസമം സുഖന്തി ലദ്ധനാമം സന്തം പദം നിബ്ബാനം അധിഗച്ഛേയ്യ. **പഠമപാദേന പബ്ബതേ ഠിതോയേവാ**തി പഠമേന പാദേന ഗിജ്ഝകൂടേ പബ്ബതേ ഠിതോയേവ. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ദുതിയഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ഏതദഗ്ഗവഗ്ഗോ

(൧൪) ൩. തതിയഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ

രാഹുല-രട്ഠപാലത്ഥേരവത്ഥു

൨൦൯-൨൧൦. തതിയസ്സ പഠമദുതിയേസു **തിസ്സോ സിക്ഖാ**തി അധിസീലഅധിചിത്തഅധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതാ തിസ്സോ സിക്ഖാ. **ചുദ്ദസ ഭത്തച്ഛേദേ കത്വാ**തി സത്താഹം നിരാഹാരതായ ഏകേകസ്മിം ദിവസേ ദ്വിന്നം ഭത്തച്ഛേദാനം വസേന ചുദ്ദസ ഭത്തച്ഛേദേ കത്വാ.

തേസന്തി തേസം താപസാനം. **ലാബുഭാജനാദിപരിക്ഖാരം സംവിധായാ**തി ലാബുഭാജനാദിതാപസപരിക്ഖാരം സംവിദഹിത്വാ. **സപരിളാഹകായധാതുകോ**തി ഉസ്സന്നപിത്തതായ സപരിളാഹകായസഭാവോ. **സതസഹസ്സാ**തി സതസഹസ്സപരിമാണാ. സതസഹസ്സം പരിമാണം ഏതേസന്തി സതസഹസ്സാ ഉത്തരപദലോപേന യഥാ ''രൂപഭവോ രൂപ''ന്തി, അത്ഥിഅത്ഥേ വാ അകാരപച്ചയോ ദട്ഠബ്ബോ. പാണാതിപാതാദിഅകുസലധമ്മസമുദാചാരസങ്ഖാതോ ആമഗന്ധോ കുണപഗന്ധോ നത്ഥി ഏതേസന്തി **നിരാമഗന്ധാ,** യഥാവുത്തകിലേസസമുദാചാരരഹിതാതി അത്ഥോ. കിലേസസമുദാചാരോ ഹേത്ഥ ''ആമഗന്ധോ''തി വുത്തോ. കിംകാരണാ? അമനുഞ്ഞത്താ,

കിലേസഅസുചിമിസ്സത്താ, സബ്ഭി ജിഗുച്ഛിതത്താ, പരമദുഗ്ഗന്ധഭാവവഹത്താ ച. തഥാ ഹി യേ യേ ഉസ്സന്നകിലേസാ സത്താ, തേ തേ അതിദുഗ്ഗന്ധാ ഹോന്തി. തേനേവ നിക്കിലേസാനം മതസരീരമ്പി ദുഗ്ഗന്ധം ന ഹോതി. **ദാനഗ്ഗപരിവഹനകേ**തി ദാനഗ്ഗധുരവഹനകേ. **മാപകോ**തി ദിവസേ ദിവസേ പരിമിതപരിബ്ബയദാനവസേന ധഞ്ഞമാപകോ.

പാളിയന്തി വിനയപാളിയം. **മിഗജാതകം ആഹരിത്വാ കഥേസീ**തി അതീതേ കിര ബോധിസത്തോ മിഗയോനിയം നിബ്ബത്തിത്വാ മിഗഗണപരിവുതോ അരഞ്ഞേ വസതി. അഥസ്സ ഭഗിനീ അത്തനോ പുത്തകം ഉപനേത്വാ “ഭാതിക ഇമം ഭാഗിനേയ്യം മിഗമായം സിക്ഖാപേഹീ”തി ആഹ. ബോധിസത്തോ “സാധൂ”തി പടിസ്സുണിത്വാ “ഗച്ഛ താത, അസുകവേലായം നാമ ആഗന്ത്വാ സിക്ഖേയ്യാസീ”തി ആഹ. സോ മാതുലേന വുത്തവേലം അനതിക്കമിത്വാ തം ഉപസങ്കമിത്വാ മിഗമായം സിക്ഖി. സോ ഏകദിവസം വനേ വിചരന്തോ പാസേന ബദ്ധോ ബദ്ധരവം വിരവി. മിഗഗണോ പലായിത്വാ “പുത്തോ തേ പാസേന ബദ്ധോ”തി തസ്സ മാതുയാ ആരോചേസി. സാ ഭാതു സന്തികം ഗന്ത്വാ “ഭാതിക ഭാഗിനേയ്യോ തേ മിഗമായം സിക്ഖാപിതോ”തി പുച്ഛി. ബോധിസത്തോ “മാ ത്വം പുത്തസ്സ കിഞ്ചി പാപകം ആസങ്കി, സുഗ്ഗഹിതാ തേന മിഗമായാ, ഇദാനി തം ഹാസയമാനോ ആഗച്ഛിസ്സതീ”തി വത്വാ **“മിഗം തിപല്ലത്ഥ”**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **മിഗ**ന്തി ഭാഗിനേയ്യമിഗം. തിപല്ലത്ഥം വുച്ചതി സയനം, ഉഭോഹി പസ്സേഹി ഉജുകമേവ ച നിപന്നകവസേന തീഹാകാരേഹി പല്ലത്ഥം അസ്സ, തീണി വാ പല്ലത്ഥാനി അസ്സാതി തിപല്ലത്ഥോ, തം **തിപല്ലത്ഥം. അനേകമായ**ന്തി ബഹുമായം ബഹുവഞ്ചനം. **അട്ഠക്ഖുര**ന്തി ഏകേകസ്മിം പാദേ ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം വസേന അട്ഠഹി ഖുരേഹി സമന്നാഗതം. **അഡ്ഢരത്താപപായി**ന്തി പുരിമയാമം അതിക്കമിത്വാ മജ്ഝിമയാമേ അരഞ്ഞതോ ആഗമ്മ പാനീയസ്സ പിവനതോ അഡ്ഢരത്തേ ആപം പിവതീതി അഡ്ഢരത്താപപായീ. “അഡ്ഢരത്തേ ആപപായി”ന്തിപി പാഠോ. മമ ഭാഗിനേയ്യം മിഗം അഹം സാധുകം മിഗമായം ഉഗ്ഗണ്ഹാപേസിം. കഥം? യഥാ ഏകേന സോതേന ഛമായം അസ്സസന്തോ ഛഹി കലാഹി അതിഭോതി ഭാഗിനേയ്യോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അയഞ്ഹി തവ പുത്തം തഥാ ഉഗ്ഗണ്ഹാപേസിം, യഥാ ഏകസ്മിം ഉപരിമനാസികാസോതേ വാതം സന്നിരുമ്ഭിത്വാ പഥവിയം അല്ലീനേന ഏകേന ഹേട്ഠിമനാസികാസോതേന തഥേവ ഛമായം അസ്സസന്തോ ഛഹി കലാഹി ലുദ്ദകം അതിഭോതി, ഛഹി കോട്ഠാസേഹി അജ്ഝോത്ഥരതി വഞ്ചേതീതി അത്ഥോ. കതമേഹി ഛഹി? ചത്താരോ പാദേ പസാരേത്വാ ഏകേന പസ്സേന സേയ്യായ, ഖുരേഹി തിണപംസുഖണനേന, ജിവ്ഹാനിന്നാമനേന, ഉദരസ്സ ഉദ്ധുമാതഭാവകരണേന, ഉച്ചാരപസ്സാവവിസ്സജ്ജനേന, വാതസ്സ നിരുമ്ഭനേനാതി. അഥ വാ തഥാ നം ഉഗ്ഗണ്ഹാപേസിം, യഥാ ഏകേന സോതേന ഛമായം അസ്സസന്തോ. **ഛഹീ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തേഹി ഛഹി കാരണേഹി. **കലാഹീ**തി കലായിസ്സതി, ലുദ്ദകം വഞ്ചേസ്സതീതി അത്ഥോ. **ഭോതീ**തി ഭഗിനിം ആലപതി. **ഭാഗിനേയ്യോ**തി ഏവം ഛഹി കാരണേഹി വഞ്ചകം ഭാഗിനേയ്യം നിദ്ദിസതി.

ഏവം ബോധിസത്തോ ഭാഗിനേയ്യസ്സ മിഗമായം സാധുകം ഉഗ്ഗഹിതഭാവം വദന്തോ ഭഗിനിം സമസ്സാസേസി. സോപി മിഗപോതകോ പാസേ ബദ്ധോ അനിബന്ധിത്വായേവ ഭൂമിയം മഹാഫാസുകപസ്സേന പാദേ പസാരേത്വാ നിപന്നോ പാദാനം ആസന്നട്ഠാനേ ഖുരേഹി ഏവ പഹരിത്വാ പംസുഞ്ച തിണാനി ച ഉപ്പാടേത്വാ ഉച്ചാരപസ്സാവം വിസ്സജ്ജേത്വാ സീസം പാതേത്വാ ജിവ്ഹം നിന്നാമേത്വാ സരീരം ഖേളകിലിന്നം കത്വാ വാതഗ്ഗഹണേന ഉദരം ഉദ്ധുമാതകം കത്വാ അക്ഖീനി പരിവത്തേത്വാ ഹേട്ഠാനാസികാസോതേന വാതം സഞ്ചരാപേന്തോ ഉപരിമനാസികാസോതേന വാതം സന്നിരുമ്ഭിത്വാ സകലസരീരം ഥദ്ധഭാവം ഗാഹാപേത്വാ മതകാകാരം ദസ്സേസി, നീലമക്ഖികാപി നം സമ്പരിവാരേസും, തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ കാകാ നിലീയിംസു. ലുദ്ദോ ആഗന്ത്വാ ഉദരേ ഹത്ഥേന പഹരിത്വാ “പാതോവ ബദ്ധോ ഭവിസ്സതി, പൂതികോ ജാതോ”തി തസ്സ ബന്ധനരജ്ജും മോചേത്വാ “ഏത്ഥേവ ദാനി നം ഉക്കന്തിത്വാ മംസം ആദായ ഗമിസ്സാമീ”തി നിരാസങ്കോ ഹുത്വാ സാഖാപലാസം ഗഹേതും ആരദ്ധോ. മിഗപോതകോപി ഉട്ഠായ ചതൂഹി പാദേഹി ഠത്വാ കായം വിധുനിത്വാ ഗീവം പസാരേത്വാ മഹാവാതേന ഛിന്നവലാഹകോ വിയ വേഗേന മാതു സന്തികം അഗമാസി. സത്ഥാ “ന, ഭിക്ഖവേ, രാഹുലോ ഇദാനേവ സിക്ഖാകാമോ, പുബ്ബേപി സിക്ഖാകാമോയേവാ”തി ഏവം മിഗജാതകം ആഹരിത്വാ കഥേസി.

അമ്ബലട്ഠിയരാഹുലോവാദം ദേസേസീതി "പസ്സസി നോ ത്വം, രാഹുല, ഇമം പരിത്തം ഉദകാവസേസം ഉദകാദാനേ ഠപിതന്തി? ഏവം, ഭന്തേ. ഏവം പരിത്തകം ഖോ, രാഹുല, തേസം സാമഞ്ഞം, യേസം നത്ഥി സമ്പജാനമുസാവാദേ ലജ്ജാ"തി ഏവമാദിനാ **അമ്ബലട്ഠിയരാഹുലോവാദം** (മ॰ നി॰ ൨.൧൦൭ ആദയോ) കഥേസി. **ഗേഹസിതം വിതക്കം വിതക്കേന്തസ്സാ**തി ആയസ്മാ കിര രാഹുലോ ഭഗവതോ പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ ഗച്ഛന്തോവ പാദതലതോ യാവ ഉപരി കേസന്താ തഥാഗതം ഓലോകേസി, സോ ഭഗവതോ ബുദ്ധവേസവിലാസം ദിസ്വാ "സോഭതി ഭഗവാ ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണവിചിത്തസരീരോ ബ്യാമപ്പഭാപരിക്ഖിത്തതായ വിപ്പകിണ്ണസുവണ്ണചുണ്ണമജ്ഝഗതോ വിയ വിജ്ജുലതാപരിക്ഖിത്തോ കനകപബ്ബതോ വിയ യന്തസമാകഡ്ഢിതരതനവിചിത്തസുവണ്ണഅഗ്ഘികം വിയ പംസുകൂലചീവരപ്പടിച്ഛന്നോപി രത്തകമ്ബലപരിക്ഖിത്തകനകപബ്ബതോ വിയ പവാളലതാപടിമണ്ഡിതസുവണ്ണഘടികം വിയ ചീനപിട്ഠചുണ്ണപൂജിതസുവണ്ണചേതിയം വിയ ലാഖാരസാനുലിത്തോ കനകഥൂപോ വിയ രത്തവലാഹകന്തരഗതോ തങ്ഖണമുഗ്ഗതപുണ്ണചന്ദോ വിയ അഹോ സമതിംസപാരമിതാനുഭാവേന സജ്ജിതസ്സ അത്തഭാവസ്സ സിരിസമ്പത്തീ"തി ചിന്തേസി. തതോ അത്താനമ്പി ഓലോകേത്വാ "അഹമ്പി സോഭാമി, സചേ ഭഗവാ ചതൂസു മഹാദീപേസു ചക്കവത്തിരജ്ജം അകരിസ്സ, മയ്ഹം പരിണായകട്ഠാനന്തരമദസ്സ, ഏവം സന്തേ അതിവിയ ജമ്ബുദീപതലം അതിസോഭിസ്സാ"തി അത്തഭാവം നിസ്സായ ഗേഹസിതം ഛന്ദരാഗം ഉപ്പാദേസി. തം സന്ധായേതം വുത്തം - **"സത്ഥു ചേവ അത്തനോ ച രൂപസമ്പത്തിം ദിസ്വാ ഗേഹസിതം വിതക്കം വിതക്കേന്തസ്സാ"**തി.

ഭഗവാപി പുരതോ ഗച്ഛന്തോവ ചിന്തേസി - "പരിപുണ്ണച്ഛവിമംസലോഹിതോ ദാനി രാഹുലസ്സ അത്തഭാവോ, രജനീയേസു രൂപാരമ്മണാദീസു ചിത്തസ്സ പക്ഖന്ദനകാലോ ജാതോ, നിപ്ഫലതായ നു ഖോ രാഹുലോ വീതിനാമേതീ"തി. അഥ സഹാവജ്ജനേനേവ പസന്നേ ഉദകേ മച്ഛം വിയ പരിസുദ്ധേ ആദാസമണ്ഡലേ മുഖനിമിത്തം വിയ ച തസ്സ തം ചിത്തുപ്പാദം അദ്ദസ, ദിസ്വാ ച "അയം രാഹുലോ മയ്ഹം അത്രജോ ഹുത്വാ മമ പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്തോ 'അഹം സോഭാമി, മയ്ഹം വണ്ണായതനം പസന്ന'ന്തി അത്തഭാവം നിസ്സായ ഗേഹസിതം ഛന്ദരാഗം ഉപ്പാദേതി, അതിത്ഥേ പക്ഖന്ദോ, ഉപ്പഥം പടിപന്നോ, അഗോചരേ ചരതി, ദിസാമൂള്ഹഅദ്ധികോ വിയ അഗന്തബ്ബം ദിസം ഗച്ഛതി, അയം ഖോ പനസ്സ കിലേസോ അബ്ഭന്തരേ വഡ്ഢന്തോ അത്തത്ഥമ്പി യഥാഭൂതം പസ്സിതും ന ദസ്സിസ്സതി പരത്ഥമ്പി ഉഭയത്ഥമ്പി, തതോ നിരയേപി പടിസന്ധിം ഗണ്ഹാപേസ്സതി, തിരച്ഛാനയോനിയമ്പി പേത്തിവിസയേപി അസുരകായേപി സമ്ബാധേപി മാതുകുച്ഛിസ്മിന്തി അനമതഗ്ഗേ സംസാരവട്ടേ പരിപാതേസ്സതി. യഥാ ഖോ പന അനേകരതനപൂരാ മഹാനാവാ ഭിന്നഫലകന്തരേന ഉദകം ആദിയമാനാ മുഹുത്തമ്പി ന അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബാ ഹോതി, വേഗേന വേഗേനസ്സാ വിവരം പിദഹിതും വട്ടതി, ഏവമേവ അയമ്പി ന അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബോ. യാവസ്സ അയം കിലേസോ അബ്ഭന്തരേ സീലരതനാദീനി ന വിനാസേതി, താവദേവ നം നിഗ്ഗണ്ഹിസ്സാമീ"തി അജ്ഝാസയം അകാസി. തതോ രാഹുലം ആമന്തേത്വാ "യം കിഞ്ചി, രാഹുല, രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അജ്ഝത്തം വാ ബഹിദ്ധാ വാ ഓളാരികം വാ സുഖുമം വാ ഹീനം വാ പണീതം വാ യം ദൂരേ സന്തികേ വാ, സബ്ബം രൂപം 'നേതം മമ, നേസോഹമസ്മി, ന മേസോ അത്താ'തി ഏവമേതം യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ ദട്ഠബ്ബന്തി. രൂപമേവ നു ഖോ ഭഗവാ രൂപമേവ നു ഖോ സുഗതാതി. രൂപമ്പി രാഹുല, വേദനാപി രാഹുല, സഞ്ഞാപി രാഹുല, സങ്ഖാരാപി രാഹുല, വിഞ്ഞാണമ്പി രാഹുലാ"തി **മഹാരാഹുലോവാദസുത്തം** (മ॰ നി॰ ൨.൧൧൩ ആദയോ) അഭാസി. തം ദസ്സേതും - **"യം കിഞ്ചി രാഹുല...പേ॰... കഥേസീ"**തി വുത്തം.

സംയുത്തകേ പന രാഹുലോവാദോതി രാഹുലസംയുത്തേ വുത്തരാഹുലോവാദം സന്ധായ വദന്തി. തത്ഥ "സാധു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ സംഖിത്തേന ധമ്മം ദേസേതു, യമഹം, ഭന്തേ, ഭഗവതോ ധമ്മം സുത്വാ ഏകോ വൂപകട്ഠോ അപ്പമത്തോ ആതാപീ പഹിതത്തോ വിഹരേയ്യ"ന്തി ഥേരേന യാചിതോ "തം കിം മഞ്ഞസി, രാഹുല, ചക്ഖു നിച്ചം വാ അനിച്ചം വാതി? അനിച്ചം, ഭന്തേ. യം പനാനിച്ചം , ദുക്ഖം വാ തം സുഖം വാതി? ദുക്ഖം, ഭന്തേ. യം പനാനിച്ചം ദുക്ഖം വിപരിണാമധമ്മം, കല്ലം നു തം സമനുപസ്സിതും 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ'"തിആദിനാ **രാഹുലോവാദം** (സം॰ നി॰ ൨.൧൮൮ ആദയോ) ആരഭി. **ഥേരസ്സ വിപസ്സനാചാരോയേവ,** ന പന മഹാരാഹുലോവാദോ വിയ വിതക്കൂപച്ഛേദായ വുത്തോതി അധിപ്പായോ.

അഥസ്സ സത്ഥാ ഞാണപരിപാകം ഞത്വാതിആദീസു ഭഗവതോ കിര രഹോഗതസ്സ പടിസല്ലീനസ്സ ഏവം ചേതസോ പരിവിതക്കോ ഉദപാദി "പരിപക്കാ ഖോ രാഹുലസ്സ വിമുത്തിപരിപാചനിയാ ധമ്മാ, യന്നൂനാഹം രാഹുലം ഉത്തരി ആസവാനം ഖയേ വിനേയ്യ"ന്തി? അഥസ്സ ഭഗവാ പുബ്ബണ്ഹസമയം നിവാസേത്വാ പത്തചീവരമാദായ സാവത്ഥിയം പിണ്ഡായ ചരിത്വാ പച്ഛാഭത്തം പിണ്ഡപാതപടിക്കന്തോ ആയസ്മന്തം രാഹുലം ആമന്തേസി - "ഗണ്ഹാഹി, രാഹുല, നിസീദനം, യേന അന്ധവനം തേനുപസങ്കമിസ്സാമ ദിവാവിഹാരായാ"തി. "ഏവം, ഭന്തേ"തി ഖോ ആയസ്മാ രാഹുലോ ഭഗവതോ പടിസ്സുത്വാ നിസീദനം ആദായ ഭഗവതോ പിട്ഠിതോ പിട്ഠിതോ അനുബന്ധി. തേന ഖോ പന സമയേന അനേകാനി ദേവതാസഹസ്സാനി ഭഗവന്തം അഭിവന്ദിത്വാ അനുബന്ധിതാ ഹോന്തി "അജ്ജ ഭഗവാ ആയസ്മന്തം രാഹുലം ഉത്തരി ആസവാനം ഖയേ വിനേസ്സതീ"തി. അഥ ഖോ ഭഗവാ അന്ധവനം അജ്ഝോഗാഹേത്വാ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസീദി. ആയസ്മാപി രാഹുലോ ഭഗവന്തം അഭിവാദേത്വാ ഏകമന്തം നിസീദി. അഥ ആയസ്മന്തം രാഹുലം ആമന്തേത്വാ "തം കിം മഞ്ഞസി, രാഹുല, ചക്ഖു നിച്ചം വാ അനിച്ചം വാതി? അനിച്ചം, ഭന്തേ. യം പനാനിച്ചം, ദുക്ഖം വാ തം സുഖം വാതി? ദുക്ഖം, ഭന്തേ. യം പനാനിച്ചം ദുക്ഖം വിപരിണാമധമ്മം, കല്ലം നു തം സമനുപസ്സിതും 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ'"തിആദിനാ **രാഹുലോവാദം** (സം॰ നി॰ ӏ.൧൮൮) അദാസി. തം സന്ധായേതം വുത്തം - **"അന്ധവനേ നിസിന്നോ ചൂളരാഹുലോവാദം കഥേസീ"**തി.

കോടിസതസഹസ്സദേവതാഹീതി ആയസ്മതാ രാഹുലേന പദുമുത്തരസ്സ ഭഗവതോ പാദമൂലേ പഥവിന്ധരരാജകാലേ പത്ഥനം ഠപേന്തേന സദ്ധിം പത്ഥനം ഠപിതദേവതായേവേതാ. താസു പന കാചി ഭൂമട്ഠദേവതാ, കാചി അന്തലിക്ഖട്ഠകാ, കാചി ചാതുമഹാരാജികാദിദേവലോകേ, കാചി ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്താ, ഇമസ്മിം പന ദിവസേ സബ്ബാ ഏകട്ഠാനേ അന്ധവനസ്മിംയേവ സന്നിപതിതാ.

ആഭിദോസികന്തി പാരിവാസികം ഏകരത്താതിക്കന്തം പൂതിഭൂതം. ഏകരത്താതിക്കന്തസ്സേവ ഹി നാമസഞ്ഞാ ഏസാ, യദിദം ആഭിദോസികോതി. അയം പനേത്ഥ വചനത്ഥോ - പൂതിഭാവദോസേന അഭിഭൂതോതി അഭിദോസോ, അഭിദോസോയേവ **ആഭിദോസികോ. കുമ്മാസ**ന്തി യവകുമ്മാസം. **അധിവാസേത്വാ**തി "തേന ഹി, താത രട്ഠപാല, അധിവാസേഹി സ്വാതനായ ഭത്ത"ന്തി പിതരാ നിമന്തിതോ സ്വാതനായ ഭിക്ഖം അധിവാസേത്വാ. ഏത്ഥ ച ഥേരോ പകതിയാ ഉക്കട്ഠസപദാനചാരികോ സ്വാതനായ ഭിക്ഖം നാമ നാധിവാസേതി, മാതു അനുഗ്ഗഹേന പന അധിവാസേതി. മാതു കിരസ്സ ഥേരം അനുസ്സരിത്വാ അനുസ്സരിത്വാ മഹാസോകോ ഉപ്പജ്ജതി, രോദനേനേവ ദുക്ഖീ വിയ ജാതാ, തസ്മാ ഥേരോ "സചാഹം തം അപസ്സിത്വാ ഗമിസ്സാമി, ഹദയമ്പിസ്സാ ഫലേയ്യാ"തി അനുഗ്ഗഹേന അധിവാസേസി. പണ്ഡിതാ ഹി ഭിക്ഖൂ മാതാപിതൂനം ആചരിയുപജ്ഝായാനം വാ കാതബ്ബം അനുഗ്ഗഹം അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ ധുതങ്ഗസുദ്ധികാ ന ഭവന്തി.

അലങ്കതപടിയത്തേ ഇത്ഥിജനേതി പിതരാ ഉയ്യോജിതേ ഇത്ഥിജനേ. പിതാ കിരസ്സ ദുതിയദിവസേ സകനിവേസനേ മഹന്തം ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണസ്സ പുഞ്ജം കാരാപേത്വാ കിലഞ്ജേഹി പടിച്ഛാദാപേത്വാ ആയസ്മതോ രട്ഠപാലസ്സ പുരാണദുതിയികായോ "ഏഥ തുമ്ഹേ വധൂ, യേന അലങ്കാരേന അലങ്കതാ പുബ്ബേ രട്ഠപാലസ്സ കുലപുത്തസ്സ പിയാ ഹോഥ മനാപാ, തേന അലങ്കാരേന അലങ്കരോഥാ"തി ആണാപേത്വാ പണീതം ഖാദനീയം ഭോജനീയം പടിയാദാപേത്വാ കാലേ ആരോചിതേ ആഗന്ത്വാ പഞ്ഞത്തേ ആസനേ നിസിന്നം "ഇദം തേ, രട്ഠപാല, മത്തികം ധനം, അഞ്ഞം പേത്തികം, അഞ്ഞം പിതാമഹം; സക്കാ, താത രട്ഠപാല, ഭോഗേ ച ഭുഞ്ജിതും, പുഞ്ഞാനി ച കാതും? ഏഹി ത്വം, താത രട്ഠപാല, സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തിത്വാ ഭോഗേ ച ഭുഞ്ജസ്സു, പുഞ്ഞാനി ച കരോഹീ"തി യാചിത്വാ തേന പടിക്ഖിപിത്വാ ധമ്മേ ദേസിതേ "അഹം ഇമം ഉപ്പബ്ബാജേസ്സാമീ"തി ആനയിം, സോ "ദാനി മേ ധമ്മകഥം കാതും ആരദ്ധോ, അലം മേ വചനം ന കരിസ്സതീ"തി ഉട്ഠായ ഗന്ത്വാ തസ്സ ഓരോധാനം ദ്വാരം വിവരാപേത്വാ "അയം വോ സാമികോ, ഗച്ഛഥ, യം കിഞ്ചി കത്വാന ഗണ്ഹിതും വായമഥാ"തി ഉയ്യോജേസി. തീസു വയേസു ഠിതാ നാടകിത്ഥിയോ ഥേരം പരിവാരയിംസു. താസു അയം അസുഭസഞ്ഞം ഉപ്പാദേസി. തേന വുത്തം - **"അലങ്കതപടിയത്തേ ഇത്ഥിജനേ അസുഭസഞ്ഞം ഉപ്പാദേത്വാ"**തി.

ഠിതകോവ ധമ്മം ദേസേത്വാതി -

“പസ്സ ചിത്തകതം ബിമ്ബം, അരുകായം സമുസ്സിതം;
ആതുരം ബഹുസങ്കപ്പം, യസ്സ നത്ഥി ധുവം ഠിതി.

“പസ്സ ചിത്തകതം രൂപം, മണിനാ കുണ്ഡലേന ച;
അട്ഠിം തചേന ഓനദ്ധം, സഹ വത്ഥേഹി സോഭതി.

“അലത്തകകതാ പാദാ, മുഖം ചുണ്ണകമക്ഖിതം;
അലം ബാലസ്സ മോഹായ, നോ ച പാരഗവേസിനോ.

“അട്ഠാപദകതാ കേസാ, നേത്താ അഞ്ജനമക്ഖിതാ;
അലം ബാലസ്സ മോഹായ, നോ ച പാരഗവേസിനോ.

“അഞ്ജനീവണ്ണവാ ചിത്താ, പൂതികായോ അലങ്കതോ;
അലം ബാലസ്സ മോഹായ, നോ ച പാരഗവേസിനോ.

“ഓദഹി മിഗവോ പാസം, നാസദാ വാഗുരം മിഗോ;
ഭുത്വാ നിവാപം ഗച്ഛാമി, കന്ദന്തേ മിഗബന്ധകേ”തി. (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൨; ഥേരഗാ॰ ൭൬൯-൭൭൪) -

ഇമാഹി ഗാഥാഹി ധമ്മം ദേസേത്വാ.

ആകാസം ഉപ്പതിത്വാതി ആകാസം പക്ഖന്ദിത്വാ. കസ്മാ പന ഥേരോ ആകാസേന ഗതോ? പിതാ കിരസ്സ സേട്ഠി സത്തസു ദ്വാരകോട്ഠകേസു അഗ്ഗളാനി ദാപേത്വാ മല്ലേ ആണാപേസി “സചേ നിക്ഖമിത്വാ ഗച്ഛതി, ഹത്ഥപാദേസു നം ഗഹേത്വാ കാസായാനി ഹരിത്വാ ഗിഹിവേസം ഗണ്ഹാപേഥാ”തി. തസ്മാ ഥേരോ “ഏതേ മാദിസം മഹാഖീണാസവം ഹത്ഥേ വാ പാദേ വാ ഗഹേത്വാ അപുഞ്ഞം പസവേയ്യും, തം നേസം മാ അഹോസീ”തി ചിന്തേത്വാ ആകാസേന അഗമാസി. **മിഗചീര**ന്തി ഏവംനാമകം ഉയ്യാനം. **ചതുപാരിജുഞ്ഞപടിമണ്ഡിത**ന്തി ജരാപാരിജുഞ്ഞം, ബ്യാധിപാരിജുഞ്ഞം, ഭോഗപാരിജുഞ്ഞം, ഞാതിപാരിജുഞ്ഞന്തി ഇമേഹി ചതൂഹി പാരിജുഞ്ഞേഹി പടിമണ്ഡിതം. **പാരിജുഞ്ഞ**ന്തി ച പരിഹാനീതി അത്ഥോ. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

കുണ്ഡധാനത്ഥേരവത്ഥു

൨൪൮. തതിയേ സലാകം ഗണ്ഹന്തീതി **സലാകഗാഹകാ**. സുനാപരന്തജനപദം ഗച്ഛന്തേപി പഠമമേവ സലാകം ഗണ്ഹീതി സമ്ബന്ധോ. **ഛബ്ബസ്സന്തരേ**തി ഛന്നം വസ്സാനം അബ്ഭന്തരേ. **മേത്തീ**തി മിത്തഭാവോ. **ഭേദകേ സതീ**തി ഭേദകരണേ സതി. **ഗുമ്ബസഭാഗതോ**തി ഗുമ്ബസമീപതോ, അയമേവ വാ പാഠോ. **ഇത്ഥീ ഹുത്വാ**തി ഇത്ഥീ വിയ ഹുത്വാ, മനുസ്സിത്ഥിവണ്ണം മാപേത്വാതി അത്ഥോ. **ദീഘരത്താനുഗതോ**തി ദീഘകാലം അനുബന്ധോ. **ഏത്തകം അദ്ധാന**ന്തി ഏത്തകം കാലം. **ഹന്ദാവുസോ**തി ഗണ്ഹാവുസോ. **അത്ഥം ഗഹേത്വാ**തി ഭൂതത്ഥം ഗഹേത്വാ, അയമേവ വാ പാഠോ. **കോണ്ഡോ ജാതോ**തി ധുത്തോ ജാതോ.

മാവോച ഫരുസം കഞ്ചീതി കഞ്ചി ഏകപുഗ്ഗലം ഫരുസം മാ അവോച. **വുത്താ പടിവദേയ്യു**ന്തി തയാ പരേ ദുസ്സീലാതി വുത്താ തമ്പി തഥേവ പടിവദേയ്യും. **ദുക്ഖാ ഹി സാരമ്ഭകഥാ**തി ഏസാ കാരണുത്തരാ യുഗഗ്ഗാഹകഥാ നാമ ദുക്ഖാ. **പടിദണ്ഡാ ഫുസേയ്യു**ന്തി കായദണ്ഡാദീഹി പരം പഹരന്തസ്സ താദിസാവ പടിദണ്ഡാ തവ മത്ഥകേ പതേയ്യും.

സചേ നേരേസി അത്താനന്തി സചേ അത്താനം നിച്ചലം കാതും സക്ഖിസ്സസി. **കംസോ ഉപഹതോ യഥാ**തി മുഖവട്ടിയം ഛിന്ദിത്വാ തലമത്തം കത്വാ ഠപിതം കംസതാലം വിയ. താദിസഞ്ഹി ഹത്ഥേഹി പാദേഹി ദണ്ഡേന വാ പഹതമ്പി സദ്ദം ന കരോതി. **ഏസ പത്തോസി നിബ്ബാന**ന്തി സചേ ഏവരൂപോ ഭവിതും സക്ഖിസ്സസി, ഇമം പടിപദം പൂരയമാനോ ഏസോ ത്വം ഇദാനി അപ്പത്തോപി നിബ്ബാനം പത്തോസി നാമ. **സാരമ്ഭോ തേ ന വിജ്ജതീ**തി “ഏവഞ്ച സതി ത്വം ദുസ്സീലോ, അഹം സുസീലോ”തി ഏവമാദികോ ഉത്തരികരണവാചാലക്ഖണോ സാരമ്ഭോ തേ ന വിജ്ജതി, ന ഭവിസ്സതിയേവാതി അത്ഥോ. **പരിക്കിലേസേനാ**തി സംകിലേസഹേതുനാ.

വങ്ഗീസത്ഥേരവത്ഥു

൨൧൯. ചതുത്ഥേ **സമ്പന്നപടിഭാനാനന്തി** പരിപുണ്ണപടിഭാനാനം. **ചുതിം യോ വേദി...പേ॰... സബ്ബസോതി** യോ സത്താനം ചുതിഞ്ച പടിസന്ധിഞ്ച സബ്ബാകാരേന പാകടം കത്വാ ജാനാതി, തം അഹം അലഗ്ഗനതായ **അസത്തം,** പടിപത്തിയാ സുട്ഠു ഗതത്താ **സുഗതം,** ചതുന്നം സച്ചാനം സമ്ബുദ്ധത്താ **ബുദ്ധം** ബ്രാഹ്മണം വദാമീതി അത്ഥോ. **യസ്സ ഗതിന്തി** യസ്സേതേ ദേവാദയോ ഗതിം ന ജാനന്തി, തമഹം ആസവാനം ഖീണതായ **ഖീണാസവം,** കിലേസേഹി ആരകത്താ **അരഹന്തം** ബ്രാഹ്മണം വദാമീതി അത്ഥോ.

ഉപസേനവങ്ഗന്തപുത്തത്ഥേരവത്ഥു

൨൨൦. പഞ്ചമേ **സബ്ബപാസാദികാനന്തി** സബ്ബസോ പസാദം ജനേന്താനം. **കിന്തായന്തി** കിം തേ അയം. **അതിലഹുന്തി** അതിസീഘം. യസ്സ തസ്മിം അത്തഭാവേ ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം മഗ്ഗഫലാനം ഉപനിസ്സയോ നത്ഥി, തം ബുദ്ധാ "മോഘപുരിസോ"തി വദന്തി അരിട്ഠലാളുദായിആദികേ വിയ. ഉപനിസ്സയേ സതിപി തസ്മിം ഖണേ മഗ്ഗേ വാ ഫലേ വാ അസതി "മോഘപുരിസാ"തി വദന്തിയേവ ധനിയത്ഥേരാദികേ വിയ. ഇമസ്സപി തസ്മിം ഖണേ മഗ്ഗഫലാനം അഭാവതോ **"മോഘപുരിസാ"**തി ആഹ, തുച്ഛമനുസ്സാതി അത്ഥോ. **ബാഹുല്ലായാതി** പരിസബാഹുല്ലായ. **അനേകപരിയായേനാതി** അനേകകാരണേന.

ഇച്ഛാമഹം, ഭിക്ഖവേതി ഭഗവാ കിര തം അദ്ധമാസം ന കഞ്ചി ബോധനേയ്യസത്തം അദ്ദസ, തസ്മാ ഏവമാഹ, ഏവം സന്തേപി തന്തിവസേന ധമ്മദേസനാ കത്തബ്ബാ സിയാ. യസ്മാ പനസ്സ ഏതദഹോസി - "മയി ഓകാസം കാരേത്വാ പടിസല്ലീനേ ഭിക്ഖൂ അധമ്മികം കതികവത്തം കരിസ്സന്തി, തം ഉപസേനോ ഭിന്ദിസ്സതി, അഹം തസ്സ പസീദിത്വാ ഭിക്ഖൂനം ദസ്സനം അനുജാനിസ്സാമി. തതോ മം പസ്സിതുകാമാ ബഹൂ ഭിക്ഖൂ ധുതങ്ഗാനി സമാദിയിസ്സന്തി, അഹഞ്ച തേഹി ഉജ്ഝിതസന്ഥതപച്ചയാ സിക്ഖാപദം പഞ്ഞപേസ്സാമീ"തി, തസ്മാ ഏവമാഹ. **ഥേരസ്സാതി** ഉപസേനത്ഥേരസ്സ. **മനാപാനി തേ ഭിക്ഖു പംസുകൂലാനീതി** "ഭിക്ഖു തവ ഇമാനി പംസുകൂലാനി മനാപാനി അത്തനോ രുചിയാ ഖന്തിയാ ഗഹിതാനീ"തി പുച്ഛതി. **ന ഖോ മേ, ഭന്തേ, മനാപാനി പംസുകൂലാനീതി,** ഭന്തേ, ന മയാ അത്തനോ രുചിയാ ഖന്തിയാ ഗഹിതാനി, ഗലഗ്ഗാഹേന വിയ മത്ഥകതാളനേന വിയ ച ഗാഹിതോ മയാതി ദസ്സേതി. **പാളിയം ആഗതമേവാതി** വിനയപാളിം സന്ധായ വദതി.

ദബ്ബത്ഥേരവത്ഥു

൨൨൧. ഛട്ഠേ **അട്ഠാരസസു മഹാവിഹാരേസൂതി** രാജഗഹസ്സ സമന്തതോ ഠിതേസു അട്ഠാരസസു മഹാവിഹാരേസു. **ഉപവിജഞ്ഞാതി** ആസന്നപസൂതികാലാ. **രഹോഗതോതി** രഹസി ഗതോ. **സങ്ഘസ്സ വേയ്യാവച്ചകരണേ കായം യോജേതുകാമോ ചിന്തേസീതി** ഥേരോ കിര അത്തനോ കതകിച്ചഭാവം ദിസ്വാ "അഹം ഇമം സരീരം ധാരേമി, തഞ്ച ഖോ വാതമുഖേ ഠിതപദീപോ വിയ അനിച്ചതാമുഖേ ഠിതം നചിരസ്സേവ നിബ്ബായനധമ്മം യാവ ന നിബ്ബായതി, താവ കിം നു ഖോ അഹം സങ്ഘസ്സ വേയ്യാവച്ചം കരേയ്യ"ന്തി ചിന്തേന്തോ ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതി "തിരോരട്ഠേസു ബഹൂ കുലപുത്താ ഭഗവന്തം അദിസ്വാവ പബ്ബജന്തി, തേ 'ഭഗവന്തം പസ്സിസ്സാമ ചേവ വന്ദിസ്സാമാ'തി ച ദൂരതോപി ആഗച്ഛന്തി, തത്ര യേസം സേനാസനം നപ്പഹോതി, തേ സിലാപത്തകേപി സേയ്യം കപ്പേന്തി. പഹോമി ഖോ പനാഹം അത്തനോ ആനുഭാവേന തേസം തേസം കുലപുത്താനം ഇച്ഛാവസേന പാസാദവിഹാരഅഡ്ഢയോഗാദീനി മഞ്ചപീഠത്ഥരണാനി നിമ്മിനിത്വാ ദാതും? പുനദിവസേ ചേത്ഥ ഏകച്ചേ അതിവിയ കിലന്തരൂപാ ഹോന്തി, തേ ഗാരവേന ഭിക്ഖൂനം പുരതോ ഠത്വാ ഭത്താനിപി ന ഉദ്ദിസാപേന്തി, അഹം ഖോ പന തേസം ഭത്താനിപി ഉദ്ദിസിതും പഹോമീ"തി. ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖന്തോ "യംനൂനാഹം സങ്ഘസ്സ സേനാസനഞ്ച പഞ്ഞപേയ്യം, ഭത്താനി ച ഉദ്ദിസേയ്യ"ന്തി ചിന്തേസി. **സഭാഗസഭാഗാനന്തി** സുത്തന്തികാദിഗുണവസേന സഭാഗാനം, ന മിത്തസന്ഥവവസേന. ഥേരോ ഹി യാവതികാ സുത്തന്തികാ ഹോന്തി, തേ ഉച്ചിനിത്വാ ഉച്ചിനിത്വാ ഏകതോ തേസം അനുരൂപമേവ സേനാസനം പഞ്ഞപേതി. വേനയികാഭിധമ്മികകമ്മട്ഠാനികകായദള്ഹിബഹുലേസുപി ഏസേവ നയോ. തേനേവ **പാളിയം** (പാരാ॰ ൩൮൦) വുത്തം - "യേതേ ഭിക്ഖൂ സുത്തന്തികാ, തേസം ഏകജ്ഝം സേനാസനം പഞ്ഞപേതീ"തിആദി.

അങ്ഗുലിയാ ജലമാനായാതി തേജോകസിണചതുത്ഥജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അഭിഞ്ഞാഞാണേന അങ്ഗുലിജലനം അധിട്ഠഹിത്വാ തേനേവ തേജോധാതുസമാപത്തിജനിതേന അഗ്ഗിജാലേന അങ്ഗുലിയാ ജലമാനായ. **അയം മഞ്ചോ**തിആദീസു പന ഥേരേ "അയം മഞ്ചോ"തിആദിം വദന്തേ നിമ്മിതാപി അത്തനോ അത്തനോ ഗതട്ഠാനേ "അയം മഞ്ചോ"തിആദിം വദന്തി. അയഞ്ഹി നിമ്മിതാനം ധമ്മതാ.

"ഏകസ്മിം ഭാസമാനസ്മിം, സബ്ബേ ഭാസന്തി നിമ്മിതാ;
ഏകസ്മിം തുണ്ഹിമാസിനേ, സബ്ബേ തുണ്ഹീ ഭവന്തി തേ"തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൭൧);

യസ്മിം പന വിഹാരേ മഞ്ചപീഠാദീനി ന പരിപൂരേന്തി, തത്ഥ അത്തനോ ആനുഭാവേന പൂരേന്തി, തേന നിമ്മിതാനം അവത്ഥുകം വചനം ന ഹോതി സബ്ബത്ഥ മഞ്ചപീഠാദീനം സബ്ഭാവതോ. സബ്ബവിഹാരേസു ച ഗമനമഗ്ഗേ സമപ്പമാണേ കത്വാ അധിട്ഠാതി. കതികസണ്ഠാനാദീനം പന നാനപ്പകാരത്താ തസ്മിം തസ്മിം വിഹാരേ കതികവത്താനി വിസും വിസും കഥാപേതീതി വേദിതബ്ബം. അനിയമേത്വാ നിമ്മിതാനഞ്ഹി "ഏകസ്മിം ഭാസമാനസ്മി"ന്തിആദിധമ്മതാ വുത്താ. തഥാ ഹി യേ വണ്ണവയസരീരാവയവപരിക്ഖാരകിരിയാവിസേസാദീഹി നിയമം അകത്വാ നിമ്മിതാ ഹോന്തി, തേ അനിയമേത്വാ നിമ്മിതത്താ ഇദ്ധിമതാ സദിസാവ ഹോന്തി. ഠാനനിസജ്ജാദീസു ഭാസിതതുണ്ഹീഭാവാദീസു വാ യം യം ഇദ്ധിമാ കരോതി, തം തദേവ കരോന്തി. സചേ പന നാനപ്പകാരേ കാതുകാമോ ഹോതി, കേചി പഠമവയേ, കേചി മജ്ഝിമവയേ, കേചി പച്ഛിമവയേ, തഥാ ദീഘകേസേ ഉപഡ്ഢമുണ്ഡേ മിസ്സകകേസേ ഉപഡ്ഢരത്തചീവരേ പണ്ഡുകചീവരേ, പദഭാണധമ്മകഥാസരഭഞ്ഞപഞ്ഹപുച്ഛനപഞ്ഹവിസ്സജ്ജനരജനപചനചീവരസിബ്ബനധോവനാദീനി കരോന്തേ, അപരേപി വാ നാനപ്പകാരേ കാതുകാമോ ഹോതി, തേന പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ "ഏത്തകാ ഭിക്ഖൂ പഠമവയാ ഹോന്തൂ"തിആദിനാ നയേന പരികമ്മം കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അധിട്ഠിതേ അധിട്ഠാനചിത്തേന സദ്ധിം ഇച്ഛിതിച്ഛിതപ്പകാരായേവ ഹോന്തി. **പുന അത്തനോ വസനട്ഠാനമേവ ആഗച്ഛതീ**തി തേഹി സദ്ധിം ജനപദകഥം കഥേന്തോ അനിസീദിത്വാ അത്തനോ വസനട്ഠാനം വേളുവനമേവ പച്ചാഗച്ഛതി. **പാളിയ**ന്തി വിനയപാളിയം.

പിലിന്ദവച്ഛത്ഥേരവത്ഥു

൨൧൭. സത്തമേ **പിയാന**ന്തി പിയായിതബ്ബാനം. **മനാപാന**ന്തി മനവഡ്ഢനകാനം. **പിലിന്ദോതി പനസ്സ ഗോത്തം, വച്ഛോതി നാമ**ന്തി ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേനപി വദന്തി "പിലിന്ദോതി നാമം, വച്ഛോതി ഗോത്ത"ന്തി. തേനേവ ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേന **ഥേരഗാഥാസംവണ്ണനായ** (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൯ പിലിന്ദവച്ഛത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനാ) വുത്തം - "പിലിന്ദോതിസ്സ നാമം അകംസു, വച്ഛോതി പന ഗോത്തം. തേന സോ അപരഭാഗേ പിലിന്ദവച്ഛോതി പഞ്ഞായിത്ഥാ"തി. **സംസന്ദേത്വാ**തി ഏകതോ കത്വാ.

സത്ഥു ധമ്മദേസനം സുത്വാ പടിലദ്ധസദ്ധോ പബ്ബജിത്വാതി ഇദം അങ്ഗുത്തരഭാണകാനം കഥാമഗ്ഗേന വുത്തം. അപരേ പന ഭണന്തി - അനുപ്പന്നേയേവ അമ്ഹാകം ഭഗവതി സാവത്ഥിയം ബ്രാഹ്മണഗേഹേ നിബ്ബത്തിത്വാ പിലിന്ദവച്ഛോതി പഞ്ഞാതോ സംസാരേ സംവേഗബഹുലതായ പരിബ്ബാജകപബ്ബജ്ജം പബ്ബജിത്വാ ചൂളഗന്ധാരം നാമ വിജ്ജം സാധേത്വാ ആകാസചാരീ പരചിത്തവിദൂ ച ഹുത്വാ രാജഗഹേ ലാഭഗ്ഗയസഗ്ഗപ്പത്തോ പടിവസതി. അഥ യദാ അമ്ഹാകം ഭഗവാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ അനുക്കമേന രാജഗഹം ഉപഗതോ, തതോ പട്ഠായ ബുദ്ധാനുഭാവേന തസ്സ സാ വിജ്ജാ ന സമ്പജ്ജതി, അത്ഥകിച്ചം ന സാധേതി. സോ ചിന്തേസി - "സുതം ഖോ പന മേതം 'ആചരിയപാചരിയാനം ഭാസമാനാനം യത്ഥ മഹാഗന്ധാരവിജ്ജാ ധരതി, തത്ഥ ചൂളഗന്ധാരവിജ്ജാ ന സമ്പജ്ജതീ'തി. സമണസ്സ പന ഗോതമസ്സ ആഗതകാലതോ പട്ഠായ നായം മമ വിജ്ജാ സമ്പജ്ജതി, നിസ്സംസയം സമണോ ഗോതമോ മഹാഗന്ധാരവിജ്ജം ജാനാതി, യന്നൂനാഹം തം പയിരുപാസിത്വാ തസ്സ സന്തികേ വിജ്ജം പരിയാപുണേയ്യ"ന്തി. സോ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഏതദവോച - "അഹം, മഹാസമണ, തവ സന്തികേ ഏകം വിജ്ജം പരിയാപുണിതുകാമോ, ഓകാസം മേ കരോഹീ"തി. ഭഗവാ "തേന ഹി പബ്ബജാ"തി ആഹ. സോ "വിജ്ജായ പരികമ്മം പബ്ബജ്ജാ"തി മഞ്ഞമാനോ പബ്ബജീതി. **പരവമ്ഭനവസേനാ**തി പരേസം ഗരഹനവസേന.

അകക്കസന്തി അഫരുസം. **വിഞ്ഞാപനി**ന്തി അത്ഥവിഞ്ഞാപനിം. **സച്ച**ന്തി ഭൂതത്ഥം. **നാഭിസജേ**തി യായ ഗിരായ അഞ്ഞം കുജ്ഝാപനവസേന ന ലഗാപേയ്യ, ഖീണാസവോ നാമ ഏവരൂപമേവ ഗിരം ന ഭാസേയ്യ, തസ്മാ തമഹം ബ്രൂമി ബ്രാഹ്മണം വദാമീതി അത്ഥോ.

അനുവിചിനിത്വാതി അനുവിചാരേത്വാ. **ചണ്ഡികതം ഗച്ഛന്ത**ന്തി സീഘഗതിയാ ഗച്ഛന്തം.

ബാഹിയദാരുചീരിയത്ഥേരവത്ഥു

ഛഫന്ന. അട്ഠമേ **ഏകരത്തിവാസേന ഗന്ത്വാ**തി ദേവതാനുഭാവേന ഗന്ത്വാ. "ബുദ്ധാനുഭാവേനാ"തിപി വദന്തി. ഏവം ഗതോ ച വിഹാരം പവിസിത്വാ സമ്ബഹുലേ ഭിക്ഖൂ ഭുത്തപാതരാസേ കായാലസിയവിമോചനത്ഥായ അബ്ഭോകാസേ ചങ്കമന്തേ ദിസ്വാ "കഹം ഏതരഹി സത്ഥാ"തി പുച്ഛി. ഭിക്ഖൂ "സാവത്ഥിയം പിണ്ഡായ പവിട്ഠോ"തി വത്വാ തം പുച്ഛിംസു - "ത്വം പന കുതോ ആഗതോ"തി? സുപ്പാരകാ ആഗതോമ്ഹീതി. കദാ നിക്ഖന്തോസീതി? ഹിയ്യോ സായം നിക്ഖന്തോമ്ഹീതി. ദൂരതോ ആഗതോ, തവ പാദേ ധോവിത്വാ തേലേന മക്ഖേത്വാ ഥോകം വിസ്സമാഹി, ആഗതകാലേ സത്ഥാരം ദക്ഖിസ്സതീതി. അഹം, ഭന്തേ, സത്ഥു വാ അത്തനോ വാ ജീവിതന്തരായം ന ജാനാമി, ഏകരത്തേനേവമ്ഹി കത്ഥചി അട്ഠത്വാ അനിസീദിത്വാ വീസയോജനസതികം മഗ്ഗം ആഗതോ, സത്ഥാരം പസ്സിത്വാവ വിസ്സമിസ്സാമീതി. സോ ഏവം വത്വാ തരമാനരൂപോ സാവത്ഥിം പവിസിത്വാ ഭഗവന്തം അനോപമായ ബുദ്ധസിരിയാ പിണ്ഡായ ചരന്തം ദിസ്വാ "ചിരസ്സം വത മേ ദിട്ഠോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ"തി ദിട്ഠട്ഠാനതോ പട്ഠായ ഓണതസരീരോ ഗന്ത്വാ അന്തരവീഥിയമേവ പഞ്ചപതിട്ഠിതേന വന്ദിത്വാ ഗോപ്ഫകേസു ദള്ഹം ഗഹേത്വാ ഏവമാഹ - "ദേസേതു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ ധമ്മം, ദേസേതു മേ സുഗതോ ധമ്മം, യം മമസ്സ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാ"തി.

അഥ നം സത്ഥാ "അകാലോ ഖോ താവ, ബാഹിയ, അന്തരഘരം പവിട്ഠോമ്ഹി പിണ്ഡായാ"തി പടിക്ഖിപി . തം സുത്വാ ബാഹിയോ, "ഭന്തേ, സംസാരേ സംസരന്തേന കബളീകാരാഹാരോ ന നോ ലദ്ധപുബ്ബോ, തുമ്ഹാകം വാ മയ്ഹം വാ ജീവിതന്തരായം ന ജാനാമി, ദേസേഥ മേ ധമ്മ"ന്തി. സത്ഥാ ദുതിയമ്പി പടിക്ഖിപിയേവ. ഏവം കിരസ്സ അഹോസി "ഇമസ്സ മം ദിട്ഠകാലതോ പട്ഠായ സകലസരീരം പീതിയാ നിരന്തരം അജ്ഝോത്ഥടം ഹോതി, ബലവപീതിവേഗേന ധമ്മം സുത്വാപി ന സക്ഖിസ്സതി പടിവിജ്ഝിതും, മജ്ഝത്തുപേക്ഖാ താവ തിട്ഠതു, ഏകരത്തേനേവ വീസയോജനസതം മഗ്ഗം ആഗതത്താ ദരഥോപിസ്സ ബലവാ, സോപി താവ പടിപ്പസ്സമ്ഭതൂ"തി. തസ്മാ ദ്വിക്ഖത്തും പടിക്ഖിപിത്വാ തതിയം യാചിതോ അന്തരവീഥിയം ഠിതോവ "തസ്മാതിഹ തേ, ബാഹിയ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതീ"തിആദിനാ (ഉദാ॰ ൧൦) നയേന ധമ്മം ദേസേതി. ഇമമത്ഥം സംഖിപിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"സത്ഥാരം പിണ്ഡായ പവിട്ഠ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അന്തരഘരേ**തി അന്തരവീഥിയം.

അപരിപുണ്ണപത്തചീവരതായ പത്തചീവരം പരിയേസന്തോതി സോ കിര വീസതിവസ്സസഹസ്സാനി സമണധമ്മം കരോന്തോ "ഭിക്ഖുനാ നാമ അത്തനോ പച്ചയേ ലഭിത്വാ അഞ്ഞം അനോലോകേത്വാ സയമേവ ഭുഞ്ജിതും വട്ടതീ"തി ഏകഭിക്ഖുസ്സപി പത്തേന വാ ചീവരേന വാ സങ്ഗഹം നാകാസി. തേനസ്സ "ഇദ്ധിമയപത്തചീവരം ന ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ"തി ഞത്വാ ഏഹിഭിക്ഖുഭാവേന പബ്ബജ്ജം ന അദാസി. താവദേവ ച പബ്ബജ്ജം യാചിതോ "പരിപുണ്ണം തേ പത്തചീവര"ന്തി പുച്ഛിത്വാ "അപരിപുണ്ണ"ന്തി വുത്തേ "തേന ഹി പത്തചീവരം പരിയേസാഹീ"തി വത്വാ പക്കാമി. തസ്മാ സോ പത്തചീവരം പരിയേസന്തോ സങ്കാരട്ഠാനതോ ചോളഖണ്ഡാനി സംകഡ്ഢതി.

സഹസ്സമപീതി പരിച്ഛേദവചനം. ഏകസഹസ്സം ദ്വേസഹസ്സാനീതി ഏവം സഹസ്സേന ചേ പരിച്ഛിന്നാ ഗാഥാ ഹോന്തി, താ ച **അനത്ഥപദസംഹിതാ** ആകാസവണ്ണപബ്ബതവണ്ണാദീനി പകാസകേഹി അനിബ്ബാനദീപകേഹി അനത്ഥകേഹി പദേഹി സംഹിതാ യാവ ബഹുകാ ഹോന്തി, താവ പാപികാ ഏവാതി അത്ഥോ . **ഏകം ഗാഥാപദം സേയ്യോ**തി "അപ്പമാദോ അമതപദം...പേ॰... യഥാ മതാ"തി (ധ॰ പ॰ ൨൧) ഏവരൂപാ ഏകഗാഥാപി സേയ്യോതി അത്ഥോ.

കുമാരകസ്സപത്ഥേരവത്ഥു

൨൩൭. നവമേ **ഏകം ബുദ്ധന്തരം സമ്പത്തിം അനുഭവമാനോതി** സാവകബോധിയാ നിയതതായ പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ ച സാതിസയത്താ വിനിപാതം അഗന്ത്വാ ഏകം ബുദ്ധന്തരം ദേവേസു ച മനുസ്സേസു ച സമ്പത്തിം അനുഭവമാനോ. **"ഏകിസ്സാ കുലദാരികായ കുച്ഛിമ്ഹി ഉപ്പന്നോ"**തി വത്വാ തമേവസ്സ ഉപ്പന്നഭാവം മൂലതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും - **"സാ ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സാതി** കുലദാരികാ. **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകത്ഥോ. തേന വുച്ചമാനം വിസേസം ജോതയതി. **കുലഘര**ന്തി പതികുലഗേഹം. **ഗബ്ഭനിമിത്ത**ന്തി ഗബ്ഭസ്സ സണ്ഠിതഭാവവിഗ്ഗഹം. സതിപി വിസാഖായ സാവത്ഥിവാസികുലപരിയാപന്നത്തേ തസ്സാ തത്ഥ പധാനഭാവദസ്സനത്ഥം **"വിസാഖഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം യഥാ "ബ്രാഹ്മണാ ആഗതാ, വാസിട്ഠോപി ആഗതോ"തി. ഭഗവതാ ഏവം ഗഹിതനാമത്താതി യോജനാ. യസ്മാ രാജപുത്താ ലോകേ "കുമാരാ"തി വോഹരീയന്തി, അയഞ്ച രഞ്ഞോ കിത്തിമപുത്തോ, തസ്മാ ആഹ - **"രഞ്ഞോ…പേ॰… സഞ്ജാനിംസൂ"**തി.

പഞ്ചദസ പഞ്ഹേ അഭിസങ്ഖരിത്വാതി "ഭിക്ഖു, ഭിക്ഖു, അയം വമ്മികോ രത്തിം ധൂപായതി, ദിവാ പജ്ജലതീ"തിആദിനാ **വമ്മികസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ആഗതനയേന പഞ്ചദസ പഞ്ഹേ അഭിസങ്ഖരിത്വാ. **പായാസിരഞ്ഞോതി** "നത്ഥി പരലോകോ, നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ, നത്ഥി സുകതദുക്കടാനം കമ്മാനം ഫലം വിപാകോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൧൦, ൪൧൨) ഏവംലദ്ധികസ്സ പായാസിരാജസ്സ. രാജാ ഹി തദാ അനഭിസിത്തോ ഹുത്വാ പസേനദിനാ കോസലേന ദിന്നസേതബ്യനഗരം അജ്ഝാവസന്തോ ഇമം ദിട്ഠിം ഗണ്ഹി. **പഞ്ചദസഹി പഞ്ഹേഹി പടിമണ്ഡേത്വാതി** "തം കിം മഞ്ഞസി, രാജഞ്ഞ, ഇമേ ചന്ദിമസൂരിയാ ഇമസ്മിം വാ ലോകേ പരസ്മിം വാ ദേവാ വാ തേ മനുസ്സാ"തി ഏവമാദീഹി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൧൧) പഞ്ചദസഹി പഞ്ഹേഹി പടിമണ്ഡിതം കത്വാ. **സുത്തന്തേതി** പായാസിസുത്തന്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൬ ആദയോ).

മഹാകോട്ഠികത്ഥേരവത്ഥു

൨൧൮. ദസമം ഉത്താനത്ഥമേവ.

തതിയഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ഏതദഗ്ഗവഗ്ഗോ

(൧൪) ൪. ചതുത്ഥഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ

ആനന്ദത്ഥേരവത്ഥു

൨൧൯-൨൨൩. ചതുത്ഥവഗ്ഗസ്സ പഠമേ **ഹേട്ഠാ വുത്തപ്പമാണ**ന്തി ഹേട്ഠാ കോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരസ്സ വത്ഥുമ്ഹി "തസ്സ ധുരപത്താനി നവുതിഹത്ഥാനി ഹോന്തി, കേസരം തിംസഹത്ഥം, കണ്ണികാ ദ്വാദസഹത്ഥാ, പാദേന പതിട്ഠിതട്ഠാനം ഏകാദസഹത്ഥ"ന്തി ഏവം വുത്തപ്പമാണം. **രഞ്ഞോ പേസേസീതി** പച്ചന്തസ്സ കുപിതഭാവം ആരോചേത്വാ പേസേസി. **ഥേരഗാഥാസംവണ്ണനായം** (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൦൧൭ ആനന്ദത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനാ) പന "പച്ചന്തസ്സ കുപിതഭാവം രഞ്ഞോ അനാരോചേത്വാ സയമേവ തം വൂപസമേസി, തം സുത്വാ രാജാ തുട്ഠമാനസോ പുത്തം പക്കോസാപേത്വാ 'വരം തേ, സുമന, ദമ്മി, ഗണ്ഹാഹീ'തി ആഹാ"തി വുത്തം. **ന മേതം ചിത്തം അത്ഥീതി** മമ ഏവരൂപം ചിത്തം നത്ഥി. **അവഞ്ഝ**ന്തി അതുച്ഛം. **അഞ്ഞം വരേഹീതി** അഞ്ഞം പത്ഥേഹി, അഞ്ഞം ഗണ്ഹാഹീതി വുത്തം ഹോതി. **ഉദകം അധിട്ഠായാതി** "ഉദകം ഹോതൂ"തി അധിട്ഠഹിത്വാ. **ഗതേനാതി** ഗമനേന. **ന ആമിസചക്ഖുകാതി** ചീവരാദിപച്ചയസങ്ഖാതം ആമിസം ന ഓലോകേന്തി.

വസനട്ഠാനസഭാഗേയേവാതി വസനട്ഠാനസമീപേയേവ. **ഏകന്തവല്ലഭോതി** ഉപട്ഠാകട്ഠാനേ ഏകന്തേന വല്ലഭോ. **ഏതസ്സേവാതി** ഏതസ്സേവ ഭിക്ഖുസ്സ. **ദ്വേജ്ഝകഥാ ന ഹോന്തീതി** ദ്വിധാഭൂതകഥാ ന ഹോന്തി, അനേകന്തികകഥാ ന ഹോന്തീതി വുത്തം ഹോതി. **അനിബദ്ധാതി** അനിയതാ. **ലോഹിതേന ഗലന്തേനാതി** ഇത്ഥമ്ഭൂതക്ഖാനേ കരണവചനം, ഗലന്തേന ലോഹിതേന യുത്തോതി അത്ഥോ. **അന്വാസത്തോതി** അനുഗതോ. **ഉട്ഠേഹി, ആവുസോ ആനന്ദ, ഉട്ഠേഹി, ആവുസോ ആനന്ദാതി** തുരിതേ ഇദമാമേഡിതവചനം. **ദുവിധേന ഉദകേനാതി** സീതുദകേന ഉണ്ഹുദകേന ച. **തിവിധേന ദന്തകട്ഠേനാതി** ഖുദ്ദകം മഹന്തം മജ്ഝിമന്തി

ഏവം തിപ്പകാരേന ദന്തകട്ഠേന. **നവ വാരേ അനുപരിയായതീ**തി സത്ഥരി പക്കോസന്തേ പടിവചനദാനായ ഥിനമിദ്ധവിനോദനത്ഥം നവക്ഖത്തും അനുപരിയായതി. തേനേവാഹ - **"ഏവഞ്ഹിസ്സ അഹോസീ"**തിആദി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഉരുവേലകസ്സപത്ഥേരവത്ഥു

൧൧൪. ദുതിയേ യം വത്തബ്ബം, തം വിത്ഥാരതോ വിനയപാളിയം ആഗതമേവ.

കാളുദായിത്ഥേരവത്ഥു

൧൧൫. തതിയേ **ഗമനാകപ്പ**ന്തി ഗമനാകാരം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ബാകുലത്ഥേരവത്ഥു

൧൧൬. ചതുത്ഥേ **നിരാബാധാന**ന്തി ആബാധരഹിതാനം. യഥാ "ദ്വാവീസതി ദ്വത്തിംസാ"തിആദിമ്ഹി വത്തബ്ബേ "ബാവീസതി ബാത്തിംസാ"തിആദീനി വുച്ചന്തി, ഏവമേവം ദ്വേ കുലാനി അസ്സാതി ദ്വികുലോ, ദ്വേകുലോതി വാ വത്തബ്ബേ ബാകുലോതി വുത്തന്തി ആഹ - **"ബാകുലോതി ദ്വീസു കുലേസു വഡ്ഢിതത്താ ഏവംലദ്ധനാമോ"**തി. **ഉപയോഗേനാ**തി ആനുഭാവേന. **ഫാസുകകാലേ**തി അരോഗകാലേ. **ഗദ്ദുഹനമത്തമ്പീ**തി ഗോദുഹനമത്തമ്പി കാലം. ഇധ പന ന സകലോ ഗോദുഹനക്ഖണോ അധിപ്പേതോ, അഥ ഖോ ഗാവിം ഥനേ ഗഹേത്വാ ഏകഖീരബിന്ദുദുഹനകാലമത്തം അധിപ്പേതം. **ആരോഗ്യസാല**ന്തി ആതുരാനം അരോഗഭാവകരണത്ഥായ കതസാലം.

നിമുജ്ജനുമ്മുജ്ജനവസേനാതി ജാണുപ്പമാണേ ഉദകേ ഥോകംയേവ നിമുജ്ജനുമ്മുജ്ജനവസേന. **ഛഡ്ഡേത്വാ പലായീ**തി മച്ഛസ്സ മുഖസമീപേയേവ ഛഡ്ഡേത്വാ പലായി. **ദാരകസ്സ തേജേനാ**തി ദാരകസ്സ പുഞ്ഞതേജേന. **മാരിയമാനാവ മരന്തീ**തി ദണ്ഡാദീഹി പോഥേത്വാ മാരിയമാനാവ മരന്തി, ന ജാലേന ബദ്ധതാമത്തേന അമാരിയമാനാ. **നീഹടമത്തോവ മതോ**തി നീഹടക്ഖണേയേവ മതോ. തേനസ്സ മാരണത്ഥം ഉപക്കമോ ന കതോ, യേന ഉപക്കമേന ദാരകസ്സ ആബാധോ സിയാ. **ത**ന്തി മച്ഛം. **സകലമേവാ**തി അവികലമേവ പരിപുണ്ണാവയവമേവ. **ന കേളായതീ**തി ന നന്ദതി, കിസ്മിഞ്ചി ന മഞ്ഞതി. **പിട്ഠിതോ ഫാലേന്തീ**തി ദാരകസ്സ പുഞ്ഞതേജേന പിട്ഠിതോ ഫാലേന്തീ. **ഭേരിം ചരാപേത്വാ**തി "പുത്തം ലഭി"ന്തി ഉഗ്ഘോസനവസേന ഭേരിം ചരാപേത്വാ. **പകതിം ആചിക്ഖീ**തി അത്തനോ പുത്തഭാവം കഥേസി. **കുച്ഛിയാ ധാരിതത്താ അമാതാ കാതും ന സക്കാ**തി ജനനീഭാവതോ അമാതാ കാതും ന സക്കാ. **മച്ഛം ഗണ്ഹന്താപീ**തി മച്ഛം വിക്കിണിത്വാ ഗണ്ഹന്താപി. തഥാ ഗണ്ഹന്താ ച തപ്പരിയാപന്നം സബ്ബം ഗണ്ഹന്തി നാമാതി ആഹ - **"വക്കയകനാദീനി ബഹി കത്വാ ഗണ്ഹന്താ നാമ നത്ഥീ"**തി. **അയമ്പി അമാതാ കാതും ന സക്കാ**തി ദിന്നപുത്തഭാവതോ ന സക്കാ.

സോഭിതത്ഥേരവത്ഥു

൧൧൭. പഞ്ചമം ഉത്താനത്ഥമേവ.

ഉപാലിത്ഥേരവത്ഥു

൧൧൮. ഛട്ഠേ **ഭാരുകച്ഛകവത്ഥു**ന്തി അഞ്ഞതരോ കിര ഭാരുകച്ഛദേസവാസീ ഭിക്ഖു സുപിനന്തേ പുരാണദുതിയികായ മേഥുനം ധമ്മം പടിസേവിത്വാ "അസ്സമണോ അഹം വിബ്ഭമിസ്സാമീ"തി ഭാരുകച്ഛം ഗച്ഛന്തോ അന്തരാമഗ്ഗേ ആയസ്മന്തം ഉപാലിം പസ്സിത്വാ ഏതമത്ഥം ആരോചേസി. ആയസ്മാ ഉപാലി, ഏവമാഹ - "അനാപത്തി, ആവുസോ, സുപിനന്തേനാ"തി. യസ്മാ സുപിനന്തേ അവിസയത്താ ഏവം ഹോതി. തസ്മാ ഉപാലിത്ഥേരോ ഭഗവതാ അവിനിച്ഛിതപുബ്ബമ്പി ഇമം വത്ഥും നയഗ്ഗാഹേന ഏവം വിനിച്ഛിനി. ഗഹപതിനോ ദ്വേ ദാരകാ ഹോന്തി പുത്തോ ച ഭാഗിനേയ്യോ ച. അഥ സോ ഗഹപതി ഗിലാനോ ഹുത്വാ ആയസ്മന്തം അജ്ജുകം ഏതദവോച - "ഇമം, ഭന്തേ, ഓകാസം യോ ഇമേസം ദാരകാനം സദ്ധോ ഹോതി പസന്നോ, തസ്സ ആചിക്ഖേയ്യാസീ"തി. തേന ച സമയേന തസ്സ ച ഗഹപതിനോ ഭാഗിനേയ്യോ സദ്ധോ ഹോതി പസന്നോ. അഥായസ്മാ അജ്ജുകോ തം ഓകാസം തസ്സ ദാരകസ്സ ആചിക്ഖി. സോ തേന സാപതേയ്യേന കുടുമ്ബഞ്ച

സണ്ഠപേസി, ദാനഞ്ച പട്ഠപേസി. അഥ തസ്സ ഗഹപതിനോ പുത്തോ ആയസ്മന്തം ആനന്ദം ഏതദവോച - "കോ നു ഖോ, ഭന്തേ ആനന്ദ, പിതുനോ ദായജ്ജോ പുത്തോ വാ ഭാഗിനേയ്യോ വാ"തി. പുത്തോ ഖോ, ആവുസോ, പിതുനോ ദായജ്ജോതി. ആയസ്മാ, ഭന്തേ, അയ്യോ അജ്ജുകോ അമ്ഹാകം സാപതേയ്യം അമ്ഹാകം മേഥുനകസ്സ ആചിക്ഖീതി. അസ്സമണോ, ആവുസോ, സോ അജ്ജുകോതി. അഥായസ്മാ അജ്ജുകോ ആയസ്മന്തം ആനന്ദം ഏതദവോച - "ദേഹി മേ, ആവുസോ ആനന്ദ, വിനിച്ഛയ"ന്തി. തേ ഉഭോപി ഉപാലിത്ഥേരസ്സ സന്തികം അഗമംസു. അഥായസ്മാ ഉപാലി, ആയസ്മന്തം ആനന്ദം ഏതദവോച - "യോ നു ഖോ, ആവുസോ ആനന്ദ, സാമികേന 'ഇമം ഓകാസം ഇത്ഥന്നാമസ്സ ആചിക്ഖാ'തി വുത്തോ, തസ്സ ആചിക്ഖതി, കിം സോ ആപജ്ജതീ"തി? ന, ഭന്തേ, കിഞ്ചി ആപജ്ജതി അന്തമസോ ദുക്കടമത്ഥമ്പീതി. അയം, ആവുസോ, ആയസ്മാ അജ്ജുകോ സാമികേന "ഇമം ഓകാസം ഇത്ഥന്നാമസ്സ ആചിക്ഖാ"തി വുത്തോ തസ്സ ആചിക്ഖതി, അനാപത്തി, ആവുസോ, ആയസ്മതോ അജ്ജുകസ്സാതി. ഭഗവാ തം സുത്വാ "സുകഥിതം, ഭിക്ഖവേ, ഉപാലിനാ"തി വത്വാ സാധുകാരമദാസി, തം സന്ധായേതം വുത്തം. **കുമാരകസ്സപവത്ഥു** (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൧൭) പന ഹേട്ഠാ ആഗതമേവ.

ഛന്നം ഖത്തിയാനന്തി ഭദ്ദിയോ സക്യരാജാ അനുരുദ്ധോ ആനന്ദോ ഭഗു കിമിലോ ദേവദത്തോതി ഇമേസം ഛന്നം ഖത്തിയാനം. **പസാധകോതി** മണ്ഡയിതാ. **പാളിയന്തി** സങ്ഘഭേദക്ഖന്ധകപാളിയന്തി (ചൂളവ॰ ൩൩൦ ആദയോ).

നന്ദകത്ഥേരവത്ഥു

൨൨൯. സത്തമേ **ഏകസമോധാനേതി** ഏകസ്മിം സമോധാനേ, ഏകസ്മിം സന്നിപാതേതി അത്ഥോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നന്ദത്ഥേരവത്ഥു

൨൩൦. അട്ഠമേ **ന തം ചതുസമ്പജഞ്ഞവസേന അപരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഓലോകേതീതി** സാത്ഥകസപ്പായഗോചരഅസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞസങ്ഖാതാനം ചതുന്നം സമ്പജഞ്ഞാനം വസേന അപരിച്ഛിന്ദിത്വാ തം ദിസം ന ഓലോകേതി. സോ ഹി ആയസ്മാ "യമേവാഹം ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതം നിസ്സായ സാസനേ അനഭിരതിആദിവിപ്പകാരപ്പത്തോ, തമേവ സുട്ഠു നിഗ്ഗഹേസ്സാമീ"തി ഉസ്സാഹജാതോ ബലവഹിരോത്തപ്പോ, തത്ഥ ച കതാധികാരത്താ ഇന്ദ്രിയസംവരോ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തോ ചതുസമ്പജഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാവ സബ്ബദിസം ആലോകേതി. വുത്തഞ്ചേതം ഭഗവതാ -

> "സചേ, ഭിക്ഖവേ, നന്ദസ്സ പുരത്ഥിമാ ദിസാ ആലോകേതബ്ബാ ഹോതി, സബ്ബം ചേതസോ സമന്നാഹരിത്വാ നന്ദോ പുരത്ഥിമം ദിസം ആലോകേതി 'ഏവം മേ പുരത്ഥിമം ദിസം ആലോകയതോ നാഭിജ്ഝാദോമനസ്സാ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അന്വാസവിസ്സന്തീ'തി. ഇതിഹ തത്ഥ സമ്പജാനോ ഹോതി. സചേ, ഭിക്ഖവേ, നന്ദസ്സ പച്ഛിമാ ദിസാ, ഉത്തരാ ദിസാ, ദക്ഖിണാ ദിസാ, ഉദ്ധം, അധോ, അനുദിസാ അനുവിലോകേതബ്ബാ ഹോതി, സബ്ബം ചേതസോ സമന്നാഹരിത്വാ നന്ദോ അനുദിസം അനുവിലോകേതി 'ഏവം മേ അനുദിസം അനുവിലോകയതോ...പേ॰... സമ്പജാനോ ഹോതീ'"തി (അം॰ നി॰ ൮.൯).

അഭിസേകഗേഹപവേസനആവാഹമങ്ഗലേസു വത്തമാനേസൂതി ഇധ തീണി മങ്ഗലാനി വുത്താനി, വിനയട്ഠകഥായം പന "തം ദിവസമേവ നന്ദകുമാരസ്സ കേസവിസ്സജ്ജനം, പട്ടബന്ധോ, ഘരമങ്ഗലം, ഛത്തമങ്ഗലം, ആവാഹമങ്ഗലന്തി പഞ്ച മങ്ഗലാനി ഹോന്തീ"തി വുത്തം. തത്ഥ കുലമരിയാദവസേന കേസോരോപനം **കേസവിസ്സജ്ജനം**. യുവരാജപട്ടബന്ധനം **പട്ടബന്ധോ**. അഭിനവഘരപ്പവേസനമഹോ **ഘരമങ്ഗലം**. വിവാഹകരണമഹോ **ആവാഹമങ്ഗലം**. യുവരാജഛത്തമഹോ **ഛത്തമങ്ഗലം**.

നന്ദകുമാരം അഭിസേകമങ്ഗലം ന തഥാ പീളേസി, യഥാ ജനപദകല്യാണിയാ വുത്തവചനന്തി അജ്ഝാഹരിതബ്ബം. തദേവ പന വചനം സരൂപതോ ദസ്സേതും - **"പത്തം ആദായ ഗമനകാലേ"**തിആദി വുത്തം. **ജനപദകല്യാണീതി** ജനപദമ്ഹി കല്യാണീ ഉത്തമാ ഛ സരീരദോസരഹിതാ പഞ്ച കല്യാണസമന്നാഗതാ. സാ ഹി യസ്മാ നാതിദീഘാ നാതിരസ്സാ

നാതികിസാ നാതിഥൂലാ നാതികാളീ നാച്ചോദാതാതി അതിക്കന്താ മാനുസവണ്ണം, അസമ്പത്താ ദിബ്ബവണ്ണം, തസ്മാ **ഛ സരീരദോസരഹിതാ**. ഛവികല്യാണം മംസകല്യാണം ന്ഹാരുകല്യാണം അട്ഠികല്യാണം വയകല്യാണന്തി ഇമേഹി പന കല്യാണേഹി സമന്നാഗതത്താ **പഞ്ച കല്യാണസമന്നാഗതാ** നാമ. തസ്സാ ഹി ആഗന്തുകോഭാസകിച്ചം നത്ഥി, അത്തനോ സരീരോഭാസേനേവ ദ്വാദസഹത്ഥേ ഠാനേ ആലോകം കരോതി, പിയങ്ഗുസാമാ വാ ഹോതി സുവണ്ണസാമാ വാ, അയമസ്സാ **ഛവികല്യാണതാ**. ചത്താരോ പനസ്സാ ഹത്ഥപാദാ മുഖപരിയോസാനഞ്ച ലാഖാരസപരികമ്മകതം വിയ രത്തപവാളരത്തകമ്ബലസദിസം ഹോതി, അയമസ്സാ **മംസകല്യാണതാ**. വീസതി പന നഖപത്താനി മംസതോ അമുത്തട്ഠാനേ ലാഖാരസപൂരിതാനി വിയ, മുത്തട്ഠാനേ ഖീരധാരാസദിസാനി ഹോന്തി, അയമസ്സാ **ന്ഹാരുകല്യാണതാ**. ദ്വത്തിംസ ദന്താ സുഫുസിതാ സുധോതവജിരപന്തി വിയ ഖായന്തി, അയമസ്സാ **അട്ഠികല്യാണതാ**. വീസംവസ്സസതികാപി സമാനാ സോളസവസ്സുദ്ദേസികാ വിയ ഹോതി നിപ്പലിതേന, അയമസ്സാ **വയകല്യാണതാ**. ഇതി ഇമേഹി പഞ്ചഹി കല്യാണേഹി സമന്നാഗതത്താ ''ജനപദകല്യാണീ''തി വുച്ചതി. **തുവട**ന്തി സീഘം.

ഇമസ്മിം ഠാനേ നിവത്തേസ്സതി, ഇമസ്മിം ഠാനേ നിവത്തേസ്സതീതി ചിന്തേന്തമേവാതി സോ കിര തഥാഗതേ ഗാരവവസേന ''പത്തം വോ, ഭന്തേ, ഗണ്ഹഥാ''തി വത്തും അവിസഹന്തോ ഏവം ചിന്തേസി - ''സോപാനസീസേ പത്തം ഗണ്ഹിസ്സതീ''തി . സത്ഥാ തസ്മിമ്പി ഠാനേ ന ഗണ്ഹി. ഇതരോ ''സോപാനപാദമൂലേ ഗണ്ഹിസ്സതീ''തി ചിന്തേസി. സത്ഥാ തത്ഥാപി ന ഗണ്ഹി. ഇതരോ ''രാജങ്ഗണേ ഗണ്ഹിസ്സതീ''തി ചിന്തേസി. സത്ഥാ തത്ഥാപി ന ഗണ്ഹി. ഏവം ''ഇധ ഗണ്ഹിസ്സതി, ഏത്ഥ ഗണ്ഹിസ്സതീ''തി ചിന്തേന്തമേവ സത്ഥാ വിഹാരം നേത്വാ പബ്ബാജേസി.

മഹാകപ്പിനത്ഥേരവത്ഥു

൨൩൯. നവമേ **സുതവിത്തകോ**തി ധമ്മസ്സവനപിയോ. **പടിഹാരകസ്സാ**തി ദോവാരികസ്സ. **സച്ചകാരേനാ**തി സച്ചകിരിയായ. **സത്ഥാ ''ഉപ്പലവണ്ണാ ആഗച്ഛതൂ''തി ചിന്തേസി. ഥേരീ ആഗന്ത്വാ സബ്ബാ പബ്ബാജേത്വാ ഭിക്ഖുനീഉപസ്സയം ഗതാ**തി ഇദം അങ്ഗുത്തരഭാണകാനം കഥാമഗ്ഗം ദസ്സേന്തേന വുത്തം. തേനേവ **ധമ്മപദട്ഠകഥായം** (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.മഹാകപ്പിനത്ഥേരവത്ഥു) വുത്തം -

> ''താ സത്ഥാരം വന്ദിത്വാ ഏകമന്തം ഠിതാ പബ്ബജ്ജം യാചിംസു. ഏവം കിര വുത്തേ സത്ഥാ ഉപ്പലവണ്ണായ ആഗമനം ചിന്തേസീതി ഏകച്ചേ വദന്തി. സത്ഥാ പന താ ഉപാസികായോ ആഹ - 'സാവത്ഥിം ഗന്ത്വാ ഭിക്ഖുനീഉപസ്സയേ പബ്ബാജേഥാ'തി. താ അനുപുബ്ബേന ജനപദചാരികം ചരമാനാ അന്തരാമഗ്ഗേ മഹാജനേന അഭിഹടസക്കാരസമ്മാനാ പദസാവ വീസയോജനസതികം മഗ്ഗം ഗന്ത്വാ ഭിക്ഖുനീഉപസ്സയേ പബ്ബജിത്വാ അരഹത്തം പാപുണിംസൂ''തി.

ധമ്മപീതീതി ധമ്മപായകോ, ധമ്മം പിവന്തോതി അത്ഥോ. ധമ്മോ ച നാമേസ ന സക്കാ ഭാജനേന യാഗുആദീനി വിയ പാതും, നവവിധം പന ലോകുത്തരധമ്മം നാമകായേന ഫുസന്തോ ആരമ്മണതോ സച്ഛികരോന്തോ പരിഞ്ഞാഭിസമയാദീഹി ദുക്ഖാദീനി അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തോ ധമ്മം പിവതി നാമ. **സുഖം സേതീ**തി ദേസനാമത്തമേതം, ചതൂഹിപി ഇരിയാപഥേഹി സുഖം വിഹരതീതി അത്ഥോ. **വിപ്പസന്നേനാ**തി അനാവിലേന നിരുപക്കിലേസേന. **അരിയപ്പവേദിതേ**തി ബുദ്ധാദീഹി അരിയേഹി പവേദിതേ സതിപട്ഠാനാദിഭേദേ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേ. **സദാ രമതീ**തി ഏവരൂപോ ധമ്മപീതി വിപ്പസന്നേന ചേതസാ വിഹരന്തോ പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതോ സദാ രമതി അഭിരമതി. ബാഹിതപാപത്താ **''ബ്രാഹ്മണാ''**തി ഥേരം ആലപതി.

സാഗതത്ഥേരവത്ഥു

൨൪൦. ദസമേ **ഛബ്ബഗ്ഗിയാനം വചനേനാ**തി കോസമ്ബികാ കിര ഉപാസകാ ആയസ്മന്തം സാഗതം ഉപസങ്കമിത്വാ അഭിവാദേത്വാ ഏകമന്തം ഠിതാ ഏവമാഹംസു - ''കിം, ഭന്തേ, അയ്യാനം ദുല്ലഭഞ്ച മനാപഞ്ച, കിം പടിയാദേമാ''തി? ഏവം വുത്തേ ഛബ്ബഗ്ഗിയാ ഭിക്ഖൂ കോസമ്ബികേ ഉപാസകേ ഏതദവോചും - ''അത്ഥാവുസോ കാപോതികാ, നാമ പസന്നാ ഭിക്ഖൂനം ദുല്ലഭാ ച മനാപാ ച, തം പടിയാദേഥാ''തി. അഥ കോസമ്ബികാ ഉപാസകാ

ഘരേ ഘരേ കാപോതികം പസന്നം പടിയാദേത്വാ ആയസ്മന്തം സാഗതം പിണ്ഡായ ചരന്തം ദിസ്വാ ഏതദവോചും - "പിവതു, ഭന്തേ, അയ്യോ സാഗതോ കാപോതികം പസന്നം, പിവതു, ഭന്തേ, അയ്യോ സാഗതോ കാപോതികം പസന്ന"ന്തി. അഥായസ്മാ സാഗതോ ഘരേ ഘരേ കാപോതികം പസന്നം പിവിത്വാ നഗരമ്ഹാ നിക്ഖമന്തോ നഗരദ്വാരേ പതി. തേന വുത്തം - **"ഛബ്ബഗ്ഗിയാനം വചനേന സബ്ബഗേഹേസു കാപോതികം പസന്നം പടിയാദേത്വാ"**തിആദി. തത്ഥ **കാപോതികാ** നാമ കപോതപാദസമാനവണ്ണാ രത്തോഭാസാ. **പസന്നാ**തി സുരാമണ്ഡസ്സേതം അധിവചനം. **വിനയേ സമുട്ഠിത**ന്തി സുരാപാനസിക്ഖാപദേ (പാചി॰ ൩൨൬ ആദയോ) ആഗതം.

രാധത്ഥേരവത്ഥു

൨൩൩. ഏകാദസമേ **സത്ഥാ സാരിപുത്തത്ഥേരസ്സ സഞ്ഞം അദാസീ**തി ബ്രാഹ്മണം പബ്ബാജേതും സഞ്ഞം അദാസി, ആണാപേസീതി വുത്തം ഹോതി. ഭഗവാ കിര തം ബ്രാഹ്മണം പബ്ബജ്ജം അലഭിത്വാ കിസം ലൂഖം ദുബ്ബണ്ണം ഉപ്പണ്ഡുപ്പണ്ഡുകജാതം ദിസ്വാ ഭിക്ഖൂ ആമന്തേസി - "കോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ അധികാരം സരതീ"തി. ഏവം വുത്തേ ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ ഭഗവന്തം ഏതദവോച - "അഹം ഖോ, ഭന്തേ, തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ അധികാരം സരാമീ"തി. കിം പന ത്വം, സാരിപുത്ത, ബ്രാഹ്മണസ്സ അധികാരം സരസീതി. ഇധ മേ, ഭന്തേ, സോ ബ്രാഹ്മണോ രാജഗഹേ പിണ്ഡായ ചരന്തസ്സ കടച്ഛുഭിക്ഖം ദാപേസി, ഇമം ഖോ അഹം, ഭന്തേ, തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ അധികാരം സരാമീ"തി. സാധു സാധു, സാരിപുത്ത. കതഞ്ഞുനോ ഹി, സാരിപുത്ത, സപ്പുരിസാ കതവേദിനോ, തേന ഹി ത്വം, സാരിപുത്ത, തം ബ്രാഹ്മണം പബ്ബാജേഹി ഉപസമ്പാദേഹീതി. **അട്ഠുപ്പത്തിയം ആഗതോ**തി അലീനചിത്തജാതകസ്സ (ജാ॰ ൧.൨.൧൧-൧൨) അട്ഠുപ്പത്തിയം (ജാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.അലീനചിത്തജാതകവണ്ണനാ) ആഗതോ.

നിധീനന്തി തത്ഥ തത്ഥ നിദഹിത്വാ ഠപിതാനം ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദിപൂരാനം നിധികുമ്ഭീനം. **പവത്താര**ന്തി കിച്ഛജീവികേ ദുഗ്ഗതമനുസ്സേ അനുകമ്പം കത്വാ "ഏഹി, തേ സുഖേന ജീവനുപായം ദസ്സേസ്സാമീ"തി നിധിട്ഠാനം നേത്വാ ഹത്ഥം പസാരേത്വാ "ഇമം ഗഹേത്വാ സുഖം ജീവാ"തി ആചിക്ഖിതാരം വിയ. **വജ്ജദസ്സിന**ന്തി ദ്വേ വജ്ജദസ്സിനോ "ഇമിനാ നം അസാരുപ്പേന വാ ഖലിതേന വാ സങ്ഘമജ്ഝേ നിഗ്ഗണ്ഹിസ്സാമീ"തി രന്ധഗവേസകോ ച, അനഞ്ഞാതം ഞാപനത്ഥായ ഞാതം അനുഗ്ഗണ്ഹനത്ഥായ സീലാദീനമസ്സ വുദ്ധികാമതായ തം തം വജ്ജം ഓലോകനേന ഉല്ലുമ്പനസഭാവസണ്ഠിതോ ച. അയം ഇധ അധിപ്പേതോ. യഥാ ഹി ദുഗ്ഗതമനുസ്സോ "ഇമം ഗണ്ഹാഹീ"തി തജ്ജേത്വാപി പോഥേത്വാപി നിധിം ദസ്സേന്തേ കോപം ന കരോതി, പമുദിതോവ ഹോതി, ഏവമേവം ഏവരൂപേ പുഗ്ഗലേ അസാരുപ്പം വാ ഖലിതം വാ ദിസ്വാ ആചിക്ഖന്തേ കോപോ ന കാതബ്ബോ, തുട്ഠേനേവ ഭവിതബ്ബം. "ഭന്തേ, മഹന്തം വോ കമ്മം കതം മയ്ഹം ആചരിയുപജ്ഝായട്ഠാനേ ഠത്വാ ഓവദന്തേഹി, പുനപി മം വദേയ്യാഥാ"തി പവാരേതബ്ബമേവ.

നിഗ്ഗയ്ഹവാദിന്തി ഏകച്ചോ ഹി സദ്ധിവിഹാരികാദീനം അസാരുപ്പം വാ ഖലിതം വാ ദിസ്വാ "അയം മേ മുഖോദകദാനാദീഹി സക്കച്ചം ഉപട്ഠഹതി, സചേ നം വക്ഖാമി, ന മം ഉപട്ഠഹിസ്സതി, ഏവം മേ പരിഹാനി ഭവിസ്സതീ"തി തം വത്തും അവിസഹന്തോ ന നിഗ്ഗയ്ഹവാദീ നാമ ഹോതി, സോ ഇമസ്മിം സാസനേ കചവരം ആകിരതി. യോ പന തഥാരൂപം വജ്ജം ദിസ്വാ വജ്ജാനുരൂപം തജ്ജേന്തോ പണാമേന്തോ ദണ്ഡകമ്മം കരോന്തോ വിഹാരാ നീഹരന്തോ സിക്ഖാപേതി, അയം നിഗ്ഗയ്ഹവാദീ നാമ സേയ്യഥാപി, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. വുത്തഞ്ഹേതം - "നിഗ്ഗയ്ഹ നിഗ്ഗയ്ഹാഹം, ആനന്ദ, വക്ഖാമി, പവയ്ഹ പവയ്ഹ , ആനന്ദ, വക്ഖാമി, യോ സാരോ, സോ ഠസ്സതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൯൬). **മേധാവി**ന്തി ധമ്മോജപഞ്ഞായ സമന്നാഗതം. **താദിസ**ന്തി ഏവരൂപം **പണ്ഡിതം ഭജേയ്യ** പയിരുപാസേയ്യ. താദിസഞ്ഹി ആചരിയം **ഭജമാനസ്സ** അന്തേവാസികസ്സ **സേയ്യോ ഹോതി ന പാപിയോ,** വഡ്ഢിയേവ ഹോതി, നോ പരിഹാനീതി.

മോഘരാജത്ഥേരവത്ഥു

൨൩൪. ദ്വാദസമേ **കട്ഠവാഹനനഗരേ**തി കട്ഠവാഹനേന ഗഹിതത്താ ഏവംലദ്ധനാമകേ നഗരേ. അതീതേ കിര ബാരാണസിവാസീ ഏകോ രുക്ഖവഡ്ഢകീ സകേ ആചരിയകേ അദുതിയോ. തസ്സ സോളസ സിസ്സാ ഏകമേകസ്സ സഹസ്സം അന്തേവാസികാ. ഏവം തേ സത്തരസാധികാ സോളസ സഹസ്സാ ആചരിയന്തേവാസികാ സബ്ബേപി ബാരാണസിം

ഉപനിസ്സായ ജീവികം കപ്പേന്താ പബ്ബതസമീപം ഗന്ത്വാ രുക്ഖേ ഗഹേത്വാ തത്ഥേവ നാനാപാസാദവികതിയോ നിട്ഠാപേത്വാ കുല്ലം ബന്ധിത്വാ ഗങ്ഗായ ബാരാണസിം ആനേത്വാ സചേ രാജാ അത്ഥികോ ഹോതി, രഞ്ഞോ ഏകഭൂമകം വാ സത്തഭൂമകം വാ പാസാദം യോജേത്വാ ദേന്തി. നോ ചേ, അഞ്ഞേസമ്പി വിക്കിണിത്വാ പുത്തദാരം പോസേന്തി. അഥ നേസം ഏകദിവസം ആചരിയോ "ന സക്കാ വഡ്ഢകികമ്മേന നിച്ചം ജീവിതും, ദുക്കരഞ്ഹി ജരാകാലേ ഏതം കമ്മ"ന്തി ചിന്തേത്വാ അന്തേവാസികേ ആമന്തേസി - "താതാ, ഉദുമ്ബരാദയോ അപ്പസാരരുക്ഖേ ആനേഥാ"തി. തേ "സാധൂ"തി പടിസ്സുണിത്വാ ആനയിംസു. സോ തേഹി കട്ഠസകുണം കത്വാ തസ്സബ്ഭന്തരം പവിസിത്വാ വാതേന യന്തം പൂരേസി. കട്ഠസകുണോ സുവണ്ണഹംസരാജാ വിയ ആകാസേ ലങ്ഘിത്വാ വനസ്സ ഉപരി ചരിത്വാ അന്തേവാസീനം പുരതോ ഓരുഹി.

അഥാചരിയോ സിസ്സേ ആഹ - "താതാ ഈദിസാനി കട്ഠവാഹനാനി കത്വാ സക്കാ സകലജമ്ബുദീപേ രജ്ജേ ഗഹേതും, തുമ്ഹേപി താതാ ഏതാനി കരോഥ, രജ്ജം ഗഹേത്വാ ജീവിസ്സാമ, ദുക്കരം വഡ്ഢകിസിപ്പേന ജീവിതു"ന്തി. തേ തഥാ കത്വാ ആചരിയസ്സ പടിവേദേസും. തതോ നേ ആചരിയോ ആഹ - "കതമം താതാ രജ്ജം ഗണ്ഹാമാ"തി? ബാരാണസിരജ്ജം ആചരിയാതി. അലം താതാ, മാ ഏതം രുചിത്ഥ, മയഞ്ഹി തം ഗഹേത്വാപി "വഡ്ഢകിരാജാ, വഡ്ഢകിയുവരാജാ"തി വഡ്ഢകിവാദാ ന മുച്ചിസ്സാമ, മഹന്തോ ജമ്ബുദീപോ, അഞ്ഞത്ഥ ഗച്ഛാമാതി. തതോ സപുത്തദാരകാ കട്ഠവാഹനാനി അഭിരുഹിത്വാ സജ്ജാവുധാ ഹുത്വാ ഹിമവന്താഭിമുഖാ ഗന്ത്വാ ഹിമവതി അഞ്ഞതരം നഗരം പവിസിത്വാ രഞ്ഞോ നിവേസനേയേവ പച്ചുട്ഠംസു. തേ തത്ഥ രജ്ജം ഗഹേത്വാ ആചരിയം രജ്ജേ അഭിസിഞ്ചിംസു. സോ "കട്ഠവാഹനോ രാജാ"തി പാകടോ അഹോസി, തം നഗരം തേന ഗഹിതത്താ "കട്ഠവാഹനനഗര"ന്തേവ നാമം ലഭി.

തപചാരന്തി തപചരണം. **പാസാണചേതിയേ പിട്ഠിപാസാണേ നിസീദീതി** പാസാണകചേതിയന്തി ലദ്ധവോഹാരേ പിട്ഠിപാസാണേ സക്കേന മാപിതേ മഹാമണ്ഡപേ നിസീദി. തത്ഥ കിര മഹതോ പാസാണസ്സ ഉപരി പുബ്ബേ ദേവട്ഠാനം അഹോസി, ഉപ്പന്നേ പന ഭഗവതി വിഹാരോ ജാതോ, സോ തേനേവ പുരിമവോഹാരേന **"പാസാണചേതിയ"**ന്തി വുച്ചതി.

തേന പുച്ഛിതേ ദുതിയോ ഹുത്വാ സത്ഥാരം പഞ്ഹം പുച്ഛീതി -

"മുദ്ധം മുദ്ധാധിപാതഞ്ച, ബാവരീ പരിപുച്ഛതി;
തം ബ്യാകരോഹി ഭഗവാ, കങ്ഖം വിനയ നോ ഇസേ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൨൭) -

ഏവം തേന പഞ്ഹേ പുച്ഛിതേ ഭഗവതാ ച -

"അവിജ്ജാ മുദ്ധാതി ജാനാഹി, വിജ്ജാ മുദ്ധാധിപാതിനീ;
സദ്ധാസതിസമാധീഹി, ഛന്ദവീരിയേന സംയുതാ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൨൮) -

പഞ്ഹേ വിസ്സജ്ജിതേ ദുതിയോ ഹുത്വാ പഞ്ഹം പുച്ഛി.

അഥസ്സ...പേ॰... പഞ്ഹം കഥേസീതി -

"കഥം ലോകം അവേക്ഖന്തം, മച്ചുരാജാ ന പസ്സതീ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൧൨൪) -

തേന പഞ്ഹേ പുച്ഛിതേ -

"സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സു, മോഘരാജ സദാ സതോ;
അത്താനുദിട്ഠിം ഊഹച്ച, ഏവം മച്ചുതരോ സിയാ;
ഏവം ലോകം അവേക്ഖന്തം, മച്ചുരാജാ ന പസ്സതീ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൧൨൫) -

പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേസി.

സേസജനാതി തസ്മിം സമാഗമേ സന്നിപതിതാ സേസജനാ. **ന കഥിയന്തീ**തി "ഏത്തകാ സോതാപന്നാ"തിആദിനാ ന വുച്ചന്തി. **ഏവം പാരായനേ വത്ഥു സമുട്ഠിത**ന്തി പാരായനവഗ്ഗേ

ഇദം വത്ഥു സമുട്ഠിതം.

ചതുത്ഥഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഥേരപാളിസംവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ഏതദഗ്ഗവഗ്ഗോ

(൧൪) ൫. പഞ്ചമഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ

മഹാപജാപതിഗോതമീഥേരീവത്ഥു

൨൩൫. ഥേരിപാളിസംവണ്ണനായ പഠമേ **യദിദം മഹാഗോതമീ**തി ഏത്ഥ "യദിദം മഹാപജാപതി ഗോതമീ"തി ച പഠന്തി. തത്ഥ **ഗോതമീ**തി ഗോത്തം. നാമകരണദിവസേ പനസ്സാ ലദ്ധസക്കാരാ ബ്രാഹ്മണാ ലക്ഖണസമ്പത്തിം ദിസ്വാ "സചേ അയം ധീതരം ലഭിസ്സതി, ചക്കവത്തിരഞ്ഞോ മഹേസീ ഭവിസ്സതി. സചേ പുത്തം ലഭിസ്സതി, ചക്കവത്തിരാജാ ഭവിസ്സതീ"തി ഉഭയഥാപി "മഹതീയേവസ്സാ പജാ ഭവിസ്സതീ"തി ബ്യാകരിംസു, തസ്മാ പുത്തപജായ ചേവ ധീതുപജായ ച മഹന്തതായ "മഹാപജാപതീ"തി വോഹരിംസു. തദുഭയം പന സംസന്ദേത്വാ **"മഹാപജാപതിഗോതമീ"**തി വുത്തം. **വാരഭിക്ഖ**ന്തി വാരേന ദാതബ്ബം ഭിക്ഖം. **നാമം അകംസൂ**തി ഗോത്തംയേവ നാമം അകംസു. **മാതുച്ഛ**ന്തി ചൂളമാതരം. മാതുഭഗിനീ ഹി മാതുച്ഛാതി വുച്ചതി. **കലഹവിവാദസുത്തപരിയോസാനേ**തി "കുതോപഹൂതാ കലഹാ വിവാദാ"തിആദിനാ സുത്തനിപാതേ ആഗതസ്സ **കലഹവിവാദസുത്തസ്സ** (സു॰ നി॰ ൮൬൮ ആദയോ) പരിയോസാനേ. ഇദഞ്ച അങ്ഗുത്തരഭാണകാനം കഥാമഗ്ഗാനുസാരേന വുത്തം. അപരേ പന "തസ്മിംയേവ സുത്തനിപാതേ 'അത്തദണ്ഡാഭയം ജാത'ന്തിആദിനാ ആഗതസ്സ **അത്തദണ്ഡസുത്തസ്സ** (സു॰ നി॰ ൯൪൧ ആദയോ) പരിയോസാനേ"തി വദന്തി. **നിക്ഖമിത്വാ പബ്ബജിതാന**ന്തി ഏത്ഥ ഏഹിഭിക്ഖുപബ്ബജ്ജായ ഏതേ പബ്ബജിതാതി വദന്തി. തേനേവ സുത്തനിപാതേ **അത്തദണ്ഡസുത്തസംവണ്ണനായ** (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൯൪൨ ആദയോ) വുത്തം - "ദേസനാപരിയോസാനേ പഞ്ചസതാ സാകിയകുമാരാ കോളിയകുമാരാ ച ഏഹിഭിക്ഖുപബ്ബജ്ജായ പബ്ബജിതാ. തേ ഗഹേത്വാ ഭഗവാ മഹാവനം പാവിസീ"തി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഖേമാഥേരീവത്ഥു

൨൩൬. ദുതിയേ **പരപരിയാപന്നാ ഹുത്വാ**തി പരേസം ദാസീ ഹുത്വാ. **സുവണ്ണരസപിഞ്ജരോ അഹോസീ**തി സുവണ്ണരസപിഞ്ജരോ വിയ അഹോസി.

മക്കടകോവ ജാലന്തി യഥാ നാമ മക്കടകോ സുത്തജാലം കത്വാ മജ്ഝട്ഠാനേ നാഭിമണ്ഡലേ നിപന്നോ പരിയന്തേ പതിതം പടങ്ഗം വാ മക്ഖികം വാ വേഗേന ഗന്ത്വാ വിജ്ഝിത്വാ തസ്സ രസം പിവിത്വാ പുനാഗന്ത്വാ തസ്മിംയേവ ഠാനേ നിപജ്ജതി, ഏവമേവ യേ സത്താ രാഗരത്താ ദോസപദുട്ഠാ മോഹമൂള്ഹാ സയംകതം തണ്ഹാസോതം അനുപതന്തി, തേ തം സമതിക്കമിതും ന സക്കോന്തി, ഏവം ദുരതിക്കമം. **ഏതമ്പി ഛേത്വാന വജന്തി ധീരാ**തി പണ്ഡിതാ ഏതം ബന്ധനം ഛിന്ദിത്വാ **അനപേക്ഖിനോ** നിരാലയാ ഹുത്വാ അരഹത്തമഗ്ഗേന സബ്ബം ദുക്ഖം പഹായ വജന്തി ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ.

ഉപ്പലവണ്ണാഥേരീവത്ഥു

൨൩൭. തതിയം ഉത്താനത്ഥമേവ.

പടാചാരാഥേരീവത്ഥു

൨൩൮. ചതുത്ഥേ **പടിഹാരസതേനപീ**തി ദ്വാരസതേനപി. **പടിഹാരസദ്ദോ ഹി ദ്വാരേ ദോവാരികേ ച ദിസ്സതി. കുലസഭാഗ**ന്തി അത്തനോ ഗേഹസമീപം.

താണായാതി താണഭാവായ പതിട്ഠാനത്ഥായ. **ബന്ധവാ**തി പുത്തേ ച പിതരോ ച ഠപേത്വാ അവസേസാ ഞാതിസുഹജ്ജാ. **അന്തകേനാധിപന്നസ്സാ**തി മരണേന അഭിഭൂതസ്സ.

പവത്തിയഞ്ഹി പുത്താദയോ അന്നപാനാദിദാനേന ചേവ ഉപ്പന്നകിച്ചനിത്ഥരണേന ച താണാ ഹുത്വാപി മരണകാലേ കേനചി ഉപായേന മരണം പടിബാഹിതും അസമത്ഥതായ താണത്ഥായ ലേണത്ഥായ ന സന്തി നാമ. തേനേവ വുത്തം - **"നത്ഥി ഞാതീസു താണതാ"**തി.

ഏതമത്ഥവസന്തി ഏതം തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ താണം ഭവിതും അസമത്ഥഭാവസങ്ഖാതം കാരണം ജാനിത്വാ **പണ്ഡിതോ** ചതുപാരിസുദ്ധിസീലേന സംവുതോ രക്ഖിതഗോപിതോ ഹുത്വാ **നിബ്ബാനഗമനം** അട്ഠങ്ഗികം **മഗ്ഗം** സീഘം സോധേയ്യാതി അത്ഥോ.

ധമ്മദിന്നാഥേരീവത്ഥു

ഥ.ന്ന. പഞ്ചമേ **പരായത്തട്ഠാനേ**തി പരേസം ദാസിട്ഠാനേ. **സുജാതത്ഥേരസ്സ അധികാരകമ്മം കത്വാ**തി സാ കിര അത്തനോ കേസേ വിക്കിണിത്വാ സുജാതത്ഥേരസ്സ നാമ അഗ്ഗസാവകസ്സ ദാനം ദത്വാ പത്ഥനം അകാസി . തം സന്ധായേതം വുത്തം. **ഹത്ഥേ പസാരിതേ**തി തസ്സ ഹത്ഥാവലമ്ബനത്ഥം പുബ്ബാചിണ്ണവസേന ഹത്ഥേ പസാരിതേ. സോ കിര അനാഗാമീ ഹുത്വാ ഗേഹം ആഗച്ഛന്തോ യഥാ അഞ്ഞേസു ദിവസേസു ഇതോ ചിതോ ച ഓലോകേന്തോ സിതം കുരുമാനോ ഹസമാനോ ആഗച്ഛതി, ഏവം അനാഗന്ത്വാ സന്തിന്ദ്രിയോ സന്തമാനസോ ഹുത്വാ അഗമാസി. ധമ്മദിന്നാ സീഹപഞ്ജരം ഉഗ്ഘാടേത്വാ വീഥിം ഓലോകയമാനാ തസ്സ ആഗമനാകാരം ദിസ്വാ "കിം നു ഖോ ഏത"ന്തി ചിന്തേത്വാ തസ്സ പച്ചുഗ്ഗമനം കുരുമാനാ സോപാനസീസേ ഠത്വാ ഓലമ്ബനത്ഥം ഹത്ഥം പസാരേസി. ഉപാസകോ അത്തനോ ഹത്ഥം സമിഞ്ജേസി. സാ "പാതരാസഭോജനകാലേ ജാനിസ്സാമീ"തി ചിന്തേസി. ഉപാസകോ പുബ്ബേ തായ സദ്ധിം ഏകതോ ഭുഞ്ജതി. തം ദിവസം പന തം അനപലോകേത്വാ യോഗാവചരഭിക്ഖു വിയ ഏകകോവ ഭുഞ്ജി. തേനാഹ - **"ഭുഞ്ജമാനോപി ഇമം ദേഥ, ഇമം ഹരഥാതി ന ബ്യാഹരീ"**തി. തത്ഥ **ഇമം ദേഥാ**തി ഇമം ഖാദനീയം വാ ഭോജനീയം വാ ദേഥ. **ഇമം ഹരഥാ**തി ഇമം ഖാദനീയം വാ ഭോജനീയം വാ അപഹരഥ. **സന്ഥവവസേനാ**തി കിലേസസന്ഥവവസേന. ചിരകാലപരിഭാവിതായ ഘടദീപജാലായ വിയ അബ്ഭന്തരേ ദിബ്ബമാനായ ഹേതുസമ്പത്തിയാ ചോദിയമാനാ ആഹ - **"ഏവം സന്തേ...പേ॰... മയ്ഹം പബ്ബജ്ജം അനുജാനാഥാ"**തി.

അയം താവ സേട്ഠി ഘരമജ്ഝേ ഠിതോവ ദുക്ഖസ്സന്തം അകാസീതി സാ കിര "ധമ്മദിന്നേ തുയ്ഹം ദോസോ നത്ഥി, അഹം പന അജ്ജ പട്ഠായ സന്ഥവവസേന...പേ॰... കുലഘരം ഗച്ഛാ"തി വുത്തേ ഏവം ചിന്തേസി - "പകതിപുരിസോ ഏവം വത്താ നാമ നത്ഥി, അദ്ധാ ഏതേന ലോകുത്തരധമ്മോ നാമ പടിവിദ്ധോ"തി. തേനസ്സാ അയം സങ്കപ്പോ അഹോസി "അയം താവ സേട്ഠി ഘരമജ്ഝേ ഠിതോവ ദുക്ഖസ്സന്തം അകാസീ"തി. **മജ്ഝിമനികായട്ഠകഥായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ౧.ർന്നം) പന "അഥ കസ്മാ മയാ സദ്ധിം യഥാപകതിയാ ആലാപസല്ലാപമത്തമ്പി ന കരോഥാതി സോ ചിന്തേസി - 'അയം ലോകുത്തരധമ്മോ നാമ ഗരു ഭാരിയോ ന പകാസേതബ്ബോ; സചേ ഖോ പനാഹം ന കഥേസ്സാമി, അയം ഹദയം ഫാലേത്വാ ഏത്ഥേവ കാലം കരേയ്യാ'തി തസ്സാ അനുഗ്ഗഹത്ഥായ കഥേസി - 'ധമ്മദിന്നേ അഹം സത്ഥു ധമ്മദേസനം സുത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നാമ അധിഗതോ, തം അധിഗതസ്സ ഏവരൂപാ ലോകിയകിരിയാ ന വട്ടതീ'"തി വുത്തം.

പഞ്ചക്ഖന്ധാദിവസേന പഞ്ഹേ പുച്ഛീതി "സക്കായോ സക്കായോതി അയ്യേ വുച്ചതി, കതമോ നു ഖോ അയ്യേ സക്കായോ വുത്തോ ഭഗവതാ"തിആദിനാ ചൂളവേദല്ലസുത്തേ (മ॰ നി॰ ౧.ർന്നം ആദയോ) ആഗതനയേന പുച്ഛി. **പുച്ഛിതം പുച്ഛിതം വിസ്സജ്ജേസീ**തി "പഞ്ച ഖോ ഇമേ, ആവുസോ വിസാഖ, ഉപാദാനക്ഖന്ധാ സക്കായോ വുത്തോ ഭഗവതാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ౧.ർന്നം ആദയോ) തത്ഥേവ ആഗതനയേന വിസ്സജ്ജേസി. **സൂരഭാവ**ന്തി തിക്ഖഭാവം. അനധിഗതഅരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ഉഗ്ഗഹേന വിനാ തത്ഥ പഞ്ഹോ ന ഉപട്ഠാതീതി ആഹ - **"ഉഗ്ഗഹവസേന അരഹത്തമഗ്ഗേപി പുച്ഛീ"**തി. **തം നിവത്തേന്തീ**തി "വിമുത്തിയാ പനായ്യേ കിം പടിഭാഗോ"തി പുച്ഛിതേ "വിമുത്തിയാ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, നിബ്ബാനം പടിഭാഗോ"തി (മ॰ നി॰ ౧.ർന്നന്ന) വുത്തേ "നിബ്ബാനസ്സ, പനായ്യേ, കിം പടിഭാഗോ"തി പുന പുച്ഛിതേ തം നിവത്തേന്തീ **"അച്ചസരാവുസോ വിസാഖാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അച്ചസരാ**തി അപുച്ഛിതബ്ബം പുച്ഛന്തോ പഞ്ഹം അതിക്കാമിത്വാ അഹോസീതി അത്ഥോ. **നാസക്ഖി പഞ്ഹാനം പരിയന്തം ഗഹേതു**ന്തി പഞ്ഹാനം പരിച്ഛേദപ്പമാണം ഗഹേതും നാസക്ഖി. പഞ്ഹാനഞ്ഹി പരിച്ഛേദം ഗഹേതും യുത്തട്ഠാനേ അട്ഠത്വാ തതോ പരം പുച്ഛന്തോ നാസക്ഖി പഞ്ഹാനം പരിയന്തം ഗഹേതും. അപ്പടിഭാഗധമ്മസ്സ ച പടിഭാഗം പുച്ഛി. നിബ്ബാനം നാമേതം അപ്പടിഭാഗം, ന സക്കാ

നീലം വാ പീതകം വാതി കേനചി ധമ്മേന സദ്ധിം പടിഭാഗം കത്വാ ദസ്സേതും, തഞ്ച ത്വം ഇമിനാ അധിപ്പായേന പുച്ഛസീതി അത്ഥോ. **നിബ്ബാനോഗധ**ന്തി നിബ്ബാനം ഓഗാഹേത്വാ ഠിതം, നിബ്ബാനന്തോഗധം നിബ്ബാനം അനുപ്പവിട്ഠന്തി അത്ഥോ. **നിബ്ബാനപരായണ**ന്തി നിബ്ബാനം പരം അയനമസ്സ പരാഗതി, ന തതോ പരം ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. നിബ്ബാനം പരിയോസാനം അവസാനം അസ്സാതി **നിബ്ബാനപരിയോസാനം**.

പുരേതി അതീതേസു ഖന്ധേസു. **പച്ഛാ**തി അനാഗതേസു ഖന്ധേസു. **മജ്ഝേ**തി പച്ചുപ്പന്നേസു ഖന്ധേസു. **അകിഞ്ചന**ന്തി യസ്സ ഏതേസു തീസു തണ്ഹാഗാഹസങ്ഖാതം കിഞ്ചനം നത്ഥി, തമഹം രാഗകിഞ്ചനാദീഹി അകിഞ്ചനം കസ്സചി ഗഹണസ്സ അഭാവേന **അനാദാനം** ബ്രാഹ്മണം വദാമീതി അത്ഥോ.

പണ്ഡിതാതി ധാതുആയതനാദികുസലതാസങ്ഖാതേന പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "കിത്താവതാ നു ഖോ, ഭന്തേ, പണ്ഡിതോ ഹോതി? യതോ ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു ധാതുകുസലോ ച ഹോതി ആയതനകുസലോ ച പടിച്ചസമുപ്പാദകുസലോ ച ഠാനാട്ഠാനകുസലോ ച, എത്താവതാ ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു പണ്ഡിതോ ഹോതീ"തി.

മഹാപഞ്ഞാതി മഹന്തേ അത്ഥേ മഹന്തേ ധമ്മേ മഹന്താ നിരുത്തിയോ മഹന്താനി പടിഭാനാനി പരിഗ്ഗഹണേ സമത്ഥായ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതാ. ഇമിസ്സാ ഹി ഥേരിയാ അസേക്ഖപ്പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തതായ പടിസമ്ഭിദായോ പൂരേത്വാ ഠിതതായ പഞ്ഞാമഹത്തം. **യഥാ തം ധമ്മദിന്നായാ**തി യഥാ ധമ്മദിന്നായ ഭിക്ഖുനിയാ ബ്യാകതം, അഹം ഏവമേവ ബ്യാകരേയ്യന്തി അത്ഥോ. **ത**ന്തി നിപാതമത്തം.

നന്ദാഥേരീവത്ഥു

൨൮൦. ഛട്ഠേ **അഞ്ഞം മഗ്ഗം അപസ്സന്തീ**തി അഞ്ഞം ഉപായം അപസ്സന്തീ. **വിസ്സത്ഥാ**തി നിരാസങ്കാ. **ഇത്ഥിനിമിത്ത**ന്തി ഇത്ഥിയാ സുഭനിമിത്തം, സുഭാകാരന്തി വുത്തം ഹോതി. **ധമ്മപദേ ഗാഥം വത്വാ**തി -

> "അട്ഠീനം നഗരം കതം, മംസലോഹിതലേപനം;
> യത്ഥ ജരാ ച മച്ചു ച, മാനോ മക്ഖോ ച ഓഹിതോ"തി. (ധം॰ പ॰ ൧൫൦) -

ഇമം ഗാഥം വത്വാ. തത്രായമധിപ്പായോ - യഥേവ ഹി പുബ്ബണ്ണാപരണ്ണാദീനം ഓദഹനത്ഥായ കട്ഠാനി ഉസ്സാപേത്വാ വല്ലീഹി ബന്ധിത്വാ മത്തികായ വിലിമ്പിത്വാ നഗരസങ്ഖാതം ബഹിദ്ധാ ഗേഹം കരോന്തി, ഏവമിദം അജ്ഝത്തികമ്പി തീണി അട്ഠിസതാനി ഉസ്സാപേത്വാ ന്ഹാരുവിനദ്ധം മംസലോഹിതലേപനം തചപടിച്ഛന്നം ജീരണലക്ഖണായ ജരായ മരണലക്ഖണസ്സ മച്ചുനോ ആരോഗ്യസമ്പദാദീനി പടിച്ച ഉപ്പജ്ജനലക്ഖണസ്സ മാനസ്സ സുകതകാരണവിനാസനലക്ഖണസ്സ മക്ഖസ്സ ച ഓദഹനത്ഥായ നഗരം കതം. ഏവരൂപോ ഏവ ഹി ഏത്ഥ കായികചേതസികോ ആബാധോ ഓഹിതോ, ഇതോ ഉദ്ധം കിഞ്ചി ഗയ്ഹൂപഗം നത്ഥീതി.

സുത്തം അഭാസീതി -

> "ചരം വാ യദി വാ തിട്ഠം, നിസിന്നോ ഉദ വാ സയം;
> സമിഞ്ജേതി പസാരേതി, ഏസാ കായസ്സ ഇഞ്ജനാ.
>
> "അട്ഠിനഹാരുസംയുത്തോ, തചമംസാവലേപനോ;
> ഛവിയാ കായോ പടിച്ഛന്നോ, യഥാഭൂതം ന ദിസ്സതീ"തി. (സു॰ നി॰ ൧൯൫-൧൯൬) -

ആദിനാ സുത്തമഭാസി.

സോണാഥേരീവത്ഥു

൨൪൭. സത്തമേ **സബ്ബേപി വിസും വിസും ഘരാവാസേ പതിട്ഠാപേസീ**തി ഏത്ഥ സബ്ബേപി വിസും വിസും ഘരാവാസേ പതിട്ഠാപേത്വാ ''പുത്താവ മം പടിജഗ്ഗിസ്സന്തി, കിം മേ വിസും കുടുമ്ബേനാ''തി സബ്ബം സാപതേയ്യമ്പി വിഭജിത്വാ അദാസീതി വേദിതബ്ബം. തേനേവ ഹി തതോ പട്ഠായ ''അയം അമ്ഹാകം കിം കരിസ്സതീ''തി അത്തനോ സന്തികം ആഗതം ''മാതാ''തി സഞ്ഞമ്പി ന കരിംസു. തഥാ ഹി നം കതിപാഹച്ചയേന ജേട്ഠപുത്തസ്സ ഭരിയാ ''അഹോ അമ്ഹാകം അയം ജേട്ഠേപുത്തോ മേതി ദ്വേ കോട്ഠാസേ ദത്വാ വിയ ഇമമേവ ഗേഹം ആഗച്ഛതീ''തി ആഹ. സേസപുത്താനം ഭരിയായോപി ഏവമേവം വദിംസു. ജേട്ഠധീതരം ആദിം കത്വാ താസം ഗേഹം ഗതകാലേ താപി നം ഏവമേവ വദിംസു. സാ അവമാനപ്പത്താ ഹുത്വാ ''കിം മേ ഇമേസം സന്തികേ വുത്ഥേന, ഭിക്ഖുനീ ഹുത്വാ ജീവിസ്സാമീ''തി ഭിക്ഖുനീഉപസ്സയം ഗന്ത്വാ പബ്ബജ്ജം യാചി, താ നം പബ്ബാജേസും. ഇമമേവ വത്ഥും ദസ്സേന്തോ **''ബഹുപുത്തികസോണാ തേസം അത്തനി അഗാരവഭാവം ഞത്വാ 'ഘരാവാസേന കിം കരിസ്സാമീ'തി നിക്ഖമിത്വാ പബ്ബജീ''**തി ആഹ.

വിഹാരം ഗച്ഛന്തിയോതി ഭിക്ഖുവിഹാരം ഗച്ഛന്തിയോ. **ധമ്മമുത്തമ**ന്തി നവവിധലോകുത്തരധമ്മം. സോ ഹി ഉത്തമധമ്മോ നാമ യോ ഹി തം ന പസ്സതി, തസ്സ വസ്സസതമ്പി ജീവനതോ തം ധമ്മം പസ്സന്തസ്സ പടിവിജ്ഝന്തസ്സ **ഏകാഹമ്പി** ഏകക്ഖണമ്പി ജീവിതം സേയ്യോ. **ആഗന്തുകജനോ**തി വിഹാരഗതം ഭിക്ഖുനീജനം സന്ധായ വദതി. **അനുപധാരേത്വാ**തി അസല്ലക്ഖേത്വാ.

ബകുലാഥേരീവത്ഥു

൨൪൮. അട്ഠമം ഉത്താനത്ഥമേവ.

കുണ്ഡലകേസാഥേരീവത്ഥു

൨൪൯. നവമേ **ചതുക്കേ**തി വീഥിചതുക്കേ. ചതുന്നം സമാഹാരോ ചതുക്കം. **ചാരകതോ**തി ബന്ധനാഗാരതോ. **ഉബ്ബട്ടേത്വാ**തി ഉദ്ധരിത്വാ.

മുഹുത്തമപി ചിന്തയേതി മുഹുത്തം തങ്ഖണമ്പി ഠാനുപ്പത്തികപഞ്ഞായ തങ്ഖണാനുരൂപം അത്ഥം ചിന്തിതും സക്കുണേയ്യ. **സഹസ്സമപി ചേ ഗാഥാ, അനത്ഥപദസംഹിതാ**തി അയം ഗാഥാ ദാരുചീരിയത്ഥേരസ്സ ഭഗവതാ ഭാസിതാ, ഇധാപി ച സായേവ ഗാഥാ ദസ്സിതാ. **ഥേരിഗാഥാസംവണ്ണനായം** ആചരിയധമ്മപാലത്ഥേരേനപി കുണ്ഡലകേസിത്ഥേരിയാ വത്ഥുമ്ഹി അയമേവ ഗാഥാ വുത്താ. **ധമ്മപദട്ഠകഥായം** പന കുണ്ഡലകേസിത്ഥേരിയാ വത്ഥുമ്ഹി -

> ''യോ ച ഗാഥാസതം ഭാസേ, അനത്ഥപദസംഹിതാ;
> ഏകം ധമ്മപദം സേയ്യോ, യം സുത്വാ ഉപസമ്മതീ''തി. (ധം॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൨) -

അയം ഗാഥാ ആഗതാ. തംതംഭാണകാനം കഥാമഗ്ഗാനുസാരേന തത്ഥ തത്ഥ തഥാ വുത്തന്തി ന ഇധ ആചരിയസ്സ പുബ്ബാപരവിരോധോ സങ്കിതബ്ബോ.

ഭദ്ദാകാപിലാനീഥേരീ-ഭദ്ദാകച്ചാനാഥേരീവത്ഥു

൨൫൦-൨൫൧. ദസമം ഏകാദസമഞ്ച ഉത്താനത്ഥമേവ.

കിസാഗോതമീഥേരീവത്ഥു

൨൫൨. ദ്വാദസമേ **തീഹി ലൂഖേഹീ**തി വത്ഥലൂഖസുത്തലൂഖരജനലൂഖസങ്ഖാതേഹി തീഹി ലൂഖേഹി. **സിദ്ധത്ഥക**ന്തി സാസപബീജം.

തം പുത്തപസുസമ്മത്തന്തി തം രൂപബലാദിസമ്പന്നേ പുത്തേ ച പസൂ ച ലഭിത്വാ ''മമ പുത്താ അഭിരൂപാ ബലസമ്പന്നാ പണ്ഡിതാ സബ്ബകിച്ചസമത്ഥാ, മമ ഗോണോ അരോഗോ അഭിരൂപോ മഹാഭാരവഹോ, മമ ഗാവീ ബഹുഖീരാ''തി ഏവം പുത്തേഹി ച പസൂഹി ച സമ്മത്തം നരം. **ബ്യാസത്തമനസ**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യാദീസു ആരമ്മണേസു ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണാദീസു പത്തചീവരാദീസു വാ യം യം ലദ്ധം ഹോതി, തത്ഥ തത്ഥേവ

ലഗ്ഗനായ സത്തമാനസം. **സുത്തം ഗാമ**ന്തി നിദ്ദം ഉപഗതം സത്തകായം. **മഹോഘോവാ**തി യഥാ ഏവരൂപം ഗാമം ഗമ്ഭീരതോ വിത്ഥാരതോ ച മഹന്തോ മഹാനദിഓഘോ അന്തമസോ സുനഖമ്പി അസേസേത്വാ സബ്ബം ആദായ ഗച്ഛതി, ഏവം വുത്തപ്പകാരം നരം മച്ചു ആദായ ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. **അമതം പദ**ന്തി മരണരഹിതം കോട്ഠാസം, അമതം മഹാനിബ്ബാനന്തി അത്ഥോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സിങ്ഗാലകമാതാഥേരീവത്ഥു

൨൪൭. തേരസമം ഉത്താനത്ഥമേവ.

(പഞ്ചമഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.)

ഥേരിപാളിസംവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ഏതദഗ്ഗവഗ്ഗോ

(൧൪) ൬. ഛട്ഠഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ

തപുസ്സ-ഭല്ലികവത്ഥു

൨൪൮. ഉപാസകപാളിസംവണ്ണനായ പഠമേ **സബ്ബപഠമം സരണം ഗച്ഛന്താന**ന്തി സബ്ബേസം പഠമം ഹുത്വാ സരണം ഗച്ഛന്താനം. **ഇതോ പര**ന്തി സത്തസത്താഹതോ പരം. **ഗമനൂപച്ഛേദം അകാസീ**തി ഗമനവിച്ഛേദം അകാസി. യഥാ തേ ഗോണാ ധുരം ഛഡ്ഡേത്വാ പോഥിയമാനാപി ന ഗച്ഛന്തി, തഥാ അകാസീതി അത്ഥോ. **തേസ**ന്തി തപുസ്സഭല്ലികാനം. **അധിമുച്ചിത്വാ**തി ആവിസിത്വാ. യക്ഖസ്സ ആവട്ടോ **യക്ഖാവട്ടോ**. ഏവം സേസേസുപി. **അതീതബുദ്ധാനം ആചിണ്ണം ഓലോകേസീ**തി അതീതബുദ്ധാ കേന ഭാജനേന പടിഗ്ഗണ്ഹിംസൂതി ബുദ്ധാചിണ്ണം ഓലോകേസി. **ദ്വേവാചികേ സരണേ പതിട്ഠായാ**തി സങ്ഘസ്സ അനുപ്പന്നത്താ ബുദ്ധധമ്മവസേന ദ്വേവാചികേ സരണേ പതിട്ഠഹിത്വാ. **ചേതിയ**ന്തി പൂജനീയവത്ഥും. **ജീവകേസധാതുയാ**തി ജീവമാനസ്സ ഭഗവതോ കേസധാതുയാ.

അനാഥപിണ്ഡികസേട്ഠിവത്ഥു

൨൪൯. ദുതിയേ **തേനേവ ഗുണേനാ**തി തേനേവ ദായകഭാവസങ്ഖാതേന ഗുണേന. സോ ഹി സബ്ബകാമസമിദ്ധതായ വിഗതമച്ഛേരതായ കരുണാദിഗുണസമങ്ഗിതായ ച നിച്ചകാലം അനാഥാനം പിണ്ഡമദാസി. തേന സബ്ബകാലം ഉപട്ഠിതോ അനാഥാനം പിണ്ഡോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി അനാഥപിണ്ഡികോതി സങ്ഖം ഗതോ. **യോജനികവിഹാരേ കാരേത്വാ**തി യോജനേ യോജനേ ഏകമേകം വിഹാരം കാരേത്വാ. **"ഏവരൂപം ദാനം പവത്തേസീ"**തി വത്വാ തമേവ ദാനം വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"ദേവസികം പഞ്ച സലാകഭത്താനി ഹോന്തീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സലാകായ ഗാഹേതബ്ബം ഭത്തം **സലാകഭത്തം**. ഏകസ്മിം പക്ഖേ ഏകദിവസം ദാതബ്ബം ഭത്തം **പക്ഖികഭത്തം**. ധുരഗേഹേ ഠപേത്വാ ദാതബ്ബം ഭത്തം **ധുരഭത്തം**. ആഗന്തുകാനം ദാതബ്ബം ഭത്തം **ആഗന്തുകഭത്തം**. ഏവം സേസേസുപി. **പഞ്ച ആസനസതാനി ഗേഹേ നിച്ചപഞ്ഞത്താനേവ ഹോന്തീ**തി ഗേഹേ നിസീദാപേത്വാ ഭുഞ്ജന്താനം പഞ്ചന്നം ഭിക്ഖുസതാനം പഞ്ച ആസനസതാനി നിച്ചപഞ്ഞത്താനി ഹോന്തി.

ചിത്തഗഹപതിവത്ഥു

൨൫൦. തതിയേ മിഗാ ഏവ **മിഗരൂപാനി. ഭിക്ഖം സമാദാപേത്വാ**തി, "ഭന്തേ, മയ്ഹം അനുഗ്ഗഹം കരോഥ, ഇധ നിസീദിത്വാ ഭിക്ഖം ഗണ്ഹഥാ"തി ഭിക്ഖാഗഹണത്ഥം സമാദാപേത്വാ . വിവട്ടം ഉദ്ദിസ്സ ഉപചിതം നിബ്ബേധഭാഗിയകുസലം **ഉപനിസ്സയോ**. **സളായതനവിഭത്തിമേവ ദേസേസീ**തി സളായതനവിഭാഗപ്പടിസംയുത്തമേവ ധമ്മകഥം കഥേസി. **ഥേരേനാ**തി തത്ഥ സന്നിഹിതാനം സബ്ബേസം ജേട്ഠേന മഹാഥേരേന. **പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതും അസക്കോന്തേനാ**തി ചിത്തേന ഗഹപതിനാ "യാ ഇമാ, ഭന്തേ ഥേര, അനേകവിഹിതാ ദിട്ഠിയോ ലോകേ ഉപ്പജ്ജന്തി, 'സസ്സതോ ലോകോ'തി വാ, 'അസസ്സതോ ലോകോ'തി വാ, 'അന്തവാ ലോകോ'തി വാ, 'അനന്തവാ ലോകോ'തി വാ, 'തം ജീവം തം സരീര'ന്തി വാ, 'അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര'ന്തി വാ, 'ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ'തി വാ, 'ന

ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ'തി വാ, 'ഹോതി ച ന ഹോതി ച തഥാഗതോ പരം മരണാ'തി വാ, 'നേവ ഹോതി ന ന ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ'തി വാ യാനി ചിമാനി ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി ബ്രഹ്മജാലേ ഗണിതാനി, ഇമാ നു ഖോ, ഭന്തേ, ദിട്ഠിയോ കിസ്മിം സതി ഹോന്തി, കിസ്മിം അസതി ന ഹോന്തീ"തി ഏവമാദിനാ (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൫) പഞ്ഹേ പുട്ഠോ തം പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതും അസക്കോന്തേന. ഇമം കിര പഞ്ഹം യാവതതിയം പുട്ഠോ മഹാഥേരോ തുണ്ഹീ അഹോസി. അഥ ഇസിദത്തത്ഥേരോ ചിന്തേസി - "അയം ഥേരോ നേവ അത്തനാ ബ്യാകരോതി, ന അഞ്ഞം അജ്ഝേസതി, ഉപാസകോ ച ഭിക്ഖുസങ്ഘം വിഹേസതി, അഹമേതം ബ്യാകരിത്വാ ഫാസുവിഹാരം കത്വാ ദസ്സാമീ"തി. ഏവം ചിന്തേത്വാ ച ആസനതോ വുട്ഠായ ഥേരസ്സ സന്തികം ഗന്ത്വാ "ബ്യാകരോമഹം, ഭന്തേ, ചിത്തസ്സ ഗഹപതിനോ ഏതം പഞ്ഹ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൪൫) ആഹ. ഏവം വുത്തേ ഥേരോ "ബ്യാകരോഹി ത്വം, ആവുസോ ഇസിദത്ത, ചിത്തസ്സ ഗഹപതിനോ ഏതം പഞ്ഹ"ന്തി ഇസിദത്തം അജ്ഝേസി. തേന വുത്തം - **"പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതും അസക്കോന്തേന അജ്ഝിട്ഠോ"**തി.

പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേത്വാതി "യാ ഇമാ, ഗഹപതി, അനേകവിഹിതാ ദിട്ഠിയോ ലോകേ ഉപ്പജ്ജന്തി 'സസ്സതോ ലോകോ'തി വാ, 'അസസ്സതോ ലോകോ'തി വാ…പേ॰… യാനി ചിമാനി ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി ബ്രഹ്മജാലേ ഗണിതാനി, ഇമാ ഖോ, ഗഹപതി, ദിട്ഠിയോ സക്കായദിട്ഠിയാ സതി ഹോന്തി, സക്കായദിട്ഠിയാ അസതി ന ഹോന്തീ"തിആദിനാ നയേന പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേത്വാ. **ഗിഹിസഹായകഭാവേ ഞാതേ**തി ഥേരസ്സ ഗിഹിസഹായകഭാവേ ചിത്തേന ഗഹപതിനാ ഞാതേ. ചിത്തോ കിര, ഗഹപതി, തസ്സ പഞ്ഹവേയ്യാകരണേ തുട്ഠോ "കുതോ, ഭന്തേ, അയ്യോ ഇസിദത്തോ ആഗച്ഛതീ"തി വത്വാ "അവന്തിയാ ഖോ അഹം, ഗഹപതി, ആഗച്ഛാമീ"തി വുത്തോ "അത്ഥി, ഭന്തേ, അവന്തിയാ ഇസിദത്തോ നാമ കുലപുത്തോ അമ്ഹാകം അദിട്ഠസഹായോ പബ്ബജിതോ, ദിട്ഠോ സോ ആയസ്മതാ"തി പുച്ഛി. ഥേരോ ച "ഏവം, ഗഹപതീ"തി വത്വാ "കഹം നു ഖോ, ഭന്തേ, സോ ആയസ്മാ ഏതരഹി വിഹരതീ"തി പുന പുട്ഠോ തുണ്ഹീ അഹോസി. അഥ ചിത്തോ ഗഹപതി "അയ്യോ നോ, ഭന്തേ, ഇസിദത്തോ"തി പുച്ഛിത്വാ "ഏവം, ഗഹപതീ"തി വുത്തേ അത്തനോ ഗിഹിസഹായഭാവം അഞ്ഞാസി.

തേജോസമാപത്തിപാടിഹാരിയം ദസ്സേത്വാതി ഏകസ്മിം കിര ദിവസേ ചിത്തോ ഗഹപതി "സാധു മേ, ഭന്തേ, അയ്യോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയം ദസ്സേതൂ"തി മഹാഥേരം യാചി. ഥേരോ "തേന ഹി ത്വം, ഗഹപതി, ആളിന്ദേ ഉത്തരാസങ്ഗം പഞ്ഞാപേത്വാ തത്ഥ തിണകലാപം ഓകിരാ"തി വത്വാ തേന ച തഥാ കതേ സയം വിഹാരം പവിസിത്വാ ച ഘടികം ദത്വാ തഥാരൂപം ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖാരേസി, യഥാ താളച്ഛിഗ്ഗളേന ച അഗ്ഗളന്തരികായ ച അച്ചി നിക്ഖമിത്വാ തിണാനി ഝാപേതി, ഉത്തരാസങ്ഗം ന ഝാപേതി. അഥ ചിത്തോ ഗഹപതി ഉത്തരാസങ്ഗം പപ്ഫോടേത്വാ സംവിഗ്ഗോ ലോമഹട്ഠജാതോ ഏകമന്തം ഠിതോ ഥേരം ബഹി നിക്ഖമന്തം ദിസ്വാ "അഭിരമതു, ഭന്തേ, അയ്യോ മച്ഛികാസണ്ഡേ, രമണീയം അമ്ബാടകവനം, അഹം അയ്യസ്സ ഉസ്സുക്കം കരിസ്സാമി ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാന"ന്തി ആഹ. തതോ ഥേരോ "ന ദാനി ഇധ വസിതും സക്കാ"തി തമ്ഹാ വിഹാരാ പക്കാമി. തം സന്ധായേതം വുത്തം - **"തേജോസമാപത്തി പാടിഹാരിയം ദസ്സേത്വാ 'ഇദാനി ഇധ വസിതും ന യുത്ത'ന്തി യഥാസുഖം പക്കാമീ"**തി. **ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം വിത്ഥാരതോ **വിനയപാളിയം** ആഗതമേവ.

സദ്ധോതി ലോകിയലോകുത്തരായ സദ്ധായ സമന്നാഗതോ. **സീലേനാ**തി അഗാരിയസീലം അനഗാരിയസീലന്തി ദുവിധം സീലം, തേസു ഇധ അഗാരിയം സീലം അധിപ്പേതം, തേന സമന്നാഗതോതി അത്ഥോ. **യസോഭോഗസമപ്പിതോ**തി യാദിസോ അനാഥപിണ്ഡികാദീനം പഞ്ചഉപാസകസതപരിവാരസങ്ഖാതോ അഗാരിയോ യസോ, താദിസേനേവ യസേന, യോ ച ധനധഞ്ഞാദികോ ചേവ സത്തവിധഅരിയധനസങ്ഖാതോ ചാതി ദുവിധോ ഭോഗോ, തേന ച സമന്നാഗതോതി അത്ഥോ. **യം യം പദേസ**ന്തി പുരത്ഥിമാദീസു ദിസാസു ഏവരൂപോ കുലപുത്തോ യം യം പദേസം ഭജതി, തത്ഥ തത്ഥ ഏവരൂപേന ലാഭസക്കാരേന പൂജിതോവ ഹോതീതി അത്ഥോ.

ഹത്ഥകആളവകവത്ഥു

ഛ. ചതുത്ഥേ **ചതുബ്ബിധേന സങ്ഗഹവത്ഥുനാതി** ദാനപിയവചനഅത്ഥചരിയാസമാനത്തതാസങ്ഖാതേന ചതുബ്ബിധേന സങ്ഗഹവത്ഥുനാ. **"സോ ഭത്തചാടിയാ സദ്ധിം ആളവകസ്സ പേസേതബ്ബോ അഹോസീ"**തി വുത്തമത്ഥം പാകടം കത്വാ ദസ്സേതും - **"തത്രായം അനുപുബ്ബികഥാ"**തിആദിമാഹ. **മിഗവത്ഥായ അരഞ്ഞം ഗന്ത്വാതി** ആളവകോ രാജാ വിവിധനാടകൂപഭോഗം ഛഡ്ഡേത്വാ ചോരപ്പടിബാഹനത്ഥഞ്ച പടിരാജനിസേധനത്ഥഞ്ച ബ്യായാമകരണത്ഥഞ്ച സത്തമേ സത്തമേ ദിവസേ മിഗവം ഗച്ഛന്തോ ഏകദിവസം ബലകായേന സദ്ധിം "യസ്സ പസ്സേന മിഗോ പലായതി, തസ്സേവ സോ ഭാരോ"തി കതകതികവത്തോ മിഗവത്ഥായ അരഞ്ഞം ഗന്ത്വാ. **ഏകം മിഗ**ന്തി അത്തനോ ഠിതട്ഠാനേന പലാതം ഏണിമിഗം. **അനുബന്ധിത്വാ**തി തിയോജനമഗ്ഗം ഏകകോവ അനുബന്ധിത്വാ. ജവസമ്പന്നോ ഹി രാജാ ധനും ഗഹേത്വാ പത്തികോവ തിയോജനം തം മിഗമനുബന്ധി. **ഘാതേത്വാ**തി യസ്മാ ഏണിമിഗാ തിയോജനവേഗാ ഏവ ഹോന്തി, തസ്മാ പരിക്ഖിണജവം തം മിഗം ഉദകം പവിസിത്വാ ഠിതം ഘാതേത്വാ. **ദ്വിധാ ഛേത്വാ ധനുകോടിയം ലഗേത്വാ നിവത്തേത്വാ ആഗച്ഛന്തോ**തി അനത്ഥികോപി മംസേന "നാസക്ഖി മിഗം ഗഹേതു"ന്തി അപവാദമോചനത്ഥം ദ്വിധാ ഛിന്നം ധനുകോടിയം ലഗേത്വാ ആഗച്ഛന്തോ. **സന്ദച്ഛായ**ന്തി ഘനച്ഛായം ബഹലപത്തപലാസം.

രുക്ഖേ അധിവത്ഥാ ദേവതാതി ആളവകം യക്ഖം സന്ധായ വദതി. സോ ഹി മഹാരാജൂനം സന്തികാ വരം ലഭിത്വാ മജ്ഝന്ഹികസമയേ തസ്സ രുക്ഖസ്സ ഛായായ ഫുട്ഠോകാസം പവിട്ഠേ പാണിനോ ഖാദന്തോ തത്ഥ പടിവസതി. **ആളവകസ്സ നിസീദനപല്ലങ്കേ നിസീദീ**തി യത്ഥ അഭിലക്ഖിതേസു മങ്ഗലദിവസാദീസു ആളവകോ നിസീദിത്വാ സിരിം അനുഭോതി, തസ്മിംയേവ ദിബ്ബരതനപല്ലങ്കേ നിസീദി. **അത്തനോ ഗമനേ അസമ്പജ്ജമാനേ "കിം നു ഖോ കാരണ"ന്തി ആവജ്ജേന്താ**തി തദാ കിര സാതാഗിരഹേമവതാ ഭഗവന്തം ജേതവനേയേവ വന്ദിത്വാ "യക്ഖസമാഗമം ഗമിസ്സാമാ"തി സപരിവാരാ നാനായാനേഹി ആകാസേന ഗച്ഛന്തി, ആകാസേ ച യക്ഖാനം ന സബ്ബത്ഥ മഗ്ഗോ അത്ഥി, ആകാസട്ഠാനി വിമാനാനി പരിഹരിത്വാ മഗ്ഗട്ഠാനേനേവ മഗ്ഗോ ഹോതി, ആളവകസ്സ പന വിമാനം ഭൂമട്ഠം സുഗുത്തം പാകാരപരിക്ഖിത്തം സുസംവിഹിതദ്വാരട്ടാലകഗോപുരം ഉപരി കംസജാലസഞ്ഛന്നമഞ്ജൂസാസദിസം തിയോജനം ഉബ്ബേധേന, തസ്സ ഉപരി മഗ്ഗോ ഹോതി, തേ തം പദേസമാഗമ്മ ഗന്തുമസമത്ഥാ അഹേസും. ബുദ്ധാനഞ്ഹി നിസിന്നോകാസസ്സ ഉപരിഭാഗേന യാവ ഭവഗ്ഗാ കോചി ഗന്തുമസമത്ഥോ, തസ്മാ അത്തനോ ഗമനേ അസമ്പജ്ജമാനേ "കിം നു ഖോ കാരണ"ന്തി ആവജ്ജേസും. **തേസം കഥം സുത്വാ ചിന്തേസീ**തി യസ്മാ അസ്സദ്ധസ്സ സദ്ധാകഥാ ദുക്കഥാ ഹോതി ദുസ്സീലാദീനം സീലകഥാദയോ വിയ, തസ്മാ തേസം യക്ഖാനം സന്തികാ ഭഗവതോ പസംസം സുത്വാ ഏവ അഗ്ഗിമ്ഹി പക്ഖിത്തലോണസക്ഖരാ വിയ അബ്ഭന്തരേ ഉപ്പന്നകോപേന പടപടായമാനഹദയോ ഹുത്വാ ചിന്തേസി. **പബ്ബതകൂട**ന്തി കേലാസപബ്ബതകൂടം.

ഇതോ പട്ഠായ ആളവകയുദ്ധം വിത്ഥാരേതബ്ബന്തി സോ കിര മനോസിലാതലേ വാമപാദേന ഠത്വാ "പസ്സഥ ദാനി തുമ്ഹാകം വാ സത്ഥാ മഹാനുഭാവോ, അഹം വാ"തി ദക്ഖിണപാദേന സട്ഠിയോജനമത്തം കേലാസകൂടപബ്ബതം അക്കമി, തം അയോകൂടപ്പഹതോ വിയ നിദ്ധന്തഅയപിണ്ഡോ പപടികായോ മുഞ്ചി. സോ തത്ര ഠത്വാ "അഹം ആളവകോ"തി ഉഗ്ഘോസേസി, സകലജമ്ബുദീപം സദ്ദോ ഫരി. തിയോജനസഹസ്സവിത്ഥതഹിമവാപി സമ്പകമ്പി യക്ഖസ്സാനുഭാവേന. സോ **വാതമണ്ഡലം** സമുട്ഠാപേസി "ഏതേനേവ സമണം പലാപേസ്സാമീ"തി. തേ പുരത്ഥിമാദിഭേദാ വാതാ സമുട്ഠഹിത്വാ അഡ്ഢയോജനയോജനദ്വിയോജനതിയോജനപ്പമാണാനി പബ്ബതകൂടാനി പദാലേത്വാ വനഗച്ഛരുക്ഖാദീനി ഉമ്മൂലേത്വാ ആളവിനഗരം പക്ഖന്ദാ ജിണ്ണഹത്ഥിസാലാദീനി ചുണ്ണേന്താ ഛദനിട്ഠകാ ആകാസേ ഭമേന്താ. ഭഗവാ "മാ കസ്സചി ഉപരോധോ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാസി. തേ വാതാ ദസബലം പത്വാ ചീവരകണ്ണമത്തമ്പി ചാലേതും നാസക്ഖിംസു. തതോ **മഹാവസ്സം** സമുട്ഠാപേസി "ഉദകേന അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ സമണം മാരേസ്സാമീ"തി. തസ്സാനുഭാവേന ഉപരൂപരി സതപടലസഹസ്സപടലാദിഭേദാ വലാഹകാ ഉട്ഠഹിത്വാ പവസ്സിംസു. വുട്ഠിധാരാവേഗേന പഥവീ ഛിദ്ദാ അഹോസി. വനരുക്ഖാദീനം ഉപരി മഹോഘോ ആഗന്ത്വാ ദസബലസ്സ ചീവരേ ഉസ്സാവബിന്ദുമത്തമ്പി തേമേതും നാസക്ഖി. തതോ **പാസാണവസ്സം** സമുട്ഠാപേസി. മഹന്താനി മഹന്താനി പബ്ബതകൂടാനി ധൂമായന്താനി പജ്ജലന്താനി ആകാസേനാഗന്ത്വാ ദസബലം പത്വാ ദിബ്ബമാലാഗുളാനി സമ്പജ്ജിംസു. തതോ

പഹരണവസ്സം സമുട്ഠാപേസി. ഏകതോധാരാ ഉഭതോധാരാ അസിസത്തിഖുരപ്പാദയോ ധൂമായന്താ പജ്ജലന്താ ആകാസേനാഗന്ത്വാ ദസബലസ്സ പാദമൂലേ ദിബ്ബപുപ്ഫാനി അഹേസും.

തതോ **അങ്ഗാരവസ്സം** സമുട്ഠാപേസി. കിംസുകവണ്ണാ അങ്ഗാരാ ആകാസേനാഗന്ത്വാ ദസബലസ്സ പാദമൂലേ ദിബ്ബപുപ്ഫാനി ഹുത്വാ വികിരിംസു. തതോ **കുക്കുളവസ്സം** സമുട്ഠാപേസി. അച്ചുണ്ഹോ കുക്കുളോ ആകാസേനാഗന്ത്വാ ദസബലസ്സ പാദമൂലേ ചന്ദനചുണ്ണം ഹുത്വാ നിപതി. തതോ **വാലികവസ്സം** സമുട്ഠാപേസി. അതിസുഖുമാ വാലികാ ധൂമായന്താ പജ്ജലന്താ ആകാസേനാഗന്ത്വാ ദസബലസ്സ പാദമൂലേ ദിബ്ബപുപ്ഫാനി ഹുത്വാ നിപതിംസു. തതോ **കലലവസ്സം** സമുട്ഠാപേസി. തം ധൂമായന്തം പജ്ജലന്തം ആകാസേനാഗന്ത്വാ ദസബലസ്സ പാദമൂലേ ദിബ്ബഗന്ധം ഹുത്വാ നിപതി. തതോ **അന്ധകാരം** സമുട്ഠാപേസി "ഭിംസേത്വാ സമണം പലാപേസ്സാമീ"തി. ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതം അന്ധകാരസദിസം ഹുത്വാ ദസബലം പത്വാ സൂരിയപ്പഭാവിഹതമിവന്ധകാരം അന്തരധായി. ഏവം യക്ഖോ ഇമാഹി നവഹി വാതവസ്സപാസാണപഹരണങ്ഗാരകുക്കുളവാലികകലലന്ധകാരവുട്ഠീഹി ഭഗവന്തം പലാപേതുമസക്കോന്തോ നാനാവിധപ്പഹരണഹത്ഥഅനേകപ്പകാരരൂപഭൂതഗണസമാകുലായ ചതുരങ്ഗിനിയാ സേനായ സയമേവ ഭഗവന്തം അഭിഗതോ. തേ ഭൂതഗണാ അനേകപ്പകാരവികാരേ കത്വാ "ഗണ്ഹഥ ഹനഥാ"തി ഭഗവതോ ഉപരി ആഗച്ഛന്താ വിയ ച ഹോന്തി. അപിച ഖോ നിദ്ധന്തലോഹപിണ്ഡം വിയ മക്ഖികാ ഭഗവന്തം അല്ലീയിതുമസമത്ഥാ ഏവ അഹേസും.

ഏവം സബ്ബരത്തിം അനേകപ്പകാരവിഭിംസാകാരദസ്സനേനപി ഭഗവന്തം ചാലേതുമസക്കോന്തോ ആളവകോ ചിന്തേസി - "യംനൂനാഹം കേനചി അജേയ്യം ദുസ്സാവുധം മുഞ്ചേയ്യ"ന്തി. സചേ ഹി സോ ദുട്ഠോ ആകാസേ തം ദുസ്സാവുധം മുഞ്ചേയ്യ, ദ്വാദസ വസ്സാനി ദേവോ ന വസ്സേയ്യ. സചേ പഥവിയം മുഞ്ചേയ്യ , സബ്ബരുക്ഖതിണാദീനി സുസ്സിത്വാ ദ്വാദസവസ്സന്തരം ന പുന രുഹേയ്യും. സചേ സമുദ്ദേ മുഞ്ചേയ്യ, തത്തകപാലേ ഉദകബിന്ദു വിയ സബ്ബം സുസ്സേയ്യ. സചേ സിനേരുപബ്ബതേ മുഞ്ചേയ്യ, ഖണ്ഡാഖണ്ഡം ഹുത്വാ വികിരേയ്യ. സോ ഏവംമഹാനുഭാവം ദുസ്സാവുധം ഉത്തരിസാടകം മുഞ്ചിത്വാ അഗ്ഗഹേസി. യേഭുയ്യേന ദസസഹസ്സിലോകധാതുദേവതാ വേഗേന സന്നിപതിംസു "അജ്ജ ഭഗവാ ആളവകം ദമേസ്സതി, തത്ഥ ധമ്മം സോസ്സാമാ"തി. യുദ്ധദസ്സനകാമാപി ദേവതാ സന്നിപതിംസു. ഏവം സകലമ്പി ആകാസം ദേവതാഹി പരിപുണ്ണം അഹോസി. അഥാളവകോ ഭഗവതോ സമീപേ ഉപരൂപരി വിചരിത്വാ വത്ഥാവുധം മുഞ്ചി . തം അസനിചക്കം വിയ ആകാസേ ഭേരവസദ്ദം കരോന്തം ധൂമായന്തം പജ്ജലന്തം ഭഗവന്തം പത്വാ യക്ഖസ്സ മാനമദ്ദനത്ഥം പാദപുഞ്ഛനചോളം ഹുത്വാ പാദമൂലേ നിപതി. ആളവകോ തം ദിസ്വാ ഛിന്നവിസാണോ വിയ ഉസഭോ, ഉദ്ധടദാഠോ വിയ സപ്പോ നിത്തേജോ നിമ്മദോ നിപാതിതമാനദ്ധജോ അഹോസി. ഏവമിദം ആളവകയുദ്ധം വിത്ഥാരേതബ്ബം.

അട്ഠ പഞ്ഹേ പുച്ഛീതി -

"കിം സൂധ വിത്തം പുരിസസ്സ സേട്ഠം,
കിം സു സുചിണ്ണം സുഖമാവഹാതി;
കിം സു ഹവേ സാദുതരം രസാനം,
കഥം ജീവിം ജീവിതമാഹു സേട്ഠ"ന്തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൩) -

ആദിനാ അട്ഠ പഞ്ഹേ പുച്ഛി. **സത്ഥാ വിസ്സജ്ജേസീ**തി -

"സദ്ധീധ വിത്തം പുരിസസ്സ സേട്ഠം,
ധമ്മോ സുചിണ്ണോ സുഖമാവഹാതി;
സച്ചം ഹവേ സാദുതരം രസാനം,
പഞ്ഞാജീവിം ജീവിതമാഹു സേട്ഠ"ന്തി. (സം॰ നി॰ ൧.൨൪൬; സു॰ നി॰ ൧൮൪) -

ആദിനാ വിസ്സജ്ജേസി. **വിക്കന്ദമാനായാ**തി അച്ചന്തം പരിദേവമാനായ.

മഹാനാമസക്കവത്ഥു

൨൪൬. പഞ്ചമേ **സത്ഥാ തതോ പരം പടിഞ്ഞം നാദാസീ**തി സംവച്ഛരതോ പരം സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ പച്ചയപ്പവാരണാസാദിയനസ്സ വാരിതത്താ "പടിഞ്ഞം നാദാസീ"തി വുത്തം. തഥാ ഹി ഭഗവാ തതിയവാരേപി മഹാനാമേന സക്കേന "ഇച്ഛാമഹം, ഭന്തേ, സങ്ഘം യാവജീവം ഭേസജ്ജേന പവാരേതു"ന്തി (പാചി॰ ൩൦൮-൩൦൯) വുത്തേ "സാധു സാധു, മഹാനാമ, തേന ഹി ത്വം, മഹാനാമ, സങ്ഘം യാവജീവം ഭേസജ്ജേന പവാരേഹീ"തി പടിഞ്ഞം അദാസിയേവ. ഏവം പടിഞ്ഞം ദത്വാ പച്ഛാ ഛബ്ബഗ്ഗിയേഹി ഭിക്ഖൂഹി മഹാനാമസ്സ സക്കസ്സ വിഹേഠിതഭാവം സുത്വാ ഛബ്ബഗ്ഗിയേ ഭിക്ഖൂ വിഗരഹിത്വാ സിക്ഖാപദം പഞ്ഞപേസി "അഗിലാനേന ഭിക്ഖുനാ ചാതുമാസപ്പച്ചയപവാരണാ സാദിതബ്ബാ അഞ്ഞത്ര പുനപ്പവാരണായ അഞ്ഞത്ര നിച്ചപ്പവാരണായ. തതോ ചേ ഉത്തരി സാദിയേയ്യ, പാചിത്തിയ"ന്തി. തസ്മാ പഠമം അനുജാനിത്വാപി പച്ഛാ സിക്ഖാപദബന്ധനേന വാരിതത്താ "പടിഞ്ഞം നാദാസീ"തി വുത്തം.

ഉഗ്ഗഗഹപത്യാദിവത്ഥു

൨൪൭-൨൪൯. ഛട്ഠസത്തമഅട്ഠമനവമാനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനേവ.

നകുലപിതുഗഹപതിവത്ഥു

൨൫൦. ദസമേ **സുസുമാരഗിരിനഗരേ**തി ഏവംനാമകേ നഗരേ. തസ്സ കിര നഗരസ്സ വത്ഥുപരിഗ്ഗഹദിവസേ അവിദൂരേ ഉദകരഹദേ സുസുമാരോ സദ്ദമകാസി, ഗിരം നിച്ഛാരേസി. അഥ നഗരേ അനന്തരായേന മാപിതേ തമേവ സുസുമാരഗിരകരണം സുഭനിമിത്തം കത്വാ "സുസുമാരഗിരീ"ത്വേവസ്സ നാമം അകംസു. കേചി പന "സുസുമാരസണ്ഠാനത്താ സുസുമാരോ നാമ ഏകോ ഗിരി, സോ തസ്സ നഗരസ്സ സമീപേ, തസ്മാ തം സുസുമാരഗിരി ഏതസ്സ അത്ഥീതി സുസുമാരഗിരീതി വുച്ചതീ"തി വദന്തി. **ഭേസകളാവനേ**തി ഭേസകളാനാമകേ വനേ. "ഭേസകലാവനേ"തിപി പാഠോ. കഥം പന ഭഗവതി നേസം പുത്തസഞ്ഞാ പതിട്ഠാസീതി ആഹ - **"അയം കിരാ"**തിആദി. **ദഹരസ്സേവ ദഹരാ ആനീതാ**തി മേ ദഹരസ്സേവ സതോ ദഹരാ ആനീതാതി അത്ഥോ. **അതിചരിതാ**തി അതിക്കമിത്വാ ചരന്തോ.

(ഛട്ഠഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.)

ഉപാസകപാളിസംവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൪. ഏതദഗ്ഗവഗ്ഗോ

(൧൪) ൭. സത്തമഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ

സുജാതാവത്ഥു

൨൫൧. ഉപാസികാപാളിസംവണ്ണനായ പഠമം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

വിസാഖാവത്ഥു

൨൫൨. ദുതിയേ **മഹാലതാപസാധനസ്സാ**തി മഹാലതാപിളന്ധനസ്സ. തസ്മിഞ്ച പിളന്ധനേ ചതസ്സോ വജിരനാളിയോ ഉപയോഗം അഗമംസു. മുത്താനം ഏകാദസ നാളിയോ, പവാളസ്സ ദ്വാവീസതി നാളിയോ, പദുമരാഗമണീനം തേത്തിംസ നാളിയോ. ഇതി ഏതേഹി ച അഞ്ഞേഹി ച ഇന്ദനീലാദീഹി നീലപീതലോഹിതോദാതമഞ്ജിട്ഠസാമകബരവണ്ണവസേന സത്തവണ്ണേഹി വരരതനേഹി നിട്ഠാനം അഗമാസി, തം സീസേ പടിമുക്കം യാവ പാദപിട്ഠിയാ ഭസ്സതി, പഞ്ചന്നം ഹത്ഥീനം ബലം ധാരയമാനാവ നം ഇത്ഥീ ധാരേതും സക്കോതി. **അന്തോഅഗ്ഗി ബഹി ന നീഹരിതബ്ബോ**തിആദീനം അത്ഥോ ഉപരി ആവി ഭവിസ്സതി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഖുജ്ജുത്തരാ-സാമാവതീവത്ഥു

൨൫൩-൨൫൪. തതിയചതുത്ഥേസു **പായാസസ്സാ**തി ബഹലതരസ്സ പായാസസ്സ. **തം പായാസം ഭുഞ്ജന്തേസൂ**തി തം ബഹലതരം ഗരുസിനിദ്ധം പായാസം ഭുഞ്ജന്തേസു. **ജീരാപേതും**

അസക്കോന്തോതി അന്തരാമഗ്ഗേ അപ്പാഹാരതായ മന്ദഗഹണികത്താ ജീരാപേതും അസക്കോന്തോ. **വാളമിഗട്ഠാനേ**തി വാളമിഗേഹി അധിട്ഠിതട്ഠാനേ. **അനുവിജ്ജന്തോ**തി വിചാരേന്തോ. **സാലാ**തി നളകാരസാലാ. **മുധാ ന കരിസ്സതീ**തി മൂല്യം വിനാ ന കരിസ്സതി. **ആലിമ്പേസീ**തി അഗ്ഗിം അദാസി, അഗ്ഗിം ജാലേസീതി അത്ഥോ. **പേക്ഖാ**തി ആഗമേഹി. **ഉപധിസമ്പദാ**തി സരീരസമ്പത്തി. **വടരുക്ഖം പത്വാ**തി നിഗ്രോധരുക്ഖം പത്വാ. **സുവണ്ണകടകേ**തി സുവണ്ണവലയേ. **അബ്ഭും മേ**തി മേ അവഡ്ഢീതി അത്ഥോ. **അന്തോ അസോധേത്വാ**തി പണ്ണസാലായ അന്തോ കസ്സചി അത്ഥിഭാവം വാ നത്ഥിഭാവം വാ അനുപധാരേത്വാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഉത്തരാനന്ദമാതാവത്ഥു

൨൬൨. പഞ്ചമേ **ഉപനിസ്സയം ദിസ്വാ**തി ഇമിനാ യഥാ വിസേസാധിഗമസ്സ സതിപി പച്ചുപ്പന്നപച്ചയസമവായേ അവസ്സം ഉപനിസ്സയസമ്പദാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, ഏവം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയഭാവേന വിപച്ചനകസ്സ കമ്മസ്സപി പച്ചുപ്പന്നസമവായോ വിയ ഉപനിസ്സയസമ്പദാപി സവിസേസാ ഇച്ഛിതബ്ബാതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി ഉക്കംസഗതസപ്പുരിസൂപനിസ്സയയോനിസോമനസികാരേസു ലബ്ഭമാനേസുപി ഉപനിസ്സയരഹിതസ്സ വിസേസാധിഗമോ ന സമ്പജ്ജതേവാതി. **കപ്പിയം കത്വാ**തി യഥാ കപ്പിയം ഹോതി, തഥാ കത്വാ. **പത്തേ പതിട്ഠപേയ്യാ**തി ആഹാരം ദാനമുഖേ വിസ്സജ്ജേയ്യ. **തീഹി ചേതനാഹീ**തി പുബ്ബഭാഗമുഞ്ചഅനുമോദനാചേതനാഹി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “പുബ്ബേവ ദാനാ സുമനോ, ദദം ചിത്തം പസാദയേ;
> ദത്വാ അത്തമനോ ഹോതി, ഏസാ പുഞ്ഞസ്സ സമ്പദാ”തി. (അ॰ നി॰ ൬.൩൭; പേ॰ വ॰ ൩൦൫);

തവ മനം സന്ധാരേഹീതി “അജ്ജ ഭത്തം ചിരായിത”ന്തി കോധതോ തവ ചിത്തം സന്ധാരേഹി, മാ കുജ്ഝീതി അത്ഥോ. **ഓലോകിതോലോകിതട്ഠാനം...പേ॰... സമ്പരികിണ്ണം വിയ അഹോസീ**തി തേന കസിതട്ഠാനം സബ്ബം സുവണ്ണഭാവാപത്തിയാ മഹാകോസാതകിപുപ്ഫേഹി സഞ്ഛന്നം വിയ അഹോസി. **താദിസേ**തി തയാ സദിസേ. **ന കോപേമീ**തി ന വിനാസേമി, ജാതിയാ ന ഹീളേമി. **പൂജം കരോതീ**തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പൂജം കരോതി. **അന്തരവത്ഥു**ന്തി ഗേഹങ്ഗണം. **ഭോ**തി സമ്ബോധനേ നിപാതോ. **ജേ**തി അവഞ്ഞാലപനം. സയം അരിയസാവികാഭാവതോ സത്ഥുവസേന **“സപിതികാ ധീതാ”**തി വത്വാ സത്ഥു സമ്മുഖാ ധമ്മസ്സവനേന തസ്സാ വിസേസാധിഗമം പച്ചാസീസന്തീ **“ദസബലേ ഖമന്തേയേവ ഖമിസ്സാമീ”**തി ആഹ. **കദരിയ**ന്തി ഥദ്ധമച്ഛരിം.

സുപ്പവാസാവത്ഥു

൨൬൩. ഛട്ഠേ **പണീതദായികാന**ന്തി പണീതരസവത്ഥൂനം ദായികാനം. ആയുനോ ഠിതിഹേതും ഭോജനം ദേന്തീ **ആയും ദേതി** നാമ. ഏസ നയോ **വണ്ണം ദേതീ**തിആദീസു. തേനാഹ - **“പഞ്ച ഠാനാനീ”**തി. കമ്മസരിക്ഖകഞ്ചേതം ഫലന്തി ദസ്സേന്തോ **“ആയും ഖോ പന ദത്വാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദത്വാ**തി ദാനഹേതു. **ഭാഗിനീ**തി ഭാഗവതീ ലദ്ധും ഭബ്ബാ.

സുപ്പിയാവത്ഥു

൨൬൪. സത്തമേ **ഊരുമംസം ഛിന്ദിത്വാ ദാസിയാ അദാസീ**തി ആഗതഫലാ വിഞ്ഞാതസാസനാ അരിയസാവികാ അത്തനോ സരീരദുക്ഖം അചിന്തേത്വാ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ രോഗവൂപസമമേവ പച്ചാസീസന്തീ അത്തനോ ഊരുമംസം ഛിന്ദിത്വാ ദാസിയാ അദാസി. സത്ഥാപി തസ്സാ തഥാപവത്തം അജ്ഝാസയസമ്പത്തിം ദിസ്വാ “മമ സമ്മുഖീഭാവൂപഗമനേനേവസ്സാ വണോ രുഹിത്വാ സഞ്ഛവി ജായതി, ഫാസുഭാവോ ഹോതീ”തി ച ദിസ്വാ **“പക്കോസഥ ന”**ന്തി ആഹ. **സാ ചിന്തേസീ**തി “സബ്ബലോകസ്സ ഹിതാനുകമ്പകോ സത്ഥാ ന മം ദുക്ഖാപേതും പക്കോസതി, അത്ഥേത്ഥ കാരണ”ന്തി ചിന്തേസി. **അത്തനാ കതകാരണം സബ്ബം കഥേസീ**തി ബുദ്ധാനുഭാവവിഭാവനത്ഥം കഥേസി, ന അത്തനോ ദള്ഹജ്ഝാസയതായ വിഭാവനത്ഥം. **ഗിലാനുപട്ഠാകീനം അഗ്ഗട്ഠാനേ ഠപേസീ**തി അഗണിതത്തദുക്ഖാ ഗിലാനാനം ഭിക്ഖൂനം ഗേലഞ്ഞവൂപസമനേ യുത്തപ്പയുത്താതി ഗിലാനുപട്ഠാകീനം അഗ്ഗട്ഠാനേ ഠപേസീതി.

കാതിയാനീവത്ഥു

൨൬൭. അട്ഠമേ **അവേച്ചപ്പസന്നാന**ന്തി രതനത്തയഗുണേ യാഥാവതോ ഞത്വാ പസന്നാനം, സോ പനസ്സ പസാദോ മഗ്ഗേനാഗതത്താ കേനചി അകമ്പനീയോ. **അധിഗതേനാ**തി മഗ്ഗാധിഗമേനേവ അധിഗതേന. ''അവിഗതേനാ''തി വാ പാഠോ, തസ്സത്ഥോ ''കദാചി അവിഗച്ഛന്തേനാ''തി. സോ അപ്പധംസിയോ ച ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം - **''അധിഗതേന അചലപ്പസാദേനാ''**തി. തത്ഥ **കായസക്ഖിം കത്വാ**തി പമുഖം കത്വാ, വചനത്ഥതോ പന നാമകായേന ദേസനായ സമ്പടിച്ഛനവസേന സക്ഖിഭൂതം കത്വാതി അത്ഥോ. **ഉമ്മഗ്ഗം ഖനിത്വാ**തി ഘരസന്ധിച്ഛേദനേന അന്തോപവിസനമഗ്ഗം ഖനിത്വാ. **ദുല്ലഭസ്സവന**ന്തി ദുല്ലഭസദ്ധമ്മസ്സവനം. **മഹാപഥവീ പവിസിതബ്ബാ ഭവേയ്യാ**തി അവീചിപ്പവേസനം വദതി.

നകുലമാതാവത്ഥു

൨൬൮. നവമേ വിസ്സാസകഥനേനേവ നകുലമാതാ നകുലപിതാ ച സത്ഥുവിസ്സാസികാ നാമ ജാതാതി വുത്തം - **''വിസ്സാസികാനന്തി വിസ്സാസകഥം കഥേന്തീനം ഉപാസികാന''**ന്തി. **ഗഹപതാനീ**തി ഗേഹസാമിനീ. **വുത്തമേവാ**തി ഉപാസകപാളിയം നകുലപിതുകഥായം വുത്തനയമേവ.

കാളീകുരരഘരികാവത്ഥു

൨൬൯. ദസമേ **അനുസ്സവേനേവാ**തി പച്ചക്ഖതോ രൂപദസ്സനേന സത്ഥു സമ്മുഖാ ധമ്മസ്സവനേന ച വിനാ കേവലം അനുസ്സവനേനേവ പരസ്സ വചനം അനുഗതസ്സവനേനേവ ഉപ്പന്നേന പസാദേന. **അനുസ്സവികപ്പസാദ**ന്തി അനുസ്സവതോ ആഗതപ്പസാദം.

(സത്തമഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.)

ഉപാസികാപാളിസംവണ്ണനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച മനോരഥപൂരണിയാ

അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

ഏതദഗ്ഗവഗ്ഗവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ.

൧൫. അട്ഠാനപാളി (പഠമവഗ്ഗ)

(൧൫) ൧. അട്ഠാനപാളി-പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ

൨൬൮. അട്ഠാനപാളിവണ്ണനായം അവിജ്ജമാനം ഠാനം **അട്ഠാനം,** നത്ഥി ഠാനന്തി വാ **അട്ഠാനം. അനവകാസോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തദത്ഥനിഗമനമേവ ഹി ''നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ''തി വചനന്തി. തേനാഹ - **"ഉഭയേനപീ"**തിആദി. **യ**ന്തി കാരണത്ഥേ പച്ചത്തവചനം. ഹേതുഅത്ഥോ ചേത്ഥ കാരണത്ഥോതി ആഹ - **"യന്തി യേന കാരണേനാ"**തി. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേനേത്ഥ ദിട്ഠിസമ്പത്തി വേദിതബ്ബാതി വുത്തം - **"മഗ്ഗദിട്ഠിയാ സമ്പന്നോ"**തി. കുതോ പനായമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി? ലിങ്ഗതോ, ലിങ്ഗം ചേതസ്സ നിച്ചതോ ഉപഗമനപ്പടിക്ഖേപോ. **ചതുഭൂമകേസൂ**തി ഇദം ചതുത്ഥഭൂമകസങ്ഖാരാനം അരിയസാവകസ്സ വിസയഭാവൂപഗമനതോ വുത്തം, ന പന തേ ആരബ്ഭ നിച്ചതോ ഉപഗമനസബ്ഭാവതോ. വക്ഖതി ഹി ''തദഭാവേ ചതുത്ഥഭൂമകസങ്ഖാരാ പനാ''തിആദിനാ. അഭിസങ്ഖതസങ്ഖാരഅഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരാനം സപ്പദേസത്താ നിപ്പദേസസങ്ഖാരഗ്ഗഹണത്ഥം **"സങ്ഖതസങ്ഖാരേസൂ"**തി വുത്തം, ലോകുത്തരസങ്ഖാരാനം പന നിവത്തനേ കാരണം സയമേവ വക്ഖതി. **ഏതം കാരണം നത്ഥീ**തി തഥാ ഉപഗമനേ സേതുഘാതോ നത്ഥി. **തേജുസ്സദത്താ**തി സംകിലേസവിധമനതേജസ്സ അധികഭാവതോ. തഥാ ഹി തേ ഗമ്ഭീരഭാവേന ദുദ്ദസാ അകുസലാനം ആരമ്മണം ന ഹോന്തീതി. ഇദം പന പകരണവസേന വുത്തം. അപ്പഹീനവിപല്ലാസാനഞ്ഹി സന്താനേസു കുസലധമ്മാനമ്പി തേ ആരമ്മണം ന ഹോന്തി.

൨൭൦. അസുഖേ സുഖന്തി വിപല്ലാസോ ച ഇധ സുഖതോ ഉപഗമനസ്സ ഠാനന്തി ദസ്സേന്തോ **"ഏകന്ത...പേ॰... അത്തദിട്ഠിവസേനാ"**തി പധാനദിട്ഠിമാഹ. **ഗൂഥ**ന്തി ഗൂഥട്ഠാനം, ദിട്ഠിയാ നിബ്ബാനസ്സ അവിസയഭാവോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ ഏവാതി കസിണാദിപണ്ണത്തിസങ്ഗഹത്ഥന്തി വുത്തം.

൨൭൦. പരിച്ഛേദോതി പരിച്ഛിന്ദനം പരിച്ഛിജ്ജ തസ്സ ഗഹണം. സ്വായം യേസു നിച്ചാദിതോ ഉപഗമനം സമ്ഭവതി, തേസം വസേനയേവ കാതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"സബ്ബവാരേസു വാ"**തിആദിമാഹ. **സബ്ബവാരേസൂ**തി ''നിച്ചതോ ഉപഗച്ഛേയ്യാ''തിആദിനാ ആഗതേസു സബ്ബേസു സുത്തപദേസു. **പുഥുജ്ജനോ ഹീ**തി **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ യം യം സങ്ഖാരം പുഥുജ്ജനോ നിച്ചാദിവസേന ഗണ്ഹാതി, തം തം അരിയസാവകോ അനിച്ചാദിവസേന ഗണ്ഹന്തോ യാഥാവതോ ജാനന്തോ തം ഗാഹം തം ദിട്ഠിം വിസ്സജ്ജേതി, തസ്മാ യത്ഥ ഗാഹോ, തത്ഥ വിസ്സജ്ജനാതി ചതുഭൂമകസങ്ഖാരാ ഇധ സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേന ന ഗയ്ഹന്തീതി അത്ഥോ.

൨൭൧. പുത്തസമ്ബന്ധേന മാതുപിതുസമഞ്ഞാ ദത്തകിത്തിമാദിവസേനപി പുത്തവോഹാരോ ലോകേ ദിസ്സതി, സോ ച ഖോ പരിയായേനാതി നിപ്പരിയായേന സിദ്ധം തം ദസ്സേതും - **"ജനികാവ മാതാ, ജനകോവ പിതാ"**തി വുത്തം. തഥാ ആനന്തരിയകമ്മസ്സ അധിപ്പേതത്താ **"മനുസ്സഭൂതോവ ഖീണാസവോ അരഹാതി അധിപ്പേതോ"**തി വുത്തം. ''അട്ഠാനമേത''ന്തിആദിനാ ''മാതുആദീനംയേവ ജീവിതാ വോരോപനേ അരിയസാവകസ്സ

അഭബ്ബഭാവദസ്സനതോ തദഞ്ഞം അരിയസാവകോ ജീവിതാ വോരോപേതീതി ഇദം അത്ഥതോ ആപന്നമേവാ''തി മഞ്ഞമാനോ വദതി - **"കിം പന അരിയസാവകോ അഞ്ഞം ജീവിതാ വോരോപേയ്യാ"**തി? ''അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം ദിട്ഠിസമ്പന്നോ പുഗ്ഗലോ സഞ്ചിച്ച പാണം ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ''തി വചനതോ **"ഏതമ്പി അട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം. തേനേവാഹ - **"സചേ ഹീ"**തിആദി. ഏവം സന്തേ കസ്മാ ''മാതര''ന്തിആദിനാ വിസേസേത്വാ വുത്തന്തി ആഹ - **"പുഥുജ്ജനഭാവസ്സ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **ബലദീപനത്ഥന്തി** സദ്ധാദിബലസമന്നാഗമദീപനത്ഥം. അരിയമഗ്ഗേനാഗതസദ്ധാധിബലവസേന ഹി അരിയസാവകോ താദിസം സാവജ്ജം ന കരോതി.

൧൩൭. **പഞ്ചഹി കാരണേഹീ**തി ഇദമേത്ഥ നിപ്ഫാദകാനി തേസം പുബ്ബഭാഗിയാനി ച കാരണാനി കാരണഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വുത്തം, ന പന സബ്ബേസം സമാനയോഗക്ഖമത്താ. **ആകാരേഹീ**തി കാരണേഹി. **അനുസ്സാവനേനാ**തി അനുരൂപം സാവനേന. ഭേദസ്സ **അനുരൂപം** യഥാ ഭേദോ ഹോതി, ഏവം ഭിന്ദിതബ്ബാനം ഭിക്ഖൂനം അത്തനോ വചനസ്സ **സാവനേന** വിഞ്ഞാപനേന. തേനാഹ - **"നനു തുമ്ഹേ"**തിആദി. **കണ്ണമൂലേ വചീഭേദം കത്വാ**തി ഏതേന പാകടം കത്വാ ഭേദകരവത്ഥുദീപനം വോഹാരോ, തത്ഥ അത്തനോ നിച്ഛിതമത്ഥം രഹസ്സവസേന വിഞ്ഞാപനം അനുസ്സാവനന്തി ദസ്സേതി.

കമ്മമേവ ഉദ്ദേസോ വാ പമാണന്തി തേഹി സങ്ഘഭേദസിദ്ധിതോ വുത്തം, ഇതരേ പന തേസം സമ്ഭാരഭൂതാ. തേനാഹ - **"വോഹാരാ"**തിആദി. **തത്ഥാ**തി വോഹരണേ. ചുതിഅനന്തരം ഫലം അനന്തരം നാമ, തസ്മിം അനന്തരേ നിയുത്താനി, തന്നിബ്ബത്തനേന അനന്തരകരണസീലാനി, അനന്തരപ്പയോജനാനി ചാതി ആനന്തരിയാനി, താനി ഏവ കമ്മാനീതി **ആനന്തരിയകമ്മാനി**.

കമ്മതോതി ''ഏവം ആനന്തരിയകമ്മം ഹോതി, ഏവം ആനന്തരിയകമ്മസദിസ''ന്തി ഏവം കമ്മവിഭാഗതോ. **ദ്വാരതോ**തി കായദ്വാരതോ. **കപ്പട്ഠിതിയതോ**തി ''ഇദം കപ്പട്ഠിതിയവിപാകം, ഇദം ന കപ്പട്ഠിതിയവിപാക''ന്തി ഏവം കപ്പട്ഠിതിയവിഭാഗതോ. **പാകസാധാരണാദീഹീ**തി ''ഇദമേത്ഥ വിപച്ചതി, ഇദം ന വിപച്ചതീ''തി വിപച്ചനവിഭാഗതോ, ഗഹട്ഠപബ്ബജിതാനം സാധാരണാസാധാരണതോ, **ആദി-**സദ്ദേന വേദനാദിവിഭാഗതോ ച.

കമ്മതോ താവ വിനിച്ഛയോ വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. യസ്മാ മനുസ്സത്തഭാവേ ഠിതസ്സേവ കുസലധമ്മാനം തിക്ഖവിസദഭാവാപത്തി, യഥാ തിണ്ണം ബോധിസത്താനം ബോധിത്തയനിബ്ബത്തിയം, ഏവം മനുസ്സഭാവേ ഠിതസ്സേവ ഏദിസാനം അകുസലധമ്മാനമ്പി തിക്ഖവിസദഭാവാപത്തീതി ആഹ - **"മനുസ്സഭൂതസ്സേവാ"**തി. പാകതികമനുസ്സാനമ്പി ച കുസലധമ്മാനം വിസേസപ്പത്തി വിമാനവത്ഥുഅട്ഠകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. യഥാവുത്തോ ച അത്ഥോ സമാനജാതിയസ്സ വികോപനേ ഗരുതരോ, ന തഥാ വിജാതിയസ്സാതി വുത്തം - **"മനുസ്സഭൂതം മാതരം വാ പിതരം വാ"**തി. ലിങ്ഗപരിവത്തേ ച സോ ഏവ ഏകകമ്മനിബ്ബത്തോ ഭവങ്ഗപ്പബന്ധോ ജീവിതിന്ദ്രിയപബന്ധോ ച, ന അഞ്ഞോതി ആഹ - **"അപി പരിവത്തലിങ്ഗ"**ന്തി. അരഹത്തം പത്തേപി ഏസേവ നയോ. **തസ്സ വിപാകന്തി**ആദി കമ്മസ്സ

ആനന്തരിയഭാവസമത്ഥനം. ചതുക്കോടിയഞ്ചേത്ഥ സമ്ഭവതി. തത്ഥ പഠമാ കോടി ദസ്സിതാ, ഇതരാസു വിസങ്കേതഭാവം ദസ്സേതും - **"യോ പനാ"**തിആദി വുത്തം. യദിപി തത്ഥ വിസങ്കേതോ, കമ്മം പന ഗരുതരം ആനന്തരിയസദിസം ഭായിതബ്ബന്തി ആഹ - **"ഭാരിയം...പേ॰... തിട്ഠതീ"**തി. **അയം പഞ്ഹോ**തി ഞാപനിച്ഛാനിബ്ബത്താ കഥാ.

അഭിസന്ധിനാതി അധിപ്പായേന. **ആനന്തരിയം ഫുസതീ**തി മരണാധിപ്പായേനേവ ആനന്തരിയവത്ഥുനോ വികോപിതത്താ വുത്തം. **ആനന്തരിയം ന ഫുസതീ**തി ആനന്തരിയവത്ഥുഅഭാവതോ ആനന്തരിയം ന ഹോതി. സബ്ബത്ഥ ഹി പുരിമം അഭിസന്ധിചിത്തം അപ്പമാണം, വധകചിത്തം പന തദാരമ്മണം ജീവിതിന്ദ്രിയഞ്ച ആനന്തരിയഭാവേ പമാണന്തി ദട്ഠബ്ബം. സങ്ഗാമചതുക്കം സമ്പത്തവസേന യോജേതബ്ബം. യോ ഹി പരസേനായ അഞ്ഞഞ്ച യോധം പിതരഞ്ച കമ്മം കരോന്തേ ദിസ്വാ യോധസ്സ ഉസും ഖിപതി "ഏതം വിജ്ഝിത്വാ മമ പിതരം വിജ്ഝിസ്സതീ"തി, യഥാധിപ്പായം ഗതേ പിതുഘാതകോ ഹോതി. "യോധേ വിദ്ധേ മമ പിതാ പലായിസ്സതീ"തി ഖിപതി, ഉസും അയഥാധിപ്പായം ഗന്ത്വാ പിതരം മാരേതി, വോഹാരവസേന പിതുഘാതകോതി വുച്ചതി, ആനന്തരിയം പന നത്ഥീതി. ചോരചതുക്കം പന യോ "ചോരം മാരേസ്സാമീ"തി ചോരവേസേന ഗച്ഛന്തം പിതരം മാരേതി, ആനന്തരിയം ഫുസതീതിആദിനാ യോജേതബ്ബം. **തേനേവാ**തി തേനേവ പയോഗേന. **അരഹന്തഘാതകോ ഹോതിയേവാ**തി അരഹതോ മാരിതത്താ വുത്തം, **പുഥുജ്ജനസ്സേവ തം ദിന്നം ഹോതീ**തി ഏത്ഥായമധിപ്പായോ - യഥാ വധകചേതനാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാപി പബന്ധവിച്ഛേദനവസേന ജീവിതിന്ദ്രിയം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തതി, ന ഏവം ചാഗചേതനാ. സാ ഹി ചജിതബ്ബവത്ഥും ആരമ്മണം കത്വാ ചജനമത്തമേവ ഹോതി, അഞ്ഞസന്തകഭാവകരണഞ്ച തസ്സ ചജനം, തസ്മാ യസ്സ തം സന്തകം കതം, തസ്സേവ ദിന്നം ഹോതീതി.

ലോഹിതം സമോസരതീതി അഭിഘാതേന പകുപ്പമാനം സഞ്ചിതം ഹോതി. **മഹന്തതര**ന്തി ഗരുതരം. **സരീരപ്പടിജഗ്ഗനേ വിയാ**തി സത്ഥുരൂപകായപ്പടിജഗ്ഗനേ വിയ.

അസന്നിപതിതേതി ഇദം സാമഗ്ഗിയദീപനം. **ഭേദോ ച ഹോതീ**തി സങ്ഘസ്സ ഭേദോ ച ഹോതി. **വട്ടതീതി സഞ്ഞായാ**തി "ഈദിസം കരണം സങ്ഘഭേദായ ന ഹോതീ"തി സഞ്ഞായ. **തഥാ നവതോ ഊനപരിസായാ**തി നവതോ ഊനപരിസായ കരോന്തസ്സ തഥാതി യോജേതബ്ബം. **തഥാ**തി ച ഇമിനാ "ന ആനന്തരിയകമ്മ"ന്തി ഇമം ആകഡ്ഢതി, ന പന "ഭേദോവ ഹോതീ"തി ഇദം. ഹേട്ഠിമന്തേന ഹി നവന്നമേവ വസേന സങ്ഘഭേദോ. **ധമ്മവാദിനോ അനവജ്ജാ**തി യഥാധമ്മം അനവട്ഠാനതോ. സങ്ഘഭേദസ്സ പുബ്ബഭാഗോ **സങ്ഘരാജി**.

കായദ്വാരമേവ പൂരേന്തി കായകമ്മഭാവേനേവ ലക്ഖിതബ്ബതോ. **സണ്ഠഹന്തേഹി കപ്പേ...പേ॰... മുച്ചതീ**തി ഇദം **കപ്പട്ഠകഥായ** (കഥാ॰ ന്ൻ൪ ആദയോ) ന സമേതി. തത്ഥ ഹി **അട്ഠകഥായ** (കഥാ॰ അട്ഠ॰ ന്ൻ൪-ന്ൻ൫) വുത്തം - "ആപായികോതി ഇദം സുത്തം യം സോ ഏകം കപ്പം അസീതിഭാഗേ കത്വാ തതോ ഏകഭാഗമത്തം കാലം തിട്ഠേയ്യ, തം ആയുകപ്പം സന്ധായ വുത്ത"ന്തി. **കപ്പവിനാസേയേവാ**തി ച ആയുകപ്പവിനാസേ ഏവാതി അത്ഥേ സതി നത്ഥി വിരോധോ. ഏത്ഥ ച **സണ്ഠഹന്തേ**തി ഇദമ്പി "സ്വേവ

വിനസ്സിസ്സതീ”തി വിയ അഭൂതപരികപ്പവസേന വുത്തം. **ഏകദിവസമേവ നിരയേ പച്ചതി,** തതോ പരം കപ്പാഭാവേ ആയുകപ്പസ്സപി അഭാവതോതി അവിരോധതോ അത്ഥയോജനാ ദട്ഠബ്ബാ. **സേസാനീ**തി സങ്ഘഭേദതോ അഞ്ഞാനി ആനന്തരിയകമ്മാനി.

യദി താനി അഹോസികമ്മസങ്ഖം ഗച്ഛന്തി, ഏവം സതി കഥം നേസം ആനന്തരിയതാ ചുതിഅനന്തരം വിപാകദാനാഭാവതോ. അഥ സതി ഫലദാനേ ചുതിഅനന്തരോ ഏവ ഏതേസം ഫലകാലോ, ന അഞ്ഞോതി ഫലകാലനിയമേന നിയതതാ ഇച്ഛിതാ, ന ഫലദാനനിയമേന. ഏവമ്പി നിയതഫലകാലാനം അഞ്ഞേസമ്പി ഉപപജ്ജവേദനീയാനം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാനഞ്ച നിയതതാ ആപജ്ജേയ്യ, തസ്മാ വിപാകധമ്മധമ്മാനം പച്ചയന്തരവികലതാദീഹി അവിപച്ചമാനാനമ്പി അത്തനോ സഭാവേന വിപാകധമ്മതാ വിയ ബലവതാ ആനന്തരിയേന വിപാകേ ദിന്നേ അവിപച്ചമാനാനമ്പി ആനന്തരിയാനം ഫലദാനേ നിയതസഭാവാ ആനന്തരിയസഭാവാ ച പവത്തീതി അത്തനോ സഭാവേന ഫലദാനനിയമേനേവ നിയതാ ആനന്തരിയതാ ച വേദിതബ്ബാ. അവസ്സഞ്ച ആനന്തരിയസഭാവാ തതോ ഏവ നിയതസഭാവാ ച തേസം പവത്തീതി സമ്പടിച്ഛിതബ്ബമേതം, അഞ്ഞസ്സ ബലവതോ ആനന്തരിയസ്സ അഭാവേ സതി ചുതിഅനന്തരം ഏകന്തേന ഫലദാനതോ.

നനു ഏവം അഞ്ഞേസമ്പി ഉപപജ്ജവേദനീയാനം അഞ്ഞസ്മിം വിപാകദായകേ അസതി ചുതിഅനന്തരമേവ ഏകന്തേന ഫലദാനതോ നിയതസഭാവാ ആനന്തരിയസഭാവാ ച പവത്തി ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി അസമാനജാതികേന ചേതോപണിധിവസേന ഉപഘാതകേന ച നിവത്തേതബ്ബവിപാകത്താ അനന്തരേ ഏകന്തഫലദായകത്താഭാവാ, ന പന ആനന്തരിയാനം പഠമജ്ഝാനാദീനം ദുതിയജ്ഝാനാദീനി വിയ അസമാനജാതികം ഫലനിവത്തകം അത്ഥി സബ്ബാനന്തരിയാനം അവീചിഫലത്താ, ന ച ഹേട്ഠൂപപത്തിം ഇച്ഛതോ സീലവതോ ചേതോപണിധി വിയ ഉപരൂപപത്തിജനകകമ്മഫലം ആനന്തരിയഫലം നിവത്തേതും സമത്ഥോ ചേതോപണിധി അത്ഥി അനിച്ഛന്തസ്സേവ അവീചിപാതനതോ, ന ച ആനന്തരിയോപഘാതകം കിഞ്ചി കമ്മം അത്ഥി, തസ്മാ തേസംയേവ അനന്തരേ ഏകന്തവിപാകജനകസഭാവാ പവത്തീതി. അനേകാനി ച ആനന്തരിയാനി കതാനി ഏകന്തേന വിപാകേ നിയതസഭാവത്താ ഉപരതാവിപച്ചനസഭാവാസങ്കത്താ നിച്ഛിതാനി സഭാവതോ നിയതാനേവ. തേസു പന സമാനസഭാവേസു ഏകേന വിപാകേ ദിന്നേ ഇതരാനി അത്തനാ കത്തബ്ബകിച്ചസ്സ തേനേവ കതത്താ ന ദുതിയം തതിയമ്പി ച പടിസന്ധിം കരോന്തി, ന സമത്ഥതാവിഘാതത്താതി നത്ഥി തേസം ആനന്തരിയകതാനിവത്തി, ഗരുഗരുതരഭാവോ പന തേസം ലബ്ഭതേവാതി സങ്ഘഭേദസ്സ സിയാ ഗരുതരഭാവോതി **“യേന…പേ॰… വിപച്ചതീ”**തി ആഹ. ഏകസ്സ പന അഞ്ഞാനി ഉപത്ഥമ്ഭകാനി ഹോന്തീതി ദട്ഠബ്ബാനി. **പടിസന്ധിവസേന വിപച്ചതീ**തി വചനേന ഇതരേസം പവത്തിവിപാകദായിതാ അനുഞ്ഞാതാ വിയ ദിസ്സതി. **നോ വാ തഥാ സീലവതീ**തി യഥാ പിതാ സീലവാ, തഥാ സീലവതീ നോ വാ ഹോതീതി യോജനാ. സചേ മാതാ സീലവതീ, മാതുഘാതോ പടിസന്ധിവസേന വിപച്ചതീതി യോജനാ.

പകതത്തോതി അനുക്ഖിത്തോ. **സമാനസംവാസകോ**തി അപാരാജികോ. **സമാനസീമായ**ന്തി ഏകസീമായം.

൨൭൬. **സത്ഥു കിച്ചം കാതും അസമത്ഥോ**തി യം സത്ഥാരാ കാതബ്ബകിച്ചം അനുസാസനാദി, നം കാതും അസമത്ഥോതി ഭഗവന്തം പച്ചക്ഖായ. **അഞ്ഞം തിത്ഥകര**ന്തി അഞ്ഞം സത്ഥാരം. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "തിത്ഥം ജാനിതബ്ബം, തിത്ഥകരോ ജാനിതബ്ബോ, തിത്ഥിയാ ജാനിതബ്ബാ, തിത്ഥിയസാവകാ ജാനിതബ്ബാ. തത്ഥ **തിത്ഥം** നാമ ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിയോ. ഏത്ഥ ഹി സത്താ തരന്തി ഉപ്ലവന്തി ഉമ്മുജ്ജനിമുജ്ജം കരോന്തി, തസ്മാ തിത്ഥന്തി വുച്ചന്തി. താദിസാനം ദിട്ഠീനം ഉപ്പാദേതാ **തിത്ഥകരോ** നാമ പൂരണകസ്സപാദികോ. തസ്സ ലദ്ധിം ഗഹേത്വാ പബ്ബജിതാ **തിത്ഥിയാ** നാമ. തേ ഹി തിത്ഥേ ജാതാതി തിത്ഥിയാ. യഥാവുത്തം വാ ദിട്ഠിഗതസങ്ഖാതം തിത്ഥം ഏതേസം അത്ഥീതി തിത്ഥികാ , തിത്ഥികാ ഏവ തിത്ഥിയാ. തേസം പച്ചയദായകാ **തിത്ഥിയസാവകാ**തി വേദിതബ്ബാ"തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൪൭).

൨൭൭. അഭിജാതിആദീസു പകമ്പനദേവതൂപസങ്കമനാദിനാ ജാതചക്കവാളേന സമാനയോഗക്ഖമം ദസസഹസ്സപരിമാണം ചക്കവാളം **ജാതിഖേത്തം**. സരസേനേവ ആണാപവത്തനട്ഠാനം **ആണാഖേത്തം**. വിസയഭൂതം ഠാനം **വിസയഖേത്തം. ദസസഹസ്സീ ലോകധാതൂ**തി ഇമായ ലോകധാതുയാ സദ്ധിം ഇമം ലോകധാതും പരിവാരേത്വാ ഠിതാ ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു. തത്തകാനംയേവ ജാതിഖേത്തഭാവോ ധമ്മതാവസേന വേദിതബ്ബോ. "പരിഗ്ഗഹവസേനാ"തി കേചി, "സബ്ബേസംയേവ ബുദ്ധാനം തത്തകംയേവ ജാതിഖേത്തം തന്നിവാസീനംയേവ ദേവതാനം ധമ്മാഭിസമയോ"തി ച വദന്തി. മാതുകുച്ഛി ഓക്കമനകാലാദീനം ഛന്നം ഏവ ഗഹണം നിദസ്സനമത്തം മഹാഭിനീഹാരാദികാലേപി തസ്സ പകമ്പനസ്സ ലബ്ഭനതോ. **ആണാഖേത്തം നാമ** യം ഏകജ്ഝം സംവട്ടതി വിവട്ടതി ച, **ആണാ പവത്തതി** ആണായ തന്നിവാസിദേവതാനം സിരസാ സമ്പടിച്ഛനേന, തഞ്ച ഖോ കേവലം ബുദ്ധാനം ആനുഭാവേനേവ, ന അധിപ്പായവസേന. അധിപ്പായവസേന പന "യാവതാ വാ പന ആകങ്ഖേയ്യാ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൮൧) വചനതോ തതോ പരമ്പി ആണാ വത്തേയ്യേവ.

ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി പന അത്ഥീതി "ന മേ ആചരിയോ അത്ഥി, സദിസോ മേ ന വിജ്ജതീ"തിആദിം (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൫; മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫) ഇമിസ്സാ ലോകധാതുയാ ഠത്വാ വദന്തേന ഭഗവതാ "കിം പനാവുസോ, സാരിപുത്ത, അത്ഥേതരഹി അഞ്ഞേ സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ ഭഗവതാ സമസമാ സമ്ബോധിയന്തി, ഏവം പുട്ഠോ അഹം, ഭന്തേ, 'നോ'തി വദേയ്യ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൬൧) വത്വാ തസ്സ കാരണം ദസ്സേതും - "അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ, യം ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ദ്വേ അരഹന്തോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ അപുബ്ബം അചരിമം ഉപ്പജ്ജേയ്യു"ന്തി ഇമം **സുത്തം** (അ॰ നി॰ ൧.൨൭൭; വിഭ॰ ൮൦൯; മ॰ നി॰ ൩.൧൨൯; മി॰ പ॰ ൫.൧.൧) ആഹരന്തേന ധമ്മസേനാപതിനാ ച ബുദ്ധഖേത്തഭൂതം ഇമം ലോകധാതും ഠപേത്വാ അഞ്ഞത്ഥ അനുപ്പത്തി വുത്താ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

ഏകതോതി സഹ, ഏകസ്മിം കാലേതി അത്ഥോ, സോ പന കാലോ കഥം പരിച്ഛിന്നോതി ചരിമഭവേ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ പട്ഠായ യാവ ധാതുപരിനിബ്ബാനാതി ദസ്സേന്തോ, **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. **അനച്ഛരിയത്താ**തി ദ്വീസുപി ഉപ്പജ്ജമാനേസു അച്ഛരിയത്താഭാവതോതി അത്ഥോ. ദ്വീസുപി ഉപ്പജ്ജമാനേസു അനച്ഛരിയതാ, കിമങ്ഗം പന ബഹൂസൂതി ദസ്സേന്തോ, **"യദി ചാ"**തിആദിമാഹ. ബുദ്ധാ നാമ മജ്ഝേ ഭിന്നസുവണ്ണം വിയ ഏകസദിസാതി തേസം ദേസനാപി ഏകരസാ ഏകധാതി ആഹ - **"ദേസനായ ച വിസേസാഭാവതോ"**തി . ഏതേനപി അനച്ഛരിയത്തമേവ സാധേതി. **വിവാദഭാവതോ**തി ഏതേന വിവാദാഭാവത്ഥം ദ്വേ ബുദ്ധാ ഏകതോ ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി ദസ്സേതി. **ഏതം കാരണ**ന്തി ഏതം അനച്ഛരിയതാദികാരണം. **തത്ഥാ**തി മിലിന്ദപഞ്ഹേ.

ഏകം ഏവ ബുദ്ധം ധാരേതീതി **ഏകബുദ്ധധാരണീ**. ഏതേന ഏവംസഭാവാ ഏതേ ബുദ്ധഗുണാ, യേന ദുതിയബുദ്ധഗുണേ ധാരേതും അസമത്ഥാ അയം ലോകധാതൂതി ദസ്സേതി. പച്ചയവിസേസനിപ്ഫന്നാനഞ്ഹി ഗുണധമ്മാനം ഭാരിയോ വിസേസോ മഹാപഥവിയാപി ദുസ്സഹോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. തഥാ ഹി അഭിസമ്ബോധിസമയേ ഉപഗതസ്സ ലോകനാഥസ്സ ഗുണഭാരം ബോധിരുക്ഖസ്സ തീസുപി ദിസാസു മഹാപഥവീ സന്ധാരേതും നാസക്ഖി. തസ്മാ "ന ധാരേയ്യാ"തി വത്വാ തമേവ അധാരണം പരിയായന്തരേഹി പകാസേന്തോ **"ചലേയ്യാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ചലേയ്യാ**തി പരിപ്ഫന്ദേയ്യ. **കമ്പേയ്യാ**തി പവേധേയ്യ . **നമേയ്യാ**തി ഏകപസ്സേന നമേയ്യ. **ഓനമേയ്യാ**തി ഓസീദേയ്യ. **വിനമേയ്യാ**തി വിവിധം ഇതോ ചിതോ ച നമേയ്യ. **വികിരേയ്യാ**തി വാതേന ഥുസമുട്ഠി വിയ വിപ്പകിരേയ്യ. **വിധമേയ്യാ**തി വിനസ്സേയ്യ. **വിദ്ധംസേയ്യാ**തി സബ്ബസോ വിദ്ധസ്താ ഭവേയ്യ. തഥാഭൂതാ ച ന കത്ഥചി തിട്ഠേയ്യാതി ആഹ - **"ന ഠാനമുപഗച്ഛേയ്യാ"**തി.

ഇദാനി തത്ഥ നിദസ്സനം ദസ്സേന്തോ, **"യഥാ, മഹാരാജാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏകേ പുരിസേ**തി ഏകസ്മിം പുരിസേ. **സമുപാദികാ**തി സമം ഉദ്ധം പജ്ജതി പവത്തതീതി സമുപാദികാ, ഉദകസ്സ ഉപരി സമം ഗാമിനീതി അത്ഥോ. "സമുപ്പാദികാ"തിപി പഠന്തി, അയമേവത്ഥോ. **വണ്ണേനാ**തി സണ്ഠാനേന. **പമാണേനാ**തി ആരോഹേന. **കിസഥൂലേനാ**തി കിസഥൂലഭാവേന, പരിണാഹേനാതി അത്ഥോ. **ദ്വിന്നമ്പീ**തി ദ്വേപി, **ദ്വിന്നമ്പി** വാ സരീരഭാരം.

ഛാദേന്തന്തി രോചേന്തം രുചിം ഉപ്പാദേന്തം. **തന്ദികതോ**തി തേന ഭോജനേന തന്ദിഭൂതോ. **അനോനമിതദണ്ഡജാതോ**തി യാവദത്ഥം ഭോജനേന ഓനമിതും അസക്കുണേയ്യതായ അനോനമനദണ്ഡോ വിയ ജാതോ. **സകിം ഭുത്തോ വമേയ്യാ**തി ഏകമ്പി ആലോപം അജ്ഝോഹരിത്വാ വമേയ്യാതി അത്ഥോ.

അതിധമ്മഭാരേന പഥവീ ചലതീതി ധമ്മേന നാമ പഥവീ തിട്ഠേയ്യ. സാ കിം തേനേവ ചലതി വിനസ്സതീതി അധിപ്പായേന പുച്ഛതി. പുന ഥേരോ "രതനം നാമ ലോകേ കുടുമ്ബം സന്ധാരേന്തം അഭിമതഞ്ച ലോകേന അത്തനോ ഗരുസഭാവതായ സകടഭങ്ഗസ്സ കാരണം അതിഭാരഭൂതം ദിട്ഠം. ഏവം ധമ്മോ ച ഹിതസുഖവിസേസേഹി തംസമങ്ഗിനം ധാരേന്തോ അഭിമതോ ച വിഞ്ഞൂനം ഗമ്ഭീരപ്പമേയ്യഭാവേന ഗരുസഭാവത്താ അതിഭാരഭൂതോ പഥവീചലനസ്സ കാരണം ഹോതീ"തി ദസ്സേന്തോ, **"ഇധ, മഹാരാജ, ദ്വേ സകടാ"**തിആദിമാഹ . ഏതേനേവ തഥാഗതസ്സ മാതുകുച്ഛിഓക്കമനാദികാലേ

പഥവീകമ്പനകാരണം സംവണ്ണിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഏകസ്സാ**തി ഏകസ്മാ, **ഏകസ്സ** വാ സകടസ്സ രതനം, തസ്മാ സകടാ ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ.

ഓസാരിതന്തി ഉച്ചാരിതം, വുത്തന്തി അത്ഥോ. **അഗ്ഗോ**തി സബ്ബസത്തേഹി അഗ്ഗോ. **ജേട്ഠോ**തി വുദ്ധതരോ. **സേട്ഠോ**തി പസത്ഥതരോ. വിസിട്ഠേഹി സീലാദീഹി ഗുണേഹി സമന്നാഗതത്താ **വിസിട്ഠോ**. ഉഗ്ഗതതമോതി **ഉത്തമോ. പവരോ**തി തസ്സേവ വേവചനം. നത്ഥി ഏതസ്സ സമോതി **അസമോ**. അസമാ പുബ്ബബുദ്ധാ, തേഹി സമോതി **അസമസമോ**. നത്ഥി ഏതസ്സ പടിസമോ പടിപുഗ്ഗലോതി **അപ്പടിസമോ**. നത്ഥി ഏതസ്സ പടിഭാഗോതി **അപ്പടിഭാഗോ**. നത്ഥി ഏതസ്സ പടിപുഗ്ഗലോതി **അപ്പടിപുഗ്ഗലോ**.

സഭാവപകതികാതി സഭാവഭൂതാ അകിത്തിമാ പകതി. **കാരണമഹന്തത്താ**തി കാരണാനം മഹന്തതായ, മഹന്തേഹി ബുദ്ധകരധമ്മേഹി പാരമിസങ്ഖാതേഹി കാരണേഹി ബുദ്ധഗുണാനം നിബ്ബത്തിതോതി വുത്തം ഹോതി. പഥവീആദീനി മഹന്താനി വത്ഥൂനി, മഹന്താ ചക്കവാളാദയോ അത്തനോ അത്തനോ വിസയേ ഏകേകാവ, ഏവം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോപി മഹന്തോ അത്തനോ വിസയേ ഏകോ ഏവ. കോ ച തസ്സ വിസയോ? ബുദ്ധഭൂമി, യാവതകം വാ ഞേയ്യം. "ആകാസോ വിയ അനന്തവിസയോ ഭഗവാ ഏകോ ഏവ ഹോതീ"തി വദന്തോ പരചക്കവാളേസുപി ദുതിയസ്സ ബുദ്ധസ്സ അഭാവം ദസ്സേതി.

ഇമിനാവ പദേനാതി "ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ"തി ഇമിനാ ഏവ പദേന. **ദസ ചക്കവാളസഹസ്സാനി ഗഹിതാനീ**തി ജാതിഖേത്താപേക്ഖായ ഗഹിതാനി. **ഏകചക്കവാളേനേവാ**തി ഇമിനാ ഏവ ഏകചക്കവാളേന, ന യേന കേനചി. യഥാ "ഇമസ്മിംയേവ ചക്കവാളേ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി വുത്തേ ഇമസ്മിമ്പി ചക്കവാളേ ജമ്ബുദീപേ ഏവ, തത്ഥാപി മജ്ഝിമദേസേ ഏവാതി പരിച്ഛിന്ദിതും വട്ടതി, ഏവം "ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ"തി ജാതിഖേത്തേ അധിപ്പേതേപി ഇമിനാവ ചക്കവാളേന പരിച്ഛിന്ദിതും വട്ടതി.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൫. അട്ഠാനപാളി (ദുതിയവഗ്ഗ)

(൧൫) ൨. അട്ഠാനപാളി-ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ

൨൭൭. വിവാദുപച്ഛേദതോതി വിവാദുപച്ഛേദകാരണാ. ദ്വീസു ഉപ്പന്നേസു യോ വിവാദോ ഭവേയ്യ, തസ്സ അനുപ്പാദോയേവേത്ഥ വിവാദുപച്ഛേദോ. **ഏകസ്മിം ദീപേ**തിആദിനാ ദീപന്തരേപി ഏകജ്ഝം ന ഉപ്പജ്ജതി, പഗേവ ഏകദീപേതി ദസ്സേതി. **സോപി പരിഹായേഥാ**തി ചക്കവാളസ്സ പദേസേ ഏവ പവത്തിതബ്ബത്താ പരിഹായേയ്യ.

൨൭൮-൨൭൯. മനുസ്സത്തന്തി മനുസ്സഭാവോ തസ്സേവ പബ്ബജ്ജാദിഗുണാനം യോഗ്ഗഭാവതോ. **ലിങ്ഗസമ്പത്തീ**തി പുരിസഭാവോ. **ഹേതൂ**തി മനോവചീപണിധാനപുബ്ബികാ ഹേതുസമ്പദാ. **സത്ഥാരദസ്സന**ന്തി സത്ഥുസമ്മുഖീഭാവോ. **പബ്ബജ്ജാ**തി കമ്മകിരിയവാദീസു താപസേസു, ഭിക്ഖൂസു വാ പബ്ബജ്ജാ. **ഗുണസമ്പത്തീ**തി അഭിഞ്ഞാദിഗുണസമ്പദാ. **അധികാരോ**തി ബുദ്ധേ ഉദ്ദിസ്സ അധികോ കാരോ, സവിസേസോ ഉപകാരകിരിയാ അധികോ സക്കാരോതി വുത്തം ഹോതി. ഛന്ദോവ **ഛന്ദതാ,** സമ്മാസമ്ബോധിം ഉദ്ദിസ്സ സാതിസയോ കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദോ. **അട്ഠധമ്മസമോധാനാ**തി ഏതേസം അട്ഠന്നം ധമ്മാനം സമായോഗേന. **അഭിനീഹാരോ**തി കായപണിധാനം. **സമിജ്ഝതീ**തി നിപ്ഫജ്ജതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന പരമത്ഥദീപനിയാ **ചരിയാപിടകവണ്ണനായ** (ചരിയാ॰ അട്ഠ॰ പകിണ്ണകകഥാ) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **സബ്ബാകാരപരിപൂരമേവാ**തി പരിപുണ്ണലക്ഖണതായ സത്തുത്തമാദീഹി സബ്ബാകാരേന സമ്പന്നമേവ. ന ഹി ഇത്ഥിയാ കോസോഹിതവത്ഥഗുയ്ഹതാദി സമ്ഭവതി. ദുതിയപകതി ച നാമ പഠമപകതിതോ നിഹീനാ ഏവ. തേനേവാഹ - അനന്തരവാരേ **"യസ്മാ"**തിആദി.

൨൭൧. **ഇധ പുരിസസ്സ തത്ഥ നിബ്ബത്തനതോ**തി ഇമസ്മിം മനുസ്സലോകേ പുരിസഭൂതസ്സ തത്ഥ ബ്രഹ്മലോകേ ബ്രഹ്മത്തഭാവേന നിബ്ബത്തനതോ. തേന അസതിപി പുരിസലിങ്ഗേ പുരിസാകാരാ ബ്രഹ്മാനോ ഹോന്തീതി ദസ്സേതി. തംയേവ ച പുരിസാകാരം സന്ധായ വുത്തം ഭഗവതാ "യം പുരിസോ ബ്രഹ്മത്തം കാരേയ്യാ"തി. തേനേവാഹ - **"സമാനേപീ"**തിആദി. യദി ഏവം ഇത്ഥിയോ ബ്രഹ്മലോകേ ന ഉപ്പജ്ജേയ്യുന്തി ആഹ - **"ബ്രഹ്മത്ത"**ന്തിആദി.

൨൯൦-൨൯൫. "കായദുച്ചരിതസ്സാ"തിആദിപാളിയാ കമ്മനിയാമോ നാമ കഥിതോ. സമഞ്ജനം സമങ്ഗോ, സമന്നാഗമോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി സമങ്ഗീ, സമന്നാഗതോ, സമഞ്ജനസീലോ വാ സമങ്ഗീ, പുബ്ബഭാഗേ ഉപകരണസമുദായതോ പഭുതി ആയൂഹനവസേന **ആയൂഹനസമങ്ഗീതാ,** സന്നിട്ഠാപകചേതനാവസേന **ചേതനാസമങ്ഗിതാ**. ചേതനാസന്തതിവസേന വാ **ആയൂഹനസമങ്ഗിതാ,** തംതംചേതനാക്ഖണവസേന **ചേതനാസമങ്ഗീതാ**. കതൂപചിതസ്സ അവിപക്കവിപാകസ്സ കമ്മസ്സ വസേന **കമ്മസമങ്ഗിതാ**. കമ്മേ പന വിപച്ചിതും ആരദ്ധേ വിപാകപ്പവത്തിവസേന **വിപാകസമങ്ഗിതാ**. കമ്മാദീനം ഉപട്ഠാനകാലവസേന **ഉപട്ഠാനസമങ്ഗിതാ.** **കുസലാകുസലകമ്മായൂഹനക്ഖണേ**തി കുസലകമ്മസ്സ അകുസലകമ്മസ്സ ച സമീഹനക്ഖണേ. **തഥാ**തി ഇമിനാ കുസലാകുസലകമ്മപദം ആകഡ്ഢതി. യഥാ

കതം കമ്മം ഫലദാനസമത്ഥം ഹോതി, തഥാ കതം **ഉപചിതം. വിപാകാരഹന്തി** ദുതിയഭവാദീസു വിപച്ചനാരഹം. ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഉപപത്തിനിമിത്തം ഉപട്ഠാതീതി യോജനാ. ഉപപത്തിയാ ഉപ്പജ്ജനസ്സ നിമിത്തം കാരണന്തി **ഉപപത്തിനിമിത്തം,** കമ്മം, കമ്മനിമിത്തം, ഗതിനിമിത്തഞ്ച. അട്ഠകഥായം പന ഗതിനിമിത്തവസേനേവ യോജനാ ദസ്സിതാ. കമ്മകമ്മനിമിത്താനമ്പി ഉപട്ഠാനം യഥാരഹം ദട്ഠബ്ബം. ''യാനിസ്സ താനി പുബ്ബേ കതാനി കമ്മാനി, താനിസ്സ തസ്മിം സമയേ ഓലമ്ബന്തി അജ്ഝോലമ്ബന്തി അഭിലമ്ബന്തീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൮) വചനതോ സായന്ഹേ മഹന്താനം പബ്ബതകൂടാനം ഛായാ വിയ ആസന്നമരണസ്സ സത്തസ്സ ചിത്തേ സുപിനേ വിയ വിപച്ചിതും കതോകാസം കമ്മം, തസ്സ നിമിത്തം ഗതിനിമിത്തം ഉപതിട്ഠതേവ. **ചലതീ**തി പരിവത്തതി. ഏകേന ഹി കമ്മുനാ തജ്ജേ നിമിത്തേ ഉപട്ഠിതേ പച്ചയവിസേസവസേന തതോ അഞ്ഞേന കമ്മുനാ തദഞ്ഞസ്സ നിമിത്തസ്സ ഉപട്ഠാനം പരിവത്തനം. **സേസാ നിച്ചലാ** അവസേസാ ചതുബ്ബിധാപി സമങ്ഗിതാ നിച്ചലാ അപരിവത്തനതോ.

സുനഖവാജികോതി സുനഖേഹി മിഗവാജവസേന വജനസീലോ, സുനഖലുദ്ദകോതി അത്ഥോ. **തലസന്ഥരണപൂജ**ന്തി ഭൂമിതലസ്സ പുപ്ഫേഹി സന്ഥരണപൂജം. **ആയൂഹനചേതനാ കമ്മസമങ്ഗിതാവസേനാ**തി കായദുച്ചരിതസ്സ അപരാപരം ആയൂഹനേന സന്നിട്ഠാപകചേതനായ തസ്സേവ പകപ്പനേ കമ്മക്ഖയകരഞാണേന അഖേപിതത്താ യഥൂപചിതകമ്മുനാ ച സമങ്ഗിഭാവസ്സ വസേന.

കമ്മന്തി അകുസലകമ്മം. **തസ്മിംയേവ ഖണേ**തി ആയൂഹനക്ഖണേയേവ. **തസ്സാ**തി കമ്മസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ സഗ്ഗോ വാരിതോ, തഞ്ചേ കമ്മം വിപാകവാരം ലഭേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **സഗ്ഗോ വാരിതോ**തി ച നിദസ്സനമത്തം. മനുസ്സലോകോപിസ്സ വാരിതോവാതി. അപരേ പന പുരിമേഹി വിപാകാവരണസ്സ അനുദ്ധടത്താ ''തസ്മിംയേവ ഖണേ''തി ച അവിസേസേന വുത്തത്താ തം ദോസം പരിഹരിതും **''ആയൂഹിതകമ്മം നാമാ''**തിആദിമാഹ. **യദാ കമ്മം വിപാകവാരം ലഭതീ**തി ഇദം കതോകാസസ്സ അപ്പടിബാഹിയത്താ വുത്തം . തഥാ ഹി ഭഗവാ **തതിയപാരാജികവത്ഥുസ്മിം** (പാരാ॰ ൧൬൨ ആദയോ) പടിസല്ലീയി, ഇമസ്മിം സുത്തേ ''കായദുച്ചരിതസമങ്ഗീ''തി ആഗതത്താ വിപാകൂപട്ഠാനസമങ്ഗിതാ ന ലബ്ഭന്തി.

(ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.)

അട്ഠാനപാളിവണ്ണനായം അനുത്താനത്ഥദീപനാ നിട്ഠിതാ.

൧൩. ഏകധമ്മപാളി

(൧൩) ൧. ഏകധമ്മപാളി-പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ

൨൯൬. ഏകധമ്മപാളിവണ്ണനായം ഇധ ധമ്മ-സദ്ദോ സഭാവത്ഥോ ''കുസലാ ധമ്മാ''തിആദീസു വിയാതി ആഹ - **''ഏകസഭാവോ''**തി. **ഏകന്തേനാതി** ഏകംസേന, അവസ്സന്തി അത്ഥോ. **വട്ടേതി** സംസാരവട്ടേ. **നിബ്ബിദനത്ഥായാ**തി അനഭിരമനത്ഥായ. **വിരജ്ജനത്ഥായാ**തി അരജ്ജനത്ഥായ. **വിരജ്ജനായാ**തി പലുജ്ജനായ. തേനേവാഹ - **''വിഗമായാ''**തി. **രാഗാദീനം നിരോധായാ**തി മഗ്ഗഞാണേന രാഗാദീനം നിരോധനത്ഥായ. മഗ്ഗഞാണേന നിരോധനം നാമ അച്ചന്തം അപ്പവത്തികരണന്തി ആഹ - **''അപ്പവത്തികരണത്ഥായാ''**തി. യഥാ ഖാദനീയസ്സ മുഖേ കത്വാ ഖാദനം നാമ യാവദേവ അജ്ഝോഹരണത്ഥം, ഏവം രാഗാദീനം നിരോധനം വട്ടനിരോധനത്ഥമേവാതി വുത്തം - **''വട്ടസ്സേവ വാ നിരുജ്ഝനത്ഥായാ''**തി. യസ്മാ കിലേസേസു ഖീണേസു ഇതരം വട്ടദ്വയമ്പി ഖീണമേവ ഹോതി, തസ്മാ മൂലമേവ ഗണ്ഹന്തോ **''ഉപസമായാതി കിലേസവൂപസമനത്ഥായാ''**തി ആഹ. സങ്ഖതധമ്മാനം അഭിജാനനം നാമ തത്ഥ ലക്ഖണത്തയാരോപനമുഖേനേവാതി ആഹ - **''അനിച്ചാദി...പേ॰... അഭിജാനനത്ഥായാ''**തി. സമ്ബുജ്ഝിതബ്ബാനി നാമ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി തബ്ബിനിമുത്തസ്സ ഞേയ്യസ്സ അഭാവതോ. **''ചതുന്നം സച്ചാനം ബുജ്ഝനത്ഥായാ''**തി വത്വാ തയിദം ബുജ്ഝനം യസ്സ ഞാണസ്സ വസേന ഇജ്ഝതി, തസ്സ ഞാണസ്സ വസേന ദസ്സേതും - **''ബോധി വുച്ചതീ''**തിആദി വുത്തം. **അപ്പച്ചയനിബ്ബാനസ്സാ**തി അമതധാതുയാ.

ഉസ്സാഹജനനത്ഥന്തി കമ്മട്ഠാനേ അഭിരുചിഉപ്പാദനായ. **വിസകണ്ടകോതി** ഗുളസ്സ വാണിജസമഞ്ഞാ. ''കിസ്മിഞ്ചി ദേസേ ദേസഭാസാ''തി കേചി. ഉച്ഛുരസോ സമപാകപക്കോ ചുണ്ണാദീഹി മിസ്സേത്വാ പിണ്ഡീകതോ **ഗുളോ,** അപിണ്ഡീകതോ **ഫാണിതം**. പാകവിസേസേന ഖണ്ഡഖണ്ഡസേദിതോ **ഖണ്ഡോ,** മലാഭാവം ആപന്നോ **സക്കരാ**.

സരതീതി സതി. അനു അനു സരതീതി **അനുസ്സതി,** അനു അനുരൂപാ സതീതിപി **അനുസ്സതി. ദുവിധം ഹോതീ**തി പയോജനവസേന ദുവിധം ഹോതി. **ചിത്തസമ്പഹംസനത്ഥ**ന്തി പസാദനീയവത്ഥുസ്മിം പസാദുപ്പാദനേന ഭാവനാചിത്തസ്സ പരിതോസനത്ഥം. **വിപസ്സനത്ഥ**ന്തി വിപസ്സനാസുഖത്ഥം. ഉപചാരസമാധിനാ ഹി ചിത്തേ സമാഹിതേ വിപസ്സനാസുഖേന ഇജ്ഝതി. **ചിത്തുപ്പാദോ**തി ഭാവനാവസേന പവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ . **ഉപഹഞ്ഞതി** പതിഹഞ്ഞതി പടികൂലത്താ ആരമ്മണസ്സ. തതോ ഏവ **ഉക്കണ്ഠതി,** കമ്മട്ഠാനം രിഞ്ചതി, **നിരസ്സാദോ ഹോതി** ഭാവനസ്സാദസ്സ അലബ്ഭനതോ. **പസീദതി** ബുദ്ധഗുണാനം പസാദനീയത്താ. തഥാ ച കങ്ഖാദിചേതോഖിലാഭാവേന **വിനീവരണോ ഹോതി. ദമേത്വാ**തി നീവരണനിരാകരണേന നിബ്ബിസേവനം കത്വാ. ഏവം കമ്മട്ഠാനന്തരാനുയുഞ്ജനേന ചിത്തപരിദമനസ്സ ഉപമം ദസ്സേന്തോ, **''കഥ''**ന്തിആദിമാഹ.

കോ അയം...പേ॰... അനുസ്സരീതി കോ അയം മമ അബ്ഭന്തരേ ഠത്വാ അനുസ്സരി. **പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി ബാഹിരകപരികപ്പിതസ്സ അനുസ്സരകസ്സ

സബ്ബസോ അഭാവദസ്സനമേതം. തേനാഹ - **"ന അഞ്ഞോ കോചീ"**തി. **ദിസ്വാ**തി പരിയേസനനയേന വുത്തപ്പകാരം ചിത്തമേവ അനുസ്സരീതി ദിസ്വാ **സബ്ബമ്പേതന്തി** ഏതം ഹദയവത്ഥുആദിപ്പഭേദം സബ്ബമ്പി. **ഇദഞ്ച രൂപം പുരിമഞ്ച അരൂപന്തി** ഇദം രുപ്പനസഭാവത്താ രൂപം, പുരിമം അതംസഭാവത്താ അരൂപന്തി സങ്ഖേപതോ രൂപാരൂപം വവത്ഥപേത്വാ. പഞ്ചക്ഖന്ധേ വവത്ഥപേത്വാതി യോജനാ. **സമ്ഭാവികാ**തി സമുട്ഠാപികാ. **തസ്സാ**തി സമുദയസച്ചസ്സ. **നിരോധോ**തി നിരോധനിമിത്തം. **അപ്പനാവാരോ**തി യഥാരദ്ധായ ദേസനായ നിഗമനവാരോ.

൨൪൭. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ യ്വായം ''തം പനേത''ന്തിആദിനാ അത്ഥനയോ ബുദ്ധാനുസ്സതിയം വിഭാവിതോതി അതിദിസതി, സ്വായം അതിദേസോ പയോജനവസേന നവസുപി അനുസ്സതീസു സാധാരണവസേന വുത്തോപി ആനാപാനസ്സതിആദീസു തീസു വിപസ്സനത്ഥാനേവ ഹോന്തീതി ഇമിനാ അപവാദേന നിവത്തിതോതി താസം ഏകപ്പയോജനതാവ ദട്ഠബ്ബാ. ധമ്മേ അനുസ്സതി ധമ്മാനുസ്സതീതി സമാസപദവിഭാഗദസ്സനമ്പി വചനത്ഥദസ്സനപക്ഖികമേവാതി ആഹ - **"അയം പനേത്ഥ വചനത്ഥോ"**തി. **ധമ്മം ആരബ്ഭാ**തി ഹി ധമ്മസ്സ അനുസ്സതിയാ വിസയഭാവദസ്സനമേതം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സീലം ആരബ്ഭാ**തി അത്തനോ പാരിസുദ്ധിസീലം ആരബ്ഭ. **ചാഗം ആരബ്ഭാ**തി അത്തനോ ചാഗഗുണം ആരബ്ഭ. **ദേവതാ ആരബ്ഭാ**തി ഏത്ഥ ദേവതാഗുണസദിസതായ അത്തനോ സദ്ധാസീലസുതചാഗപഞ്ഞാസു ദേവതാസമഞ്ഞാ. ഭവതി ഹി തംസദിസേപി തബ്ബോഹാരോ യഥാ ''താനി ഓസധാനി, ഏസ ബ്രഹ്മദത്തോ''തി ച. തേനാഹ - **"ദേവതാ സക്ഖിട്ഠാനേ ഠപേത്വാ"**തിആദി. തത്ഥ **ദേവതാ സക്ഖിട്ഠാനേ ഠപേത്വാ**തി ''യഥാരൂപായ സദ്ധായ സമന്നാഗതാ താ ദേവതാ ഇതോ ചുതാ തത്ഥ ഉപപന്നാ, മയ്ഹമ്പി തഥാരൂപാ സദ്ധാ സംവിജ്ജതി. യഥാരൂപേന സീലേന, യഥാരൂപേന സുതേന, യഥാരൂപേന ചാഗേന, യഥാരൂപായ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതാ താ ദേവതാ ഇതോ ചുതാ തത്ഥ ഉപപന്നാ, മയ്ഹമ്പി തഥാരൂപാ പഞ്ഞാ സംവിജ്ജതീ''തി ഏവം ദേവതാ സക്ഖിട്ഠാനേ ഠപേത്വാ. **അസ്സാസപസ്സാസനിമിത്തം** നാമ തത്ഥ ലദ്ധബ്ബപ്പടിഭാഗനിമിത്തം. **ഗതാ**തി ആരമ്മണകരണവസേന ഉപഗതാ പവത്താ.

ഉപസമ്മതി ഏത്ഥ ദുക്ഖന്തി ഉപസമോ, നിബ്ബാനം. അച്ചന്തമേവ ഏത്ഥ ഉപസമ്മതി വട്ടത്തയന്തി **അച്ചന്തൂപസമോ,** നിബ്ബാനമേവ. ഖിണോതി ഖേപേതി കിലേസേതി ഖയോ, അരിയമഗ്ഗോ. തേ ഏവ ഉപസമേതീതി ഉപസമോ, അരിയമഗ്ഗോ ഏവ. ഖയോ ച സോ ഉപസമോ ചാതി **ഖയൂപസമോ**. തത്രചായം ഉപസമോ ധമ്മോ ഏവാതി ധമ്മാനുസ്സതിയാ ഉപസമാനുസ്സതി ഏകസങ്ഗഹോതി? സച്ചം ഏകസങ്ഗഹോ ധമ്മഭാവസാമഞ്ഞേ അധിപ്പേതേ, സങ്ഖതധമ്മതോ പന അസങ്ഖതധമ്മോ സാതിസയോ ഉളാരതമപണീതതമഭാവതോതി ദീപേതും വിസും നീഹരിത്വാ വുത്തം. ഇമമേവ ഹി വിസേസം സന്ധായ ഭഗവാ - ''ധമ്മാനുസ്സതീ''തി വത്വാപി ഉപസമാനുസ്സതിം അവോച അനുസ്സരന്തസ്സ സവിസേസം സന്തപണീതഭാവേന ഉപട്ഠാനതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ ഇധ ഖയൂപസമഗ്ഗഹണമ്പി സമത്ഥിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. യഥേവ ഹി സമാനേപി ലോകുത്തരധമ്മഭാവേ ''യാവതാ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സങ്ഖതാ വാ അസങ്ഖതാ വാ, വിരാഗോ തേസം അഗ്ഗമക്ഖായതീ''തിആദിവചനതോ (ഇതിവു॰ ൯൦) മഗ്ഗഫലധമ്മേഹി നിബ്ബാനധമ്മോ സാതിസയോ, ഏവം ഫലധമ്മതോ മഗ്ഗധമ്മോ കിലേസപ്പഹാനേന അച്ഛരിയധമ്മഭാവതോ, തസ്മാ

അച്ചന്തൂപസമേന സദ്ധിം ഖയൂപസമോപി ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **വിപസ്സനത്ഥാനേവ ഹോന്തീ**തി കസ്മാ വുത്തന്തി? ‘‘ഏകന്തനിബ്ബിദായാതിആദിവചനതോ’’തി കേചി, തം അകാരണം ബുദ്ധാനുസ്സതിആദീസുപി തഥാ ദേസനായ ആഗതത്താ. യഥാ പന ബുദ്ധാനുസ്സതിആദീനി കമ്മട്ഠാനാനി വിപസ്സനത്ഥാനി ഹോന്തി, നിമിത്തസമ്പഹംസനത്ഥാനിപി ഹോന്തി, ന ഏവമേതാനി, ഏതാനി പന വിപസ്സനത്ഥാനേവാതി തഥാ വുത്തം.

പഠമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. ഏകധമ്മപാളി

(൧൭) ൨. ഏകധമ്മപാളി-ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ

൨൯൭. മിച്ഛാ പസ്സതി തായ, സയം വാ മിച്ഛാ പസ്സതി, മിച്ഛാദസ്സനമേവ വാ തന്തി **മിച്ഛാദിട്ഠി,** യം കിഞ്ചി വിപരീതദസ്സനം. തേനാഹ - **‘‘ദ്വാസട്ഠിവിധായാ’’**തിആദി . മിച്ഛാദിട്ഠി ഏതസ്സാതി മിച്ഛാദിട്ഠികോ. തസ്സ **മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ**.

൨൯൮. സമ്മാ പസ്സതി തായ, സയം വാ സമ്മാ പസ്സതി, സമ്മാദസ്സനമത്തമേവ വാ തന്തി **സമ്മാദിട്ഠി. പഞ്ചവിധായാ**തി കമ്മസ്സകതാഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലവസേന പഞ്ചവിധായ. തത്ഥ ഝാനചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നം ഞാണം **ഝാനസമ്മാദിട്ഠി,** വിപസ്സനാഞാണം **വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠി**.

൩൦൨. പഞ്ചസു ഖന്ധേസു ‘‘നിച്ച’’ന്തിആദിനാ പവത്തോ **അനുപായമനസികാരോ**.

൩൦൩. ‘‘അനിച്ച’’ന്തിആദിനാ പവത്തോ **ഉപായമനസികാരോ. യാവ നിയാമോക്കമനാ**തി യാവ മിച്ഛത്തനിയാമോക്കമനാ. മിച്ഛത്തനിയാമോക്കമനനയോ പന സാമഞ്ഞഫലസുത്തവണ്ണനായം തട്ടീകായ ച വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

൩൦൮. **അയം തിവിധാ സഗ്ഗാവരണാ ചേവ ഹോതീ**തി കമ്മപഥപ്പത്തിയാ മഹാസാവജ്ജഭാവതോ വുത്തം. സഗ്ഗാവരണായ ഹോന്തിയാ മഗ്ഗവിബന്ധകഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി വുത്തം - **‘‘മഗ്ഗാവരണാ ചാ’’**തി. ‘‘സസ്സതോ ലോകോ’’തിആദികാ **ദസവത്ഥുകാ അന്തഗ്ഗാഹികാ മിച്ഛാദിട്ഠി. മഗ്ഗാവരണാവ ഹോതി** വിപരീതദസ്സനഭാവതോ, **ന സഗ്ഗാവരണാ** അകമ്മപഥപത്തിതോതി അധിപ്പായോ. **ഇദം പന വിധാനം പടിക്ഖിപിത്വാ**തി വിപരീതദസ്സനഞ്ച ന മഗ്ഗാവരണഞ്ചാതി വിരുദ്ധമേതം ഉദ്ധമ്മഭാവതോ. തഥാ ഹി സതി അപ്പഹീനായ ഏവ സക്കായദിട്ഠിയാ മഗ്ഗാധിഗമേന ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായേന യഥാവുത്തവിധാനം പടിക്ഖിപിത്വാ. ‘‘ന സഗ്ഗാവരണാ’’തി സഗ്ഗൂപപത്തിയാ അവിബന്ധകത്തം വദന്തേഹി ദിട്ഠിയാ സഗ്ഗാവഹതാപി നാമ അനുഞ്ഞാതാ ഹോതീതി തം വാദം പടിക്ഖിപന്തേന **‘‘ദിട്ഠി നാമ സഗ്ഗം ഉപനേതും സമത്ഥാ നാമ നത്ഥീ’’**തി വുത്തം. കസ്മാ?

ഏകന്തഗരുതരസാവജ്ജഭാവതോ. തേനാഹ - **"ഏകന്തം നിരയസ്മിംയേവ നിമുജ്ജാപേതീ"**തിആദി.

൩൦. വട്ടം വിദ്ധംസേതീതി മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി കിലേസവട്ടം കമ്മവട്ടഞ്ച വിദ്ധംസേതി. വിപാകവട്ടം കാ നു വിദ്ധംസേതി നാമ. ഏവം പന അത്തനോ കാരണേന വിദ്ധസ്തഭവം ഫലസമ്മാദിട്ഠി പടിബാഹതീതി വുത്തം അവസരദാനതോ. **ഇച്ഛേതം കുസല**ന്തി അരഹത്തം പാപേതും സചേ സക്കോതി, ഏവമേതം വിപസ്സനായ പടിസന്ധിഅനാകഡ്ഢനം കുസലം അനവജ്ജം. **സത്ത ഭവേ ദേതീ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ പച്ചയഭൂതാ വിപസ്സനാസമ്മാദിട്ഠി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സത്ത ഭവേ ദേതി. **ഏവമയ**ന്തി പഞ്ചവിധമ്പി സമ്മാദിട്ഠിം സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ - **"ലോകിയലോകുത്തരാ സമ്മാദിട്ഠി കഥിതാ"**തി. **ഇമസ്മിം പനത്ഥേ**തി "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമീ"തിആദിനാ വുത്തേ ഗതിമഗ്ഗസങ്ഖാതേ അത്ഥേ. "സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജന്തീ"തി വുത്തത്താ **"ലോകികാ ഭവനിപ്ഫാദികാവ വേദിതബ്ബാ"**തി വുത്തം.

൩൧. യഥാദിട്ഠീതി അത്ഥബ്യാപനിച്ഛായം **യഥാ**-സദ്ദോ, തേന ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനോ സമാസോതി ആഹ - **"യാ യാ ദിട്ഠീ"**തി. **തസ്സാ തസ്സാ അനുരൂപ**ന്തി തംതംദിട്ഠിഅനുരൂപന്തി അത്ഥോ. **സമത്ത**ന്തി അനവസേസം. തേനാഹ - **"പരിപുണ്ണ"**ന്തി. **സമാദിന്ന**ന്തി ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു സമം ഏകസദിസം കത്വാ ആദിന്നം ഗഹിതം അനിസ്സട്ഠം. **തദേത**ന്തി യദേതം "യഞ്ചേവ കായകമ്മ"ന്തിആദിനാ വുത്തം, തദേതം കായകമ്മം. **യഥാദിട്ഠിയം ഠിതകായകമ്മ**ന്തി യാ പന ദിട്ഠി "നത്ഥി തതോനിദാനം പാപ"ന്തിആദിനാ പവത്താ, തസ്സം ദിട്ഠിയം ഠിതകസ്സ ഠിതമത്തസ്സ അനിസ്സട്ഠസ്സ തംദിട്ഠികസ്സ കായകമ്മം. **ദിട്ഠിസഹജാതം കായകമ്മ**ന്തി തസ്സ യഥാദിട്ഠികസ്സ പരേസം ഹത്ഥമുദ്ദാദിനാ വിഞ്ഞാപനകാലേ തായ ദിട്ഠിയാ സഹജാതം കായകമ്മം. ന ചേത്ഥ വചീകമ്മാസങ്കാ ഉപ്പാദേതബ്ബാ പാണഘാതാദീനംയേവ അധിപ്പേതത്താ. **ദിട്ഠാനുലോമികം കായകമ്മ**ന്തി യഥാ പരേസം പാകടം ഹോതി, ഏവം ദിട്ഠിയാ അനുലോമികം കത്വാ പവത്തിതം കായകമ്മം. തേനാഹ - **"സമാദിന്നം ഗഹിതം പരാമട്ഠ"**ന്തി. **തത്ഥാ**തിആദി സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ യഥാവുത്തായ ദിട്ഠിയാ ഠിതവചീകമ്മം, ദിട്ഠിസഹജാതം വചീകമ്മം, ദിട്ഠാനുലോമികം വചീകമ്മന്തി തിവിധം ഹോതീതി ഏവമാദി അതിദിസതി. **മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സാ**തി കമ്മപഥപ്പത്തായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ. "യായ കായചി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ സതോ"തി അപരേ.

ദിട്ഠിസഹജാതാതി യഥാവുത്തായ ദിട്ഠിയാ സഹജാതാ ചേതനാ. ഏസ നയോ സേസപദേസുപി. **പത്ഥനാ**തി "ഇദം നാമ കരേയ്യ"ന്തി തണ്ഹാപത്ഥനാ. **ചേതനാപത്ഥനാനം വസേനാ**തി
യഥാവുത്തദിട്ഠിഗതനിസ്സിതചേതസികനികാമനാനം വസേന. **ചിത്തട്ഠപനാ**തി ചിത്തസ്സ പണിദഹനാ. **ഫസ്സാദയോ**തി ചേതനാദിട്ഠിതണ്ഹാദിവിനിമുത്താ ഫസ്സാദിധമ്മാ. യസ്മാ ദിട്ഠി പാപികാ, തസ്മാ തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ സബ്ബേ തേ ധമ്മാ അനിട്ഠായ...പേ॰... സംവത്തന്തീതി യോജനാ. **പുരിമസ്സേവാ**തി തിത്തകപദസ്സേവ . തിത്തകം കടുകന്തി ച ഉഭയം ഇധ അനിട്ഠപരിയായം ദട്ഠബ്ബം "പച്ഛാ തേ കടുകം ഭവിസ്സതീ"തിആദീസു വിയ.

അമ്ബോയന്തി അമ്ബോ അയം. **തമേവ പൂജ**ന്തി തമേവ പുബ്ബേ ലദ്ധപരിസിഞ്ചനദാനാദിപൂജം. **നിവേസരേ**തി പവിസിംസു. **അസാതസന്നിവാസേനാ**തി അമധുരനിമ്ബമൂലസംസഗ്ഗേന.

തം പന പടിക്ഖിപിത്വാ…പേ॰… വുത്തന്തി സബ്ബാപി മിച്ഛാദിട്ഠി ഏകന്തസാവജ്ജത്താ അനിട്ഠായ ദുക്ഖായ സംവത്തതീതി അധിപ്പായേന വുത്തം. **അനന്തരസുത്തേ**തി ദസമസുത്തേ. **യോജേത്വാ വേദിതബ്ബാനീ**തി നവമസുത്തേ വിയ യോജേത്വാ വേദിതബ്ബാനി. **ചിത്തട്ഠപനാവ പത്ഥനാ**തി ഏത്ഥ പണിധി ചാതി വത്തബ്ബം.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൮. ഏകധമ്മപാളി

(൧൮) ൩. ഏകധമ്മപാളി-തതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൦൮. തതിയസ്സ പഠമേ **അയാഥാവദിട്ഠികോ**തി അനിച്ചാദിഭാവേസു ധമ്മേസു നിച്ചാതിആദിനാ ഉപ്പന്നദിട്ഠികോ. തേനാഹ - **"തായേവ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ വിപരീതദസ്സനോ"**തി **സദ്ധമ്മാ**തി ഏത്ഥ സന്തോ പസത്ഥോ സുന്ദരോ ധമ്മോ, യോ മനുസ്സധമ്മോതിപി വുച്ചതി. തതോ ഹി മിച്ഛാദിട്ഠികോ പരം വുട്ഠാപേയ്യ, ന അരിയധമ്മതോ. തേനാഹ - **"ദസകുസലകമ്മപഥധമ്മതോ"**തി. **ഏവരൂപാ**തി ഇമിനാ പാഥികപുത്താദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

൩൦൯. **സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്തോ**തി സബ്ബഞ്ഞുഭാഗീ ബോധിസത്തോ. **ആദി**-സദ്ദേന പൂരിതപാരമികാ പച്ചേകബോധിസത്താ ഏകച്ചസാവകബോധിസത്താ ച സങ്ഗയ്ഹന്തി.

൩൧൦. **പരമാ**തി മഹാസാവജ്ജഭാവേന പരമാ, ഉക്കംസഗതാതി അത്ഥോ. **തേസ**ന്തി ആനന്തരിയകമ്മാനം. **പരിച്ഛേദോ**തി വിപാകവസേന പരിയോസാനം. **വട്ടസ്സ മൂലം,** തതോ തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ വട്ടസ്സ ഖാണൂതി വുച്ചതി. തേനാഹ - **"തായാ"**തിആദി. തഞ്ചേ ഗാഹം ന വിസ്സജ്ജേതി, തസ്സ പുനപി തബ്ഭാവാവഹത്താ വുത്തം - **"ഭവതോ വുട്ഠാനം നത്ഥീ"**തി, ന പന സബ്ബസോ വുട്ഠാനസ്സ അഭാവതോ. യാദിസേ ഹി പച്ചയേ പടിച്ച അയം തം ദസ്സനം ഓക്കന്തോ പുന കദാചി തപ്പടിപക്ഖേ പച്ചയേ പടിച്ച തതോ സീസുക്ഖിപനമസ്സ ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബം. അകുസലഞ്ഹി നാമേതം അബലം ദുബ്ബലം, ന കുസലം വിയ മഹാബലം. അഞ്ഞഥാ സമ്മത്തനിയാമോ വിയ മിച്ഛത്തനിയാമോപി അച്ചന്തികോ സിയാ, ന ച മിച്ഛത്തനിയാമോ അച്ചന്തികോ. തേനേവ **പപഞ്ചസൂദനിയം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൦൦) -

> "കിം പനേസ ഏകസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ നിയതോ ഹോതി, ഉദാഹു അഞ്ഞസ്മിമ്പീതി? ഏകസ്മിംയേവ നിയതോ, ആസേവനവസേന ഭവന്തരേപി തം ദിട്ഠിം രോചേതി ഏവാ"തി -

വുത്തം. തതോയേവ ച **സുമങ്ഗലവിലാസിനിയമ്പി** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൭൦-൧൭൨) വുത്തം -

“യേ വാ പന തേസം ലദ്ധിം ഗഹേത്വാ രത്തിട്ഠാനേ ദിവാട്ഠാനേ നിസിന്നാ സജ്ഝായന്തി വീമംസന്തി, തേസം ‘കരോതോ ന കരീയതി പാപം, നത്ഥി ഹേതു, നത്ഥി പച്ചയോ, മതോ ഉച്ഛിജ്ജതീ’തി തസ്മിം ആരമ്മണേ മിച്ഛാസതി സന്തിട്ഠതി, ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹോതി, ജവനാനി ജവന്തി. പഠമജവനേ സതേകിച്ഛാ ഹോന്തി, തഥാ ദുതിയാദീസു. സത്തമേ ബുദ്ധാനമ്പി അതേകിച്ഛാ അനിവത്തിനോ അരിട്ഠകണ്ടകസദിസാ, തത്ഥ കോചി ഏകം ദസ്സനം ഓക്കമതി, കോചി ദ്വേ, കോചി തീണിപി, ഏകസ്മിം ഓക്കന്തേപി ദ്വീസു തീസു ഓക്കന്തേസുപി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠികോവ ഹോതി. പത്തോ സഗ്ഗമഗ്ഗാവരണഞ്ചേവ മോക്ഖമഗ്ഗാവരണഞ്ച, അഭബ്ബോ തസ്സത്തഭാവസ്സ അനന്തരം സഗ്ഗമ്പി ഗന്തും, പഗേവ മോക്ഖം, വട്ടഖാണു നാമേസ സത്തോ പഥവിഗോപകോ, യേഭുയ്യേന ഏവരൂപസ്സ ഭവതോ വുട്ഠാനം നത്ഥീ”തി.

പിട്ഠിചക്കവാളേതി ഝായമാനചക്കവാളസ്സ പരതോ ഏകസ്മിം ഓകാസേ. യം ഝായമാനാനം അജ്ഝായമാനാനഞ്ച ചക്കവാളാനമന്തരം, യത്ഥ ലോകന്തരികനിരയസമഞ്ഞാ, താദിസേ ഏകസ്മിം ഓകാസേ. **പച്ചതിയേവാ**തി ചക്കവാളേ ഝായമാനേ അജ്ഝായമാനേപി അത്തനോ കമ്മബലേന പച്ചതിയേവ.

൩൧൪. ചതുത്ഥേ **“മാ ഖലീ”തി വചനം ഉപാദായ ഏവംലദ്ധനാമോ**തി തം കിര സകദ്ദമായ ഭൂമിയാ തേലഘടം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തം, “താത, മാ ഖലീ”തി സാമികോ ആഹ. സോ പമാദേന ഖലിത്വാ പതിത്വാ സാമികസ്സ ഭയേന പലായിതും ആരദ്ധോ. സാമികോ ഉപധാവിത്വാ സാടകകണ്ണേ അഗ്ഗഹേസി. സോ സാടകം ഛഡ്ഡേത്വാ അചേലകോ ഹുത്വാ പലാതോ പണ്ണേന വാ തിണേന വാ പടിച്ഛാദേതുമ്പി അജാനന്തോ ജാതരൂപേനേവ ഏകം ഗാമം പാവിസി. മനുസ്സാ തം ദിസ്വാ “അയം സമണോ അരഹാ അപ്പിച്ഛോ, നത്ഥി ഇമിനാ സദിസോ”തി പൂവഭത്താദീനി ഗഹേത്വാ ഉപസങ്കമിത്വാ “മയ്ഹം സാടകം അനിവത്ഥഭാവേന ഇദം ഉപ്പന്ന”ന്തി തതോ പട്ഠായ സാടകം ലഭിത്വാപി ന നിവാസേസി, തദേവ ച പബ്ബജ്ജം അഗ്ഗഹേസി. തസ്സ സന്തികേ അഞ്ഞേപി അഞ്ഞേപീതി പഞ്ചസതാ മനുസ്സാ പബ്ബജിംസു. തം സന്ധായേതം വുത്തം - “മാ ഖലീതി വചനം ഉപാദായ ഏവംലദ്ധനാമോ തിത്ഥകരോ”തി.

സമാഗതട്ഠാനേതി ദ്വിന്നം നദീനം ഉദകപ്പവാഹസ്സ സന്നിപാതട്ഠാനേ. **ദ്വിന്നം ഉദകാന**ന്തി ദ്വിന്നം ഉദകപ്പവാഹാനം. യഥാവുത്തട്ഠാനേ മച്ഛഗ്ഗഹണത്ഥം ഖിപിതബ്ബതോ ഖിപ്പം, കുമിനം, തദേവ ഇധ **ഖിപ്പ**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ - **“കുമിന”**ന്തി. **ഉച്ഛൂഹീ**തി ഉദകഉച്ഛൂഹി. **തുച്ഛപുരിസോ** അരിയധമ്മാഭാവതോ. ഝാനമത്തമ്പി ഹി തസ്സ നത്ഥേവ, കുതോ അരിയമഗ്ഗോ. **മനുസ്സഖിപ്പം മഞ്ഞേ**തി മനുസ്സാ പതിത്വാ ബ്യസനപ്പത്തിഅത്ഥം ഓട്ടിതം കുമിനം വിയ. തേനാഹ - **“മഹാജനസ്സാ”**തിആദി.

൩൧൫. പഞ്ചമാദീസു **ബാഹിരകസാസന**ന്തി അവിസേസേന വുത്തം - തസ്സ സബ്ബസ്സപി അനിയ്യാനികത്താ സത്ഥുപടിഞ്ഞസ്സപി അസബ്ബഞ്ഞുഭാവതോ. തേനാഹ - **“തത്ഥ ഹീ”**തിആദി. **ഗണോ**തി സാവകഗണോ. **തഥാഭാവായാ**തി ആചരിയേന വുത്താകാരതായ സമങ്ഗിഭാവത്ഥം. **ജങ്ഘസത**ന്തി ബഹൂ അനേകേ സത്തേ. **സമകമേവ അകുസലം പാപുണാതീ**തി തേസം സബ്ബേസം ഏകജ്ഝം സമാദപനേപി തേസം അകുസലേന സമകമേവ അകുസലം

പാപുണാതി ഏകജ്ഝം ബഹൂനം സമാദപനേപി തഥാ ഉസ്സഹനസ്സ ബലവഭാവതോ. വിസും വിസും സമാദപനേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. യഥാ ഹി ധമ്മചരിയായം സമകമേവാതി വത്തബ്ബാ കല്യാണമിത്തതാ, ഏവം അധമ്മചരിയായം അകല്യാണമിത്തതാതി.

ന൧ന. **സുട്ഠു അക്ഖാതേ**തി ഏകന്തതോ നിയ്യാനികഭാവേന അക്ഖാതേ. **സത്ഥാ ച സബ്ബഞ്ഞൂ ഹോതീ**തി അസബ്ബഞ്ഞുനോ നിയ്യാനികഭാവേന കഥേതും അസക്കുണേയ്യത്താ. **ധമ്മോ ച സ്വാക്ഖാതോ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധപ്പവേദിതത്താ. **ഗണോ ച സുപ്പടിപന്നോ** സത്ഥാരാ സുവിനീതത്താ. **സമാദപകോ ഹീ**തിആദി സുപ്പടിപത്തിയാ നിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം.

ന൧ർ. **പമാണം ജാനിതബ്ബ**ന്തി ''അയം ഏത്തകേന യാപേതി, ഇമസ്സ ഏത്തകം ദാതും യുത്ത''ന്തി ഏവം പമാണം ജാനിതബ്ബം. **അതിരേകേ...പേ॰... നിബ്ബാനസമ്പത്തി വാ നത്ഥി** ദുരക്ഖാതത്താ ധമ്മസ്സ. **തസ്സാ**തി പടിഗ്ഗാഹകസ്സ. **അപ്പിച്ഛപടിപദാ നാമ നത്ഥി** ദുരക്ഖാതേ ധമ്മവിനയേതി അധിപ്പായോ.

ന൧൪. **ദായകസ്സ വസോ** നാമ ഉളാരുളാരതാഭേദോ അജ്ഝാസയോ. ദേയ്യധമ്മസ്സ പന ഥോകബഹുതാവ **ദേയ്യധമ്മസ്സ വസോ** നാമ. **അത്തനോ ഥാമോ**തി യാപനപ്പമാണം. **യദി ഹീ**തിആദി ''കഥ''ന്തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ വിവരണം. **അനുപ്പന്നസ്സാ**തി അനുപ്പന്നോ അസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. **ചക്ഖുഭൂതോ ഹോതീ**തി മഹാജനസ്സ ചക്ഖു വിയ ഹോതി. **സാസനം ചിരട്ഠിതികം കരോതീ**തി അനുപ്പന്നലാഭുപ്പാദനേന മഹാജനസ്സ പസാദുപ്പാദനേന ച ചിരട്ഠിതികം കരോതി.

കുടുമ്ബരിയവിഹാരേതി കുടുമ്ബരിയഗാമസന്നിസ്സിതവിഹാരേ. **ഭുഞ്ജനത്ഥായാ**തി തസ്മിംയേവ ഗേഹേ നിസീദിത്വാ ഭുഞ്ജനത്ഥായ. **ഗഹേത്വാ ഗമനത്ഥായാ**തി ഗേഹതോ ബഹി ഗഹേത്വാ ഗമനത്ഥായ. **ധുരഭത്താനീ**തി നിച്ചഭത്താനി. **ചൂളുപട്ഠാക**ന്തി വേയ്യാവച്ചകരം. **വീമംസിത്വാ**തി യഥാ ഉദ്ദിസ്സ കതം ന ഹോതി, ഏവം വീമംസിത്വാ . **മഹാജനോ അപ്പിച്ഛോ ഭവിതും മഞ്ഞതീ**തി മഹാജനോ സയം അപ്പിച്ഛോ ഭവിതും മഞ്ഞതി ദിട്ഠാനുഗതിം ആപജ്ജനേന. **മഹാജനസ്സാ**തി ബഹുജനസ്സ. **അവത്ഥരിത്വാ**തി വിത്ഥാരികം കത്വാ.

ന൧൫. **പഞ്ചാതപതപ്പനം** ചതൂസു പസ്സേസു അഗ്ഗിസന്താപസ്സ ഉപരി സൂരിയസന്താപസ്സ ച തപ്പനം, തഞ്ച ഖോ ഗിമ്ഹകാലേ. ഛിന്നപ്പപാതപബ്ബതസിഖരതോ പതനം **മരുപ്പപാതപതനം**. പുബ്ബണ്ഹാദീസു ആദിച്ചാഭിമുഖാവട്ടനം **ആദിച്ചാനുപരിവത്തനം**.

ന൧൬. **അയമ്പീ**തി സ്വാക്ഖാതേ ധമ്മവിനയേ കുസീതോപി. **സാമഞ്ഞ**ന്തി തപചരണം. **ദുപ്പരാമട്ഠ**ന്തി മിച്ഛാചരിതം സംകിലിട്ഠം. **നിരയായുപകഡ്ഢതീ**തി നിരയദുക്ഖായ നം കഡ്ഢതി.

ന൧൭. **വുത്തപ്പകാരേ**തി പഞ്ചാതപതപ്പനാദികേ വുത്തപ്പകാരേ.

ന൧൮. **ഏവ**ന്തി വുത്തപ്പകാരായ ചിത്തപ്പസാദവഹായ സുപ്പടിപത്തിയാ. തേന സമണധമ്മകരണസുഖഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി.

೧೭೦. ನವಕನಿಪಾತೇತಿ ಇಮಸ್ಮಿಂಯೇವ ಅಙ್ಗುತ್ತರನಿಕಾಯೇ ವಕ್ಖಮಾನಂ ನವಕನಿಪಾತಂ ಸನ್ಧಾಯಾಹ. **ನವ ಪುಗ್ಗಲಾತಿ** ಸತ್ತಕ್ಖತ್ತುಪರಮಕೋಲಂಕೋಲಾದಯೋ ನವ ಪುಗ್ಗಲಾ. **ಸಬ್ಬತ್ಥಾತಿ** ಇಮಸ್ಮಿಂ ಸುತ್ತೇ ವುತ್ತಾವಸಿಟ್ಠೇಸು ಸಬ್ಬೇಸು ಸುತ್ತೇಸು.

ತತಿಯವಗ್ಗವಣ್ಣನಾ ನಿಟ್ಠಿತಾ.

೧೬. ಏಕಧಮ್ಮಪಾಳಿ

(೧೬) ೪. ಏಕಧಮ್ಮಪಾಳಿ-ಚತುತ್ಥವಗ್ಗವಣ್ಣನಾ

೧೭೨. ಚತುತ್ಥಸ್ಸ ಪಠಮೇ **ಸಞ್ಞಾಣಭೂತಾತಿ** ಉಪಲಕ್ಖಣಭೂತಾ. **ಪಞ್ಚದಸಯೋಜನಾವಟ್ಟಕ್ಖನ್ಧಾತಿ** ಪಞ್ಚದಸಯೋಜನಕ್ಖನ್ಧಪರಿಕ್ಖೇಪಾ. **ಯಥಾ ಚಾತಿ** ಚ-ಸದ್ದೇನ ಕದಮ್ಬರುಕ್ಖಾದೀನಂ ಕಪ್ಪಟ್ಠಾಯಿಭಾವಂ ವಿಯ ಯೋಜನಸತುಬ್ಬೇಧಾದಿಭಾವಂ ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ, ನ ಪನ ಜಮ್ಬುಯಾ ಜಮ್ಬುದೀಪಸ್ಸ ವಿಯ ತೇಹಿ ಅಪರಗೋಯಾನಾದೀನಂ ಸಞ್ಞಾಣಭಾವಂ. **ರಾಮಣೇಯ್ಯಕನ್ತಿ** ರಮಣೀಯಭಾವಂ. **ಸೇಸಪದೇಸೂತಿ** ವನರಾಮಣೇಯ್ಯಕಾದಿಪದೇಸು. ಉಗ್ಗತಂ ಕೂಲಂ ಉಸ್ಸಿತಭಾವೋ ಏತಸ್ಸಾತಿ **ಉಕ್ಕೂಲಂ,** ವಿಗತಂ ಅಪಗತಂ ಕೂಲಂ ಏತಸ್ಸಾತಿ **ವಿಕೂಲನ್ತಿ** ಆಹ - **"ಉನ್ನತಟ್ಠಾನಂ ನಿನ್ನಟ್ಠಾನ"**ನ್ತಿ ಚ. **ನನ್ದಿಯಾವಟ್ಟಮಚ್ಛಪಿಟ್ಠೇನೇವಾತಿ** ಕುಜ್ಜಕಕುಲಿಸಕಮಚ್ಛಸಙ್ಘಾತಪಿಟ್ಠೇನೇವ.

೧೭೩. ದುತಿಯಾದೀಸು **ಚತ್ತಾರೋ ಅಪಾಯಾ ಅಞ್ಞತ್ರ ಮನುಸ್ಸೇಹೀತಿ ಅಧಿಪ್ಪೇತಾ,** ನ ದೇವಾ ಅಞ್ಞತ್ರ ಮನುಸ್ಸೇಹೀತಿ ಹೀನಾಯ ಜಾತಿಯಾ ಅಧಿಪ್ಪೇತತ್ತಾ. **ಉಪಾದಾಯುಪಾದಾಯಾಪಿ ಮಜ್ಝಿಮದೇಸೋ ಲಬ್ಭತಿ,** ಯತ್ಥ ಗತಿ ಭಿಕ್ಖೂನಂ ಭಿಕ್ಖುನೀನಂ ಉಪಾಸಕಾನಂ ಉಪಾಸಿಕಾನಂ ಅಞ್ಞೇಸಮ್ಪಿ ಕಮ್ಮವಾದಿಕಿರಿಯವಾದಿವಿಞ್ಞುಜಾತಿಕಾನಂ, ಯೋ ಪತಿರೂಪದೇಸೋತಿ ವುಚ್ಚತಿ. ತೇನಾಹ - **"ಸಕಲೋಪಿ ಹೀ"**ತಿಆದಿ.

೧೭೪. ಏಳಾತಿ ದೋಸೋ. ತೇನಾಹ - **"ನಿದ್ದೋಸಮುಖಾತಿ ಅತ್ಥೋ"**ತಿ.

೧೭೫. ತಥಾಗತಸ್ಸ ಗುಣೇ ಜಾನಿತ್ವಾ ಚಕ್ಖುನಾಪಿ ದಸ್ಸನಂ ದಸ್ಸನಮೇವ, ಅಜಾನಿತ್ವಾ ಪನ ದಸ್ಸನಂ ತಿರಚ್ಛಾನಗತಾನಮ್ಪಿ ಹೋತಿಯೇವಾತಿ ಆಹ - **"ಯೇ ತಥಾಗತಸ್ಸ ಗುಣೇ ಜಾನಿತ್ವಾ"**ತಿಆದಿ.

೧೭೬. ಪಕಾಸೇತ್ವಾ ಕಥಿತನ್ತಿ ಸಚ್ಚಾನಿ ಪಕಾಸೇತ್ವಾ ಕಥಿತಂ.

೧೭೭. ಸುತಾನಂ ಧಮ್ಮಾನಂ ಅಸಮ್ಮೋಸೋ ಧಾರಣನ್ತಿ ಆಹ - **"ಧಾರೇನ್ತೀತಿ ನ ಪಮ್ಮುಸ್ಸನ್ತೀ"**ತಿ.

೧೭೮. ಅತ್ಥಾನತ್ಥಂ ಉಪಪರಿಕ್ಖನ್ತೀತಿ "ಅಯಂ ಇಮಿಸ್ಸಾ ಪಾಳಿಯಾ ಅತ್ಥೋ, ಅಯಂ ನ ಅತ್ಥೋ"ತಿ ಅತ್ಥಾನತ್ಥಂ ಉಪಪರಿಕ್ಖನ್ತಿ. ಅನತ್ಥಪರಿಹಾರೇನ ಹಿ ಅತ್ಥಗ್ಗಹಣಂ ಯಥಾ ಅಧಮ್ಮಪರಿವಜ್ಜನೇನ ಧಮ್ಮಪ್ಪಟಿಪತ್ತಿ.

೧೭೯. ಅನುಲೋಮಪಟಿಪದನ್ತಿ ನಿಬ್ಬಾನಸ್ಸ ಅನುಲೋಮಿಕಂ ಪಟಿಪದಂ.

೧೮೦. ಸಂವೇಗಜನಕೇಸು ಕಾರಣೇಸೂತಿ ಸಂವೇಗಜನಕೇಸು ಜಾತಿಆದೀಸು ಕಾರಣೇಸು. ಸಂವೇಜನೀಯೇಸು ಠಾನೇಸು ಸಹೋತ್ತಪ್ಪಞಾಣಂ ಸಂವೇಗೋ.

൩൩൨. ഉപായേനാതി യേന ഉപായേന വട്ടൂപച്ഛേദോ, തേന ഉപായേന. **പധാനവീരിയം കരോന്തീ**തി സമ്മപ്പധാനസങ്ഖാതം വീരിയം കരോന്തി ഉപ്പാദേന്തി.

൩൩൩. വവസ്സജ്ജീയന്തി വിസ്സജ്ജീയന്തി എത്ഥ സങ്ഖാരാതി **വവസ്സഗ്ഗോ,** അസങ്ഖതാ ധാതൂതി ആഹ - **"വവസ്സഗ്ഗോ വുച്ചതി നിബ്ബാന"**ന്തി.

൩൩൪. ഉത്തമന്നാനന്തി ഉത്തമാനം പഞ്ചന്നം ഭോജനാനം. **ഉത്തമരസാന**ന്തി ഉത്തമാനം രസാനം. **ഉഞ്ഛാചാരേനാ**തി ഉഞ്ഛാചരിയായ കസ്സചി അപരിഗ്ഗഹഭൂതസ്സ കിഞ്ചി അയാചിത്വാ ഗഹണം ഉഞ്ഛാചാരോ. **ഏത്ഥ ചാ**തിആദിനാ അന്നാദീനം അഗ്ഗഭാവോ നാമ മനാപപരമോ ഇച്ഛിതക്ഖണലാഭോ, ന തേസം ലാഭിതാമത്തന്തി ദസ്സേതി. **പടിലഭന്തീ**തി ദേന്തി പണീതഭാവേന. **ഭത്തസ്സ ഏകപാതീ**തി ഏകപാതിപൂരം ഭത്തം. **ഇദം കിം നാമാ**തി "ഇദം അന്നഗ്ഗരസഗ്ഗം നാമ ഹോതി, ന ഹോതീ"തി പുച്ഛതി. **ഉഞ്ഛേന കപാലാഭതേനാ**തി മിസ്സകഭത്തേന. **യാപേന്തേ**തി യാപനസീസേന യാപനഹേതും ഭത്തം വദതി. **ഉപാദായ അഗ്ഗരസം നാമാ**തി തം തം ഉപാദായുപാദായ അന്നഗ്ഗരസഗ്ഗം ദട്ഠബ്ബന്തി ദസ്സേതി. ചക്കവത്തിആഹാരതോ ഹി ചാതുമഹാരാജികാനം ആഹാരോ അഗ്ഗോതി ഏവം യാവ പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവാ നേതബ്ബം.

൩൩൫. അത്ഥരസോ നാമ ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനി "അരിയമഗ്ഗാനം ഫലഭൂതോ രസോ"തി കത്വാ. **ധമ്മരസോ നാമ ചത്താരോ മഗ്ഗാ** "സാമഞ്ഞഫലസ്സ ഹേതുഭൂതോ രസോ"തി കത്വാ **വിമുത്തിരസോ നാമ അമതം നിബ്ബാനം** "സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ"തി കത്വാ.

ചതുത്ഥവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജമ്ബുദീപപേയ്യാലോ നിട്ഠിതോ.

൫൭. പസാദകരധമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൬൬. അദ്ധമിദന്തി സന്ധിവസേന പാളിയം രസ്സം കത്വാ വുത്തം, മ-കാരോ പദസന്ധികരോതി ആഹ - **"അദ്ധാ ഇദ"**ന്തി. **ഏകംസോ ഏസാ**തി ഏകംസോ ഹേതു ഏസ ലാഭാനം. **പാപകം നാമാ**തി അപ്പകമ്പി പാപം നാമ ബ്യത്തം ഏകംസേന ന കരോതി. **തഥസ്സാ**തി തഥാ സമ്മാപടിപജ്ജമാനസ്സ അസ്സ. ആരഞ്ഞികത്തം...പേ॰... തേചീവരികത്തന്തി ഇമേസം ധുതധമ്മാനം ഗഹണേനേവ ഇതരേസമ്പി തംസഭാഗാനം ഗഹിതഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഥാവരപ്പത്തഭാവോ**തി സാസനേ ഥിരഭാവപ്പത്തി ഥേരഭാവോ. **ആകപ്പസ്സ സമ്പത്തീ**തി ''അഞ്ഞോ മേ ആകപ്പോ കരണീയോ''തി ഏവം വുത്തസ്സ ആകപ്പസ്സ സമ്പത്തി. **കോലപുത്തീ**തി കോലപുത്തിയന്തി ആഹ - **"കുലപുത്തഭാവോ"**തി. **സമ്പന്നരൂപതാ**തി ഉപധിസമ്പദാ. **വചനകിരിയായാ**തി വചനപ്പയോഗസ്സ മധുരഭാവോ മഞ്ജുസ്സരതാ. **തേനസ്സ ലാഭോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഇദം ന ലാഭുപ്പാദനൂപായദസ്സനപരം, അഥ ഖോ ഏവം സമ്മാപടിപജ്ജമാനസ്സ അനിച്ഛന്തസ്സേവ ലാഭോ ഉപ്പജ്ജതീതി ലാഭസ്സ അബ്യഭിചാരഹേതുദസ്സനപരം ദട്ഠബ്ബം. യഥാഹ -

''ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ലാഭീ അസ്സം ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപ്പച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാനന്തി, സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൬൫).

പസാദകരധമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൭. അപരഅച്ഛരാസങ്ഘാതവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൮൨. ഇദമ്പി സുത്തന്തി ഏത്ഥ **പി**-സദ്ദോ ഹേട്ഠാ വുത്തചൂളച്ഛരാസങ്ഘാതസുത്തം സമ്പിണ്ഡേതി. ചൂളച്ഛരാസങ്ഘാതസുത്തേ അപ്പനം അപ്പത്തായ മേത്തായ താവമഹന്തോ വിപാകോ ദസ്സിതോ, കിമങ്ഗം പന ഇമിസ്സാ അപ്പനാപ്പത്തായ മേത്തായാതി ദസ്സേതും - **"അപ്പനാപ്പത്തായ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **വിപാകകഥായേവ നത്ഥീ**തി വിപാകേ കഥായേവ നത്ഥി, അയമേവ വാ പാഠോ. **ഗണനാനുപുബ്ബതാ**തി ഗണനാനുപുബ്ബതായ. പഠമം ഉപ്പന്നന്തിപി പഠമം, പഠമം സമാപജ്ജതീതി ഇദം പന ന ഏകന്തലക്ഖണം. ചിണ്ണവസീഭാവോ ഹി അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ ആദിതോ പട്ഠായ മത്ഥകം പാപേന്തോപി സമാപജ്ജിതും സക്കോതി, മത്ഥകതോ പട്ഠായ ആദിം പാപേന്തോപി, അന്തരന്തരാ ഓക്കന്തോപി സമാപജ്ജിതും സക്കോതി ഏവ. പുബ്ബുപ്പത്തിയട്ഠേന പന പഠമം നാമ ഹോതി. **വിഭങ്ഗേ**തി ഝാനവിഭങ്ഗേ. വിപസ്സനം കയിരമാനം **ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനകിച്ചം മഗ്ഗേന സിജ്ഝതി** തഗ്ഗതസമ്മോഹവിദ്ധംസനതോ . അപിച **വിപസ്സനായ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം മഗ്ഗേന ഉപ്പന്നേന സിജ്ഝതി** ഇതരഥാ പരിവത്തനതോ, തസ്മാ **മഗ്ഗോ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനം,** ന അനിച്ചാദിലക്ഖണാനം ആരമ്മണകരണതോ. യഥാ ഫലം നിബ്ബാനസ്സ അസങ്ഖതലക്ഖണം ആരമ്മണകരണവസേന ഉപനിജ്ഝായതി, ഏവം മഗ്ഗോപി. ഏവമ്പിസ്സ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനതം വേദിതബ്ബം. **വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി** അരിത്തജ്ഝാനതായ. **സേസം** വിസേസം, അരിത്തജ്ഝാനാ ഏവാതി അത്ഥോ.

൩൮൬-൩൮൭. ഹിതഫരണന്തി സത്തേസു ഹിതാനുരൂപം ഝാനസ്സ ഫരിത്വാ പവത്തനം. ചേതോപടിപക്ഖതോ വിമുച്ചതി ഏതായാതി **ചേതോവിമുത്തി,** അപ്പനാപ്പത്താ മേത്താ. തേനാഹ - **"ഇധാ"**തിആദി. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ കരുണാദീനമ്പി അപ്പനാപ്പത്തതം അതിദിസതി. **വട്ടം ഹോന്തി** കമ്മവട്ടഭാവതോ. **വട്ടപാദാ ഹോന്തീ**തി വിപാകവട്ടസ്സ കാരണം ഹോന്തി.

൩൯൦. അജ്ഝത്തപരികമ്മവസേനാതി അത്തനോ കേസാദീസു പരികമ്മകരണവസേന. **അട്ഠാരസവിധേ**തി അട്ഠാരസപ്പഭേദേ. **കായേ**തി രൂപകായേ. രൂപകായോ ഹി ഇധ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം കേസാദീനഞ്ച ധമ്മാനം സമൂഹട്ഠേന ഹത്ഥികായരഥകായാദയോ വിയ കായോതി അധിപ്പേതോ. സമൂഹവിസയതായ ചസ്സ കായസദ്ദസ്സ സമുദായൂപാദനതായ ച അസുഭാകാരസ്സ "കായേ"തി ഏകവചനം. തഥാ ആരമ്മണാദിവിഭാഗേന അനേകഭേദഭിന്നമ്പി ചിത്തം ചിത്തഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ "ചിത്തേ"തി ഏകവചനം കതം. **കായാനുപസ്സീ**തി ഇമസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും - **"തമേവ കായം പഞ്ഞായ അനുപസ്സന്തോ"**തി ആഹ. **തമേവ കായന്തി** ച അവധാരണേന വേദനാദിഅനുപസ്സനം നിവത്തേതി. തേന ച പുന കായഗ്ഗഹണസ്സ പയോജനം സൂചിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. "കായേ"തി ഹി വത്വാപി പുന "കായാനുപസ്സീ"തി ദുതിയം കായഗ്ഗഹണം അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനഘനവിനിബ്ഭോഗാദിദസ്സനത്ഥം കതം. തേന വേദനാദയോപി ഏത്ഥ സിതാ, ഏത്ഥ പടിബദ്ധാതി കായവേദനാദിഅനുപസ്സനപ്പസങ്ഗേപി ആപന്നേ ന കായേ വേദനാനുപസ്സീ ചിത്താനുപസ്സീ ധമ്മാനുപസ്സീ വാ. അഥ ഖോ കായാനുപസ്സീയേവാതി കായസങ്ഖാതവത്ഥുസ്മിം കായാനുപസ്സനാകാരസ്സേവ ദസ്സനേന അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനം ദസ്സിതം ഹോതി. തഥാ ന കായേ അങ്ഗപച്ചങ്ഗവിനിമുത്തഏകധമ്മാനുപസ്സീ, നാപി കേസലോമാദിവിനിമുത്തഇത്ഥിപുരിസാനുപസ്സീ. യോപി ചേത്ഥ കേസലോമാദികോ ഭൂതുപാദായസമൂഹസങ്ഖാതോ കായോ, കത്ഥപി ന ഭൂതുപാദായവിനിമുത്തഏകധമ്മാനുപസ്സീ, അഥ ഖോ രഥസമ്ഭാരാനുപസ്സകോ വിയ അങ്ഗപച്ചങ്ഗസമൂഹാനുപസ്സീ , നാഗരാവയവാനുപസ്സകോ വിയ കേസലോമാദിസമൂഹാനുപസ്സീ, കദലിക്ഖന്ധപത്തവട്ടിവിനിബ്ഭുജകോ രിത്തമുട്ഠിവിനിവേഠകോ വിയ ച ഭൂതുപാദായസമൂഹാനുപസ്സീയേവാതി നാനപ്പകാരതോ സമൂഹവസേനേവ കായസങ്ഖാതസ്സ വത്ഥുനോ ദസ്സനേന ഘനവിനിബ്ഭോഗോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ന ഹേത്ഥ യഥാവുത്തസമൂഹവിനിമുത്തോ കായോ വാ ഇത്ഥീ വാ പുരിസോ വാ അഞ്ഞോ വാ കോചി ധമ്മോ ദിസ്സതി, യഥാവുത്തധമ്മസമൂഹമത്തേയേവ പന തഥാ തഥാ സത്താ മിച്ഛാഭിനിവേസം കരോന്തി.

അട്ഠാരസവിധേനാതി അട്ഠാരസവിധാ. **സതിപട്ഠാനഭാവകസ്സാതി** സതിപട്ഠാനഭാവം ഭാവേന്തസ്സ. തീസു ഭവേസു കിലേസേ ആതപേതീതി **ആതാപോ,** വീരിയസ്സേതം നാമം. യദിപി ഹി കിലേസാനം പഹാനം ആതാപനന്തി, തം സമ്മാദിട്ഠിആദീനമ്പി അത്ഥേവ. ആതപസദ്ദോ വിയ പന ആതാപസദ്ദോപി വീരിയേവ നിരുള്ഹോ. അഥ വാ പടിപക്ഖപ്പഹാനേ സമ്പയുത്തധമ്മാനം അബ്ഭുസ്സഹനവസേന പവത്തമാനസ്സ വീരിയസ്സ സാതിസയം തദാതാപനന്തി വീരിയമേവ തഥാ വുച്ചതി, ന അഞ്ഞധമ്മാ, തസ്മാ ആതാപോതി വീരിയസ്സ നാമം, സോ അസ്സ അത്ഥീതി **ആതാപീ.** അയഞ്ച ഈകാരോ പസംസായ അതിസയസ്സ വാ ദീപകോതി ആതാപിഗ്ഗഹണേന സമ്മപ്പധാനസമങ്ഗിതം ദസ്സേതി. തേനേവാഹ - **"ആതാപീതി...പേ... വീരിയേന വീരിയവാ"**തി. **സമ്പജാനോതി** സമ്പജഞ്ഞസങ്ഖാതേന ഞാണേന സമന്നാഗതോ. തേനാഹ - **"അട്ഠാരസവിധേന...പേ... സമ്മാ പജാനന്തോ"**തി. അയം പനേത്ഥ വചനത്ഥോ - സമ്മാ സമന്തതോ സാമഞ്ച പജാനന്തോ **സമ്പജാനോ,** അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനേ അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സിതാഭാവേന സമ്മാ അവിപരീതം സബ്ബാകാരപ്പജാനനേന സമന്തതോ ഉപരൂപരിവിസേസാവഹഭാവേന പവത്തിയാ സമ്മാ പജാനന്തോതി അത്ഥോ.

കായോ ച ഇധ ലുജ്ജനപ്പലുജ്ജനട്ഠേന ലോകോതി അധിപ്പേതോതി ആഹ - **"തസ്മിംയേവ കായസങ്ഖാതേ ലോകേ"**തി. **പഞ്ചകാമഗുണികതണ്ഹന്തി** രൂപാദീസു പഞ്ചസു കാമഗുണേസു പവത്തമാനം തണ്ഹം . യസ്മാ പനേത്ഥ അഭിജ്ഝാഗഹണേന കാമച്ഛന്ദോ, ദോമനസ്സഗ്ഗഹണേന ബ്യാപാദോ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി, തസ്മാ നീവരണപരിയാപന്നബലവധമ്മദ്വയദസ്സനേന നീവരണപ്പഹാനം വുത്തം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. വിസേസേന ചേത്ഥ അഭിജ്ഝാവിനയേന കായസമ്പത്തിമൂലകസ്സ അനുരോധസ്സ, ദോമനസ്സവിനയേന കായവിപത്തിമൂലകസ്സ വിരോധസ്സ, അഭിജ്ഝാവിനയേന ച കായേ അഭിരതിയാ, ദോമനസ്സവിനയേന കായഭാവനായ അനഭിരതിയാ, അഭിജ്ഝാവിനയേന കായേ അഭൂതാനം സുഭസുഖഭാവാദീനം പക്ഖേപസ്സ, ദോമനസ്സവിനയേന കായേ ഭൂതാനം അസുഭാസുഖഭാവാദീനം അപനയനസ്സ ച പഹാനം വുത്തം. തേന യോഗാവചരസ്സ യോഗാനുഭാവോ യോഗസമത്ഥതാ ച ദീപിതാ ഹോതി. യോഗാനുഭാവോ ഹി ഏസ, യദിദം അനുരോധവിരോധവിപ്പമുത്തോ അരതിരതിസഹോ അഭൂതപക്ഖേപഭൂതാപനയനവിരഹിതോ ച ഹോതി. അനുരോധവിരോധവിപ്പമുത്തോ ചേസ അരതിരതിസഹോ അഭൂതം അപക്ഖിപന്തോ ഭൂതഞ്ച അനപനേന്തോ യോഗസമത്ഥോ ഹോതീതി. **സുദ്ധരൂപസമ്മസനമേവ കഥിതന്തി** കേവലം കായാനുപസ്സനാഭാവതോ വുത്തം.

സുഖാദിഭേദാസു വേദനാസൂതി സുഖദുക്ഖഅദുക്ഖമസുഖസാമിസനിരാമിസഭേദാസു വേദനാസു. തത്ഥ സുഖയതീതി **സുഖാ,** സമ്പയുത്തധമ്മേ കായഞ്ച ലദ്ധസ്സാദേ കരോതീതി അത്ഥോ. സുട്ഠു വാ ഖാദതി, ഖനതി വാ കായികം ചേതസികഞ്ച ആബാധന്തി **സുഖാ,** സുകരം ഓകാസദാനം ഏതിസ്സാതി വാ **സുഖാ.** ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖാ,** സമ്പയുത്തധമ്മേ കായഞ്ച പീളേതി വിബാധതീതി അത്ഥോ. ദുട്ഠു വാ ഖാദതി, ഖനതി വാ കായികം ചേതസികഞ്ച സാതന്തി **ദുക്ഖാ,** ദുക്കരം ഓകാസദാനം ഏതിസ്സാതി വാ **ദുക്ഖാ.** ദുക്ഖസുഖപ്പടിക്ഖേപേന **അദുക്ഖമസുഖാതി** ഉപേക്ഖാ വുത്താ. വേദിയതി ആരമ്മണരസം അനുഭവതീതി **വേദനാ. വേദിയമാനോതി** അനുഭവമാനോ. **സുഖം വേദനം വേദിയാമീതി പജാനാതീതി** കായികം വാ ചേതസികം വാ സുഖം വേദനം വേദിയമാനോ "അഹം സുഖം വേദനം വേദിയാമീ"തി പജാനാതീതി അത്ഥോ. തത്ഥ കാമം ഉത്താനസേയ്യകാപി ദാരകാ ഥഞ്ഞപിവനാദികാലേ സുഖം വേദനം വേദിയമാനാ "സുഖം വേദനം വേദിയാമാ"തി പജാനന്തി, ന പനേതം ഏവരൂപം പജാനനം സന്ധായ വുത്തം. ഏവരൂപഞ്ഹി ജാനനം സത്തുപലദ്ധിം ന ജഹതി, അത്തസഞ്ഞം ന ഉഗ്ഘാടേതി, കമ്മട്ഠാനം വാ സതിപട്ഠാനഭാവനാ വാ ന ഹോതി. ഇമസ്സ പന ഭിക്ഖുനോ ജാനനം സത്തുപലദ്ധിം ജഹതി, അത്തസഞ്ഞം ഉഗ്ഘാടേതി, കമ്മട്ഠാനഞ്ചേവ സതിപട്ഠാനഭാവനാ ച ഹോതി. ഇദഞ്ഹി "കോ വേദിയതി, കസ്സ വേദനാ, കിം കാരണാ വേദനാ"തി ഏവം സമ്പജാനന്തസ്സ വേദിയനം സന്ധായ വുത്തം.

തത്ഥ കോ വേദിയതീതി? ന കോചി സത്തോ വാ പുഗ്ഗലോ വാ വേദിയതി. കസ്സ വേദനാതി? ന കസ്സചി സത്തസ്സ വാ പുഗ്ഗലസ്സ വാ വേദനാ. കിം കാരണാ വേദനാതി?

വത്ഥുആരമ്മണാ ച പനസ്സ വേദനാതി. തസ്മാ ഏസ ഏവം പജാനാതി “തം തം സുഖാദീനം വത്ഥുഭൂതം രൂപാദിം ആരമ്മണം കത്വാ വേദനാവ വേദിയതി, തം പന വേദനാപവത്തിം ഉപാദായ ‘അഹം വേദിയാമീ’തി വോഹാരമത്തം ഹോതീ”തി. ഏവം “സുഖാദീനം വത്ഥുഭൂതം രൂപാദിം ആരമ്മണം കത്വാ വേദനാവ വേദിയതീ”തി സല്ലക്ഖേന്തോ ഏസ “സുഖം വേദനം വേദിയാമീ”തി പജാനാതീതി വേദിതബ്ബോ.

അഥ വാ **സുഖം വേദനം വേദിയാമീതി പജാനാതീ**തി സുഖവേദനാക്ഖണേ ദുക്ഖായ വേദനായ അഭാവതോ സുഖം വേദനം വേദിയമാനോ “സുഖം വേദനംയേവ വേദിയാമീ”തി പജാനാതി. തേന യാ പുബ്ബേ ഭൂതപുബ്ബാ ദുക്ഖാ വേദനാ, തസ്സാ ഇദാനി അഭാവതോ ഇമിസ്സാ ച സുഖായ വേദനായ ഇതോ പരം പഠമം അഭാവതോ “വേദനാ നാമ അനിച്ചാ അദ്ധുവാ വിപരിണാമധമ്മാ”തി ഇതിഹ തത്ഥ സമ്പജാനോ ഹോതി. **ദുക്ഖം വേദനം വേദിയാമീതി പജാനാതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

സാമിസം വാ സുഖന്തിആദീസു യസ്മാ കിലേസേഹി ആമസിതബ്ബതോ ആമിസാ നാമ പഞ്ച കാമഗുണാ. ആരമ്മണകരണവസേന സഹ ആമിസേഹീതി സാമിസാ, തസ്മാ **സാമിസാ സുഖാ** നാമ പഞ്ചകാമഗുണാമിസനിസ്സിതാ ഛസു ദ്വാരേസു ഉപ്പന്നാ ഛഗേഹസ്സിതാ സോമനസ്സവേദനാ. **സാമിസാ ദുക്ഖാ** നാമ ഛഗേഹസ്സിതാ ദോമനസ്സവേദനാ. സാ ച ഛസു ദ്വാരേസു “ഇട്ഠാരമ്മണം നാനുഭവിസ്സാമി നാനുഭവാമീ”തി വിതക്കയതോ ഉപ്പന്നാ കാമഗുണനിസ്സിതാ ദോമനസ്സവേദനാ വേദിതബ്ബാ. **നിരാമിസാ സുഖാ** നാമ ഛനേക്ഖമ്മസ്സിതാ സോമനസ്സവേദനാ. സാ ച ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ ഉസ്സുക്കാപേതും സക്കോന്തസ്സ “ഉസ്സുക്കിതാ മേ വിപസ്സനാ”തി സോമനസ്സജാതസ്സ ഉപ്പന്നാ സോമനസ്സവേദനാ ദട്ഠബ്ബാ.

നിരാമിസാ ദുക്ഖാ നാമ ഛനേക്ഖമ്മസ്സിതാ ദോമനസ്സവേദനാ. സാ പന ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ അനുത്തരവിമോക്ഖസങ്ഖാതഅരിയഫലധമ്മേസു പിഹം പട്ഠപേത്വാ തദധിഗമായ അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ ഉസ്സുക്കാപേതും അസക്കോന്തസ്സ “ഇമമ്പി പക്ഖം ഇമമ്പി മാസം ഇമമ്പി സംവച്ഛരം വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരിയഭൂമിം പാപുണിതും നാസക്ഖി”ന്തി അനുസോചതോ ഉപ്പന്നാ ദോമനസ്സവേദനാ.

സാമിസാ അദുക്ഖമസുഖാ നാമ ഛഗേഹസ്സിതാ ഉപേക്ഖാവേദനാ. സാ ച ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ ഗുളപിണ്ഡകേ നിലീനമക്ഖികാ വിയ രൂപാദീനി അനുവത്തമാനാ തത്ഥേവ ലഗ്ഗാ ലഗ്ഗിതാ ഹുത്വാ ഉപ്പന്നാ കാമഗുണനിസ്സിതാ ഉപേക്ഖാവേദനാ. **നിരാമിസാ അദുക്ഖമസുഖാ** നാമ ഛനേക്ഖമ്മസ്സിതാ ഉപേക്ഖാവേദനാ. സാ പന ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാദിആരമ്മണേ ആപാഥഗതേ ഇട്ഠേ അരജ്ജന്തസ്സ, അനിട്ഠേ അദുസ്സന്തസ്സ, അസമപേക്ഖനേന അമുയ്ഹന്തസ്സ ഉപ്പന്നാ വിപസ്സനാഞാണസമ്പയുത്താ ഉപേക്ഖാവേദനാ. **ഏവം വുത്ത**ന്തി മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ വുത്തം. **സാവ വേദനാ വേദിതബ്ബാ**തി ലുജ്ജനപ്പലുജ്ജനട്ഠേന സാ വേദനാ “ലോകോ”തി വേദിതബ്ബാ.

ഏവം വിത്ഥാരിതേതി “സരാഗം വാ ചിത്തം സരാഗം ചിത്തന്തി പജാനാതി, വീതരാഗം വാ ചിത്തം...പേ॰... സദോസം വാ ചിത്തം, വീതദോസം വാ ചിത്തം, സമോഹം വാ ചിത്തം, വീതമോഹം വാ ചിത്തം, സംഖിത്തം വാ ചിത്തം, വിക്ഖിത്തം വാ ചിത്തം, മഹഗ്ഗതം വാ ചിത്തം, അമഹഗ്ഗതം വാ ചിത്തം, സഉത്തരം വാ ചിത്തം, അനുത്തരം വാ ചിത്തം, സമാഹിതം വാ ചിത്തം, അസമാഹിതം വാ ചിത്തം, വിമുത്തം വാ ചിത്തം, അവിമുത്തം വാ ചിത്തന്തി പജാനാതീ”തി ഏവം സതിപട്ഠാനസുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൧; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൪) വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സിതേ സോളസവിധേ ചിത്തേ.

തത്ഥ **സരാഗ**ന്തി അട്ഠവിധം ലോഭസഹഗതം. **വീതരാഗ**ന്തി ലോകിയകുസലാബ്യാകതം. ഇദം പന യസ്മാ സമ്മസനം ന ധമ്മസമോധാനം, തസ്മാ ഇധ ഏകപദേപി ലോകുത്തരം ന ലബ്ഭതി. സേസാനി ചത്താരി അകുസലചിത്താനി നേവ പുരിമപദം, ന പച്ഛിമപദം ഭജന്തി. **സദോസ**ന്തി ദുവിധം ദോമനസ്സസഹഗതം. **വീതദോസ**ന്തി ലോകിയകുസലാബ്യാകതം.

സേസാനി ദസ അകുസലചിത്താനി നേവ പുരിമപദം, ന പച്ഛിമപദം ഭജന്തി. **സമോഹ**ന്തി വിചികിച്ഛാസഹഗതഞ്ചേവ ഉദ്ധച്ചസഹഗതഞ്ചാതി ദുവിധം. യസ്മാ പന മോഹോ സബ്ബാകുസലേസു ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ സേസാനിപി ഇധ വത്തന്തിയേവ. ഇമസ്മിഞ്ഞേവ ഹി ദുകേ ദ്വാദസാകുസലചിത്താനി പരിയാദിന്നാനീതി. **വീതമോഹ**ന്തി ലോകിയകുസലാബ്യാകതം.

സംഖിത്തന്തി ഥിനമിദ്ധാനുപതിതം. ഏതഞ്ഹി സങ്കുചിതചിത്തം നാമ ആരമ്മണേ സങ്കോചവസേന പവത്തനതോ. **വിക്ഖിത്ത**ന്തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം. ഏതഞ്ഹി പസടചിത്തം നാമ ആരമ്മണേ സവിസേസം വിക്ഖേപവസേന വിസടഭാവേന പവത്തനതോ. **മഹഗ്ഗത**ന്തി രൂപാവചരം അരൂപാവചരഞ്ച. **അമഹഗ്ഗത**ന്തി കാമാവചരം. **സഉത്തര**ന്തി കാമാവചരം. **അനുത്തര**ന്തി രൂപാവചരം അരൂപാവചരഞ്ച. തത്രാപി സഉത്തരം രൂപാവചരം, അനുത്തരം അരൂപാവചരമേവ. **സമാഹിത**ന്തി യസ്സ അപ്പനാസമാധി വാ ഉപചാരസമാധി വാ അത്ഥി. **അസമാഹിത**ന്തി ഉഭയസമാധിവിരഹിതം. **വിമുത്ത**ന്തി തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തീഹി വിമുത്തം. **അവിമുത്ത**ന്തി ഉഭയവിമുത്തിരഹിതം. സമുച്ഛേദപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിനിസ്സരണവിമുത്തീനം പന ഇധ ഓകാസോവ നത്ഥി, ഓകാസാഭാവോ ച സമ്മസനചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ വേദിതബ്ബോ.

ഉപാദാനസ്സ ഖന്ധാ **ഉപാദാനക്ഖന്ധാ,** ഉപാദാനസ്സ പച്ചയഭൂതാ ധമ്മപുഞ്ജാ ധമ്മരാസയോതി അത്ഥോ. ഉപാദാനേഹി ആരമ്മണകരണാദിവസേന ഉപാദാതബ്ബാ വാ ഖന്ധാ **ഉപാദാനക്ഖന്ധാ. ഛ അജ്ഝത്തികബാഹിരായതനാനീ**തി ചക്ഖു സോതം ഘാനം ജിവ്ഹാ കായോ മനോതി ഇമാനി ഛ അജ്ഝത്തികായതനാനി ചേവ, രൂപം സദ്ദോ ഗന്ധോ രസോ ഫോട്ഠബ്ബോ ധമ്മാതി ഇമാനി ഛ ബാഹിരായതനാനി ച. ഏത്ഥ പന ലോകുത്തരധമ്മാ ന ഗഹേതബ്ബാ സമ്മസനചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **സത്ത സമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ**തി സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദയോ സത്ത സമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ. സതിആദയോ ഹി സമ്ബോധിസ്സ, സമ്ബോധിയാ വാ അങ്ഗാതി **സമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ**. തഥാ ഹി സമ്ബുജ്ഝതി ആരദ്ധവിപസ്സകതോ പട്ഠായ യോഗാവചരോതി സമ്ബോധി, യായ വാ സോ സതിആദികായ സത്തധമ്മസാമഗ്ഗിയാ സമ്ബുജ്ഝതി, കിലേസനിദ്ദാതോ ഉട്ഠാതി, സച്ചാനി വാ പടിവിജ്ഝതി, സാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ സമ്ബോധി, തസ്സ സമ്ബോധിസ്സ, തസ്സാ വാ സമ്ബോധിയാ അങ്ഗാതി **സമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ**.

ചത്താരി അരിയസച്ചാനീതി "ദുക്ഖം ദുക്ഖസമുദയോ ദുക്ഖനിരോധോ ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൭൧-൧൦൭൨) ഏവം വുത്താനി ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. തത്ഥ പുരിമാനി ദ്വേ സച്ചാനി വട്ടം പവത്തിഹേതുഭാവതോ. പച്ഛിമാനി വിവട്ടം നിവട്ടതദധിഗമൂപായഭാവതോ. തേസു ഭിക്ഖുനോ വട്ടേ കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസോ ഹോതി സരൂപതോ പരിഗ്ഗഹസമ്ഭവതോ. വിവട്ടേ നത്ഥി അഭിനിവേസോ അവിസയത്താ അവിസയത്തേ ച പയോജനാഭാവതോ. **പഞ്ചധാ വുത്തേസൂ**തി സതിപട്ഠാനസുത്തേ വുത്തേസു. **സുദ്ധഅരൂപസമ്മസനമേവാ**തി രൂപേന അമിസ്സിതത്താ കേവലം അരൂപസമ്മസനമേവ. ഖന്ധായതനസച്ചകോട്ഠാസാനം പഞ്ചക്ഖന്ധസങ്ഗഹതോ **"രൂപാരൂപസമ്മസന"**ന്തി വുത്തം. പുബ്ബഭാഗിയാനമ്പി സതിപട്ഠാനാനം സങ്ഗഹിതത്താ **"ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാനേവ കഥിതാനീ"**തി ആഹ.

൩൯൪. **അനിബ്ബത്താന**ന്തി അജാതാനം. **പയോഗം പരക്കമ**ന്തി ഏത്ഥ ഭുസം യോഗോ പയോഗോ, പയോഗോവ പരക്കമോ, പയോഗസങ്ഖാതം പരക്കമന്തി അത്ഥോ. **ചിത്തം ഉക്ഖിപതീ**തി കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അപദാനവസേന ഉക്ഖിപതി. **പധാനവീരിയ**ന്തി സമ്മപ്പധാനലക്ഖണപ്പത്തവീരിയം. **ലോകിയാ**തി ലോകിയസമ്മപ്പധാനകഥാ. **സബ്ബപുബ്ബഭാഗേ**തി സബ്ബമഗ്ഗാനം പുബ്ബഭാഗേ. **കസ്സപസംയുത്തപരിയായേനാ**തി കസ്സപസംയുത്തേ ആഗതസുത്തേന "ഉപ്പന്നാ മേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അപ്പഹീയമാനാ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യു"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൪൫) ആഗതത്താ. സാ ലോകിയാതി വേദിതബ്ബാ.

സമഥവിപസ്സനാവാതി അവധാരണേന മഗ്ഗം നിവത്തേത്വാ തസ്സ നിവത്തനേ കാരണം ദസ്സേന്തോ, **"മഗ്ഗോ പനാ"**തിആദിമാഹ. **സകിം ഉപ്പജ്ജിത്വാ**തി ഇദം ഭൂതകഥനമത്തം.

നിരുദ്ധസ്സ പുന അനുപ്പജ്ജനതോ "ന കോചി ഗുണോ"തി ആസങ്കേയ്യാതി ആഹ - **"സോ ഹീ"**തിആദി. അനന്തരമേവ യഥാ ഫലം ഉപ്പജ്ജതി, തഥാ പവത്തിയേവസ്സ പച്ചയദാനം. **പുരിമസ്മിമ്പീ**തി "അനുപ്പന്നാ മേ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജമാനാ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യു"ന്തി ഏത്ഥപി. **വുത്ത**ന്തി പോരാണട്ഠകഥായം. **തം പന** തഥാവുത്തവചനം **ന യുത്തം** ദുതിയസ്മിം വിയ പുരിമസ്മിം മഗ്ഗസ്സ അഗ്ഗഹണേ കാരണാഭാവതോ. പുരിമസ്മിം അഗ്ഗഹിതേ മഗ്ഗേ അനുപ്പജ്ജമാനോ മഗ്ഗോ അനത്ഥായ സംവത്തേയ്യാതി ആപജ്ജേയ്യ, ന ചേതം യുത്തം ആപജ്ജമാനേ തസ്മിം പധാനത്ഥസമ്ഭവതോ. **ചതുകിച്ചസാധനവസേനാ**തി അനുപ്പന്നാകുസലാനുപ്പാദനാദിചതുകിച്ചസാധനവസേന.

വുത്തനയേനാതി "അസമുദാചാരവസേന വാ അനനുഭൂതാരമ്മണവസേന വാ"തിആദിനാ വുത്തനയേന. **വിജ്ജമാനാ**തി ധരമാനസഭാവാ. ഖണത്തയപരിയാപന്നത്താ ഉപ്പാദാദിസമങ്ഗിനോ വത്തമാനഭാവേന ഉപ്പന്നം **വത്തമാനുപ്പന്നം**. തഞ്ഹി ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ യാവ ഭങ്ഗാ ഉദ്ധം പന്നം പത്തന്തി നിപ്പരിയായതോ **"ഉപ്പന്ന"**ന്തി വുച്ചതി. അനുഭവിത്വാ ഭവിത്വാ ച വിഗതം ഭുത്വാവിഗതം. അനുഭവനഭവനാനി ഹി ഭവനസാമഞ്ഞേന ഭുത്വാ-സദ്ദേന വുത്താനി. സാമഞ്ഞമേവ ഹി ഉപസഗ്ഗേന വിസേസീയതി. ഇധ വിപാകാനുഭവനവസേന തദാരമ്മണം അവിപക്കവിപാകസ്സ സബ്ബഥാ അവിഗതത്താ ഭവിത്വാവിഗതമത്തവസേന കമ്മഞ്ച **"ഭുത്വാവിഗതുപ്പന്ന"**ന്തി വുത്തം. ന അട്ഠസാലിനിയം വിയ രജ്ജനാദിവസേന അനുഭൂതാപഗതം ജവനം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധതാവസേന ഭൂതാപഗതഞ്ച സങ്ഖതം **ഭൂതാപഗതുപ്പന്ന**ന്തി. തസ്മാ ഇധ **ഓകാസകതുപ്പന്നം** വിപാകമേവ വദതി, ന തഥ വിയ കമ്മമ്പി. അട്ഠസാലിനിയഞ്ഹി ഭൂതാവിഗതുപ്പന്നം ഓകാസകതുപ്പന്നഞ്ച അഞ്ഞഥാ ദസ്സിതം. വുത്തഞ്ഹി തത്ഥ (ധം॰ സം॰ അട്ഠ॰ ൧ കാമാവചരകുസലപദഭാജനീയ) -

> "ആരമ്മണരസം അനുഭവിത്വാ നിരുദ്ധം അനുഭൂതാപഗതസങ്ഖാതം കുസലാകുസലം, ഉപാദാദിത്തയം അനുപ്പത്വാ നിരുദ്ധം ഭൂതാപഗതസങ്ഖാതം സേസസങ്ഖതഞ്ച ഭൂതാപഗതുപ്പന്നം നാമ. 'യാനിസ്സ താനി പുബ്ബേ കതാനി കമ്മാനീ'തി ഏവമാദിനാ നയേന വുത്തം കമ്മം അതീതമ്പി സമാനം അഞ്ഞം വിപാകം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സോകാസം കത്വാ ഠിതത്താ, തഥാകതോകാസഞ്ച വിപാകം അനുപ്പന്നമ്പി സമാനം ഏവം കതേ ഓകാസേ ഏകന്തേന ഉപ്പജ്ജനതോ ഓകാസകതുപ്പന്നം നാമാ"തി.

ഇധ പന സമ്മോഹവിനോദനിയം വുത്തനയേനേവ ഭുത്വാവിഗതുപ്പന്നം ഓകാസകതുപ്പന്നഞ്ച ദസ്സിതം. വുത്തഞ്ഹി, **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൪൬൭) -

> "കമ്മേ പന ജഹിതേ ആരമ്മണരസം അനുഭവിത്വാ നിരുദ്ധോ വിപാകോ ഭുത്വാവിഗതം നാമ. കമ്മം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധം ഭുത്വാവിഗതം നാമ. തദുഭയമ്പി ഭുത്വാവിഗതുപ്പന്നന്തി സങ്ഖ്യം ഗച്ഛതി. കുസലാകുസലം കമ്മം അഞ്ഞകമ്മസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കരോതി. ഏവം കതേ ഓകാസേ വിപാകോ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഓകാസകരണതോ പട്ഠായ ഉപ്പന്നോതി വുച്ചതി. ഇദം ഓകാസകതുപ്പന്നം നാമാ"തി.

തത്ഥ അട്ഠസാലിനിയാ അയമധിപ്പായോ - "സതിപി സബ്ബേസമ്പി ചിത്തുപ്പാദാനം സംവേദയിതസഭാവാ ആരമ്മണാനുഭവനേ സവിപല്ലാസേ പന സന്താനേ ചിത്താഭിസങ്ഖാരവസേന പവത്തിതോ അബ്യാകതേഹി വിസിട്ഠോ കുസലാകുസലാനം സാതിസയോ വിസയാനുഭവനാകാരോ. യഥാ വികപ്പഗ്ഗാഹവസേന രാഗാദീഹി തബ്ബിപക്ഖേഹി ച അകുസലം കുസലഞ്ച നിപ്പരിയായതോ ആരമ്മണരസം അനുഭവതി, ന തഥാ വിപാകോ കമ്മവേഗക്ഖിത്തത്താ, നാപി കിരിയാ അഹേതുകാനം അതിദുബ്ബലതായ, സഹേതുകാനഞ്ച ഖീണകിലേസസ്സ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവതോ ഉപ്പജ്ജമാനാനം അതിസന്തവുത്തിത്താ, തസ്മാ രജ്ജനാദിവസേന ആരമ്മണരസാനുഭവനം സാതിസയന്തി അകുസലം കുസലഞ്ച ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധതാസാമഞ്ഞേന സേസസങ്ഖതഞ്ച ഭൂതാപഗത"ന്തി വുത്തം. സമ്മോഹവിനോദനിയാ പന വിപാകാനുഭവനവസേന തദാരമ്മണം അവിപക്കപാകസ്സ സബ്ബഥാ അവിഗതത്താ ഭവിത്വാവിഗതമത്തവസേന

കമ്മഞ്ച ഭുത്വാപഗതന്തി വുത്തം. തേനേവ തത്ഥ ഓകാസകതുപ്പന്നന്തി വിപാകമേവാഹ, ന കമ്മമ്പി, തസ്മാ ഇധാപി സമ്മോഹവിനോദനിയം വുത്തനയേനേവ ഭുത്വാപഗതുപ്പന്നം ഓകാസകതുപ്പന്നഞ്ച വിഭത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പഞ്ചക്ഖന്ധാ പന വിപസ്സനായ ഭൂമി നാമാതി സമ്മസനസ്സ ഠാനഭാവതോ വുത്തം. **തേസൂ**തി അതീതാദിഭേദേസു. **അനുസയിതകിലേസാ**തി അപ്പഹീനാ മഗ്ഗേന പഹാതബ്ബാ അധിപ്പേതാ. തേനാഹ - **"അതീതാ വാ...പേ॰... ന വത്തബ്ബാ"**തി. ഹോന്തു താവ "അതീതാ"തി വാ "പച്ചുപ്പന്നാ"തി വാ ന വത്തബ്ബാ, "അനാഗതാ"തി പന കസ്മാ ന വത്തബ്ബാ, നനു കാരണലാഭേ ഉപ്പജ്ജനാരഹാ അപ്പഹീനട്ഠേന ഥാമഗതാ കിലേസാ അനുസയാതി വുച്ചന്തീതി? സച്ചമേതം, അനാഗതഭാവോപി നേസം ന പരിച്ഛിന്നോ ഇതരാനാഗതക്ഖന്ധാനം വിയാതി "അനാഗതാ വാതി ന വത്തബ്ബാ"തി വുത്തം. യദി ഹി നേസം പരിച്ഛിന്നോ അനാഗതഭാവോ സിയാ, തതോ "പച്ചുപ്പന്നാ, അതീതാ"തി ച വത്തബ്ബാ സിയും, പച്ചയസമവായേ പന ഉപ്പജ്ജനാരഹതം ഉപാദായ അനാഗതവോഹാരോ തത്ഥ വേദിതബ്ബോ.

ഇദം ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നം നാമാതി ഇദം യഥാവുത്തം കിലേസജാതം അപ്പഹീനട്ഠേന ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നം നാമ കാരണലാഭേ സതി വിജ്ജമാനകിച്ചകരണതോ. **താസു താസു ഭൂമിസൂ**തി മനുസ്സദേവാദിഅത്തഭാവസങ്ഖാതേസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു. ആരമ്മണകരണവസേന ഹി ഭവന്തി ഏത്ഥ കിലേസാതി **ഭൂമിയോ,** ഉപാദാനക്ഖന്ധാ. **അസമുഗ്ഘാതഗതാ**തി തസ്മിം തസ്മിം സന്താനേ അനുപ്പത്തിധമ്മതം അനാപാദിതതായ സമുഗ്ഘാതം സമുച്ഛേദം ന ഗതാതി **അസമുഗ്ഘാതഗതാ. ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നം നാമാ**തി ഏത്ഥ ലദ്ധഭൂമികം ഭൂമിലദ്ധന്തി വുത്തം അഗ്ഗിആഹിതോ വിയ. ഓകാസകതുപ്പന്നസദ്ദേപി ച **അട്ഠസാലിനിയം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ഏ കാമാവചരകുസലപദഭാജനീയ) ആഗതനയേന ഓകാസോ കതോ ഏതേന കുസലാകുസലകമ്മേന, ഓകാസോ കതോ ഏതസ്സ വിപാകസ്സാതി ച ദുവിധത്ഥേപി ഏവമേവ കതസദ്ദസ്സ പരനിപാതോ വേദിതബ്ബോ. ഇധ പന ഓകാസകതുപ്പന്നസദ്ദേന വിപാകസ്സേവ ഗഹിതത്താ "ഓകാസോ കതോ ഏതസ്സ വിപാകസ്സാ"തി ഏവം വിഗ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഖണത്തയസമങ്ഗിതായ സമുദാചാരപ്പത്തം **സമുദാചാരുപ്പന്നം**. തേനാഹ - **"സമ്പതി വത്തമാനംയേവാ"**തി. ആരമ്മണം അധിഗ്ഗയ്ഹ ദള്ഹം ഗഹേത്വാ പവത്തം **ആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതുപ്പന്നം**. വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനവസേന അപ്പഹീനാ **അവിക്ഖമ്ഭിതാ**. സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന അപ്പഹീനാ **അസമുഗ്ഘാതിതാ**. നിമിത്തഗ്ഗാഹവസേന ആരമ്മണസ്സ അധിഗ്ഗഹിതത്താ തം ആരമ്മണം അനുസ്സരിതാനുസ്സരിതക്ഖണേ കിലേസുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന ഉപതിട്ഠനതോ അധിഗ്ഗഹിതമേവ നാമം ഹോതീതി ആഹ - **"ആരമ്മണസ്സ അധിഗ്ഗഹിതത്താ"**തി. ഏത്ഥ ച ആഹടഖീരരുക്ഖോ വിയ നിമിത്തഗ്ഗാഹവസേന അധിഗ്ഗഹിതം ആരമ്മണം, അനാഹടഖീരരുക്ഖോ വിയ അവിക്ഖമ്ഭിതതായ അന്തോഗതകിലേസആരമ്മണം ദട്ഠബ്ബം. നിമിത്തഗ്ഗാഹികാ അവിക്ഖമ്ഭിതകിലേസാ വാ പുഗ്ഗലാ വാ ആഹടാനാഹടഖീരരുക്ഖസദിസാ. **പുരിമനയേനേവാ**തി അവിക്ഖമ്ഭിതുപ്പന്നേ വുത്തനയേനേവ. **വിത്ഥാരേതബ്ബ**ന്തി "ഇമസ്മിം നാമ ഠാനേ നുപ്പജ്ജിസ്സന്തീ"തി ന വത്തബ്ബാ. കസ്മാ? അസമുഗ്ഘാതിതത്താ. യഥാ കിം? യഥാ സചേ ഖീരരുക്ഖം കുഠാരിയാ ആഹനേയ്യും, ഇമസ്മിം നാമ ഠാനേ ഖീരം ന നിക്ഖമേയ്യാതി ന വത്തബ്ബം, ഏവം. ഇദം അസമുഗ്ഘാതിതുപ്പന്നം നാമാതി ഏവം യോജേത്വാ വിത്ഥാരേതബ്ബം.

ഇമേസു ഉപ്പന്നേസൂതി യഥാവുത്തേസു അട്ഠസു ഉപ്പന്നേസു. ഇദം **ന മഗ്ഗവജ്ഝം** അപ്പഹാതബ്ബവത്ഥുത്താ. **മഗ്ഗവജ്ഝം** മഗ്ഗേന പഹേയ്യവത്ഥുത്താ. **രത്തോ**തി രാഗേന സമന്നാഗതോ. ഏസ നയോ **ദുട്ഠോ മൂള്ഹോ**തി ഏത്ഥാപി. **വിനിബദ്ധോ**തി മാനസംയോജനേന വിരൂപം നിബന്ധിതോ. **പരാമട്ഠോ**തി ദിട്ഠിപരാമാസേന ധമ്മസഭാവം അതിക്കമ്മ പരതോ ആമട്ഠോ. **അനിട്ഠങ്ഗതോ**തി നിട്ഠം അഗതോ, സംസയാപന്നോതി അത്ഥോ. **ഥാമഗതോ**തി അനുസയവസേന ദള്ഹതം ഉപഗതോ. **യുഗനദ്ധാ**തി പഹാതബ്ബപ്പഹായകയുഗേ നദ്ധാ വിയ വത്തനകാ ഏകകാലികത്താ. **സംകിലേസികാ**തി സംകിലേസധമ്മസഹിതാ.

പാളിയന്തി പടിസമ്ഭിദാപാളിയം (പടി॰ മ॰ ൻ.൨൧). തികാലികേസുപി കിലേസേസു വായാമാഭാവദസ്സനത്ഥം അജാതഫലതരുണരുക്ഖോ പാളിയം നിദസ്സിതോ, അട്ഠകഥായം പന ജാതോ സന്തോ അസമുദാഹടകിലേസോ നാമ നത്ഥീതി **"ജാതഫലരുക്ഖേന ദീപേതബ്ബ"**ന്തി വത്വാ തമത്ഥം വിവരിതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. അഥ വാ മഗ്ഗേന പഹീനകിലേസാനമേവ അതീതാദിഭേദേന തിധാ നവത്തബ്ബതം പാകടം കാതും അജാതഫലരുക്ഖോ ഉപമാവസേന പാളിയം ആഭതോ, അതീതാദീനം അപ്പഹീനതാദസ്സനത്ഥമ്പി **"ജാതഫലരുക്ഖേന ദീപേതബ്ബ"**ന്തി അട്ഠകഥായം വുത്തം. തത്ഥ യഥാ അച്ഛിന്നേ രുക്ഖേ നിബ്ബത്തനാരഹാനി ഫലാനി ഛിന്നേ അനുപ്പജ്ജമാനാനി കദാചി സസഭാവാനി അഹേസും, ഹോന്തി, ഭവിസ്സന്തി വാതി അതീതാദിഭാവേന ന വത്തബ്ബാനി, ഏവം മഗ്ഗേന പഹീനകിലേസാ ച ദട്ഠബ്ബാ മഗ്ഗേ അനുപ്പന്നേ ഉപ്പത്തിരഹാനം ഉപ്പന്നേ സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവതോ . യഥാ ച ഛേദേ അസതി ഫലാനി ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തീതി ഛേദനസ്സ സാത്ഥകതാ, ഏവം മഗ്ഗഭാവനായ ച സാത്ഥകതാ യോജേതബ്ബാ. **നാപി ന പജഹതീ**തി ഉപ്പജ്ജനാരഹാനം പജഹനതോ വുത്തം. **ഉപ്പജ്ജിത്വാ**തി ലക്ഖണേ ത്വാ-സദ്ദോ. മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പജ്ജനകിരിയായ ഹി സമുദയപ്പഹാനനിബ്ബാനസച്ഛികരണകിരിയാ വിയ ഖന്ധാനം പരിജാനനകിരിയാ ലക്ഖീയതി.

തേപി പജഹതിയേവാതി യേ തേഹി കിലേസേഹി ജനേതബ്ബാ ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാ, തേപി പജഹതിയേവ തന്നിമിത്തസ്സ അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധനതോ. തേനാഹ - **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദി. **അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ നിരോധേനാ**തി കമ്മവിഞ്ഞാണസ്സ അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനേന. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണേ ഹേതുഭൂതേ. **ഏതേ**തി നാമരൂപസഞ്ഞിതാ സങ്ഖാരാ. **സബ്ബഭവേഹി വുട്ഠാതിയേവാതിപി വദന്തീ**തി അരഹത്തമഗ്ഗോ സബ്ബഭവേഹി വുട്ഠാതിയേവാതി വദന്തി തദുപ്പത്തിതോ ഉദ്ധം ഭവൂപപത്തിയാ കിലേസസ്സപി അഭാവതോ.

ഏകചിത്തക്ഖണികത്താ മഗ്ഗസ്സാതി അധിപ്പായേന **"കഥം അനുപ്പന്നാനം...പേ॰... ഠിതിയാ ഭാവനാ ഹോതീ"**തി പുച്ഛതി. മഗ്ഗപ്പവത്തിയായേവ ഉഭയകിച്ചസിദ്ധിതോ ആഹ - **"മഗ്ഗപ്പവത്തിയായേവാ"**തി. **മഗ്ഗോ ഹീ**തിആദിനാ തമത്ഥം വിവരതി. അനുപ്പന്നോ നാമ വുച്ചതി, തസ്മാ തസ്സ ഭാവനാ അനുപ്പന്നാനം ഉപ്പാദായ ഭാവനാ വുത്താതി യോജേതബ്ബാ. **വത്തും വട്ടതീ**തി യാവതാ മഗ്ഗസ്സ പവത്തിയേവ ഠിതി, തത്തകാനേവ നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരാനി.

൯൯൪-൪൩. കത്തുകമ്യതാഛന്ദം അധിപതിം കരിത്വാ പടിലദ്ധസമാധി ഛന്ദസമാധീതി ആഹ - **"ഛന്ദം നിസ്സായ പവത്തോ സമാധി ഛന്ദസമാധീ"**തി **പധാനസങ്ഖാരാ**തി ചതുകിച്ചസാധകസ്സ സമ്മപ്പധാനവീരിയസ്സേതം അധിവചനം. തേനാഹ - **"പധാനഭൂതാ സങ്ഖാരാ പധാനസങ്ഖാരാ"**തി. തത്ഥ **പധാനഭൂതാ**തി വീരിയഭൂതാ. സങ്ഖതസങ്ഖാരാദിനിവത്തനത്ഥം പധാനഗ്ഗഹണന്തി. അഥ വാ തം തം വിസേസം സങ്ഖരോതീതി **സങ്ഖാരോ,** സബ്ബം വീരിയം. തത്ഥ ചതുകിച്ചസാധകതോ സേസനിവത്തനത്ഥം പധാനഗ്ഗഹണന്തി, പധാനഭൂതാ സേട്ഠഭൂതാതി അത്ഥോ. ചതുബ്ബിധസ്സ പന വീരിയസ്സ അധിപ്പേതത്താ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോ. **തേഹി ധമ്മേഹീ**തി ഛന്ദസമാധിനാ പധാനസങ്ഖാരേഹി ച. **ഇദ്ധിപാദ**ന്തി ഏത്ഥ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, സമിജ്ഝതി നിപ്ഫജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഇജ്ഝന്തി വാ ഏതായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതിപി ഇദ്ധി. പഠമേനത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോ **ഇദ്ധിപാദോ,** ഇദ്ധികോട്ഠാസോതി അത്ഥോ. ദുതിയേനത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോതി **ഇദ്ധിപാദോ,** പാദോതി പതിട്ഠാ, അധിഗമൂപായോതി അത്ഥോ. തേന ഹി യസ്മാ ഉപരൂപരിവിസേസസങ്ഖാതം ഇദ്ധിം പജ്ജന്തി പാപുണന്തി, തസ്മാ പാദോതി വുച്ചതി. തേനാഹ - **"ഇദ്ധിയാ പാദം, ഇദ്ധിഭൂതം വാ പാദം ഇദ്ധിപാദ"**ന്തി.

അഥ വാ **ഇദ്ധിപാദ**ന്തി നിപ്ഫത്തിപരിയായേന ഇജ്ഝനട്ഠേന, ഇജ്ഝന്തി ഏതായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇമിനാ വാ പരിയായേന ഇദ്ധീതി സങ്ഖം ഗതാനം ഉപചാരജ്ഝാനാദികുസലചിത്തസമ്പയുത്താനം ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരാനം അധിട്ഠാനട്ഠേന പാദഭൂതം സേസചിത്തചേതസികരാസിന്തി അത്ഥോ. തേനേവ **ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൪൩൪-൪൩൭) "ഇദ്ധിപാദോതി തഥാഭൂതസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ...

പേ॰… വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി വുത്തം. സാ ഏവ ച തഥാവുത്താ ഇദ്ധി യസ്മാ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ ഉപരിമായ ഉപരിമായ തയോ ഛന്ദസമാധിപ്പധാനസങ്ഖാരാ പാദഭൂതാ അധിട്ഠാനഭൂതാ, തസ്മാ വുത്തം "ഇദ്ധിഭൂതം വാ പാദ"ന്തി. തഥാ ഹേട്ഠാ ധമ്മാ ഇദ്ധിപി ഹോന്തി ഇദ്ധിപാദാപി, സേസാ പന സമ്പയുത്തകാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഇദ്ധിപാദായേവ. വീരിയചിത്തവീമംസാസമാധിപ്പധാനസങ്ഖാരസങ്ഖാതാപി തയോ തയോ ധമ്മാ ഇദ്ധിപി ഹോന്തി ഇദ്ധിപാദാപി, സേസാ പന സമ്പയുത്തകാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ഇദ്ധിപാദായേവ.

അപിച പുബ്ബഭാഗോ പുബ്ബഭാഗോ ഇദ്ധിപാദോ നാമ, പടിലാഭോ പടിലാഭോ ഇദ്ധി നാമാതി വേദിതബ്ബാ. അയമത്ഥോ ഉപചാരേന വാ വിപസ്സനായ വാ ദീപേതബ്ബോ. പഠമജ്ഝാനപരികമ്മഞ്ഹി ഇദ്ധിപാദോ നാമ, പഠമജ്ഝാനം ഇദ്ധി നാമ. ദുതിയഝാന… തതിയഝാന… ചതുത്ഥഝാന… ആകാസാനഞ്ചായതന… വിഞ്ഞാണഞ്ചായതന… ആകിഞ്ചഞ്ഞായതന… നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനപരികമ്മം ഇദ്ധിപാദോ നാമ, നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഇദ്ധി നാമ. സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാ ഇദ്ധിപാദോ നാമ, സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ഇദ്ധി നാമ. സകദാഗാമി-അനാഗാമി-അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനാ ഇദ്ധിപാദോ നാമ, അരഹത്തമഗ്ഗോ ഇദ്ധി നാമ. പടിലാഭേനപി ദീപേതും വട്ടതിയേവ. പഠമജ്ഝാനഞ്ഹി ഇദ്ധിപാദോ നാമ, ദുതിയജ്ഝാനം ഇദ്ധി നാമ. ദുതിയജ്ഝാനം ഇദ്ധിപാദോ നാമ, തതിയജ്ഝാനം ഇദ്ധി നാമ…പേ॰… അനാഗാമിമഗ്ഗോ ഇദ്ധിപാദോ നാമ, അരഹത്തമഗ്ഗോ ഇദ്ധി നാമ.

സേസേസുപീതി വീരിയസമാധിആദീസുപി. തത്ഥ ഹി വീരിയം, ചിത്തം, വീമംസം അധിപതിം കരിത്വാ പടിലദ്ധസമാധി വീരിയസമാധി, ചിത്തസമാധി, വീമംസാസമാധീതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഛന്ദാദീസു ഏക**ന്തി ഛന്ദാദീസു ചതൂസു ആദിതോ വുത്തത്താ ആദിഭൂതം ഏകം പധാനം ഛന്ദന്തി അധിപ്പായോ. തേനേവാഹ - **"തദാസ്സ പഠമിദ്ധിപാദോ"**തി. **ഏവം സേസാപീ**തി ഏത്തേന വീരിയം ചിത്തം വീമംസം നിസ്സായ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അരഹത്തം പാപുണന്താനം വസേന ദുതിയവീരിയിദ്ധിപാദാദയോ യോജേതബ്ബാതി ദസ്സേതി. ഇമിനാ ഹി സുത്തന്തേന ചതുന്നം ഭിക്ഖൂനം മത്ഥകപ്പത്തം കമ്മട്ഠാനം ദസ്സിതം. ഏകോ ഹി ഭിക്ഖു ഛന്ദം അവസ്സയതി, കത്തുകമ്യതാകുസലധമ്മച്ഛന്ദേന അത്ഥനിപ്ഫത്തിയം സതി "അഹം ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസ്സാമി, നത്ഥി മയ്ഹം ഏതസ്സ നിബ്ബത്തനേ ഭാരോ"തി ഛന്ദം ജേട്ഠകം ഛന്ദം ധുരം ഛന്ദം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേതി. ഏകോ വീരിയം അവസ്സയതി, ഏകോ ചിത്തം, ഏകോ പഞ്ഞം അവസ്സയതി, പഞ്ഞായ അത്ഥനിപ്ഫത്തിയം സതി "അഹം ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസ്സാമി, നത്ഥി മയ്ഹം ഏതസ്സ നിബ്ബത്തനേ ഭാരോ"തി പഞ്ഞം ജേട്ഠകം പഞ്ഞം ധുരം പഞ്ഞം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേതി.

കഥം? യഥാ ഹി ചതൂസു അമച്ചപുത്തേസു ഠാനന്തരം പത്ഥേത്വാ വിചരന്തേസു ഏകോ ഉപട്ഠാനം അവസ്സയതി, ഏകോ സൂരഭാവം, ഏകോ ജാതിം, ഏകോ മന്തം. കഥം? തേസു ഹി പഠമോ ഉപട്ഠാനേ അപ്പമാദകാരിതായ അത്ഥനിപ്ഫത്തിയാ സതി ലബ്ഭമാനം "ലച്ഛാമേതം ഠാനന്തര"ന്തി ഉപട്ഠാനം അവസ്സയതി. ദുതിയോ ഉപട്ഠാനേ അപ്പമത്തോപി "ഏകച്ചോ സങ്ഗാമേ പച്ചുപട്ഠിതേ സണ്ഠാതും ന സക്കോതി, അവസ്സം പന രഞ്ഞോ പച്ചന്തോ കുപ്പിസ്സതി, തസ്മിം കുപ്പിതേ രഥസ്സ പുരതോ കമ്മം കത്വാ രാജാനം ആരാധേത്വാ ആഹരാപേസ്സാമേതം ഠാനന്തര"ന്തി സൂരഭാവം അവസ്സയതി. തതിയോ "സൂരഭാവേപി സതി ഏകച്ചോ ഹീനജാതികോ ഹോതി, ജാതിം സോധേത്വാ ഠാനന്തരം ദേന്തോ മയ്ഹം ദസ്സതീ"തി ജാതിം അവസ്സയതി. ചതുത്ഥോ "ജാതിമാപി ഏകോ അമന്തനീയോ ഹോതി, മന്തേന കത്തബ്ബകിച്ചേ ഉപ്പന്നേ ആഹരാപേസ്സാമേതം ഠാനന്തര"ന്തി മന്തം അവസ്സയതി. തേ സബ്ബേപി അത്തനോ അത്തനോ അവസ്സയബലേന ഠാനന്തരാനി പാപുണിംസു.

തത്ഥ ഉപട്ഠാനേ അപ്പമത്തോ ഹുത്വാ ഠാനന്തരം പത്തോ വിയ ഛന്ദം അവസ്സായ കത്തുകമ്യതാകുസലധമ്മച്ഛന്ദേന "അത്ഥനിപ്ഫത്തിയം സതി അഹം ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസ്സാമി, നത്ഥി മയ്ഹം ഏതസ്സ നിബ്ബത്തനേ സാരോ"തി ഛന്ദം ജേട്ഠകം ഛന്ദം

ധുരം ഛന്ദം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മനിബ്ബത്തകോ ദട്ഠബ്ബോ **രട്ഠപാലത്ഥേരോ** (മ॰ നി॰ ൨.൨൯൩ ആദയോ) വിയ. സോ ഹി ആയസ്മാ "ഛന്ദേ സതി കഥം നാനുജാനിസ്സന്തീ"തി സത്താഹമ്പി ഭത്താനി അഭുഞ്ജിത്വാ മാതാപിതരോ അനുജാനാപേത്വാ പബ്ബജിത്വാ ഛന്ദമേവ അവസ്സായ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസി. സൂരഭാവേന രാജാനം ആരാധേത്വാ ഠാനന്തരം പത്തോ വിയ വീരിയം ജേട്ഠകം വീരിയം ധുരം വീരിയം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മനിബ്ബത്തകോ ദട്ഠബ്ബോ **സോണത്ഥേരോ** (മഹാവ॰ ൨൪൩ ആദയോ) വിയ. സോ ഹി ആയസ്മാ വീരിയം ധുരം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസി.

ജാതിസമ്പത്തിയാ ഠാനന്തരം പത്തോവിയ ചിത്തം ജേട്ഠകം ചിത്തം ധുരം ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മനിബ്ബത്തകോ ദട്ഠബ്ബോ **സമ്ഭൂതത്ഥേരോ** (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨ സമ്ഭൂതത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനാ) വിയ. സോ ഹി ആയസ്മാ ചിത്തം ജേട്ഠകം ചിത്തം ധുരം ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസി. മന്തം അവസ്സായ ഠാനന്തരം പത്തോ വിയ വീമംസം ജേട്ഠകം വീമംസം ധുരം വീമംസം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മനിബ്ബത്തകോ ദട്ഠബ്ബോ **ഥേരോ മോഘരാജാ** (സു॰ നി॰ ൧൧൨൨ ആദയോ; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസോ ൮൫) വിയ. സോ ഹി ആയസ്മാ വീമംസം ജേട്ഠകം വീമംസം ധുരം വീമംസം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസി. തസ്സ ഹി ഭഗവാ "സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സൂ"തി (സു॰ നി॰ ൧൧൨൫; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസോ ൮൮) സുഞ്ഞതാകഥം കഥേസി. പഞ്ഞാനിസ്സിതമാനനിഗ്ഗഹത്ഥഞ്ച ദ്വിക്ഖത്തും പുച്ഛിതോ പഞ്ഹം ന കഥേസി. ഏത്ഥ ച പുനപ്പുനം ഛന്ദുപ്പാദനം തോസനം വിയ ഹോതീതി ഛന്ദസ്സ ഉപട്ഠാനസദിസതാ വുത്താ, ഥാമഭാവതോ വീരിയസ്സ സൂരത്തസദിസതാ, "ഛദ്വാരാധിപതി രാജാ"തി (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.ഏരകപത്തനാഗരാജവത്ഥു) വചനതോ പുബ്ബങ്ഗമതാ ചിത്തസ്സ വിസിട്ഠജാതിസദിസതാ.

൪൦൨-൪൦൩. **അത്തനോ സദ്ധാധുരേതി** അത്തനോ സദ്ധാകിച്ചേ സദ്ദഹനകിരിയായ. **ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി** അനുവത്തനവസേന സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഇന്ദട്ഠം കാരേതി, തസ്മാ ആധിപതേയ്യട്ഠേന സദ്ധാ ഏവ ഇന്ദ്രിയന്തി **സദ്ധിന്ദ്രിയം**. തഥാ വീരിയാദീനം സകസകകിച്ചേസൂതി ആഹ - **"വീരിയിന്ദ്രിയാദീസുപി ഏസേവ നയോ"**തി. **വിസോധേന്തോതി** വിപക്ഖവിവജ്ജനസപക്ഖനിസേവനസരിക്ഖൂപനിസ്സയസങ്ഗണ്ഹനലക്ഖണേഹി തീഹി കാരണേഹി വിസോധനവസേന സോധേന്തോ.

അസ്സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോതി ബുദ്ധാദീസു പസാദസിനേഹാഭാവേന സദ്ധാരഹിതേ ലൂഖപുഗ്ഗലേ സബ്ബസോ വജ്ജയതോ. **സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ സേവതോതി** ബുദ്ധാദീസു സദ്ധാധിമുത്തേ വക്കലിത്ഥേരസദിസേ സേവതോ. **പസാദനീയേതി** പസാദാവഹേ സമ്പസാദനീയസുത്താദികേ (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൧ ആദയോ). **പച്ചവേക്ഖതോതി** പാളിതോ അത്ഥതോ ച പതി പതി അവേക്ഖന്തസ്സ ചിന്തേന്തസ്സ. **വിസുജ്ഝതീതി** പടിപക്ഖമലവിഗമതോ പച്ചയവസേന സഭാവസംസുദ്ധിതോ വിസുദ്ധഫലനിബ്ബത്തിതോ ച സദ്ധിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സമ്മപ്പധാനേതി** സമ്മപ്പധാനപ്പടിസംയുത്തേ (സം॰ നി॰ ൫.൬൫൧-൬൬൨ ആദയോ) സുത്തന്തേ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ഝാനവിമോക്ഖേതി** പഠമജ്ഝാനാദിജ്ഝാനാനി ചേവ പഠമവിമോക്ഖാദിവിമോക്ഖേ ച. കാമഞ്ചേത്ഥ ഝാനാനിയേവ വിമോക്ഖാ, പവത്തിആകാരവസേന പന വിസും ഗഹണം.

ഗമ്ഭീരഞാണചരിയന്തി ഗമ്ഭീരാനം ഞാണാനം പവത്തിട്ഠാനം. തേനാഹ - **"സണ്ഹസുഖുമ"**ന്തിആദി. **ഖന്ധന്തരന്തി** സഭാവജാതിഭൂമിആദിവസേന ഖന്ധാനം നാനത്തം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **അകതാഭിനിവേസോതി** പുബ്ബേ അകതഭാവനാഭിനിവേസോ. **സദ്ധാധുരാദീസൂതി** സദ്ധാധുരേ പഞ്ഞാധുരേ ച. **അവസാനേതി** ഭാവനാപരിയോസാനേ. **വിവട്ടേത്വാതി** സങ്ഖാരാരമ്മണതോ വിവട്ടേത്വാ നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ. **അരഹത്തം ഗണ്ഹാതീതി** മഗ്ഗപരമ്പരായ അരഹത്തം ഗണ്ഹാതി. **അകമ്പിയട്ഠേനാതി** പടിപക്ഖേഹി അകമ്പിയഭാവേന. ഏതേനേവസ്സ സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഥിരഭാവോപി വിഭാവിതോ

ദട്ഠബ്ബോ. ന ഹി സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഥിരഭാവേന വിനാ പടിപക്ഖേഹി അകമ്പിയതാ സമ്ഭവതി. സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഥിരഭാവേനേവ ഹി അകുസലാനം അബ്യാകതാനഞ്ച നേസം ബലവഭാവൂപപത്തി. **അസ്സദ്ധിയേ**തി അസ്സദ്ധിയഹേതു. നിമിത്തത്ഥേ ഹേതം ഭുമ്മവചനം. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

൪൬൭. ആദിപദാനന്തി സതിആദിപദാനം. **സരണട്ഠേനാ**തി ചിരകതചിരഭാസിതാനം അനുസ്സരണട്ഠേന. **ഉപട്ഠാനലക്ഖണാ**തി കായാദീസു അസുഭാകാരാദിസല്ലക്ഖണമുഖേന തത്ഥ ഉപതിട്ഠനസഭാവാ. ഉപതിട്ഠനഞ്ച ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം, അവിസ്സജ്ജനം വാ ആരമ്മണസ്സ. **അപിലാപനലക്ഖണാ**തി അസമ്മുസ്സനസഭാവാ, ഉദകേ അലാബു വിയ ആരമ്മണേ പ്ലവിത്വാ ഗന്തും അപ്പദാനം, പാസാണസ്സ വിയ നിച്ചലസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഠപനം സാരണം അസമ്മുട്ഠകരണം അപിലാപനം. **സാപതേയ്യ**ന്തി സന്തകം. അപിലാപനം അസമ്മുട്ഠം കരോതി **അപിലാപേതി,** സായം പാതഞ്ച രാജാനം ഇസ്സരിയസമ്പത്തിം സല്ലക്ഖാപേതി സാരേതീതി അത്ഥോ. **കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗേ ധമ്മേ**തി കണ്ഹസുക്കസങ്ഖാതേ സപ്പടിഭാഗേ ധമ്മേ. കണ്ഹോ ഹി ധമ്മോ സുക്കേന, സുക്കോ ച കണ്ഹേന സപ്പടിഭാഗോ. **വിത്ഥാര**-സദ്ദോ ആദിസദ്ദത്ഥോ. തേന "ഇമേ ചത്താരോ ധമ്മാ സമ്മപ്പധാനാ, ഇമേ ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ, ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, ഇമാനി പഞ്ച ബലാനി, ഇമേ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, അയം അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ, അയം സമഥോ, അയം വിപസ്സനാ, അയം വിജ്ജാ, അയം വിമുത്തി, ഇമേ ലോകുത്തരധമ്മാതി ഏവം ഖോ, മഹാരാജ, അപിലാപനലക്ഖണാ സതീ"തി (മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൩) ഇമം പാളിസേസം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഥേരേനാ**തി നാഗസേനത്ഥേരേന. സോ ഹി ധമ്മാനം കിച്ചം ലക്ഖണം കത്വാ അസ്സേതി "അപിലാപനലക്ഖണാ സതി, ആകോടനലക്ഖണോ വിതക്കോ"തിആദിനാ. ഏവഞ്ഹി ധമ്മാ സുബോധാ ഹോന്തീതി. സമ്മോസപച്ചനീകം കിച്ചം അസമ്മോസോ, ന സമ്മോസാഭാവമത്തന്തി ആഹ - **"അസമ്മോസരസാ വാ"**തി. യസ്സ ധമ്മസ്സ ബലേന സമ്പയുത്തധമ്മാ ആരമ്മണാഭിമുഖാ ഭവന്തി, സാ സതി. തസ്മാ സാ തേസം ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവം പച്ചുപട്ഠാപേസി, സയം വാ ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി വുത്തം - **"ഗോചരാഭിമുഖീഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. സമ്മാ പസത്ഥോ ബോജ്ഝങ്ഗോതി **സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. ബോധിയാ** വക്ഖമാനായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ, **ബോധിസ്സ വാ** അരിയസാവകസ്സ അങ്ഗോതി ബോജ്ഝങ്ഗോ. **യാ ഹീ**തിആദിനാ തമേവ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരതി. "യാ ഹി അയം ധമ്മസാമഗ്ഗീ"തി ഏതസ്സ "ബോധീതി വുച്ചതീ"തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. **ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ**തി ധമ്മസമൂഹേന, യായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാതി സമ്ബന്ധോ. **പതിട്ഠാനായൂഹനാ ഓഘതരണസുത്തവണ്ണനായം** (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧) "കിലേസവസേന പതിട്ഠാനം, അഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ. തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന പതിട്ഠാനം, അവസേസകിലേസാഭിസങ്ഖാരേഹി ആയൂഹനാ. തണ്ഹാവസേന പതിട്ഠാനം, ദിട്ഠിവസേന ആയൂഹനാ. സസ്സതദിട്ഠിയാ പതിട്ഠാനം, ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ ആയൂഹനാ. ലീനവസേന പതിട്ഠാനം, ഉദ്ധച്ചവസേന ആയൂഹനാ. കാമസുഖല്ലികാനുയോഗവസേന പതിട്ഠാനം, അത്തകിലമഥാനുയോഗവസേന ആയൂഹനാ. സബ്ബാകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന പതിട്ഠാനം, സബ്ബലോകിയകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ"തി ഏവം വുത്തേസു സത്തസു പകാരേസു ഇധ അവുത്താനം വസേന വേദിതബ്ബാ. **പടിപക്ഖഭൂതായാ**തി ഏത്ഥ ലീനപ്പതിട്ഠാനകാമസുഖല്ലികാനുയോഗഉച്ഛേദാഭിനിവേസാനം ധമ്മവിചയവീരിയപീതിപ്പധാനാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ പടിപക്ഖോ, ഉദ്ധച്ചായൂഹനഅത്തകിലമഥാനുയോഗസസ്സതാഭിനിവേസാനം പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാപധാനാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ പടിപക്ഖോ. സതി പന ഉഭയത്ഥാപി ഇച്ഛിതബ്ബാ. തഥാ ഹി സാ "സബ്ബത്ഥികാ"തി വുത്താ.

കിലേസസന്താനനിദ്ദായ ഉട്ഠഹതീതി ഏതേന സിഖാപ്പത്തവിപസ്സനായ സഹഗതാനമ്പി സതിആദീനം ബോജ്ഝങ്ഗഭാവം ദസ്സേതി. വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ ഹി കിലേസേ നിരോധേന്തീ ഏവ പവത്തതീതി. **ചത്താരി വാ**തിആദിനാ പന മഗ്ഗഫലസഹഗതാനം ബോജ്ഝങ്ഗഭാവം ദസ്സേതി. സത്തഹി ബോജ്ഝങ്ഗേഹി ഭാവിതേഹി സച്ചപ്പടിവേധോ ഹോതീതി കഥമിദം ജാനിതബ്ബന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ - **"യഥാഹാ"**തിആദി. **ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദയോ വിയാ**തി ഏതേന ബോധിബോജ്ഝങ്ഗസദ്ദാനം

സമുദായാവയവവിസയതം ദസ്സേതി. **സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയാ**തി ഏതേന പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവം ദസ്സേതി.

ബോധായ സംവത്തന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി കാരണത്ഥോ അങ്ഗസദ്ദോതി കത്വാ വുത്തം. ബുജ്ഝന്തീതി ബോധിയോ, ബോധിയോ ഏവ അങ്ഗാനി ബോജ്ഝങ്ഗാനീതി വുത്തം - **"ബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"**തി. വിപസ്സനാദീനം കാരണാദീനം ബുജ്ഝിതബ്ബാനഞ്ച സച്ചാനം അനുരൂപം പച്ചക്ഖഭാവേന പടിമുഖം അവിപരീതതായ സമ്മാ ച ബുജ്ഝന്തീതി ഏവം അത്ഥവിസേസദീപകേഹി ഉപസഗ്ഗേഹി **"അനുബുജ്ഝന്തീ"**തിആദി വുത്തം. ബോധിസദ്ദോ ഹി സബ്ബവിസേസയുത്തബുജ്ഝനം സാമഞ്ഞേന സങ്ഗണ്ഹാതി. സം-സദ്ദോ പസംസായം സുന്ദരഭാവേ ച ദിസ്സതീതി ആഹ - **"പസത്ഥോ സുന്ദരോ ച ബോജ്ഝങ്ഗോ സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ"**തി.

ധമ്മേ വിചിനതീതി **ധമ്മവിചയോ**. തത്ഥ **ധമ്മേ**തി ചതുസച്ചധമ്മേ തബ്ബിനിമുത്തസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ അഭാവതോ. തതോ ഏവ സോ **പവിചയലക്ഖണോ. ഓഭാസനരസോ**തി വിസയോഭാസനരസോ. അസമ്മുയ്ഹനാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനോ**.

വീരസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാതി **വീരിയം. ഈരയിതബ്ബതോ**തി പവത്തേതബ്ബതോ. **പഗ്ഗഹലക്ഖണ**ന്തി കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പഗ്ഗഹലക്ഖണം. തതോ ഏവ സമ്പയുത്തധമ്മേ **ഉപത്ഥമ്ഭനരസം. അനോസീദനം** അസംസീദനം.

പീണയതീതി തപ്പേതി. പീണനകിച്ചേന സമ്പയുത്തധമ്മാനം വിയ തംസമുട്ഠാനപണീതരൂപേഹി കായസ്സാബ്യപനം. ഫരണപീതിവസേന ഹേതം ലക്ഖണം വുത്തം, തഥാ **രസോ**തി. ഉദഗ്ഗഭാവോ ഓദഗ്യം, തം പച്ചുപട്ഠപേതീതി **ഓദഗ്യപച്ചുപട്ഠാനാ**. ഉബ്ബേഗപീതിവസേന ചേതം വുത്തം.

കായചിത്തദരഥപ്പസ്സമ്ഭനതോതി കായദരഥസ്സ ചിത്തദരഥസ്സ ച പസ്സമ്ഭനതോ വൂപസമനതോ. തേനാഹ - **"ഉപസമലക്ഖണാ"**തി, കായചിത്തദരഥാനം വൂപസമനലക്ഖണാതി അത്ഥോ. **കായോ**തി ചേത്ഥ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ. **ദരഥോ** സാരമ്ഭോ, ദുക്ഖദോമനസ്സപച്ചയാനം ഉദ്ധച്ചാദികാനം കിലേസാനം, തഥാപവത്താനം വാ ചതുന്നം ഖന്ധാനമേതം അധിവചനം. ദരഥനിമ്മദ്ദനേന പരിളാഹപരിപ്ഫന്ദനവിരഹിതോ സീതിഭാവോ **അപരിപ്ഫന്ദനസീതിഭാവോ**.

സമ്മാ ചിത്തസ്സ ഠപനം **സമാധാനം. അവിക്ഖേപോ** സമ്പയുത്താനം അവിക്ഖിത്തതാ. യേന സമ്പയുത്താ അവിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, സോ ധമ്മോ **അവിക്ഖേപോ. അവിസാരോ** അത്തനോ ഏവ അവിസരണഭാവോ. അഥ വാ വിക്ഖേപപ്പടിപക്ഖതായ **അവിക്ഖേപലക്ഖണോ**. ന്ഹാനീയചുണ്ണസ്സ ഉദകം വിയ സമ്പയുത്തധമ്മാനം സമ്പിണ്ഡനകിച്ചതായ അവിസാരഭാവേന ലക്ഖിതബ്ബോ **അവിസാരലക്ഖണോ**. നിവാതേ ദീപച്ചിട്ഠിതി വിയ ചേതസോ ഠിതിഭാവേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **ചിത്തട്ഠിതിപച്ചുപട്ഠാനോ**.

അജ്ഝുപേക്ഖനതോതി സമപ്പവത്തേസു അസ്സേസു സാരഥി വിയ സമ്പയുത്തധമ്മാനം അജ്ഝുപേക്ഖനതോ. **പടിസങ്ഖാനലക്ഖണാ**തി മജ്ഝത്തഭാവേ ഠത്വാ വീമംസനസങ്ഖാതപ്പടിസങ്ഖാനലക്ഖണാ. **സമവാഹിതലക്ഖണാ**തി സമം അവിസമം യഥാസകകിച്ചേസു സമ്പയുത്തധമ്മാനം പവത്തനലക്ഖണാ. ഉദാസീനഭാവേന പവത്തമാനാപി സേസസമ്പയുത്തധമ്മേ യഥാസകകിച്ചേസു പവത്തേതി, യഥാ രാജാ തുണ്ഹീ നിസിന്നോപി അത്ഥകരണേ ധമ്മട്ഠേ യഥാസകം കിച്ചേസു അപ്പമത്തോ പവത്തേതി. അലീനാനുദ്ധതപ്പവത്തിപച്ചയത്താ **ഊനാധികനിവാരണരസാ. പക്ഖപാതുപച്ഛേദനരസാ**തി "ഇദം നിഹീനകിച്ചം ഹോതു, ഇദം അതിരേകതരകിച്ച"ന്തി ഏവം പക്ഖപാതനവസേന വിയ പവത്തി പക്ഖപാതോ, തം ഉപച്ഛിന്ദന്തീ വിയ ഹോതീതി **പക്ഖപാതുപച്ഛേദനരസാ**. സമ്പയുത്തധമ്മാനം സകസകകിച്ചേ മജ്ഝത്തഭാവേന

പച്ചുപതിട്ഠതീതി **മജ്ഝത്തഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ**. ബോജ്ഝങ്ഗാനം ഉപരൂപരി ഉപ്പാദനമേവ ബ്രൂഹനം വഡ്ഢനഞ്ചാതി ആഹ - **"ഉപ്പാദേതീ"**തി.

സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച **സതിസമ്പജഞ്ഞം,** സതിപധാനം വാ സമ്പജഞ്ഞം **സതിസമ്പജഞ്ഞം**. തം സബ്ബത്ഥ സതോകാരിഭാവാവഹത്താ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ ഹോതി. യഥാ പച്ചനീകധമ്മപ്പഹാനം അനുരൂപധമ്മസേവനാ ച അനുപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപ്പാദായ ഹോതി, ഏവം സതിരഹിതപുഗ്ഗലവിവജ്ജനാ, സതോകാരിപുഗ്ഗലസേവനാ, തത്ഥ ച യുത്തതാ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി, **"സതിസമ്പജഞ്ഞ"**ന്തിആദിനാ. **സത്തസു ഠാനേസൂ**തി "അഭിക്കന്തേ പടിക്കന്തേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതി, ആലോകിതേ വിലോകിതേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതി, സമിഞ്ജിതേ പസാരിതേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതി, സങ്ഘാടിപത്തചീവരധാരണേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതി, അസിതേ പീതേ ഖായിതേ സായിതേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതി, ഉച്ചാരപസ്സാവകമ്മേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതി, ഗതേ ഠിതേ നിസിന്നേ സുത്തേ ജാഗരിതേ ഭാസിതേ തുണ്ഹീഭാവേ സമ്പജാനകാരീ ഹോതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൬; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൯) ഏവം വുത്തേസു അഭിക്കന്താദീസു സത്തസു ഠാനേസു. **തിസ്സദത്തത്ഥേരോ** നാമ യോ ബോധിമണ്ഡേ സുവണ്ണസലാകം ഗഹേത്വാ "അട്ഠാരസസു ഭാസാസു കതരഭാസായ ധമ്മം കഥേമീ"തി പരിസം പവാരേസി. **അഭയത്ഥേരോ**തി ദത്താഭയത്ഥേരമാഹ. **അഭിനിവേസ**ന്തി വിപസ്സനാഭിനിവേസം.

പരിപുച്ഛകതാതി പരിയോഗാഹേത്വാ പുച്ഛകഭാവോ. ആചരിയേ പയിരുപാസിത്വാ പഞ്ചപി നികായേ സഹ അട്ഠകഥായ പരിയോഗാഹേത്വാ യം യം തത്ഥ ഗണ്ഠിട്ഠാനഭൂതം, തം തം "ഇദം, ഭന്തേ, കഥം, ഇമസ്സ കോ അത്ഥോ"തി ഖന്ധായതനാദിഅത്ഥം പുച്ഛന്തസ്സ ഹി ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ - **"ഖന്ധധാതു…പേ॰… ബഹുലതാ"**തി.

വത്ഥുവിസദകിരിയാതി ഏത്ഥ ചിത്തചേതസികാനം പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ സരീരം തപ്പടിബദ്ധാനി ചീവരാദീനി ച വത്ഥൂനീതി അധിപ്പേതാനി. താനി യഥാ ചിത്തസ്സ സുഖാവഹാനി ഹോന്തി, തഥാ കരണം തേസം വിസദകിരിയാ. തേനാഹ - **"അജ്ഝത്തികബാഹിരാന"**ന്തിആദി. **ഉസ്സന്നദോസ**ന്തി വാതപിത്താദിവസേന ഉപചിതദോസം. **സേദമലമക്ഖിത**ന്തി സേദേന ചേവ ജല്ലികാസങ്ഖാതേന സരീരമലേന ച മക്ഖിതം. **ച**-സദ്ദേന അഞ്ഞമ്പി സരീരസ്സ പീളാവഹം അച്ഛാസനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സേനാസനം വാ**തി **വാ**-സദ്ദേന മലഗ്ഗഹിതപത്താദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **പരിഭണ്ഡകരണാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പത്തപചനാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അവിസദേ**തി വത്ഥുമ്ഹി അവിസദേ സതി, വിസയഭൂതേ വാ. കഥം ഭാവനമനുയുത്തസ്സ താനി അജ്ഝത്തികബാഹിരവത്ഥൂനി വിസയോ? അന്തരന്തരാ പവത്തനകചിത്തുപ്പാദവസേനേവ വുത്തം. തേ ഹി ചിത്തുപ്പാദാ ചിത്തേകഗ്ഗതായ അപരിസുദ്ധഭാവായ സംവത്തന്തി. **ചിത്തചേതസികേസൂ**തി നിസ്സയാദിപച്ചയഭൂതേസു ചിത്തചേതസികേസു. **ഞാണമ്പീ**തി **അപി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന "ന കേവലം വത്ഥുയേവ, അഥ ഖോ തസ്മിം അപരിസുദ്ധേ ഞാണമ്പി അപരിസുദ്ധം ഹോതീ"തി നിസ്സയാപരിസുദ്ധിയാ തംനിസ്സിതാപരിസുദ്ധി വിയ വിസയസ്സ അപരിസുദ്ധതായ വിസയിനോ അപരിസുദ്ധിം ദസ്സേതി.

സമഭാവകരണന്തി കിച്ചതോ അനൂനാധികഭാവകരണം. **സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ഹോതി,** സദ്ധേയ്യവത്ഥുസ്മിം പച്ചയവസേന അധിമോക്ഖകിച്ചസ്സ പടുതരഭാവേന പഞ്ഞായ അവിസദതായ വീരിയാദീനഞ്ച സിഥിലതാദിനാ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ഹോതി. തേനാഹ - **"ഇതരാനി മന്ദാനീ"**തി. **തതോ**തി തസ്മാ, സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവതോ ഇതരേസഞ്ച മന്ദത്താതി അത്ഥോ. കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പഗ്ഗണ്ഹനം അനുബലപ്പദാനം പഗ്ഗഹോ. പഗ്ഗഹോവ കിച്ചം **പഗ്ഗഹകിച്ചം**. കാതും ന സക്കോതീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം, അനിസ്സജ്ജനം വാ **ഉപട്ഠാനം**. വിക്ഖേപപ്പടിപക്ഖോ, യേന വാ സമ്പയുത്താ അവിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, സോ **അവിക്ഖേപോ**. രൂപഗതം വിയ ചക്ഖുനാ യേന യാഥാവതോ വിസയസഭാവം പസ്സതി, തം **ദസ്സനകിച്ചം കാതും ന സക്കോതി** ബലവതാ സദ്ധിന്ദ്രിയേന അധിഭൂതത്താ. സഹജാതധമ്മേസു ഹി ഇന്ദട്ഠം കാരേന്താനം സഹപവത്തമാനാനം ധമ്മാനം

ഏകദേസതാവസേനേവ അത്ഥസിദ്ധി, ന അഞ്ഞഥാ. **തസ്മാ**തി വുത്തമേവത്ഥം കാരണഭാവേന പച്ചാമസതി. **തന്തി** സദ്ധിന്ദ്രിയം. **ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേനാ**തി യസ്സ സദ്ധേയ്യസ്സ വത്ഥുനോ ഉളാരതാദിഗുണേ അധിമുച്ചനസ്സ സാതിസയപ്പവത്തിയാ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തസ്സ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നതാദിവിഭാഗതോ യാഥാവതോ വീമംസനേന. ഏവഞ്ഹി ഏവംധമ്മതാനയേന യാഥാവസരസതോ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനേ സവിപ്ഫാരോ അധിമോക്ഖോ ന ഹോതി "അയം ഇമേസം ധമ്മാനം സഭാവോ"തി പരിജാനനവസേന പഞ്ഞാബ്യാപാരസ്സ സാതിസയത്താ. ധുരിയധമ്മേസു ഹി യഥാ സദ്ധായ ബലവഭാവേ പഞ്ഞായ മന്ദഭാവോ ഹോതി, ഏവം പഞ്ഞായ ബലവഭാവേ സദ്ധായ മന്ദഭാവോ ഹോതി. തേന വുത്തം - **"തം ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേന ഹാപേതബ്ബ"**ന്തി.

തഥാ അമനസികാരേനാതി യേനാകാരേന ഭാവനമനുയുഞ്ജന്തസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തേനാകാരേന ഭാവനായ അനനുയുഞ്ജനതോതി വുത്തം ഹോതി. ഇധ ദുവിധേന സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവോ അത്തനോ വാ പച്ചയവിസേസേന കിച്ചുത്തരിയതോ വീരിയാദീനം വാ മന്ദകിച്ചതായ. തത്ഥ പഠമവികപ്പേ ഹാപനവിധി ദസ്സിതോ, ദുതിയവികപ്പേ പന യഥാ മനസികരോതോ വീരിയാദീനം മന്ദകിച്ചതായ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തഥാ അമനസികാരേന വീരിയാദീനം പടുകിച്ചഭാവാവഹേന മനസികാരേന സദ്ധിന്ദ്രിയം തേഹി സമരസം കരോന്തേന ഹാപേതബ്ബം. ഇമിനാ നയേന സേസിന്ദ്രിയേസുപി ഹാപനവിധി വേദിതബ്ബോ.

വക്കലിത്ഥേരവത്ഥൂതി സോ ഹി ആയസ്മാ സദ്ധാധിമുത്തതായ കതാധികാരോ സത്ഥു രൂപദസ്സനപ്പസുതോ ഏവ ഹുത്വാ വിഹരന്തോ സത്ഥാരാ "കിം തേ, വക്കലി, ഇമിനാ പൂതികായേന ദിട്ഠേന, യോ ഖോ, വക്കലി, ധമ്മം പസ്സതി, സോ മം പസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൮൭) നയേന ഓവദിത്വാ കമ്മട്ഠാനേ നിയോജിതോപി തം അനനുയുഞ്ജന്തോ പണാമിതോ അത്താനം വിനിപാതേതും പപാതട്ഠാനം അഭിരുഹി. അഥ നം സത്ഥാ യഥാനിസിന്നോവ ഓഭാസവിസ്സജ്ജനേന അത്താനം ദസ്സേത്വാ -

> "പാമോജ്ജബഹുലോ ഭിക്ഖു, പസന്നോ ബുദ്ധസാസനേ;
> അധിഗച്ഛേ പദം സന്തം, സങ്ഖാരൂപസമം സുഖ"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൮൧) -

ഗാഥം വത്വാ "ഏഹി, വക്കലീ"തി ആഹ. സോ തേനേവ അമതേന അഭിസിത്തോ ഹട്ഠതുട്ഠോ ഹുത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേസി, സദ്ധായ പന ബലവഭാവേന വിപസ്സനാവീഥിം ന ഓതരി. തം ഞത്വാ ഭഗവാ തസ്സ ഇന്ദ്രിയസമത്തപ്പടിപാദനായ കമ്മട്ഠാനം സോധേത്വാ അദാസി. സോ സത്ഥാരാ ദിന്നനയേ ഠത്വാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗപ്പടിപാടിയാ അരഹത്തം പാപുണി. തേന വുത്തം - **"വക്കലിത്ഥേരവത്ഥു ചേത്ഥ നിദസ്സന"**ന്തി. **ഏത്ഥാ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തഭാവേ സേസിന്ദ്രിയാനം സകിച്ചാകരണേ. **ഇതരകിച്ചഭേദ**ന്തി ഉപട്ഠാനാദികിച്ചവിസേസം. **പസ്സദ്ധാദീതി ആദി**-സദ്ദേന സമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം സങ്ഗഹോ. **ഹാപേതബ്ബ**ന്തി യഥാ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവോ ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേന ഹായതി, ഏവം വീരിയിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതാ പസ്സദ്ധിആദിഭാവനായ ഹായതി സമാധിപക്ഖിയത്താ തസ്സാ. തഥാ ഹി സമാധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതം കോസജ്ജപാതതോ രക്ഖന്തീ വീരിയാദിഭാവനാ വിയ വീരിയിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതം ഉദ്ധച്ചപാതതോ രക്ഖന്തീ പസ്സദ്ധാദിഭാവനാ ഏകംസതോ ഹാപേതി. തേന വുത്തം - **"പസ്സദ്ധാദിഭാവനായ ഹാപേതബ്ബ"**ന്തി.

സോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥൂതി സുഖുമാലസോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥു. സോ ഹി ആയസ്മാ സത്ഥു സന്തികേ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ സീതവനേ വിഹരന്തോ "മമ സരീരം സുഖുമാലം, ന ച സക്കാ സുഖേനേവ സുഖം അധിഗന്തും, കിലമേത്വാപി സമണധമ്മോ കാതബ്ബോ"തി ഠാനചങ്കമമേവ അധിട്ഠായ പധാനമനുയുഞ്ജന്തോ പാദതലേസു ഫോടേസു ഉട്ഠിതേസുപി വേദനം അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ ദള്ഹവീരിയം കരോന്തോ അച്ചാരദ്ധവീരിയതായ വിസേസം നിബ്ബത്തേതും നാസക്ഖി. സത്ഥാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ വീണൂപമോവാദേന ഓവദിത്വാ വീരിയസമതായോജനവിധിം ദസ്സേന്തോ കമ്മട്ഠാനം വിസോധേത്വാ ഗിജ്ഝകൂടം ഗതോ. ഥേരോപി സത്ഥാരാ ദിന്നനയേന വീരിയസമതം യോജേത്വാ ഭാവേന്തോ വിപസ്സനമ്പി

ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരഹത്തേ പതിട്ഠാസി. തേന വുത്തം - **“സോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥു ദസ്സേതബ്ബ”**ന്തി. **സേസേസുപീ**തി സതിസമാധിപഞ്ഞിന്ദ്രിയേസുപി.

സമതന്തി സദ്ധാപഞ്ഞാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അനൂനാധികഭാവം, തഥാ സമാധിവീരിയാനം. യഥാ ഹി സദ്ധാപഞ്ഞാനം വിസും ധുരിയധമ്മഭൂതാനം കിച്ചതോ അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനം വിസേസതോ ഇച്ഛിതബ്ബം, യതോ നേസം സമധുരതായ അപ്പനാ സമ്പജ്ജതി, ഏവം സമാധിവീരിയാനം കോസജ്ജുദ്ധച്ചപക്ഖികാനം സമരസതായ സതി അഞ്ഞമഞ്ഞൂപത്ഥമ്ഭനതോ സമ്പയുത്തധമ്മാനം അന്തദ്വയപാതാഭാവേന സമ്മദേവ അപ്പനാ ഇജ്ഝതി. **ബലവസദ്ധോ**തിആദി ബ്യതിരേകമുഖേന വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ സമത്ഥനം. തസ്സത്ഥോ - യോ ബലവതിയാ സദ്ധായ സമന്നാഗതോ അവിസദഞാണോ, സോ മുധപ്പസന്നോ ഹോതി, ന അവേച്ചപ്പസന്നോ. തഥാ ഹി അവത്ഥുസ്മിം പസീദതി സേയ്യഥാപി തിത്ഥിയസാവകാ. **കേരാടികപക്ഖ**ന്തി സാഠേയ്യപക്ഖം ഭജതി. സദ്ധാഹീനായ പഞ്ഞായ അതിധാവന്തോ “ദേയ്യവത്ഥുപരിച്ചാഗേന വിനാ ചിത്തുപ്പാദമത്തേനപി ദാനമയം പുഞ്ഞം ഹോതീ”തിആദീനി പരികപ്പേതി ഹേതുപ്പടിരൂപകേഹി വഞ്ചിതോ, ഏവംഭൂതോ സുക്ഖതക്കവിലുത്തചിത്തോ പണ്ഡിതാനം വചനം നാദിയതി, സഞ്ഞത്തിം ന ഗച്ഛതി. തേനാഹ - **“ഭേസജ്ജസമുട്ഠിതോ വിയ രോഗോ അതേകിച്ഛോ ഹോതീ”**തി. യഥാ ചേത്ഥ സദ്ധാപഞ്ഞാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമഭാവോ അത്ഥാവഹോ, അനത്ഥാവഹോ വിസമഭാവോ, ഏവം സമാധിവീരിയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിക്ഖേപാവഹോ സമഭാവോ, ഇതരോ വിക്ഖേപാവഹോ ചാതി **കോസജ്ജം അഭിഭവതി,** തേന അപ്പനം ന പാപുണാതീതി അധിപ്പായോ. **ഉദ്ധച്ചം അഭിഭവതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **തം ഉഭയ**ന്തി സദ്ധാപഞ്ഞാദ്വയം സമാധിവീരിയദ്വയഞ്ച. **സമം കത്തബ്ബ**ന്തി സമരസം കാതബ്ബം.

സമാധികമ്മികസ്സാതി സമഥകമ്മട്ഠാനികസ്സ. **ഏവ**ന്തി ഏവം സന്തേ, സദ്ധായ ഥോകം ബലവഭാവേ സതീതി അത്ഥോ. **സദ്ദഹന്തോ**തി “പഥവീ പഥവീതി മനസികരണമത്തേന കഥം ഝാനുപ്പത്തീ”തി അചിന്തേത്വാ “അദ്ധാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന വുത്തവിധി ഇജ്ഝിസ്സതീ”തി സദ്ദഹന്തോ സദ്ധം ജനേന്തോ. **ഓകപ്പേന്തോ**തി ആരമ്മണം അനുപ്പവിസിത്വാ വിയ അധിമുച്ചനവസേന അവകപ്പേന്തോ പക്ഖന്ദന്തോ. **ഏകഗ്ഗതാ ബലവതീ വട്ടതി** സമാധിപ്പധാനത്താ ഝാനസ്സ. **ഉഭിന്ന**ന്തി സമാധിപഞ്ഞാനം. സമാധികമ്മികസ്സ സമാധിനോ അധിമത്തതാ വിയ പഞ്ഞായ അധിമത്തതാപി ഇച്ഛിതബ്ബാതി ആഹ - **“സമതായപീ”**തി, സമഭാവേനപീതി അത്ഥോ. **അപ്പനാ**തി ലോകിയഅപ്പനാ. തഥാ ഹി **“ഹോതിയേവാ”**തി സാസങ്കം വദതി. ലോകുത്തരപ്പനാ പന തേസം സമഭാവേനേവ ഇച്ഛിതാ. യഥാഹ - “സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ”തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൭൦; പടി॰ മ॰ ൨.൫).

യദി വിസേസതോ സദ്ധാപഞ്ഞാനം സമാധിവീരിയാനഞ്ച സമതാവ ഇച്ഛിതാ, കഥം സതീതി ആഹ - **“സതി പന സബ്ബത്ഥ ബലവതീ വട്ടതീ”**തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി ലീനുദ്ധച്ചപക്ഖികേസു പഞ്ചസു ഇന്ദ്രിയേസു. ഉദ്ധച്ചപക്ഖികേ ഗണ്ഹന്തോ **“സദ്ധാവീരിയപഞ്ഞാന”**ന്തി ആഹ. അഞ്ഞഥാപീതി ച ഗഹേതബ്ബാ സിയാ. തഥാ ഹി **കോസജ്ജപക്ഖികേന ച സമാധിനാ**ഇച്ചേവ വുത്തം, ന “പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാഹീ”തി. **സാ**തി സതി. സബ്ബേസു രാജകമ്മേസു നിയുത്തോ **സബ്ബകമ്മികോ. തേനാ**തി തേന സബ്ബത്ഥ ഇച്ഛിതബ്ബത്ഥേന കാരണേന. **ആഹ** അട്ഠകഥായം. സബ്ബത്ഥ നിയുത്താ **സബ്ബത്ഥികാ** സബ്ബത്ഥ ലീനേ ഉദ്ധതേ ച ചിത്തേ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ, സബ്ബേന വാ ലീനുദ്ധച്ചപക്ഖിയേന ബോജ്ഝങ്ഗഗണേന അത്ഥേതബ്ബാതി സബ്ബത്ഥാ, സാവ **സബ്ബത്ഥികാ. ചിത്ത**ന്തി കുസലചിത്തം. തസ്സ ഹി **സതിപടിസരണം** പരായണം അപ്പത്തസ്സ പത്തിയാ അനധിഗതസ്സ അധിഗമായ. തേനാഹ - **“ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ”**തിആദി.

ഖന്ധാദിഭേദേസു അനോഗാള്ഹപഞ്ഞാനന്തി പരിയത്തിബാഹുസച്ചവസേനപി ഖന്ധായതനാദീസു അപ്പതിട്ഠിതബുദ്ധീനം. ബഹുസ്സുതസേവനാ ഹി സുതമയഞാണാവഹാ. തരുണവിപസ്സനാസമങ്ഗീപി ഭാവനാമയഞാണേ ഠിതത്താ ഏകംസതോ പഞ്ഞവാ ഏവ നാമ ഹോതീതി ആഹ - **“സമപഞ്ഞാസ...പേ॰... പുഗ്ഗലസേവനാ”**തി. ഞേയ്യധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവവസേന തപ്പരിച്ഛേദകഞാണസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവഗ്ഗഹണന്തി ആഹ - **“ഗമ്ഭീരേസു ഖന്ധാദീസു പവത്തായ ഗമ്ഭീരപഞ്ഞായാ”**തി. തഞ്ഹി ഞേയ്യം താദിസായ പഞ്ഞായ ചരിതബ്ബതോ ഗമ്ഭീരഞാണചരിയം. തസ്സാ വാ പഞ്ഞായ തത്ഥ പഭേദതോ പവത്തി

ഗമ്ഭീരഞാണചരിയാ, തസ്സാ പച്ചവേക്ഖണാതി ആഹ - **"ഗമ്ഭീരപഞ്ഞായ പഭേദപച്ചവേക്ഖണാ"**തി.

പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണം നിരയേ നിബ്ബത്തസത്തസ്സ യേഭുയ്യേന സബ്ബപഠമം കരോന്തീതി ദേവദൂതസുത്താദീസു ആദിതോ വുത്തത്താ ച ആഹ - **"പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണതോ പട്ഠായാ"**തി. **സകടവഹനാദികാലേ**തി **ആദി**-സദ്ദേന തദഞ്ഞം മനുസ്സേഹി തിരച്ഛാനേഹി ച വിബാധിതബ്ബകാലം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏകം ബുദ്ധന്തര**ന്തി ഇദം അപരാപരേസു പേതേസുയേവ ഉപ്പജ്ജനകസത്തവസേന വുത്തം, ഏകച്ചാനം വാ പേതാനം ഏകച്ചതിരച്ഛാനാനം വിയ ദീഘായുകതാ സിയാതി തഥാ വുത്തം. തഥാ ഹി കാളോ നാഗരാജാ ചതുന്നം ബുദ്ധാനം സമ്മുഖീഭാവം ലഭിത്വാ ഠിതോപി മേത്തേയ്യസ്സപി ഭഗവതോ സമ്മുഖീഭാവം ലഭിസ്സതീതി വദന്തി, യതസ്സ കപ്പായുകതാ വുത്താ.

ഏവം ആനിസംസദസ്സാവിനോതി വീരിയായത്തോ ഏവ സബ്ബോ ലോകിയോ ലോകുത്തരോ ച വിസേസാധിഗമോതി ഏവം വീരിയേ ആനിസംസദസ്സനസീലസ്സ. **ഗമനവീഥി**ന്തി സപുബ്ബഭാഗം നിബ്ബാനഗാമിനിപടിപദം , സഹ വിപസ്സനായ അരിയമഗ്ഗപ്പടിപാടി, സത്തവിസുദ്ധിപരമ്പരാ വാ. സാ ഹി "ഭിക്ഖുനോ വട്ടനിയ്യാനായ ഗന്തബ്ബാ പടിപജ്ജിതബ്ബാ പടിപദാ"തി കത്വാ ഗമനവീഥി നാമ.

കായദള്ഹീബഹുലോതി യഥാ തഥാ കായസ്സ ദള്ഹീകമ്മപ്പസുതോ. **പിണ്ഡപാത**ന്തി രട്ഠപിണ്ഡം. പച്ചയദായകാനം അത്തനി കാരസ്സ അത്തനോ സമ്മാപടിപത്തിയാ മഹപ്ഫലഭാവസ്സ കരണേന പിണ്ഡസ്സ ഭിക്ഖായ പടിപൂജനാ **പിണ്ഡപാതാപചായനം**.

നീഹരന്തോതി പത്തത്ഥവികതോ നീഹരന്തോ. **തം സദ്ദം സുത്വാ**തി തം ഉപാസികായ വചനം പണ്ണസാലാദ്വാരേ ഠിതോവ പഞ്ചാഭിഞ്ഞതായ ദിബ്ബസോതേന സുത്വാ. മനുസ്സസമ്പത്തി, ദിബ്ബസമ്പത്തി, നിബ്ബാനസമ്പത്തീതി ഇമാ **തിസ്സോ സമ്പത്തിയോ. ദാതും സക്ഖിസ്സസീ**തി തയി കതേന ദാനമയേന വേയ്യാവച്ചമയേന ച പുഞ്ഞകമ്മേന ഖേത്തവിസേസഭാവൂപഗമനേന അപരാപരം ദേവമനുസ്സാനം സമ്പത്തിയോ അന്തേ നിബ്ബാനസമ്പത്തിഞ്ച ദാതും സക്ഖിസ്സസീതി ഥേരോ അത്താനം പുച്ഛതി. **സിതം കരോന്തോ**തി "അകിച്ഛേനേവ മയാ വട്ടദുക്ഖം സമതിക്കന്ത"ന്തി പച്ചവേക്ഖണാവസാനേ സഞ്ജാതപാമോജ്ജവസേന സിതം കരോന്തോ.

നിപ്പരിസ്സയകാലോതി നിരുപദ്ദവകാലോ, തദാ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ സുലഭാ പച്ചയാ ഹോന്തീതി പച്ചയഹേതുകാ ചിത്തപീളാ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. **പസ്സന്താനം**യേവാതി അനാദരേ സാമിവചനം. **ഖീരധേനു**ന്തി ഖീരദായികം ധേനും . **കിഞ്ചിദേവ കത്വാ**തി കിഞ്ചിദേവ ഭതികമ്മം കത്വാ. **ഉച്ഛുയന്തകമ്മ**ന്തി ഉച്ഛുയന്തസാലായ കാതബ്ബം കിച്ചം. **തമേവ മഗ്ഗ**ന്തി ഉപാസകേന പടിപന്നമഗ്ഗം. **ഉപകട്ഠായാ**തി ആസന്നായ. **വിപ്പടിപന്ന**ന്തി ജാതിധമ്മകുലധമ്മാദിലങ്ഘനേന അസമ്മാപടിപന്നം. **ഏവ**ന്തി യഥാ അസമ്മാപടിപന്നോ പുത്തോ തായ ഏവ അസമ്മാപടിപത്തിയാ കുലസന്താനതോ ബാഹിരോ ഹുത്വാ പിതു സന്തികാ ദായജ്ജസ്സ ന ഭാഗീ, ഏവം **കുസീതോപി** തേനേവ കുസീതഭാവേന ന സമ്മാപടിപന്നോ സത്ഥു സന്തികാ ലദ്ധബ്ബഅരിയധനദായജ്ജസ്സ ന ഭാഗീ. **ആരദ്ധവീരിയോവ ലഭതി** സമ്മാപടിപജ്ജനതോ. ഉപ്പജ്ജതി വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി യോജനാ, ഏവം സബ്ബത്ഥ.

മഹാതി സീലാദിഗുണേഹി മഹന്തോ വിപുലോ അനഞ്ഞസാധാരണോ. തം പനസ്സ ഗുണമഹത്തം ദസസഹസ്സിലോകധാതുകമ്പനേന ലോകേ പാകടന്തി ദസ്സേന്തോ **"സത്ഥുനോ ഹീ"**തിആദിമാഹ.

യസ്മാ സത്ഥുസാസനേ പബ്ബജിതസ്സ പബ്ബജ്ജൂപഗമനേന സക്യപുത്തിയഭാവോ സഞ്ജായതി, തസ്മാ ബുദ്ധപുത്തഭാവം ദസ്സേന്തോ **"അസമ്ഭിന്നായാ"**തിആദിമാഹ.

അലസാനം ഭാവനായ നാമമത്തമ്പി അജാനന്താനം കായദള്ഹീബഹുലാനം യാവദത്ഥം ഭുഞ്ജിത്വാ സേയ്യസുഖാദിഅനുയുഞ്ജനകാനം തിരച്ഛാനഗതികാനം പുഗ്ഗലാനം ദൂരതോ

വജ്ജനാ **കുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ**തി ആഹ - **"കുച്ഛിം പൂരേത്വാ ഠിതഅജഗരസദിസേ"**തിആദി. "ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായ ആവരണീയേഹി ധമ്മേഹി ചിത്തം പരിസോധേസ്സാമാ"തിആദിനാ ഭാവനാരമ്ഭവസേന ആരദ്ധവീരിയാനം ദള്ഹപരക്കമാനം കാലേന കാലം ഉപസങ്കമനാ **ആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗലസേവനാ**തി ആഹ - **"ആരദ്ധവീരിയേ"**തിആദി. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൬൫-൬൭) പന ജാതിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ സബ്രഹ്മചാരിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാതി ഇദം ദ്വയം ന ഗഹിതം, ഥിനമിദ്ധവിനോദനതാ സമ്മപ്പധാനപച്ചവേക്ഖണതാതി ഇദം ദ്വയം ഗഹിതം. തത്ഥ ആനിസംസദസ്സാവിതായ ഏവ സമ്മപ്പധാനപച്ചവേക്ഖണാ ഗഹിതാ ഹോതി ലോകിയലോകുത്തരവിസേസാധിഗമസ്സ വീരിയായത്തതാദസ്സനഭാവതോ, ഥിനമിദ്ധവിനോദനം പന തദധിമുത്തതായ ഏവ ഗഹിതം ഹോതി. വീരിയുപ്പാദനേ യുത്തപ്പയുത്തസ്സ ഥിനമിദ്ധവിനോദനം അത്ഥസിദ്ധമേവാതി. തത്ഥ ഥിനമിദ്ധവിനോദനകുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗലസേവനതദധി-മുത്തതാപടിപക്ഖവിധമനപച്ചയൂപസംഹാരവസേന അപായഭയപച്ചവേക്ഖണാദയോ സമുത്തേജനവസേന വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദകാ ദട്ഠബ്ബാ.

ബുദ്ധാനുസ്സതിയാ ഉപചാരസമാധിനിട്ഠത്താ വുത്തം - **"യാവ ഉപചാരാ"**തി. **സകലസരീരം ഫരമാനോ**തി പീതിസമുട്ഠാനേഹി പണീതരൂപേഹി സകലസരീരം ഫരമാനോ, ധമ്മസങ്ഘഗുണേ അനുസ്സരന്തസ്സപി യാവ ഉപചാരാ സകലസരീരം ഫരമാനോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതീതി ഏവം സേസഅനുസ്സതീസു, പസാദനീയസുത്തന്തപച്ചവേക്ഖണായ ച യോജേതബ്ബം തസ്സാപി വിമുത്തായതനഭാവേന തഗ്ഗതികത്താ. **ഏവരൂപേ കാലേ**തി "ദുബ്ഭിക്ഖഭയാദീസൂ"തി വുത്തകാലേ. **സമാപത്തി... പേ॰... ന സമുദാചരന്തീ**തി ഇദം ഉപസമാനുസ്സതിയാ വസേന വുത്തം. സങ്ഖാരാനഞ്ഹി വസേന സപ്പദേസവൂപസമേപി നിപ്പദേസവൂപസമേ വിയ തഥാ സഞ്ഞായ പവത്തിതോ ഭാവനാമനസികാരോ കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥോ ഹുത്വാ ഉപചാരസമാധിം ആവഹന്തോ തഥാരൂപപീതിസോമനസ്സസമന്നാഗതോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപാദായ ഹോതീതി. തത്ഥ "വിക്ഖമ്ഭിതാ കിലേസാ"തി പാഠോ. **ന സമുദാചരന്തീ**തി **ഇതി**-സദ്ദോ കാരണത്ഥോ. യസ്മാ ന സമുദാചരന്തി, തസ്മാ തം നേസം അസമുദാചാരം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സാതി യോജനാ. ന ഹി കിലേസേ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ബോജ്ഝങ്ഗുപ്പത്തി യുത്താ, പസാദനീയേസു ഠാനേസു പസാദസിനേഹാഭാവേന ലൂഖഹദയതായ ലൂഖതാ. സാ തത്ഥ ആദരഗാരവാകരണേന വിഞ്ഞായതീതി ആഹ - **"അസക്കച്ചകിരിയായ സംസൂചിതലൂഖഭാവേ"**തി.

പണീതഭോജനസേവനതാതി പണീതസപ്പായഭോജനസേവനതാ. **ഉതുഇരിയാപഥസുഖഗ്ഗഹണേന** സപ്പായഉതുഇരിയാപഥഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. തഞ്ഹി തിവിധമ്പി സപ്പായം സേവിയമാനം കായസ്സ കല്യതാപാദനവസേന ചിത്തസ്സ കല്യതം ആവഹന്തം ദുവിധായപി പസ്സദ്ധിയാ കാരണം ഹോതി. അഹേതുകസത്തേസു ലബ്ഭമാനം സുഖദുക്ഖന്തി അയമേകോ അന്തോ, ഇസ്സരാദിവിസമഹേതുകന്തി പന അയം ദുതിയോ. ഏതേ ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മ യഥാസകം കമ്മുനാ ഹോതീതി അയം മജ്ഝിമാ പടിപത്തി. മജ്ഝത്തോ പയോഗോ യസ്സ സോ മജ്ഝത്തപയോഗോ, തസ്സ ഭാവോ **മജ്ഝത്തപയോഗതാ**. അയഞ്ഹി സഭാവാസാരദ്ധതായ തംപസ്സദ്ധകായതായ കാരണം ഹോതി, പസ്സദ്ധിദ്വയം ആവഹതി. ഏതേനേവ സാരദ്ധകായപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനപസ്സദ്ധകായപുഗ്ഗലസേവനാനം തദാവഹനതാ സംവണ്ണിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

വത്ഥുവിസദകിരിയാ ഇന്ദ്രിയസമത്തപ്പടിപാദനാ ച പഞ്ഞാവഹാ വുത്താ, സമാധാനാവഹാപി താ ഹോന്തി. സമാധാനാവഹഭാവേനേവ പഞ്ഞാവഹഭാവതോതി വുത്തം - **"വത്ഥുവിസദകിരിയാ...പേ॰... വേദിതബ്ബാ"**തി.

കാരണകോസല്ലഭാവനാകോസല്ലാനം നാനന്തരിയഭാവതോ രക്ഖനാകോസല്ലസ്സ ച തംമൂലകത്താ **"നിമിത്തകുസലതാ നാമ കസിണനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹകുസലതാ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. **കസിണനിമിത്തസ്സാ**തി ച നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. അസുഭനിമിത്താദികസ്സപി ഹി യസ്സ കസ്സചി ഝാനുപ്പത്തിനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹകോസല്ലം നിമിത്തകുസലതാ ഏവാതി.

അതിസിഥിലവീരിയതാദീഹീതി **ആദി**-സദ്ദേന പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതം പയോഗവേകല്ലഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **തസ്സ പഗ്ഗണ്ഹന**ന്തി തസ്സ ലീനസ്സ ചിത്തസ്സ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദിസമുട്ഠാപനേന ലയാപത്തിതോ സമുദ്ധരണം. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

''യസ്മിഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സമയേ ലീനം ചിത്തം ഹോതി, കാലോ തസ്മിം സമയേ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ. തം കിസ്സ ഹേതു? ലീനം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തം ഏതേഹി ധമ്മേഹി സുസമുട്ഠാപയം ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ പരിത്തം അഗ്ഗിം ഉജ്ജാലേതുകാമോ അസ്സ. സോ തത്ഥ സുക്ഖാനി ചേവ തിണാനി പക്ഖിപേയ്യ, സുക്ഖാനി ച ഗോമയാനി പക്ഖിപേയ്യ, സുക്ഖാനി ച കട്ഠാനി പക്ഖിപേയ്യ, മുഖവാതഞ്ച ദദേയ്യ, ന ച പംസുകേന ഓകിരേയ്യ, ഭബ്ബോ നു ഖോ സോ പുരിസോ പരിത്തം അഗ്ഗിം ഉജ്ജാലേതുന്തി? ഏവം, ഭന്തേ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪).

ഏത്ഥ ച യഥാസകം ആഹാരവസേന ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം ഭാവനാ സമുട്ഠാപനാതി വേദിതബ്ബാ, സാ അനന്തരം വിഭാവിതാ ഏവ.

അച്ചാരദ്ധവീരിയതാദീഹീതി **ആദി**-സദ്ദേന പഞ്ഞാപയോഗബലവതം പമോദുപ്പിലാപനഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **തസ്സ നിഗ്ഗണ്ഹന**ന്തി തസ്സ ഉദ്ധതസ്സ ചിത്തസ്സ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദിസമുട്ഠാപനേന ഉദ്ധതാപത്തിതോ നിസേധനം. വുത്തമ്പി ചേതം ഭഗവതാ -

''യസ്മിഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സമയേ ഉദ്ധതം ചിത്തം ഹോതി, കാലോ തസ്മിം സമയേ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ. തം കിസ്സ ഹേതു? ഉദ്ധതം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തം ഏതേഹി ധമ്മേഹി സുവൂപസമം ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം നിബ്ബാപേതുകാമോ അസ്സ, സോ തത്ഥ അല്ലാനി ചേവ തിണാനി പക്ഖിപേയ്യ, അല്ലാനി ച ഗോമയാനി നിക്ഖിപേയ്യ, അല്ലാനി ച കട്ഠാനി പക്ഖിപേയ്യ, മുഖവാതഞ്ച ന ദദേയ്യ, പംസുകേന ച ഓകിരേയ്യ, ഭബ്ബോ നു ഖോ സോ പുരിസോ മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം നിബ്ബാപേതുന്തി? ഏവം, ഭന്തേ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪).

ഏത്ഥാപി യഥാസകം ആഹാരവസേന പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം ഭാവനാ സമുട്ഠാപനാതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനാ വുത്താ ഏവ, സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ വുച്ചമാനാ, ഇതരസ്സ അനന്തരം വക്ഖതി.

പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതായാതി പഞ്ഞാബ്യാപാരസ്സ അപ്പകഭാവേന. യഥാ ഹി ദാനം അലോഭപ്പധാനം, സീലം അദോസപ്പധാനം, ഏവം ഭാവനാ അമോഹപ്പധാനാ. തത്ഥ യദാ പഞ്ഞാ ന ബലവതീ ഹോതി, തദാ ഭാവനാ പുബ്ബേനാപരം വിസേസാവഹാ ന ഹോതി. അനഭിസങ്ഖതോ വിയ ആഹാരോ പുരിസസ്സ, യോഗിനോ ചിത്തസ്സ അഭിരുചിം ന ജനേതി, തേന തം നിരസ്സാദം ഹോതി. തഥാ ഭാവനായ സമ്മദേവ അവീഥിപടിപത്തിയാ ഉപസമസുഖം ന വിന്ദതി, തേനപി ചിത്തം നിരസ്സാദം ഹോതി. തേന വുത്തം - **''പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതായാ...പേ॰... നിരസ്സാദം ഹോതീ''**തി. തസ്സ സംവേഗുപ്പാദനം പസാദുപ്പാദനഞ്ച തികിച്ഛനന്തി തം ദസ്സേന്തോ, **''അട്ഠ സംവേഗവത്ഥൂനീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ജാതിജരാബ്യാധിമരണാനി യഥാരഹം സുഗതിയം ദുഗ്ഗതിയഞ്ച ഹോന്തീതി തദഞ്ഞമേവ പഞ്ചവിധബന്ധനാദിഖുപ്പിപാസാദിഅഞ്ഞമഞ്ഞവിഹേഠനാദിഹേതുകം അപായദുക്ഖം ദട്ഠബ്ബം. തയിദം സബ്ബം തേസം തേസം സത്താനം പച്ചുപ്പന്നഭവനിസ്സിതം ഗഹിതന്തി അതീതേ അനാഗതേ ച കാലേ വട്ടമൂലകദുക്ഖാനി വിസും ഗഹിതാനി . യേ പന സത്താ ആഹാരൂപജീവിനോ, തത്ഥ ച ഉട്ഠാനഫലൂപജീവിനോ, തേസം അഞ്ഞേഹി അസാധാരണജീവിതദുക്ഖം അട്ഠമം സംവേഗവത്ഥു ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അയം വുച്ചതി സമയേ സമ്പഹംസനതാ**തി അയം ഭാവനാചിത്തസ്സ സമ്പഹംസിതബ്ബസമയേ വുത്തനയേനേവ

സംവേഗജനനവസേന ചേവ പസാദുപ്പാദനവസേന ച സമ്മദേവ പഹംസനാ, സംവേഗജനനപുബ്ബകപസാദുപ്പാദനേന തോസനാതി അത്ഥോ.

സമ്മാപടിപത്തിം ആഗമ്മാതി ലീനുദ്ധച്ചവിരഹേന സമഥവീഥിപടിപത്തിയാ ച സമ്മാ അവിസമം സമ്മദേവ ഭാവനാപടിപത്തിം ആഗമ്മ. **അലീന**ന്തിആദീസു കോസജ്ജപക്ഖിയാനം ധമ്മാനം അനധിമത്തതായ **അലീനം,** ഉദ്ധച്ചപക്ഖികാനം അനധിമത്തതായ **അനുദ്ധതം,** പഞ്ഞാപയോഗസമ്പത്തിയാ ഉപസമസുഖാധിഗമേന ച **അനിരസ്സാദം,** തതോ ഏവ ആരമ്മണേ **സമപ്പവത്തം സമഥവീഥിപടിപന്നം**. അലീനാനുദ്ധതാഹി വാ ആരമ്മണേ **സമപ്പവത്തം,** അനിരസ്സാദതായ **സമഥവീഥിപടിപന്നം**. സമപ്പവത്തിയാ വാ **അലീനം അനുദ്ധതം,** സമഥവീഥിപടിപത്തിയാ **അനിരസ്സാദ**ന്തി ദട്ഠബ്ബം. തത്ഥ അലീനതായ **പഗ്ഗഹേ,** അനുദ്ധതതായ **നിഗ്ഗഹേ,** അനിരസ്സാദതായ **സമ്പഹംസനേ** ന ബ്യാപാരം ആപജ്ജതി. **അയം വുച്ചതി സമയേ അജ്ഝുപേക്ഖനതാ**തി അയം അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബസമയേ ഭാവനാചിത്തസ്സ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു ബ്യാവടതാസങ്ഖാതം പടിപക്ഖം അഭിഭുയ്യ അജ്ഝുപേക്ഖനാ വുച്ചതി. പടിപക്ഖവിക്ഖമ്ഭനതോ വിപസ്സനായ അധിട്ഠാനഭാവൂപഗമനതോ ച ഉപചാരജ്ഝാനമ്പി സമാധാനകിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ പുഗ്ഗലസ്സ സമാഹിതഭാവസാധനമേവാതി തത്ഥ സമധുരഭാവേനാഹ - **"ഉപചാരം വാ അപ്പനം വാ"**തി. **ഏസ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏസ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ അനുപ്പന്നോ ഉപ്പജ്ജതി.

അനുരോധവിരോധപ്പഹാനവസേന മജ്ഝത്തഭാവോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ കാരണം തസ്മിം സതി സിജ്ഝനതോ, അസതി ച അസിജ്ഝനതോ, സോ ച മജ്ഝത്തഭാവോ വിസയവസേന ദുവിധോതി ആഹ - **"സത്തമജ്ഝത്തതാ സങ്ഖാരമജ്ഝത്തതാ"**തി. തദുഭയേന ച വിരുജ്ഝനം പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനായ ഏവ ദൂരീകതന്തി അനുരുജ്ഝനസ്സേവ പഹാനവിധിം ദസ്സേതും - **"സത്തമജ്ഝത്തതാ"**തിആദി വുത്തം. തേനാഹ - **"സത്തസങ്ഖാരകേലായനപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനതാ"**തി. ഉപേക്ഖായ ഹി വിസേസതോ രാഗോ പടിപക്ഖോ. തഥാ ചാഹ - "ഉപേക്ഖാ രാഗബഹുലസ്സ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൩). **ദ്വീഹാകാരേഹീ**തി കമ്മസ്സകതാപച്ചവേക്ഖണം, അത്തസുഞ്ഞതാപച്ചവേക്ഖണന്തി, ഇമേഹി ദ്വീഹി കാരണേഹി. **ദ്വീഹേവാ**തി അവധാരണം സങ്ഖ്യാസമാനതാദസ്സനത്ഥം. സങ്ഖ്യാ ഏവ ഹേത്ഥ സമാനാ, ന സങ്ഖ്യേയ്യം സബ്ബഥാ സമാനന്തി. **അസ്സാമികഭാവോ** അനത്തനിയതാ. സതി ഹി അത്തനി തസ്സ കിഞ്ചനഭാവേന ചീവരം അഞ്ഞം വാ കിഞ്ചി അത്തനിയം നാമ സിയാ, സോ പന കോചി നത്ഥേവാതി അധിപ്പായോ. **അനദ്ധനിയ**ന്തി ന അദ്ധാനക്ഖമം, ന ചിരട്ഠായീ ഇത്തരം അനിച്ചന്തി അത്ഥോ. **താവകാലിക**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം.

മമായതീതി മമത്തം കരോതി, മമാതി തണ്ഹായ പരിഗ്ഗയ്ഹ തിട്ഠതി. **ധനായന്താ**തി ധനം ദബ്ബം കരോന്താ.

൪൦൨. **സമ്മാദസ്സനലക്ഖണാ**തി സമ്മാ അവിപരീതം അനിച്ചാദിവസേന ദസ്സനസഭാവാ. **സമ്മാഅഭിനിരോപനലക്ഖണോ**തി സമ്മദേവ ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ അഭിനിരോപനസഭാവോ. ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതാ വാചാ ജനം സങ്ഗണ്ഹാതീതി തബ്ബിപക്ഖവിരതിസഭാവാ സമ്മാവാചാ ഭേദകരമിച്ഛാവാചാപഹാനേന ജനേ സമ്പയുത്തേ ച പരിഗ്ഗണ്ഹനകിച്ചവതീ ഹോതീതി **"പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ"**തി വുത്താ. വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ഹി ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം മുസാവാദാദീനം പടിപക്ഖഭൂതാ സിനിദ്ധഭാവേന പരിഗ്ഗഹണസഭാവാ സമ്മാജപ്പനകിച്ചാ സമ്മാവാചാ തപ്പച്ചയസുഭാസിതസമ്പടിഗ്ഗാഹകേ ജനേ സമ്പയുത്തധമ്മേ ച പരിഗ്ഗണ്ഹന്തീ പവത്തതീതി **പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ**. യഥാ ചീവരകമ്മാദിപ്പയോഗസങ്ഖാതോ കമ്മന്തോ കാതബ്ബം ചീവരരജനാദികം സമുട്ഠാപേതി നിപ്ഫാദേതി, തംതംകിരിയാനിപ്ഫാദകോ വാ ചേതനാസങ്ഖാതോ കമ്മന്തോ ഹത്ഥചലനാദികം കിരിയം സമുട്ഠാപേതി, ഏവം സാവജ്ജകത്തബ്ബകിരിയാസമുട്ഠാപകമിച്ഛാകമ്മന്തപ്പഹാനേന സമ്മാകമ്മന്തോ നിരവജ്ജസ്സ കത്തബ്ബസ്സ നിരവജ്ജാകാരേന സമുട്ഠാപനകിച്ചവാ ഹോതീതി ആഹ - **"സമ്മാസമുട്ഠാപനലക്ഖണോ"**തി. സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം **സമുട്ഠാപനം**

കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ. **സമ്മാവോദാപനലക്ഖണോതി** ജീവമാനസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ജീവിതിന്ദ്രിയവുത്തിയാ, ആജീവസ്സേവ വാ സമ്മദേവ സോധനം വോദാപനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി സമ്മാവോദാപനലക്ഖണോ. അഥ വാ കായവാചാനം ഖന്ധസന്താനസ്സ ച സംകിലേസഭൂതമിച്ഛാആജീവപ്പഹാനേന സമ്മാആജീവോ **"വോദാപനലക്ഖണോ"**തി വുത്തോ. സമ്മാവായാമസതിസമാധീസു വത്തബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

പഞ്ഞായ കുസലാനം ധമ്മാനം പുബ്ബങ്ഗമഭാവതോ സബ്ബേപി അകുസലാ ധമ്മാ തസ്സാ പടിപക്ഖാവാതി വുത്തം - **"അഞ്ഞേഹിപി അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസേഹി സദ്ധി"**ന്തി. അഥ വാ **അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസാ** ദിട്ഠേകട്ഠാ അവിജ്ജാദയോ പഞ്ഞായ ഉജുപച്ചനീകഭാവതോ. **പസ്സതീ**തി പസ്സന്തീ വിയ ഹോതി വിബന്ധാഭാവതോ. തേനാഹ - **"തപ്പടിച്ഛാദക...പേ॰... അസമ്മോഹതോ"**തി. സമ്മാസങ്കപ്പാദീനം മിച്ഛാസങ്കപ്പാദയോ ഉജുവിപച്ചനീകാതി ആഹ - **"സമ്മാസങ്കപ്പാദയോ...പേ॰... പജഹന്തീ"**തി. **തഥേവാ**തി ഇമിനാ അത്തനോ പച്ചനീകകിലേസേഹി സദ്ധിന്തി ഇമമത്ഥം അനുകഡ്ഢതി. **വിസേസതോ**തി സമ്മാദിട്ഠിയാ വുത്തകിച്ചതോ വിസേസേന. **ഏതഥാ**തി ഏതേസു സമ്മാസങ്കപ്പാദീസു.

ഏസാ സമ്മാദിട്ഠി നാമാതി ലോകിയം ലോകുത്തരഞ്ച ഏകജ്ഝം കത്വാ വദതി മിസ്സകതാഭാവതോ . തേനാഹ - **"പുബ്ബഭാഗേ"**തിആദി. **ഏകാരമ്മണാ** നിബ്ബാനാരമ്മണത്താ. **കിച്ചതോ**തി പുബ്ബഭാഗേ ദുക്ഖാദീഹി ഞാണേഹി കാതബ്ബകിച്ചസ്സ ഇധ നിപ്ഫത്തിതോ, ഇമസ്സേവ വാ ഞാണസ്സ ദുക്ഖാദിപ്പകാസനകിച്ചതോ. **ചത്താരി നാമാനി ലഭതി** ദുക്ഖപരിഞ്ഞാദിചതുകിച്ചസാധനതോ. **തീണി നാമാനി ലഭതി** കാമസങ്കപ്പാദിപ്പഹാനകിച്ചനിപ്ഫത്തിതോ. **സിക്ഖാപദവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൭൦൩ ആദയോ) ''വിരതിചേതനാ തംസമ്പയുത്താ ച ധമ്മാ സിക്ഖാപദാനീ''തി വുത്താനി, തത്ഥ പധാനാനം വിരതിചേതനാനം വസേന **"വിരതിയോപി ഹോന്തി ചേതനാദയോപീ"**തി ആഹ. ''സമ്മാ വദതി ഏതായാ''തിആദിനാ അത്ഥസമ്ഭവതോ **സമ്മാവാചാദയോ തയോ വിരതിയോപി ഹോന്തി ചേതനാദയോപി**. മുസാവാദാദീഹി വിരമണകാലേ വിരതിയോ, സുഭാസിതാദിവാചാഭാസനാദികാലേ ചേതനാദയോ യോജേതബ്ബാ. **മഗ്ഗക്ഖണേ പന വിരതിയോവ** മഗ്ഗലക്ഖണപ്പത്തിതോ. ന ഹി ചേതനാ നിയ്യാനസഭാവാ. അഥ വാ ഏകസ്സ ഞാണസ്സ ദുക്ഖാദിഞാണതാ വിയ ഏകായ വിരതിയാ മുസാവാദാദിവിരതിഭാവോ വിയ ച ഏകായ ചേതനായ സമ്മാവാചാദികിച്ചത്തയസാധനസഭാവാ സമ്മാവാചാദിഭാവാസിദ്ധിതോ **"മഗ്ഗക്ഖണേ വിരതിയോവാ"**തി വുത്തം.

ചത്താരി നാമാനി ലഭതീതി ചതുസമ്മപ്പധാനചതുസതിപട്ഠാനവസേന ലഭതി. മഗ്ഗക്ഖണേതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **പുബ്ബഭാഗേപി മഗ്ഗക്ഖണേപി സമ്മാസമാധി ഏവാ**തി യദിപി സമാധിഉപകാരകാനം അഭിനിരോപനാനുമജ്ജനസമ്പിയായനബ്രൂഹനസന്തസുഖാനം വിതക്കാദീനം വസേന ചതൂഹി ഝാനേഹി സമ്മാസമാധി വിഭത്തോ, തഥാപി വായാമോ വിയ അനുപ്പന്നാകുസലാനുപ്പാദനാദിചതുവായാമകിച്ചം, സതി വിയ ച അസുഭാസുഖാനിച്ചാനത്തേസു കായാദീസു സുഭാദിസഞ്ഞാപഹാനലക്ഖണം ചതുസതികിച്ചം, ഏകോ സമാധി ചതുജ്ഝാനസമാധികിച്ചം ന സാധേതീതി പുബ്ബഭാഗേപി പഠമജ്ഝാനസമാധി, പഠമജ്ഝാനസമാധി ഏവ മഗ്ഗക്ഖണേപി, തഥാ പുബ്ബഭാഗേപി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധി, ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധി ഏവ മഗ്ഗക്ഖണേപീതി അത്ഥോ.

''കിം പനായം മഗ്ഗധമ്മാനം ദേസനാനുക്കമോ, കേവലം വാചായ കമവത്തിനിഭാവതോ, ഉദാഹു കഞ്ചി വിസേസം ഉപാദായാ''തി വിചാരണായം കഞ്ചി വിസേസം ഉപാദായാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ - **"ഇമേസൂ"**തിആദി. തത്ഥ ഭാവനാനുഭാവാ ഹിതഫലായ സാതിസയം തിക്ഖവിസദഭാവപ്പത്തിയാ അച്ഛരിയബ്ഭുതസമത്ഥതായോഗേന സബ്ബസോ പടിപക്ഖവിധമനേന യാഥാവതോ ധമ്മസഭാവബോധനേന ച സമ്മാദിട്ഠിയാ ബഹുകാരതാ വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ - **"അയം ഹീ"**തിആദി.

തസ്സാതി സമ്മാദിട്ഠിയാ. **ബഹുകാരോ**തി ധമ്മസമ്പടിവേധേ ബഹൂപകാരോ. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമാഹി വിഭാവേതും, **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

വചീഭേദസ്സ കാരകോ വിതക്കോ സാവജ്ജാനവജ്ജവചീഭേദനിവത്തനപ്പവത്തനാകാരായ സമ്മാവാചായപി ഉപകാരകോ ഏവാതി ആഹ - **“സ്വായം…പേ॰… സമ്മാവാചായപി ഉപകാരകോ”**തി. സമ്മാസങ്കപ്പോ ഹി സച്ചവാചായ വിരതിവാചായപി വിസേസപച്ചയോ മിച്ഛാസങ്കപ്പതദേകട്ഠകിലേസപ്പഹാനതോ.

സംവിദഹിത്വാതിആദീസു സമ്മാ വിദഹനം കമ്മന്തപ്പയോജനഞ്ച ഏകന്താനവജ്ജവചീകായകമ്മവസേന ഇച്ഛിതബ്ബന്തി വിരതിവാചാവസേന സംവിദഹനം വിരതികമ്മന്തസ്സേവ പയോജനഞ്ച നിദസ്സിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഏവം ഹിസ്സ സമ്മാവാചായ സമ്മാകമ്മന്തസ്സാപി ബഹുകാരതാ ജോതിതാ സിയാ. വചീഭേദനിയാമികാ ഹി വചീദുച്ചരിതവിരതി കായികകിരിയനിയാമികായ കായദുച്ചരിതവിരതിയാ ഉപകാരികാ. തഥാ ഹി വിസംവാദനാദിമിച്ഛാവാചതോ അവിരതോ മിച്ഛാകമ്മന്തതോപി ന വിരമതേവ. യഥാഹ - “ഏകം ധമ്മം അതീതസ്സ…പേ॰… നത്ഥി പാപം അകാരിയ”ന്തി. തസ്മാ അവിസംവാദനാദിസമ്മാവാചായ ഠിതോ സമ്മാകമ്മന്തമ്പി പൂരേതിയേവാതി വചീദുച്ചരിതവിരതി കായദുച്ചരിതവിരതിയാ ഉപകാരികാ.

യസ്മാ ആജീവപാരിസുദ്ധി നാമ ദുസ്സീല്യപ്പഹാനപുബ്ബികാ, തസ്മാ സമ്മാവാചാകമ്മന്താനന്തരം സമ്മാആജീവോ ദേസിതോതി ദസ്സേതും - **“ചതുബ്ബിധം പനാ”**തിആദി വുത്തം. **ഏത്താവതാ**തി പരിസുദ്ധസീലാജീവികാമത്തേന. **ഇദം വീരിയ**ന്തി ചതുസമ്മപ്പധാനവീരിയം.

വീരിയാരമ്ഭോപി സമ്മാസതിപരിഗ്ഗഹിതോ ഏവ നിബ്ബാനാവഹോ, ന കേവലോതി ദസ്സേതും - **“തതോ”**തിആദി വുത്തം. **സൂപട്ഠിതാ**തി ബഹിദ്ധാവിക്ഖേപം പഹായ സുട്ഠു ഉപട്ഠിതാ കാതബ്ബാ. **സമാധിസ്സ ഉപകാരധമ്മാ** നാമ യഥാവുത്തവത്ഥുവിസദകിരിയാദയോ. തപ്പടിപക്ഖതോ **അനുപകാരധമ്മാ** വേദിതബ്ബാ. **ഗതിയോ**തി നിപ്ഫത്തിയോ. **സമന്വേസിത്വാ**തി സമ്മാ പരിയേസിത്വാ.

൪൭൩. യഥാ ഇത്ഥീസു കഥാ പവത്താ അധിത്ഥീതി വുച്ചതി, ഏവം അത്താനം അധികിച്ച പവത്താ **അജ്ഝത്തം**. “ഏവം പവത്തമാനാ മയം ‘അത്താ’തി ഗഹണം ഗമിസ്സാമാ”തി ഇമിനാ വിയ അധിപ്പായേന അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്താ സത്തസന്തതിപരിയാപന്നാ അജ്ഝത്തം. തസ്മിം **അജ്ഝത്തരൂപേ,** അത്തനോ കേസാദിവത്ഥുകേ കസിണരൂപേതി അത്ഥോ. **പരികമ്മവസേന അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ**തി പരികമ്മകരണവസേന അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ, ന അപ്പനാവസേന. ന ഹി പടിഭാഗനിമിത്താരമ്മണാ അപ്പനാ അജ്ഝത്തവിസയാ സമ്ഭവതി. തം പന അജ്ഝത്തം പരികമ്മവസേന ലദ്ധം കസിണനിമിത്തം അവിസുദ്ധമേവ ഹോതി, ന ബഹിദ്ധാ പരികമ്മവസേന ലദ്ധം വിയ വിസുദ്ധം. തേനാഹ - **“തം പനാ”**തിആദി.

യസ്സേവം പരികമ്മം അജ്ഝത്തം ഉപ്പന്നന്തി യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഏവം വുത്തപ്പകാരേന അജ്ഝത്തം പരികമ്മം ജാതം. **നിമിത്തം പന ബഹിദ്ധാ**തി പടിഭാഗനിമിത്തം സസന്തതിപരിയാപന്നം ന ഹോതീതി ബഹിദ്ധാ. **പരിത്താനീ**തി യഥാലദ്ധാനി സുപ്പസരാവമത്താനി. തേനാഹ - **“അവഡ്ഢിതാനീ”**തി. **പരിത്തവസേനേവാ**തി വണ്ണവസേന ആഭോഗേ വിജ്ജമാനേപി പരിത്തവസേനേവ ഇദം അഭിഭായതനം വുത്തം പരിത്തതാ ഹേത്ഥ അഭിഭവനസ്സ കാരണം. വണ്ണാഭോഗേ സതിപി അസതിപി അഭിഭവതീതി അഭിഭു, പരികമ്മം, ഞാണം വാ. അഭിഭു ആയതനം ഏതസ്സാതി **അഭിഭായതനം,** ഝാനം. അഭിഭവിതബ്ബം വാ ആരമ്മണസങ്ഖാതം ആയതനം ഏതസ്സാതി **അഭിഭായതനം**. അഥ വാ ആരമ്മണാഭിഭവനതോ അഭിഭു ച തം ആയതനഞ്ച യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ മനായതനധമ്മായതനഭാവതോ ചാതി സസമ്പയുത്തജ്ഝാനം **അഭിഭായതനം**. അഭിഭായതനഭാവനാ നാമ തിക്ഖപഞ്ഞസ്സേവ സമ്ഭവതി, ന ഇതരസ്സാതി ആഹ - **“ഞാണുത്തരികോ പുഗ്ഗലോ”**തി. **അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതീ**തി ഏത്ഥ അഭിഭവനം സമാപജ്ജനഞ്ച ഉപചാരജ്ഝാനാധിഗമനസമനന്തരമേവ അപ്പനാഝാനുപ്പാദനന്തി ആഹ - **“സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം പാപേതീ”**തി. **സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനാ**തി ച അപ്പനാപരിവാസാഭാവസ്സ ലക്ഖണവചനമേതം. യോ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോതി വുച്ചതി, തതോപി

ഞാണുത്തരസ്സേവ അഭിഭായതനഭാവനാ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം നിമിത്തേ. **അപ്പനം പാപേതീ**തി ഭാവനാഅപ്പനം നേതി.

ഏത്ഥ ച കേചി "ഉപ്പന്നേ ഉപചാരജ്ഝാനേ തം ആരബ്ഭ യേ ഹേട്ഠിമന്തേന ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ പവത്തന്തി, തേ ഉപചാരജ്ഝാനപക്ഖികാ ഏവ, തദനന്തരം ഭവങ്ഗപരിവാസേന ഉപചാരസേവനായ ച വിനാ അപ്പനാ ഹോതി, സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവ അപ്പനം പാപേതീ"തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം. ന ഹി പാരിവാസികപരികമ്മേന അപ്പനാവാരോ ഇച്ഛിതോ, നാപി മഹഗ്ഗതപ്പമാണജ്ഝാനേസു വിയ ഉപചാരജ്ഝാനേ ഏകന്തതോ പച്ചവേക്ഖണാ ഇച്ഛിതബ്ബാ. തസ്മാ ഉപചാരജ്ഝാനാധിഗമതോ പരം കതിപയഭവങ്ഗചിത്താവസാനേ അപ്പനം പാപുണന്തോ **"സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം പാപേതീ"**തി വുത്തോ. **സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനാ**തി ച അധിപ്പായികമിദം വചനം, ന നീതത്ഥം, തത്ഥ അധിപ്പായോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. **ന അന്തോസമാപത്തിയം** തദാ തഥാരൂപസ്സ ആഭോഗസ്സ അസമ്ഭവതോ. **സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സ ആഭോഗോ** പുബ്ബഭാഗഭാവനാവസേന ഝാനക്ഖണേ പവത്തം അഭിഭവനാകാരം ഗഹേത്വാ പവത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. അഭിധമ്മട്ഠകഥായം പന "ഇമിനാസ്സ പുബ്ബാഭോഗോ കഥിതോ"തി വുത്തം. അന്തോസമാപത്തിയം തദാ തഥാ ആഭോഗാഭാവേ കസ്മാ ഝാനസഞ്ഞായപീതി വുത്തന്തി ആഹ - **"അഭിഭവസഞ്ഞാ ഹിസ്സ അന്തോസമാപത്തിയമ്പി അത്ഥീ"**തി.

വഡ്ഢിതപ്പമാണാനീതി വിപുലപ്പമാണാനീതി അത്ഥോ, ന ഏകങ്ഗുലദ്വങ്ഗുലാദിവഡ്ഢിം പാപിതാനി തഥാ വഡ്ഢനസ്സേവേത്ഥ അസമ്ഭവതോ. തേനാഹ - **"മഹന്താനീ"**തി. **ഭത്തവഡ്ഢിതക**ന്തി ഭുഞ്ജനഭാജനേ വഡ്ഢേത്വാ ദിന്നം ഭത്തം, ഏകാസനേ പുരിസേന ഭുഞ്ജിതബ്ബഭത്തതോ ഉപഡ്ഢഭത്തന്തി അത്ഥോ.

രൂപേ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാ, സാ അസ്സ അത്ഥീതി രൂപസഞ്ഞീ, ന രൂപസഞ്ഞീ **അരൂപസഞ്ഞീ**. സഞ്ഞാസീസേന ഝാനം വദതി. രൂപസഞ്ഞായ അനുപ്പാദനമേവേത്ഥ **അലാഭിതാ. ബഹിദ്ധാവ ഉപ്പന്ന**ന്തി ബഹിദ്ധാവത്ഥുസ്മിംയേവ ഉപ്പന്നം. ഏത്ഥ ച -

> "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി. അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി . അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി. അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൩; ൩.൩൩൮; അ॰ നി॰ ൪.൬൫; ൮.൬൫) -

ഏവമിധ ചത്താരി അഭിഭായതനാനി ആഗതാനി. **അഭിധമ്മേ** (ധ॰ സ॰ ൨൪൪-൨൪൫) പന "അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി ഏവമാഗതാനി. തത്ഥ ച കാരണം അഭിധമ്മട്ഠകഥായം വുത്തമേവ. തഥാ ഹി വുത്തം അട്ഠസാലിനിയം (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൨൦൪) -

> "കസ്മാ പന യഥാ സുത്തന്തേ 'അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനീ'തിആദി വുത്തം, ഏവം അവത്വാ ഇധ ചതൂസുപി അഭിഭായതനേസു അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞിതാവ വുത്താതി. അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോ. തത്ഥ വാ ഹി ഇധ വാ ബഹിദ്ധാ രൂപാനേവ അഭിഭവിതബ്ബാനി, തസ്മാ താനി നിയമതോ വത്തബ്ബാനീ"തി.

തത്രാപി ഇധപി വുത്താനി "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീതി ഇദം പന സത്ഥു ദേസനാവിലാസമത്തമേവാ"തി. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ - ഇധ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി സഹിതാനി ച സബ്ബാനി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി അഭിഭുയ്യാതി. പരിയായകഥാ ഹി സുത്തന്തദേസനാതി. അഭിധമ്മേ പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി വിസും വുത്താനി, തഥാ സഹിതാനി.

അത്ഥി ഹി ഉഭയത്ഥ അഭിഭവനവിസേസോതി. തഥാ ഇധ പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാനമ്പി അഭിഭവനപരിയായോ അത്ഥീതി “അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ”തിആദിനാ പഠമദുതിയഅഭിഭായതനേസു പഠമവിമോക്ഖോ, തതിയചതുത്ഥഅഭിഭായതനേസു ദുതിയവിമോക്ഖോ, വണ്ണാഭിഭായതനേസു തതിയവിമോക്ഖോ ച അഭിഭവനപത്തിതോ സങ്ഗഹിതോ. അഭിധമ്മേ പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാഭിഭായതനാനി അസങ്കരതോ ദേസേതും വിമോക്ഖേ വജ്ജേത്വാ അഭിഭായതനാനി കഥിതാനി. സബ്ബാനി ച വിമോക്ഖകിച്ചാനി ഝാനാനി വിമോക്ഖദേസനായം വുത്താനി. തദേതം “അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ”തി ആഗതസ്സ അഭിഭായതനദ്വയസ്സ അഭിധമ്മേ അഭിഭായതനേസു അവചനതോ “രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ”തിആദീനഞ്ച സബ്ബവിമോക്ഖകിച്ചസാധാരണവചനഭാവതോ വവത്ഥാനം കതന്തി വിഞ്ഞായതി.

അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോതി ഇദം അഭിധമ്മേ കത്ഥചിപി “അജ്ഝത്തരൂപാനി പസ്സതീ”തി അവത്വാ സബ്ബത്ഥ യം വുത്തം - “ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ”തി, തസ്സ കാരണവചനം. തേന യം അഞ്ഞഹേതുകം സുത്തന്തേ “ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ”തി വചനം, തം തേന ഹേതുനാ വുത്തം. യം പന ദേസനാവിലാസഹേതുകം അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞിതായ ഏവ അഭിധമ്മേ വചനം, ന തസ്സ അഞ്ഞം കാരണം മഗ്ഗിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതാ ച തേസം ബഹിദ്ധാരൂപാനം വിയ അവിഭൂതത്താ. ദേസനാവിലാസോ ച യഥാവുത്തവവത്ഥാനവസേന വേദിതബ്ബോ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വിജ്ജമാനപരിയായകഥനഭാവതോ. ദേസനാവിലാസോ ഹി നാമ വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപം വിജ്ജമാനസ്സ ച പരിയായസ്സ വിഭാവനം, ന യസ്സ കസ്സചി, തസ്മാ “ഇധ പരിയായദേസനത്താ”തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരം വവത്ഥാനം ദേസനാവിലാസനിബന്ധനന്തി ദട്ഠബ്ബം.

സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീതി ഏതേനേവ സിദ്ധത്താ ന നീലാദിഅഭിഭായതനാനി വത്തബ്ബാനീതി ചേ? ന നീലാദീസു കതാധികാരാനം നീലാദിഭാവസ്സേവ അഭിഭവനകാരണത്താ. ന ഹി തേസം പരിസുദ്ധാപരിസുദ്ധവണ്ണാനം പരിത്തതാ അപ്പമാണതാ വാ അഭിഭവനകാരണം, അഥ ഖോ നീലാദിഭാവോ ഏവാതി. ഏതേസു ച പരിത്താദികസിണരൂപേസു യംയംചരിതസ്സ ഇമാനി അഭിഭായതനാനി ഇജ്ഝന്തി, തം ദസ്സേതും - **“ഇമേസു പനാ”**തിആദി വുത്തം.

സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേനാതി നീലവണ്ണനീലനിദസ്സനനീലനിഭാസാനം സാധാരണവസേന. **വണ്ണവസേനാ**തി സഭാവവണ്ണവസേന. **നിദസ്സനവസേനാ**തി പസ്സിതബ്ബതാവസേന, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവീഥിയാ ഗഹേതബ്ബതാവസേന . **ഓഭാസവസേനാ**തി സപ്പഭാസതായ അവഭാസനവസേന. **വണ്ണധാതുയാ വാ**തി അഞ്ജനരജതവത്ഥാദിവണ്ണധാതുയാ. **ലോകിയാനേവ** രൂപാവചരജ്ഝാനഭാവതോ.

ർന.ര. രൂപീതി ഏത്ഥ യേനായം സസന്തതിപരിയാപന്നേന രൂപേന സമന്നാഗതോ, തം യസ്സ ഝാനസ്സ ഹേതുഭാവേന വിസിട്ഠരൂപം ഹോതി. യേന വിസിട്ഠേന രൂപീതി വുച്ചേയ്യ, തദേവ സസന്തതിപരിയാപന്നരൂപനിമിത്തം ഝാനം. ഇധ പന പരമത്ഥതോ രൂപിഭാവസാധകന്തി ആഹ - **“അജ്ഝത്തം കേസാദീസൂ”**തിആദി. **രൂപജ്ഝാനം രൂപന്തി** ഉത്തരപദലോപേന വുത്തം - “രൂപൂപപത്തിയാ”തിആദീസു (ധം സം ൮൦൦-൮൦൨, ൮൯൨-൮൯൩ ആദയോ, ൨൪൪-൨൪൫ ആദയോ; വിഭം ൬൨൫) വിയ.

സുഭന്തേവ അധിമുത്തോ ഹോതീതി അയം തതിയവിമോക്ഖോ. ഇധ സുപരിസുദ്ധനീലാദിവണ്ണകസിണജ്ഝാനവസേന വുത്തോതി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പടിസമ്ഭിദാപാളിയം തസ്സ ബ്രഹ്മവിഹാരജ്ഝാനവസേന ആഗതഭാവം ദസ്സേതും - **“പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ പനാ”**തിആദി ആരദ്ധം. ഇധ പന ഉപരിപാളിയംയേവ ബ്രഹ്മവിഹാരാനം ആഗതത്താ തം നയം പടിക്ഖിപിത്വാ പരിസുദ്ധനീലാദിവണ്ണകസിണവസേനേവ സുഭവിമോക്ഖോ അനുഞ്ഞാതോ.

ർ൪൩. പരികമ്മപഥവിയാപീതി അകതായ വാ കതായ വാ ദള്ഹമണ്ഡലാദിസങ്ഖാതപരികമ്മപഥവിയാപി. ഉഗ്ഗഹനിമിത്താദീനം പഥവീകസിണന്തി നാമം നിസ്സിതേ നിസ്സയവോഹാരവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം, യഥാ ''മഞ്ചാ ഉക്കുട്ഠിം കരോന്തീ''തി.

സീലാനീതി പാതിമോക്ഖസംവരാദീനി ചത്താരി സീലാനി. **സോധേത്വാ**തി അനാപജ്ജനേന ആപന്നവുട്ഠാപനേന കിലേസേഹി അപ്പടിപീളനേന ച വിസോധേത്വാ. തിവിധഞ്ഹി സീലസ്സ വിസോധനം നാമ - അനാപജ്ജനം ആപന്നവുട്ഠാപനം കിലേസേഹി ച അപ്പടിപീളനന്തി. കമ്മട്ഠാനഭാവനം പരിബുന്ധേതി ഉപരോധേതി പവത്തിതും ന ദേതീതി **പലിബോധോ** രകാരസ്സ ലകാരം കത്വാ, പരിബന്ധോതി അത്ഥോ. **ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ**തി സമാപന്നേന സങ്ഗാഹണേന വാ ഉപരുന്ധിത്വാ, അപലിബോധം കത്വാതി അത്ഥോ. **കല്യാണമിത്തം ഉപസങ്കമിത്വാ**തി -

> ''പിയോ ഗരു ഭാവനീയോ, വത്താ ച വചനക്ഖമോ;
> ഗമ്ഭീരഞ്ച കഥം കത്താ, നോ ചട്ഠാനേ നിയോജകോ''തി. (അം॰ നി॰ ൭.൩൭) -

ഏവമാദിഗുണസമന്നാഗതം ഏകന്തഹിതേസിം വുദ്ധിപക്ഖേ ഠിതം കല്യാണമിത്തം ഉപസങ്കമിത്വാ.

അനനുരൂപം വിഹാരന്തി അട്ഠാരസന്നം ദോസാനം അഞ്ഞതരേന സമന്നാഗതം. വുത്തഞ്ഹേതം അട്ഠകഥാസു -

> ''മഹാവാസം നവാവാസം, ജരാവാസഞ്ച പന്ഥനിം;
> സോണ്ഡിം പണ്ണഞ്ച പുപ്ഫഞ്ച, ഫലം പത്ഥിതമേവ ച.
>
> ''നഗരം ദാരുനാ ഖേത്തം, വിസഭാഗേന പട്ടനം;
> പച്ചന്തസീമാ സപ്പായം, യത്ഥ മിത്തോ ന ലബ്ഭതി.
>
> ''അട്ഠാരസേതാനി ഠാനാനി, ഇതി വിഞ്ഞായ പണ്ഡിതോ;
> ആരകാ പരിവജ്ജേയ്യ, മഗ്ഗം സപ്പടിഭയം യഥാ''തി. (വിസുദ്ധി॰ ൧.൫൨);

അനുരൂപേതി ഗോചരഗാമതോ നാതിദൂരനച്ചാസന്നതാദീഹി പഞ്ചഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതേ. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, സേനാസനം പഞ്ചങ്ഗസമന്നാഗതം ഹോതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, സേനാസനം നാതിദൂരം ഹോതി നച്ചാസന്നം ഗമനാഗമനസമ്പന്നം ദിവാ അപ്പാകിണ്ണം രത്തിം അപ്പസദ്ദം അപ്പനിഗ്ഘോസം അപ്പഡംസമകസവാതാതപസരീസപസമ്ഫസ്സം. തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ വിഹരന്തസ്സ അപ്പകസിരേന ഉപ്പജ്ജന്തി ചീവരപിണ്ഡപാതസേനാസനഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരാ. തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ ഥേരാ ഭിക്ഖൂ വിഹരന്തി ബഹുസ്സുതാ ആഗതാഗമാ ധമ്മധരാ വിനയധരാ മാതികാധരാ. തേ കാലേന കാലം ഉപസങ്കമിത്വാ പരിപുച്ഛതി പരിപഞ്ഹതി 'ഇദം, ഭന്തേ, കഥം ഇമസ്സ കോ അത്ഥോ'തി. തസ്സ തേ ആയസ്മന്തോ അവിവടഞ്ചേവ വിവരന്തി, അനുത്താനീകതഞ്ച ഉത്താനിം കരോന്തി, അനേകവിഹിതേസു ച കങ്ഖാഠാനിയേസു ധമ്മേസു കങ്ഖം പടിവിനോദേന്തി. ഏവം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സേനാസനം പഞ്ചങ്ഗസമന്നാഗതം ഹോതീ''തി (അം॰ നി॰ ൧൦.൧൧).

ഏത്ഥ ച നാതിദൂരം നച്ചാസന്നം ഗമനാഗമനസമ്പന്നന്തി ഏകം അങ്ഗം, ദിവാ അപ്പാകിണ്ണം രത്തിം അപ്പസദ്ദം അപ്പനിഗ്ഘോസന്തി ഏകം, അപ്പഡംസമകസവാതാതപസരീസപസമ്ഫസ്സന്തി ഏകം, തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ വിഹരന്തസ്സ…പേ॰… പരിക്ഖാരാതി ഏകം, തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ ഥേരാ…പേ॰… കങ്ഖം പടിവിനോദേന്തീതി ഏകന്തി ഏവം പഞ്ചങ്ഗാനി വേദിതബ്ബാനി.

ഖുദ്ദകപലിബോധം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാതി ദീഘകേസനഖലോമാനം ഛേദനേന ചീവരകമ്മചീവരരജനപത്തപചനമഞ്ചപീഠാദിസോധനവസേന ഖുദ്ദകപലിബോധം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ.

൪൬. ഉദ്ധുമാതകാദീസൂതി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന വിനീലകവിപുബ്ബകവിച്ഛിദ്ദകവിക്ഖായിതകഹതവിക്ഖിത്തകലോഹിതകപുളവകഅട്ഠികാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ ഭസ്താ വിയ വായുനാ ഉദ്ധം ജീവിതപരിയാദാനാ യഥാനുക്കമം സമുഗ്ഗതേന സൂനഭാവേന ധുമാതത്താ ഉദ്ധുമാതം, ഉദ്ധുമാതമേവ **ഉദ്ധുമാതകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം ഉദ്ധുമാതന്തി **ഉദ്ധുമാതകം,** തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. വിനീലം വുച്ചതി വിപരിഭിന്നനീലവണ്ണം, വിനീലമേവ **വിനീലകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിനീലന്തി **വിനീലകം,** മംസുസ്സദട്ഠാനേസു രത്തവണ്ണസ്സ , പുബ്ബസന്നിചയട്ഠാനേസു സേതവണ്ണസ്സ, യേഭുയ്യേന ച നീലവണ്ണസ്സ നിലട്ഠാനേ നീലസാടകപാരുതസ്സേവ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. പരിഭിന്നട്ഠാനേസു വിസ്സന്ദമാനപുബ്ബം വിപുബ്ബം, വിപുബ്ബമേവ **വിപുബ്ബകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിപുബ്ബന്തി **വിപുബ്ബകം,** തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. വിച്ഛിദ്ദം വുച്ചതി ദ്വിധാ ഛിന്ദനേന അപധാരിതം, വിച്ഛിദ്ദമേവ **വിച്ഛിദ്ദകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിച്ഛിദ്ദന്തി **വിച്ഛിദ്ദകം,** വേമജ്ഝേ ഛിന്നസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ഇതോ ച ഏത്തോ ച വിവിധാകാരേന സോണസിങ്ഗാലാദീഹി ഖായിതം വിക്ഖായിതം, വിക്ഖായിതമേവ **വിക്ഖായിതകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിക്ഖായിതന്തി **വിക്ഖായിതകം,** തഥാരൂപസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം.

വിവിധാ ഖിത്തം വിക്ഖിത്തം, വിക്ഖിത്തമേവ **വിക്ഖിത്തകം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം വിക്ഖിത്തന്തി **വിക്ഖിത്തകം,** അഞ്ഞേന ഹത്ഥം, അഞ്ഞേന പാദം, അഞ്ഞേന സീസന്തി ഏവം തതോ തതോ വിക്ഖിത്തസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ഹതഞ്ച തം പുരിമനയേനേവ വിക്ഖിത്തകഞ്ചാതി **ഹതവിക്ഖിത്തകം,** കാകപദാകാരേന അങ്ഗപച്ചങ്ഗേസു സത്ഥേന ഹനിത്വാ വുത്തനയേനേവ വിക്ഖിത്തസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. ലോഹിതം കിരതി വിക്ഖിപതി ഇതോ ചിതോ ച പഗ്ഘരതീതി **ലോഹിതകം,** പഗ്ഘരിതലോഹിതമക്ഖിതസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. പുളവാ വുച്ചന്തി കിമയോ, പുളവേ കിരതീതി **പുളവകം,** കിമിപരിപുണ്ണസ്സ ഛവസരീരസ്സേതം അധിവചനം. അട്ഠിയേവ **അട്ഠികം,** പടികൂലത്താ വാ കുച്ഛിതം അട്ഠീതി **അട്ഠികം,** അട്ഠിസങ്ഖലികായപി ഏകട്ഠികസ്സപി ഏതം അധിവചനം. ഇമേസു ദസസു അസുഭേസു പഠമജ്ഝാനമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന ദുതിയാദീനി. തേനാഹ - ഇധ **"പഠമജ്ഝാനസഹഗതാ സഞ്ഞാ"**തി. തഥാ ഹി അപരിസണ്ഠിതജലായ സീഘസോതായ നദിയാ അരിത്തബലേനേവ നാവാ തിട്ഠതി, വിനാ അരിത്തേന ന സക്കാ ഠപേതും. ഏവമേവം ദുബ്ബലത്താ ആരമ്മണസ്സ വിതക്കബലേനേവ ചിത്തം ഏകഗ്ഗം ഹുത്വാ തിട്ഠതി, വിനാ വിതക്കേന ന സക്കാ ഠപേതും . തസ്മാ പഠമജ്ഝാനമേവേത്ഥ ഹോതി, ന ദുതിയാദീനി. ആരമ്മണസ്സ ദുബ്ബലതാ ചേത്ഥ പടികൂലഭാവേന ചിത്തം ഠപേതും അസമത്ഥതാ.

"രുക്ഖോ മതോ, ലോഹം മത"ന്തിആദീസു യം ഖന്ധപ്പബന്ധം ഉപാദായ രുക്ഖാദിസമഞ്ഞാ, തസ്മിം അനുപച്ഛിന്നേപി അല്ലതാദിവിഗമനം നിസ്സായ മതവോഹാരോ **സമ്മുതിമരണം**. സങ്ഖാരാനം ഖണഭങ്ഗസങ്ഖാതം **ഖണികമരണം. സമുച്ഛേദമരണ**ന്തി അരഹതോ സന്താനസ്സ സബ്ബസോ ഉച്ഛേദഭൂതം മരണം. വിപസ്സനാഭാവനാവസേന ചേതം വുത്തം. മരണാനുസ്സതിഭാവനായം പന തിവിധമ്പേതം നാധിപ്പേതം അസംവേഗവത്ഥുതോ അനുപട്ഠഹനതോ അബാഹുല്ലതോ ച. മരണാനുസ്സതിയഞ്ഹി ഏകേന ഭവേന പരിച്ഛിന്നസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയപ്പബന്ധസ്സ വിച്ഛേദോ മരണന്തി അധിപ്പേതോ സംവേഗവത്ഥുതോ ഉപട്ഠഹനതോ ബാഹുല്ലതോ ച. ഇദാനി ഇമമേവ മരണം സന്ധായ വികപ്പന്തരം ദസ്സേന്തോ, **"ഹേട്ഠാ വുത്തലക്ഖണാ വാ"**തിആദിമാഹ.

അസിതപീതാദിഭേദേതി അസിതപീതഖായിതസായിതപ്പഭേദേ, അസിതബ്ബഖാദിതബ്ബസായിതബ്ബവിഭാഗേതി അത്ഥോ കാലഭേദവചനിച്ഛായ അഭാവതോ യഥാ "ദുദ്ധ"ന്തി. കബളം കരീയതീതി കബളീകാരോ, ആഹരീയതീതി ആഹാരോ, കബളീകാരോ ച സോ ആഹാരോ ചാതി **കബളീകാരാഹാരോ**. വത്ഥുവസേന ചേതം വുത്തം.

സവത്ഥുകോ ഏവ ഹി ആഹാരോ ഇധ കമ്മട്ഠാനഭാവേന അധിപ്പേതോ. ഓജാലക്ഖണോ പന ആഹാരോ ഓജട്ഠമകം രൂപം ആഹരതീതി ആഹാരോതി വുച്ചതി. സോ ഇധ നാധിപ്പേതോ പടികൂലാകാരഗ്ഗഹണസ്സ അസമ്ഭവതോ. **നവ പടികൂലാനീ**തി ഗമനപരിയേസനപരിഭോഗാസയനിദാനഅപരിപക്കപരിപക്കഫലനിസ്സന്ദപ്പടികൂലവസേന നവ പടികൂലാനി. സമക്ഖനപ്പടികൂലം പന പരിഭോഗാദീസു ലബ്ഭമാനത്താ ഇധ വിസും ന ഗഹിതം, അഞ്ഞഥാ തേന സദ്ധിം "ദസ പടികൂലാനീ"തി വത്തബ്ബം. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൦൩-൩൦൪) പന സമക്ഖനം പരിഭോഗാദീസു ലബ്ഭമാനമ്പി നിസ്സന്ദവസേന വിസേസതോ പടികൂലന്തി വിസും ഗഹേത്വാ ദസഹാകാരേഹി പടികൂലതാ വുത്താ.

ഉപ്പജ്ജനകസഞ്ഞന്തി പടികൂലാകാരഗ്ഗഹണവസേന ഉപ്പജ്ജനകസഞ്ഞം. സഞ്ഞാസദ്ദോ ചായം "രൂപസഞ്ഞാ സദ്ദസഞ്ഞാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൯൩) സഞ്ജാനനലക്ഖണേ ധമ്മേ ആഗതോ, "അനിച്ചസഞ്ഞാ ദുക്ഖസഞ്ഞാ"തിആദീസു വിപസ്സനായ ആഗതോ, "ഉദ്ധുമാതകസഞ്ഞാതി വാ സോപാകരൂപസഞ്ഞാതി വാ ഇമേ ധമ്മാ ഏകട്ഠാ, ഉദാഹു നാനട്ഠാ"തിആദീസു സമഥേ ആഗതോ. ഇധ പന സമഥസ്സ പരികമ്മേ ദട്ഠബ്ബോ. ആഹാരേഹി പടികൂലാകാരഗ്ഗഹണം, തപ്പഭാവിതം വാ ഉപചാരജ്ഝാനം ഇധ "ആഹാരേ പടികൂലസഞ്ഞാ"തി അധിപ്പേതം.

ഉക്കണ്ഠിതസഞ്ഞന്തി നിബ്ബിന്ദനാകാരേന ഉപ്പജ്ജനകസഞ്ഞം. **അനിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി ഏത്ഥ അനിച്ചം ഖന്ധപഞ്ചകം ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തഭാവതോ, ഹുത്വാ അഭാവതോ വാ, തസ്മിം അനിച്ചേ ഖന്ധപഞ്ചകേ അനിച്ചന്തി ഉപ്പജ്ജമാനാ അനിച്ചലക്ഖണപരിഗ്ഗാഹികാ സഞ്ഞാ അനിച്ചസഞ്ഞാ. തേനാഹ - **"പഞ്ചന്നം ഉപാദാനക്ഖന്ധാന"**ന്തിആദി. തത്ഥ **ഉദയോ** നിബ്ബത്തിലക്ഖണം, **വയോ** വിപരിണാമലക്ഖണം, **അഞ്ഞഥത്തം** ജരാ. ഉദയബ്ബയഞ്ഞഥത്തഗ്ഗഹണേന അനിച്ചലക്ഖണം ദസ്സേതി. ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തഭാവതോ ഹി ഖന്ധപഞ്ചകം അനിച്ചന്തി വുച്ചതി. യസ്സ ച സഭാവേന ഖന്ധപഞ്ചകം അനിച്ചന്തി വുച്ചതി, തം **അനിച്ചലക്ഖണം**. തേന ഹി തം അനിച്ചന്തി ലക്ഖീയതി, അനിച്ചലക്ഖണഞ്ച ഉദയബ്ബയാനം അമനസികാരാ സന്തതിയാ പടിച്ഛന്നത്താ ന ഉപട്ഠാതി, ഉദയബ്ബയം പന പരിഗ്ഗഹേത്വാ സന്തതിയാ വികോപിതായ അനിച്ചലക്ഖണം യാഥാവസരസതോ ഉപട്ഠാതി. ന ഹി സമ്മദേവ ഉദയബ്ബയം സല്ലക്ഖേന്തസ്സ പുബ്ബാപരിയേന പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം അഞ്ഞോഞ്ഞഭാവം സല്ലക്ഖണേന സന്തതിയാ ഉഗ്ഘാടിതായ ധമ്മാ സമ്ബന്ധഭാവേന ഉപട്ഠഹന്തി, അഥ ഖോ അയോസലാകാ വിയ അസമ്ബന്ധഭാവേനാതി സുട്ഠുതരം അനിച്ചലക്ഖണം പാകടം ഹോതി.

"യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫, ൪൫, ൪൬, ൭൬, ൭൭, ൮൫; പ॰ൾ.൧, ൪) വചനതോ തദേവ ഖന്ധപഞ്ചകം അഭിണ്ഹപ്പടിപീളനതോ ദുക്ഖം, അഭിണ്ഹപ്പടിപീളനാകാരോ പന ദുക്ഖലക്ഖണം. തേനേവാഹ - **"അനിച്ചേ ഖന്ധപഞ്ചകേ… പേ॰… സഞ്ഞം ഭാവേതീ"**തി. തത്ഥ പടിപീളനം നാമ യഥാപരിഗ്ഗഹിതം ഉദയവയവസേന സങ്ഖാരാനം നിരന്തരം പടിപീളിയമാനതാ വിബാധിയമാനതാ. ദുക്ഖലക്ഖണഞ്ച അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനസ്സ അമനസികാരാ ഇരിയാപഥേഹി പടിച്ഛന്നത്താ ന ഉപട്ഠാതി, അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനം പന മനസി കരിത്വാ ഇരിയാപഥേ ലബ്ഭമാനദുക്ഖപ്പടിച്ഛാദകഭാവേ ഉഗ്ഘാടിതേ ദുക്ഖലക്ഖണം യാഥാവസരസതോ ഉപട്ഠാതി. തഥാ ഹി ഇരിയാപഥേഹി പടിച്ഛന്നത്താ ദുക്ഖലക്ഖണം ന ഉപട്ഠാതി, തേ ച ഇരിയാപഥാ അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനാമനസികാരേന പടിച്ഛാദകാ ജാതാ. ഏകസ്മിഞ്ഹി ഇരിയാപഥേ ഉപ്പന്നസ്സ ദുക്ഖസ്സ വിനോദകം ഇരിയാപഥന്തരം തസ്സ പടിച്ഛാദകം വിയ ഹോതി, ഏവം സേസാപി. ഇരിയാപഥാനം പന തംതംദുക്ഖപതിതാകാരഭാവേ യാഥാവതോ ഞാതേ തേസം ദുക്ഖപ്പടിച്ഛാദകഭാവോ ഉഗ്ഘാടിതോ നാമ ഹോതി സങ്ഖാരാനം നിരന്തരം ദുക്ഖാഭിതുന്നതായ പാകടഭാവതോ. തസ്മാ അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനം മനസി കരിത്വാ ഇരിയാപഥേ ലബ്ഭമാനദുക്ഖപ്പടിച്ഛാദകഭാവേ ഉഗ്ഘാടിതേ ദുക്ഖലക്ഖണം യാഥാവസരസതോ ഉപട്ഠാതി.

"യം ദുക്ഖം, തദനത്താ"തി വചനതോ തദേവ ഖന്ധപഞ്ചകം അവസവത്തനതോ അനത്താ, അവസവത്തനാകാരോ പന അനത്തലക്ഖണം. തേനാഹ - **"പടിപീളനട്ഠേനാ"**തിആദി . അനത്തലക്ഖണഞ്ച നാനാധാതുവിനിബ്ഭോഗസ്സ

അമനസികാരാ ഘനേന പടിച്ഛന്നത്താ ന ഉപട്ഠാതി, നാനാധാതുയോ പന വിനിബ്ഭുജ്ജിത്വാ "അഞ്ഞാ പഥവീധാതു, അഞ്ഞാ ആപോധാതൂ"തിആദിനാ, "അഞ്ഞോ ഫസ്സോ, അഞ്ഞാ വേദനാ"തിആദിനാ ച വിസും വിസും കത്വാ ഘനവിനിബ്ഭോഗേ കതേ സമൂഹഘനേ കിച്ചാരമ്മണഘനേ ച ഭേദിതേ അനത്തലക്ഖണം യാഥാവസരസതോ ഉപട്ഠാതി. യാ ഹേസാ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപത്ഥമ്ഭേസു സമുദിതേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു ഏകത്താഭിനിവേസവസേന അപരിമദ്ദിതസങ്ഖാരേഹി മമായമാനാ സമൂഹഘനതാ, തഥാ തേസം തേസം ധമ്മാനം കിച്ചഭേദസ്സ സതിപി പടിനിയതഭാവേ ഏകതോ ഗയ്ഹമാനാ കിച്ചഘനതാ, തഥാ സാരമ്മണധമ്മാനം സതിപി ആരമ്മണകരണഭേദേ ഏകതോ ഗയ്ഹമാനാ ആരമ്മണഘനതാ. സാ ചതൂസു ധാതൂസു ഞാണേന വിനിബ്ഭുജിത്വാ ദിസ്സമാനാസു ഹത്ഥേന പരിമദ്ദിയമാനോ ഫേണപിണ്ഡോ വിയ വിലീനം ആഗച്ഛതി, യഥാപച്ചയം പവത്തമാനാ സുഞ്ഞാ ഏതേ ധമ്മമത്താതി അവസവത്തനാകാരസങ്ഖാതം അനത്തലക്ഖണം പാകടതരം ഹോതി.

അപരഅച്ഛരാസങ്ഘാതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൯. കായഗതാസതിവഗ്ഗവണ്ണനാ

൫൬൩. ചേതസാ ഫുടോതി ചിത്തേന ഫരിതോ. ചിത്തേന ഫരണഞ്ച സമുദ്ദസ്സ ദ്വിധാ സമ്ഭവതീതി ആഹ - **"ദുവിധം ഫരണ"**ന്തിആദി. **പുരിമേന അത്ഥേനാ**തി "സമ്പയോഗവസേന വിജ്ജം ഭജന്തീ"തി വുത്തേന അത്ഥേന. **പച്ഛിമേനാ**തി "വിജ്ജാഭാഗേ വിജ്ജാകോട്ഠാസേ വത്തന്തീ"തി വുത്തേന.

൫൬൪. മഹതോ സംവേഗായ സംവത്തതീതിആദീസു അയം പന അപരോ നയോ. യാഥാവതോ കായസഭാവപ്പവേദനതോ മഹതോ സംവേഗായ സംവത്തതി. **അത്ഥായാ**തി ദിട്ഠധമ്മികാദിഅത്ഥായ. **യോഗക്ഖേമായാ**തി ചതൂഹി യോഗേഹി ഖേമഭാവായ. **സതിസമ്പജഞ്ഞായാ**തി സബ്ബത്ഥ സതിഅവിപ്പവാസായ സത്തട്ഠാനിയസമ്പജഞ്ഞായ ച. **ഞാണദസ്സനപ്പടിലാഭായാ**തി വിപസ്സനാഞാണാധിഗമായ. **വിജ്ജാവിമുത്തിഫലസച്ഛികിരിയായാ**തി തിസ്സോ വിജ്ജാ ചിത്തസ്സ അധിമുത്തി നിബ്ബാനം ചത്താരി സാമഞ്ഞഫലാനീതി ഏതേസം പച്ചക്ഖകരണായ.

൫൮൪. പഞ്ഞാപടിലാഭായാതിആദീസു സോളസസു പദേസു പഞ്ഞാപടിലാഭായ പഞ്ഞാവുദ്ധിയാ പഞ്ഞാവേപുല്ലായ പഞ്ഞാബാഹുല്ലായാതി ഇമാനി ചത്താരി പഞ്ഞാവസേന ഭാവവചനാനി, സേസാനി ദ്വാദസ പുഗ്ഗലവസേന ഭാവവചനാനി. **സപ്പുരിസസംസേവോ**തി സപ്പുരിസാനം ഭജനം. **സദ്ധമ്മസ്സവന**ന്തി തേസം സപ്പുരിസാനം സന്തികേ സീലാദിപ്പടിപത്തിദീപകസ്സ സദ്ധമ്മവചനസ്സ സവനം. **യോനിസോ മനസികാരോ**തി സുതാനം ധമ്മാനം അത്ഥൂപപരിക്ഖാവസേന ഉപായേന മനസികാരോ. **ധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപത്തീ**തി ലോകുത്തരധമ്മേ അനുഗതസ്സ സീലാദിപ്പടിപദാധമ്മസ്സ പടിപജ്ജനം.

ഛന്നം അഭിഞ്ഞാഞാണാനന്തി ഇദ്ധിവിധദിബ്ബസോതചേതോപരിയപുബ്ബേനിവാസദിബ്ബചക്ഖുആസവക്ഖയഞാണാനം. **തേസത്തതീനം ഞാണാന**ന്തി **പടിസമ്ഭിദാപാളിയം** (പടി॰ മ॰ ൧.൧-൨ മാതികാ) "സോതാവധാനേ പഞ്ഞാ സുതമയേ ഞാണം, സുത്വാന സംവരേ പഞ്ഞാ സീലമയേ ഞാണ"ന്തിആദിനാ ഞാണകഥായ നിദ്ദിട്ഠാനം സാവകസാധാരണാസാധാരണാനം ഞാണാനം. ഇമേസഞ്ഹി തേസത്തതിഞാണാനം സുതമയഞാണാദീനി സത്തസട്ഠിഞാണാനി സാവകസ്സ സാധാരണാനി, "ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തേ ഞാണം, സത്താനം ആസയാനുസയേ ഞാണം, യമകപാടിഹീരേ ഞാണം, മഹാകരുണാസമാപത്തിയാ ഞാണം, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, അനാവരണഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൬൮-൭൩ മാതികാ) ഇമാനി ഛ അസാധാരണഞാണാനി സാവകേഹി.

സത്തസത്തതീനം ഞാണാനന്തി ഏത്ഥ -

> "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം. അതീതമ്പി അദ്ധാനം ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം. അനാഗതമ്പി അദ്ധാനം ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഞാണം, അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണന്തി ഞാണം. യമ്പിസ്സ തം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, തമ്പി ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മന്തി ഞാണം. ഭവപച്ചയാ ജാതീതി ഞാണം...പേ॰... ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോതി ഞാണം, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനന്തി ഞാണം, വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാതി ഞാണം, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാതി ഞാണം, സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോതി ഞാണം, നാമരൂപപച്ചയാ

സളായതനന്തി ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപന്തി ഞാണം, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണന്തി ഞാണം, അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അസതി അവിജ്ജായ നത്ഥി സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അതീതമ്പി അദ്ധാനം അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അസതി അവിജ്ജായ നത്ഥി സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അനാഗതമ്പി അദ്ധാനം അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി ഞാണം, അസതി അവിജ്ജായ നത്ഥി സങ്ഖാരാതി ഞാണം, യമ്പിസ്സ തം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, തമ്പി ഖയധമം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മന്തി ഞാണ''ന്തി -

ഭഗവതാ **നിദാനവഗ്ഗേ** (സം॰ നി॰ ൨.൩൪-൩൫) ജരാമരണാദീസു ഏകാദസസു പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു പച്ചേകം സത്ത സത്ത കത്വാ വുത്താനി സത്തസത്തതിഞാണാനി.

തത്ഥ **ധമ്മട്ഠിതിഞാണ**ന്തി പച്ചയാകാരഞാണം. പച്ചയാകാരോ ഹി ധമ്മാനം പവത്തിസങ്ഖാതായ ഠിതിയാ കാരണത്താ ''ധമ്മട്ഠിതീ''തി വുച്ചതി, തത്ഥ ഞാണം ധമ്മട്ഠിതിഞാണം, ''ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ''ന്തിആദിനാ വുത്തസ്സേവ ഛബ്ബിധസ്സ ഞാണസ്സേതം അധിവചനം. **ഖയധമ്മ**ന്തി ഖയഗമനസഭാവം. **വയധമ്മ**ന്തി വയഗമനസഭാവം. **വിരാഗധമ്മ**ന്തി വിരജ്ജനസഭാവം. **നിരോധധമ്മ**ന്തി നിരുജ്ഝനസഭാവന്തി അത്ഥോ.

ലാഭോതിആദീസു ലാഭോയേവ ഉപസഗ്ഗേന വിസേസേത്വാ **''പടിലാഭോ''**തി വുത്തോ. പുന തസ്സേവ അത്ഥവിവരണവസേന **''പത്തി സമ്പത്തീ''**തി വുത്തം. **ഫുസനാ**തി അധിഗമനവസേന ഫുസനാ. **സച്ഛികിരിയാ**തി പടിലാഭസച്ഛികിരിയാ. **ഉപസമ്പദാ**തി നിപ്ഫാദനാ.

സത്തന്നഞ്ച സേക്ഖാനന്തി തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖന്തീതി സേക്ഖസഞ്ഞിതാനം സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠാദീനം സത്തന്നം. **പുഥുജ്ജനകല്യാണകസ്സ ചാ**തി നിബ്ബാനഗാമിനിയാ പടിപദായ യുത്തത്താ സുന്ദരട്ഠേന കല്യാണസഞ്ഞിതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സ. വഡ്ഢിതം വഡ്ഢനം ഏകായാതി **വഡ്ഢിതവഡ്ഢനാ**. യഥാവുത്താനം അട്ഠന്നമ്പി പഞ്ഞാനം വസേന വിസേസതോവ അരഹതോ പഞ്ഞാവസേന **പഞ്ഞാവുദ്ധിയാ**. തഥാ **പഞ്ഞാവേപുല്ലായ**.

യസ്സ കസ്സചിപി വിസേസതോ അനുരൂപധമ്മസ്സ മഹന്തം നാമ കിച്ചസിദ്ധിയാ വേദിതബ്ബന്തി തദസ്സ കിച്ചസിദ്ധിയാ ദസ്സേന്തോ **''മഹന്തേ അത്ഥേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അത്ഥാദീനം മഹന്തഭാവോ മഹാവിസയതായ വേദിതബ്ബോ, മഹാവിസയതാ ച തേസം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ ആഗതനയേന വേദിതബ്ബാ. സീലക്ഖന്ധസ്സ പന ഹേതുമഹന്തതായ, പച്ചയമഹന്തതായ, നിസ്സയമഹന്തതായ , പഭേദമഹന്തതായ, കിച്ചമഹന്തതായ, ഫലമഹന്തതായ, ആനിസംസമഹന്തതായ ച മഹന്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **ഹേതു** അലോഭാദയോ. **പച്ചയോ** ഹിരോത്തപ്പസദ്ധാസതിവീരിയാദയോ. **നിസ്സയോ** സാവകബോധിപച്ചേകബോധിനിയതതാ തംസമങ്ഗിനോ ച പുരിസവിസേസാ. **പഭേദോ** ചാരിത്തവാരിത്താദിവിഭാഗോ. **കിച്ചം** തദങ്ഗാദിവസേന പടിപക്ഖവിധമനം. **ഫലം** സഗ്ഗസമ്പദാ നിബ്ബാനസമ്പദാ ച. **ആനിസംസോ** പിയമനാപതാദി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൯) **ആകങ്ഖേയ്യസുത്താദീസു** (മ॰ നി॰ ൧.൬൪ ആദയോ) ച ആഗതനയേന വേദിതബ്ബോ. ഇമിനാ നയേന സമാധിക്ഖന്ധാദീനമ്പി മഹന്തതാ യഥാരഹം നിദ്ധാരേത്വാ വത്തബ്ബാ. ഠാനാട്ഠാനാദീനം മഹന്തഭാവോ പന

മഹാവിസയതായ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ ഠാനാട്ഠാനാനം മഹാവിസയതാ ബഹുധാതുകസുത്താദീസു ആഗതനയേന വേദിതബ്ബാ.

വിഹാരസമാപത്തീനം മഹാവിസയതാ സമാധിക്ഖന്ധേ മഹാവിസയതാനിദ്ധാരണനയേന വേദിതബ്ബാ, അരിയസച്ചാനം സകലയാനസങ്ഗാഹകതോ **സച്ചവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൧൮൯ ആദയോ) **തംസംവണ്ണനാസു** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൮൯ ആദയോ) ച ആഗതനയേന, സതിപട്ഠാനാദീനം **സതിപട്ഠാനവിഭങ്ഗാദീസു** (വിഭ॰ ൩൫൫ ആദയോ) **തംസംവണ്ണനാദീസു** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൩൫൫ ആദയോ) ച ആഗതനയേന, സാമഞ്ഞഫലാനം മഹതോ ഹിതസ്സ മഹതോ സുഖസ്സ മഹതോ അത്ഥസ്സ മഹതോ യോഗക്ഖേമസ്സ നിപ്ഫത്തിഭാവതോ സന്തപണീതഅതക്കാവചരപണ്ഡിതവേദനീയഭാവതോ, അഭിഞ്ഞാനം മഹാസമ്ഭാരതോ മഹാവിസയതോ മഹാകിച്ചതോ മഹാനുഭാവതോ മഹാനിപ്ഫത്തിതോ, നിബ്ബാനസ്സ മദനിമ്മദനാദിമഹത്ഥസിദ്ധിതോ ച മഹന്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **പരിഗ്ഗണ്ഹാതീ**തി സഭാവാദിതോ പരിച്ഛിജ്ജ ഗണ്ഹാതി ജാനാതി, പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ.

പുഥുപഞ്ഞാതി ഏത്ഥാപി വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയം പന വിസേസോ - **പുഥു നാനാക്ഖന്ധേസു ഞാണം പവത്തതീ**തി "അയം രൂപക്ഖന്ധോ നാമ…പേ॰… അയം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ നാമാ"തി ഏവം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. തേസുപി ഏകവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ…പേ॰… ഏകാദസവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ. ഏകവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ…പേ॰… ബഹുവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ. ഏകവിധേന സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ…പേ॰… ബഹുവിധേന സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ. ഏകവിധേന സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ…പേ॰… ബഹുവിധേന സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ. ഏകവിധേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ…പേ॰… ബഹുവിധേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോതി ഏവം ഏകേകസ്സ ഖന്ധസ്സ ഏകവിധാദിവസേന അതീതാദിവസേനപി നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി.

പുഥു നാനാധാതൂസൂതി "അയം ചക്ഖുധാതു നാമ…പേ॰… അയം മനോവിഞ്ഞാണധാതു നാമ. തത്ഥ സോളസ ധാതുയോ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചാതുഭൂമികാ"തി ഏവം ധാതൂസു നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി. തയിദം ഉപാദിന്നധാതുവസേന വുത്തം. പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ഹി ദ്വിന്നഞ്ച അഗ്ഗസാവകാനം ഉപാദിന്നധാതൂസു ഏവ നാനാകരണം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി, തഞ്ച ഖോ ഏകദേസതോവ, ന നിപ്പദേസതോ. ബഹിദ്ധാ അനുപാദിന്നധാതൂനം നാനാകരണം തേസം അവിസയോവ, സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനംയേവ പന "ഇമായ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ ഖന്ധോ സേതോ ഹോതി, ഇമസ്സ കാളോ, ഇമസ്സ മട്ഠോ, ഇമസ്സ ഖരോ, ഇമസ്സ ബഹലതചോ, ഇമസ്സ സുക്ഖതചോ. ഇമസ്സ പത്തം വണ്ണസണ്ഠാനാദിവസേന ഏവരൂപം. ഇമസ്സ പുപ്ഫം നീലം, പീതം, ലോഹിതം, ഓദാതം, സുഗന്ധം, ദുഗ്ഗന്ധം, മിസ്സകഗന്ധം. ഫലം ഖുദ്ദകം, മഹന്തം, ദീഘം, വട്ടം, സുവണ്ണം, ദുബ്ബണ്ണം, മട്ഠം, ഫരുസം, സുഗന്ധം, ദുഗ്ഗന്ധം, മധുരം, തിത്തകം, അമ്ബിലം, കടുകം, കസാവം. കണ്ടകോ തിഖിണോ, അതിഖിണോ, ഉജുകോ, കുടിലോ, തമ്ബോ, നീലോ, ലോഹിതോ, ഓദാതോ"തിആദിനാ ധാതുനാനത്തം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി.

പുഥു നാനാആയതനേസൂതി "ഇദം ചക്ഖായതനം നാമ…പേ॰… ഇദം ധമ്മായതനം നാമ. തത്ഥ ദസായതനാ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചാതുഭൂമകാ"തി ഏവം

ആയതനനാനത്തം പടിച്ച ഞാണം പവത്തതി.

പുഥു നാനാപടിച്ചസമുപ്പാദേസൂതി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദതോ സന്താനഭേദതോ ച നാനപ്പഭേദേസു പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു. അവിജ്ജാദിഅങ്ഗാനി ഹി പച്ചേകം പടിച്ചസമുപ്പാദസഞ്ഞിതാനി. തേനാഹ - സങ്ഖാരപിടകേ "ദ്വാദസ പച്ചയാ ദ്വാദസ പടിച്ചസമുപ്പാദാ"തി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൩).

പുഥു നാനാസുഞ്ഞതമനുപലബ്ഭേസൂതി നാനാസഭാവേസു നിച്ചസാരാദിവിരഹിതേസു സുഞ്ഞസഭാവേസു, തതോ ഏവ ഇത്ഥിപുരിസഅത്തത്തനിയാദിവസേന അനുപലബ്ഭമാനസഭാവേസു. **മ**-കാരോ ഹേത്ഥ പദസന്ധികരോ.

പുഥു നാനാഅത്ഥേസൂതി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാവിസയേസു പച്ചയുപ്പന്നാദിനാനാഅത്ഥേസു. **ധമ്മേസൂ**തി ധമ്മപടിസമ്ഭിദാവിസയേസു പച്ചയാദിനാനാധമ്മേസു. **നിരുത്തീസൂ**തി തേസംയേവ അത്ഥധമ്മാനം നിദ്ധാരണവചനസങ്ഖാതേസു നാനാനിരുത്തീസു. **പുഥു നാനാപടിഭാനേസൂ**തി അത്ഥപടിസമ്ഭിദാദിവിസയേസു ഇമാനി ഞാണാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീതി തഥാ തഥാ പടിഭാനതോ ഉപതിട്ഠനതോ പടിഭാനാനീതി ലദ്ധനാമേസു നാനാഞാണേസു.

പുഥു നാനാസീലക്ഖന്ധേസൂതിആദീസു സീലസ്സ പുഥുത്തം നാനത്തഞ്ച വുത്തമേവ, ഇതരേസം പന വുത്തനയാനുസാരേന സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ പാകടമേവ. യം പന അഭിന്നം ഏകമേവ നിബ്ബാനം, തത്ഥ ഉപചാരവസേന പുഥുത്തം ഗഹേതബ്ബന്തി ആഹ - **"പുഥു നാനാജനസാധാരണേ ധമ്മേ സമതിക്കമ്മാ"**തി. തേനസ്സ മദനിമ്മദനാദിപരിയായേന പുഥുത്തം പരിദീപിതം ഹോതി.

വിപുലേ അത്ഥേതി മഹന്തേ അത്ഥേ. മഹന്തപരിയായോ ഹി വിപുലസദ്ദോ. **ഗമ്ഭീരേസൂ**തി സസാദീഹി വിയ മഹാസമുദ്ദോ അനുപചിതഞാണസമ്ഭാരേഹി അലബ്ഭനേയ്യപ്പതിട്ഠേസു ഖന്ധേസു ഞാണം പവത്തതീതി വിസയസ്സ ഗമ്ഭീരതായ ഞാണസ്സ ഗമ്ഭീരതാ വിഭാവിതാ.

തിക്ഖവിസദഭാവാദിഗുണേഹി അസാധാരണത്താ പരേസം പഞ്ഞായ ന സാമന്താ, അഥ ഖോ സുവിദൂരവിദൂരേതി **അസമന്തപഞ്ഞാ** ആകാരസ്സ രസ്സത്തം കത്വാ. കേചി "അസമത്ഥപഞ്ഞാ"തി പഠന്തി, തേസം യഥാവുത്തഗുണേഹി അഞ്ഞേഹി അസാധാരണത്താ നത്ഥി ഏതിസ്സാ കായചി സമത്ഥന്തി അസമത്ഥാ പഞ്ഞാതി യോജനാ. **അത്ഥവവത്ഥാനതോ**തി അത്ഥപ്പഭേദസ്സ യാഥാവതോ സന്നിട്ഠാനതോ. **ന അഞ്ഞോ കോചി സക്കോതി അഭിസമ്ഭവിതു**ന്തി ഞാണഗതിയാ സമ്പാപുണിതും ന അഞ്ഞോ കോചിപി സക്കോതി, തസ്മാ അയം സുവിദൂരവിദൂരേതി അസമന്തപഞ്ഞാ. ഇദാനി പുഗ്ഗലന്തരവസേന അസമന്തപഞ്ഞം വിഭാവേതും, **"പുഥുജ്ജനകല്യാണകസ്സാ"**തിആദി ആരദ്ധം.

> "പഞ്ഞാപഭേദകുസലോ അഭിന്നഞാണോ അധിഗതപ്പടിസമ്ഭിദോ ചതുവേസാരജ്ജപ്പത്തോ ദസബലധാരീ പുരിസാസഭോ പുരിസസീഹോ പുരിസനാഗോ പുരിസാജഞ്ഞോ പുരിസധോരയ്ഹോ അനന്തഞാണോ അനന്തതേജോ അനന്തയസോ അഡ്ഢോ മഹദ്ധനോ ബലവാ നേതാ വിനേതാ അനുനേതാ പഞ്ഞാപേതാ വിനിജ്ഝാപേതാ പേക്ഖതാ പസാദേതാ. സോ ഹി ഭഗവാ അനുപ്പന്നസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദേതാ, അസഞ്ജാതസ്സ മഗ്ഗസ്സ സഞ്ജനേതാ, അനക്ഖാതസ്സ മഗ്ഗസ്സ അക്ഖാതാ, മഗ്ഗഞ്ഞൂ മഗ്ഗവിദൂ

മഗ്ഗകോവിദോ. മഗ്ഗാനുഗാമീ ച പന ഏതരഹി സാവകാ വിഹരന്തി പച്ഛാ സമന്നാഗതാ.

“സോ ഹി ഭഗവാ ജാനം ജാനാതി, പസ്സം പസ്സതി, ചക്ഖുഭൂതോ ഞാണഭൂതോ ധമ്മഭൂതോ ബ്രഹ്മഭൂതോ വത്താ പവത്താ അത്ഥസ്സ നിന്നേതാ അമതസ്സ ദാതാ ധമ്മസ്സാമീ തഥാഗതോ, നത്ഥി തസ്സ ഭഗവതോ അഞ്ഞാതം അദിട്ഠം അവിദിതം അസച്ഛികതം അഫസ്സിതം പഞ്ഞായ. അതീതം അനാഗതം പച്ചുപ്പന്നം ഉപാദായ സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി, യം കിഞ്ചി നേയ്യം നാമ അത്ഥി തം സബ്ബം ജാനിതബ്ബം, അത്തത്ഥോ വാ പരത്ഥോ വാ ഉഭയത്ഥോ വാ ദിട്ഠധമ്മികോ വാ അത്ഥോ സമ്പരായികോ വാ അത്ഥോ ഉത്താനോ വാ അത്ഥോ ഗമ്ഭീരോ വാ അത്ഥോ ഗൂള്ഹോ വാ അത്ഥോ പടിച്ഛന്നോ വാ അത്ഥോ നേയ്യോ വാ അത്ഥോ നീതോ വാ അത്ഥോ അനവജ്ജോ വാ അത്ഥോ നിക്കിലേസോ വാ അത്ഥോ വോദാനോ വാ അത്ഥോ പരമത്ഥോ വാ അത്ഥോ, സബ്ബം തം അന്തോബുദ്ധഞാണേ പരിവത്തതി.

“സബ്ബം കായകമ്മം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണാനുപരിവത്തി, സബ്ബം വചീകമ്മം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണാനുപരിവത്തി, സബ്ബം മനോകമ്മം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണാനുപരിവത്തി. അതീതേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണം, അനാഗതേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണം, പച്ചുപ്പന്നേ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ അപ്പടിഹതം ഞാണം, യാവതകം നേയ്യം, താവതകം ഞാണം. യാവതകം ഞാണം, താവതകം നേയ്യം. നേയ്യപരിയന്തികം ഞാണം, ഞാണപരിയന്തികം നേയ്യം, നേയ്യം അതിക്കമിത്വാ ഞാണം നപ്പവത്തതി, ഞാണം അതിക്കമിത്വാ നേയ്യപഥോ നത്ഥി, അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയന്തട്ഠായിനോ തേ ധമ്മാ, യഥാ ദ്വിന്നം സമുഗ്ഗപടലാനം സമ്മാ ഫുസിതാനം ഹേട്ഠിമം സമുഗ്ഗപടലം ഉപരിമം നാതിവത്തതി, ഉപരിമം സമുഗ്ഗപടലം ഹേട്ഠിമം നാതിവത്തതി, അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയന്തട്ഠായിനോ, ഏവമേവം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ നേയ്യഞ്ച ഞാണഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയന്തട്ഠായിനോ. യാവതകം നേയ്യം, താവതകം ഞാണം. യാവതകം ഞാണം, താവതകം നേയ്യം, നേയ്യപരിയന്തികം ഞാണം, ഞാണപരിയന്തികം നേയ്യം, നേയ്യം അതിക്കമിത്വാ ഞാണം നപ്പവത്തതി, ഞാണം അതിക്കമിത്വാ നേയ്യപഥോ നത്ഥി. അഞ്ഞമഞ്ഞപരിയന്തട്ഠായിനോ തേ ധമ്മാ. സബ്ബധമ്മേസു ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തതി.

“സബ്ബേ ധമ്മാ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ആവജ്ജനപ്പടിബദ്ധാ ആകങ്ഖപ്പടിബദ്ധാ മനസികാരപ്പടിബദ്ധാ ചിത്തുപ്പാദപ്പടിബദ്ധാ, സബ്ബസത്തേസു ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണം പവത്തതി. സബ്ബേസം സത്താനം ബുദ്ധോ ആസയം ജാനാതി, അനുസയം ജാനാതി, ചരിതം ജാനാതി, അധിമുത്തിം ജാനാതി, അപ്പരജക്ഖേ മഹാരജക്ഖേ തിക്ഖിന്ദ്രിയേ മുദിന്ദ്രിയേ സ്വാകാരേ ദ്വാകാരേ സുവിഞ്ഞാപയേ ദുവിഞ്ഞാപയേ ഭബ്ബാ സബ്ബേ സത്തേ പജാനാതി, സദേവകോ ലോകോ സമാരകോ സബ്രഹ്മകോ സസ്സമണബ്രാഹ്മണീ പജാ സദേവമനുസ്സാ അന്തോബുദ്ധഞാണേ പരിവത്തതി.

“യഥാ യേ കേചി മച്ഛകച്ഛപാ അന്തമസോ തിമിതിമിങ്ഗലം ഉപാദായ അന്തോമഹാസമുദ്ദേ പരിവത്തന്തി, ഏവമേവ സദേവകോ ലോകോ സമാരകോ സബ്രഹ്മകോ സസ്സമണബ്രാഹ്മണീ പജാ സദേവമനുസ്സാ അന്തോബുദ്ധഞാണേ പരിവത്തതി. യഥാ യേ കേചി പക്ഖിനോ അന്തമസോ ഗരുള്ളം വേനതേയ്യം ഉപാദായ ആകാസസ്സ പദേസേ പരിവത്തന്തി, ഏവമേവ

യേപി തേ സാരിപുത്തസമാ പഞ്ഞായ, തേപി ബുദ്ധഞാണസ്സ പദേസേ പരിവത്തന്തി, ബുദ്ധഞാണം ദേവമനുസ്സാനം പഞ്ഞം ഫരിത്വാ അതിഘംസിത്വാ തിട്ഠതി. യേപി തേ ഖത്തിയപണ്ഡിതാ ബ്രാഹ്മണപണ്ഡിതാ ഗഹപതിപണ്ഡിതാ സമണപണ്ഡിതാ നിപുണാ കതപരപ്പവാദാ വാലവേധിരൂപാ, വോഭിന്ദന്താ മഞ്ഞേ ചരന്തി പഞ്ഞാഗതേന ദിട്ഠിഗതാനി, തേ തേ പഞ്ഹം അഭിസങ്ഖരിത്വാ അഭിസങ്ഖരിത്വാ''തി (പടി॰ മ॰ ൩.൫) -

ആദിനാ നിദ്ദിട്ഠപാളിം പേയ്യാലമുഖേന സംഖിപിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"പഞ്ഞാപഭേദകുസലോ പഭിന്നഞാണോ...പേ॰... തേ പഞ്ഹം അഭിസങ്ഖരിത്വാ അഭിസങ്ഖരിത്വാ"**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **പഭിന്നഞാണോ**തി അത്ഥാദീസു പഭേദഗതഞാണോ. ''പഭേദഞാണോ''തിപി പഠന്തി, സോയേവ അത്ഥോ. **തേ പഞ്ഹ**ന്തി തേ തേ അത്തനാ അധിപ്പേതം പഞ്ഹം. **നിദ്ദിട്ഠകാരണാ**തി വിസ്സജ്ജിതകാരണാ. **ഉപക്ഖിത്തകാ**തി ഭഗവതോ പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയേന സമീപേ ഖിത്തകാ അന്തേവാസികാ സമ്പജ്ജന്തി.

ഭവതി അഭിഭവതീതി ഭൂരി. കിം? രാഗാദിം. ഉപസഗ്ഗേ സതിപി തദേവ പദം തമത്ഥം വദതീതി ഉപസഗ്ഗേന വിനാപി സോ അത്ഥോ വിഞ്ഞേയ്യോ അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനന്തി വുത്തം - **"അഭിഭുയ്യതീ"**തി. കാരകബ്യത്തയേന ചേതം വുത്തം, തസ്മാ **രാഗം അഭിഭുയ്യ**തീതി സാ സാ മഗ്ഗപഞ്ഞാ അത്തനാ അത്തനാ വജ്ഝം രാഗം അഭിഭുയ്യതി അഭിഭവതി, മദതീതി അത്ഥോ. അഭിഭവതീതി സാ സാ ഫലപഞ്ഞാ തം തം രാഗം ഭവി അഭിഭവി മദ്ദീതി **ഭൂരിപഞ്ഞാ**. ''അഭിഭവിതാ''തി വാ പാഠോ, ''അഭിഭവിത്വാ''തിപി പഠന്തി. അഭിഭവിത്വാതി ച കിരിയായ സിദ്ധഭാവദസ്സനം. പഞ്ഞാ ചേ സിദ്ധാ, രാഗാഭിഭവോ ച സിദ്ധോ ഏവാതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

രാഗാദീസു പന രഞ്ജനലക്ഖണോ **രാഗോ**. ദുസ്സനലക്ഖണോ **ദോസോ**. മുയ്ഹനലക്ഖണോ **മോഹോ**. കുജ്ഝനലക്ഖണോ **കോധോ,** ഉപനന്ധനലക്ഖണോ **ഉപനാഹോ**. പുബ്ബകാലം **കോധോ,** അപരകാലം **ഉപനാഹോ**. പരഗുണമക്ഖനലക്ഖണോ **മക്ഖോ,** യുഗഗ്ഗാഹലക്ഖണോ **പലാസോ**. പരസമ്പത്തിഖീയനലക്ഖണാ **ഇസ്സാ,** അത്തനോ സമ്പത്തിനിഗ്ഗൂഹനലക്ഖണം **മച്ഛരിയം**. അത്തനാ കതപാപപ്പടിച്ഛാദനലക്ഖണാ **മായാ,** അത്തനോ അവിജ്ജമാനഗുണപ്പകാസനലക്ഖണം **സാഠേയ്യം**. ചിത്തസ്സ ഉദ്ധുമാതഭാവലക്ഖണോ **ഥമ്ഭോ,** കരണുത്തരിയലക്ഖണോ **സാരമ്ഭോ**. ഉന്നതിലക്ഖണോ **മാനോ,** അബ്ഭുന്നതിലക്ഖണോ **അതിമാനോ**. മത്തഭാവലക്ഖണോ **മദോ,** പഞ്ചകാമഗുണേസു ചിത്തവോസ്സഗ്ഗലക്ഖണോ **പമാദോ**. ഭവതി അഭിഭവതി അരിന്തി **ഭൂരി** അസരൂപതോ പരസ്സ അകാരസ്സ ലോപം കത്വാ. തേനാഹ - **"അരിം മദ്ദനിപഞ്ഞാതി ഭൂരിപഞ്ഞാ"**തി. ഭവതി ഏത്ഥ ഥാവരജങ്ഗമന്തി **ഭൂരി വുച്ചതി പഥവീ** യഥാ ''ഭൂമീ''തി ഭൂരി വിയാതി **ഭൂരിപഞ്ഞാ** വിത്ഥതവിപുലട്ഠേന സബ്ബം സഹതായ ച. തേനാഹ - **"തായാ"**തിആദി. തത്ഥ **പഥവിസമായാ**തി വിത്ഥതവിപുലട്ഠേനേവ പഥവിസമായ. **വിത്ഥതായാ**തി പജാനിതബ്ബേ വിസയേ വിത്ഥതായ, ന ഏകദേസേ വത്തമാനായ. **വിപുലായാ**തി ഉളാരഭൂതായ. **സമന്നാഗതോ**തി പുഗ്ഗലോ. **ഇതി**-സദ്ദോ കാരണത്ഥേ, ഇമിനാ കാരണേന പുഗ്ഗലസ്സ ഭൂരിപഞ്ഞായ സമന്നാഗതത്താ തസ്സ പഞ്ഞാ ഭൂരിപഞ്ഞാ നാമാതി അത്ഥോ. ''ഭൂരിപഞ്ഞസ്സ പഞ്ഞാ ഭൂരിപഞ്ഞപഞ്ഞാ''തി വത്തബ്ബേ ഏകസ്സ പഞ്ഞാസദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ ''ഭൂരിപഞ്ഞാ''തി വുത്തം.

അപിചാതി പഞ്ഞാപരിയായദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **പഞ്ഞായമേത**ന്തി പഞ്ഞായ ഏതം. **അധിവചന**ന്തി അധികം വചനം. **ഭൂരീ**തി ഭൂതേ അത്ഥേ ഖന്ധാദികേ രമതി സച്ചസഭാവേന, ദിട്ഠി വിയ ന അഭൂതേതി ഭൂരി. **മേധാ**തി അസനി വിയ സിലുച്ചയേ കിലേസേ മേധതി ഹിംസതീതി മേധാ, ഖിപ്പം ഗഹണധാരണട്ഠേന വാ മേധാ. **പരിണായികാ**തി യസ്സുപ്പജ്ജതി, തം സത്തം അത്തഹിതപ്പടിപത്തിയം സമ്പയുത്തധമ്മേ ച യാഥാവലക്ഖണപ്പടിവേധേ പരിണേതീതി പരിണായികാ. ഇമേഹേവ അഞ്ഞാനിപി പഞ്ഞാപരിയായവചനാനി ഹോന്തി.

പഞ്ഞാബാഹുല്ലന്തി പഞ്ഞാ ബഹുലാ അസ്സാതി പഞ്ഞാബഹുലോ, തസ്സ ഭാവോ പഞ്ഞാബാഹുല്ലം. തഞ്ച പഞ്ഞായ ബാഹുല്ലം പവത്തി ഏവാതി തമത്ഥം പഞ്ഞാഗരുകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വസേന ദസ്സേന്തോ, **"ഇധേകച്ചോ പഞ്ഞാഗരുകോ ഹോതീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇധേകച്ചോ**തി പുഥുജ്ജനകല്യാണകോ, അരിയോ വാ. പഞ്ഞാ ഗരു ഏകസ്സാതി **പഞ്ഞാഗരുകോ**. പഞ്ഞായ ചരിതോ പവത്തിതോ **പഞ്ഞാചരിതോ,** പഞ്ഞായ ചരിതം പവത്തം അസ്സാതി വാ **പഞ്ഞാചരിതോ**. അനുലോമികഖന്തിആദിവിഭാഗാ പഞ്ഞാ ആസയോ ഏതസ്സാതി **പഞ്ഞാസയോ**. പഞ്ഞായ അധിമുത്തോ തന്നിന്നോതി **പഞ്ഞാധിമുത്തോ**. സമുസ്സിതട്ഠേന പഞ്ഞാ ധജോ ഏതസ്സാതി **പഞ്ഞാധജോ. പഞ്ഞാകേതൂ**തി തസ്സേവ വേവചനം. പഞ്ഞാനിമിത്തം ആധിപതേയ്യം ഏതസ്സാതി **പഞ്ഞാധിപതേയ്യോ**. പഞ്ഞാസങ്ഖാതോ വിചയോ, ധമ്മസഭാവവിചിനനം വാ ബഹുലം ഏതസ്സാതി **വിചയബഹുലോ** . നാനപ്പകാരേന ധമ്മസഭാവവിചിനനം ബഹുലം അസ്സാതി **പവിചയബഹുലോ**. ഓക്ഖായനം യാഥാവതോ ധമ്മാനം ഉപട്ഠാനം ബഹുലം ഏതസ്സാതി **ഓക്ഖായനബഹുലോ**. പഞ്ഞായ തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ സമ്മാപേക്ഖനാ സമ്പേക്ഖാ, സമ്പേക്ഖായ അയനം പവത്തനം സമ്പേക്ഖായനം, സമ്പേക്ഖായനം ധമ്മോ പകതി അസ്സാതി **സമ്പേക്ഖായനധമ്മോ**. സമ്പേക്ഖായനം വാ യാഥാവതോ ദസ്സനധമ്മോ സഭാവോ ഏതസ്സാതി **സമ്പേക്ഖായനധമ്മോ**. സബ്ബം ധമ്മജാതം വിഭൂതം വിഭാവിതം കത്വാ വിഹരണസീലോതി **വിഭൂതവിഹാരീ**.

തച്ചരിതോതിആദീസു **തം**-സദ്ദേന പഞ്ഞാ പച്ചാമട്ഠാ, തസ്മാ തത്ഥ "പഞ്ഞാചരിതോ"തിആദിനാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സാ പഞ്ഞാ ചരിതാ ഗരുകാ ബഹുലാ അസ്സാതി **തച്ചരിതോ തഗ്ഗരുകോ തബ്ബഹുലോ**. തസ്സം പഞ്ഞായം നിന്നോ പോണോ പബ്ഭാരോ അധിമുത്തോതി **തന്നിന്നോ തപ്പോണോ തപ്പബ്ഭാരോ തദധിമുത്തോ**. സാ പഞ്ഞാ അധിപതി തദധിപതി, തദധിപതിതോ ആഗതോ **തദാധിപതേയ്യോ. പഞ്ഞാഗരുകോ**തിആദീനി "കാമം സേവന്തംയേവ ജാനാതി, അയം പുഗ്ഗലോ നേക്ഖമ്മഗരുകോ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൨) വിയ പുരിമജാതിതോ പഭുതി വുത്താനി. **തച്ചരിതോ**തിആദീനി ഇമിസ്സാ ജാതിയാ വുത്താനി. ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം നിദസ്സനവസേനപി ദസ്സേതും - **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. **ഏവമേവ**ന്തിആദീനി ദസ്സിതബ്ബനിഗമനം.

സീഘപഞ്ഞാതി അത്തനോ വിസയേ സീഘപ്പവത്തികാ പഞ്ഞാ, യാ സമാരദ്ധാ അത്തനോ പഞ്ഞാകിച്ചം അദന്ധായന്തീ അവിത്ഥായന്തീ ഖിപ്പമേവ സമ്പാപേതി. തേനാഹ - **"സീഘം സീഘം സീലാനി പരിപൂരേതീ"**തിആദി. തത്ഥ **സീഘം സീഘ**ന്തി ബഹൂനം സീലാദീനം സങ്ഗഹത്ഥം ദ്വിക്ഖത്തും വുത്തം. **സീലാനീ**തി ചാരിത്തവാരിത്തവസേന പഞ്ചത്താനി പാതിമോക്ഖസംവരസീലാനി, ഠപേത്വാ വാ ഇന്ദ്രിയസംവരം തസ്സ വിസും ഗഹിതത്താ ഇതരാനി തിവിധസീലാനി. **ഇന്ദ്രിയസംവര**ന്തി ചക്ഖാദീനം ഛന്നം ഇന്ദ്രിയാനം രാഗപ്പടിഘപ്പവേസം അകത്വാ സതികവാടേന നിവാരണം ഥകനം. **ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുത**ന്തി പച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗവസേന ഭോജനേ പമാണഞ്ഞുഭാവം. **ജാഗരിയാനുയോഗ**ന്തി

ദിവസസ്സ തീസു കോട്ഠാസേസു രത്തിയാ പഠമമജ്ഝിമകോട്ഠാസേസു ച ജാഗരതി ന നിദ്ദായതി, സമണധമ്മമേവ കരോതീതി ജാഗരോ, ജാഗരസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാ ജാഗരിയം, ജാഗരിയസ്സ അനുയോഗോ ജാഗരിയാനുയോഗോ, തം ജാഗരിയാനുയോഗം. **സീലക്ഖന്ധ**ന്തി സേക്ഖം വാ അസേക്ഖം വാ സീലക്ഖന്ധം. ഏവമിതരേപി ഖന്ധാ വേദിതബ്ബാ. **പഞ്ഞാക്ഖന്ധ**ന്തി മഗ്ഗപഞ്ഞാ ച സേക്ഖാസേക്ഖാനം ലോകിയപഞ്ഞാ ച. **വിമുത്തിക്ഖന്ധ**ന്തി ഫലവിമുത്തി. **വിമുത്തിഞാണദസ്സനക്ഖന്ധ**ന്തി പച്ചവേക്ഖണഞാണം. സീഘപഞ്ഞാനിദ്ദേസസദിസോയേവ ലഹുപഞ്ഞാനിദ്ദേസോ, തഥാ ഹാസപഞ്ഞാനിദ്ദേസോ. ജവനപഞ്ഞാനിദ്ദേസോ പന കലാപസമ്മസനനയേന പവത്തോ. തിക്ഖപഞ്ഞാനിദ്ദേസോ വീരിയസ്സ ഉസ്സുക്കാപനവസേന, നിബ്ബേധികപഞ്ഞാനിദ്ദേസോ സബ്ബലോകേ അനഭിരതസഞ്ഞാവസേന പവത്തോ. തത്ഥ തുരിതകിരിയാ **സീഘതാ**. അദന്ധതാ **ലഹുതാ**. വേഗായിതത്തം **ഖിപ്പതാ**.

ഹാസബഹുലോതി പീതിബഹുലോ. സേസപദാനി തസ്സേവ വേവചനാനി. അഥ വാ **ഹാസബഹുലോ**തി മൂലപദം. **വേദബഹുലോ**തി തസ്സാ ഏവ പീതിയാ സമ്പയുത്തസോമനസ്സവേദനാവസേന നിദ്ദേസപദം. **തുട്ഠിബഹുലോ**തി നാതിബലവപീതിയാ തുട്ഠാകാരവസേന. **പാമോജ്ജബഹുലോ**തി ബലവപീതിയാ പമുദിതഭാവവസേന. **സീലാനി പരിപൂരേതീ**തി ഹട്ഠപ്പഹട്ഠോ ഉദഗ്ഗുദഗ്ഗോ സമ്പിയായമാനോ സീലാനി സമ്പാദേതി. പീതിസോമനസ്സസഹഗതാ ഹി പഞ്ഞാ അഭിരതിവസേന ആരമ്മണേ ഫുല്ലിതാ വികസിതാ വിയ പവത്തതി, ന ഏവം ഉപേക്ഖാസഹഗതാതി.

അനിച്ചതോ ഖിപ്പം ജവതീതി ''ഖന്ധപഞ്ചകം അനിച്ച''ന്തി വേഗായിതേന പവത്തതി, പടിപക്ഖദൂരീഭാവേന പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ സാതിസയത്താ ഇന്ദേന വിസ്സട്ഠവജിരം വിയ ലക്ഖണം അവിരജ്ഝന്തീ അദന്ധായന്തീ അനിച്ചലക്ഖണം വേഗസാ പടിവിജ്ഝതി, തസ്മാ സാ ജവനപഞ്ഞാ നാമാതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാവസേന ജവനപഞ്ഞം ദസ്സേത്വാ ബലവവിപസ്സനാവസേന ദസ്സേതും - **"രൂപ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഖയട്ഠേനാ**തി യത്ഥ യത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി, തത്ഥ തത്ഥേവ ഭിജ്ജനതോ ഖയസഭാവത്താ. **ഭയട്ഠേനാ**തി ഭയാനകഭാവതോ. **അസാരകട്ഠേനാ**തി അത്തസാരവിരഹതോ നിച്ചസാരാദിവിരഹതോ ച. **തുലയിത്വാ**തി തുലാഭൂതായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ തുലേത്വാ. **തീരയിത്വാ**തി തായ ഏവ തീരണഭൂതായ തീരേത്വാ. **വിഭാവയിത്വാ**തി യാഥാവതോ പകാസേത്വാ പാകടം കത്വാ. അഥ വാ **തുലയിത്വാ**തി കലാപസമ്മസനവസേന തുലയിത്വാ. **തീരയിത്വാ**തി ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാവസേന തീരേത്വാ. **വിഭാവയിത്വാ**തി ഭങ്ഗാനുപസ്സനാദിവസേന പാകടം കത്വാ. **വിഭൂതം കത്വാ**തി സങ്ഖാരുപേക്ഖാനുലോമവസേന ഫുടം കത്വാ. **രൂപനിരോധേ**തി രൂപക്ഖന്ധസ്സ നിരോധഭൂതേ നിബ്ബാനേ. **ഖിപ്പം ജവതീ**തി നിന്നപോണപബ്ഭാരവസേന ജവതി പവത്തതി. ഇദാനി സിഖാപ്പത്തവിപസ്സനാവസേന ജവനപഞ്ഞം ദസ്സേതും, പുന **"രൂപ"**ന്തിആദി വുത്തം.

ഞാണസ്സ തിക്ഖഭാവോ നാമ സവിസേസം പടിപക്ഖസമുച്ഛിന്ദനേന വേദിതബ്ബോതി **"ഖിപ്പം കിലേസേ ഛിന്ദതീതി തിക്ഖപഞ്ഞാ"**തി വത്വാ തേ പന കിലേസേ വിഭാഗേന ദസ്സേന്തോ, **"ഉപ്പന്നം കാമവിതക്ക"**ന്തിആദിമാഹ. സമഥവിപസ്സനാഹി വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗവസേന പഹീനമ്പി അരിയമഗ്ഗേന അസമൂഹതത്താ ഉപ്പത്തിധമ്മതം അനതീതതായ അസമൂഹതുപ്പന്നന്തി വുച്ചതി, തം ഇധ **"ഉപ്പന്ന"**ന്തി അധിപ്പേതം. **നാധിവാസേതീ**തി സന്താനം ആരോപേത്വാ ന വാസേതി. **പജഹതീ**തി സമുച്ഛേദവസേന പജഹതി. **വിനോദേതീ**തി ഖിപതി.

ബ്യന്തിം കരോതീതി വിഗതന്തം കരോതി. **അനഭാവം ഗമേതീ**തി അനു അഭാവം ഗമേതി, വിപസ്സനാക്കമേന അരിയമഗ്ഗം പത്വാ സമുച്ഛേദവസേനേവ അഭാവം ഗമയതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച കാമപ്പടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **കാമവിതക്കോ**. "ഇമേ സത്താ മരന്തൂ"തി പരേസം മരണപ്പടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **ബ്യാപാദവിതക്കോ**. "ഇമേ സത്താ വിഹിംസിയന്തൂ"തി പരേസം വിഹിംസാപടിസംയുത്തോ വിതക്കോ **വിഹിംസാവിതക്കോ. പാപകേ**തി ലാമകേ. **അകുസലേ ധമ്മേ**തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതേ ധമ്മേ. തിക്ഖപഞ്ഞോ നാമ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ ഹോതി, പടിപദാ ചസ്സ ന ചലതീതി ആഹ - **"ഏകമ്ഹി ആസനേ ചത്താരോ അരിയമഗ്ഗാ"**തിആദി.

"സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ സങ്ഖതാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ഖയധമ്മാ വയധമ്മാ വിരാഗധമ്മാ നിരോധധമ്മാ"തി യാഥാവതോ ദസ്സനേന സച്ചപ്പടിവേധോ ഇജ്ഝതി, ന അഞ്ഞഥാതി കാരണമുഖേന നിബ്ബേധികപഞ്ഞം ദസ്സേതും - **"സബ്ബസങ്ഖാരേസു ഉബ്ബേഗബഹുലോ ഹോതീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉബ്ബേഗബഹുലോ**തി "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ"തിആദിനാ (ധ॰ പ॰ ൨൭൭) നയേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു അഭിണ്ഹപ്പവത്തസംവേഗോ. **ഉത്താസബഹുലോ**തി ഞാണഭയവസേന സബ്ബസങ്ഖാരേസു ബഹുസോ ഉത്രസ്തമാനസോ. തേന ആദീനവാനുപസ്സനമാഹ. **ഉക്കണ്ഠനബഹുലോ**തി സങ്ഖാരതോ ഉദ്ധം വിസങ്ഖാരാഭിമുഖതായ ഉക്കണ്ഠനബഹുലോ. ഇമിനാ നിബ്ബിദാനുപസ്സനമാഹ. **അരതിബഹുലോ**തിആദിനാ തസ്സാ ഏവ അപരാപരുപ്പത്തിം. **ബഹിമുഖോ**തി സബ്ബസങ്ഖാരതോ ബഹിഭൂതം നിബ്ബാനം ഉദ്ദിസ്സ പവത്തഞാണമുഖോ. തഥാ പവത്തിതവിമോക്ഖമുഖോ. നിബ്ബിജ്ഝനം പടിവിജ്ഝനം നിബ്ബേധോ, സോ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി നിബ്ബേധികാ, നിബ്ബിജ്ഝതീതി വാ നിബ്ബേധികാ, സാ ഏവ പഞ്ഞാ **നിബ്ബേധികപഞ്ഞാ. അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബ**ന്തി അനമതഗ്ഗേ സംസാരേ അന്തം പാപേത്വാ അനിവിദ്ധപുബ്ബം. **അപ്പദാലിതപുബ്ബ**ന്തി തസ്സേവ അത്ഥവചനം, അന്തകരണേനേവ അപ്പദാലിതപുബ്ബന്തി അത്ഥോ. **ലോഭക്ഖന്ധ**ന്തി ലോഭരാസിം, ലോഭകോട്ഠാസം വാ.

കായഗതാസതിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൦. അമതവഗ്ഗവണ്ണനാ

൬൦൦-൬൧൧. നത്ഥി എത്ഥ മതം മരണം വിനാസോതി **അമതം,** നിബ്ബാനന്തി ആഹ - **“മരണവിരഹിതം നിബ്ബാനം പരിഭുഞ്ജന്തീ”**തി. അമതസ്സ വാ നിബ്ബാനസ്സ അധിഗമഹേതുതായ അമതസദിസഅതപ്പകസുഖപതിതതായ ച കായഗതാസതി **“അമത”**ന്തി വുത്താ. **പരിഭുഞ്ജന്തീ**തി ഝാനസമാപജ്ജനേന വളഞ്ജന്തി. **വിരദ്ധ**ന്തി അനധിഗമേന വിരജ്ഝിതം. തേനാഹ - **“വിരാധിതം നാധിഗത”**ന്തി. **ആരദ്ധ**ന്തി സാധിതം നിപ്ഫാദിതം. തഞ്ച പരിപുണ്ണം നാമ ഹോതീതി ആഹ - **“ആരദ്ധന്തി പരിപുണ്ണ”**ന്തി. **പമാദിംസൂ**തി കാലബ്യത്തയേനേദം വുത്തന്തി ആഹ - **“പമജ്ജന്തീ”**തി.

അമതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

ഏകകനിപാതവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ സമത്താ.

പഠമോ ഭാഗോ നിട്ഠിതോ.